

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIḤ

शब्दार्थचिन्तामणिः ŚABDĀRTHACINTĀMĀṆIḤ

तृतीय खण्ड
भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

Accession No. 039167-3
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Saranath

Published by

PRINTWELL

S 12, Shopping Complex

Tilak Nagar Jaipur - 302 004

Distributed by

RUPA BOOKS PVT LTD

H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur - 302 004

B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Colmbatore - 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI

First Published 1860

Reprint 1992

Printed at

Efficient Offset Printers

215, Shahzada Bagh Indl Complex

Phase II, Phone 533736, 533762

Delhi 110035

शब्दार्थचिन्तामणिः कोशः

श्रीमुखानन्दनाथेन विरचितः

(#—+#+—#)

राज्यन्ते खिलदिव्यसिद्धिः सहितखड्गप्रतापोष्णलक्ष्मीवैभवं मस्तु ते चिरतर

प्रौरन्दरीयम्परम् । धर्मः श्रीयशसैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा

श्रीमन्सज्जनसिद्धबीरनृपते श्रीशम्भुतुष्ट्या सदा ॥ १ ॥ गर्वाडम्बर

सयुतादरिगणान्मानसमुत्सारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिश

संस्थापयन् दुःखहम् ॥ नस्त्रीभावयुते सुहृद्जनगणे मानं समावेश

यनभूयात् सज्जनसिद्धभूपतिलको विख्यातनामावनौ ॥ २ ॥

यावत्तेनिकटनयान्तिमनुजास्ययाचकाश्चार्थिनो मन्यन्ते

हृदयेन दीनसभयान्त्यत्तोत्सवान्स्वान्भृशम् ॥

प्राप्तास्ते त्वरमेव दातृपदवीं सम्यक्चरन्तो वर

श्रीमन्सज्जनसिद्धबीरनृपते तेदान

दातुर्धनम् ॥ ३ ॥

•—•##+##—•

तृतीयो भागः पवर्गीयः

श्रीमन्महाराजाधिराजः रविकुलावतसमस्त्रीमहेन्द्रयावदार्यकुलकमल

दिवाकर मेदपाटदेशे श्री १०८ श्रीसज्जनभूपतिरोमश्याज्ञया कवि

राजिराजप्रेरणया एकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १६४० वैक्रमे

व्दे राजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये बाजपेयिवशोधरप्रबन्ध

त . श्रीमेद पाटेश्वरकोशधनव्ययान्मुद्रितः

श्रीमदेकलिंगोविजयते

पक्षम्

प. पुं० पकारे ॥ वाते । पवने ॥
अडे ॥ पूते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ पात-
रि ॥

पक्षः पुं० श्वरालये । भिक्षुगामे ॥
पचति । पचे , क्षिप् । कणन्ति कण
शब्दे पचाद्यच् । पच , कणायच ।
पाककलहाद्येव प्रधानंतवनान्यत्
पक्षपौड पु० पखौडा इ० भा० प्र०
वृ० वि० पचकृत्ये । वर्द्धने ॥ इति
रा० नि० ॥

पक्षव्य. वि० कर्तुरनायासेनस्वयंपक्षे ।
पचेलिमे ॥ पवेस्तव्य ॥

पक्षि. स्त्री० गौरवे ॥ पाके ॥ फलोत्प-
त्तौ ॥ पचनम् । उपचष्पाके । वा०
क्षिः ॥

पक्षिशूलम् न० परिणामशूले । पाकजे
॥ इ० रा० नि० ॥

पक्षा पुं० अग्नौ ॥ वि० पाचके । पा
ककर्त्तरि ॥ पचति । उपचष् ० ।
एवुलतृचावितितृच् ॥

पक्षम् न० गार्हपत्याभौ ॥ पच्यतेऽनेन

पक्षवा

उपचप् ० गुधृवीपचिवचीत्यादि
नाचः ॥ वेजसि ॥

पक्षिम वि० पाकिमे । पाकजे ॥ उप
चष् ० भावे । ड्वित.क्षि' । पाकिन
निर्वृत्तम् चेर्ममनित्यम् ॥

पक्षः वि० परिणते । पका० इ० भा०
विनाशाभिमुखे ॥ पच्यतेस्म, उप
चष् ० क्ष' । पचोव इति निष्ठा-
तस्यवः ।

निष्ठाम्नामे । सुदृढइ० यावत् । पक्षा०
इ० भाषा । निवृत्ते ॥ यथा, कषाये
कर्मभि. पक्षे० इति ॥

पक्षकृत् पु० निम्बवृक्षे ॥ पक्षं करोति
कृञ् ० । क्षिप् । वि० पाकाकर्त्तरि ॥

पक्षरसः पुं० मद्ये ॥ इतिशब्देरत्नावली ॥

पक्षवटिका । स्त्री० । पक्षौडी० इ० भा०
प्र० वेशनवटिकायाम् ॥ वटिका वेश-
नस्यापि कथितायां निर्मज्जिता ॥
रुच्या निष्ठभ जननी वल्पापुष्टिकरी
स्मृता ॥

पक्षवारि न० काञ्चिके पक्षे च तत्

पक्षः

वारि च ॥ पक्षजले ॥
 पक्षाधानम् न० पक्षाशये ॥
 पक्षान्नम् न० कृतपाकितण्डुलादी ॥
 यथा । यतीच ब्रह्मचारीच पक्षान्न-
 स्वामिनावुभौ । तयो रन्न मदत्वा तु
 भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदा-
 चारः आमशूद्रस्य पक्षान्नं पक्ष
 मुत्सृष्ट मुच्यते । इतितथितत्त्वम् ॥
 पक्षाशयः पुं० नाभ्यधस्थले ॥ पक्षाशय
 स्वधोनामेरुर्ब्रह्मामाशयः स्मृतः ॥
 पक्षस्य आशयः ।
 पक्षः । पुं० मासाश्चे ॥ पक्ष्यते० परिगृ-
 ह्यतेदेवकार्यार्थपितृकार्यार्थवायु का-
 लविशेषः पक्षः । सचशुक्लकृष्णभेदा-
 द् द्विविधः । शुक्लपक्षेतिथिर्याच्या
 यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे
 तिथिर्याच्या यस्यामस्तमितोरविः ॥
 पक्षपरिग्रहे । कर्मणिघञ् ॥ पक्षयति ।
 पक्ष्यतेवा । अच् । घञ्वा ॥ यद्वा ।
 पक्ष्यते चन्द्रस्यपञ्चदश्यानां कलाना-
 मापूरणं क्षयोवागृह्यतेसः ॥ रुढो-
 वापक्षशब्दोविभक्तोमासस्यैकैकमर्ध-
 ब्रूते ॥ यद्वा । पण्यते । पण्य० । गृधि-
 पण्योर्दकौचितिसः धातोः कान्ता-
 देशः ॥ पाश्चर्गृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे ॥
 केशादेः परतोवृन्दे ॥ मित्रवले ॥
 सहायवले ॥ चुलीरंघ्रे ॥ पतत्रे ॥
 पक्षिपक्षे । गरुति ॥ राजकुञ्जरे ॥
 पाश्चर्गे । पाखाइतिभाषा ॥ वगे ॥

पक्षता

देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । श्रुति-
 शिरः पक्ष समाश्रीयतामित्यु-
 पदेश ॥ शरपक्षे । वाजे ॥ भित्ती ॥
 एकतरकीटौ ॥ सन्दिग्धसाध्यवति ॥
 यथा० धूमवत्तु हतौपर्वतः ॥ सिषा-
 धयिषितधर्मविशिष्टो धर्मी पक्षः ।
 यथा । महानसेधूमवन्द्वा । सम्बन्धे
 तत्पूर्वक पर्वतेवज्जिज्ञानम् ॥
 पक्षकः । पुं० पाश्चर्गद्वारे खड्गिकायाम्
 खिडकीद्वारद्व० भा० ॥ पाश्चर्मात्रे ॥
 पक्षद्वव । द्विप्रतिकृतावितिकन् ॥
 स्वार्थेकीवा ॥ सहाये ॥
 पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
 पक्षचरः । पुं० चन्द्रे । विधौ ॥ यूयभष्ट
 पृथक्चारिगजे ॥
 पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी
 द्वादशी चैव चतुर्थी च चतुर्दशी ॥ अ-
 मावास्याच मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदा
 हृतम् ॥
 पक्षजः । पुं० चन्द्रमसि ॥ पक्षेजातः ।
 जनौ० ङः ॥ त्रि० । पक्षजन्मनि ॥
 पक्षजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ पक्षेजन्मास्य ॥
 त्रि० । पक्षजाते ॥
 पक्षता । स्त्री० अनुमित्साविरहविशिष्टा
 सिद्ध्यभावे ॥ इयमनुमितिकारणम्
 तच्च । पर्वतेवन्द्वा अनुमितौ अनुमित्सा
 विरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्दिनिष्ठया
 भावः । यथा । सिषाधयिषयाशून्या
 सिद्ध्यर्थचनतिष्ठति । सपक्षसचवृत्तित्व

पक्षः

ज्ञानादनुमितिर्भवेदिति ॥ भाषापरिच्छेदः ॥

पक्षति . । स्त्री० पक्षमूले ॥ प्रतिपत्तिथौ पक्षस्यमूलम् । पक्षात्ति ॥

पक्षद्वारम् । न० पक्षके ॥ पक्षेपाश्वर्षे द्वारम् ॥

पक्षधरः । पु० सुधांशौ ॥ इन्दौ ॥ यज्ञपत्युपाध्यायच्छात्रे । चिन्तामणे रत्नोक्तकारे । मिश्रे ॥ त्रि । पक्षधारणकर्त्तरि ॥

पक्षधर्मता । स्त्री० व्याप्यस्यपर्वतादिबृत्तित्वे ॥

पक्षपातः । पु० आसक्तिविशेषे ॥ अन्याय्यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षपात . ॥ पक्षिणाञ्जरे ॥ पक्षपात.पतङ्गानामित्युक्ते . ॥

पक्षपातिता । स्त्री० सहायतायाम् ॥

पक्षपालि . । स्त्री० खड्गिकायाम् ॥

पक्षभागः । पु० गजस्यपाश्वर्षभागे ॥

पक्षयत्यनेन । पक्ष० । चु० । पुसीतिषः । पक्षस्यपक्षएववाभागः ॥

पक्षमूलम् । न० पक्षतौ । डानक्० इ० गौड़० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥

पक्षवाहनः । पुं० खगे । विहगे ॥

पक्षः । न० पक्षे । गहति ॥ पक्षति ।

दुपक्षः । पक्षिचक्षिभ्यां सुट्चेत्यसुन् ।

पक्षसीतुस्मृतौपक्षावितिशुभाङ्गः ॥

त्यनीकाधिकरणेपूर्वात्तरदे पक्षसी

इतिशवरखास्यादयः ॥ माधवस्तु

पक्षी

पक्षपरिग्रहद्रव्यस्मादसुन् । पक्षशृङ्गदि . सवत्सराष्ट्रं चेत्याह ॥

पक्षमुन्दरः । पुं० लोभे ॥ इतिहारावली ॥

पक्षाघातः । पुं० अर्धागद्वतिख्याते भावप्रकाशोक्तवातजन्यरोगविशेषे ॥ पक्षेआहननम् ॥

पक्षान्तः । पुं० द्वयोः पक्षदृश्योः ॥ अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य अन्तः ॥

पक्षालुः । पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पक्षावसरः । पुं० पूर्णिमायाम् ॥ अमायां ॥

पक्षिणी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥ खग्याम् । विहग्याम् ॥ शाकिनीभेदे ॥ आगामिवर्त्तमानाहर्गुक्तायानिशि ॥ आगामिवर्त्तमानेअहनीयुक्तेयस्यां सारात्रिः पक्षिणी । यथा । हेअह्नी एकरात्रिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते । इति । रात्रिरित्युपलक्षणम् । तेन पूर्वोत्तररात्रियुतदिनमपिपक्षिणी । पूर्वापरदिनेरात्रौ वा पक्षाविवस्ती यस्याम् । अत इति ॥

पक्षी । पु० खगे । विहगे । शकुनौ ॥

पक्षी । इतिपंक्षी० इतिचभा० ॥

पक्षावस्यस्तः । अतइतिठनाविती

निः ॥ धान्याङ्गुरचरुयेचतेषांमांसं

लघूत्तमम् । अनूपवलकृन्मांसस्निग्धं

पङ्ककीर .

गुरुतरंस्मृतम् ॥ पश्यविशेष वि
 धिरे ॥ लिङ्गदेहे ॥ पचमान्निकस्य
 द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वाणे ॥
 पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुण्टीव
 पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालबाली
 पक्षिजलपानस्थाने ॥
 पक्षिराजः । पु० सम्पाती ॥ पक्षिणा
 राजा । टच् ॥ शलभरूपेशिवि ॥
 पक्षिलः । पु० वात्स्यायनमुनी ॥
 पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् ।
 नीडे ॥
 पक्षिसिंहः । पु० ताक्ष्ये । गरुडे ॥
 पक्षीसिंह इव पक्षिणांसि होवा ॥
 पक्षिस्वामी । पु० गरुडे ॥
 पक्षीन्द्रः । पु० जटायौ ॥ ताक्ष्ये ॥
 पक्ष्णुः । वि० प्राककर्त्तरि । पक्षारि ॥
 पचेः कुरितिवोपदेवः ॥
 पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूत्राणि ॥ किञ्च-
 ल्को । कुसुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥
 अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनवा ॥
 पक्ष० । कर्मकरणादौमनिन् ॥
 पक्ष्म । पु० न० पापे ॥ कर्हमे ॥ पक्षो
 दाहास्रपित्तात्ति शोथघ्नः शीतलः सरः ॥
 पञ्च्यते दुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणे
 हलश्चेति करणे घञ् । कुत्वम् ॥ पञ्च
 च्यतेवा । पचिविस्तारे । कर्मणि घञ् ॥
 पक्षकर्षटः । पु० दलाब्धे । जलमुक्तपक्षे ।
 दलदल० इ० भा० ॥
 पङ्ककीरः । पु० कोयष्टिखगे ॥

पङ्करः

पङ्कगडः । पु० }
 पङ्कगडकः । पु० } पाकाल० इ० गौ० भा०
 पङ्कगतिः । स्त्री० मत्स्ये ॥
 ब्रह्म्याम् ॥
 पङ्कग्राहः । पु० मकरे ॥ इ० हारा
 वली ॥
 पङ्कजम् । न० } पद्मे । कमले, ॥ इति
 पङ्कजन्म । न० }
 राजनिर्घण्टः
 पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजा
 करे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्क
 रादिभ्योदेशे इति द्वनि । ॥
 पङ्कधूमः । पु० नरकभूभेदे ॥ पङ्कद्रव
 धूमो ऽ स्मिन् ॥
 पङ्कप्रभा स्त्री० कर्दमयुक्ते नरकवि० ॥
 पङ्कमण्डूकः । पु० शम्बूके । जलडिम्बे ॥
 पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-
 सुमरवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूप
 मपाहर । नागन्तुपतिवरभाषितसु-
 द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥
 यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्द
 तिसम्प्रतिहृदयभिदामपिविन्दति ।
 मन्मथविशिखभयेननिमीलतिमाधव
 तवविरहेणविषीदतीति ॥
 पङ्कवासः । पु० कर्काटे ॥ इ० ख० नि ॥
 पङ्कशक्तिः । स्त्री० सितालिकायाम् ।
 दुर्नामायाम् ॥
 पङ्कशरणः । पु० शालूके ॥ इ० वि० ॥
 पङ्कारः । पु० शैवले ॥ सेतौ ॥ सीपानि ॥

पङ्क्तिः

जलकुब्जके ॥ इतिमे ० ॥
 पङ्क्तिः । चि० सजम्बलै । पङ्काव्ये ॥
 पङ्कोस्मिन्नस्ति । पिच्छादित्वात् इलच् ॥
 पङ्क्तित्वम् । न० आर्द्रतायाम् ॥
 पङ्केजम् । न० पद्मे ॥ पङ्केजातम् ।
 जनी ० । सप्तम्यामितिङ् । तत्पु
 रुषद्वयलुक् ॥
 पङ्केरुहम् । न० पद्मे ॥ पङ्केरोहति ।
 रुह० । द्रुगुपधेतिकः । तत्पुरुषे
 कृतीत्यलुक् ॥
 पङ्क्तिः ॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे
 । वीथ्याम् । श्रेय्याम् ॥ पङ्क्तिसाङ्ग्ये
 दोषा यथा । नसर्वसच्चपतितैर्नचा-
 ण्डालैर्नपुङ्गवैः । न मूर्खैर्नावलिप्तै
 च नान्यैर्नान्धावसायिभिः ॥ एक
 शय्यासनपङ्क्ति भाण्डपक्वान्नमिश्रणम्
 । याजनाध्यापनेयोनि स्थैवसह
 भोजनम् ॥ सहाध्यायस्तु दशम
 सहयाजनमेवच ॥ एकादशसमुद्दिष्टा
 दोषा । साङ्ग्यैः सञ्चिताः ॥ समीपे
 चाप्यवस्थानात् पापसक्रमतेन्दुणाम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्ग्यैः परि-
 वर्जयेत् ॥ पङ्क्तिसाङ्ग्यैर्दोष-
 निवारणोपायो यथा । एक पङ्क्त्यु-
 पविष्टाये नस्पृशति परस्परम् । भस्मं
 नाकृतमर्यादा नतेषा सङ्करो भवेत्
 ॥ अग्निना भस्मना चैव षड्भिः पङ्क्ति-
 र्विभिद्यते । इतिकूर्मेप्रश्नदशाध्याय-
 ॥ सान्तरवीथ्याम् ॥ पञ्चनम् । पचि

पङ्क्तिपा

व्यक्तीकरणे । क्तिन् ॥ यद्वा । पञ्चते ।
 पचिविस्तारे । क्तिच् ॥ दशाक्षरच्छन्द-
 सि ॥ दशसंख्यायाम् ॥ सुप्रतिष्ठाभेदे
 । पञ्चाक्षर पादच्छन्दोभेदे । यथा ।
 भृगौ गिति पङ्क्तिः ॥ यथा । कृष्ण
 सनाथा तर्णकपङ्क्तिः । यामुनक
 च्छे चारुचचार ॥ क्षितौ ॥ सङ्ख्ये
 ये ॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा
 परिमाणमस्य । पङ्क्तिविशतिचिंश
 दिति निपातनात्प्रकृते । पञ्चन्
 शब्दस्य टिलोपः । तिप्रत्ययः । चो-
 कुरितिकुत्वम् । पदशब्दोचपादपर्या-
 यः । कृत्तिशब्दोयम् । तथाचात्रना
 वयवार्थे ऽभिनिवेष्टव्यम् । पङ्क्ति-
 शब्दोद्दिनानार्थः । अस्तिक्रमसन्नि-
 वेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्तिः । पिपीलि
 कापङ्क्तिरिति । अस्तिचदशसङ्ख्या-
 याम् । कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घ-
 यदिति दशरथद्वयार्थः । अस्तिहिकृन्दो
 विशेषे यथा । यस्यपञ्चाक्षराः पादा
 । तथाचकृन्दोविशेष एवार्थइति बोध्यः ॥
 पङ्क्तिग्रीवः । पु० रावणे ॥
 पङ्क्तिचरः । पु० कुररपक्षिणि । कु-
 ब्जद्व० भा० ॥
 पङ्क्तिदूषकः । पुं० अपाङ्क्तये ।
 मन्वादिस्मृत्युक्ते श्राद्धभोजनार्हब्रा-
 ह्मणे ॥
 पङ्क्तिपावनः । पुं० श्राद्धभोजनार्हब्रा-
 ह्मणे ॥ पञ्चानिगृहस्थे ॥ यथाह

पचत्पुटं

हारीत . । पवनः पावनस्त्रेतायस्य
पञ्चाग्नयोगहे । सायम्प्रातः प्रदीव्य
नोसविप्र . पङ्क्तिपावन . ॥ इति
अग्न्या सर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच
श्रोत्रियान्वयजाश्चैवविज्ञेया पङ्क्ति
पावना . ॥ इत्यादिनामनूक्तेषुत्रा
ह्मणेषु ॥

पङ्क्तिरथ . पुं . दशरथनृपे ॥

पङ्क्तिबीज . पु . वर्वरबृक्षे ॥

पङ्कः . । पु . शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा
भिन्नार्थगमनयस्यविण्मूत्रकरणायच ।
योजनाद्गमनपरयातिसर्वथापङ्कुरेवसः ॥
त्रिं श्रोणे । जङ्घावैकल्पेनचलनाक्षमे ।
जङ्घाहीने ॥ पनतिपन . वा . गुः ॥

पङ्ककायः . । पु . शनैश्चरग्रहे ॥

पङ्कज . । पु . सितकाचाभघोटके ॥
इतिहेमचन्द्रः ॥

पङ्कल्यहारिणी . स्त्री . शिम्बडीवृक्षे ॥

पङ्कूः . । स्त्री . विकलजङ्घायाम् ॥
पङ्गोश्चेत्पूङ् ॥

पच . । त्रि . पाककर्त्तरि ॥ पचति ।
डुपचष् । पचाद्यच् ॥

पचकः . । पुं . पचे ॥ स्वा . कः ॥

पचन् . । त्रि . पचमाने ॥ पचति ।
लटः शत्रितिपचे शत ॥

पचतः . । पुं . चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वङ्गी ॥

पचति । डुपचष् . । भृशदशियनि-
पर्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योतच् ॥

पचत्पुटः . । पु . सूर्यमणिवृक्षे ॥

पञ्जटिका

पचन . । पु . अग्नौ ॥ न . पाके ॥
त्रि . पाककर्त्तरि ॥

पचनी . स्त्री . वनबीजपूरके ॥

पचन्ती . स्त्री . पाककर्त्त्र्याम् ॥

पचमान . । पु . वन्धौ ॥ त्रि . पाककर्-
त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष् . ।

लट . शतशानचाविति . शानजादे-
श . । आनेमुक् ॥

पचम्पचा . स्त्री . दाव्याम् । दारुहरि-
द्रायाम् ॥ पचति । पचे . पचाद्यच् ।
पृ . ॥

पचा . स्त्री . पाके ॥ पचनम् । पचे
पिस्वादङ् । टाप् ॥

पचि . । पु . अग्नौ ॥ पचति । डुपच-
ष् . । सर्व . इन् ॥

पचेलिमः . । पुं . सूर्ये ॥ वन्धौ ॥ पच-
ति । पचेलिमच् । त्रि . पक्तव्ये ॥

यथापचेलिमाः शालयः पक्तव्या
इत्यर्थः पच्यते । पचेः कर्मणि क्-
लिमरउपसङ्ख्यान ॥

पचेलुक . । पुं . पाचके । सूदे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

पच्छः . । अ . पादम्यादमित्यर्थे ॥

पच्यमानः . । त्रि . वर्त्तमानपचनकर्म-
* ताश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टे तण्डु-
लादी ॥

पच्यः . । पु . शूद्रे पदो जातः ।
अनी . । डः ॥

पञ्जटिका . स्त्री . माषाहशान्तरे ॥

पञ्चकषाया :

यथा । प्रतिपदयमकितषोडशमात्रा
नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पञ्च-
टिकायाएषविवेक . क्वापिनमध्यगु
रुर्गणएक ॥ यथा । तरलवर्तसांश्चि
ष्टस्कन्धश्चलतर पञ्चटिका कटि-
बन्ध . । मौलिचपलशिखिचन्द्रकव-
न्द कालियशिरसिननर्तमुकुन्द ' ॥
पञ्चकम् । न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥
अथगृहनिमित्तदृष्टकाष्टहरणेदोषो
यथा । अग्निचौरभयरोगो राजपीडा
धनक्षति : । सङ्ग्रहे दृष्टकाष्ठानां
कृतेवस्त्रादिपचके ॥ त्रि० पचसङ्ख्या
परिमाणविशिष्टे ॥ पचसङ्ख्यापरि
माणमस्य । तदस्यपरिमाणमित्यनुवृ-
त्तौसङ्ख्याया + सञ्ज्ञासंघसूत्राध्यय
नेष्वितिपञ्चसङ्ख्यापरिमितिसघार्थे-
कन्प्रत्यय ' ॥ पञ्चभि . त्रीते ॥
सङ्ख्यायाश्चतिशदन्तायाइतिकन् ॥
पञ्चानानिमित्तसयोगउत्पातोवा ॥
पञ्चकपाल . । पुं० पञ्चमुकपालेषु
संस्कृतेपुरोडाशे ॥ संस्कृतभक्ष्याइत्य
णोद्विगोर्लुगनप्रत्यइतिलुक् ॥ न० ॥
पवानाकपालानासमाहारे ॥
पञ्चकर्म । न० पञ्चप्रकारशारीरकचि
कित्साविशेषे ॥ यथा । वमन रेचन
नस्य' निरुहश्चानुवासनम् । पञ्चक
र्मेदमन्यच्च करउत्क्षेपणादिकम् ॥
इति श० चं० ॥

पञ्चकषाया : । पुं० महास्नानीयप्रच

पञ्चकोषा :

प्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा । जम्बू
शाल्मलिवाढ्यालं वकुलवदरतथा ।
कषाया पचविज्ञेया देव्या प्रीति
करा' शुभा . ॥ पचचतेकषायाश्च ॥
पञ्चकारुकी । स्त्री० कुलालकर्मारवर्द्धकि
नापितरजकेषु ॥
पञ्चकृत्य . पु० पक्तपौडे ॥ न० ॥ सृ
ष्ट्यादिषु ॥ यथा । यस्मिन्सृष्टि
स्थितिध्वसपिधानानुग्रहात्मकम् ।
कृत्यपञ्चविधशश्वज्ञासतेतनुम शिव
मिति ॥
पञ्चकोलम् । न० पञ्चोषणे । पाचन
विशेषे ॥ यथा । पञ्चकोलकणामूल
कृष्णाचव्याग्निनागरै ' । पञ्चकोल
रसेपाकेकटुकसुचिकृन्मत्तम् ॥ ती
क्ष्णोष्णपाचनश्रेष्ठदीपनकफवातनुत्
गुल्मघ्नीहोदरानाहशूलघ्नपित्तकोपन
म् ॥ इतिभावप्रकाश . ॥
पञ्चकोषा : । पु० अन्नमयप्राणमयमनो
मयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषा
इवात्माच्छादकत्वात्कोषा . । पञ्च
चतेकोषाश्च ॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरव .
पितृभुक्तान्नजाड्यीर्याज्जातोऽन्नेनैवव
र्द्धते । देह . सोन्नमयोनात्माप्राक्
चोर्द्धतदभावत . ॥ १ ॥ पूर्णोदेहे
बलवच्छन्नक्षायः प्रवर्तक ।
वायु . प्राणमयोनासः वात्माचैतन्यव
र्जनात् ॥ २ ॥ अहन्तामसतन्दिहेष्ट
हादौचकरोतिग्रः । कामाद्यवस्थयाभा

पञ्चगव्यम्

नो नासावात्मानमीमय ॥३॥ ली
नासुप्तौबपुर्वीधे व्याश्रयादानखायगा
चिच्छायोपेतधीर्नानात्मा विज्ञान
मयशब्दभाक् ॥४॥ काचिदन्तर्मुखा
वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ॥ पुण्यभो
गेभोगशान्तौनिद्रारूपेणलीयते ॥५॥
कादाचित्कत्वतोनात्मास्यादानन्दम
योप्ययम् ॥

पञ्चक्लेशाः । पु० अविद्यास्मिता राग
द्वेषाभिनिवेशेषु ॥ पञ्चतेक्लेशाश्च ।
पञ्चक्षारगणः । पु० क्षारपञ्चके ।
पञ्चलवणे ॥ क्षारेस्तुपचभिः प्रोक्तः
पचक्षाराभिधोगणः । काचसैम्बव
सामुद्र विट्सौवर्चलकैः समै ॥
स्यात्पचलवणतश्च मृज्जोपेतषडा
द्वयम् ॥

पञ्चगणयोगः । पु० विदारिगन्धा
वृद्धती पृश्निपर्णीनिदिग्धिकाः ॥
पञ्चगव्यम् । न० गोर्द्ध्यादिपञ्चसु ॥
यथा । पञ्चगव्यं दधिक्षीरघृतगोमूत्र
गोमयै रिति ॥ तन्मान यथा । पल
मात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते ।
घृतचपलमाचस्याद् गोमयतोलक
त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रं स्यात्
पञ्चगव्यमिदं स्मृतम् । अथवा पञ्च
गव्यानां समानोभागद्वयतद्वृत्ति
गौतमीयतन्त्रम् ॥ अपिच । गोश
क्लद्विगुणमूत्रं पयः स्यात्तच्चतुर्गु
णम् । घृततद्विगुणं प्रोक्तं पञ्च

पञ्चजनीनः

गव्ये तथादधीति ॥

पञ्चगुप्तः । पु० चार्वाकदर्शने ॥
कमठे ॥

पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० संपृक्कायाम् ॥
पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे
छन्दोविशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका
पदद्वयम् वदन्तिपञ्चचामरम् ॥ यथा ।
सुरद्रुमूलमण्डपे विचित्ररत्न निर्मिते
लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल
सम् । सुराङ्गनात्तवक्त्रवी करप्रपञ्च
चामरस्फुरत्समीरबोजितं सदाच्युत
भजामितमिति ॥

पञ्चचौरः । पु० मञ्जुघोषे ॥

पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पञ्चजनः । पु० नरे । पुरुषे ॥ पचभिर्भू
तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । जनिव
ध्योद्येतिनवृत्तिः ॥ यद्वा । पञ्चजना
उत्पादकायस्य ॥ सङ्गादपुत्रदैत्य
विशेषे ॥ गन्धर्वाः पितरोदेवा असु
रारक्षांसिपञ्चजनपदवाच्यानिभ-
वन्ति ॥ निषादपञ्चमावर्णाश्च ॥

पञ्चजनीनः । पु० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च
जनहिते ॥ रथकारपञ्चमाश्वत्वारो
वर्णाः पञ्चजनाः । दिक्मण्डल्ये
सङ्गायामिति० समासः । पञ्चजने
भ्योहितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान
मितिखः । उपसङ्ख्यानस्यकर्मधा
रयविषयत्वात् । षष्ठीसमासात्बहु
व्रीहेश्च छएव । पञ्चजनीयम् ॥

पचदश

पचज्ञान . । पुं . बुद्धे ॥

पचत् । पुं . पञ्चके । वर्गे ॥ पच
परिमाणमस्य । पञ्चदशतीवर्गेवेति
निपातनादतिप्रत्यय . ॥

पचतत्त्वम् । न . आकाशादि पच
भूतेषु ॥ मद्यादिपंचसु ॥

पञ्चतन्मात्रम् । न . तामसाहकारोत्
पन्नमहाभूतोपादानकारण शब्दस्पर्श
रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रय द्रव्येषु च ॥
पञ्चतपा । त्रि . अग्निचतुष्टयसूयै
तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥

पञ्चतयः । त्रि . पञ्चावयवे ॥

पञ्चता । स्त्री . मरणे । पांचभौति
कस्यशरीरस्यपचधाभावे । देहारम्भ
काणापृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानां स्ता
शसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥
पञ्चानांभावः । तत् ॥

पञ्चतित्तम् । न . तित्तद्रव्यपंचके ॥
निम्ब . पटोल . क्षुद्राचगुडूचीवास
कस्तथा । विसर्पकुष्ठनुतुल्यातो गणो
यपञ्चतित्तक . ॥

पञ्चत्वम् । न . पञ्चभावे ॥ पञ्चता-
याम् । मरणे ॥ पञ्चधासम्भृत .
कायोयदिपञ्चत्वमागत . । कर्मभि .
स्वशरीरोत्पैस्तत्रकापरिदेवना ॥

पञ्चदशः । त्रि . पचदशानांपूरणे ।
पन्द्रवा इ . भाषा . प्र . ॥ तस्य-
पूरणे ङट् ॥

पचदश । त्रि . पंचाधिकदशसंख्याया

पचपर्व्या

म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥

पञ्चदशी । स्त्री . अमावास्यायाम् ॥
पौर्णिमास्याम् ॥ पचदशानांपूरणी ॥
ङट् । ङीप् ॥ देवीविशिष्टे ॥ विद्यार
ण्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशिष्टे ॥

पचधा । अ . पचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया
विधार्थेधा ॥

पञ्च । त्रि . सङ्ख्याविशिष्टे ॥ पचसङ्ख्या-
विशिष्टे ॥ यथापचमहाभूतानि ॥

पञ्चनख . । पुं . व्याघ्रगजकूर्मादौ ॥

पञ्चनदः । पुं . पचनदीयुक्तदेशविशिष्टे ।
पञ्चाप . इ . भा . वाहीके । तीर्थविशि
ष्टे ॥ न . पंचानानदीनासमाहा-
रे ॥ तीर्थान्तरे ॥

पञ्चनिम्बम् । न . निम्बवृक्षस्यपुष्पा-
दौ ॥ यथाह । पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पमू
लवल्कफलच्छदैरिति ॥

पंचनी । स्त्री . शारिङ्गुलायाम् ॥

पंचपक्षी । पुं . पारिभाषिकपक्षिपञ्च
कहारात्रिकालबोधकेशिवोक्तेप्रश्नग्र-
न्थे ॥

पचपर्व्या । स्त्री . अविद्यायाम् ॥

यथा । तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रो
प्यन्वसञ्चित । अविद्यापचपर्वेषा
प्रादुर्भूतामहात्मन ॥ पचपर्वण्य-
स्या . । अनोवहुव्रीहिरिति नङीप् ।

पंचपर्व्याणौ . पचपर्व्याण . ॥ ङाप्-

पञ्चतु । पचपर्व . पंचपवा . ॥

इत्यादिबोध्यम् ॥

पचभद्र :

पञ्चपल्लवम् । न० आम्नादिपचपत्र-
के ॥ यथा । आम्नजम्बूकपित्था
नाबोजपूरकबिल्वयो . । गन्धकर्मणि
सर्वत्रपत्राणिपञ्चपल्लवमितिशब्दच-
न्द्रिका ॥ वैदिकेकर्मणिघटोपरिदे-
येपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्नाश्वत्थ-
वटपर्कटीयज्ञोदुम्बराणिपञ्चपल्लवा-
नि ॥ पनसोदुम्बराश्वत्थवकुलाम्बस-
मुद्भवपत्रेषु ॥ अपिच । पुनसाम्बतथा
श्वत्थवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु-
क्तचमुनिभिस्तन्त्रवेदिभिरिति ॥ प-
ञ्चानांपल्लवानासमाहारः ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानापात्राणां
समाहारे ॥ श्राद्धविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥
यथा । बराहच्छागमद्विषमत्समायूर-
पित्तकम् । पञ्चपित्तमितिख्यातस-
र्वेष्वेवद्विकर्मसु ॥ इ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥
यथा । करवीरंतथाजातीचम्पकसर-
सोरुहम् । पाटलाकुसुमंचापिपञ्च-
पुष्पप्रकीर्तितमिति ॥

पञ्चप्रासादः । पु० देवद्विषे ॥

पंचवक्त्रः । पु० नष्टद्रव्यस्यपञ्चमाशदडे ॥

पञ्चभद्रः । पु० पञ्चस्थानेषुपुष्पितेऽ-
श्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रसुहृत्
पृष्ठमुखपार्श्वेषुपुष्पितः ॥ पाचन-
वि० ॥ यथा । छिन्नोद्भवापर्पटवारि-
काहभूनिम्बशुण्ठीजनितः कषायः

पचम

समीरपित्तज्वरजङ्घराणाकरोतिभद्र-
खलुपञ्चभद्र . ॥ चि० । विभ्रुते
व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पु० क्षित्यप्तेजीमरुद्व्यो-
मात्मकेषुपचसु ॥ पचानाभूताना-
समाहारः ॥ शब्दाद्व्योमस्पर्शत-
स्तीनवायुस्ताभ्यारूपाद्भक्तिरैतैरसाञ्च
अग्नांस्थेतेर्गन्धतोभूर्धराद्याभूताः प-
चस्यगुणोनाः क्रमेणेति प्रपचसारे १
पटलः ॥ गुरुः क्षिग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ-
लघुरेतेगुणाः स्मृताः । पंचभूतेषु
तिष्ठन्तिआधिकादुपलक्ष्येत् पृथिव्या
दिगुणाधिकाद्गुणद्रव्येप्रकल्पयेत् ॥४

पंचम. । पुं० षड्रागाणामध्येतृतीयरा-
गे ॥ अस्यगानसमयः शरदृतुः प्रात-
कालश्च ॥ तन्त्रीकण्ठोत्थितस्वरविशे-
षे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायुः समुद्भ-
तोनाभिकरोद्वत्कण्ठमूर्धसु । विचरन्
पंचमस्थानप्राप्त्यापचमउच्यते ॥ त-
ज्जन्यत्वात्स्वरः पचम . । अपिच ।
प्राणोऽपानसमानश्चउदानोव्यानए-
वच । एतेषासमवायेनजायतेपचम-
स्वरः । पुष्पसाधारणेकाले कोकिलो-
रौतिपचमम् ॥ पचमादिनिषेधेभ-
रत . । प्रभातेसुरतोनिन्द्यः ऋषभः
पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रधनं शुद्धा-
पचत्वपचमोपिच ॥ पचमस्यविशे-
षोयकथितःपूर्वसूरिभिः । प्रगेप्रगौतो-
जनयेद्दशनस्यविपर्ययम् ॥ इति ॥

पचमी

न० मैथुने ॥ त्रि० । पंचानांपूरणे ॥
रुचिरे ॥ दत्ते ॥ पचानांपूरणः । त
स्यपूरणेडट् ॥ नान्तादितिमट् ॥
पचमवेद ! पु० भारते ॥

पचमहायज्ञा । पुं० गृहस्थकर्त्तव्ये
षुपचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा ।
पाठोद्दोमश्चातिथीनांसपर्यातर्पणं व
लिः । एतेपचमहायज्ञाब्रह्मयज्ञा
दिनामकाः । तथाचमनु पंचसूना
गृहस्थस्यचुक्षीपेषएपुपस्करः । कण्ड
नीचोदकुम्भश्चबध्यतेयास्तुवाहयन् ॥
तासाक्रमेणसर्वासां निष्कृत्यर्थमहा
त्मभिः । प चक्रुः सामहायज्ञाः प्रत्य
हगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनब्रह्मय
ज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
दैवोबलिर्मातो नृयज्ञोतिथिपूजनम्
इति ॥ वध्यतेहन्तीत्यर्थः । आर्षत्वा-
त् । अथवावध्यतेहिसाजनितदुरिते
नसम्बध्यतेहन्त्यतेवेत्यर्थः । वाहयन्
प्रवर्त्तयन् ॥

पञ्चमार । पुं० बलदेवस्यपुत्रे ॥

पञ्चमास्य । पु० कोकिले ॥ पञ्चमो-
राग, खरोवाचास्येयस्य ॥ *

पञ्चमी । त्रि० पञ्चमासादिकेत्वष्टादौ ॥

पञ्चमीमासोवर्षीवाय । वयसिपूर-
णादितिनिः ॥

पञ्चमो । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० ।

साचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । त
दुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यफ-

पचसूत्रम्

लम् । यथा । भूपालमान्योमनुजः
सुगात्रः कृपासमेतोविदुषांवरिण्य ।
वाग्मीगुणीबन्धुजनैकमान्य प्रसू
तिकास्त्रेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ डसि०
भ्याम्० भ्यस्० इ० त्रिके ॥ पञ्चा
नांपूरणी ॥ डट् । मट् । डीप ॥
विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । व-
सन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यान
यथा । सङ्गीतगोष्ठीषुगरिष्ठभावसमा
श्रिता गायनसम्प्रदायैः । खर्वाङ्गि-
नीनूपुरपादपद्मासापचमीपचमवेद-
वेत्तृतीतिसङ्गीतदर्पणः ॥

पचमुख । पुं० शिवे ॥ पञ्चमुखा-
नियस्य ॥ सिद्धे । मृगेन्द्रे ॥ पञ्च-
ते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृत
मुखमस्य । यद्वा । मुखपादाश्च०
पञ्चमुखानीवयस्य ॥

पचमुखी । स्त्री० सिद्धभार्यायाम् ॥
वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवाया
म् इति शब्दाम्बुधिः ॥

पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्च-
मीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्त प्रतिमासौय
शुक्लपञ्चम्याभविष्य पुराणोक्तेस्त्री-
कर्त्तव्येनियमविशेषे ॥

पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनात्रि-
दण्डकमण्डलुशिक्षपात्र जलपवित्र
रूपेतिङ्गे ॥ पूजायामावाहन्यादिषु ॥

पञ्चसूत्रम् । न० गोजाविमहिषीग-
र्हभौनामूत्रे ॥ पञ्चानांमूत्राणां

पञ्चरत्नम्

समाहार ॥

पञ्चमूर्तिः । पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टि-
स्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणप-
ञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थं मीशानतत्पुरुषा
घोरवामदेवसद्योजातलक्षणा . पञ्च-
चमूर्त्युच्यते ॥

पञ्चमूलम् । न० स्वनाम्नाप्रसिद्धेपा-
चनविशेषे ॥ तस्मिन्निविधम्यथा । श्री-
फल सर्वतोभद्रापाटलागणिकारि-
का । स्योनाकः पञ्चभिस्त्रैतैः प-
ञ्चमूलमहन्मतम् ॥ पञ्चमूलमहत्
तित्तकषायकफवातनुत् । मधुरका-
सप्रवासास्रमुष्णालघ्वग्निदीपनम् ॥ *
लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्नि
पर्णीवार्ताकीकण्टकारिका । गोक्षु-
र ' पञ्चभिस्त्रैतैः कनिष्ठपञ्चमूल
कम् ॥ पञ्चमूललघुस्वादुवर्त्यापि-
त्तानिलापहम् । नाल्युष्णवृंहणया-
हिज्वरप्रवासाश्मरीप्रणुत् ॥ * तृती-
यतृणाख्यतन्तु । कुश . काशः शरी-
दर्भद्वक्षुञ्चेतितृणोद्भवम् । पित्तक-
च्छहरपञ्चमूलवस्तिविशोधनमिति ॥
पञ्चमूली । स्त्री० लघुपञ्चमूलपाचने ॥
पञ्चानामूलानां समाहारः । द्विगो
रितिडीप् ॥

पञ्चरत्नकः । पुं० पञ्चपौडवृक्षे ॥

पञ्चरत्नम् । न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥

यथा । कनकंहीरकंनीलं पद्मरागश्च
मौक्तिकम् । पञ्चरत्नमिदं प्रोक्तमृषि

पञ्चलोहकम्

भि पूर्वदर्शिभि ॥ रत्नानामप्यभा-
वेतुस्वर्णकर्षार्थमेववा । सुवर्णस्याप्य-
वेतुषाज्यज्ञेयविचक्षणैरितिहेमाद्रिः ॥
पञ्चानारत्नानां समाहारः ॥

पञ्चरसा । स्त्री० आमलक्याम् ॥

पञ्चरात्रम् । न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा ।
रात्रिचक्षानवचनज्ञानपञ्चविधस्मृत-
म् । तेनेदपञ्चरात्रप्रवदन्तिमनी-
षिणः ॥ तत्सप्तविधयथा । पञ्चरा-
त्रसप्तविधज्ञानिनांज्ञानदपरम् । ब्रा-
ह्म शैवश्चकौमारवाशिष्ठकापिलपरम् ॥
गौतमीयनारदीय मिदसप्तविधस्मृ-
तम् । इतिनारदपञ्चरात्रप्रथमरात्र-
म् ॥ एतदतिरिक्तानिह्यशीर्षपृथु-
वादिपञ्चरात्राणिसन्ति ॥ पञ्चमुनि-
शासु ॥

पञ्चलक्षणम् । न० पुराणे ॥ यथा ।
सर्गश्चप्रतिसर्गश्च वशीमन्वन्तराणि-
च । वंशानुचरितश्चैव पुराणपञ्चलक्ष-
णमिति ॥ पुं० । पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम् । न० सैधवादिपञ्चसु ॥
यथा । सैधवंरुचकंचैवविडंसासुद्रकं-
गुडमिति ॥ पञ्चानालवणानां समा-
हारः ॥

पञ्चलाङ्गलकम् । न० महादान विशेषे ॥

पञ्चलोहम् । न० सौराष्ट्रकलोहेकृति
हेमचद्रः ॥ स्वर्णकृत्यताम्रमौमकर-
क्षेत्रेषु ॥

पञ्चलोहकम् । न० स्वर्णं रजतं ताम्रं

पञ्चवटी

वङ्गनागेषु ॥

पञ्चवक्त्र . । पु० शिवे ॥ पञ्चवक्त्रा
णियस्यस । तानियथा । विभा
व्यमुखपद्महि शिवस्यवरवर्णिनि ।
सद्योजातवामदेवमघोरचतत . पर
म् ॥ तत्पुरुषतथेशानपञ्चवक्त्रांप्र-
कीर्तितम् ॥ सद्योजातचवैशुक्ल
शुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णत
थासौम्य वामदेवमनोहरम् ॥ कृष्ण
वर्णमघोरच समभीमविमर्दनम् ।
रक्ततत्पुरुषदेविदिव्यमूर्तिमनोह-
रम् ॥ श्यामलचतथेशान सर्वदेव
शिवात्मकम् । चितयेत्पश्चिमेचा
द्यद्वितीयचतथोत्तरे ॥ अघोरंदक्षि
णेदेवपूर्वेतत्पुरुषतथा । ईशानम
ध्यतोऽन्यचिन्तयेत्भक्तितत्परद्रुति
निर्वाणतन्त्रे षष्ठ पटल . ॥ सिद्धे ॥

पञ्चवट . । पु० उरस्कटे । जोटि
ङ्गे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थवि
शेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकारण्यान्तर्भूते
स्थलविशेषे ॥ पञ्चानावटानां स
माहार . । द्विगोरितिडीप् । तदु
पलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रु
तः प्रसिद्धोद्देशोच्यते ॥ तपः
करणार्थपञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा
। अश्वत्थोबिल्ववृक्षपञ्चवटीधात्रीश्वशो
ककः । वटीपञ्चकमित्युक्तस्यापयेत्
पञ्चदिक्षुच ॥ अश्वत्थस्यापयेत्प्राचि

पञ्चवर्गः

विल्वमुत्तरभागत . । वटपश्चिमभा
गेतुधात्रींदक्षिणतस्तथा ॥ अशोकं
वङ्गिदिक्स्थायतपस्यार्थसुरेश्वरि ।
मध्येवेदौ चतुर्हस्ता सुन्दरौ सुमनो
हराम् ॥ प्रतिष्ठा कारयेत्तस्याः
पञ्चवर्षीत्तरशिवे । अनन्तफलधात्री
सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयप-
ञ्चवटीप्रोक्ताबृहत्पञ्चवटींशृणु । वि
ल्ववृक्षमध्यभागेचतुर्दिक्षुचतुष्टयम् ।
वटवृक्षचतुष्कोणे वेदसङ्घ प्ररोपये
त् । अशोकवर्तुलाकारपञ्चविंशति
संमितम् ॥ दिग्विदिक्खामलकींच
एकैकपरमेश्वरि । अश्वत्थचचतुर्दि
क्षु बृहत्पञ्चवटीभवेत् ॥ यः करोति
महेशानि साक्षादिन्द्रसमोभवेत् ।
बृहलोके मन्त्रसिद्धि परेचपरमा
गति ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्ड
धृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्ग . । पु० कापटिकोदास्थित
गृहपतिवैदेहिकताप्सव्यञ्जनात्मके
राज्ञापञ्चविधेचारवर्गे ॥ यथा । तत्र
परमर्मज्ञ . प्रगल्भच्छात्र . कपट
व्यवहारित्वात्कापटिक . तद्वत्त्य
र्थिनमर्थमानाभ्यामुपगृह्यरहसिराजा
ब्रूयात्तस्यदुर्बलं पश्यसितत्तदा
नीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥
प्रब्रज्यारूढपतित उदास्थित . । त
लोकेषु विदित दोषंप्रज्ञाशीच युक्तं
वृत्त्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजापूर्ववद्

पञ्चवल्कलम्

ब्रूयात् । वङ्गत्पत्तिकमठे स्थाप
येत् । प्रचुर सस्योत्पत्तिकभूम्यन्त
रच तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् सचान्ये
षामपिप्रव्रजिताना राज चारकर्म
कारिणां ग्रासाच्छादनादिकदद्यात्
॥ २ ॥ कर्षक ' क्षीणवृत्ति प्रज्ञा
शौचयुक्तोऽष्टपतिव्यञ्जन' ॥ तमपि
पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौकृषिकर्मकारयेत्
॥ ३ ॥ वाणिजक : क्षीणवृत्तिर्वेदेहि
कव्यञ्जनः । तपूर्ववदुक्त्वाधनमाना
भ्या मात्मौकृत्य वाणिज्यङ्कारयेत्
॥ ४ ॥ मुण्डोजटिलोवावृत्तिकाम
स्तापसव्यञ्जनः । सोपिक्वचिदाश्रमेव
सन बहुमुण्डजटिलान्तर कपटशिष्य
गणवृत्तोऽगुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता
पस्यकुर्यात् । मासद्विमासान्तरित
प्रकाशं बदरादि मुष्टिमशूयात् ।
रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा
रं कल्पयेत् । शिष्याश्चास्यातीताना
गतज्ञानादिक ख्यापयेयुः । तेनबहु
लोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वस
नीयत्वात् सर्वकार्यं मकार्यं च पृच्छ
'न्ति अन्यस्यचकुक्रियादिक कथय
न्ति ॥ ५ ॥ एवंपञ्चवर्गं प्रकल्पनेन
राज्ञः । प्रतिराजस्य आत्मोयानां
चामात्यादीनां मनुरागविरागज्ञानं
भवति ॥ पञ्चानां वर्गाः ॥

पञ्चवल्कलम् । न० त्वक्पञ्चके ॥

यथा । न्ययोधोदुम्बराश्वत्थपञ्चवैतस

पञ्चविपर्ययभेदा

बल्कलैः । सर्वैरेकत्रसयुक्तौ । पञ्चव
ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्ययोधोदु
म्बराश्वत्थ पञ्चपिप्पल पीतना ।
क्षीरिब्रह्माश्च पञ्चैषा वल्कल
पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते क्षीरिणो
ब्रह्मास्तेषा त्वक्पञ्च लक्षणम् ।
त्वक्पञ्च कहिम ग्राहिब्रह्म शीथ
विसर्पजिदितिराजनिर्धगट . ॥

पचवाण. पु० कामदेवि । स्मरे ॥ पच
वाणाः द्रावणाद्याश्चस्य । तेच । द्र
वणं शोषणं वाणं तापनमोहनाऽभि
धम् । उन्मादनचकामस्यवाणा ' प
चप्रकीर्तिता' ॥ अपिच अरविन्दम
शोकच चूतचनवमल्लिका । नीलो
त्पलचपञ्चैते पचवाणस्यसायकाः ॥
पचानां वाणानां समाहारे ॥
त्रि० । पञ्चवाण विशिष्टे ॥

पञ्चवायव . । पुं० प्राणापानव्यानोदा
न समानाख्येषु ॥ पञ्चचते वाय
वश्च ॥

पञ्चविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि
तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥

पञ्चविपर्ययभेदाः । पुं० अविद्यास्मि
ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ्
ख्यंतमोमोहमहामोहतामिस्रान्वता
मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा
वानामप्यस्मिता दीना विपर्यय स्व
भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्यायाविप
र्ययेणा बधायते वस्तु अस्मिता दय

पचशिख

स्तत्स्वभावा सन्तस्तदभि निविश
ते । अतएव पच पर्वी अविद्ये त्याह
वार्धगण्य . ॥ *

पचशर . । पुं० कामे । मकरध्वजे ॥ प
चशराक्षस्य । तेच उन्मादनस्तापनश्च
शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च
कामस्यपंचबाणा प्रकीर्तिता ॥
पञ्चेन्द्रियार्थाशरा . असेत्यन्ये ॥

पचशलाका । स्त्री० बिवाहोपयोगिवेध
विशिषे ॥

पञ्चशस्यम् । न० धान्य मुद्गतिल
यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥
सर्षपस्थाने माषोपीतिदुर्गोत्सव
पइति . ॥

पञ्चशाख' । पुं० शये । पाणौ । हस्ते ॥

पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य ॥ न० पञ्च
शाखाना समाहारे ॥ चि० । पञ्च
शाखा विशिष्टे ॥

पचशिख । पु० सिद्धे ॥ धर्मस्य
हिसाभार्यायां जातेमुनिविशिषे ॥
यथोक्त वामन पुराणे ५ अध्याये ।
धर्मस्यभार्याहिसाख्या तस्या पुत्र
चतुष्टयम् । सम्प्राप्त मुनि शार्दूल
योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठ . सन
त्वुमारोभूद्रद्वितीयश्च सनातन । तृ
तीय : सनकोनाम चतुर्थश्च सनन्द
न ॥ साङ्ख्य वेत्तारमपरं कपि
लम्बोदु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च
शिख श्रेष्ठ योगनिष्ठं तपोनिधिम् ।

पञ्चस्कन्धी

ज्ञानयोगंनते दद्युर्ज्यायांसो पिकनी
यसामिति ॥

पञ्चशूरणः । पुं० पचप्रकारशूरणे ॥
यथा । अत्यम्नपर्णीकाण्डीर माला
कन्द द्विशूरणैः । ऋषोभवतियोगीय
पञ्चशूरणसञ्ज्ञकः । इतिराजनिर्घट .
शूरण' श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।
पञ्चशैरीषकम् । न० शिरीषस्पत्वगादि
पचसु ॥ त्वक्पचफलमूलानिकुसुम
श्चैवपचमम् ॥

पचषा . चि० पंचवाषड्वापरिमाणंयेषां
तेषु ॥ बहुवचनान्तोयम् ॥

पञ्चसिद्धौषधय' । पुं० पचप्रकारौ
षधिविशिषे ॥ यथा । तैलकन्द सुधा
कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिका' । सर्प
नेत्रयुता : पच सिद्धौषधिकसञ्ज्ञकः ॥

पञ्चसुगन्धकम् । न० पचप्रकार
सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरकक्कोल
लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच
केन । समांशभागेनचयोजितेनम
नोहर पचसुगन्धकस्यात् ॥

पचसूना । स्त्री० पंचप्रकारप्राणिव
धस्थाने ॥ यथा । पचसूनागृहस्थस्य
चुष्णीपेषण्युपस्कारः । कण्डनीचोद
कुम्भश्च वध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पञ्चसूरणम् । न० पचशूरणे ॥

पचस्कन्धी । पुं० रूपविज्ञानादिस्क
न्धानासमुदाये ॥

पञ्चस्रोतः । पुं० शैवशास्त्रे ॥

पचाङ्ग .

पचस्वरा । स्त्री० ज्योतिर्गन्धविशेषे ॥
पचस्वरोदय । पु० ज्योति शस्त्र
विशेषे ॥

पचाग्नि . । पुं० अग्निहोत्रिणि ॥ गा
ईपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावस
थ्याख्याः पचाग्नयोयस्यतथोक्तेरुहे ॥
पवन . पावनस्त्रेतायस्यपचाग्नयो
रुहे । सायप्रातः प्रदीप्यन्ते सविप्र.
पङ्क्तिपावन ॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपु
रुषयोषित्सुअग्निदृष्टिंय . कुरुते .
सोऽग्निहोत्रादिकारीवापचाग्निः ॥

पंचाङ्गः । पु० पुण्यिताश्वे । पंच-
भेदे ॥ कूर्मे ॥ प्रणामविशेषे ॥ यथा ।
बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचसा
दृशा । पचाङ्गोयप्रणामः स्यात्-
पूजायांप्रवरोक्षसौ ॥ राज्ञानये ॥
यथा । सहाया . साधनोपायाविभा-
गोदेशकालयोः । विनिपातप्रती-
कार . सिद्धिः पंचाङ्गदृश्यतेइति ॥
न० । वृक्षस्यत्वगादिषु ॥ यथा ॥
त्वक्पचंकुसुममूल फलमेकस्यशाखि-
न . । एकत्रमिलितञ्चेतत्पंचाङ्ग
मितिसंज्ञितम् ॥ अधिकरणे ॥ यथा ॥
विषयोविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोक्त-
रम् । निर्णयश्चेतिपचाङ्गशास्त्रे धिक-
रणस्मृतमिति ॥ देवाराधना र्थसो
त्रादिषु ॥ यथा ॥ स्तोत्रंच कवच
चैवपठति . पठततथा । नाम्नासह
स्मरित्येतत्पंचाङ्ग तन्मवेदिन इति

पचातपा

॥ तिथिवागाद्यात्मकेपत्रं । यथा ।
तिथिर्वाचनक्षत्रयोग करणमेवच ।
पंचागस्यफलश्रुत्वागङ्गास्नानफललभे
दिति ॥ अपिच । वारोहरतिदु
स्वप्नक्षत्रपापनाशनम् । तिथिर्भ
वतिगङ्गायायोग . मागरमङ्गम ॥
करणसर्वतीर्थानिश्रुयतेयत्रपचिकेति ॥
पञ्चाङ्गगुप्त । पु० कमठे । कष्कपे ॥
पञ्चाङ्गप्रणाम . । पु० भक्तिश्रद्धाति
शययुक्तेगुवादिप्रणतिविशेषे ॥ यथा ।
जानुभ्याचसपाणिभ्या मुरमागिर-
सागिरा । पचाङ्गताप्रणामस्यपूजा-
याप्रवरामतेति ॥

पंचाङ्गुल । पु० मण्डे । एरण्डे ॥
शुक्लैरण्डे ॥ चि । पचाङ्गुलिमिते ॥
पचाङ्गुलयोस्य । तत्पुरुषस्याङ्गुले-
रित्यच् ॥ अङ्गुलिसदृशावयवैधान्या
दिविज्ञेयकेकाष्ठे ॥ पचाङ्गुलयोयस्य ।
अङ्गुलेर्दारुणीतिषचसमासान्तः ॥
पंचाङ्गुली । स्त्री० तक्राङ्गाक्षुपे ॥ इ०
राजनि० ॥

पचातपा । स्त्री० तपस्या विशेषे ॥
यथा । चर्या पचा तपाचिन्ताभ्रान्म
वी शान्मवो जपः । यन्निये दारु
भि . शुष्कै अतुर्दिक्षुतुष्कृतम् ॥
वज्रि संस्थापनं यीष्मे तीव्रांशुस्त
च पचमः । हस्तान्तरे चतुर्वङ्गी
न् कृत्वावैश्वानरेष्टिना ॥ तन्मध्य
स्था सूर्यविम्ब वीचती बहुलांशुके

पञ्चामृतयोगः

तिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मकः । त्रि० पञ्चभौतिके ॥

पञ्चाननः । पु० शिवे । पञ्चआनना

न्यस्य ॥ सिद्धे ॥ पञ्चविस्तृत मान

न यस्यसः ॥ यद्वा । मुख पादाश्च

पञ्चआननानीव यस्यसः ॥ अत्युगे ॥

पचाप्सरः । न० दण्डकारण्यस्थे तटा

क विशेषे ॥ पचाप्सरसोनिवसन्

त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री० पञ्चप्रकारामरल

तासु ॥ यथा । एकातु अमरा

दूर्वातस्यायन्तिं समानयेत् । अन्या

तु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्व

ती । अन्यातु विल्वपत्रस्था शिव

सन्तोषकारिणी । अन्यातु योग

सिद्ध्यर्थे निर्गुणडीचामरालता ॥

अन्यातु काल तुलसी श्री विष्णोः

प्रियतोषणी । एता पञ्चा मरा ज्ञे

याः योगसाधनकर्मणीति रुद्रयाम

लोत्तर खण्डे ३६ पटल ॥

पञ्चामृतम् । न० दुग्धादि पञ्चसु ।

यथा । दुग्ध सशर्करचैव घृत दधि

तथामधु । पञ्चामृत मिद प्रोक्तं वि

धेय सर्व कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां

समाहारः ॥

पञ्चामृतयोगः । पु० गुडूच्यादि पञ्चा

नायोगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव

मुसलीमुण्डिकातथा । शतावरीति

पञ्चानां योगः पञ्चामृताभिध इ०

पञ्चालः

राज० नि० ॥

पञ्चाम्नायः । पुं० शिव पञ्चमुख नि-

र्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥

॥ यथा ॥ पूर्वाम्नायः पूर्वमुखः । प

श्चिम पश्चिमा मुखः । दक्षिणोद

क्षिणस्तद्वदुत्तरश्चोत्तर पर । नि

रुत्तरतथाचोर्ध्वं सिद्धान्तागमरूपिणम्

। ऊर्ध्वाम्नायपरिज्ञान नाल्पस्यतप

सः फलम् ॥ पूर्वाम्नायः शब्दरूपो

दक्षिणः कर्णरूपकः । पश्चिम

प्रश्नरूपः स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥

ऊर्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलानुभवा

त्मकः इति भैरव तन्त्रादि ॥

पञ्चाम्बाप्री । त्रि० पञ्चानामात्मसहिता

नावृक्षविशेषाणांसमारोपके ॥ यथा ।

अश्वत्थमेकपित्तुर्मर्दमेकं न्ययोधमेक

दशपुष्पजाती । इति तथादाडिम

मातुलुङ्गपञ्चाम्बाप्री नरकंनयाती

तिवाराहपु० ॥

पञ्चाम्बम् । न० अम्बवेत्सादिपञ्चसु ॥

यथा । अम्बवेत्सपञ्चाम्ब वृक्षजम्बी

रनिम्बुकैः । चतुरम्बं हि पञ्चाम्बं

बीजपूरयुतैर्भवेत् ॥

पञ्चारी । स्त्री० शारिश्चङ्गलायाम् ॥

इतिशब्दरत्नमाला ॥

पञ्चार्चिः । पुं० बुधग्रहे ॥ इ० त्रि० ॥

पञ्चालः । पुं० वर्षावृत्तप्रभेदे ॥ यथा ।

कर्णेनदण्डेन पञ्चालमाख्याहि ॥

यथा । शर्माणिसर्वाणि । देयानि

पचावयव

रुद्राणि ॥ पुभूम्नि । पचाला ।
 नीलद्विशेषे । कान्यकुब्जादिच्छत्राभि
 धदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे ।
 तमि विशि विडीत्यादिना कालन ॥
 पचाला । क्षत्रिया , तेषानिवासी
 जनपद पचाला । निवासे ऽ
 णोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्ति
 वचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तुहयं
 श्वान्मुद्गल सृञ्जय वृहदिषु यवीनर
 काम्पिस्तसंज्ञाः पचानामेतेषां विष
 याणा रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति
 पुत्रा ऽ भिहिता इति पंचालाः ।
 इ० वि० पु० ४ अंशे १६ अध्याय
 ॥ कुरुक्षेत्रात् पश्चिमेतु तथाचात्तर
 भागत । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश
 योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि
 सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्वशास्त्रम् ॥
 पञ्चालिका । स्त्री० वस्त्रादिकृत
 पुत्रिकायाम् ॥ गीतिविशेषे ॥ पञ्च
 भिर्वर्णैरल्पते । अलभूषणादौ । पञ्
 । स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्था
 दितीत्वम् ॥ सञ्ज्ञायामिति एवुल्वा
 ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नबृद्धिः ॥
 पंचाली । स्त्री० पंचालिकार्थे ॥ शारि
 शृङ्गलायाम् ॥
 पचावटम् । न० उरस्कटे । बालोपवीते ॥
 पंचावयव । पुं० अनुमाने ॥
 पंच अवयवावयवस्य । तेचयथा । प्रति
 ज्ञादितूदाहरणोपनयनिगमनानि प

पचिका

चावयवा । यथा । पर्वतोवन्निमा
 नितिप्रतिज्ञा० धूमवत्वादिति हेतु
 योयोधूमवान् ससोमिमान् यथाम
 हानमम् इत्युदाहरणम् तथाचाय
 मित्युपनय । तस्मात्तथेति निगमन
 म् ॥
 पञ्चावस्य । त्रि० मृते । श्वे ॥
 पचावस्था । स्त्री० भृम्नि । कौमार
 पचमान्दस्यात्पीगण्डदशमावधि ।
 कैशोरमापच दशाद्यौवनचतत
 परम् । वार्द्धकचततः प्रोक्तं पचाव
 स्था । प्रकीर्त्तिता ॥ त्रि० ।
 पचावस्थायुक्ते ॥
 पचाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पच
 दशत । परिमाणऽमस्य । पङ्क्तिवि
 शति त्रिंशदित्यादिना निपातनात्
 प्रकृतेपचाभाव । शस्त्रप्रत्ययः ॥
 सङ्ग्राये ॥
 पंचास्यः । पुं० सिद्धे ॥ पचते । पचि
 अच् । पचविस्तृतमास्यमस्य यद्वा
 । मुख पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यस
 ॥ शिवे ॥ पञ्चचास्यान्यस्य ॥
 पचिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपच
 भिरक्षै । पचभिः कपदैः पंचभि
 शलाकाभिर्वाभवति । तत्रयदा
 सर्वे उत्तानाः प्रतन्ति अवाची वा
 तदा पातयिता न्यं जयति । तस्यै
 वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन
 जीयते ॥

पञ्चेन्द्रियम्

पञ्चकरणम् । न० आकाशादिसूक्ष्मभू-
ताना परस्परव्यवहर्तृप्राणिनिकाय
व्यवहार निर्वाहकतदीय धर्माधर्मा
पञ्चपरमेश्वर सान्निध्यादि निमित्ता
पञ्चया विभागेन मिलितानां स्थूल
तापत्तौ ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशा
दिषु पञ्चसु एकैक द्विधासमविभ-
ज्य तेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्च
भागान् प्रत्येक चतुर्द्धासमविभज्यते
षा चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयार्द्ध
भाग परिहृत्यागेन भागान्तरेषुयोजन
मिति । तदुक्तम् । द्विधाविधायचैकैक
चतुर्द्धाप्रथमं पुनः । स्वस्वतरद्वितीयां
शैर्यीजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु
स्वतरार्द्धानां पादशो योजनन्तुतदि-
तिच ॥ अपिच । द्विधाकृतस्यभूम्या
दे रर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्विती-
यकार्द्धेषु सयुक्तपञ्चताकरम् ॥
एवमर्द्धद्विभूताना मितराष्टमभागज-
म् । स्वाशाधिक्येनभूम्यादि व्यपदे-
शोचस स्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्र-
त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राण पञ्चेन्द्रि-
यमतम् । पञ्चानामिन्द्रियाणावै-
श्वर्यश्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञान-
दर्शनाद्विस्तरस्पर्शन मिति भागवत-
म् ॥ बाष्पादिषु ॥ बाक् पाणि पाद
पायू पस्याख्यं कर्मेन्द्रिय मतमित्यु-
क्तैः ॥

पञ्चि :

पञ्चेषु । पु० मदने ॥ पञ्चद्वेषवोऽ-
स्य ॥

पञ्चापविषम् । न० उपविषाणां
पचके ॥ यथा । सुहृत्कर्क करवी-
राणि लाङ्गली विषमुष्टिका । एता-
व्युपविषाण्याहुः पचर्पाडित्य शालिन-
इ० रा० नि० ॥

पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोले ॥

पञ्चोष्माण । पु० भूमि आहारपा-
चक शरीरस्थ पञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥
भौमा ऽऽ प्याग्नेय वायव्या . पञ्चो-
ष्माण . सनाभसाः । पञ्चाहार-
गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन्
पचन्त्यनु ॥ पार्थिवा पार्थिवानेव
शेषाः शेषाश्चेद्भागान् ॥ इति सार-
कौमुदी ॥

पञ्जर . । पु० शरीरे ॥ देहास्थि समू-
हे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गवां
नीराजनाविधौ चेति सारस्वताभि-
धान मिति राधाकान्तः । न० । का-
यास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरे ॥
शालारे । पक्ष्यादिबन्धयुक्ते । पिजरा०
इ० भा० ॥

पिजराखेट . । पु० पीलो० इ०
गौ० भाषा प्रसिद्धे पलवे । मत्-
स्यमारणोपाये ॥

पञ्चल . । पु० कोलकंदे ॥

पञ्चि . । स्त्री० सूचनालिकायाम् ।
पादज० इ० गौ० भा० ॥ पञ्चि

पट.

कायाम् ॥

पञ्चिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
पादज० गौ० भा० ॥ टीकाविशे
षे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या
पञ्चिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्रः ॥

अयसम्भान्याम् ॥ पञ्चाङ्गे । पञ्चा
ङ्ग० भा० । तिथिवारादि बोधके
पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे ।
बही० खाता इ० भा० ॥ सकल

पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थोऽ
स्याम् । पिञ्जिर्भाषार्थः । गुरोश्च हल
इत्यः । पु० । इकारस्याकारः ।
स्वार्थेकः ॥ पिञ्जयतिवा । कृन् ॥

पञ्जिकारकः । पुं० कायस्थजातौ ॥
त्रि० । टीकाकारके ॥

पञ्जौ । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र
विशेषे । तिथिपत्र० इ० प्र० । पञ्ज
जिकायाम् ॥ यथा । यः शुद्धदेव
ज्ञ मुखेन पञ्जौ शृणोति राजा
नरकं प्रयाति । देवज्ञ वक्त्रेण
शृणोति पञ्जौ शत्रुः क्षययाति
शशौव कृष्णः ॥ गन्यवि० ॥ टीका
याम् ॥

पञ्चौकरः । पुं० कायस्थः । पञ्जि
काकृतिः ॥

पटः । पु० चायालदुमे ॥ पुरस्कृते ॥

न० । चाले । पटले । छदिषि ॥

पु० सुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥

वस्त्रे ॥ चित्रपटे । चच० इ० भा० ॥

पटभवनम्

॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे
वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पच्यतेऽनेन
पटभासने । खनोषचेतिघ घित्वा
दन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् सञ्ज्ञा
पूर्वकत्वाद् बृद्ध्यभावः । कचिद्
चबाद् विषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते
इतिघञ् विषये पुसीतिघोवा ॥

पटकः । पु० सेनानिवेशे । शि
विरे ॥

पटकारः । पु० तस्त्रवाये ॥ चित्रकरे ॥
चाते रा० इ० भा० ॥ पटशोभन
वस्त्रं चित्रपटंवा करोति । कुक्कुञ् ।
कर्मण्यण् ॥

पटकुटी । स्त्री० वस्त्रं वेश्मनि । दूष्ये ।
गुणालयनिकायाम् । तंबू । इ०
भा० ॥

पटञ्चरम् । न० जीर्णवस्त्रं ॥ पटते ।
पट० बा० अत् । भूतपूर्वपटत्
। भूतपूर्वचरत् ॥ यद्वा । पटत् इत्य
व्यक्तं शब्दं चरति करोति । अच् ॥
यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिप
दिकेभ्यः क्तिष्वा । आचारक्तिपिश
चक्ताच्चरत् ॥ पुं० । चौरि ॥

पटबन्धः । पु० पटका इतिस्थितिकटि
बन्धवि० पटस्यबन्धः ॥

पटभवनम् । न० उषकार्यायाम् । पट
मण्डपादिराजसदने ॥

पटकमठः । पुं० अशुकालये ॥

पटमण्डपः । पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटलप्रान्तम्

पटमयम् । न० बस्त्रालये । दूष्ये ॥

शाव्याम् । पटबासे ॥

पटरका । पुं० गुन्द्रवृक्षे । पटेरा इ० भा०

पटलम् । न० पिटके ॥ परिच्छदे । परि

बारे ॥ छदिषि । गृहाच्छादने ।

छानिइ० भा० तिलके ॥ दृग्गोत्रे ।

दृष्टेरावरके । आखकापडदा इ०

भा० यथा । प्रथमे पटलेदोषोयस्यह

ष्ट्याव्यवस्थितः । अव्यक्तानिसरूपा

णि कदाचिदथपश्यति ॥ दृष्ट्याचत्वा

रि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयबाह्यम्

द्वितीयमांससश्रयम् । तृतीयमेद स

श्रितम् चतुर्थकालकाश्रितम् ॥ तथा

चसुश्रुतः । तेजोजलाश्रितबाह्यं तेष्व

न्यत्पिशिताश्रितम् । मेदस्तृतीयपट

ल माश्रितत्वचिचापरम् ॥ पञ्चमां

शसमदृष्टे स्तेषाबाहुल्यमिष्यते० इ-

ति० ॥ अत्रतेजः शब्देनरक्तम् जल

शब्देनरसोव्याख्यातः । तेषुपटलेषु

बाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावा

त् दोषाणां लिङ्गविशेषमाह प्रथमे

पटले इत्यादि । प्रथमेपटले सर्वाभ्य

न्तरेनतुवाह्ये० इ० विजयरक्षितः ॥

स्त्री० न० । ब्रजे । बृन्दे । सङ्घये ॥

पु० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटविस्तारला

ति । ला० । आतोनुपेतिकः ॥ पट

त्युदकवा । पटगतौख्यर्थः । वृषा

दित्वात्कलच् ॥

पटलप्रान्तम् । न० बलीकनीध्रे । परौ

पटिष्ठः

लौ इति० परावली इतिच भ्रमभा०

॥ पटस्य छदिषः प्रातम् ॥

पटली । स्त्री० छदिषि ॥ गौ० डीष् ॥

पटबाप । पुं० अशुकालये ॥ चूर्णविशे

षे । पटस्यबासः ॥ पटोवास्यते

येनवा । बास० । चु । घ ।

पटवासकः । पुं० चूर्णवि० । पिष्टा

ते । वुक्ता इ० भा० ॥ पटोवास्यते

येन । वासउपसेवायाम् । चु० ।

घ० । स्वा० कन् ॥ पटवासयति-

वा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *

पटिष्ठः । पु० समारम्भे । आरम्भे ॥

युद्धेवाद्यमानठकायाम् । आडम्बरे ॥

पटहोदुन्दुभिरितिस्वामी ॥ हिसने ॥

पु० । न० । आनके । ठोल इ०

भा० ॥ पटहन्ति । हन्० । अन्येभ्यो

पीतिष्ठ ॥ पटतिशब्द जहाति

। ओहाक्त्यागे । आतोनुपेतिकः ॥

पटाकः । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पट-

ति । पट० । पिना० आकः ॥

पटाका । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥

इतिशब्दरत्नावली ॥

पटालुका । स्त्री० जलौकायाम् ॥

पटि । स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुलौ ॥

कुम्भिकाद्रुमे ॥ इतिमेदिनी ॥

पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥

पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥

पटोर्भावः । पृथ्० इमनिच् ॥

पटिष्ठः । चि० पटुतमे ॥ अयमेष्टा

पटुपर्णी

मतिशयेनपटु . । अतिशायनेतम-
बिष्ठनाविति० इष्टन् ॥

पटौ । स्त्री० तिरस्कारिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्डीष् ॥

पटौयान् । वि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटु . । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरबीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्वेतिडीपि० पटौयसी ॥ समर्थतरे
चिलिङ्गः ॥

पटौर . । पु० पाटीरार्थेषु ॥ पटार्त
पटगतौ । कृष्णपृकटिपटिशौटिभ्य-
ईरन् ॥

पटु . । पु० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारवेष्टे ॥ चौरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । छत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दक्षे ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे , रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटि ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाटयति । पटगतौ । ग्य-
न्तः । फलिपाटीत्युः पटादेशश्च ॥

पटुक . । पु० पटोले ॥

पटुतमः । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशायनेतमम् ॥

पटुदणकम् । न० लवणदण्डे ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० बुद्धचक्षुक्षुपे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० चौरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हेमा
त्रायाम् ॥ पटूनिपर्णान्यस्याः ॥

पट्ट

पाककर्णेतिडीष् ॥

पटोटजम् । न० छत्राके ॥

पटोल . । पुं० औषधि विशेषे । कर्क
च्छदे । तिक्तके । परवर इ० पलवल
इतिचभा० ॥ पटोल पाचन हृद्य
वृष्यलघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्ण
हन्तिकासास्र ज्वरदोषत्रयक्षमीन् ॥
पटोलस्यभवेन्मूल विरेचनकरं सुखा
त् । नालस्रं पाण्डुरपत्रं पित्तहारिफ
लपुनः । दोषत्रयहरं प्रोक्तं तद्वत्ति
क्तापटोलिका ॥ अपिच । पटोलप
त्रपित्तघ्न मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यत्रिदोषघ्ननाडीतस्यकफापहा ॥
पटति । पट० । अन्तर्भावितगृध्रार्थो
वा । कपिगडिगण्डीत्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पटोलकः । पुं० शुक्लौ ॥

पटोलपत्रम् । न० पलवलपत्तौतिप्रसि
द्धशाके ॥ पटोलपत्रपित्तघ्नं दीपन
पाचनलघु । स्निग्ध वृष्यं तथोष्णञ्च
ज्वरकासकृमिप्रणात् ॥

पटोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्याम्पचेंडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पटति । पट०
। ओलजन्तात् ० स्वा० कान्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पटोली । स्त्री० ज्योत्स्नाम् । पचेंडा०
पडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥
जातेरिति० गौरादित्वाद्वाडीष् ॥

पट्टः । पुं० पिषणपाषाणे । शिल्प० इ०

पट्टलक्षणम्

तिभाषा ॥ ब्रणादीनावन्धने । पट्टी
इ० भा० ॥ चतुष्पथे । चौवाटा० इ०
भा० राजादिशासनवि० पट्टा० इ०
भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पटङ्गा०
इतिच भा० ॥ फलके । टाल० इ
तिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषिये ॥
नृपादीना किरीटविशेषे ॥

पट्टक० । पुं० पट्टार्थे ॥

पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥

पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्ञ्याम् । पट्टरा
णी० इ० भाषा० ॥

पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनायच
पटगतौ ॥ वा० तनन् ॥ .

पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥

पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । वक्त्रम् इ० भा

पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥

पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट
विशेषस्वरूपे ॥ यथा । विस्तरशोनि
र्दिष्ट पट्टाना लक्षणं यदाचार्ये ।
तत्सङ्क्षेपः क्रियते मयात्रसकला
र्थसम्पन्नः ॥ पट्टः शुभदोराज्ञा म
ध्येष्टावङ्गुलानि विस्तीर्णः । सप्तन
रेन्द्रमहिष्या षड्युवराजस्य नि
र्दिष्टः ॥ चतुरङ्गुलविस्तारः पट्टः
सेनापते भवतिमध्ये । द्वेचप्रसाद
पट्टः पञ्चैते कीर्तिताः पट्टाः ॥
सर्वेद्विगुणा यामा मध्यादर्धेन पा-
श्वर्विस्तीर्णाः । सर्वेच शुद्धकांचन
विनिर्मिताः श्रेयसो बृद्धयै ॥ अत्रै

पट्टिलः

व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाण
यदिपत्रं सुखेन विस्तारमेति पट्टस्थ
। बृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानाच
सुखसम्पत् ॥ जीवितराज्य विना
शंकरोति मध्येब्रणः समुत्पन्नः ।
मध्ये स्फुटितस्त्याज्यो विघ्नकरः
पाश्वर्यो स्फुटितः ॥ अशुभेलक्ष
णे दृष्टे किङ्कर्यादित्याह । अशुभ
निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञः शान्तिमा
दिशेद्राज्ञः । शस्तनिमित्तः पट्टो
नपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥

पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिता
शाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशा
क ॥ इ० दे० भा० ॥

पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्या ॥ पट्टे आ
रोहोयस्या सा ॥

पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥

पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारेपट्टवस्त्र
विशेषे ॥ पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ॥
वितस्तिविस्तारेवस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य
लोभ्रे ॥

पट्टिकाख्यः । पुं० क्रमुके । रक्तलोभ्रे ॥

पट्टिका आख्यायस्य ॥

पट्टिकालोभ्रः । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्र
सादने । रक्तलोभ्रे ॥

पट्टी । पुं० रक्तलोभ्रे । पट्टिकाख्ये ॥
त्रि० । पट्टविशिष्टे ॥ पट्टोस्यास्ती
ति । अतद्वनि ॥

पट्टिलः । पुं० पूतिकरजे ॥

पठित

पट्टिश . पुं० खड्गविशेषे । अस्त्रविशेषे ॥

पट्टिस . । पु० परशु . पट्टिशोनाम सएवचपरश्वध इतिभरत . ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टि कालोध्रे ॥ तलसारके । अश्ववज्रो बन्धनरज्जौ ॥ ब्रणावृतौ ॥ क्तिञ्जन्तात्पट्टिशब्दात्डीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्ट इ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पट्टः । पु० रथे ॥ भूलोके ॥ पथ्यते पठगतौ । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधु . ॥

पठकः । पु० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा० कः ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाङ्गानां पठनादेवनाशनमिति ॥ पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागिण्याम् । अस्यालक्षणं यथा । बियोगिनी कान्तबितीर्णपुष्पां स्त्रजं वहन्तीवपुषा तिसुधा । आश्लास्यमानाप्रिययाच सख्याबिधूषराड्गौपठमञ्जरीयमितिदामोदरः ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इतिहलायुधः ॥

पठिः । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठितः । त्रि० वाचिते । अधीते । कृत पाठे । यथा । मयान पठिताचण्डी त्वयानापिचिकित्सितम् । अकस्माद्गरोपान्ते कथं धूमा दत्तेचित्तिहि

पणव

स्यार्णव . ॥

पठितव्य . । त्रि० पठनीये । पाठ्ये ॥ पड्बीशशङ्कु . पुं० अश्वस्य पादबन्धनकीले ॥ पदनशीला पादा । तेषास हति . पड्बी । तस्यार्द्धशो नियामक पड्बीश वर्णविकारशब्दान्दस . । सचासौशङ्कुश्चेतिवैदिकीयम् ॥

पण . । पु० वराटकानाविशतिगण्डके ॥ मूल्ये ॥ कार्षापणे ॥ क्रय्यशाकाट्टिकायाम् । विक्रय्यशाकादिसुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृतौ ॥ धने ॥ दानाद्युत्सृष्टे ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्य पण परिमाण इत्यप्पुंसीति घोषा । हलश्चेतिवञ्वा । सच्चापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । शौण्डिके ॥ पणितद्युतवेतने ॥ ग्लहे । होडइतिभाषा ॥ पण्यते . उत्सृज्यते । इ० स . ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽसत्यस्मिन् । अर्शपाद्यच् ॥

पणयन्ति . । पुं० इट् ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्द्वितीय पंचमाष्टमैकादशलग्नेषु ॥

पणबन्धः । पुं० सधौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणवः । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायन पट्टे ढोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपा लीगुर्जरच भूकर इ० नाम्ना प्रसिद्धे इत्येके ॥ करणाल इ० भाषा० प्र०

पण्डक

इवाद्ये ॥ पणवाति० गच्छति । आ
 त इ० क ॥ पणायति अन्तस्त
 न्तोक्तः पणवइति स्वामी ॥
 पणवा । स्त्री० पणव वाद्ये ॥ इति द्वि० ॥
 पणस । पु० पनमे । पण्यद्रव्यं ॥
 पणायतेस्म । पणव्यवहारेस्तुतौच ।
 अत्यविचमीत्यसच् ॥
 पणाङ्गना । स्त्री० वैश्यायाम् ॥ इ० हे०
 पणाया । स्त्री० क्रय विक्रयरूपे व्यव
 हारे ॥
 पणायितः । त्रि० ईडिते । स्तुते ॥ पणा
 व्यतेस्म । पण० । क्तः । आयादय
 आर्द्धधातुकेवा ॥
 पणास्थि । न० वराटके ॥ पणस्यस्थि ॥
 पणास्थिकम् । न० वराटके । कपर्दके ॥
 पणिः । पु० चौरे ॥
 पणित । त्रि० पणायिते । स्तुते ॥
 पणाय्यतेस्म । पण० । क्तः । आया
 भावः ॥
 पणितव्यः । त्रि० विक्रेयद्रव्यं ॥ स्त्री
 तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पण० ।
 तव्यत्तव्यानीयरः ॥
 पण्ड । पु० क्लीवे । नपु सके ॥
 पण्डते । पण्डितौ । अच् ॥ यद्वा
 पणते ॥ पण० । जमन्ताड्ड ॥
 त्रि० । निष्फले ॥
 पण्डकः । पु० पण्डे ॥ भिक्षौ । परि
 ब्राजि ॥ यथा । अद्यजातां यथा
 नारीं तथा षोडश वार्षिकीम् । शत

पण्डित

वर्षांच योदष्टा निर्विकारः सपण्ड
 क इति० ॥
 पण्डा । स्त्री० धिधि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य
 तेऽनया । पण्डि० । गुरोश्चेत्य । टा
 प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्णया
 त्मज्ञाने ॥
 पण्डापूर्वम् । न० फलजनकापूर्वे ॥
 त्रि० । तद्विशिष्टे ॥
 पण्डित । पु० विदुषि । दोषज्ञे ।
 सङ्ख्यावति । कवौ । धीरे । निषेवते
 प्रशस्तानि निन्दितानि न सेवते ।
 अनास्तिकः अद्धान एतत् पण्डि
 त लक्षणम् ॥ पठका' पाठकाश्चैव
 येचान्ये शास्त्र चिन्तकाः । सर्वे व्य
 निनोमूर्खायः क्रियावान् सपण्डित
 इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु
 क्तम् ॥ सम्यदर्शिनि । समदर्शिनि ।
 ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा
 नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि
 ष्ठार्यग्रहणसमर्थे ॥ पण्डाजाता ऽस्य
 ता० । इतच् ॥ यद्वा ॥ पण्डतेऽस्मात्
 पण्डि० । गत्यर्थेति क्त । इट् ॥ ना
 तः परतरलोके कचिदाश्चर्यमद्भुतम्
 पुत्रदारगृहासक्त । पण्डित । परिगो
 यते ॥ सिद्धके ॥
 पण्डितमन्यः । त्रि० आत्मानपण्डि
 तमन्यतेयस्तस्मिन् ॥
 पण्डितमानो । त्रि० पण्डिताभि मा
 निनि ॥

पतग .

पण्यम् । चि० विक्रीये । विक्रयक्रिया
कर्मणि । पणितव्ये ॥ पण्यते । पण०
अवद्यपण्य व्यर्गिर्ह्यपणितव्याऽनि-
रोधेष्वितिसाधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तु-
त्यर्हे ॥

पण्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पण्या
नावीथी । स्वार्थेकान् । वाणीजावी-
हीद्वृतिवजार० द्वृतिवभाषा ॥ आ-
पण्य . पण्यवीथीचद्वयवीथीतिसञ्ज्ञि-
तमितिशाश्वत ' ॥

पण्यवीथी । स्त्री० विपणौ । हट्टशून्ये
' विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥
हट्टमार्गे ॥ पण्यानांवीथी ॥

पण्यशाला । स्त्री० हट्टे । विक्रय-
गृहे ॥ पण्यानांशाला ॥

पण्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्या । स्त्री० ज्योतिष्मत्वाम् । मालकीं
गणी० इ० भा० ॥ टोप् ॥

पण्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । व-
णिजि ॥ पण्यमाजीवीस्य ॥

पण्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पण्याम्बा । स्त्री० तृणविशेषे । कङ्गुनी
प्रचायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाङ्गस्वाप
ण्याम्बात्रिविधास्मृता । रसवीर्यवि-
पाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराज-
निर्घण्ट ॥

पतम् । न० पत्ते ॥

पतगः । पुं० पक्षिणि ॥ पतेनपक्षेणग-

पतनम्

च्छति । गम्भृ० । ड ' ।

पतगोत्तम ' । पु० गरुडे ॥ पतगंपुत्र
त्तम ॥

पतङ्ग । पु० शूलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥

पक्षिणि ॥ सूर्ये ॥ कन्दुके ॥ योमी-

स्वपाकरसरोरुहत पतङ्गद्वितिलज्य

म् । जलमृके ॥ पतति । पतन् ॥

पतेरङ्गच्छपक्षिणि । बाहुलकात्अ-

र्थान्तरपङ्गच्छ । न० । सृते । पार

दे ॥ पटरञ्जनके । वकम् ० इ० भा०

प्र० । पतङ्ग'मधुरशीतपित्तश्लेष्मप्रणा-

स्रनुत् । ऋचिचन्दनवहेद्य विशेषाद्वा

हनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् ।

मधुमज्जिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजन्तात्पत

ते . स्वार्थेकान्सञ्ज्ञायावा ॥

पतञ्जिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥

इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलि . । पु० गोनदीर्घे । वार्ध

गण्ये । महाभाष्यकारमुनी ॥ वर

रुचौ० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पु० खगे ॥ चि० । पातुके ।

पतनशीले ॥ पतति । पतल् । लट्

शच्चादेश . ॥

पतत्पति ' । पुं० अण्डजमण्डलेष्ववे

। गरुडे ॥ पततां पति ' ॥

पतचम् । न० पक्षिपक्षे । पख० इ०

भा० ॥ पतन्तं चायते । जैड् ।

आसीनुपेतिकः ॥ पतत्यनेनवा ।

पताका

पतेर्वाहुलकादचन् ॥ पतति ।
 पत्लु० । अमिनक्षीत्यचन् वा ॥
 पतचि । पुं० खगे । पक्षिणि ॥
 पतति । पत्लु० । पतेरचिन् ॥
 पतत्री । पुं० विहगे । पक्षिणि ॥
 पतचमस्यस्य । अतद्गनिः ॥
 पतद्ग्रह । पुं० कटकौले । प्रति
 ग्राहे । प्रोखे । निष्ठीवनपात्रे ।
 पीकदानौ इति भा० ॥
 पतन्तगृह्णाति । ग्रह० । विभा
 धायह इतिपक्षे ऽच् ॥ पततो
 ग्रह इति वा ॥
 पतनम् । न० पाते । पडना० इ०
 भा० ॥ यथा । अशने । पतने
 नवेदना पतनज्ञान मतीवदु । सह
 मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्व
 न्विहित कर्म निन्दितस्वसमारन्
 । प्रसज्जस्तेन्द्रियार्थेषु नरः पतन
 मृच्छतीति ॥ पतेर्लुट् ॥
 पतयालु । चि० पातुके । पतनशीले
 ॥ पतयति ॥ पतगती । चु० ।
 अदन्त । स्पृष्टिगृहीत्यालुच् ॥
 पतस । पुं० पक्षिणि ॥ पक्षि
 विशेषे ॥ पतगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति
 । पत्लु० । अर्धविचमीत्यादि
 ना ऽसच् ॥
 पताका । स्त्री० ध्वजाञ्चलि । बैजय
 न्याम् । केतने ॥ शोभमाना
 ध्वजाश्रेयापताकासा प्रकीर्तिता ॥

पतिस्वरा

पततिपत्त्यतेज्ञायतेयोधभेदोऽनया
 वा । पत्लु० । वलाकादयश्चेति
 सावु ॥ ध्वजे ॥ सौभाग्ये ॥ ना
 टकाङ्गे ॥ केतौ ॥
 पताकिक । चि० पताकावति ॥
 पताकास्थस्य ॥ ब्री० ठन् ॥
 पताकी । चि० पताकासयुक्ते । वैजय
 न्तिके ॥ पताकास्यास्तिब्री० इनि ।
 रिष्टारिष्ट बोधके ज्योतिर्विदा चक्र
 विशेषे ॥
 पताकिनौ । स्त्री० सेनायाम् ॥ नान्त
 लक्षणीडीप् ॥
 पतिः । पुं० कान्ते । धवे । प्रिये ।
 भर्त्तरि । विधिनापाणिग्राहके । भ
 तारि० इ० भा० ॥ अनुकूल दक्षिण
 धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विधः ॥ प
 रमेश्वरे ॥ यथा । सर्वपति स्याद
 कुतोभयः स्वयम् समन्ततः पाति
 भयातुरजनम् । सएकएवेतरथासि
 योभयनैवात्मलाभादधि मन्यतेपर
 मिति ॥ मूले ॥ गतौ ॥ चि० । ईशे
 ॥ चाणशीले ॥ पाति । पारक्षणे ।
 पातेर्ङिति ॥
 पतिस्वरा । स्त्री० स्वयम्बरायाम् । स्व
 च्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पति
 वृणोति । वृञ् ० । संज्ञायामृतवृ
 जीत्यादिना खविपूर्व पदस्यमुम् ॥
 पतिवृणीतेवा । वृङ्सम्भक्तौ ॥ कृष्ण
 जीरके ॥ इ० श० च० ॥

पतिव्रता

पतिव्री । स्त्री० पाणिरेखाविशेषे ॥ प-
तिहन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्याम् ॥ लक्षणे
जायापत्योष्ठक् । उपधालोप० कुत्व
म् ॥

पतितः । त्रि० महापातकिनि । स्व
धर्मच्युते । पातिन्त्यविशिष्टे ॥ स्व
धर्मय समुच्छिद्य परधर्मसमाश्र-
येत् । अनापदि स विद्वन्निः पति-
तः परिकीर्तितः ॥ गलिते । पत-
नाश्रये । प्रस्कन्ने । पडा० इ०
भा० ॥ पत्लु० । क्त० । द्वितीया
श्रितातीतपतित इतिनिपातादिट्
॥ पतितागुरवस्त्याज्या नतुमाता
कदाचन । गर्भधारण पोषाभ्या ते
भ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥

पतिरेव देवतायस्याः ॥

पतिबान्धवः । पुं० पत्युर्मातृ प्रभृति-
षु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभ्राता
पत्युर्भातुः स्वसु सुता । पत्युः
पितुः सोदराश्च विज्ञेयाः पतिबा-
धवाः ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ।
पतिवन्नी । स्त्री० सधवायाम् । समतृ-
कायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्याः ।
मतुप् । अन्तर्वत् पतिवतोनुं गित्यने-
न निपातनात् वत्वं नुगागम वि-
धानञ्च । ततश्चङ्गिभ्योङीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्या

पत्तनवणिक्

म् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रता-
याम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्याः ।
पतिव्रतमस्यावा । पतिशब्द पतिसे-
वाया लार्चाणिकः ॥ यथा । आर्त्ता
र्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना
कृशा । मृतेन्मियेतया पत्यौ साध्वी
ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच । मुक्तेप-
श्चाच्चयाश्रिते पूर्वमेव प्रबुध्यते । ना-
न्य कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया
पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनो-
वाक् काय कर्मभिः पतिरेव मया
परिचरणीय इति व्रतयस्याः सा ॥
पतिर । पुं० खगे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० ।
गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्-
लु० । पतिकठिकुठील्येरक् ॥
पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दनम् ॥ वकम्० इ०
भा० प्र० वृक्षवि० ॥ पतङ्गे । रक्तका-
ष्ठे । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुर-
ङ्गं रञ्जन तथा । पटरञ्जन माग्यातं
पत्तूरचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्गमधुरशी-
त पित्तश्लेष्मब्रणानुत् । हरिचन्द-
वज्ज्ज्ञेयंविशेषाद्वाहनाशनम् ॥
पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पत-
न्तिजनायच ॥ पत्तलु० । विपतिभ्यां
तनन् ॥ यत्रराजातत्परिचारकाश्च
तिष्ठन्ति तत्पत्तनम् ॥ महत्यांपुर्या-
म् ॥ मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक् । पुं० स्वाध्यायिनि । नगर-
वणिजि ॥ इतिचिकाण्डशेषः । पत्त

पत्नी

नस्यवशिक् ॥

पत्तलम् । न० अधनदुग्धे ॥ इति प्रा
णकृशाशब्दांस्वुधि ॥

पत्ति । पु० पदगे । पदातिके ॥ पद्यते
। पद० । बाहुलकात्तिः । क्तिञ्वा
॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्मात्रिकस्य चतु
र्थभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशे
षे ॥ एकेभैकरथाव्यग्रपत्ति । पच
पदातिकेत्युक्ते ॥ अपिच । एको
रथोगजस्यैकोनरा । पञ्चदातय ।
त्रयश्चतुरगास्तञ्चैः पत्तिरित्यभि
धीयते ॥ समस्तमण्डल्यया पत्त्या
दशते परिकीर्त्तिता । ॥ पतति० प
च्यतेवा पत्त्य० । क्तिन् ॥ पद्यते
पद० स्त्रियात्किन् । क्तिञ्वा ॥

पत्तिक । पु० पत्तिप्रती ॥ हस्त्यश्चरथ
पदात्यात्मकस्याङ्गदशकस्यैक पति
कार्यः सचपत्तिकउच्यते ॥

पत्तिसंहतिः । स्त्री० पादाते । पत्नीनां
संहतिः ॥

पत्तूरः । पु० शालिञ्चशाके । लोहमा
रके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥

पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृही
त्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता
रूपवती स्वाचारासयतेन्द्रिया । प
त्नीयदातदाविहि नाल्पस्यतपसफ
लम् ॥ पत्युर्यज्ञेसयोगो ययादम्प
त्योः सहाधिकारात् पत्युर्नैयज्ञसं
योगे० इ० नकाराता देशोडीप्च ॥

पत्रम्

सर्वावयवसपूर्णा सुवृत्तामुद्वेग्नर ।
क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधी
यते ॥

पत्नीगयाज । पु० यागविशेषे ॥

पत्न्याट् । पु० वासागारे । भोगय
हे । नष्कुटे ॥ इ० त्रि० शि० ॥

पत्न्या । पु० अन्तरीचे ॥ पतन्ति पत्रि
योऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पतते
र्मनिन् ॥

पत्रम् । पुं० । न० अश्वदिवाहने । यान
मात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥
शरपत्रे ॥ पत्रिपत्रे ॥ कुर्याम् ॥
पतन्त्यङ्गेनेत्यर्थे दामनीशसेत्यादि
नाकरणेष्टन् ॥ पततिवा । पत्त्य० ।
सर्वधातुभ्य ण् ॥ तेजपत्रे । त-
मालपत्रे । पत्रके । लेखनाधारे ।
पत्रा० इ० भा० ॥ यथा । पाणमा
सिकेतुसम्प्राप्ते भ्रान्तिः सञ्जायते
यतः । धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रा
रूढान्यतः पुरा ॥ धातुमय पत्राकृ
ति द्रव्ये । पत्तर० इ० भा० ॥
दूरदेशस्थ सुहृदादीना वार्ताबोधक
लिपिविशेषे । चिट्ठी० पत्री० इ०
भा० ॥ अथ पत्ररञ्जनम् । सुवर्णरु
प्य रङ्गाद्यै रञ्जयेत् पत्रमुत्तमम् ।
सामान्योत्तम मध्यानां पत्ररञ्जन
मीरितम् ॥ अथ पत्रप्रमाणम् । ष-
डङ्गुलाधिकं हस्तं पत्रमुत्तममीरि
तम् । मध्यम हस्तमात्रं स्यात् सा

पत्रम्

मान्य मुष्टिहोनकम् ॥ अथ पत्रभ
ङ्गप्रकारः । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य
जड्वेतु द्विगुण त्यजेत् । शेषभागे
लिखेद्वर्णान् गद्यपद्यादि सयुतान्
॥ अथ पत्रस्यरचनक्रमः । राजले
खकमाह्वय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नतः ।
पत्रं कुरुयथायोग्य गद्यपद्यादिसयु
तम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेख
कोरहसिस्थितः । यथायोग्यानु
सारिणपत्रं कुर्यान् मनोरमम् ॥ दिन
द्वयत्रयवापि विचार्यपण्डितेनैव । स्व
भान्तेर्दूषणञ्चात्वा विलिखेत्पत्रमुत्त
मम् ॥ सामान्यपत्रं मलिख्य रहसिश्चाव
येन्नृपम् । नृपाज्ञयाशुभेपत्रे विलि
खेद्राजलेखकः ॥ अथ लेखनप्रका
रः । अङ्कुशं प्रथमं दद्यान् मङ्ग
लार्थं विचक्षणः । मध्ये विंदुः समा
युक्तं सध्वं सप्ताङ्कं संयुतम् ॥
तदधः स्वस्ति विन्यस्य ततो गद्य
मुशोभनम् । ततः श्रीशब्दरूपाणि
पदन्यासक्रमं लिखेत् ॥ भाषया सस्कृ
तेनैव कुशलविलिखेत्सुधीः । ततः
शुभाशुभावार्ता संस्कृतैः प्राकृतै
स्तथा ॥ ततः प्रमाणसंदेशं ततो वा
र्तानियोजयेत् । कीर्तिप्रीतियुतपद्यं
ततः किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रे
षणञ्चोक्तं च अङ्गमासादिसयुतम् ।
सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैवमीरि
तम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिज्ञा

पत्रम्

त्वाल्लिखेत्तु यः । स्वदेशे कीर्तिमा
प्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एव
शास्त्रक्रमञ्चात्वा योलिखेत् राजपत्र
कम् । सराजं मन्त्रिभिः सार्द्धं यश
प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भम
ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । स
राजं मन्त्रिभिः सार्द्धं दुर्यशोमहदा
भूयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रमः ।
राजपत्रं नयेन्मृद्धिं ललाटे मन्त्रिणा
मतम् । गुरुपत्रं नयेन्मृद्धिं ब्राह्मणा
नांतथैव च ॥ यतिसन्त्यामिनाचे
व स्वामिनश्चतथैव च । सादरेणैव य
त्नेन तथा मूर्ध्नि निधारयेत् ॥ भार्यापु
त्रस्य मित्रस्य हृदये धारयेत् सुधीः ।
प्रवीराणां कण्ठदेशे पत्रधारणमीरि
तम् ॥ एतेषां चैव पत्राणां मुक्तधार
णलक्षणम् । अन्येषामपि पत्राणां नि
यमो नात्र दर्शितः ॥
अथ पत्रपठनप्रकारः । पत्रं धृत्वा न
मस्कृत्य पूर्वाग्रस्थापयेत् सुधीः । द
क्षिणाग्र्येण सदसि नृपाग्रे राजलेखकः
॥ पत्रं वित्त्य सदसि द्विवारं मनसा
पठेत् । स्फुटपञ्चात्प्रवक्तव्यमद्योभो
राजलेखकः ॥ रहसिश्चावयेत्पत्रं
शुभवायदि वाऽशुभम् । पत्रं श्रुत्वा वि
दित्त्वार्थं सभायाश्चावयेत् ततः ॥
रहस्यपत्रं रहसि नृपाग्रे चावयेत् द्विजः
। अशुभं नैव सदसि शुभं पत्रं नृपाज्ञ
या ॥ एवंक्रमेण पत्रार्थं आवयित्वा

पत्रम्

द्विजोत्तमः ॥ नृपते, सन्निधौ स्थित्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ॥
 अथ पत्रचिह्नानि । ऊर्ध्वे षडङ्गुलं
 ल्यक्त्वा वर्तुलचन्द्रबिम्बवत् । कस्तूरी
 कुङ्कुमैः कुर्यात् राजपत्रमुचिह्नितम् ॥
 मन्त्रिणां कुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैव चन्द
 नैः । गुरुणा चन्दनेनैव सिद्धरेणैव
 स्वामिनः ॥ भार्यायाश्चाप्यलक्ष्मेन च
 न्दनैः पितृपुत्रयोः । सन्यासिनां चन्द
 नेन यतीनां कुङ्कुमेन च ॥ रक्तचन्दन
 पक्केन भृत्यस्य समुदीरितम् ॥ शोणि
 तेनैव शत्रूणां पत्रचिह्नप्रकल्पयेत् ॥
 एतेषां चैव सर्वेषां यथायोग्यानुसार
 तः । पत्रस्योर्ध्वं तु मतिमान् कुर्यात्
 चिह्नमुवर्त्तुलम् ॥ अथ राजपत्रस्य को
 णच्छेदनप्रकारः । दक्षिणे पत्रकोणस्य
 अधस्ताच्छेदयेत् सुधीः ॥ एकांगुलप्र
 माणेन राजपत्रस्य चैव हि ॥ अथ राज
 पत्रादेः पदन्यासः । महाराजाधिरा
 जश्च दानशौडतथैव च । तथा सच्चरि
 तयोज्य कल्पवृक्षादिकन्यसेत् ॥ य
 थायोग्यानुसारेण तथैव गुणभेदतः ।
 राजपत्रेषु सर्वेषु पदन्यासक्रमविदुः ॥
 अथ मन्त्रिपत्रस्य । प्रवरगुणभेदेन त
 था सच्चरितादिकम् । विन्यस्य विलि
 खित्प्राज्ञो मन्त्रिपत्रे पदक्रमम् ॥ अथ
 पण्डितस्य । सङ्ख्यावद्वन्दितपदं शा
 स्त्रार्थनिपुणादिकम् । पण्डितानां च
 पत्रेषु विलिखेद्वै पदक्रमम् ॥ अथ

पत्रम्

गुरुपत्रम् । साङ्ख्यसिद्धान्तनिपुणस्य न
 मस्कारकंपदम् । विन्यस्य विलिखित्
 प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम् ॥ * ॥ अथ
 स्वामिपत्रस्य । प्रवर्यं सनमस्कार प्रा
 णप्रियादिकंपदम् । विन्यस्य विलिखि
 दधीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम् ॥ ०
 अथ भार्या पत्रस्य । प्राण प्रियापद
 साधूनां तथा सच्चरितादिकम् । भार्या
 पत्रे लिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तम
 म् ॥ ० ॥ अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं
 तद्वत् तथा सच्चरितादिकम् । आशीर्व
 चनसंयुक्तां पुत्रपत्रे पदक्रमम् ॥
 । अथ पितृपत्रस्य । प्रभुवर्यं नमस्कार
 तथा सच्चरितादिकम् । विन्यस्य विलि
 खित्पुत्र पितृपत्रे पदक्रमम् ॥
 अथ सन्यासियतिपत्रस्य । सर्वबा
 ञ्छाविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ।
 सन्यासियतिपत्रेषु विलिखेच्च पद
 क्रमम् ॥ सामान्यस्य । सामान्य
 भृत्यशत्रूणां विनियोज्यामुक्तं प्रति । श
 स्त्रावशेषितपदं छागतुल्यादिकंतथा
 ॥ एतेषामेव पत्रेषु यथायोग्यानुसा
 रतः । विन्यस्य विलिखित्प्राज्ञः ।
 पदक्रममनुत्तमम् ॥ अथ श्रीशब्द
 विन्यासः सङ्ख्या षड्गुरोः स्वामि
 नः पञ्च द्वे भृत्ये चतुरो रिपौ ।
 श्रीशब्दानां त्रयमित्रे एकैकं पुत्रभा
 र्ययोः ॥ अथ राज्ञः प्रशस्तिः । स्व
 स्तिगौर्वाणं च यच्चूडारत्नं राजिरोचि

पत्रम्

शुम्बितचन्द्रचूडचरणनखेन्दुबृन्दच
न्द्रिकासदोहाखादचतुरचेतश्चकोरव
रविषमसमरसञ्चरत्प्रवलतरतुरगख
रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्तिष्ठद्भूयिष्ठ
धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
चण्डभुजदण्डभाजमानखरतरासि
वित्रासितप्रच्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
र्थितानुकम्यासुधासम्पातानवरतवि
द्धारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
बलिकवलितवलिदधौचिसञ्चितोय
शोमृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
युतमहाराजाधिराजेषु ॥ १ ॥
स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
रिमण्डलमुण्डोन्मुक्तमुक्तावलीमण्डि
तसङ्ख्यामाङ्गनरिङ्गमाणानेकवारण
बाहादिकायकाण्डवक्रतरनक्रचक्रच
ङ्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतबिद्योतिता
खिलजगन्मण्डलबिबिधद्रविणार्पणस
न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानाबदात
कोर्तिनर्तकीनर्तनलीलालेपलेपितगी
तिधुरीणीर्बश्यादिवेश्याजनसबिला
सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखण्ड
श्रवणकुण्डलपरित'प्रसर्पितप्रतापात
पनोतापितारातितसमध्यासितनि
कुञ्जकुञ्जप्रस्तुतसौन्दर्यगाथासुदितश्री
मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
जदानशौण्डेषु ॥ २ ॥

पत्रम्

अथमन्त्रिप्रशस्ति । स्वस्तिश्रीमत्स
मस्तसामन्तसेवक निर्वाहकेषु को
षगोक्तपिक्तषोवल गजबाजिगृहपरि
वारहर्षहेतुनीतिसेतुरक्षणनिपुणेषु
अस्माद्विश्वासैकनिकेतनेषुश्रीश्रीमन्त्रि
प्रबोरेषु आशीराशिविवेदनकोऽय
वर्णभृतोऽत्रत्य भव्यमावेदयन् तत्र
त्य भव्यमव्याहत मनुदिनमनुक्षण
पृच्छतिस्म ॥ ॥

अथगुरुप्रशस्ति : ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
णपदपायोक्तनिष्कारन् सकरन्दमधु
पायमानमानसेषु । विविधविद्या
बिद्योतिताखिलगुणगणा लङ्कृत
वेदवेदाङ्ग पारग स्वाश्रमोचिताचार
सम्पन्नपरमहसपरिव्राजकाचार्यसेव्य
मानश्रीगोविन्दस्वरूपगुरुवरणारवि
न्देषुकीटिश : प्रणामा . ॥

अथभार्याया, स्वामिप्रशस्ति । स्वस्ति
श्रीमदुद्दाम प्रेमहेमभूषितास्मदा
दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्ठानेषु ।
नेत्रयोरधिदैवतेषु । कामस्यपरि
णामेषु । चतुर्वर्गप्रदायकेषु । स
मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
रविदेषु । गोविद्वेदिराया :
शङ्करद्वव गिरिजाया महेन्द्र द्वव
पुलोमजाया : प्रतिदिनं वर्द्धमाना
समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
* ॥ अथभर्तुर्भार्या प्रशस्ति : ।
स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पञ्चम्

मूर्तौ प्रियतमायां नेत्रयुग्मस्य कनी
निकायामिव चन्द्रस्य क्षणदायामिव
कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथि
कस्य छायायामिव तृषातुरस्य शीत
लामृतधारायामिव मम सप्रेमनिवे
दयन्ती पत्नी शुभाशीराशीन् निवेद
यतु सर्वदा ॥ * ॥ अथ पुत्रस्य पितर
प्रति प्रशस्तिः । स्वस्ति श्रीमदभिन
ववशंवदचित्तचिन्तितस्त्रीयानुरागा
नुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु ।
निजचरणसरोजरजितपरागसंरक्ता
स्मदादि भालस्थलविशालभाग्य स
भावुकेषु । श्रीयुतपिष्टचरण सरो
रुहेषु । अकिञ्चत्करकिङ्करस्य मम
बह्वकर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्नाः
साष्टाङ्गप्रणतयः सहस्रमजस्र वि
ज्ञाप्यञ्च ॥ * ॥ अथपितु पुत्र
प्रति प्रशस्तिः । सुस्ति श्री विश्वे
श्वरचरणसरोरुहानुग्रहसमासादि
तातिविततानवद्यविद्याविलासपी
यूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधु
रीणविविधगुणालङ्कृतनिजवशा
वतससकलविश्वासनिधाननिजकु
लपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुत
शुद्धाचारपरिपूरितपुत्रेषु शुभाशिषा
राशयः सन्तु विज्ञाप्यञ्च ॥ * ॥ अथ
सन्त्यासियति प्रशस्तिः । सुस्ति श्री
मत्परहसपरिव्राजकाचार्यकरण
निपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पञ्चम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभा
वेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्त
ब्रह्मदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीले
षु । सङ्ख्यावन्मुख्यवन्दितचरणा
रविन्दसुश्रमोचिताधारपरिपालन
पवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभू
देवपूजितश्रीयुतगोसुमिचरणारवि
न्देषु । ममावनीसलग्नं साष्टाङ्गप्र
णामसहस्रमजस्रमौनमोनारायणायै
तिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ
भृत्यप्रशस्तिः । स्वस्ति भगवच्चरणप
रायणसकलद्रवणाधिरक्षकगीमहि
ष्यादिप्रतिपालकनिखिलवशानुसेव
कवशवदामुकभूतलप्रति ॥ * ॥
॥ * ॥ अथारिप्रशस्तिः । सुस्ति
समराङ्गनभष्टप्रतिभटायशः परि
पूरितसकलसामन्तराजधानीविजृ
म्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवशानु
रक्षकसततपरिचर्यशरणागतामुक्तं
प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविधेकिनाप्र
शस्तिः । सुस्ति श्रीभगवत्पदपङ्कज
पूजनोपचितपुण्यपुञ्जपवित्रीकृता
न्तःकरणदिग्विलासिनीविसरधम्
मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनु
बन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृ
तसुरपुरभूमिरुहेषु । सुस्ति श्रीमत्
परमेश्वरपादपाथोरुहासादचतुर
चित्तचञ्चरीकभूवन्दारकवृन्दावन
जनितामितयशः पटारपङ्कपट

पत्रगुणा

लालङ्कृतदिग्गङ्गागणस्तनतटप्र
वलप्रतापौर्वखवीकृतप्रच्यर्थिमार्थग
वाक्पारपात्रेषु ॥ इतिवररुचिकृता
पत्रकौमुदी ॥ ~ ॥ ६ ॥ ~ ॥ पत्र
प्रात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुस्त्वम्
पिञ्जेयम्

पत्रकम् । न० पालाशे । तेजपत्रे । ते
जपात् । इ० भा० ॥ पत्रक मधुर
किञ्चित् तीक्ष्णोष्ण पित्तल लघु ।
निहन्तिकफ वाताशी हृल्लासा रुचि
पीनसान् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं० ।
शालिचशाके ॥

पत्रकाहला । स्त्री० पत्रशब्दे । पिञ्जो
लाया ॥

पत्रकृच्छ्र । पुं० पर्णकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीव विल्वपत्र कुशोद
कैः । प्रत्येक प्रत्यह पीतै पर्ण
कृच्छ्रउदाहृत इति याज्ञवल्क्य
॥ पलाशोदुम्बरारविन्दशीतचपर्णा
नामेकैकेन कथितमुदक प्रत्यहपिवे
त् कुशोदकचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह
साध्यः पर्णकृच्छ्र इतिमिताक्षरा ॥

पत्रगुप्त । पुं० स्नुहीमेदे । चिकण्टे ॥

पत्रधना । स्त्री० सातलायाम् ॥

पत्रङ्गम् । न० पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥

पत्रभङ्गारः । पुं० रायभाटी० इ० गौ
० भा० प्रसिद्धे ॥ पुरोटौ ॥

पत्रगुणा । स्त्री० शरपत्र रचनायाम् ॥

शराणां पत्ररचना पत्रगुणपरिकीर्ति

पत्रपुष्पा

ते तिहारावली ॥

पत्रतण्डुली । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पत्रतरु । पुं० दुष्खद्विरे ॥

पत्रवयम् । न० वर्वरादिषु ॥ वर्वरा तु
लसी बिल्व पत्रव यमुदाहृतम् ॥

पत्रदारकः । पुं० करपत्रे । क्रकचे ॥

पत्रद्रुम । पुं० तालीदलतरौ ॥

पत्रनाडिका । स्त्री० पत्रशिरायाम् ॥

पत्रपरशु । पुं० स्वर्णकारादिना स्वर्णा
दिर्च्छदिकायाम् । ब्रश्मने । छेनी
इ० भाषा० ॥ पत्रमिवपरशु ॥

पत्रपा । स्त्री० अपत्रपायाम् । लज्जाय
म् ॥ इ० शब्द० ॥

पत्रपालः । पुं० आयतायांकुरिकाया
म् ॥

पत्रपाली । स्त्री० कर्त्तर्याम् । कैची०
इ० भा० ॥

पत्रपाश्या । स्त्री० सुवर्णादि रचिते ल
लाटाभरणे । ललाटिकायाम् ॥ पाशा
नांसमूहः पाश्या । पत्रमिवपाश्या ॥

पत्रपिशाचिका । स्त्री० टोका० इ०
गौ० भा० प्र० । मूर्द्धखोले ॥ इ०

त्रि० जलत्रायाम् । खर्परि । वारित्रा
याम् । शिरसिपलाशपत्राणां बध
ने ॥ बध्, पलाश पत्राणां शीर्षपत्र
पिशाचिके तिहारावली ॥

पत्रपुष्पः । पुं० रक्ततुलस्याम् ॥

पत्रपुष्पकः । पुं० भृजपत्रे ॥

पत्रपुष्पा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ जुद्रपत्र

पत्रवाहः

तुलस्याम् ॥

पत्रबंधः । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा
रचनाच परिष्यन्द ' पत्रबंध इति
व्यम् । पत्रभङ्ग प्रसूनादि रचनायां
निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥

पत्रवाल । पुं० तुलाघटेदाड इति
गौ० भा० ॥

पत्रभगः । पुं० स्तनकपोलादौ कस्तूरि
कादि रचित पत्रावल्याम् । पत्रले
खायाम् ॥

पत्रभङ्गि । पुं०)

पात्रभङ्गे ॥

पत्रभङ्गी । स्त्री०) ॥

पत्रयौवनम् । न० नवीनपर्णे । पल्लवे
क्षिसलये ॥ नवीदगते क्षिशलय कि
शल पत्रयौवनम् ॥ इतिजटाध
र , ॥

पत्ररथः । पुं० अण्डजि । पक्षिणि ॥

पत्ररथद्रवयस्य ॥

पत्रलम् । न० अघनदधिनि इति
हिमचन्द्रः ॥

पत्रलेखा । स्त्री० पत्रभगे । स्तनादौकस्तू
रिकादिनारचिते तिलकविशेषे ।

पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा ।
शा० ॥

पत्रबल्ली । स्त्री० पत्रभङ्गे ॥ पलाशील
तायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥

पत्रवाह । पुं० वाणे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि०
। लिपिवाहके ॥ पत्रस्यवाहोरथो

पत्राग्रा

मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राणिबहतिवा ।
अण् ॥

पत्रशकः । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत
पत्रात्मकशके ॥

पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायाम् ।
माढ्यां ॥

पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ घर्णपङ्
क्त्याम् ॥

पत्रश्रेष्ठ । पुं० विल्वे । इ० शा० नि० ।

पत्रसूचि । पुं० कण्टके ॥ इ० त्रि०

पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥

पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश प
त्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥ स्वर्ण
वर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रचाभपत्रवत् ॥
पत्राख्य तालक विद्यादगुणाख्य तद्र
सायन ॥

पत्राङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्ज्जे ॥ प
द्मके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे ।
वकम् ० पतङ्ग ० इभा० ॥ पत्रमेवा
ङ्गमस्य ॥ पत्रेषु अङ्गतिवा । अगिग
तो । अच् ॥

पत्राङ्गुलि । स्त्री० भङ्गे ॥ स्तनकपोला
दौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम्
॥ पत्रार्थमङ्गुलिः अङ्गुलिव्यापारः ॥

पत्राङ्गनम् । न० मस्या ॥

पत्राख्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वतत
ले । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥

पत्रान्यम् । न० पत्तङ्गे ॥

पत्राग्रा । स्त्री० चुक्रिकायाम् । चूका०

पत्नी

इ०भा० ॥

पञ्चालु । पु० इक्षुदर्भायाम् ॥ कासा
ली ॥पञ्चावलिः । स्त्री० गैरिके । पञ्चश्रेण्या
म् ॥पञ्चावली । स्त्री० पञ्चलिखायाम् ॥ नवदुर्गा
सम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्त
नवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमाया
निशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके ।
क्रमात्पञ्चावलीदेयं मधुनायवचूर्ण
कम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्धवस्तु
नोदेकतरावधारणार्थकब्राह्मण वा
लकीतोतिलततत्सन्देहकोटिनि
खित पञ्चसमूहे ॥पञ्चाहार' । त्रि० तपोविशेषास्रबन्धसञ्ज्ञे
तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिड्डी इ०
भा० ॥ पत्न्याम् । लिपौ ॥पत्रिकाख्य' । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ त्रि०
पत्रिकानामके ॥

पत्रिणी । स्त्री० पल्लवे ॥

पत्री । पुं० श्येने ॥ पत्ररथे । खगे ॥ काण्डे
वाणे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ र
थे ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिणिद्याम्
॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि
सन्त्यस्यततन्ननिठनावितीनिः ॥ अ
तिशयितम् ० प्रशस्तवापञ्चमस्येति
वा ॥ त्रि० । पत्रयुक्ते ॥

पत्री । स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा । जन्म

पन्था

पत्री ॥

पत्रोपस्करः । पुं० कासमर्हे ॥

पत्रोर्ण' । पुं० शोणके । स्थोनाकवृक्षे ।

अरलू० इ०भा० ॥ न० । धौतकौषे

यवाससि । मुक्टा० इ०भा० ॥ पत्रे

ऊर्णाऽस्य । पत्रेषुकृताऊर्णाविटलकु

चादिपत्रेषुकृमिभिरूर्णायाः कृतत्वा

त् । पत्रोर्णाऽस्य च । अर्शआद्याच् ॥

पत्सल' । पुं० पथि ॥ पतति । पतल्ल०

पतेरश्चलइ०सरः ॥

पथः । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथेगतौ ।

प० अच् । बाटः पथश्चमार्गश्चेतिसु

भूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति

विरूपेषुविश्वश्च ॥

पथकः । पुं० पथिकुशले ॥ तत्रकुशलः पथ
इतिबुन् ॥

पथरथ' । पु । अध्वरथे ॥

पथिक' । त्रि० अध्वनीने । अध्वगे ॥

पन्थानंगच्छति । पथः प्कन् ॥

पथिकसन्ततिः स्त्री०)

पथिकसहतिः स्त्री०) हरौ । पथिक
समूहे ॥

पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

पथिकी । स्त्री० अध्वगायाम् ॥ पन्थानं
गच्छति । पथ प्कन् । पितृत्वान्
डीष् ॥

पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥

पन्था' । पु० अयने । वत्सर्नि । मार्गे ।

अध्वनि ॥ हाविमावथ पन्थानीयच

पथ्य :

वेदाः प्रतिष्ठिता . । प्रवृत्तिलक्षणे
धर्मोनिवृत्तौ च विभाषितः ॥ पथते
ऽनेन । पथि० । पथिमथिम्यामिनि.
॥ पतन्त्यनेन वा । पतेः स्थस्तेति वृत्ति
। यान्तादेशश्च ॥ पन्थादेयो ब्राह्मणा
यस्त्रियैराज्ञे च चक्षुषे । वृद्धाय भार
युक्ताय रोगिणे दुर्बलाय च ॥ यथा ह म
नु० । चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भा
रिणः स्त्रियाः । स्नातकस्य चराक्षश्च प
न्थादेयो वरस्य च ॥ तेषां तु समवेता
नां मान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना
तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि
ति ॥ गमनगुणाः । पन्थामेद क
फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशन । य
स्तु चङ्क्रमणनातिदेहपीडाकरभवे
त् ॥ तदायुर्बलमेधानि प्रदमिन्द्रि
यशोभनम् ॥ उपाये ॥ यथा । एष प
न्था अमृत्त्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान
मिति ॥

पथिप्रज्ञ . ॥ पुं० मार्गाभिज्ञे ॥ पन्था
नम् प्रजानाति । प्रेदाञ्च द्रवितक . ॥
पथिलः । चि० पथिके ॥ पथन्ते ऽ ने
न । पथि० । मि० ब्रलच् ॥
पथिवाहकः । पु० निष्ठुरे ॥ शाकुनि
के ॥

पथ्य . । पु० हरीतकीवृक्षे ॥ न० ।
सैन्धवे ॥ चि० । हिते । चिकित्सा
दौहितकारके ॥ यथा । अशीते-
नाम्न सास्त्रानं पयःपाननवाः स्त्रियः ।

पथ्या

एतद्दोमानवाः पथ्य स्निग्धमल्पश्च भो
जनम् ॥ मानवाः द्रवितसम्बोधनम् ॥
विनापि भेषजजैर्व्याधिः पथ्यादेव निव
र्तते । न तु पथ्यविहीनस्य भेषजानां श
तैरपि ॥ न० । शुभावहेव चने ॥ शा
स्त्रीयात्पथोनपेतः । धर्मपथ्यर्थे च्या
दिनायत् ॥ भूयोपि प्रथ्यं वक्तव्यमेवमा
हुर्हितैषिणः ॥

पथ्यशाकः । पु० तडुलीयशाके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया-
याम् ॥ विजयारोहिणी चैव पूतना-
चामृताभया । जीवन्ती चेतकी चेति
पथ्यायाः सप्तजातयः ॥ अलावुवृक्षा
विजयावृक्षासारोहिणी स्मृता । पूत
नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला
स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव
न्ती सूर्णवर्णिनी । चिरेखा चेतकी च्छे
या सप्तानामियमाकृति ॥ विजया
सर्वरोगेषु रोहिणीघ्नरोहिणी । प्र
लेपे पूतनायोज्या शोधनार्थे ऽमृताहि
ता ॥ अक्षिरोगे ऽभयाशस्ता जीवन्ती
सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थचेतकी शस्ता
यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ बंध्याकर्कोट
क्याम् ॥ मृगेर्वारौ ॥ चिर्भिटायाम्
॥ पथोनपेता । धर्मपथ्यर्थे न्यायाद
नपेते० द्र० यत् । टाप् ॥ चतुर्दशाक्ष
रश्चन्द्र प्रमेदे । यथा ॥ सजसाय
लौचसहगेन पथ्यमता ॥ यथा । स्थ
गयन्त्यमूः शमितचातकार्तस्वराः ॥

पद .

जलदासडितुलितकातकार्तसूराः ।
जगतीरिहस्फुरितचारुचामीकराः
सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामी
कराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ य-
था । प्रथमगणत्रयविरतिर्दलयोरुभ-
योः प्रकीर्तितापथ्या ॥ यथा । जय
जयजगदीशविभोकिशवकंसान्तमाध-
वानन्त । कुरुकुरुणामितिभणितिः
पथ्याभवरोगदुःस्थानाम् ॥ *

पथ्यादिगुगुलुः । पुं० भावप्रकाशोक्ते
औषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम् । न० रोगाणांहितोहित
कारकद्रव्येषु । तत्पतिपादकगनन्ये ॥
पथ्यावक्रम् । न० विषमवृत्तविशेषे ॥
यथा । युजोश्चतुर्थतो जेन पथ्यावक्र
प्रकीर्तितम् ॥ यथा । रासकेलि
सदृशस्य कृष्णस्य मधुवासरे । आ-
सीद्गोपमृगाक्षीणां पथ्यावक्र मधु-
सुति रिति ॥

पद०द् । पुं० चरणे । पादे ॥ पद्यते ।
पदगतौ । क्तिप् ॥ स्वामीतुदान्त
नमन्यते । पदन्निष्ठादेशविधानात्
ज्ञापकात् । अन्येतुपदादेशएवाय-
मित्याहुः । प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारा-
र्थत्वेनशसाद्यनतभूतेपितत्प्रवृत्तेः
सम्भवात् । अतएवऔडः श्यां
ककुद्दीपणी इति भाष्योदाहरणं
सङ्गच्छते ॥

पदः । पुं० किरणे ॥ न० व्यवसि

पदजातम्

तौ । व्यवसायं ॥ चाणे ॥ स्थाने
॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने
॥ अङ्घ्रौ । पादे ॥ पादचिह्ने ॥
वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोक
पादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते
॥ पदविधान्तेमुपतिङ्भ्यामव्यय-
तद्विवर्जितम् ॥ चत्वारिपदजाता-
निनामाख्यातेऽपसर्गनिपाताश्चेति
नैरुक्ताः ॥ अत्वारिपदजातानिना-
माख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभा-
ष्यम् ॥ मिषि । व्याजे ॥ पदनीये
आत्मतत्त्वे । आनन्दरूपे । ब्रह्म-
णि । स्वरूपे ॥ पदति पद्यतेयोगा-
दिसाधनैः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्यतेवा-
। पदस्थैर्ये ० पदगतौवा । पचा-
द्यच् । भाषकर्मकरणेषुवाघञ् । सं-
ज्ञापूर्वकत्वाद्बृहद्भावः । खनो-
घचेतिधित्करणेन्यतोप्ययमिति
ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः । पुं० पदग्रन्थामिन्ने ॥ पदम-
धीतेवेदवा । क्रमा० बुन् । चि०
। पदज्ञातरि ॥ देवपदचिह्नादियु-
क्तेखनाम्नाप्रसिद्धेकण्ठभूषणे ॥

पदगः । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्यां
गच्छति । गम्छ० । अन्येभ्यो०ङः ।
पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्वितिमा-
दस्यपदङ्गत्वादन्तश्चादेशः ॥

पदजातम् । न० पदसमूहे । परा-
पश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाणीतिवि

पदाति .

वरणकारा : ॥

पदनीय : । चि० गमनीये ॥ पदेरनी
यर् ॥

पदन्यास : । पुं० गोक्षुरे ॥ पदवि
न्यासे ॥

पदभञ्जनम् । न० निरुक्ते । गूढा
र्थशब्दव्याख्यायाम् ॥

पदभञ्जिका । स्त्री० पञ्चिकायाम् ।
व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥

पदवाक्यप्रमाणज्ञः । त्रि० व्याकरणमी
मासातर्काभिज्ञे ॥

पदविः । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ प-
द्यतेऽनया । पदगतौ । पद्यटिभ्या
मवि , ॥

पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पथि
। स्रुतौ ॥ कृदिकारादक्तिनङ् । डौ
ष् ॥

पदमाला । स्त्री० मोहनशीलायाम् वि
द्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥

पदछीबम् । न० पादौचश्चछीबन्तीच०
तयोः ॥ अचतुरविचतुरेति निपा
तनात् टिलोपः पञ्चाबश्च ॥

पदाङ्कः । पुं० क्रमाङ्के । पादचिह्ने ॥

पदाङ्गी । स्त्री० हसपद्याम् ॥

पदाङ्गिः । पुं० पत्नी । पद्वी । पादातिके
॥ पादाभ्यामजति । अज० अज्य
तिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाजौ
तिपदादेशोऽकीर्त्यभावश्च ॥

पदातिः । पुं० पदगे । पादातिके । पद्वे ॥

पदार्थ .

पादाभ्यामतति । अत० । अज्यति
भ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाज्या
तिगोपहतेष्वितिपदादेशः । चतुर्मां
त्रिकस्यान्तिमप्रभेदे ॥

पदातिकः । पुं० पत्नी । पदगे ॥ स्वा०
कन् ॥

पदानुप्रासः । पुं० शब्दालङ्कारेषुलाटा
नुप्रासे ॥ पदानामनुप्रासः ॥

पदारः । पुं० पादधूलौ ॥ पादालिन्दे ॥

पदार्थः । पुं० भावे । धर्मे । तत्त्वे । व
स्तुनि ॥ * ॥ किपुनराकृतिः प

दार्थ आहोस्विद्द्रव्यम् । कथञ्चायते

। उभयताच्चाचार्येणसूत्राणि प्रणी

तानि । आकृतिपदार्थं मत्वाजात्या

ख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतर

स्यामिच्छ्यते । द्रव्यं पदार्थं मत्वा

स्वरूपाणामेकशेष आरभ्यतेइतिभा

ष्यम् । तत्रजातिवादिनआहुः । जा

तिरेवशब्देनप्रतिपाद्यते । व्यक्तीना

मानन्त्यात् सम्बन्धग्रहणासम्भवा

त् ॥ साजातिः सर्वव्यक्तिष्वेकाकार

प्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र

गवादयः शब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतां जा

तिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीताया त

दावेशात्तदवच्छिन्नं द्रव्यंप्रतीयते ॥

शुक्लादयः शब्दागुणसमवेतांजाति

माचक्षते गुणेतुतत्सम्बन्धात्प्रत्ययः

। द्रव्ये सम्बन्धि सम्बन्धात्संज्ञाश

ब्दानामप्युत्पत्ति प्रभृत्याविनाशात्

पदार्थ.

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था
भेदेपिसएवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि
मित्ता डित्यत्वादिकाजातिर्वाच्या
क्रियास्तपि जातिर्विद्यते सैबधातु
वाच्या पठति पठतः पठन्तीत्यादेर
भिन्नस्य प्रत्ययस्यसङ्गावात् तन्निमि
त्तजात्य भ्युपगमः ॥ व्यक्तिवादिन
सत्त्वाद्भुः शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया
जातेस्तूपलक्षणभावेनाश्रयणादान
नूत्यादिदोषानवकाशवृत्तिकैयटः ॥
पदानां घटपटादीना मर्थोऽभिधेयः
पदार्थः ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य
विशेष समवाया भावेषु सप्तसु ॥
यथा । द्रव्य गुणास्तथा कर्म सामा
न्य सविशेषकम् । समवाय स्तथा
भावः पदार्था सप्त कीर्तिताः ॥
एतेवैशेषिक प्रसिद्धाः पदार्था नैया
यिकानामप्य विरुद्धाः ॥ गोप्तमो
क्ताः षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र-
माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त
सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प
वितण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि
ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निश्रेयसा
धिगमः ॥ एषा लक्षणानि० यथा ।
प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दा प्रमा
णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ
बुद्धि मनः प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल
दुःखापवर्गास्तु प्रमेयम् ॥ २ ॥ समा
नानेकधर्मीप्रपत्तेर्बिप्रतिपत्तेरुपल

पदार्थ.

बुध्यनुपलब्धवस्थातश्चविशेषापेक्षो
विमर्शसंशयः ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य
प्रवर्ततेतत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि
कपरीक्षकाणायस्मिन्नर्थेबुद्धिसामान्य
सदृष्टान्तः ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा
हरणोपनयनिगमनान्यवयवाः ॥ ७ ॥
अविज्ञाततत्त्वेऽर्थकारणोपपत्तितस्त
त्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्कः ॥ ८ ॥ विमृ
श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणनि
र्णयः ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल
म्भः सिद्धान्ताविरुद्धः पञ्चावयवोपपन्नः
पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहीबादः ॥ १० ॥
यथोपपन्नच्छलजातिनिग्रहस्थानोपा
लम्भोजल्पः ॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था
पनाहीनोवितण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि
चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला
त्ययापदिष्टाहेत्वाभासाः ॥ १३ ॥
वचनविधातोर्थविकल्पोपपत्त्याच्छलम्
॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्माभ्यामप्रत्यवस्था
नजातिः ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र
तिपत्तिश्चनिग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥
† ॥ अनेकान्तवादिनाजीवाजीवा
दिसप्तसु ॥ यथा । ब्रह्मसप्तपदार्थाः
स्युर्जीवाजीवास्तवास्तव्यः । संवरो
निर्जरश्चैव वक्ष्यमोक्षावुभावपौति
॥ † ॥ शैवानांपतिपशुपाशेषु वि
षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्थो
द्विविधः आत्मा अनात्मा चेति ।
तत्रापिआत्मापिद्विविधः । ईश्वरोजी

पङ्क्तिः

वञ्चेति एतावपिशुद्धाशुद्धभेदाद्वि
विधौ । तत्राशुद्धौ मायाबिद्योपाधि
त्वेन भेद व्यवहारहेतुः । शुद्धौ त्व
भेदव्यवहारहेतुः । अनात्मापि वि
विधः । कारण सूक्ष्म स्थूलभेदात्
एतदेव शरीरत्रय मिति व्यवहियते
पदस्य अर्थः पदार्थः । सद्विविधः
शक्तिको लाक्षणिकश्चेति ॥ धर्मा
र्थकाममोक्षेषु ॥ यथा । द्वावेवस्त
पदार्थानाद्वावेवनिधनङ्गतौ । प्रथम
श्चतुर्थीयश्च त्रिषुलोकेषु दुर्लभौ ।
अर्थकामौ प्रथमस्तौ द्वौ सर्वेषां सम्म
तौ प्रियौ । धर्माधर्मेति वाग्वादो
दम्भोऽयं महतामपि ॥ पञ्चात्ताप
वचनमेतद्वृत्तासुरवर्धमुनीनाम् ॥
पदार्थाभिनयः । पुं० नृत्ये ॥ पदार्था
भिनयोनामञ्जयोवागङ्गसत्त्वजः । इ
ति भरतः । सत्त्वमन्तःकरणम् ॥
पदासनम् । न० पादपीठे ॥
पदिकः । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्या
चरति । पर्या० षन् । ठस्येकः । इ
केचरताविति पदादेशः ॥
पद्मः । पुं० पदातिके ॥ पद्मभ्यागच्छ
ति । गमूढः । अन्येभ्यो० डः ।
पादेन समानार्थः पच्छब्दः ॥
पङ्क्तिः । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वत्सर्गि ।
। पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेण्यर्थः ॥ य
न्यार्थबोधकेण्यर्थः ॥ पादाभ्याङ्गन्यते
। इन् । क्तिन् । हिमकाषिहतिषु

पद्मकम्

चेति पञ्चावः ॥
पङ्क्तौ । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ बङ्गादिभ्यश्चेति
वाङ्गीष् ॥
पङ्क्तिमम् । न० पादशीतलतायाम् ॥
पद्मः । पुं० नागराजविशेषे ॥ दाशरथौ
॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गत चक्र
वर्ति विशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥
बलदेवे । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा
हस्ताभ्याश्च समालिङ्ग्य नारीं पद्मा
सनोपरि । रमेद्गाढसमाकृष्य ब
न्धोयपद्मसञ्चकः ॥ पुं० । न० । नलि
ने । अरविन्दे । कमले । तामरसे ।
राजीवे ॥ वसन्तेशीतभीताश्च को
किलस्यबनेरुतम् । अन्तर्जलगता
पद्मा । श्रोतुकामारवोत्थिता इति ॥
पद्मके । इमाननविन्दुवन्दे । व्यूह
विशेषे । निधिप्रभेदे । दशार्बुदे
१००००००००००० पद्मकाष्ठौषधौ
॥ न० । पुष्करमूले ॥ सौसके
॥ चित्रकाव्यभेदे ॥ पद्मालक्ष्मीर
स्मिन्नस्ति । अर्शआद्यच् ॥ पद्यते ।
पदः । अर्चिस्तुखितिमन् ॥
पद्मकम् । न० विन्दुजालके । हस्त्या
ननादिस्थविन्दुवन्दे ॥ पद्मकाष्ठे ।
पद्माकङ्कतिपाजा इति च भाषा ॥
ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे
चन्दनविशेषे ॥ पुं० सुगन्धिपुष्पे वृ
क्षविशेषे ॥ पद्मकतुवरतिक्ताशीतलं
बातलं लघु । विसर्पदाहविस्फोटकुष्ठ

पद्मजः

श्रीश्रावपित्तहृत् । गर्भसंस्थापनं क
च्य'बमित्रणहृषाप्रणुत् ॥ पद्ममिव
। ब्रवेप्र तिक्तातावितिकान् ॥

पद्मकन्द. । पुं० शालूके । पद्मसमूले ॥
पद्मकर्कटी । स्त्री० पद्मबीजे ॥
पद्मकर्णिका । स्त्री० अजकर्णिकाया-
म् ॥ पद्मस्यकर्णिकातिक्ताकषाया
मधुराहिमा । मुखवैशद्यकृत्स्नवीट
ष्णासकफपित्तनुत् ॥

पद्मपद्माष्ठम् । न० पद्मके । पौतके
कीदारजि । पाटलापुष्पसन्निभे ॥
पद्मकौ । पुं० छत्रपत्रके । भूर्जवृक्षे ॥
पद्मकेशर । पुं० । न० किञ्जल्के ॥
पद्मखण्डम् । न० पद्मसमूहे ॥ तस्य-
समूहद्वयधिकारे कमलादिभ्यः ख
ण्डः ॥

पद्मगन्धिः । न० पद्मके । पद्माकङ्कति ।
पाजा० इतिचभा० ॥ पद्मस्यगन्ध
इवगन्धोस्य । उपमानाश्चेतीत्त्वम्
पद्मगर्भः । पु० ब्रह्मणि ॥ पद्मोगर्भं
जन्मकारणमस्य ॥ हरौ ॥ पद्मस्य
हृदयाख्यस्यमध्येउपास्यत्वात् ॥

पद्मचारिणी । स्त्री० उत्तरापथभवस्व
नामख्यातवृक्ष विशेषे । अव्यथा-
यायाम् । अतिचरायाम् । चार-
व्याम् ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ पद्मच-
रितुशीलमस्याः । सुपीतिणिनिः ॥

पद्मजः । पुं० चतुरानने ॥ मधुविशेषे ॥
पद्मेजातः । जनीडः ॥

पद्मप्रिया

पद्मतन्तु । पु० मृणाले ॥
पद्मदर्शनः । पु० श्रीवासे । धूपविशेषे ॥
पद्मनाभः । पु० मधुरिपौ । विष्णौ ॥ पद्म
नाभौयस्य । अक्षप्रत्यन्ववेत्यत्राजि
तियोगविभागादच् । पद्ममिवसुव
र्तुलानाभिरस्यवा ॥ यद्वा । पद्मस्यह
दयपद्ममयनाभौमध्येप्रकाशनात्
पद्मनाभः । पृ० साधुः ॥ भाविजिन
विशेषे ॥

पद्मनाभिः । पुं० पद्मनाभे । विष्णौ ॥
पद्मनाभौयस्य । अजितियोगविभाग
स्यासार्वत्रिकत्वान्नाच् ॥

पद्महालम् । न० मृणाले ॥ इतिहृ-
मचन्द्र ॥

पद्मपत्रम् । न० पुष्करमूले ॥ पद्ममये
वपत्रमस्य ॥ अजदले ॥

पद्मपर्णम् । न० पद्मपत्रे ॥

पद्मपाणिः । पु० ब्रह्मणि ॥ सूर्ये ॥ बु-
द्धे ॥ जि० । कमलहस्ते ॥ पद्मपाणौ
यस्ये ॥

पद्मपुराणम् । न० पादौ ॥ तत्सख्या
श्लोकायथा । पञ्चपञ्चाशत्साहस्र-
पद्माख्यविपुलमतमिति ॥

पद्मपुष्पः । पु० कर्णिकारे । पिक्ताङ्गप-
क्षिणि ॥

पद्मप्रभः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ जि० ।
पद्मसमानप्रभायुक्ते ॥ *

पद्मप्रिया । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ जरत्का
रुमुने'पत्न्याम् । मनसादेव्याम् ॥

पद्मरागः

पद्मानिप्रियाणियन्ताः ॥

पद्मबन्धुः । पुं० चित्रकाव्यविशेषे ॥

पद्मबन्धुः । पुं० सूर्ये ॥ पद्मानाबन्धुः ॥

भ्रमरे ॥ पद्मावधवीऽस्य ॥

पद्मभूः । पुं० ब्रह्मणि ॥

पद्ममुखः । वि० पद्मसमानमुखयुक्ते ॥

पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् ।

फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशिष्टायां ॥

पद्मयोनिः । पुं० धातरि । द्रुहिणे

। ब्रह्मणि ॥ पद्मयोनिरुत्पत्तिस्थानयस्य ॥

पद्मरजः । न० चसरेणौ । परमाणवष्टके ॥

पद्मरागः । पुं० रक्तवर्णमणिविशेषे ।

शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये ।

माणक इ० भा० ॥ पद्ममिवरा

गोऽस्य ॥ अनेकमन्येति समासः ॥

अस्योत्पत्त्यादयो यथा ॥ सौगन्धिक

कुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागसंभूतिः । सौगन्धिकजाभमराङ्गना

भजम्बूरसद्युतयः ॥ कुरुविन्दभवा

शबलामन्दद्युतयश्च धातुभिर्विज्ञा ।

स्फटिकभवादुतिमन्तो नानावर्णा

विशुभाश्च ॥ क्षिप्रः प्रभानुलेपी

स्वच्छोर्चिष्मान्गुरुः सुसंस्थानः ।

अन्तः प्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः

समस्तानाम् ॥ कलुषामन्दद्युतयो

लेखाकीर्णाः सधातवः खण्डाः

पद्मलाञ्छना

। दुर्विज्ञानमनोज्ञाः सशर्कराश्चेति

मणिदोषाः ॥ सर्पमणेरलक्षणम्

भ्रमरशिखिकण्ठवर्णीदीपशिखास

म्प्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणि

किलमूर्धनियोऽनर्घीयः सविज्ञेयः

॥ अस्तविभर्त्तिमनुजाधिपतिर्नतस्य

दोषाभवन्तिविषरोगकृताः कदाचित्

त ॥ राष्ट्रेचनिश्चमभिवर्षतितस्यदेव

शत्रून्नाशयतितस्यमणेः प्रभावात्

॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राख्येकस्यम

णे पलप्रमाणस्य । कर्षत्रयस्यविंशति

रुपदिष्टानिपद्मरागस्य ॥ अर्धपलस्यद्वा

दशकर्षस्यैकस्यषट्सहस्राणि । यच्चाष्ट

मापकधृतसस्यसहस्रत्रयमूल्यम् ॥ मा

पकचतुष्टयं दशशतत्रयद्वौतुपञ्चशत

मूल्यौ । पणिकल्प्यमन्तरालिमूल्यद्वौ

नाधिकगुणानाम् ॥ वर्णन्यूनस्यार्ध

तेजोहीनस्यमूल्यमष्टांशम् । अल्प

गुणोवहुदोषोमूल्यात् प्राप्नोतिविं

शांशम् ॥ आधूस्त्रयवहुलस्वल्प

गुणचाप्नुयाद्विशतम् । इतिपद्म

रागमूल्यपूर्वाचार्यैः समुद्दिष्टम् ॥

११ ॥ इत्येकोनाशीतिवाराङ्गाम्

॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौद्रष्टव्यः ॥

पद्मलता । स्त्री० मृणालिन्याम् ॥

पद्मलाञ्छनः । पुं० ब्रह्मणि । वेधसि ॥

भास्करे । रवौ ॥ धनदे ॥ शुद्धकेश

रे ॥ वृद्धभेदे । लोकेश्वर ॥

पद्मलाञ्छना । स्त्री० तारायाम् ॥ लघु

पद्मा

म्याम् । श्रियाम् ॥ वाग्देवतायाम् ।
 सरस्वत्याम् ॥ पद्मंलाब्धनयस्याः
 पद्मवर्णकम् । न० पुष्करमूले ॥ त्रि०
 पद्मसमानवर्णवति ॥
 पद्मवासा । स्त्री०, लक्ष्म्याम् ॥ पद्मे
 वासोस्याः ॥
 पद्मबीजम् । न० गालोद्ध्ये । पद्माक्षे । क
 मलबीजइतिकमलगटा० इतिचभा
 षा ॥ पद्ममयबीजम् ॥ पद्मबीजं
 हिमस्वादुकषायंतिक्तकंगुरु ॥ विष्ट
 भिवृष्यरूक्षञ्च गर्भसंस्थापकपरम् ॥
 कफवातरवल्थ ग्राहिपित्तासदाह
 नुत् ॥
 पद्मबीजाभम् । न० मखान्ने । मखाना
 इ० भा० प्र० पा नौयफले ॥
 पद्मव्यूहः । पु० पद्माकृतौ व्यूहविशेषे ।
 समविक्षुतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट
 जिगीषुः पद्मव्यूहः ॥ तेनराजापुरात्रि
 गंथ्यसर्वदा कपटनिवेशनं कुर्यात् ॥
 पद्महस्ता । स्त्री० श्रियि । लक्ष्म्याम् ॥ प
 षां हस्तीयस्याः ॥ त्रि० पद्मविशिष्टकरे ॥
 पद्मा । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भाग्यरि
 पद्माभं पुष्पमस्यस्याः ॥ श्रियि । रमा
 याम् ॥ चारव्याम् । पद्मचारव्याम् ॥
 पद्मानुष्णाकटुस्तिक्ता कषायाकफवा
 तजित् । मूत्रकृच्छ्राश्म शूलघ्नी श्वा
 सकास विषापहा ॥ पद्मय्याम् ।
 मनसायाम् । जरत्कारुमुनेः पत्
 न्याम् ॥ वृषार्हन्मतरि ॥ कल्किदे

पद्मावतीका

वेनविवाहितायामृहद्वयराजकन्या
 याम् ॥ कुसुम्भ पुष्पे ॥ पद्ममस्य
 स्याः । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । पद्यते
 । पद् ० । अर्त्तिस्तुस्त्रितिमन् । टाप् ॥
 पद्माकरः । पु० तडागे । कासारि । सप
 द्मागाधजलाशये ॥ योग्यतयानिष्पद्ये
 चमहाजलाशये ॥ पद्मानामाकरः उ
 त्पत्तिस्थानम् ॥ क्वचित्पद्मशून्येपि
 योग्यतयाप्रयोगः ॥
 पद्माक्षम् । न० पद्मबीजे ॥ त्रि० । पद्म
 लोचने ॥
 पद्माख्या । स्त्री० पद्माद्यायाम् ॥
 पद्माटः । पुं० चक्रमईके । उरणाक्षे ।
 पवाड० इ० भा० ॥ पद्ममिवपद्मां
 षादमपसमूहंवा अटति अटगतौ ।
 कर्मण्यण् ॥
 पद्मालया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । कमला
 याम् ॥ पद्ममालयोऽस्याः ॥
 पद्मावतिका । स्त्री० माचावृत्तविशेषे
 ॥ यथा । यद्यष्टचतुष्कलगणनिर्मित
 पदकरपदकर्णद्विजविहिता सापद्मा
 वतिकाविवुध सुमहिता जगन्विर
 हिता सुकविहिता । इहदशवसुभु
 वनैर्भवति विरामः सकलाभिमत
 फलायतदाफणिनायकप्रिगलभणि
 त सुमङ्गल रसिकमनः संबिहितम
 दा ॥ यथा । विधुरिवविधुरयतिमर्म
 निवृत्ततिजनयतिशर्मनमर्मसदः
 चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

पद्माङ्गा

लयतिमदनोद्दयमदः । प्रियसखि
ममनयनपङ्कजनयनकीर्त्तिर्सिंहधर
शीरमणयदिमिलतिविशालं भवति
तदाल विरहपथोनिधिसन्तरणम् ॥
पद्मावती । स्त्री० जरत्कारुमुने . प
तन्याम् । मनसादेव्याम् । नदीप्रभे
दे । पद्मा० इ० गौ० भा० ॥ पद्
मचारिण्योषधी ॥ पद्मावतिका
वृत्ते ॥ जयदेवकवे पतन्याम् ॥
पद्मावतीप्रियः । पुं० जरत्कारुमुनौ ॥
पद्मासनम् । न० योगिनामासनविशेष
॥ यथा । वामोरूपरिदक्षिणं नियम
तः सस्थाप्य वामतथा दक्षोरूपरि
पश्चिमेनविधिनाधृत्याकराभ्यां धृत
म् । अङ्गुष्ठ हृदयेनिधायचिबुकना
साग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविकारना
शनकरपद्मासनप्रोच्यते इति ॥ अ-
पिच । ऊर्ध्वरूपरिविन्यस्यसम्यक्पाद
तलेशुभे । अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाङ्गस्ता
भ्यांव्युत्क्रमात्ततः ॥ पद्मासनमि
ति प्रोक्तं योगिना हृदयङ्गममितिदे
वीगीता ॥

पद्मासनः । पु० ब्रह्मणि । कमला
सने ॥

पद्मासना । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्म
मासनयस्याः ॥

पद्माङ्गयम् । न० पद्मके । पद्मा
क० इ० भा० ॥

पद्मावहा । स्त्री० पद्मचारिण्योष

पद्मिनीखण्डम्

धी ॥

पद्मी । पुं० इक्षिनि ॥ पद्मंविंदु
जालकमस्त्यस्य । इनिः ॥ इरौ
॥ पद्मंहस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी । स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥
नलिन्याम् । विसिन्याम् ॥ मूल
नालदलोत्फुल्लफलैः समुदितापुन
। पद्मिनीप्रोच्यतेप्राज्ञैर्विसिन्या
दिश्वसास्मृता ॥ पद्मिनीमधुरा
तिक्ता कषाया शिशिरा परा । पि
तृक्तमिशोष वान्ति भ्रान्ति सन्ताप
दोषहृत् ॥ इतिराजनिर्घण्टोक्तं लक्ष
णगुणाः । अन्यत्रापि गुणायथा ।
पद्मिनी शीततागुर्वी मधुरालवणा
चसा । पित्तासृक्कफनुदरुक्षावात
विष्टम्भकारिणी ॥ सरोरुहे ॥ सरस्या
म् ॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिस
न्त्यत्र । पु० इनिः ॥ स्त्रीविशेषे
॥ यथा । भवति कमलनेत्रा नासि
काक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा
दीर्घकेशीकृशाङ्गी । मृदुवचनसुशीला
नृच्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा
पद्मिनीपद्मगन्धा ॥ इक्षिन्याम्
मृणाले ॥ पद्मे ॥ सरोवरे ॥
पद्मिनीकण्टकः । पुं० पद्मकांटा
इति गौडेषुख्याते ॥ भावप्रकाशो
क्तोक्षुद्ररोगविशेषः ॥

पद्मिनीकान्तः । पुं० रवी ॥

पद्मिनीखण्डम् । न० पद्मिनीनां

पद्म :

समूहे ॥ कम० खण्डः ॥
 पद्मिनीवल्लभ . । पुं० सूर्ये ॥
 पद्मेशयः । पुं० कृष्णे । विष्णौ ॥
 पद्मेशेति । शीङ् । अधिकरणेति
 रित्यच् । शयवासेत्यलुक् ॥
 पद्मोत्तरः । पुं० कुसुम्बे ।
 पद्मोत्तरात्मजः । पुं० जिनचक्रवर्त्ति
 विशिषे ॥
 पद्मोद्भवः । पुं० अजयोनी । सुज्ये
 ष्टे ॥ पद्मेऽवबोधस्य ॥
 पद्मोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 पद्यः । पुं० शूद्रे । अवरवर्णे ॥ न०
 श्लोके । कविकृती ॥ तल्लक्षणं यथा
 । गद्यपद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्वि
 विधंबुधैः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्य
 बहुविधस्मृतम् ॥ अपिच । पद्यञ्च
 तुषदीतञ्च वृत्तजातिरिति द्विधा ।
 वृत्तमन्तरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृ
 ताभवेदिति ॥ शाब्दो ॥
 पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥
 पादायङ्गिता । शरीरावयवाद्यत् ।
 पदात्यतदर्थकृतिपदभावः ॥ कर्दमे
 पददृश्यमस्मिन् । पदमस्मिन्दृश्य
 मितिवायत् ॥ यद्वा ॥ पादौविध्य
 न्तिपद्याः शर्करा . । विध्यस्थधनु
 रितिवायत् ॥ स्तुताविति विश्वः ॥
 पद्मः । पुं० ग्रामे ॥ जनपदे ॥ पद्य
 ते ऽस्मिन् । पद० । स्क्रायितस्त्री
 तिरक् ॥

पनसः

पद्मः । पुं० भूर्लोकौ ॥
 पद्मा । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यते ।
 पद० । स्नामदिपदीत्यादिनावनिप् ॥
 पद्मरी । स्त्री० गती । वनीरचेति
 ङीब्री ॥
 पनसः । पुं० फलवृक्षवि० । कण्ट
 किफले । कटहलकृतिपनस० इ
 तिचभाषा ॥ अस्यपर्यायादयोयथा
 पनसः कण्टकिफलः फणः शोति
 वृक्षफलः । पनसशीतलपक्वस्त्रि
 ग्धं पित्तानिलापहम् ॥ तर्पणं वृंष्ट
 णं स्वादुर्मांसलक्ष्णं फलभृशम् । वल्यं
 शुक्रप्रदं हस्तिरक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥
 आमन्तदेविष्टम्भिवातलंतुवरंगुरु ।
 दाहहृन्मधुरवल्यं कफमेदोविवर्धन
 म् ॥ पनसोद्भूतबीजानिवृद्धादि
 मधुराणिच । गुरुणिवहवर्चासिष्ट
 द्रमूचाणिसवदेत् ॥ मज्जापनसको
 वृष्योवाततिसकपापहः । विशि
 षात्पनसं वर्ज्यं गुल्मभिर्मन्दवक्त्रि
 मिः । अलंपनसपाकाय फलं कदल
 सम्भवम् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
 कण्टाफलं सुमधुरं वृंष्टं क्षिगंधशीत
 लम् । दुर्जरं वातपित्तघ्नं स्त्रीं शुक्र
 बलप्रदम् ॥ तदेव सर्पिषा युक्तं क्षिगंधं
 हृद्यं बलप्रदम् । कर्हिन्नं च चक्षुष्यं
 वृष्यञ्च वातपित्तनुत् ॥ कण्टाफलम
 पक्वन्तुकापायं स्वादुवातलम् । रक्त
 पित्तहरं स्वादु तत्फलास्थपित्तहृ

पन्नगकेशर .

यम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्टकी
॥ वानरविशेषे ॥ पनाय्यतेसूयते
। पन० अथविचमितमीत्यादिना
असच् ॥

पनसतालिका । स्त्री० पनसस्थफले ॥
पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राक्षसी
विशेषे ॥ वानरीविभेदे । नदीवि
शेषे ॥

पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तकर्ण
मध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पनायितः । चि० शस्त्रे ॥ पनाय्यते
स्म । पण । पनच । क्त० । आ
यादयश्चार्धधातुकेवा ॥

पनितः । चि० ईडिते । पनायिते ॥
पन० । क्त० । आयाभावः ॥

पन्यकः । चि० पथिजाते ॥ पथ. पन्य
चेतिबुन् ॥

पन्नः । पुं० अधोगमने । नीचैर्गती
॥ पनेः कृत्वृत्सीतिनन् ॥ चि० ।
च्युते । गलिते । पतिते ॥ पद्य
तेस्म । एद० । क्तः । गत्यर्थेति
कर्त्तरिवाक्त ॥

पन्नगः । पुं० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने
। सर्पे ॥ पन्न गच्छति । गम्ल०
सर्वत्रपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिङ् ॥
पद्भ्यांगच्छतीतिवाविग्रहः ॥
पशकाष्ठे ॥

पन्नगकेशरः । पुं० नागकेशरपुष्पे ॥
पन्नगाख्यःकेशरः ॥

पयः खलः

पन्नगाशनः । पुं० गरुडे । वैनतेये
॥ पन्नगान्भ्रमातिभ्रश० । ल्युः ॥

पन्नगाभ्रशनंयस्येतिवा ॥

पन्नगौ । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणी
क्षुपे । मनसादेव्याम् ॥

पन्नहा । स्त्री० चर्मपादुकायाम् ॥

पन्नध्री । चर्मपादुकायाम् ॥ पनहा
पनही० इतिचभाषा ॥

पपीः । पुं० सीमे । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥

पातिलोकम्पिवतिवा । पा० । या

पोः किद्वचेतिर्हः ॥

पपुः । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धाव्याम्
॥ पाति । पा० । कुर्भ्येतिचकारा
दन्यतोपिकुर्वातोवेच ॥

पमरा । स्त्री० सज्जकी० इ० गौ० भा०
प्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥

पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे
॥ ऋष्यमूकसमीपवर्तिन्यां पुष्करि
ण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्ष्मणपम्पा
यावकः परमधार्मिक । शनै
श्चालयतेपादान्प्राणिनां बधशङ्कया
॥ वक्त्रः किंवर्धते रामवेनाहनिष्
कुलीकृतः । सहवासो विजानाति
चेष्टितसहवासिनामिति ॥ ओड्रदे
शस्थानदीविशेषे ॥

पयः कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥

पयः कन्देयस्याः ।

पयःखलः । पुं० चतुष्यदबहनीयेजला
हरणार्थचर्मपुटविशेषे । दृती । प

पयस्विनी

खालद्रुतिभा० ॥

पयः पूरः । पुं० अपांसमूहे ॥

पयः प्रसादि । न० कतके । कद्रुजानिर्म
ली० इ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः । पुं० अपांसमूहे । पूरे ॥ पय
सांचयः ॥

पयः । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नौरे । जले
॥ पय्यते० पयतेवा । पयगतौपीड्०
पानेवा । सर्वधातुभ्यश्चसुप् ॥

पयस्यः । पुं० मार्जारि ॥ त्रि० । पयःपान
कर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० ।
सुपीतकः ॥

पयस्याशम् । न० कुत्सितेपयसि ॥ याघे
पाशप् । पाशकल्यककार्थे ध्विति
बिसर्गस्थसः ॥

पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥
पयोहिते ॥ पयसोबिकारः । गोपय
सीर्यत् ॥

पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीर
काकोल्याम् ॥ खर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्य
वक्ष्याम् ॥ कुटम्बिनो क्षुपे ॥ आ
मिक्षायामिति हिमचन्द्र ॥

पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्त्य
स्यमतुप् ॥

पयस्वला । स्त्री० क्षाम्याम् ॥ पयोस्त्य
स्याम् । चन्द्रेभ्योपीतिबलः ॥

पयस्विनी । स्त्री० नद्याम् ॥ भारतवर्ष
स्थविशेषनद्याम् ॥ धेनौ ॥ बिभा

पयोधिकम्

बर्ध्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम्

॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविदार्याम् ॥

॥ क्षाम्याम् ॥ जीवन्त्याम् ॥ पयो
स्त्यस्याम् ॥ अस्मायामेधेतिबिनिः
क्षीप् ॥

पयोगडः । पुं० द्विपे ॥ घनोपले ॥

पयोघन । पुं० घनोपले ॥ इ० ङा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे ॥ पयसोज
न्मायस्मात् ॥

पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति ॥ बुद्धा
ञ्० । कः ॥

पयोदवान्तम् । न० अन्तःकरणे

पयोधरः । पुं० इक्षुविशेषे । कोषकारे ॥

नारिकेलि ॥ क्षीस्तने । कुचि ॥ यथा
। यापामुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत्

सैवालकाङ्कुरलतामधुनाविभक्तिं
वक्र प्रसर्पति तनीर्वितनोति ल

क्षीप्रायः पयोधरसमुद्रतिरञ्जितु
रिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धर

ति । धृञ्० । अच् । पयसोधरः ॥

शुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकप्रभेदे ॥ क
र्णिकारवृक्षे इतिशब्दास्मुधिः ॥

पयोधाः । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥

पयोदधाति । डुधाञ्० । पयसिचे
ति धाञोऽसिः ॥ मेघे ॥

पयोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पयोसिधीयन्ते
ऽत्र । डुधाञ् । कर्मस्थधिकरणेचे

तिक्किः ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

पर :

पयोनिधिः । पुं० समुद्रे ॥ क्षीराब्धौ
॥ पयांसिनितराधीयन्ते ऽत्र । दुधा
ब्जं । अधिकरणेति ॥

पयोमुक् । पु० मेघे ॥ पयोमुञ्चति ॥
सुचल्ल० क्लिप् ॥

पयोलता । स्त्री० क्षीरविदार्याम् । पय
सोलतेव ॥

पयोव्रतः । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रत
विशेषे । द्वादशाहसाध्ये विष्णु
व्रतवि० ॥

पयोष्णिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरि
ति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्या
चलदक्षिणेप्रसिद्धायानद्याम् ॥ पयो
ष्णी सलिलरुच्यपवित्रपापनाशन
म् । सर्वपापहर सौख्यबलकान्ति
प्रदलघ्वितिराजनिर्घण्टः ॥

परः । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्र
ह्मणश्चायुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्या
समासेनपूर्वार्द्धयकल्पिता । सएव
स्यात्परः कालस्तदन्तेपरिपूज्यते ॥
निजेनतस्यमानेन चायुर्वर्षशतस्र
तम् । तत्पराख्येतदर्द्धपराद्धम
भिधीयते ॥ अपिच । जीणिकल्प
शतानिस्थस्तथा षष्टिर्जिजीवता ॥
ब्रह्मणः कथितवर्षपराख्यतञ्चतत्पद
म् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्यायः ॥
मायातीतेपरमेश्वरे ॥ न० । पश्चा
द्भाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केवले ॥

परकीय :

मोचे ॥ यथा ॥ यस्यवाङ्मनसौ
स्यातांसम्यक्प्रणिहितेसदा । तप
स्यागस्तत्तत्तत्सर्वै परमवाप्नुयादि
ति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥
ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥
निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगु
णासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशंकाकलङ्क
शून्ये ॥ यथा एकाक्षरं परम्ब्रह्म
प्राणायामं परंतपः । सावित्र्यास्तु
परनास्तिमीनात् सत्य विशिष्यत
इतिमनु० ॥ बहुकालीने ॥ शरी ।
शची ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यति
रिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तर
स्मिन् ॥ पिपत्तिरोषम्० पुर्यते० ऽने
नवा । पृ० । प० । ऋदोरप्० पुं
सौतिघोषा ॥

परः शतः । त्रि० शतात्परस्मिन्सङ्-
ख्येये । शताधिके ॥ शतात्परः ।
पञ्चमीतियोगविभागात्समासः ।
राजदतादिः । पारस्करादित्वात्-
सुट् ॥ परः शताद्यास्तेषांपरासङ्-
ख्याशतादिकात् ॥

परःसहस्रः । त्रि० सहस्रात्परस्मिन् । स
हस्राधिके ॥ सहस्रात्परः । पञ्च
मीति योगविभागात्० स० राजदता
दिः । पारस्० सुट् ॥

परकीयः । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ पर
स्येदम् । गहादिषु कुग् जनस्यपरस्य
चेतिष्टः ॥

परतन्त्रम्

परकीया । स्त्री० नायिका भेदे ॥
 परकृति । पुं० पुरुषविशेषनिष्ठमियोवि
 रुहकयने । अर्थवादविशेषे ॥
 परक्षेत्रम् । न० परभूमौ ॥ यथा । वृ
 षापेहिपरक्षेत्रादायातिक्षेत्रक्षकः
 । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परश
 रीरे ॥
 परयन्त्रिः । पुं० पर्ववधौ । अङ्गुलि
 पर्वणि ॥ इ० हा० ॥
 परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नोचः सर्प
 पमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आ
 त्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्य
 ति ॥ इ० ग० पु० ॥
 परजातः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । परा
 चिते । परैधिते ॥ परस्माज्जात
 परपोषितत्वात् ॥
 परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥
 परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ कुरिकाफ
 ले ॥ फेने ॥ असौ ॥
 परञ्जन' । पुं० वरुणे ॥ इ० तिष्ठेम
 चन्द्रः ॥
 परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्ड
 शेषः ॥ त्रि० शत्रुजयकर्त्तरि ॥
 परतन्त्रम् । न० परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्ते ॥
 यथा । बुद्ध्याहिस्कार्येअहङ्कारे
 जनयितव्येप्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्य
 याक्षीणासतौनालमहङ्कारंजनयितु
 मितिस्थितिः । एवमहङ्कारादि
 भिरपिस्वकार्यजनने प्रकृत्यापूरम्

परधर्मः .

पेक्ष्यते । तेनप्रकृतिपरामपेक्ष्यमाणं
 कारणमपि कार्योपजनने परतन्त्र
 भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने
 ॥ परस्तन्त्रप्रधानयस्य ॥ परेषा
 तन्त्रम् ॥
 परत । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्पर-
 स्याम्परस्मात्परस्या' परः परावा ।
 वसत्यागतोरमणीयवा । विभाषाप-
 रावराभ्यामिच्छतमुच् । तद्धितच्चा-
 सञ्चविभक्तिरिच्छव्ययस्त्वम् ॥
 परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । स-
 म्यास्त्वल् ॥
 परत्रभीरुः । त्रि० धार्मिके । परकाल-
 भयशीले ॥
 परस्त्वम् । न० परतायाम् । परव्यव-
 हारकारणे ॥ तद्विविधम् । दिक्कक्-
 क्ततङ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिक्तं
 परस्त्वम् । ज्येष्ठेकालकृतपरस्त्वमि
 ति ॥
 परदारः । पुं० परभार्यायाम् ॥ तद्ग-
 मनेदोषोयथा । परदाररताश्चैवपर
 द्रव्यहराश्चये । अधोधीनरकीयान्ति
 पीडयन्तेयमकिङ्करैरिति ।
 परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम् ॥
 परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । पर व्र-
 त्ताणि ॥
 परद्वेषी । त्रि० विदूषके । परद्वे-
 ष्टरि ॥
 परधर्मः । पुं० स्वप्नप्रत्यविहिते ॥ पर-

परपाकरत :

स्वपरेषांवाधर्मः ।

परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥

परन्तपः । पु० परतापिनि । शत्रुता-
पने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परेषाकाम
क्रोधलोभादिशत्रूणातापजनके ।
अज्ञानशत्रुदमने ॥ परशत्रुकाम-
क्रोधादिरूपंशत्रुगणशौर्येणबलवता
विवेकीनतपसाचभानुरिवतापयती
तिविग्रहेतपसन्ताप इत्यस्मात्स्थ-
न्तात्परिकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्ता
पेरितिखच्प्रत्ययः । खचिद्भुक् ।
सुम् ॥

परन्तु । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥

परपदम् । न० सुतौ ॥ श्रेष्ठस्थाने पर-
च्यतत्पदश्च ॥

परपाकनिवृत्तः । पुं० परोद्देश्यकपाक-
रहिते । पञ्चयज्ञकर्त्तरि ॥ यथा ।
गृहीत्वाम्नि समारोप्यपञ्चयज्ञान्-
निर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमु-
निमि । परिकीर्तितः ॥ इतिमिता-
क्षरा ॥

परपाकरत । पु० परपाकरुचौ ॥
प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभो-
जिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयङ्क-
त्वापरान्नमुपजीवति । सततप्रात-
रुत्थायपरपाकरतस्तुतः ॥ परपाक
निवृत्तस्यपरपाकरतस्यच । अपचस्
यचभुक्त्वान्नद्विजघ्नान्द्रायणंचरेत् ॥
इतिमिताक्षरायांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परभाग :

परपिण्डादः । त्रि० परान्नि । परा
न्नजीविनि ॥ परस्पपिण्डः । तमत्ति
॥ अद० । कर्मण्यण् ॥

परपुरुषः । पु० विष्णौ ॥ परश्चासौ
पुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपना
यके ॥

परपुष्टः । पु० कलकंठे । कोकिले
॥ परेणवायसेनपुष्टः पालितः ॥
त्रि० । अन्यपालिते । परेण
पोषिते ॥

परपुष्टमहोत्सवः । पुं० आन्ने ॥ पर-
पुष्टानामहोत्सवोयस्मिन् ॥

परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वैश्यायाम् ॥
परपुष्टमहोत्सवोयस्याः ॥

परपुष्टा । स्त्री० पणाङ्गनायाम् ।
वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥

परपूर्वा । स्त्री० पुनर्भ्याम् । स्त्रैरिष्ट्या
म् । परोऽन्यःपूर्वाभर्तायस्याः सा ।
परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथा
क्रमम् । पुनर्भूस्त्रिविधातासां स्त्रैरि
णीतुचतुर्विधेति नारदः । प्रतिदि
त्वाऽपक्वष्टस्वमुत्कृष्टं यानिषेवते ।
निन्दीवसाभवेहोकीपरपूर्वेतिचोच्य
तेइतिमनुः ॥

परप्रतिनप्ता । स्त्री० (इतिहेम
परप्रपौत्रः । पु० वृषप्रपौत्रे ॥ (चन्द्रः ॥

परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । ज्ञेयिष्ठेति ॥

परभाग । पु० गुणोत्कर्षे ॥ सुस
म्पदि ॥ श्रेष्ठांशे ॥ शोभातिशये

परमन्तप :

॥ परभागीभवेद्वर्णद्वयमंसर्गजारुचिः
परमुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगवि
शिष्टायाम् ॥ परमुक्ताश्चकान्ताश्च
यौमुङ्क्ते सनराधमः । सपच्यते
कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इ
त्यादिनाब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे
१८५ ध्यायेविशेषोद्द्रष्टव्यः ॥

परभृत् । पु० काके ॥ परंविभर्त्ति
डुभृज् ० । क्तिप् ॥

परभृतः । पु० कौकिले पिके ॥ परे
णकाकेनभृतः ॥ त्रि० ॥ परपो-
षिते ॥

परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ कित्व
र्थे ॥ केवले ॥

परमः । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे ।
उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अ-
कारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशशू-
न्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरति
शयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने
॥ पराउत्कृष्टाभायस्वसः ॥

परमगतिः । स्त्री० मुक्तौ ॥ त्रि० मो-
क्षहेतौ ॥ याविप्रा.सर्वतः शान्ता
विशुद्धाज्ञाननिश्चयाः । गतिगच्छ-
न्तिसन्तुष्टास्तामाहुः परमांगति
मितिमोक्षधर्मः ॥

परमन्तपः । न० इन्द्रियजये ॥ मन-
सश्चेन्द्रियाणाञ्चक्षैकाग्र्यपरमतपः
। प्राणायामाब्राह्मणस्यचयोपिविधि
वत्कृताः । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता वि

परमहंसः

क्षेत्रं परमन्तपः ॥ आलोचने ॥
परमपदः । पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ परं
देवताचरणे ॥ पद्यतेज्ञानिभिः प्रा-
प्यते कृति पदः परमश्चासौपदश्चिति
परमब्रह्म । न० परमेश्वरे । नारायणे ॥
परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमतौ
। हां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमि
मोतिमीनातिवा । डम् ॥

परमर्षिः । पु० भेलादयृषिविशेषे ॥
सप्तर्षिषु ॥

परमहंसः । पुं० आत्मा नात्मविवेकि
परिव्राजिब्राह्मणे । संवर्तकारुणि
श्वेतकेतुदुर्वासाच्छमुनिदाघजडभरत
दत्तात्रेयरैवतकप्रभृतौ ॥ मुखजाना
मयधर्मी यद्विष्णोर्लिङ्गधारण । वाहु
जातीरुजाताना मयधर्मी नविद्यते
॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥
यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोऽहं
स उच्यते । चयोन्ये भोगयोगाख्या
मुक्ताः सर्वेश्वरोपमाः ॥ हसीन
कुर्यात् स्त्रीसङ्गनवाधातुपरिग्रहम् ।
प्रश्नश्चमश्नन्विहरे त्रिषधविधिवर्त्ति-
तः ॥ त्यजेत्स्वजातिचिह्नानि क-
र्माणिगृहमेधिनान् । तुरीयोविचरे
तुच्छोर्णी निः संकल्पोनिरुद्यमः ।
सदात्मभावस्तुष्टः शोकमोहविव-
र्जितः । निर्निर्केतस्त्वितिषुः स्या-
न्निः शङ्कोनिरुपद्रवः ॥ नार्पणभ-
क्ष्यप्रेयानांनतस्यध्यानधारणाः । मु

परमाणु :

क्तोविरक्तोनिर्बन्धोहसाचारपरोयति
रिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥

परमागति : । स्त्री० साक्षान्मोक्षहेतौ
॥ यथा । कषायपक्ति, कर्माणिज्ञा
नन्तुपरमागतिरिति ॥

परमाणु : । पुं० परिमण्डले । परमेणौ
। यतोऽणुर्नास्ति सपरमाणुरित्यर्थः
॥ जालान्तरगतैभानौयत्सूक्ष्मदृश्य
तेरज : । तस्ययः षष्ठकोभागः पर
माणुः सञ्च्यते ॥ * ॥ सौचान्ति
कादिमतेचतुष्टयेचपृथिव्यादिपरमा
णवः खरस्त्रे होष्णेरणस्वभावाः । तथा
हि कठिनस्वभावाः पृथिवीपरमाणवः
। स्नेहस्वभावाः अपापरमाणवः । उष्ण
स्वभावास्तैजसः परमाणवः । ईर
णस्वभावावायुपरमाणवः इति ॥
परमश्चासावणुश्च * ॥ * ॥ पृथिव्या
दिभूतचतुष्टयानाद्व्यणुकानामवय
वः परमाणुः । सचनित्योनिरवय
वस्ततः सूक्ष्ममपिनास्ति । यथा ।
नित्याऽनित्याचसाहेधा नित्यास्याद
णुलक्षणा । अनित्यातुतदन्यास्यात्
सैवावयवयोगिनी ॥ पारिमाण्डल्य
नामकतत्परिमाणन्तु नकस्यापि क
रणम् । यथा । पारिमाण्डल्यभिन्ना
नांकारणत्वमुदाहृतम् ॥ जलादिप
रमाणुरूपस्थानित्यत्वम् । पार्थिवपर
माणुरूपस्याऽनित्यत्वम् । यथा ।
जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्सहेतु

परमाणु :

कम । इ० भा० प० ॥ तैरेवपरमा
णुभिराद्युपादानैर्द्व्यणुकचसरेखा
दिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतैजोमकतः
सृजतिपरमेश्वरः । यथा । अयोज
नपरमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनं
द्व्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्य
प्रयत्नवदात्मसयोगजन्यंवाकर्मत्वाद
स्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्ज
लिः ॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशान
न्तरपरमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोग
नाशादिक्रमेणद्व्यणुकशानात्तिष्ठ
न्तिपरमाणवएविति । यथा । दोधूय
मानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणवः । इ
ति प्राचीनकारिका ॥ तस्यमहत्त्वा
भावादतीन्द्रियत्वम् । यथा ॥ मह
त्त्वंषड्विधेहेतुरिति० भा० प० ॥ *
कालविशेषे ॥ यथा । सकालः पर
माणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम् । सतो
विशेषभुग्यस्तुकालः सपरमोमहान्
॥ अणुर्द्वौपरमाणुस्यात्त्वसरेणु
स्त्रयः स्मृतः । जालार्करश्मयवग
तः खमेवानुपतन्नगात् ॥ इ० श्री
भागवते ३स्कन्धे ११ अध्यायः ॥
अस्यार्थः । सतः प्रपञ्चस्यपरमाणु
तापरमाणववर्त्यायोभुङ्क्तेसकालः
परमाणुः तस्यैवाविशेषसाकल्ययो
भुङ्क्तेसपरममहान् । अयमर्थः ।
यहर्द्धताराचक्रस्यइत्यादिनायत्सूर्य
पर्यटनं वक्ष्यति तच्चसूर्योयावतापर

परमात्मा

माणुदेशमतिक्रामतितावान्कालः ।
 परमाणुः । यावताचद्वादशराश्या
 त्मकसर्वभुवनकोषमतिक्रामति ।
 सपरममहान्सबत्सरात्मकः तस्यैवा
 वृत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपरार्था
 न्तत्त्वमिति । तथाच पञ्चमेसूर्यगत्यैव
 कालादिविभागवच्च्यति ॥ इदानीं
 दृव्यगुणादिलक्षणपूर्वकमध्यमकाला
 वस्थायकयतिद्वौपरमाणूश्चणुः स्या
 त्त्रयोणवस्त्रसरेणुः सतुप्रत्यक्षपुल्या
 हजालार्केति । गवाक्षप्रविष्टेष्वर्कर
 श्मिष्ववगतः कोसौयोतिलघुत्वेन
 खमेवानुपतन्भगात्गतः । नगामि
 तिपाठेखमेवानुपतन्नवगत नतुगा
 पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिनः ॥

परमाखण्डकः । पु० विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं० चिदात्मनि । स्वप्रका
 शज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारण
 विलक्षणेत्यशुबुद्धमुक्तस्वभावे ॥
 देहादिबुद्ध्यन्तानामविद्यायात्मत्वेन
 कल्पितानां परमः प्रकृत्युपद्रष्टृत्वा
 दिविशेषणविशिष्टात्मा ॥ अन्नम
 यप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्द
 मयैभ्यः पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्म
 भ्यः परमः प्रकृत्योऽकल्पितोब्रह्म
 पुच्छप्रतिष्ठेत्युक्तः आत्माच सर्वभूता
 नांप्रत्यक्चेतनः । उत्तमः पुरुषस्त्व
 न्यः परमात्मेत्युदाहृतः । परामा
 मायाशक्तिर्वायस्वसः । अतति

परमायुः

सर्वव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा
 वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदा
 र्थः । सर्वोपाधिविवर्जितः ॥ अत्रो
 क्त श्रीदेवीभागवते । याशक्तिः पर
 मात्मासौयोसौसापरमात्मता । अ-
 न्तरनैतयोः कोपिसूक्ष्म वेदश्चनार
 देति ॥ अतरभेदः सूक्ष्ममपिनवे
 दः ॥ अस्थध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये
 पुरुषपुराण सत्यात्मकसर्वजगत् स्वरू
 पम् । ध्यायामिनित्यपरमात्मसङ्गं
 चिद्रूपमेकवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैतः । पु० विष्णौ ॥ मतविशेषि
 ॥ यथा । निर्गुणवामभागेचसव्यभा
 गेऽङ्गुतानिजा । मध्येनाथः स्वयं
 ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्दः । पुं० अविनाशिनिरति
 शयत्वाभ्यामुत्कृष्टसुखविशेषि ॥ पर
 मश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाङ्गादे
 ॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहि
 रण्यगर्भान्तानन्दानामुत्तरोत्कर्षपर
 मावधित्वात् ॥

परमाग्नम् । न० क्षीरिकायाम् ॥ पायसे
 । खीर इ० भा० ॥ परमश्च तदग्नश्च
 ॥ यद्वा । परमाणामुत्तमानांदिवादी
 नामग्नम् ॥

परमायस्तः । चि० अतिशान्तिः ॥ पर
 मश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायुः । पुं० विंशत्यधिके वर्षशते
 । जीवितकालि ॥ यथा । शतवर्षा

परमार्थवित्

णिविंशत्यानिशाभिः पञ्चभिः स
ह । परमायु रित्प्रोक्तं नराणां करि
णामिह । अष्टाद्विंशदश्वानाशुनां
द्वादशवत्सराः । पञ्चविंशतिवर्षाणि
खरस्य करभस्य च ॥ चतुर्विंशतिरब्दा
नावृषस्य महिषस्य च । मृगशृङ्गारव
त्सादिपशूनाषड्दशान्विताः ॥ इ०
शब्दमाला ॥

परमोयुष । पु० असनद्रुमे ॥

परमार । पु० पवार इ० भाषा० प्र०
क्षत्रियजातिविशेषे ॥

परमार्थः । पु० सत्ये । एकरूपेणावस्थि
तैर्हे ॥ परमार्थो द्विधा प्रोक्तो मया हे
स्वर्गवासिनः । एकः स्वभावतः सा
क्षात्परमार्थः सदैवतु ॥ सशिवः
सत्यचैतन्यसुखानन्तस्वल्क्षणः । अपरः
कल्पितः साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा
यथा ॥ व्यावहारिकसत्यार्थसाक्षात्
सत्यार्थचिद्वचनः । उभयवक्तिवेदस्तु
मार्गानिववदन्ति हि ॥ इत्युक्तं ब्रह्म
गीतायां ब्रह्मणा ब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥
अध्याये ॥ चतुष्वर्थेषूक्तृष्टे मोक्षे ।
यथार्थे ॥ प्रपञ्चो यदि विद्येत निवर्त्त
तनसशयः । मायामात्रमिदं हेतुम
द्वैतपरमार्थतः ॥ परमश्चासावर्थश्च
॥ स्वर्गादिषु धर्मादिषु वा परमो मोक्षो
र्थः परमार्थः ॥

परमार्थवित् । त्रि० । तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व
मेधशतसहस्राण्यथ कुरुते ब्रह्मघातल

परमेष्ठी

क्षाणि । परमार्थविन्नपुण्यैर्न च पापै
र्लिप्यते विमलः ॥

परमार्हतः । पु० जैनराजर्षिविशेषे ॥

परमाशक्तिः । पु० साम्यावस्थमायोपा
धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदा ह गीता
सु । अपरेयमितस्त्वन्याप्रकृतिवि
द्विमेपराम् । जीवभूतामहाबाहोय
येदधार्थतेजगदिति ॥

परमृत्त्युः । पु० काके । वायसे ॥ पर
म्योमृत्त्युरस्य ॥

परमेश । पु० परशिवे ॥ परमात्मनि ॥

परमश्चासावीशश्च । परमाद्ब्रह्मादि
भ्योऽप्युत्कृष्टा ब्रह्मादयः तेषामौशः ।

परमेश्वरः । पु० महेश्वरे । शिवे ॥ पर
मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्फूर्तिं
प्रदत्वेन बाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व
दोषानस्कृदिति । परश्चासावीश्वर
श्च । परमउत्कृष्टः ईश्वरेभ्यो हिरण्य
गर्भादिभ्यः सचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव
तायाम् । पराम्बायाम् ॥ परमा
चासावीश्वरी च । यद्वा । परमाणा
ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी । पु० धातरि । पितामहे । अब्ज
योनौ ॥ परमेष्ठ्योऽग्निचिदाकाशे ब्रह्म
पदे वा तिष्ठतिष्ठा० । परमेष्ठ्यः किदि
तीनि । तत्पुरुषे कृतीत्यलुक् । स्था
स्थिन्स्थूणां मितिषत्वम् ॥ गुरुविशेषे ।
यथा । आदौ सर्वत्र देवेशि मन्त्रदः पर

परम्परा

मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठी
 त्वहंगुरुरितिव हन्नीलतन्त्रे २ पटलः
 ॥ मनचदातागुरुः प्रोक्तोमन्त्रस्तुपर
 मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठी
 गुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल
 ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठीचशु
 क्राभः पद्मचक्रसमन्वित । चित्रा
 कृतिस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कल
 म् ॥ परमेष्ठीलीलिताभश्चक्रमेकतथा
 युतम् । विम्बाकृतिस्तथा रेखाशुषि
 रश्चातिपुष्कलमिति ब्रह्मपुराणम् ॥
 अपिच । परमेष्ठोचशुक्राभश्चक्रपद्मस
 मन्वितः ॥ सर्वतुलस्तथापीतः पृ
 ष्ठे चशुषिरध्रुवमिति पुराणसंग्रहः
 ॥ परमेष्ठीतुरक्ताभश्चक्रपद्मसमन्वित
 । द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापिव
 तुलम् ॥ पीतवर्णयुतोवापिभुक्तिमुक्ति
 वरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥
 जिने । बुद्धे ॥

परमेष्ठिनी । स्त्री० ब्राह्म्याम् । वामन
 हाटी० इ० गौ० भा० ॥ परमेष्ठी
 नः शक्तौ ॥

परमेष्वासः । पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥
 त्रि० महाधनुर्धरे ॥

परम्परः । पुं० मृगविशेषे ॥ तनयस्य
 प्रपौत्रे इति मेदिनी ॥ प्रपौत्रादावि
 ति हेमचन्द्रः ॥

परम्परा । स्त्री० परिप्राच्याम् । अनुक्र
 मे ॥ वधे । हिंसायाम् ॥ अन्वये । स

परवश

नाने ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्न प्रा
 तिपदिकम् ॥ यद्वा । परपिपतिं ।
 पृ० । अच् । श्वपचजारहरेतिवत् ।
 तत्पुरुषेकतीति बहुलग्रहणादमौलु
 क् । पु० ॥

परम्पराकम् । न० इष्ट्यापशुघाते । श-
 मने । प्रोक्षणे ॥ परम्परायाश्चकन
 । अक० । भावेघञ् । अक्षतेर्घञ्
 वा ॥ यद्वा । परमतिशयेऽव्ययम् ।
 परंपरः श्रीष्ठः आकोऽस्मात् ॥
 परम्परीणः । त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥
 पराश्चपरतराश्च अनुभवति । परोवर
 परम्परेत्यादिनाखः । प्रकृतेः पर
 म्परभावोनिपातनात् ॥ लक्ष्मीपरम्प
 रीणां त्वपुत्रपौत्रीणतानयेतिभट्टिः ॥
 पररीणम् । न० पर्वणि ॥ पर्णवृन्तरसि
 ॥ पर्णसिरायाम् ॥ धृतकम्बले ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥

परसः । पुं० केशराजे । भृङ्गसोदरे ॥
 परलोकः । पुं० सुर्गादिलोकान्तरे ।

शचुजने ॥ परश्चासीलोकश्च ॥
 परलोकगमः । पुं० मृत्यौ ॥

परवञ्चनम् । न० परस्यव्याजेनवशी
 करणे ॥ परस्यवञ्चनम् ॥

परवान । त्रि० पराधीने ॥ परः
 स्वामीअस्यास्ति । तदस्यास्यस्मिन्नि
 तिमतुप् । मादुप्रधायाश्चमतोर्वीऽ
 यवादिभ्यश्चितिवत्त्वम् ॥

परवशः । त्रि० असुतन्त्रे । परायते

परशु :

। पराधीने ॥ परस्ववशः ॥

परवश्यः । चि० पराधीने । परस्याधी
नताङ्गते ॥

परवाणि । पु० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे ।
वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥

परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥

तत्परमपुरुषस्यातेगुणवैदृष्य
मितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत्

वैराग्य परमुत्तकृष्टप्रथमवैराग्य
विषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविष

यमुत्पन्नगुणविवेकस्यातेरेवभवति
। निरोधसमाधिरनुकूलत्वात् । इ०

भोजः ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन
गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य

पुरुषस्यस्याति साक्षात्कारउत्प
द्यतेततश्चाशेषगुणत्रयव्यवहारेषु वै

दृष्ट्य यद्भवतितत्परश्रेष्ठ फलभू
तवैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ता

श्चित्तोपशमपरिपाकादविलम्बेनकै
वल्लभमिति ॥ परश्चतवैराग्यच ॥ स

सारमेवनिस्सारदृष्टासारदिदृक्षया
प्रव्रजन्त्यक्ततोडाहा । परवैराग्यमा

श्रिताः इति विविदिषासन्त्यास
परवाक्यम् ॥

परव्रत । पु० धृतराष्ट्रे ॥

परशम् । न० रत्नविशिष्टे ॥

परशव्यम् । चि० परशवेष्टिते ॥ उपग
वादिभ्योवत् ॥

परशु । पुं० सुधितौ । कुठारे ॥ परं

परशुरामः

शृणाति ॥ शृङ्गिसायाम् । आङ्गप
रयोः खनिशृङ्गोडिच्चैतिकु । ॥

परशुधर । पु० गणेशे । लम्बोदरे ॥
धरति । धृञ्० । अच् । परशोधरः

॥ चि० परशुधारिणि ॥

परशुरामः । पुं० जामदग्न्ये ।
भार्गवे ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन्

ब्रह्मद्रुहोन्तपान् । चिः सप्तकृत्
त्वः कुपितोनिः क्षत्रामकरोन्म

हीम् ॥ परशुनाराम ॥ अयत्रे
तायुगादावतीर्णः ॥ अस्योत्पत्त्या

दिकमुक्तकालिकापुराणे ८५ अ-
ध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच

अथकालेव्यतीतेतु यमदग्निर्महात
पा । विदर्भराजस्य सुतांप्रयत्नं न

जितांस्वयम् ॥ भार्यार्थे प्रतिजग्माह
रेणुकालक्षणांविताम् । सातस्मात्

सातस्मात् सुषुवेपुत्रांश्चतुरो वेदसं
मतान् ॥ रुषखन्तसुषेणश्च विश्ववि

श्वावसुतथा । पश्चात्तस्यां स्वयज
ज्ञेभगवान्मधुसूदनः ॥ कार्त्तवीर्यं

वधायाशुशक्राद्यैः सकलैः सुरैः
। याचितः पञ्चमः सोभूत्तेषांरा

माङ्गयस्तुयः ॥ भारवतरणार्थाय
जातः परशुनासह । सहजः पर

शस्तस्य तज्ज्ञातिकदाचनः ॥ अ-
यनिजपितामह्याश्चरुभुक्तिविपर्यया

त् । ब्राह्मणः क्षत्रियाचारोरामोभू
त् क्रूरकर्मकृत् ॥ सर्वेदानं खिला

परस्परराहतम्

नृत्ताच्चाधनुर्वेदाश्चसर्वश । स्वता
तात्कृतकृत्योभूत्वेदविद्या विशारद
इति ॥ विशेष : पाद्मोत्तरखण्डे द्र
ष्टव्यः ५० अध्याये ॥

परशुरामकः । पु० भृगूणापतौ । जा
मदग्न्ये ॥ सूर्येक ॥

परश्वधः । पु० कुठारे । फरसा०
इ० भा० । परश्वयनम् । टुभोश्चि
० । अन्येष्वधीतिङः । परश्वधय
ति । घेट् ० । आतोनुपेतिङः ॥

परश्वान् । पु० दन्दशूकविशेषि ॥

परश्वः । अ० श्वः परदिने । आगामिदि
नात्परदिने । परसौ इ० भा० ॥
परश्वतत्श्वश्च । श्वः परंवा । राजद-
न्तादिः ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने
परश्वोजात इति प्रयोगोगौणः ॥

परसञ्जकः । पु० आत्मनि ॥

परस्तात् । अ० परतोर्ये ॥ परस्मिन्
परस्याम्परस्मात्परस्याःपरःपराबा
बसत्त्यागतोरमणीयबा । बिभाषा
पराबराभ्यामितिपच्चेअस्ताति ॥

परस्परम् । अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं
विप्रानमति । कर्मव्यतिहारेसर्वना
मोद्देवाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वप
दस्यसुप्र । सुर्वक्तव्य । कस्का
दित्त्वात्विसर्जनीयस्यसः ॥

परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे
॥ विरुद्धेवाच्ये । मातामेवन्ध्येति
विरुद्धार्थवचने ॥ पराधाति । हन्ते :

पराक

कर्मणिक्तः । परस्परपराहतम् ॥

परस्मैपदम् । न० तडानौ वर्जयित्वा
जादेशेषु तिप्० तस् मि । सिप्
यस् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु०
शतृकसु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्ये
चतुर्थीति योगविभागात् समासः
। परस्यचित्चतुर्थ्याञ्चलुक् ॥

परस्वधः । पुं० परस्वधे । कुठारे ॥
परस्वस्वदधाति । काष्ठदण्डधार
कत्वात् । डुधाञ्० । आतोनुपेति
ङः ॥

परा । अ० विमीक्षे ॥ प्राधान्ये ॥ प्राति
लोभ्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥
भृशार्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे
॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेग
तौ दर्शनेच विक्रमाभिमुखेभृशे ।
अधीनमोक्षप्रातिलोभ्यकेषु पराम
तः ॥ यथा । वधेपराहतः । गतौ
परागतः । दर्शने परादृष्टः । विक्र
मे पराक्रान्तः । अभिमुखेपरावृत्त
। भृशे पराजितः । अधीने पराधी
नः । मोक्षणे पराकृतः । प्राति
लोभ्ये पराङ्मुख इति ॥

परा । स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥
नाभिरूपमूलाधारात् प्रथमोदितना
दस्वरूपवर्णे ॥ मूलाधारात् प्रथममु
दितोयस्तुतारः परास्यः ॥ इत्य
लङ्कारकौस्तुभे १ किरणः ॥

पराकः । पुं० खड्गे ॥ क्षुद्रे ॥ रोग

पराक्रिया

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ ब्रतविशेषे ॥
 यथाहमनु । यतात्मनो प्रमत्तस्य
 द्वादशाहमभोजनम् । पराकीनाम
 कृच्छ्रोयसर्वपायापनोदन इति ॥ हा
 दशाहोपवासेन पराक सर्वपापहा ।
 एकैकवर्षेति पण्डितशुक्ले कृष्णे च द्वास
 येदिति ग० पु० ॥ पराकीपञ्चधेन
 वः । पराकस्य प्राजापत्यपञ्चकतुल्य
 त्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । प-
 राङ्मुखकरणे ॥

पराकृत . । चि० प्रख्याख्याते ॥ परा
 कारि । कृञ् . क्त .

पराकृपुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ परा
 क्षिपुष्पाख्यस्या . ॥

पराक्रम . । पु० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥
 सहसि । बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अ-
 भियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब्दः ॥
 पराक्रमणम् । पराक्रम्यते अनेन वा
 । क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदा
 तोपदेशस्येति न वृद्धिः ॥ नसामरत्न
 खगुणायकल्पते नदानमर्थोपचिती
 पुवर्तते । नभेदसाध्याबलदर्पिताज
 नाः पराक्रमस्त्वेवममेहरोचते इति
 रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचा
 हुर्वेदान्तविदः । यो विप्रजातिचैत
 न्यादन्यद्वत्त्वमिमन्यते । कैवल्य
 त्तंपराकुर्यात् विप्रजातिपराङ्मुख

पराचीन

म् ॥ ब्राह्मणोहमिति भ्रान्त्यावृत्तस्य
 तिसवादिषु । प्रवृत्तोलभते जन्मेत्ये
 वैवास्पराक्रियेति ॥

पराग । पु० सुमनोरजसि । कुसुमरेक्षौ
 ॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥
 विख्यातौ ॥ उपरागे ॥ चन्दने ॥
 परागच्छति । गम्बू० । अन्येभ्योपी-
 ति वाड ॥ स्वच्छन्दगमने इति
 शब्दः ॥

परागतिः । स्त्री० मोक्षे ॥ यद्गत्वाननि
 वर्तन्ते सैव प्रोक्ता परागतिः ॥ स्वर्गे ॥
 कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गतौ ॥ परा
 चासौ गतिश्च ॥

परागृहशी । चि० पराभिधाने ॥

पराङ्गद . । पुं० शिवे ॥

पराङ्गव । पु० समुद्रे ॥

पराङ्मुख । चि० विमुखे । पराचीने
 ॥ पराञ्चति० अनभिमुखो भवति
 । अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्तिन्
 । पराङ्मुखमस्य ॥

पराक् । चि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥
 परा० अञ्चति । अञ्चु ॥ क्तिन् ॥
 पञ्चादर्थे ॥

पराचित . । पु० कोकिले ॥ चि० ।
 औदासीन्येन परपुष्टे । परिस्क
 । परैधिते ॥ परेण आचितः । चि
 ञ्० । क्त ॥

पराचीन . । चि० विमुखे । पराङ्मुखे
 ॥ पराञ्चति अनभिमुखो भवति ।

परादन :

अञ्चु० । ऋत्विगादिनाक्निन् तत
स्वार्थेविभाषाञ्चे रदिक् स्त्रियामिति
ख० ॥

पराजय । पु० रणेभगे । पराभवे ।
पराजयनम् ॥ जिञ्चभिभवे । पराज
यनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत्
पुत्रादेकपराजयमित्यङ्गीकारः ॥

पराजित । त्रि० पराभूते । निर्जिते
। जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजी
यतेस्मवा । जिञ्चभिभवे । क्त० ॥
पराजिते ॥ परेणआजीयतेस्म । जि०
। क्त० । यद्वा । परेषामाज० जेप
णजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराञ्च । पु० परञ्चार्थे ॥

पण्डीनम् । न० पक्षिणः । परावृत्त्यगम
ने ॥

परात्परः । त्रि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वा
त्मनि ॥ परात्ब्रह्मादेरपिपरः श्रेष्ठः
। दूरार्थकत्वात् पञ्चम्याः स्तोकादि
भ्यङ्ग्यलुक् ॥

परात्प्रियः । पुं० तृणविशेषे ॥ त्रि०
प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पु० प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ उत्सा
र्यानात्मनः सर्वानन्वयव्यतिरेकतः
। प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानम
वेत्परम् ॥ परश्चासावात्माच । परमा
त्मा ॥

परादनः । पुं० पारसीकाश्वे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

परापरम्

पराधीन । त्रि० परवशे । परतन्त्रे ।
नाथवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीशौ
ण्डैरितिसमासः । अषड्चेतिख
॥ स्वाधीनवृत्तः साफल्यं नपराधी
नवृत्तिता । येपराधीनकर्माणोजीव
न्तीपिचतेमृताः । इति गरुडपुरा
णे ११३ अध्यायः ॥

परानन्दः । पु० निरतिशयसुखस्वरूपे
॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दा
वाप्तिश्चागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययच
यम्यैकविषयत्वेनभवति । यथाहु
रागमविदः । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्य
तृतीयः स्वात्मनिश्चयः । निरन्त
रानुसन्धानपरानदाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकालः । पु० द्विपराक्षावसानेपर
स्यकार्यब्रह्मणः अन्तकालः दिना
शकालः ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ
॥ परस्पृष्टान्ने ॥ परान्नं परवासश्च
नित्यधर्मरतस्यजित् ॥ त्रि० । पर
पिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥
परस्यन्नम् । परान्नं नित्यमस्य ।
अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । त्रि० परेपे ॥ परागताआपो
ऽस्मिन् । अवर्णान्तादेतिपक्षे अपर्क
दभावः ॥

परापरम् । न० परुषके ॥ त्रि० परस्मि
न्नपरस्मि च ॥

परामर्श

परापरगुरु । पु० गुरुविशेषे ॥ पार्व
त्या ॥

परापरज्ञ । त्रि० विद्याविद्याविभाग
ज्ञे ॥

पराप्रकृति । स्त्री० अपराप्रकृतेर्भिन्ना
याप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां
प्रकृतिविद्धिमेपराम् । जीवभूता
महाबाह्योयदेधार्थतेजगत् ॥ क्षेत्र
क्षलक्षणायाम्० पराशक्तौ ॥

पराभव . । पुं० तिरस्कारे । न्यकारे
। तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥
यथा । विश्वेश्वरमजं देवजगत्
प्रभवाप्ययम् । भजति ये पुष्कराक्ष
न ते यान्ति पराभवमिति ॥ ब्राह्मण
स्याऽपश्यद्भाषणफलपराभव इति
विवरणकार . ॥ विनाशे ॥ परा
जये ॥ विपदि ॥ चत्वारिंशत्स
ङ्ख्यकीवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवैर्
पसैन्यैश्च समस्तै र्वरुणमण्डले ।
प्रपीड्यन्ते जनाः सर्वे भयभीताः प
राभवे ॥

पराभिधान । त्रि० प्राग्दर्शिनि ॥
पराभुक्ति । स्त्री० पातालादिकला
न्ताधुवर्त्ति विविचैश्वर्य्यं सम्पन्नत
त्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूतः । त्रि० जिते । प्राप्ताभि
भवे । पराजिते । पराभूयते स्म ।
भू० । क्त . ॥ *

परामर्श . । पुं० विवेचनायाम् । युक्तौ

पराम्बा

। वितर्के । विमर्षणे । तर्के ।
जडे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिवि
शिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्या
प्यस्य पक्षधर्मत्वधौ परामर्श उच्य
ते । अस्यार्थः । व्याप्तिविशिष्टस्य
पक्षेण सह वैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमनु
मिति जनकम् । तच्च व्याप्यः पक्षे
इति ज्ञानम् । पक्षो व्याप्यवान् इति
ज्ञानवा । इति सिद्धान्तमुक्तावली
॥ सचानुमतौ व्यापार । यथा ।
व्यापारस्तु परामर्शः करणव्याप्तिधौ
र्भवेत् । अस्यार्थः । अनुमायामनु
मितौ व्याप्तिज्ञानकारणपरामर्शो व्या
पार . । तथाहि । येन पुरुषेण महा
नसा दौधूमेव क्ळे व्याप्तिगृहीता पक्षा
श्च स एव पुरुषः क्वचित् पर्वतादौ भवि
च्छिन्नमूलाधूमरेखापश्यति तदन्तर
धूमोवक्त्रिव्याप्य इत्यंवरूप व्याप्ति
स्मरणं तस्य पुरुषस्य भवति पक्षाच्च वक्त्रि
व्याप्यधूमवान् पर्वत इति ज्ञानमभवति
स एव परामर्श इत्युच्यते ॥ इति सि
द्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न० गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्ट . । त्रि० सम्बद्धे । सम्बन्धयुक्ते
॥ कृतपरामर्शे ॥ विवेचिते ॥ परा
मृश्यते । मृश० । क्त . ॥

पराम्बा । स्त्री० पराम्बिकायाम् ।
साम्यावस्थमायोपाधिक वस्त्ररूपि
स्थाम् ॥

परार्द्धम्

परायणः । त्रि० अभीष्टे ॥ तत्परे
॥ आश्रये ॥ यथा । शुद्धाभवन्ति
यदन्येऽन्यजाः कृष्णपरायणा इति ।
न० आसङ्गवचने ॥ परमुत्कृष्टमय
नस्थानमस्य । ब्रह्मणि ॥ परमुत्कृ
ष्ट पुनरावृत्तिरहितचतुर्दशनं मुक्तप्रा
प्यं स्थानञ्चेति परायणम् । पूर्वपदा
दितिणत्त्वम् ॥

परायत्तः । त्रि० पराधीने ॥

परारिच० पूर्वतरवर्षे गतद्वतीयवर्षे
॥ पूर्वतरे वत्सरे इत्यर्थे सदाः परतुपरा
यैषमद्वत्यादिना पूर्वतरस्य परभाव,
आरिचसवत्सरे ॥

परारि० । त्रि० परशत्रौ ॥

परारित्वा त्रि० पूर्वतरवत्सरसम्बन्धिनि
॥ परारिभवद्वत्यर्थे चिरपरतुपरा
रिभ्यस्त्रोबक्तव्यः ॥

पराक० । पुं० कठिञ्जे । कारवेञ्जे ॥

पराककः । पुं० अश्मनि ॥

परार्थानुमानम् न० परप्रतिपत्त्यर्थेऽ
नुमानवचने । यत्र स्वयमेव धूमाद
ग्निमनुमाय परप्रतिपत्त्यर्थं पञ्चावय
ववाक्यं प्रयुङ्क्ते तस्मिन् ॥ यथा । पर्व
तो बह्निमान् धूमात् यो यो धूमवान्स
स सोऽग्निमान् यथा महानसम तथा
चायम् तस्मात्तथेति । अनेन प्रति
पादितास्त्रिं गात्परोप्यग्नि प्रतिपद्य
ते ॥

परार्द्धम् । न० ब्रह्मणश्चायुषोऽर्द्धे ॥ य-

पराविद्वा .

या । निजिनतस्य मानेन चायुर्वर्षं
शतं स्मृतम् । तत् पराख्य तदर्थं
सुपरार्द्धं मभिधीयते ॥ इ० बि-
पु० ॥ हृदये ॥ परभ्य ब्रह्मणोर्द्धं
स्थानम् । तस्मिन् हि परब्रह्मोपलभ्य
ते ॥ दशमध्यसख्यायाम् । **** ।
१०००००००००००००००००००००० ॥

स्थानात् स्थानन्दशगुणमेकस्माद्गुणि
ते द्विव । ततोष्टादशमेभागे परार्द्धम
भिधीयते ॥

पराध्य० । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ पर
भिन्नवर्द्धं भव ॥ अर्द्धाद्यत् । पराव
राधमोत्तमपूर्वाच्च ॥

परावतम् । न० परुषके । फालसा
इ० भा० ।

परावरः त्रि० परमात्मनि । ब्रह्मणि
। सर्वात्मके ॥ पदहैरग्यगर्भपदम
अवरयस्मात् ॥ यद्वा । परहैरग्य
गर्भादिअवरमनुष्यादि परञ्चअपर
ञ्चपरावरम्० सर्वात्मकब्रह्मेत्यर्थः ॥

परावर्त्त० । पु० परिवर्त्ते । विनिमये ॥

परावहः । पुं० वायोः षष्ठे स्कन्धे ॥
ईदृचः पुरुषोन्यादृक् यमितासमदृ
क् तथा । क्षामश्च प्रतिदृचश्चेत्यास
मर्थः परावहः ॥ सप्तवायुन्तर्गत
सप्तमवायौ ॥ सतु परिवहवायोरुर्द्धं
स्थितः ॥

पराविद्वाः । पुं० कुवेरे ॥ त्रि० । परै श
चुभिराविद्धे । अविद्धे च ॥

परासु :

पराविद्या । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥

यथा । पराविद्याशृणुमुनेययाब्रह्मा
वगम्यते । यत्तददृश्यमग्राह्यं मगोत्र
चरणं ध्रुवम् । अचक्षुः श्रोत्रं तद
पाणिपादनित्यं विभुसर्वगतं सुसूक्ष्म
मिति ॥

परावृत्तः । अपावृत्ते ॥

परावृत्तिः । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घ
ने ॥

परावेदी । स्त्री० वृद्ध्याम् ॥

पराशक्तिः । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ परा
म्बायाम् ॥ यथाहजनमेजय प्रति
व्यासः । यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्री
मदूर्जितमेववा । तत्तदेवावगच्छत्वं
पराशक्त्यं शसम्भवम् । एतेचान्ये चरा
जानः पराशक्तैरुपासकाः । ससार
तरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृपेति ॥
पराचासौशक्तिश्च ॥

पराशरः । पुं० व्यासमुनेर्जनके । श-
क्तिमुनेः पुत्रे ॥

पराश्रयः । चि० अन्यावलम्बे ॥ पर
आश्रयोयस्य ॥

पराश्रया । स्त्री० वृद्धौपरिजातलता
विशेषि । वृन्दायाम् । वृन्दादन्याम् ॥

परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु०
। ल्युट् ॥

परासिसुः । चि० परासितुमिच्छी ॥
अस्यतेः सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

परासुः । चि० मृते ॥ परागताभसवो

परिकथा

स्मात् ॥

परासुता । स्त्री० मृतत्वे ॥ निद्रापर
वशतायाम् ॥

परास्कन्दी । पुं० चौरे ॥ परान्त्रास्क
न्दितुशीलमस्य । स्कन्दिर् ० । सुपी
तिणिनि । ॥

परास्तः । चि० अपास्ते । अवज्जाते ।
निरस्ते । पराजिते ॥ पराअस्यतेस्मा
। असु० । क्त ॥

पराहतः । चि० दूरीभूते ॥ ताडिते
पराहन्यतेस्मा । हन० । क्त ॥

पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारे ।
पराहन्तारूपसङ्घट्टहारण्यके । योवे
दाहब्रह्मास्मीति वृत्तिरूपउक्तः ।
तथाच सृष्टिसमयेयः । प्रथमोभावी
व्यक्तस्यपरावाणीरूपोऽयमस्मीत्युक्त्य
न्नः पराहन्तारूपः सोहङ्कारः स
देवसोम्येदमयथासीदित्यवोक्तात्
सतउत्पन्न इतिनीलकण्ठः ॥

पराहणः । पुं० अपराहेण ॥ अरपञ्च
तदहञ्चेतिविग्रहः ॥

परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्ष्मणे ॥
व्याधौ ॥ शेषे ॥ इत्यभूताख्याने ॥
भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने
लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥
पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उ
परमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥

परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा
। अथवाङ्मयभेदाः । सुश्रम्युख

परिकर्त्ता

गडकथाकथा । आख्यायिकापरिक
येति । त्रिकाण्डशेषः ॥

परिकम्प । पु० भये ॥ कम्पे ॥ परि
त कम्पः ॥

परिकर । पुं० सङ्घे । गणे ॥ पर्यङ्
के ॥ परिवारे ॥ वस्त्रादिनाप्रगाढ
गात्रिकावन्धे ॥ यथा । सकृदुच्चरि
तयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् । वङ्ग
परिकरस्ते नमोऽधायगमनप्रतीतिः ॥
युद्धोचितपरिधाने ॥ समारम्भे ॥
विवेके ॥ सहकारिणि ॥ यत्ने ॥
अलङ्कारवि० ॥ यथा ॥ विशेषणैर्य
त्साकूतैरुक्तिः 'परिकरस्तुतः' ॥ अ
र्थादिशेष्यस्य । उदाहरणम् ।

यथा । महौजसो मानधनाध
नार्चिताधनुर्भूतः सयतिलब्धकी-
र्त्तयः । नमहतास्तस्यनभिन्नवृत्तयः
प्रियाणिवाञ्छन्त्यमुभिः समीहि
तुम् ॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतभि-
धानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीका-
रः कृतः तथाप्येकनिष्ठात्त्वेनवङ्ग-
नाविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्य
मित्यलङ्कारमध्येगणितः ॥ परिकी
यते । कृविच्छेपे । कृदोरप् ॥ परि
क्रियतेऽनेन । पुंसीतिघः ॥

परिकर्तिका । स्त्री० गुदेकर्त्तनवत्पौ-
डायाम् ॥

परिकर्त्ता । पु० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठावि
वाहस्ययाजकीद्वत्युदाहृतत्वम् ॥

परिचित

परिकर्म्मा । पुं० सेवके । परिचारके ॥

इतिरत् ॥ न० । अङ्गसंस्कारे । कु-

ङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्म
णि ॥ परिमलवर्जनार्थाक्रियापरि-
कर्मस्नानोद्घर्तनादीत्यर्थः ॥

परिकर्म्मी । त्रि० सेवके ॥ इ० ई० ॥

परिकल्पितः । त्रि० कृते ॥

परिकल्प्यः । त्रि० परिकल्पितयोग्ये ॥

परिकाङ्क्षितः । त्रि० तपस्विनि ॥ इ-
तिशब्० ॥

परिकीर्णः । त्रि० व्याप्ते ॥ परितः की-
र्णः ॥

परिकूटम् । न० पुरद्वारकूटके । नगर
द्वारकूटके । हस्तिनखे । हथनो०
ह० इ० भा० ॥

परिक्रमः । पु० विहारे । क्रीडार्थप-
दभ्यांसस्वरणे ॥ प्रदक्षिणे । परिक-
र्म्मा० इ० भा० परिक्रमणम् । क्रमु० ।
घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येतिनव्वञि ॥

परिक्रमसह । पुं० छागसे ॥

परिक्रयणम् । न० नियतकालभृत्या
स्वीकरणे ॥ परितः क्रयणम् ॥ क्रय-
णस्यसमीपंभा ॥

परिक्रिया । स्त्री० परिसर्पे । परिजना-
दिनावेष्टने ॥ परिकरणम् । कृञ्
शच् । रिङ्शयग्लिङ्क्षु ॥

परिक्रान्तः । त्रि० परिश्रान्ते ॥

परिचित् । पुं० नृपान्तरे ॥ अभिमन्यु
पुत्रे ॥ अश्वमेधे ॥ परितोदुरितचौ

परिग्रह .

यतेयेनेतिव्याख्यानात् ।

परिक्षिप्त । त्रि० जलादिनाऽवच्छि-
न्ने । परिखादिनावेष्ठिते । निवृत्ते ॥
परित. क्षिप्यतेस्म । क्षिप० । त्त
सर्वतोभावेनक्षेप्रयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादी-
नाखातरूपवेष्ठने । खार्द्ध० इ० भा० ॥
अस्यामानन्तु । प्रस्थेचपरिखामान
शतहस्तप्रशस्तकम् । परित. शिविरा
णाञ्चगम्भीरदशहस्तकम् ॥ सङ्के-
तपूर्वकञ्चैवपरिखाद्वारमौप्सितम् ।
शचोरगम्यमित्रस्यगम्यमेवमुखेनचे-
ति ॥ परित. खन्यते० परित खाता-
वा । अन्येभ्योपीतिङ. ॥

परिखातः । पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यातः । त्रि० विख्याते ॥

परिगणित । त्रि० सर्वतोभावेनगण-
नायुक्ते ॥

परिगतः । त्रि० प्राप्ते ॥ विसृते ॥
ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्या । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रह . । पु० परिजने । पुत्रमित्र
कलत्रादी । यथा । क्वचिदुपकृति-
कर्त्ताऽमीभि कृताक्रियतेयवानचमु
विभवन्त्येतेपुंसांमुखायपरिग्रहो ।
दधतिविरहमर्मच्छेदतदर्थमपार्थक-
तदपिविपुलायासा सीदत्यहोवतज
नव. ॥ पत्न्याम् ॥ स्त्रीकारे । मूल्ये
॥ मूले ॥ शपे । शपथे ॥ राहुवक्त्र-

परिघोष .

स्थभास्करे ॥ प्रतिग्रहे । सैन्यपञ्चा-
ङ्गागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्राऽनिषिद्धमा-
र्गेणदेहयात्रानिर्वाहकाधिकभोगसा-
धनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्य
हृत्वे पिपरोपनीतवाद्योपकरणे ॥ प-
रिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्यातिवा-
यहृद्विषयप्विभाषायहृद्विषयत्वा ॥
परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते॥
परिघ . । पु० योगविशिषे ॥ तत्रजात
स्यफलयथा । उत्पत्तिकालेपरिघोष
दिस्मान्नरस्तदावशकुठारकल्प । अ-
सत्थसाक्षीजमयाविहीन खल्पानु-
भोक्ताविजितारिपक्ष ॥ लोहागी०
इ० प्र० अस्त्रविशिषे । परिघातने ।
लोहबल्लगुडे ॥ अर्गले ॥ घाते ।
परिघाते ॥ मुद्गरे ॥ शूले ॥ कलसि-
चतथाकाचघटेगोपुरसङ्घनोरिति
शब्दरत्नावली ॥ परिहणनम् ०
परिहण्यसेऽनेनवा । हन० । परौ-
घद्विषय . । घादेशश्च ॥
परिघात । पुं० अस्त्रे ॥ हनने ॥ परि-
तोघात ॥
परिघातन । पु० परिघे । लोहबल्ल
लगुडे ॥ लोहबल्लयष्ट्याम् ॥ परि-
तोघातद्विषयनेन । ल्युट् ॥
। न० सर्वतोभावेनहनने ॥
परिघोष । पुं० निनादे । शब्दे ॥
अवाच्ये ॥ जलदधुनी ॥ परितो-
घोघोऽन्वा ॥

परिचारिणी

परिचय । पु० ससवे । विशेषेणज्ञाने ॥

परचाङ्ग०भा० ॥ परिसमन्ताञ्चयनम्

। चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥

परिचर । पु० युद्धकालेपरप्रहाराद्वयर

क्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायाराञ्चोद

गडनायके ॥ प्रयाणेसामन्तस्थापक

र्षेङ्गत्थन्ये ॥ रथगजादेशक्रपादादि

रक्षकेङ्ग०केचित् ॥ सेवके ॥ परित

श्चरति । पचाद्यच् ॥

परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषा
याम् ॥

परिचर्या । स्त्री० सेवायाम् । उपासने ।

शुश्रूषायाम् ॥ परिचरणम् । चर० ।

परिचर्या परिसर्येतिशोयञ्चनिपा

त्यते ॥

परिचायक । पुं० लक्षण्ये ॥

परिचाय्य । पु० यज्ञाग्नी । समूह्ये ।

उपचाय्ये ॥ परिचीयते । चिञ् ० ।

अग्नौपरिचाय्येतिसाधुः । अग्नि-

रिद्धनज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थं

मिष्टकाचयनेननिर्मितस्थलम् । त

स्मिन्नभिधये ॥

परिचार । पु० परिचरणे ॥ परिचरे-

र्षञ् ॥

परिचारक । त्रि० भृत्ये । दासेरे ।

दासे । सेवके ॥ परिचरति । चर० ।

शुवल् ॥

परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीला-

याम् । परिचरणचित्तायाम् ॥ परि

परिच्छेद

चरततीचरेर्णिनि ॥ डीप् ।

परिचाय्य' । त्रि० सेव्ये ॥

परिचित । त्रि० परिचयविशिष्टे ।

ज्ञाते । समूह्ये

परिचय । त्रि० परिचयनीये । परि

चेतव्ये ॥

परिच्छेद । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥

वसनाभरणादौ । युज्योपकरणे ॥

युज्योपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परि

च्छाद्यतेऽनेन । छद् ० । पुसीतिच ।

च्छादेर्षेद्व्युपमर्गस्येत्य, पधाङ्गस्व' ॥

परिच्छन्द । पु० परिच्छेदे ॥

परिच्छन्न । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे ॥

सर्वतोभावेनाच्छादिते । सङ्घते ॥

परिच्छित्ति स्त्री० परिमाणे । द्रव्यत्ता

याम् ॥

परिच्छिद्य । अ० निश्चिद्य ॥ *

परिच्छिन्न' । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे ।

अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेश

वर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वत्रिविधम्

। देशत कालतोवस्तुतश्चेतिभेदात् ।

तच्चदेशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्व

रूपदेशतःपरिच्छिन्नत्व । कालान्त

रनिष्ठाभावप्रतियोगित्व कालत.प

रिच्छिन्नत्वम् । वस्तुन्तरनिष्ठभेद

प्रतियोगित्वलक्षणवस्तुपरिच्छिन्नत्व

मिति ॥

परिच्छेदः । पुं० ग्रन्थसम्बन्धे । ग्रन्थस्य

विच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्ग. परिच्छे

परिजमा

दोघाताध्यायाद्वसग्रहा , उच्छ्वास
परिवर्तश्चपटल काण्डमस्त्रियाम् ॥
स्थानप्रकरणपर्वाङ्गिकञ्चयन्यसन्धय.
॥ अवधौ । सीमायाम् ॥ परिच्छि-
न्नत्वपरिमितत्व बापरिच्छेद ॥

परिजन' । पु० अनुचरे ॥ परिवारे ।
पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिबन्धि' परि-
चारके ॥ यथा । किरौटवैरिश्च' परि-
हरपुर, कौटभभिद, कठोरेकोटीरेसख
लसिजहिजम्भारिमुकुटम् । प्रणमे
ध्वे तेषुप्रसभमभियातस्पभवनहर
स्याभ्युत्यानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते
॥ ब्रह्मसम्बन्धिसु कुटमश्लेषज ॥
विष्णो कठिनेमुकुटेस्खलसि । इ-
न्द्रस्यमुकुटत्यज । एतेषुब्रह्मादिषु
प्रणमेषुसत्सु, इठात्गृहमागतस्यशि-
वस्याभ्युत्यानेसतितवसखीनामुक्ति,
शोभतेइत्यर्थः ॥

परिजय्य । त्रि० जेतुंशक्ये ॥ परितोज-
य्य ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्त
र्गतद्वितीयजल्पे ॥ यथा । प्रभोर्नि-
र्देयताशाठ्यचापलाद्युपपादनात् ।
स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्या
त्परिजल्पितम् ॥

परिजात' । त्रि० परिगते ॥ सम्बन्धे ॥
परितोजातः ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्व ज्ञाने ॥

परिज्मा । पु० चन्द्रमसि ॥ बङ्गौ ॥

परिणाम

परिजायते । जनौ० श्वनुचनपूषन्
ग्रीहन्नितिसध्वि' ॥ त्रि० । परितोग-
न्तरि ॥ अजे, परिपूर्वस्यश्वनुचन्नित्या
दिनामनृप्रत्ययोऽकारलोप० आद्यु-
दात्तत्वश्चनिपात्यते० वेदभाष्ये ॥

परिज्वा । पु० इन्दौ ॥ याज्ञिके ॥
परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोहिश्व-
नुचन्नित्यत्रपरिज्मेत्यस्यस्थानेपरि-
ज्वेतिपठित्वाजु सौचोधातु'परिपू-
र्वीयणादेशइत्याह ॥

परिडीनकम् । न० सर्वत पतनरूपे ।
पश्चिगतिविशेषे ॥

परिणत । त्रि० परिणामप्राप्ते । प-
क्ते ॥ परिणमतिस्म । णम० । अकर्म
कत्वात्क्त् ॥ सर्वतोभावेननते ॥
पुं० । तिर्यग्धातिगजे ॥ तिर्यग्द-
न्तप्रहारस्तुगज, परिणतोमतइतिह
लायुधः ॥

परिणति । स्त्री० परिणामे ॥

परिणद्ध । त्रि० विशालि । परिरब्धे ।
आलिङ्गिते । वधे ॥

परिणय । पु० विवाहे ॥ परिणयन-
म् । णीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणाम । पुं० विकारे । गुणानाप्रा-
दुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फल
काले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥

परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चर-
मे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरित्यागेनरूपा

परिणामी

निरापत्ति परिणामः ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-
णि । पश्चाद्दर्शिनि । विषयादे
शेषद्रष्टरि ॥

परिणामवादः । पु० वादविशेषे ॥ ब्र-
ह्मैव नाम रूपप्रपञ्चभेदेन परिणमते मृ-
त्तिकेवोदञ्चनादिभावेन । अतएव
प्राकृतरूपस्थसत्त्वस्यापरित्यागः प्रप-
ञ्चेषु उदञ्चनादिविवृत्तिकात्त्वस्ये-
त्यर्थः ॥ परिणामवादश्च साङ्ख्यपात-
ञ्जलपाशुपतानानये ॥ यथा । गुण
साम्यं प्रधानस्याद्गुणाः सत्त्वरजस्तमः
। सुखदुःखमोहरूपदृश्यते हिंस्फुट
जगत् ॥ प्रधानस्यान्महान् सोह
कारोऽसौषोडशात्मना । जायते पञ्च
तन्मात्राण्यन्त्राण्येकादशापियत् ॥
तन्मात्राणितुभूतानि जायन्ते तत्र स-
ह्यया । चतुर्विंशतिरेतानि तन्मात्रा-
पञ्चविंशतिः सदेवकार्यमुत्पत्तेः ।
पूर्वकारकरूपकम् । आविर्भावति
रोभावौजन्मनाशावुदीरिताविति ।

परिणामशूलः । पु० रोगविशेषे ॥ त-
स्योत्पत्तिर्यथा । स्त्रैर्निदानैः प्रकुपि-
तो वायुः सन्निहतो यदा कफपित्ति-
समावृत्य शूलकारी भवेद्वह्नी ॥ तस्यौ-
षधयया । लौहचूर्णसमायुक्तं त्रिफ-
लाचूर्णमेव वा । मधुना स्वादित रुद्र
परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणा-

परितर्पणम्

मोक्ष्यास्तीति । म० दूनि ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादि-
नि ॥ पूर्वरूपत्यागेन रूपान्तरप्राप्तिल-
क्षण परिणामयोर्वक्तिस ॥

परिणायः । पु० शारीणासमन्तान्नयने
॥ परितो वामदक्षिण तोनयनम् ।
शीञ् ॥ परिन्योरिति घञ् परिणा-
यनशारोन्हन्ति समन्तान्नयनेनेत्यर्थ-
परिणायकः । पु० परिणेतारि ॥ नय-
तेर्बुक्त् । उपसर्गादसमासेपीति ण-
त्वम् ॥

परिणाहः । पु० विस्तारे । पनहा० चौ-
डाचौसार इत्यादिभा० । विशाल-
तायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । णह०
। घञ् । उपसर्गादसमासेपीति ण-
त्वम् ॥

परिणिनसुः । त्रि० परिणन्तुंतिर्यक्प्र-
हत्तुमिच्छौ ॥ नमेस्मन्नन्तादुप्रत्ययः
। एकाच उपदेशेऽनुदात्तादित्थीर् प्र-
तिषेधः ॥

परिणूतः । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयते
स्म । णूस्तुतौ । क्तः ॥

परिणेतारः । पु० भर्तारि । वोढरि ॥
परिणयति । शीञस्तृच् ॥

परितप्तः । त्रि० परिद्यूने ॥

परितर्कणम् । न० जहे ॥ हिंसा-
याम् ॥

परितर्पणम् । न० परिदृष्टिप्रक्रिया-
याम् ॥

परिदायी

परित । अ० सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याश्चे
तिपरिशब्दात्तत्सिन्सर्वोभयार्थाभ्या
मिष्यते ॥ सर्वत्र ॥

परिताप . । पुं० दुःखे ॥ नरकान्तरे ॥
कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परित
स्ताप ॥

परितुष्ट . । त्रि० परितोषयुक्ते । सन्तु-
ष्टे ॥

परितोष . । पुं० अतिदृष्टौ । सन्तोषे ।
सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा । त्वासु
दरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरि
तोषम् । हृत्तद्वदयश्चाधिकाधिकवा
ञ्छाशतदुर्भरनपुन ॥

परित्याग . । पु० सर्वतोभावेनवर्ज
ने । परित्यजने । क्षोरणे ॥ मलो
त्सारणे ॥ परितस्त्याग ॥

परित्राणम् । न० मारणोद्यतस्थनिवार
णे । हस्तधारणे । हस्तवारणे ।
पर्याप्तौ ॥ त्रैङ्० । ल्युट् । र
क्षणे ॥

परिदर . । पु० दन्तरोगविशेषे ॥
यथा । दन्तमासानिशीर्यन्ते यस्मिन्
ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफ
जोव्याधिर्ज्ञेय परिदरोहिसङ्गति ॥

परिदानम् । न० नैमेये । परीवर्त्ते ।
विनिमये ॥ परिकृत्यदानम् ॥ न्य
स्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पु० अनूढज्येष्ठेतत्कनिष्ठा
यकन्यादातरि ॥ यथाहहारीत ।

परिद्रष्टा

ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान्निर्विशन्
परिवेत्ताभवतिपरिविन्नोज्येष्ठ . प
रिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाताप
रिकर्त्तायाजकस्ते सर्वेपतिताद्वति ॥

परिदीपक . । त्रि० अवबोधके ॥

परिदीपित : । त्रि० प्रकाशिते ॥
परिसर्वतोदीपित ॥

परिदृष्ट . । त्रि० समन्तात्साक्षात्
कृते ॥

परिदेवनम् । न० अनुशोचनीकौ ।
विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु० ।
ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री० शोकनिमित्ते विला
पे । शोकोक्तौ ॥ यथा । अव्यक्ता
दीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत ।
अव्यक्तनिधनान्ये वलत्रकापरिदेवना
॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्रवल
वीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्य
लभतेमर्त्यं स्तत्रकापरिदेवना ॥ ए
कसार्थप्रयातानांसर्वेषातत्रगामि
नाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकात
त्रपरिदेवनेतिग० पु० ॥ दिवुपरि
देवने । चु० । ग्यासश्चन्योयुजिति
युच् ॥ टाप् ॥

परिदूत . । त्रि० परिदेवनाप्राप्ते ॥
क्षीणचेतने ॥ दिवु० क्त० ॥

परिद्रष्टा । त्रि० समन्ताद्दर्शनस्यक
र्त्तरि । साक्षिपुरुषे ॥ परिपश्यति
। दृश्तिर । वा० दृन् ॥

परिपणम्

परिधानम् । न० अधोशुके । अन्तरी
ये । उपसव्याने ॥ परिधीयतेऽने
नवा । डुधाञ् ० कृत्यल्युटोवह
लम् ॥

परिधाय । पुं० जलस्थाने ॥ परि
च्छेदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं० वस्त्ररविशेषे ॥ यथा ।
अभिभूतजगत्सर्वक्ते शैर्बहुविधैः
प्रिये । मारुतैः फलदाहैश्च परिधावि
निशोभने ॥

परिधिः । पु० यस्त्रियद्रुशाखायाम् ॥
उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्य
समोपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेन
वा । डुधाञ् ० । उपसर्गेघो कि
॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थः । पुं० परिचरे । परितः
स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधीसिनान्ते
तिष्ठति । छान् । सुपौतिकः ॥

परिधेयः । त्रि० परिधानीये । परिधा
नोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परि
धातुं शक्यः । धाञ् ० । अचोयत्
व्रूयति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥ निश्चि
ते ॥

परिपक्व । त्रि० परिणते ॥ परितः प
क्वः ॥

परिपक्वमानसः । त्रि० अवगमनना
दिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूल

परिपाटी

धने । पु० जी० इति भा० ॥ परिप
ण्यते वृद्धार्थप्रयुज्यते । पण० ।
पु० सीतिष ॥ राजपुत्रादेर्वन्धके ॥
परिपण्यकः । पु० शत्रौ ॥ इ० हे० ॥
परिपण्यी । त्रि० शत्रौ ॥ परिदोषाग्न्या
नपण्ययितु शीलमस्य । पथिगतौ
चु० । णिनि ॥ परिवर्जनीय
पन्थाअस्यवासमासान्तविधेरनित्य
त्वादोन ॥ विघ्नकृति । पथिकद
स्थौ ॥

परिपक्वम् । न० तीर्थविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तित-
उपरिपवनम्भवतीतिपस्यशाभा-
ष्यम् ॥

परिपाकः । पुं० विपाके ॥ परिपच
नम् । डुपचष् ० । घञ् ॥ परिपक्व
तायाम् ॥ यथा । इच्छद्भुतकीवल्लव
ह्निपक्वमांसेनमख्यः परिपाकमेती
तिभावप्रकाशः ॥ नैपुण्ये ॥ य० ।
वीक्ष्यतस्यविनयेपरिपाकपाकशास
नपदंस्पृशतोपीति० नैषधेपञ्चम
सर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० त्रिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनु-
पूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाट-
नम् । पठ० । स्वार्थशयन्तः । अच-
ङ् ॥ इणजादिभ्यइतीखा ॥ इ-
तिकर्त्तव्यतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

परिप्रश्न .

क्रमे ॥ कृदिकारादितिडीष ॥
 परिपिष्टकम् । न० सीसके ॥
 परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्बायाम् ।
 राजगोमक्त्र० गौ० भा० ॥
 परिपूतम् । न० निष्पुलाकीकृते ।
 अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥
 त्रि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥
 परिपूरौ । त्रि० भक्तवरदे ॥ परिपू-
 रयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयते
 र्णिनि ॥
 परिपूर्ण । त्रि० पूरिते ॥ परितः
 पूर्णः ॥
 परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पू-
 र्णतायाम् ॥ परितः पूर्णतया ।
 पुरी० । गत्यर्थेतिक्त । रदाभ्या-
 मितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्य-
 भावः । तस्यभावइतितल् ॥
 परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णता
 याम् ॥ परिपूर्णस्यभावः । तस्यभा-
 वसत्वतलो ॥
 परिपेलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके । ना
 गरमोया० द्र० भा० ॥ यश । परि
 पेलप्रववर्षतत्कुटन्नटसञ्चकम् ।
 जायतेसुस्तकाकारशेवालकुलसञ्च-
 ये ॥
 परिपेलवम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥
 परितः पेलवमृदु ॥
 परिप्रश्नः । पु० क्लोडकथमिदंजातंको
 वैवर्त्तीस्यविद्यते । उमादानकिमस्थ

परिभव .

स्यकथवबोस्मिकेनोपायेनमुच्येद्वत्या
 दिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ प-
 रितः प्रश्न ॥
 परिभवः । त्रि० चञ्चले ॥ परिभव-
 ते । मुङ्गतौ । प्र० चच् ॥ आ
 कुले ॥
 परिभुतः । त्रि० आभुते । व्याप्ते
 सर्वतोव्याप्ते ॥ परितः भुतः ॥
 परिभुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ या
 म्यधर्मेवेदनावत्त्यांयोनी ॥ यथा ।
 परिभुतायाम्भवतिराम्यधर्मेरुजाभ
 शम् । इतियोनिव्यापन्निदानेमाध
 वकारः ॥
 परिफुल्लः । त्रि० इर्षपुलकिते ॥ फु
 ल्लते । फुल्लः । पचाद्यजन्तनतुफु-
 ल्लेतिनिष्ठान्तः । अनुपसर्गादितिक-
 यनाविरोधात् । परितः फुल्लः ॥
 परिवर्हः । पु० राजयोग्यद्रव्ये । सि
 तच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्ह
 तेपरिवर्द्धतेवा । वर्हप्रधान्ये । अ
 च० घञ्वा ॥
 परिभवः । पु० अनादरे ॥ यथा ।
 खन्तव्याद्विजजातयः परिभव्येतद्-
 वचः । पालनात्पीतः कुम्भसमुद्भ-
 वेनमुनिनाकिजातमेतावता । मर्या
 दाद्यदिलङ्घ्यतेविधिवशाद्यस्मिन्क्ष-
 णेवारिधिल्लीक्यंसचराचरयः स-
 तियः कस्तत्रकुम्भोद्भवः ॥ परौ भु-
 षोऽवज्ञानद्व० घञभावेच्छदोरप् ॥ स

परिभूयमानः

वर्तोभवने ॥

परिभाव . । पु० अनादरे । परिभवे ॥ परौभुवोऽवज्ञानवृत्तिभावेवञ् । वृद्धि . ॥

परिभावुकः । चि० तिरस्कुर्वति ॥ लप्पतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम् । न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोद्दिष्टविधः । गुणाविष्कृष्टपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च । आद्यो-यथा । महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति । द्वितीयस्तुबन्धकीसुतस्यभवतउचितमेवेदमिति । तच्चयोद्वितीयसपरिभाषणशब्दार्थः ॥ भाषव्यक्तायावाचि । ल्युट् ॥ नियमे ॥ आलापे ॥

परिभाषा । स्त्री० परिष्कृतभाषणे । पदार्थविवेचकाचार्याणायुक्तियुक्तायावाचि । प्रज्ञप्तौ । शैल्पाम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषितलक्षणात् ॥ आधुनिकसङ्कीर्ते ॥ इ० शक्तिवादेगादाधरीटीका ॥

परिभूः । पुं० ईश्वरे ॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात्परिसर्वतोभवति । भू० । क्तिप् ॥

परिभूतः । चि० परिभवान्विते । अनादरे । अवमते । अवमानिते ॥ परिभूयतेस्म । भू० । क्तः ॥

परिभूयमानः चि० अनादरानुभवक-

परिमाणम्

सर्त्तिरि ॥ यथा ॥ येवालभावेनपठन्ति विद्याकामातुरायौवननष्टचित्ताः । तेवृद्धकालेपरिभूयमानाः सन्दृष्टमानाः शिशिरियथाब्जावृत्ति ॥

परिभोगः । पु० उपभोगे ॥ परिभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

परिभ्रमः । पुं० सर्वतोभ्रमणे ॥ परिभ्रमणम् । न० पर्वटने ॥ घनाशायुषस्येहपरिभ्रमणकारणम् ॥

परिभ्रामणम् । न० हस्तादिषुगृहीत्वापरिभ्रामणे ॥

परिमण्डलः । चि० वर्तिले ॥ परितश्चक्राकारे ॥ न० । परमाणौ ॥

परिमण्डलितः । चि० विवर्तिते ॥ वर्तुलीकृते ॥

परिमलः । पुं० बिमर्दने । कुङ्कुमादिमर्द्दने ॥ बिमर्द्दीत्यगन्धे । अतिमनोहरगन्धे ॥ जनमनोहरेसुरतादिविमर्द्दनेनोत्पन्नेमाल्पादिगन्धे । सुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे ॥ सम्भोगे ॥ पण्डितानांसमूहे । इ० शब्० ॥ परिमलनम् । मलधारणे । घञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ घर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे ॥

परिमाणम् । न० आढककुडवादीपरिच्छेदके । सर्वतोमाने ॥ भारोहपरिणाहाभ्यांखगताभ्यांयिनकाष्टादिनिर्मितेनद्वीयादिपरिमैथ्यतत्

परिमिलित :

परिमाणप्रस्थादिरिच्छ्यर्थ । परि .
 सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाण-
 नुसर्वत । इति ॥ न्यायमतेतुमा
 नव्यवहारासाधारणकारणे । पृथि-
 व्यादिनवद्रव्यवर्त्तिनि ॥ तच्चतुर्वि-
 धम् । अणुमहत्दीर्घमृक्षस्वचेतिभे
 दात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । प-
 रिमाणभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम्
 । अणुदीर्घमहद्द्रव्यमितितर्कदर्श-
 रित . ॥ अनित्यतदनित्य स्यान्नि
 त्यनित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यात .
 परिमाणाश्च प्रचयादपिजायते ॥
 अनित्यद्रव्यणुकादौतु सङ्ख्याजन्य
 मुदाहृतम् । परिमाणघटादौतुपरि
 माणजलज्जयते ॥ प्रचय शिथिला
 ख्योय : सयोगस्तेनजन्यते । परि
 माणतूलकादौनाशस्त्वाश्रयनाशतः
 ॥ इति ॥ परिमयीयतेपरिच्छिद्यते
 येनतद् ॥

परिमार्जनम् । न० परिशोधने ॥ खा
 द्यविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा ।
 मधुतैलघृतैर्मध्येवेष्टितासमिताश्च
 या . । मधुमस्तकमुद्दिष्टतस्याख्या
 परिमार्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥
 परिमित . । त्रि० परिमाणविशिष्टे ।
 परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाङ्क०
 भाषा० युक्ते ॥ परितोमित . ॥

परिमिलितः । त्रि० व्याप्ते । समन्ता
 त्सङ्गते ॥

परिवत्सर .

परिमृष्ट . । त्रि० व्याप्ते ॥
 परिमेय । त्रि० परिमातुंयोग्ये ॥
 माङ्० । अचोयत् । ईदयति । गुण
 ॥ परिमिते ॥

परिमोक्ष . । पुं० मलत्यागे ॥ परितो
 मोक्षणे ॥

परिमोषी । त्रि० परिमोषणशीले ।
 चौरै ॥

परिरब्ध । त्रि० गृहीते ॥ आलिङ्गि
 ते ॥

परिरम्भ । पुं० आलिङ्गने । परिरिष्य
 ङ्के । बाहुभ्यानिष्पीडने ॥ परिरम्भ
 णम् । रभ० । घञ । रभेरशब्दलि
 टोरितितनुम् ॥

परिरम्भित । त्रि० आलिङ्गिते । र
 क्षिते ॥

परिवत्सर : । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरवि
 शेषे ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिर्द्वि
 तैय . शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण
 सपरिद्वदाचनुददापूर्वकवत्सरसंज्ञ
 का वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् ।
 शकाब्दात्पञ्चभि शेषात्समाद्या
 दिषुवत्सरा . । सम्परीदानुपूर्वाच्च
 तथोदापूर्वकामता . ॥ परिपूर्वत
 थादानंयवानांचद्विजोत्तमा . । इ०
 ति विष्णुधर्मोत्तरम् ॥ परितोवस
 न्यत्रायनत्वादय . । वस० । सपूर्वा
 च्चिदितिसर । सस्यावधातुकइति
 सस्यत ॥

परिवर्द्ध

परिवर्जनम् । न० मारणे ॥ परित्या
गे ॥ यथा । गोप्योनदोषोमथुराङ्ग
नानाधूर्तस्यकृष्णस्यहिरीतिरेषा ।
विपर्ययोयेनक्तत । स्वपिचोस्तस्योप
पत्नीपरिवर्जनम् ॥ वृत्तीर्वज्ज
ने । ल्युट् । परितोवर्जनम् ॥ कु
भार्याश्चकमित्रश्चकुराजानकुसौहृद
म् । कुञ्जमुञ्चकुदेशश्चदूरत । परि
वर्ज्येत् ॥ ब्राह्मणवालिश्चक्षत्रम
योद्धारणिजडम् । शूद्रमक्षरसयु
क्तं दूरत । परिवर्ज्येत् ॥

परिवर्त्त । पु० नेमये । विनिमये ॥
कूर्मराज ॥ प्रवर्त्तने ॥ पलायिते
। युगान्ते ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु०
। भाषेवञ् । ग्रन्थविच्छेदे ॥ अप
वर्त्तने ॥

परिवर्त्तनम् । न० परिदाने । परिव
र्त्ते । विनिमये । परेतना इ० भा०
॥ इतस्ततोभ्रमणे ॥ (***)(#)(#)

परिवर्त्तिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्ते
मेढ्रजातेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

परिवर्त्तित । त्रि० निवर्त्तिते ॥

परिवर्त्ती । त्रि० विनश्वर ॥ ससारः
परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम् ।

परिवर्त्तिनी । स्त्री० विष्टुतिप्रभेदे ॥

परिवर्द्ध । पु० राजयोग्यद्रव्ये ॥

परिच्छेदे ॥ परिवर्द्धतेपरिवर्द्धते
वा । वर्द्धप्राधान्ये । पचाद्यच्०
घञ्वा ॥

परिवापित

परिवर्द्धयम् । न० आराधने ॥

परिवसथ । पु० ग्रामे ॥ परितो
वसन्त्यत्र । वस० । उपसर्गेवसेरिच्य
थ । ॥

परिवह । पु० परावहवायोरुपरि
स्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ ॥

परिवाद । पु० परदोषकथने । अप
वादे । निन्दायाम् ॥ यथा ॥ सतत
सुलभदैर्न्ये निः सुखेजीवलोकीयदि
ममपरिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित्
। परिवदतुग्रथेष्ट मत्समक्षतिरोवा
जगतिष्विषुदु खेदुर्लभ प्रीति
योगवृत्ति ॥ वीणावादनवस्तुनि ॥
परिपूर्वाह्वदेर्भाविघञ् ॥

परिवादक । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥

परिवादी । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥

परिवादविशिष्टे ॥

परिवादिनी । स्त्री० सप्ततन्त्रीयुक्ताया
वीणायाम् । सतरसिया० इ० भा
० ॥ परिवदतिस्वरान् । वद० ।
सुप्रीतिणिनिः ॥ परिवादविशिष्टा
याम् ॥

परिवाप । पु० पर्युप्ती । वपने ॥

जलस्थाने ॥ परिच्छेदे । परि

वारे ॥ परिवपनम्चनेनचञ्चवा ।

टुवप्० । भावेघञ्जलश्चेतिवा ॥

परिवापनम् । न० मुण्डने ॥ हेतु

मण्णिजन्ताहपेल्लुट् ॥

परिवापित । त्रि० मुडिते ॥ परि

परिवृद्धः

वाप्यतेस्म । मुण्डनार्थी च वपिर्ह्यन्तः

। क्तः ॥

परिवारः । पु० परिजने । पोष्यवर्गे

॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छेदे ॥ परि

वार्यतेनेन परिवारणवा । घञ् ॥

परिवाह । पुं० जलोच्छ्वासे । परी

वाहे । समधिकजलस्योपायेर्निष्का

सने ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।

हलश्चेति घञ् उपसर्गस्य घञोतिपक्षे

दीर्घाभावः । यदा परिवहनम् ।

भावे घञ् ॥

परिविण्ण । पु० परिवित्तौ ॥ यथा

। ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनौयान्निर्विष

न्परिवेत्ताभवतिपरिविण्णो ज्येष्ठः

परिवेदनीयाकन्यापरिद्वयीदाता

परिकर्तायाजकः ते एते सर्वे पतिता

इत्युदाहृतत्वम् ॥

परिवित्ति । योग्येदारपरियाहीतस्य

ज्येष्ठे । परिवेत्तुरनूटे ज्येष्ठे भातरि

परिवर्ज्जनविन्दतिलभते । विदूळ०

। क्तिच् ॥ परिवित्तिः परीवेत्ता

यथाचपरिविद्यते । सर्वे तेन रक्ताया

न्तिदातृयाजकपञ्चमा. इ० मनु ॥

परिवीत । चि० परितोवेष्टिते । भवृ

ते ॥ व्याप्ति ॥

परिवृष्टणम् । न० समृद्धौ ॥

परिवृद्धितः । चि० परिपूर्णे ॥ वृद्धे. क्तः

परिवृष्टः । चि० छिन्नहस्ताद्यवयवे ॥

परिवृद्धः । चि० अधिपे । प्रभौ ॥

परिवेत्ता

परिवर्द्धतिवृद्धतिवा । वहवृद्धिवृद्धौ

कर्त्तरि क्तप्रत्ययः ॥ प्रभौपरिवृद्ध

इतिनकारहकारयोर्लोपोनिष्ठातका

रस्यठत्वञ्चनिपात्यते ॥

परिवृतः । चि० आवृते । समन्ताद्दे

ष्टिते । व्यवहारान्नुः पश्येत्सभ्यैः

परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे

नवृत्तः ॥

परिवृत्तः । चि० सर्वतः प्रवृत्ते ॥

परिवृत्ति । पु० अलङ्कारविशेषे ॥

यथा । परिवृत्तिर्विनिमयो योथानां

स्यात्समाज्ञमै । परिवृत्तिरलङ्का

रइति ॥ उदाहरणं यथा । लताना

मेतासामुदितकुसुमानां मरुदयमतं

लास्यंदत्त्वाश्रयतभृशमासोदमसम

मूलतास्त्वधुन्यानामहहृदशमादाय

सहसाददत्त्वाधि व्याधिभमरुदित

मोहव्यतिकरम् ॥ अत्रप्रथमेर्ध्वेसमे

नसमस्यद्वितीये उत्तमेनन्यूनस्य ॥

नानाविधप्रहरणैर्नृपसंप्रहारेस्त्रीकृत्स्न

दारुणनिनादवतः प्रहारान् । दृष्ट्वा

रिवीरत्रिसरेणवसुन्धरेयनिर्विप्रलम्भ

परिरभविधिर्वितीर्णा ॥ अत्रन्यूने-

नोत्तमस्य ॥ विवृत्तौ ॥ परिवित्ता

विति० इट् ॥

परिवेत्ता । पु० ज्येष्ठेऽनूटे दारपरिया

ह्निष्णिकनीयसि ॥ दाराग्निहोत्रस

योगंकुरुते योग्यजीस्थिते । परिवेत्ता

सविज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥

परिवेषः

परिविन्दतिज्येष्ठपरित्यज्यभार्याम्
अग्निहोत्रं बालभते । विदुल्लभाभे
तन्तुचौशसिचदादिभ्यः सन्नाया
चानिटौ ॥

परिवेदनम् । न० विवाहे ॥ अग्न्याधाने
सर्वतोभावेनज्ञाने ॥

परिवेदनौया । स्त्री० अनूद्येष्टेतत्कनि
ष्ठेनविवाहितायाम् ॥ *

परिवेदनी । स्त्री० परिवेत्तुः स्त्रियाम्
इ० हेमचन्द्र ॥

परिवेशः । पुं० वेष्टने ॥ परिधाने ॥
परितोविशति । विश् ० । घञ् ॥
परिधौ ॥

परिवेषः । पुं० भोजनार्थमन्नादीनां परि
वेषणे ॥ परिवेषेर्भाविषञ् ॥ परि
वृतौ ॥ परिधौ । चन्द्रसूर्ययोरुत्था
तभूतरश्मिमण्डले ॥ अन्नाहवराह
मिहिरः सम्मूर्छितारवौन्धोः किर
णा'पवनेनमण्डलीभूताः । नानाव
र्णाकृतयोदृश्यन्तेव्योम्नितन्वभू ॥
तेषांसञ्ज्ञान्तराण्याह । तिरक्तनीलपा
ण्डुरकापीताभ्राभशबलहरिशुक्ताः
। इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्रवसनेशपि
तामहाम्बुक्ताः ॥ धनदः करोति
मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेणचाप्यन्ये
। प्रबिलीयतेमुहुर्मुहुरल्पफलः सो
पिवायुक्तत' ॥ वस्तुवशेनफलमाह ।
चाषशिखिरजततैलक्षीरजलाभः स्व
कालसम्भूतः । अविकलवृत्तः क्षि

परिवेष

गध परिवेषः शिवसुभिन्नकर ॥ सक
लगगनानुचारीनैकाभ क्षतजसन्नि
भोरुक्तः । असकलशकटशरासनश्रु
डगाटकबत् स्थित पाप ॥ शिखि
गलसमेतिवर्षवहुवर्णेनृपवधोभयधूमे
। हरिचापनिभेयुद्धान्यशोककुसुमप्र
भेचापि ॥ वर्णेनैकीनयदावहल क्षि
ग्ध'क्षुराभकाकीर्णः । स्वर्त्तिसद्यो
वर्षकरोतिपीतस्रदीप्तार्कः ॥ दीप्त
मृगविहङ्गरुत कलुष'सन्ध्याश्रयो
त्वितोतिमहान् । भयकृततडिदुल्
काद्यैर्हतोन्पहन्तिशस्त्रेण ॥ प्रति
दिनमर्कहिमाश्वोरहन्नि'शंरक्तयोर्न
रेन्द्रवध । परिविष्टयोरभीक्ष्ण
लम्नास्तमयस्थयोस्तद्वत् ॥ सेनाप
तेर्भयकरोद्विमण्डलोनातिशस्त्रको
पकरः । त्रिप्रभृतिशस्त्रकोपयुवरा
जभयंनगररोधम् ॥ * ॥ विशेष
माह । वृष्टिस्थुहेयमासेनविग्रही
वायहे दुभनिरोधे । हीराजन्माधि
पयोर्जन्मर्द्धेवाशुभो राज्ञः ॥ * ॥
परिवेषमध्यगतानां ग्रहाणां फलमा
ह । परिवेषमण्डल गतीरवितनयः
क्षुद्रधान्यनाशकरः । जनयति च
वातवृष्टि स्थावरकृषिकृत्तिहन्ता
च । भौमः कुमारवलप्रतिसैन्या
नांबिद्रवीग्निशस्त्रभयम् । जीवेप
रिवेषगतेपुरोहिता मात्थनृपपी
डा ॥ मन्त्रिस्थावरलेखक परिवेष्ट

परिवेष

द्विचन्द्रजेसुवृष्टिश्च । शुक्रेयायिच-
त्रियराज्ञीपीडाप्रियञ्चान्नम् ॥ क्षु-
दनलमृच्युनराधिपशस्त्रेभ्योजायतेभ-
यकेतौ । परिविष्टेगर्भभयंराज्ञौव्या-
धिर्नृपभयञ्च ॥ * ॥ द्यादिषुग्रहे
षुमध्यगतेषुफलमाह । युष्टानिवि-
जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेद्वयोर्ग्रह-
योः । दिवसकृत शशिनोवाक्षु-
द्वृष्टिभयत्रिषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु-
र्धुनरेन्द्र . सामाख्यपुरोहितोवशमृ-
च्यो . । प्रलयमिवविद्धिजगत . प-
ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता-
राग्रहाणावापृथक्परिविष्टानाफल-
माह । ताराग्रहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
मुत्थितोनरेन्द्रवधम् । नक्षत्राणाम-
यवायदिकेतोर्नीदयोभवति ॥ * ॥
तिथिक्रमेणपरिवेषफलान्याह । वि-
प्रक्षत्रियविद्गृह्णामवेत्प्रतिपदा-
दिषुक्रमशः . । श्रेणीपुरकोषाणाप-
ञ्चम्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
स्याष्टम्यापरतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक-
रः । पुरोरोधोद्वादश्यांसैन्यक्षीभस्त्र-
योदश्याम् ॥ नरपतिपत्नीपीडापरि-
वेशोभ्युत्थितश्चतुर्दश्याम् । कुर्यात्तु-
पञ्चदश्यापीडांमनुजाऽधिपस्यैव ॥
* ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा-
ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
यायिनाञ्चवाञ्चस्था । परिवेषमध्य-
रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् ॥ रक्त.

परिवेषणम्

श्यामोरुक्षोभवतिचयेषांपराजयस्ती-
षाम् । स्निग्ध श्वेतोद्युतिमान्ये-
षामागोजयस्तेषामिति ॥ * ॥ अ-
पिच । दिनकरपरिवेष . पूर्वयामे-
तुपीडा . दिनकरपरिवेषोष्टद्वियुग्मं
द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेष . क्षेम-
मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेषः सर्व-
नाशश्चतुर्थे ॥ दिवासूर्येपरिवेषोरा-
त्रौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मिन्नेदहो-
रात्रेतदानश्रयतिपार्थिव . ॥ एतेन-
विधिनानिच्य सप्ताहपरिविष्यते ।
सर्वभूतविनाश . ज्ञातस्मिन्नुत्पा-
तदर्शने ॥ परितोविष्यतेऽग्नेन । वि-
ष्लुव्याप्ती । घञ् ॥

परिवेषक . । वि० अन्नादिपरिवेषण-
कर्त्तरि ॥ सयथा । ज्ञातश्चन्दनच-
र्चित . सुवसनः सखीप्रसन्नानन .
स्पष्टात्मासुभगः प्रसन्नहृदय . श्री-
कान्तपूजारत . । स्वामिन्नेहपर .
स्वपाकनिपुण प्रौढोवदान्य . शु-
चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजश्चान्यो-
पिवाभूपते ॥ स्त्री० । परिवेषि-
का ॥ यथा । ज्ञाताविशुद्धवसनान-
वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना-
भिरामा । विम्बाधराशिरसिवत्सु-
गन्धपुष्पामन्दस्मिताक्षितिभृतांपरि-
वेषिकास्यात् ॥

परिवेषणम् । न० भोजनार्थमन्नादे-
पात्रेसमर्पणे । परोसना० वृ० भा० ॥

परिवेषणम्

तत्प्रकारीयथा । पुरस्ताद्विमल-
पाचसुविस्तीर्णमनोहरम् । स्थापि
तपौठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते ॥ त-
च्चभक्तपरित्यक्तमध्यभागेसुसंयतम् ।
सूपसर्पि पलंशाकपिष्टमन्नमुत्थ-
कम् ॥ स्थापितदक्षिणेपार्श्वेभुञ्जा
नस्ययथाक्रमम् । प्रलेहाद्याद्रवा
सर्वेपानीयपानकपयः ॥ चोष्यस-
न्धानकलेखसव्यपार्श्वेनिधापयेत् ।
सर्वानिदुविकारांश्चपक्वान्नपायसद-
धि ॥ पुरतः स्थापयेद्भोक्तुर्हयोः
पङ्क्तयोस्तुमध्यतः । एवविज्ञायम-
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम् ॥ ततो-
र्होभवतिप्राज्ञः सम्यक्सम्परिवेषि-
तुम् ॥ * ॥ अथश्राद्धेपरिवेषणेम-
नुः । पाणिभ्यान्तूपसङ्गृह्यस्वयम-
न्नस्यवर्धितम् । विप्रान्तिकेपितृन्ध्या-
यन्शनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ अन्नस्येति
तृतीयार्येषष्टी । वर्धितं पूर्यपिठ-
रानिपाचम् । उपनिक्षिपेत्वाह्मणा
नांसमीपेपरिवेषणार्थमत्स्वरयास्था-
पयेत् । तथाचपाकस्थाल्याभाक्कष्य
प्रथमभोजनपात्रेनदेयम्किन्तुस्था-
ल्यादिकपाणिभ्यांपाचसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपाचान्तरि-
ताभ्यांश्राद्धेपरिवेषयेत् । उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाक्कष्यपरिवेषयेत् ।
इतिमत्स्यपुराणात् । यत्तुश्राद्धेपरि-
वेषणमुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽङ्गा

परिवेष्टा

नभिधानादितिमैथिलोक्तं तन्न । ए-
केनपाणिनादत्तशुद्रादत्तंनभक्षयेदि-
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशुद्रा-
दत्तभक्षणनिषेधेनतन्मात्रपरिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पाचान्तरितंक्त्वादेयम् । हस्तद-
त्ताश्चयेस्त्रेहालवणव्यञ्जनानिच ।
दातारनीपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम् ॥ तस्मादन्तरितदेयप-
र्योनायतृणेनवा । प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकदाचन ॥ इतिवशिष्टवच-
नेनसामान्यतोऽभिधानात् । पितृ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम् । मनु ।
गुणांश्चसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु । विन्यसेद्यन्नतः सम्यक्भूमा
वेवसमाहितः ॥ आमिषपानपाच-
श्चभोक्तुर्दक्षिणतोऽन्यसेत् । भक्ष्यभो-
ज्यश्चविविधमूलानिचफलानिच ॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिमुर्भौ-
गिच । उपनीयचतत्सर्वशनकैः
सुसमाहितः ॥ परिवेषयेत्प्रयतोऽगु-
णान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ गुणान्उ-
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पाचाणिअन्नादिपाचोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥
परिवेष्टितः । चि० परिक्षिप्ते । परि-
स्कृते । परिते ॥ परितोवेष्टितः ॥
परिवेष्टा । चि० परिवेषणस्यकर्त्तरि ॥
परिवारे ॥

परिशङ्कनीय :

परिव्याध . । पुं० अम्बुवेतसे ॥ द्रुमो-
त्पत्ति ॥ परिविध्यते । व्यधताडने ।
घञ् ॥ परिविध्यतिवा । श्याद्व्यधि-
तिष ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ इ०-
इ० ॥

परिव्राट्०ङ् । पुं० भिक्षौ । कर्मन्दि-
नि । पारासरिणि । मस्करिणि ॥
तल्लक्षणयथा । सर्वात्मपरित्यागो-
भैक्षाश्रयवृत्तमूलता । निष्परिग्रह-
ताऽद्रोह . समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रि-
याप्रियपरिष्वङ्गेमुखदुःखाविका-
रिता । सबाह्याभ्यन्तरशौचंमुखदुः-
खाविकारिता ॥ सर्वेन्द्रियसमाहा-
रोधारणध्याननिश्चयता ॥ भावस-
शुद्धिरित्येषपरिव्राट्स्वर्यउच्यते ॥ इ-
तिगरुडपुराणम् । परित्यज्यसर्वव्र-
जति । व्रज० । परौव्रज . घ . पदा-
न्तइतिक्लिप्०दौर्घ्यपदान्तविषयेष-
त्वञ्च ॥

परिव्राजक . । पु० सन्यासिनि ॥ परि-
व्रजति । व्रज० । खलु ॥

परिव्राजि । स्त्री० श्रावण्यामोषधौ ॥

परिशङ्कनीय . । चि० सर्वतोभावेनश-
ङ्काविषये ॥ यथा । शास्त्रमुचिन्तित-
मपिप्रतिचिन्तनीयस्वाराधितोऽपि-
नृपति . परिशङ्कनीय . । अङ्गे-
स्थितापियुवति . परिरक्षणीयाश-
स्त्रेन्दुपेचयुवतीचकुतोवशित्वम् ॥

परिश्रम :

परिशासनम् । न० भृत्यादिप्रेरणे ।
आकारणपूर्वकभृत्यादिप्रेषणे ॥ शा-
सु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे ।
अवशिष्टार्थबोधकीयत्वे ॥ चि० ।
अवशिष्टे ॥ परितः शिष्टः ॥

परिशीलनम् । न० शुद्ध्यादिविचारे ॥
परिशीलित . । चि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मासव्यञ्जनप्रभेदे ॥
यथा । खिन्नयुक्तदृष्टतेदव्यामुहुरा-
लोड्यभर्जितम् । माचयादधिसिधू-
त्यरामठैलापरिशुतम् ॥ मरिचार्द्रक-
सयुक्तमुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्र-
व्युधातुल्यपरिशुष्कतदुच्यते ॥ अ-
पिच । मासबहुवृत्तैर्भृष्टसिक्तश्चे-
च्छाम्बुनामुहुः । जीरकाद्यैःसमायु-
क्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ इ० ॥ चि०
सर्वतोनीरसे । निर्मांसे ॥ परितः
शुष्कम् ॥

परिशेष . । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यथा
प्रसङ्गाच्छिष्यमाणेसम्प्रत्यये ॥ प-
रिशिष्यते । शिष्यलृविशेषणे । घ-
ञ् ॥

परिशोध . । पु० परिशोधने । सर्वतो-
भावेनशुद्धौ ॥ परितः शोध . ॥

परिशोषः । पुं० सर्वतोभावेनशुष्क-
ताया ॥

परिश्रम . । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे ।
प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परितःश्रम . ॥

परिष्कृत :

परिश्रयः । पु० सभायाम् । आश्रये ।

परिश्रयणम् । श्रिञ् । एरच् ।

परिश्रान्तः । चि० सर्वतोभावेनश्रान्ति
युक्ते ॥ परितः श्रान्तः ॥

परिश्रुतः । चि० सर्वतोभावेनश्रवण
विशिष्टे ॥

परिश्लेषः । पु० आश्लेषे ॥

परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणासम
वाये । सभायाम् ॥ परिषत्त्वयथा ।
एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मौमांसान्या-
यपारगैः । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिष-
त्त्वप्रकल्पयेत् ॥ परितः सीदन्त्य
स्याम् । षट् । स० क्तिप् । सत्सू
द्विवेतिवाक्किप् । सदिरप्रतेरितिष
त्त्वम् ॥

परिषद् । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥
इ० द्वि० ॥

परिषद्वलः । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥
परिषदस्यास्ति । रजः कृष्यामुति
परिषदोवलच् ॥

परिषेकः । पुं० स्नानादौ ॥

परिष्कन्दः । पुं० परिस्कन्दे । परा-
चिते ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर० ।
पचाद्यच् ॥ परेक्ष्येतिबाषत्त्वम् ॥

परिष्कारः । पु० विभूषणे । अलङ्-
कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् ।
सम्परिभ्यामितिसुट् । परिनिवी-
तिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥

परिष्कृतः । चि० अलङ्कृते । भूषि-

परिसङ्ख्या

ते ॥ परिसृक्रियतेस्म । क्तः । सम्प
रिभ्यामितिसुट् । परिनिविभ्यः से
वमितसयसिवुसहसुटस्तुखञ्जामि-
तिषत्वम् ॥

परिष्वक्तः । चि० आलिङ्गिते ॥ यथा ।
स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवतः । अन्यो-
न्यगाढलिङ्गितौभवतद्वत्यर्थः ॥

परिष्वङ्गिः । पु० आलिङ्गने । परि-
रम्भे ॥ परिष्वङ्गनम् । ष्वङ्गपरि-
ष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्यः इति
षः ॥

परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे ॥
यथातच्चान्यत्रचप्राप्तीपरिसङ्ख्ये-
तिगीयते । साचोभयप्राप्तावितर-
निवृत्तिबोधयति । यथा । पञ्चपञ्च
नखाभक्ष्याद्वृत्त्यत्रशशादिमांसितरप
ञ्चनखमांसभक्षणनिवृत्तिबोधः ।
तदुक्तम् । नियमः परिसङ्ख्यावा
विद्ध्यर्थोहिभवेद्यतः । अनात्म-
दर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महेइति ॥
एकस्योभयत्रप्राप्तावेकचनियमनेय-
थाहुः । एकस्यवस्तुनः प्राप्तावनेक
त्रैकधायदा । एकचनियमः । साहि
परिसङ्ख्यानिगद्यतेइति ॥ अलङ्
कारविशेषे ॥ यथा । द्वयत्रिदीषव
तीयथाहस्मात्तः । श्रुतार्थस्यपरि-
ख्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्रा-
प्तस्यवाधादित्येवपरिसङ्ख्याचिदू
षणेति ॥ किञ्चित्पृष्ठमपृष्ठंवाकथि

परिसङ्ख्याविधि

तयत्प्रकल्प्यते । तादृगन्यव्यपोहाय
परिसङ्ख्यातुसाम्प्रता ॥ प्रमाणा
न्तरावगतमपिवस्तुशब्देनप्रतिपा-
दितम्प्रयोजनान्तराभावात्सदृश-
वस्त्वन्तरव्यवच्छेदाययत्पर्यवस्यति-
साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथ-
नप्रश्नपूर्वकतदन्वधाचपरिदृष्टंतथो-
भयत्रव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानता-
वाच्यत्वञ्चेतिचत्वारोभेदा । क्रमे-
णोदाहरणम् । किमासेव्यपुसास-
विधमनवदद्युसरित किमेकान्ते-
ध्येयचरणयुगलकौस्तुभभृतः । कि
माराध्यपुण्यकिमभिलषणीयञ्चकर-
णायदासकृत्वाचेतोनिरवधिविमु-
क्तौप्रभति ॥ किम्भूषणमुद्वेगमत्रय-
शोनरत्नकार्यमार्यचरितमुक्तत-
नदोष । किञ्चक्षुरप्रतिहतधिषणा
ननेत्रजानातिकस्त्वदपर सदसहि
वेकम् ॥ कौटिल्यकचनिचयेकरच-
रणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यकु-
चयुगलेतरलत्वनयनयोर्वसति ॥ भ-
क्तिर्भवेनविभवेव्यसनशास्त्रेनयुवति
कामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषि
प्रायः परिदृश्यतेमहतामिति ॥
परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥
परिसङ्ख्याविधि । पुं० उभयोश्चयु-
गयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरेविधौ ॥
यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्यादिति ।
इदहिवाक्यनपञ्चनखभक्षणपरम् ।

परिसरा

तस्यरागतः प्राप्तत्वात् । नापिनि-
मपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्रा-
प्ते पक्षेऽप्राप्त्यभावात् । अतद्वदम-
पञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभव-
तिपरिसङ्ख्याविधि । साचक्षि-
विधा । श्रौतीलाक्षणीकौच । तत्र
अत्रक्षेत्रावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्-
ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्त-
स्तीचव्यावृत्तिरभिधानात् । पञ्चपञ्च-
नखाभक्ष्यादितुलाक्षणीकौचतर-
निवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतए-
वैषाचिदोषग्रस्ता । दोषत्रयञ्च ।
श्रुतहानि । अश्रुतकल्पनाप्राप्तवा-
धश्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरि-
त्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्त-
स्यवाधइत्येवपरिसङ्ख्याचिदूषणे-
ति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्तेः
कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्य
वाधनादिति । अस्मिन्चदोषद्वयश-
ब्दनिष्ठप्राप्तवाधस्त्वर्थनिष्ठइतिदि-
क् ॥

परिसमाप्ति । स्त्री० निश्चये ॥

परिसरः । पु० पर्यन्तभूमौ । नदीन-
गरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परितः
सरन्त्यत्र । सृगतौ । पुसीतिघ । ॥
मृत्तौ । विधौ ॥ दैवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोऽगमने ॥ सृग-
तौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिस्पन्दनम्

परिसर्प्यः । पु० परिक्रियायाम् । प-
रिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात्
सर्पणम् । सृष्टृगतौ । घञ् ॥

परिसर्प्यणम् । न० प्रसरणे ॥ परि-
सर्प्ये ॥

परिसर्थ्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतो-
गमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परि-
चर्यापरिसर्यामृगयाटाव्यानामुपस
ङ्ख्यानमिति शप्रत्ययौयक्गुणौच-
निपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० इयत्तायाम् ॥ परि-
तः सीमा ॥

परिस्कन्दः । पुं० पराचिते । परपुष्टे
॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर् । प०
अच् । परेच्चेति पक्षे प्रत्वाभावः ॥

परिसरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तोमः । पुं० गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले
। प्रवेष्टायाम् । वर्णे । कुथे ॥ परि-
स्तूयते । ण् । अस्तिस्तुस्विति
मन् ॥ यद्वा । परिगतः स्तोमोऽत्र
वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्ताद्भूति
परेः स्तौतिप्रतिपन्नपसर्गत्वान्नषः ॥

परिस्पन्दः । पुं० कुसुमप्रकरादेः प्रचा
वल्यादेस्वरचनायाम् ॥ शिखास्थ
माल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दन
म् । स्पदि० । भावे अधिकरणे वा
घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्प
ने ॥

परीक्षणम्

परिस्पन्दमानः । चि० सर्वतोभावेन
कम्पमाने ॥

परिस्फुटः । चि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरितः । चि० प्रकाशिते ॥

परिस्तुत् । स्त्री० वरुणात्मजायाम् ।

मदिरायाम् ॥ परितः स्तवति ।

स्तु० । क्षिप्तुकौ ॥

परिस्तुतः । चि० स्थन्ने । स्तवयुक्ते ॥

परितः स्तूयते स्म । स्तुप्रस्तवणे । गत्य
र्थेति क्तः ॥

परिस्तुता । स्त्री० वाक्पथ्याम् । मदि

रायाम् ॥ परितः स्तवति । स्तु० ।

क्षिप्० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥

यद्वा । परितः स्तूयते स्म लोकैः ।

स्तु० । गत्यर्थेति क्तः ॥

परिहापितः । चि० त्याजिते ॥

परिहारः । पु० अनादरे ॥ परिह्रियते
ऽनेनाचवा । ह्रञ् । घञ् । उपस
र्गस्येति पाक्षिकोदीर्घाभावः ॥

परिहाय्यः । पुं० वलये ॥ चि० ।
त्याज्ये ॥

परिहासः । पु० नर्मवाक्ये । परीहा-

सेठ्ठा इति भाषा ॥ परिहसनम् ।

हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षकः । चि० निरूपके । कारणिके

॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे ।

प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईक्षदर्शने

। शबुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राश्ना

परीप्सा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावतत्त्व
निरूपणे । यथा । भेदोपजापा वुप
धाधर्माद्यैर्यत्परीक्षणम् । इति ॥
सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशयपूर्वपक्ष
निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥
परित ईक्षणम् ॥

परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि
तईक्षणमनया । ईक्ष० । गुरोश्चैत्य
। टाप् ॥ दिव्ये ॥

परीक्षित् । पु० नृपविशेषे ॥ अभिम
न्युसुते । विष्णु राते ॥ सयुधिष्ठि
रानन्तरकलियुगस्थारम्भे चक्रवर्त्ती-
राजावभूव । संप्रलोकविख्यातः
परीक्षितितयत्प्रभु । पूर्वदृष्ट-
मनुध्यायन्परीक्षितनरेष्विह ॥

परीक्षित । पु० परीक्षिति । अभिमन्यु
पुत्रेनृपे ॥ यथा । परिक्षीणेषुवंशे
पुजातोयस्माद्वरसुतः । तस्मात्परी
क्षितोनाम विख्यातः पृथिवीतले
इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्ज्ञा
तापरीक्षायस्यता० इतच् ॥

परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्घेतुभिर्विष्ट
श्र्यकरणशीले ॥

परीत । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥
परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेनविसृ-
ते ॥

परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अपादा
नेपरीप्सायामितिदर्शनात् ॥ प्राप्तु
मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीवादः

परीप्सु । त्रि० जिज्ञासौ ॥ आप्नो-
ते । सन्नतादुप्रच्यय । आपन्नपृ-
धामीदिगीकार । अत्रलोपोभ्या-
सस्येत्यभ्यासलोपः ॥

परीभाव । पु० तिरस्क्रियायाम्
अनादरे ॥ परौभुवोवज्ञानइति०-
भाविषञ् । वृद्धि । उपसर्गस्यवज्जी
तिदीर्घः ॥

परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृषा-
लनपूरणयो । कृशृपृकटिपटिशौ
टिभ्यङ्गरन् ॥

परीरणः । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ प-
दशाटके ॥ इतिमेदिनी ॥

परीरम्भः । पु० आलिङ्गने । परिर-
म्भे ॥

परीवर्त्तः । पु० प्रतिदाने । निमये ।
नैमेये ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु० । भावे
वज्ज । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परीवादः । पु० अपवादे । निन्दा-
याम् ॥ परिपूर्वाद्देर्भाविषञ् । उप
सर्गस्यवज्जीतिदीर्घः । विद्यमान
दोषस्याभिधानपरीवादः । अवि-
द्यमानदोषाभिधाननिन्देतिविवे-
कः ॥ यथा । परीवादस्तथ्योभवतु
वितथोवापिमहतांतथाप्युच्चैर्धाञ्जा
हरतिमहिमानजनरव तुलोत्तीर्ण
स्यापिप्रकटनिहताशेषतमसोरवे-
स्तादृक्तेजोनहिभवतिकन्यागतव-
तः ॥

परुत्

परीवाप । पुं० पर्युप्तौ ॥ सलिलस्थाने
परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनात्रवा
। टुवप्० । भावेघञ् हलश्चेतिवा
। उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परिवारः । पुं० परिजने ॥ खङ्गकोषे
॥ परिच्छदे । शोभाजनके उपकणे
छत्रचामरादौ । सम्यजनादौ च ॥
परिवार्यते ऽ नेनपरिवारणवा । घ
ञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परीवाहः । पु० जलोच्छ्वासे । परि
वाहे ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।
हलश्चेतिघञ् उपसर्गस्यघञ्जीति
पाक्षिकोदीर्घः ॥ परिवहनम् । भा
वेवा० घञ् ॥ मत्तीभृद्योग्यवस्तुनि
परीष्टि । स्त्री० अर्ध्वं प्रणायाम् ॥ इ-
धेरनिच्छार्थस्यपरिवेतिपक्षेक्तिन् ॥
परिचर्यायाम् ॥ प्राकाशे ॥ परी-
सारः परिसर्यायाम् । सर्वतोगम
ने ॥ परिसरणम् । ह्र० । घञ् उप
सर्गस्यघञ्जीतिदीर्घः ॥

परीहारः । पुं० अवज्ञायाम् । अना
दरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावे-
घञ् । उपसर्गस्येतिपक्षिकोदीर्घः ॥
परीहासः । पु० द्रवेकिलौ । नर्मणि ॥
परिहसनम् । हसि० । घञ् । पा-
क्षिकोदीर्घः ॥

परुः । पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपत्ति' ।
पृ० । बाहलकादुः ॥

परुत् । अ० पूर्ववत्सर । गतवर्षे ॥

परुषा

पूर्वस्मिन्वत्सरेइत्यर्थः । सद्यःपरुदि
तिपूर्वस्यपरभावः 'उत्० च । सवत्स
रे ॥

परुषः । त्रि० पूर्ववर्षभवे ॥ परुषभ-
वः । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्रीवक्त-
व्यः ॥

परुषारः । पुं० घोटके ॥

परुषः । पु० पर्वणि ॥ यत्परुषिदिन
मितिश्रुतौपरुषिपर्वणौः कृत्वात् ॥

परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नील-
किण्ट्याम् ॥ परुषफले ॥ न० ।
तिलकवृक्षे ॥ त्रि० कर्बुरे ॥ कृष्णे ॥
निष्ठुरोक्तौ । परेषादेशजातिकुल-
विद्याशिन्यरूपवृत्त्याचारपरिच्छद-
शरीरकर्मजीविनांप्रत्यक्षदोषवचनम्
परुषमिति वदन्त ॥ पञ्चान्यत्क्रोध-
सन्तापत्राससञ्जननयचः । परुषत
च्चविज्ञेययज्ञान्यज्ञतयाविधम् ॥ च-
क्षुष्मन्नितिलुप्ताक्षचण्डालव्राह्मणे-
च । प्रशसानिन्दनवेषत्परुषान्नवि
शिष्यतेइतिदेवतः ॥ परुषवचना-
नामेवपरोक्षसुदाहरणमपवादवृत्त्या
हः ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपत्ति'पू-
र्यतिअलंबुर्बुद्धिकरोति । पृ० । पृन-
हिकलिभ्यउषच् ॥

परुषा । स्त्री० वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्ति-
भेदे ॥ ओजः प्रकाशकैर्वर्णैः परु
षाख्यामृतापरा ॥ वामनादिमते-
गौडीष्येया ॥

परपम्

परु । न० गन्धौ । वशादिपर्वणि ॥
पिपत्तिं । मृपालनपूरणयो । अ-
त्तिं पृवपीत्युस् ॥

परुषम् । न० फलबृक्षभेदे । अल्पाऽ-
स्थिनि । नीलचर्मणि । परुसाङ्गति
च फालसा० इति च भाषा० ॥

परुषकम् । न० परुषे ॥ परुषकं कषा
याम्भमामपित्तकरलघु । तत्पक्वम
धुरपाकिशीतविष्टम्बिवृंहणम् ॥ इ
द्य दृष्टपित्तदाहस्रज्वरक्षयसमीरह
दिति भावप्रकाश ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरू
पकमव्ययम् ॥

परेत । पुं० सूतान्तरे ॥ चि० ।
मृते ॥ परलोकमूढत । ॥ परादूर-
मितोश ॥

परेतर । चि० आत्मीये । अवच्छेदे ॥
परादितरः ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे
शामेष्टके ॥ परान्विपक्षान्दतरय-
तिभेदेन आत्मसात्करोति । तत्क-
रोतीति ग्यन्तात्कर्मण्यण् ॥

परेतराट् । पु० धर्मराजे । पिढपतौ ।
यमे ॥ परेतेषु मृतेषु राजते । राज् ० ।
सत्सूद्विषेति क्तिप् । जान्त ॥

परेद्यवि । अ० परस्मिन्नहनि । सद्य
परुदित्यादिना परस्मादेद्यव्यहनि-
निपात्यते ॥

परपम् । चि० परापि ॥ परागताभा-
पोयत्र । इयन्तरूपसर्गेभ्योर्पद्वदित्य-

परोपकारः

अत्रवर्णान्तादित्युक्तेः पाक्षिकर्तृत् ॥
परेष्टुका । स्त्री० बहुसूच्याम् । वक्षप-
त्यायाङ्गवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्य-
तेवा । वा० तु० । स्वा० क० ॥

परैर्धितः । पुं० कोकिले ॥ चि० ।
पराचिते । भौदासीन्येन परपुष्टे ॥
परैरेधित सम्वर्धित ॥

परोक्ष । पुं० तपस्विनि ॥ चि० ।
इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परो-
क्षमस्थस्य । अर्शभाद्यच् । अत्राहु
। परोभाव । परस्याक्षे परोक्षे लिटि
दृश्यताम् । उत्पन्नादे परादृष्ट्या ।
सिद्धवाङ्मात्रिणातनात् ॥ अस्मात्-
परोक्षलिङिति निर्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये ॥ वृत्ति
विषयेऽक्षिशब्दइन्द्रियमात्रपर ।
अक्ष्य । परमिति विद्येश्वरदादिषु-
प्रतिपरेतिसमासान्तविधानसाम-
र्थ्यादव्ययोभावः । परोक्षे लिङिति
निपातनात् परस्यौकारादेशः ॥ पा
रस्करादिच्चात्सुडित्यप्याहुः ॥ श्री
भोजस्तुपरार्थेपरशब्द मन्यते ॥

परोपकारः । पुं० परस्य परेषावाउपकृ-
तौ । अन्यसम्बन्धिते । दधीचि-
नापुरागीत । श्लोकश्च श्रूयते भुवि ।
सर्वधर्ममय । सार । सर्वधर्मज्ञस-
म्मत ॥ परोपकारः कर्त्तव्यं प्रा
प्यैः कण्ठगतैरपि । परोपकारजं पु
ण्यं तुल्यक्रतुशतैरपीति पाद्भोत्तरख

पर्जन्यः

अडे २२ अध्यायः ॥

परोवरीणः । चि० योहिपरांश्चभव
रांश्चअनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
म्परपुत्रपौत्रमनुभवतीतिख । अ
वरस्यादेरुत्तुनिपाच्यते । गुणः ॥

परोवरीयान् । वि० उत्तरमुत्तरंश्रेष्ठाद
पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परवरीयस्तु
गुणवतिप्राणे ॥

परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकाया
म् । चटिकाविशेषे ॥ परशत्रुउष्णा
यस्याः । गौ० डी ॥

पर्कटिः । स्त्री० अक्षवर्त्त ॥

पर्कटी । पु० अक्षवर्त्त । जटिनि ॥
कमण्डलुतरौ ॥ पाकरि० इतिभा
षा ॥

पर्कटी । स्त्री० अक्षवर्त्त । पाकरि०
इ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नूतनेफले
॥ पृच्यते पृची० । वा० कटः ।
गौ० डीष् ॥

पर्जन्यी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥ पि
पत्ति । पु० विच् । पर्वासीजननी
च ॥ परम्पालकास्वास्थ्यजनयति
वाजनी ० ॥ ग्यन्तः । कर्मण्यण् ॥

पर्जन्यः । पु० मेघशब्दे ॥ धुनदम्बु
दे ॥ शक्ते ॥ पिपत्ति । पर्षतिवा ।
पू० । पृषुसेचनेवा । पर्जन्य इ० साधुः
॥ बृह्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम बृ
ह्युपकरणाभिमानिनी देवताविशि

पर्णभोजनः

ष इतिछान्दोग्यभाष्यम् ॥ मेघसा
मान्ये ॥ यज्ञाहवतिपर्जन्यः ॥ सूर्ये ॥
स्वगोभिर्भीक्षुमारैर्भेपर्जन्यः ॥ का
लचागते ॥

पर्जन्यहर्षः । पुं० इन्द्रे ॥

पर्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥

पर्णः । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
किशुके । ठाक० इ० भा० ॥

॥ पिपत्ति । पु० । धापुवस्यज्यति

भ्योनः ॥ यद्वा ॥ पर्णयति पर्णह

रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥

ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे

पर्णं पूगस्वादयतेनरः । मतिभ शो

दरिद्रः स्यादन्तेनस्मरतेहरिम् ॥

पर्णकृच्छ्रः । पु० पत्रकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।

पर्णोदुम्बरराजीववित्स्वपत्रकुशीदकैः ।

प्रत्येकंप्रत्यहाम्यस्तैः पर्णकृच्छ्रउदा

हृतः ॥ इतिगण्डपुराणम् ॥

पर्णखण्डः । पुं० वनस्पती ॥ ताम्बू
लैकांशे ॥

पर्णचोरकः । पुं० चोरकनामगन्ध
द्रव्यं ॥

पर्णध्वत् । चि० पर्णध्वंसकर्त्तरि ॥

पर्णनरः । पुं० पित्रादिशवास्यलाभेदा
हार्यतत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र
रचितोर्णातन्तुवेष्टितयर्वापष्टलिप्तन
राकारेपुसलके ॥

पर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गु

पर्णभोजनः । पु० कागले ॥ पर्णानि

पहं.

भोजनयस्य ॥ चि० । पत्रभक्षकी ॥
 पर्णमाचाल ० । पु० कर्मरङ्गवृक्षे ॥
 पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशे
 षे ॥ यथा । वनौकोबृक्षमार्जार बृ
 क्षमर्कटिकादयः ० । एतेपर्णमृगाः ।
 प्रोक्ता सुश्रुताद्यैर्महर्षिभिः ॥
 स्मृताः पर्णमृगावृष्याश्चक्षुष्याः शो
 षिणेहिता । श्वासार्षकासशमना
 दृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाशः ॥
 पर्णलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥
 पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥
 पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥
 पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थि
 वादिः ॥
 पर्णसि । पु० पङ्कजे । पद्मे ॥ जल
 गृहे ॥ पृणोति । पृथीती । सानसि
 वर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्ययः ।
 पृणोतेर्नुक्च ॥
 पर्णशिन । पुं० घने । मेघे ॥
 पर्णसि । पुं० खल्पपत्रतुल्यस्याम् । क
 ठिञ्चरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० ।
 कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णरसति । अ
 सदीप्ती । पचाद्यच् ॥
 पर्णी । पुं० द्रुमे । वृक्षे ॥
 पर्णिनी । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥
 पर्णीटजम् । न० उटजे । पर्णशाला
 याम् ॥
 पहं । पुं० अपानोत्सर्गे । कुत्सितश
 ब्दे । गुदरवे ॥ पर्दते ॥ पर्दं ।

पर्णटदुमः

प० अच् ॥
 पर्दनम् । न० पर्दे । पाद० इ० भा० ।
 पर्प्प । पु० पङ्कपीठे । येनकाष्ठेन
 पङ्कश्चरतितस्मिन्काष्ठे ॥ पर्प्पग
 ती । हलश्चेति करणे घञ् ॥ न० ।
 नवतृणे ॥ गृहे ॥ पिपत्ति । पृ० ।
 खण्ड्यशिल्पशब्देत्यादिनाप्रत्ययान्त
 साधुः ॥
 पर्प्पट । पु० पितपातडा० इ० भा०
 भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्पटो
 वरतिक्तश्चस्मृत पर्पटकश्चस ।
 कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनाम
 कः ॥ पर्पटोहन्तिपित्तास्रभ्रमदृष्ट्या
 कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्ति
 त्तोदाहनुद्वातलीलघु इतिभाव
 प्रकाशः ॥ पापड० इ० भा० पिष्ट
 प्रमेटे ॥ धूमसीरचिताहिङ्गु हरिद्रा
 लवणैर्युताः ॥ सर्जिकाजीरकाभ्या
 म्बतनूकृत्यचवेक्षिताः ॥ पर्पटास्ते
 सदङ्गारभृष्टाः परमरोचकाः । दी
 पना । पाचनारूक्षागुरवः । किञ्चि
 दीरिताः ॥ मौद्गलशतङ्गुणाः प्रोक्ता
 विशेषास्त्ववोहिताः । चणकस्यगु
 णैर्युक्ताः । पर्पटाश्चणकोद्भवाः ॥ स्त्रे
 हभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुस्मध्यमागुणै
 रितिभावप्रकाशः ॥
 पर्प्पटक । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्प
 टे ॥
 पर्प्पटदुमः । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्परीकम्

पर्पटी । स्त्री० सौराष्ट्रसृत्तिकायाम् ॥
 पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा० ॥
 उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पर्परी०
 इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्ति
 न्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्पटी
 तुवरातिक्ताशिशिरावर्णकृष्णघु ।
 विषव्रणहरीकण्डूकफपित्तास्रकुष्ठनु
 त् ॥

पर्परीकः । पु० सूर्ये ॥ वङ्गौ ॥ भूपे
 ॥ पिपर्त्ति । पु० । शृपृष्ठञ्चैरुक्
 चाभ्यासस्येतिर्ङ्गन् । धातोर्हि
 त्व रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृ
 पालन पूरणयोरस्य निपातनमिद
 माश्रित्यस्तोतृणां पालक० इ० व्या
 ख्यातं ॥

पर्परीणः । पुं० पर्णस्यशिरायाम् । दू
 तकम्बले ॥ पर्ण चूर्णरसे ॥ न० प
 र्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्पिकः । पुं० पङ्क्तौ ॥ खड्गे ॥ पर्पेण
 चरति । पर० ॥ स्त्री पर्पिकी ॥
 भित्त्वान्डीष् ॥

पर्परीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति ।
 स्फुरस्फुरणे । पर्परीकादयश्चेतिर्ङ्
 कन्धातोर्पर्परादेशश्च ॥ यद्वा । धा
 तोर्द्वित्वम् । उकारस्याकारः सलो
 प्रः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्येतु
 जिफलाविशरणेस्यनिपातनमाश्र
 त्यश्चूर्णा विदारयितेतिव्याख्या
 तम् ॥

पर्यन्तिका

पर्यङ्कः । पुं० मध्ये । माचा० इ० भा
 षा ॥ पल्पङ्के० पलङ्कः इ० भाषा
 वृथ्याम् । ऋषीणामासने ॥ पर्यस्ति
 कायाम् खाट० भा० ॥ परितोङ्
 क्यते । अकिलक्षणे घञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कीलशिव्या
 म् ॥

पर्यङ्कः । त्रि० परितोर्ये ॥

पर्यङ्कनम् । न० भ्रमणे । ब्रज्यायाम्
 । अटायाम् । फिरना० इ० भाषा
 अट० परिपूर्वः । भावेल्थुट् ॥

पर्यनुयोगः । पुं० जिज्ञासयाम् ॥ इ
 तिङल युध ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यनुयोज्योपेक्षणम् । न० निग्रहस्थान
 प्राप्तस्यनिग्रहे ॥ निग्रहस्थानप्रा
 प्तवतोऽनिग्रह निग्रहनिग्रहस्थानानु
 ह्वावनमित्यर्थः । यच्चत्वेनैकनिग्रह
 स्थानपाते एकतरोह्वावनतत्रनपर्य
 नुयोज्योपेक्षणम् । अवसरेनिग्रहस्था
 नोह्वावनत्वावच्छिन्नभावस्यैवतत्त्वा
 त् । ननुवादिनाकथमिदमुह्वाव्यस्व
 कौपीनविवरणस्यायुक्तत्वादिति चे
 त्सत्यम् । मध्यस्थेनैवेदमुह्वाव्यम् ।
 वादेचस्वयमुह्वावनेऽप्यदोषः ॥

पर्यन्तः । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्राप्तदे
 शे ॥ परितोऽन्तः ॥ समीपे ॥

पर्यन्तभूः । स्त्री० नदीनगरादिसमी
 पभूमौ । परिसरे । पर्यन्तेभूः ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभंशे ॥

पर्याणम्

पर्याय । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोलङ्घने । शास्त्रतोलोक व्यवहाराच्चप्राप्त स्वार्यस्यपरित्यागे । अतिपाते । उपात्यये ॥ पर्यायणम् । इङ्गत्तौ । एरच् ॥
 पर्यायणम् । नं० अश्वसज्जायाम् । जीन० इ० भाषा० पलानङ्गतिच ॥
 पर्यावसानम् । न० चरमे ॥ श्रोतक-
 कर्मणि ॥ पर्यावपूर्व । ल्युट् ॥
 पर्यावसित । चि० पर्यावसानप्राप्ते ॥
 पर्यावस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्या-
 वस्थानम् । छा० । आतश्चेत्यङ् ॥
 पर्यावस्थाता । चि० शत्रौ । विरोधि
 नि ॥ पर्यावतिष्ठति । छा० । टच् ॥
 पर्यावरोद्धरि ॥
 पर्यावस्थानम् । न० विरोधे ॥ छा० ।
 ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥
 पर्याश्रु । चि० परिगतानन्दवाप्ये ॥
 पर्यास्त । चि० पतिते । सस्ते । टै-
 पडा० इतिभा० ॥ इते ॥ परितोऽ-
 स्त ॥ परिष्ठते । सर्वतः प्रसृते ॥
 क्षिप्ते ॥
 पर्यास्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥
 पर्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थान्च
 न्यानवमन्ययचान्नेभुज्यमानेकेनचि
 दाचमनक्रियतेतदन्नपर्याचान्तमु-
 च्यते ॥
 पर्याणम् । न० पल्ययने । घोडेकाप-
 लान० इ० भा० ॥ बङ्कायभागे०
 इ० चि० शि० ॥

पर्याय .

पर्याधाता । पुं० चाहितानौकनि-
 ष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेच-
 न्याधानकरोतिहि । तयो पर्या
 हितोज्येष्ठ । पर्याधाताकनिष्ठकः ॥
 पर्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥
 निवारणे ॥ चि० । तप्ते ॥ शक्ते ॥
 कार्यकारणदक्षे ॥ परिमिते ॥ आ-
 भ्रूव्याप्तौ । परिपूर्व । भावे० क्त ॥
 प्राप्तौ ॥ तप्तावितिमेदिनिकरः ॥
 पर्याप्तिः । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥
 रक्षणे । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥
 पर्यापनम् । पर्याप्तिस्त्राणार्थः ।
 क्षिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्ध-
 विशेषे । सचसर्वेषामेवपदार्थानां-
 विशिष्टबुद्धिनियामकः । पदार्थभे-
 देननाना । यथा । पर्याप्तिश्चायमेको-
 वट्कर्मौद्वाविच्यादिप्रतीतिसाक्षि-
 क स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधि
 ति । समवायेनगुणगुणस्यासत्त्वे
 पिचत्वारोगुणाद्विच्यादिप्रतीत्यागु-
 णादिषुसङ्ख्यादिमत्त्वनियामको-
 पितादृशसम्बन्धः । इतिसामान्या
 भावेजगदीशः । द्वितीयवादेगदा-
 धरभट्टाचार्यश्च ॥
 पर्यायः । पुं० प्रकारे ॥ अवसरे ॥ क्र-
 मे । आनुपूर्व्याम् । परिपाठ्याम् ।
 अनुक्रमे । वारी० इ० भा० ॥ निर्मा-
 णे ॥ द्रव्यधर्मे ॥ क्रमेणैकार्थवाच-
 काः शब्दाः पर्यायाः इतिविजयः

पर्याय .

रक्षित . ॥ सम्पर्कविशेषि ॥ येनस-
ह्यत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेनसह्यतत्-
पर्यायः । यथा । समान कुलभाव
सुदानादानन्तयैवच । तयोर्वंशस-
मानहिपर्यायश्चप्रचक्षते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा ।
एकक्रमेणानेकस्मिन्पर्याय । एक
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्याय । क्रमेशोदाहरणम् ।
श्रीणीभारख्यजतितनुतांसेवतेमध्य
भागः पदभ्याभुक्तास्तरलगतय ,
सञ्चितालोचनाभ्याम् । धत्तेवक्षः
कुचसचिवतामद्वितीयश्चवक्रमृतज्ञा
त्राणांगुणविनिमयः कल्पितो-
यौवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्थवस्यहृद
येष्वपलक्षणीयकण्ठेऽधुनावससि
वाचिपुन , खलानाम् ॥ यथावा ।
विम्बौष्ठएवरागस्तेतन्विपूर्वमदृश्य
त । अधुनाहृदयेष्वेष्टमृगशावालि-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोभेदेपि एक
तया व्यवसितत्वादेकत्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोच्चररञ्जणाहरणमि
हिअभमेकरसम् । विम्बाहरेपि
आण'निवेसिअकुसुमवार्णन' ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय
मेकरसम् । विम्बाधरेप्रियाणांनिवे
शितुंकुसुमवार्णेनेतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदररत्नकौस्तुभ आभरण-
यस्यतस्मिन्विष्णौएकरसमेकतान
न्तत्तेषापातालवासिनाममुण्यामि-
तिचडौदासहृदयम् । कुसुमवार्णे-
नप्रियाणाकान्तानाविम्बसदृशेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकचस्थितौप्रयो-
जकनिर्देशाद्दे । ॥ अन्यस्ततोन्त्य-
था । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासोन्त्यः । क्रमेशोदाहरण
म् । मधुहिमरुचिरवचः, खलाना-
ममृतमहोप्रथमपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमीहहेतुमन्तर्गतमिवहालह
लविष्णुदेव ॥ तद्देहनतभित्तिम-
न्दिरमिदलव्यावकाशदिव'साधेनु
र्जरतीनदन्तिकरिणामेतावनाभाघ
टाः । सक्षुद्रोमुशलध्वनि , कलमि
दसङ्गीतकयोषितामाश्चर्यं दिवसैर्हि
जोयमियतीभूमिसमारोपितः ॥ अ
त्रैकस्यैवहानोपदानयोरविवक्षितत्वा
न्नपरिवृत्ति ॥ * ॥ अपिचलक्षणा
न्तरम् । क्रमेणैकमेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकपर्या
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्यायणम् ।
इण्० । पराधनुपात्ययङ्गणइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्तः पर्याय
कालोव इतित्रन्नाभ्यभाषतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उप्रशाये । विशा-
ये । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश
यनम् ॥

पर्युदञ्चनम्

पर्यायोक्तम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥
 पर्यायोक्तविनावाच्यवाचकत्वेन व-
 स्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरि-
 क्तेनावगमनव्यापारेणयत्प्रतिपादन-
 तत्पर्यायेणभङ्ग्यन्तरेणकथनात्प्र-
 र्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यम्रेक्ष्य
 चिररूढापिनिवासप्रीतिरुज्झिता
 मदेनैरावणमुखमानेनहृदयेहरे ॥
 अत्रैरावणशक्रौमदमानमुक्तौजाता
 वितिव्यङ्ग्यमपिशब्देनोच्यते । ते
 नयदेवोच्यतेतदेवव्यङ्ग्ययथातुव्यङ्-
 ग्यनतयोच्यतेयथागविशुक्लेचलति
 दृष्टेगौ शुकलतौति विकल्पोय
 देवदृश्यतेतदेवविकल्पयति० नतुय
 थादृष्ट तथा० यतोभिन्नासमृष्टत्वेनदृ-
 ष्ट भेदससर्गाभ्याविकल्पयति ॥
 पर्यासित । त्रि० पर्यावर्त्तिती ॥
 पर्याहार । पु० वीवधे । उभयतोबद्ध
 शिष्येस्कन्धबाह्योकाष्टविशेषे । कां
 बद्धवृत्तिबद्धगौडवृत्तिचभा० ॥ परित
 आद्विषयतेऽनेन ॥
 पर्याहित । पुं० योऽग्रेऽग्न्याधानकरो
 तितस्यज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठ
 ज्येष्ठे अग्न्याधानकरोतिहि । त
 यो, पर्याहितोज्येष्ठ, पर्याधाताक
 निष्ठकः ॥
 पर्युदञ्चनम् । न० उद्वारे । कृष्णे ॥
 परितउदच्यते । अश्व० । कृत्तल्यु
 टङ्गमिकर्मणि ल्युट् ॥

पर्षकम्

पर्युदस्त । त्रि० पर्युदासविशिष्टे । वि-
 ध्यन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥
 पर्युदास । पु० प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधा-
 न्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेऽप्रधानता ।
 पर्युदास सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदेनन-
 ज् ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यै-
 वपर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्या
 याम्पितृभ्योदद्यात् रात्रौश्राद्धं नकु-
 र्वीत । अत्रश्राद्धकरणेरात्रे पर्युदा-
 सः ॥ परिसर्वतोभावेनउदास्यतेवि-
 धिर्यत्रसपर्युदासइतिगौडा ॥
 पर्युपयुक्त । त्रि० समाप्ते ॥ यथा ।
 आगमकालेनैवास्यायु कृतञ्चपर्युप-
 युक्तस्यादितिमहाभाष्यम् । आगम-
 कालेनविद्याग्रहणकालेन । अस्य-
 विद्यार्थिन । पर्युपयुक्तसमाप्तमिति
 तदर्थः ॥
 पर्युषितम् । त्रि० रात्र्यन्तरितपक्वान्ने
 । व्युष्टे । वासी० इ० भाषा० ॥
 यातयामगतरसपूतिपर्युषितश्चयत्
 । उच्छिष्टमपिचामेध्यभोजनताम
 सप्रियमितिभगवद्गीता ॥
 पर्येषणा । स्त्री० अन्वेषणायाम् ।
 दूढणाइतिदूढइतिचभा॥ अन्याप-
 र्येषणाचर ॥ तर्कादिनायथाबोधित
 धर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत० दि० ।
 इषआभीक्ष्ण्यक्र्या० । आभ्यांपरे-
 र्वेतिपक्षेयुक् । टाप् ॥
 पर्षकम् । न० ऊरुपर्षणि । घौटूइति

पर्वततृणम्

जान इतिच भा० ॥
 पर्वकारो । पु० धनालिलोभेनअपर्वमु
 अमावास्याक्रियावर्तके ॥
 पर्वगामी । पु० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥
 पर्वत । पु० महीध्रे । शिखरिणि ।
 क्षमाभृति । अहार्ये । गोत्रे । गिरौ
 ॥ पर्वान्सिन्त्यत्र । तपपर्वमरुद्
 भ्याम् ॥ यद्वा । पर्वति । पर्वपूरणे
 । भृष्टदृशियजिपर्विपच्यमितमिन
 मिहगिभ्योऽतच् ॥ विशतिश्चैष्ठपर्व
 ता यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिष
 धोनीलपर्वत ॥ श्वेतश्चभृङ्गवान्
 मेरुर्मात्यवान्गन्धमादन ॥ महे-
 न्द्रोमलयः सद्यः शुक्तिमान्चमा
 नपि । विन्ध्यश्चपारियात्रश्चकैलासो
 मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहास्ते
 षु तथैवोत्तरमानसः । एतेविंशति
 र्विख्याताः पर्वतास्तस्युपावराः ॥
 पादपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा
 इ० गौ० भा० प्र० मत्स्यविशेषे ॥
 देवर्षिविशेषे ॥
 पर्वतकाकः । पु० द्रोणकाके ॥
 पर्वतजः । पु० गिरिसभववस्तुनि ॥
 पर्वतजा । स्त्री० पर्वत्याम् ॥ सरिति
 । नद्याम् ॥ द्राक्षावि० । पहाड़ी०
 दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता ।
 जनौ० । पञ्चम्यामिति डः ॥
 पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाब्धे
 । मृगप्रिये ॥

पर्वतीय .

पर्वतमोचा । स्त्री० अद्रिकदन्ध्याम् ॥
 पर्वतराजः । पु० नगाधिराजैहिमा
 द्रौ । पर्वतानाराजा ॥ राजेतिटच् ॥
 पर्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम् । दु-
 र्गायाम् । यथा । शक्रध्वजात्पञ्चयुते
 दशाहेमलर्चयुक्तामितसप्तमीया ।
 आरभ्यतस्यादशमीश्चयावत् प्रपूज-
 येत्पर्वतराजपुत्रीमिति ॥
 पर्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्या
 म् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥
 पर्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥
 पर्वतारिः । पु० इन्द्रे ॥ पर्वतानाम
 रि ॥
 पर्वतालयः । पु० वानरे ॥ पर्वतश्चा
 लयोयस्य ॥
 पर्वताशयः । पु० मेघे ॥
 पर्वताश्रयः । पु० शरभे ॥ त्रि० । पर्व
 तवासिनि ॥
 पर्वतश्रयदेशः । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते
 यथा । अतीदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्वता
 श्रयिणश्चये । निर्बाराहसवर्णाश्चकुप
 याश्चपथाःखशा ॥ कुथप्रावरणाश्चैव
 ऊर्णादर्भासमूहकाः । त्रिगर्त्तामण्ड
 लाश्चैवकिराताश्चामरैः सह ॥ इ०
 तिमत्स्यपुराणम् ॥
 पर्वतीयः । पुं० अक्षौटे ॥ पर्वतेभव
 । विभाषामनुष्य इतिपक्षेः ॥
 त्रि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौपर्वतोनि
 वासोऽस्य । पर्वताच्चेतिटच् ॥

पर्वसन्धि

पर्वधि । पु० हिमाशौ । चन्द्रे ॥
 पर्व । न० उत्सवे । महे ॥ ग्रन्थौ ॥
 प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रति
 पदो सन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थ
 विशेषे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । महा
 भारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा
 आदि । सभावनविराटमथोद्यमश्चभी
 श्मोगुरुरविजमद्रवसौप्तिकश्च । स्त्री
 पर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्च
 मोमुषलयानदिवावरोहइति महाभा
 रतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतु
 र्विंशत्यष्टमीकृष्णाचमावास्याचपूर्णिमा
 । पर्वाण्येतानिराजेन्द्ररविसङ्क्रम
 णतथा ॥ पर्वति० पर्वतेवा । पर्वपूर
 णे । वा० कनिन् ॥ यद्वा । पिपर्त्ति
 पृणातिवा ॥ पृ० । स्नामदिपद्यर्त्ति
 पृशक्तिभ्योवनिप् ॥ जणे ॥
 पर्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृत्ते ॥
 पर्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सम्भा
 रे ॥ पर्वण्यपूर्णत्वे ॥
 पर्वमूला । स्त्री० श्रुतायाम् ॥
 पर्वयोनि । पुं० इक्ष्वादौ ॥ पर्वणि
 योनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥
 पर्वरुट् । पु० पिण्डपुष्पे । दाडिमे ॥
 पर्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥
 पर्वसन्धि । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्योर
 न्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देनपूर्णमाऽमा
 वास्ययोर्द्वयोर्ग्रहणम् । अतएवपौर्ण
 मास्याअमावास्यायावाशेषसार्द्धदण्ड

पर्वत्

चतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्द्धदण्ड
 चतुष्टय पर्वसन्धिरिति वृद्धा ॥
 सैहिकेयोयदाराहुर्ग्रसतेपर्वसन्धि
 ध्वितियम ॥ पर्वणो सन्धि ॥
 पर्वित । पु० पर्वतमन्त्रे ॥
 पर्वु । पु० कुठारे । परशौ ॥ परशुं
 शृणाति । शृङ्गिसायाम् । आङ्प
 रयो । खनिशृङ्गाडिच्चेति कु ॥ पृ०
 ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसस्पर्शने
 स्पृशेऽश्वण शुनौपृचेति० शुन्० । पृ
 । आदेशश्च ॥
 पर्वुका । स्त्री० पार्श्वस्थिनि । पांसु०
 इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा
 । स्पृश० । स्पृशेऽश्वण शुनौपृच
 स्वार्थेकन् ॥ यद्वा पर्वुरिव । इवेप्र
 तिकृतावितिकन् ॥
 पर्वुपाणि । पु० गर्गेशे । विनायके ॥
 पर्वुराम । पु० जामदग्न्ये । परशुरा
 मे ॥
 पर्वू । स्त्री० पर्वुकायाम् ॥ अप्राणि
 जातेरिच्छूङ् ॥
 पर्वध । पुं० कुठारे । परसा० इ०
 भा० ॥ परश्वयनम् । टुओश्चि० ।
 अन्येष्वपीतिङ् । परश्वदधाति
 डुधाञ् । आतइतिक । पृषोदरा
 दि ॥
 पर्वत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह०
 याज्ञवल्क्य । चत्वारोवेदधर्मज्ञा
 पर्वत्तैविद्यमेववा । सात्रूतीयसधर्म

पलम्

स्यादेकोवाऽध्यात्मवित्तमः ॥ इति ॥
 अन्यदप्युक्तं लक्षणं भविष्यपुराणे ।
 द्विगुणाक्षत्रियाणान्तु वैश्यानाक्षिगु
 षास्मृता । चतुर्गुणातु शूद्राणां पर्षदु
 क्तामहात्मनामिति ॥ परितः सीद
 न्यस्याम् । प्रदुष्टः । सः । क्विप् ।
 सदिरप्रतेरिति षत्वम् । वा० परेरन्त
 लोपः ॥ यद्वा । शृष्टभसोऽदिरिति
 च्यदिप्रत्ययो बाहुलकात्पृषेरपि ॥
 पर्षद्वलः । चि० परिषद्वले । सभासदि
 । सभ्ये ॥ पर्षदस्यस्य । राज कृष्या
 सुतिपरिषदो बलजिह्वश्च पर्षदित्य
 पिपाठाद्वलच् ॥
 पल । पु० पलानि । शस्यहीनधान्य
 नाजि । पराल० इ० भा० ॥
 पलम् । न० आमिषि । मासे ॥ उन्मा
 ने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे ।
 बिल्वे ॥ तत्तु शास्त्रे तोलकचतुष्टयम्
 । वैद्यके अष्टतोलकम् । लौकिके सा
 ष्टरक्तिद्विमाषकतोलकत्रितयम् ॥
 यथा । पलन्तु लौकिकैर्मानैः साष्ट
 रक्तिद्विमाषकम् । तोलकत्रितयज्ञे
 यं ज्योतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतम् ॥ इ
 तितिथितत्त्वम् ॥ पलसुवर्णाश्चत्वारः
 पञ्चवापि प्रकीर्तिताः ॥ (***) ॥
 विघटिकायाम् । घटिका षष्टिभागै
 कभागे । षष्टिविपले ॥ पलदण्डयोः
 प्रमाणान्तु दशगुर्वक्षरोच्चरणकालः
 प्राणः प्रडात्मकैः । तैः पलं स्या

पलङ्कषा

तु तत्षष्ठ्यादण्डद्वयमभिधीरते ॥
 तेन च । माकान्ते पक्षस्थान्ते पर्या
 काशे देशे स्वाप्सी कान्तदक्ष हत्पृष्ण
 चन्द्रमत्त्वागर्वाचित् । क्षुत्क्षाम
 प्राटंश्च तथे तोराहु क्रूर प्राद्यात्
 तस्माद्ध्वान्ते हर्म्यस्थान्ते शय्यै कान्ते
 कर्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलम् षष्टि
 पाठाद्दण्डो भवति ॥ यथा ह कालिदा
 सः । गुर्वक्षराणामुदितक्षपष्ठ्याप
 लपलानां घटिका किलैका । षष्ठ्याध
 टीर्नाभदिनंतथार्थैस्तिथ्यैकया चन्द्रम
 सो दिनस्यादिति ॥ पलति । पन्नग
 तौ । पचाद्यच् ॥
 पलक्या । स्त्री० पालङ्क्याशकैः । इ० रा०
 नि० ॥
 पलगण्ड । पुं० लेपकैः । राज० इ०
 भा० ॥ पलमासतत्सुल्येन मृदादि
 नागण्डतिवदनैकदेशमिव करोति ।
 गण्डिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥
 पलङ्कटः । चि० भयशीले । भीरौ ॥
 इ० चि० ॥
 पलङ्करः । पुं० पिच्छे ॥ इति चि० ॥
 पलङ्कषः । पुं० राजसि ॥ कण्ठगुग्गु
 ली ॥ पलङ्कषति । कषहिसायाम्
 । मू० कः । तत्पुरुषइ० द्वितीयाया
 अलुक् ॥
 पलङ्कषा । स्त्री० गोक्षुरकैः राज्ञायाम् ।
 किशुकैः गुग्गुली । मुखदीर्याम् ॥ ला
 क्षायाम् ॥ क्षुद्रगोक्षुरकैः महाश्राव

पलशतम्

ग्याम् ॥ सच्चिकायाम् ॥ टाप् ॥
 पलप्रिय । पु० द्रोणकाकि ॥ त्रि० ।
 मासादे ॥
 पलभा । स्त्री० पलविभायाम् । विषुव
 तप्रभायाम् ॥ साधमेषसङ्क्रमणा
 दर्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्ने द्वादशा
 ङ्गुलजाह्या । यथोक्तग्रहलाघवे
 । मेषादिकेसायनभागसूर्येदिनाब्
 जाभापलभाभवेत्सेति ॥
 पलल । पु० राक्षसे । यातुधाने ॥
 न० पङ्के ॥ मासे ॥ तिलचूर्णे ॥ पल
 लतिलकल्कस्यात् तिलचूर्णञ्चपिष्ट
 क । पललमधुररुच्यपित्तास्रबल
 पुष्टिदम् । इ० राजनिर्घण्ट ॥
 सैन्धवतिलचूर्णे । तिलकुट० इ० भा
 ॥ यथा । पललन्तु समाख्यातसैन्धव
 न्तिलपिष्टकम् । पललमलकतद्वृष्य
 वातघ्न कफपित्तघ्न ॥ वृहणगुरुव
 ष्यञ्चस्निग्ध मृचनिवर्त्तनम् ॥ पल-
 ति० प्रल्यतेऽनेनवा । पलगतौ ।
 वृषादिभ्यश्चिदितिकल ॥
 पललज्वर । पुं० पित्ते ॥ इतिहारा
 वली० ॥
 पललप्रियः । पु० द्रोणकाकि ॥
 पललाशयः । पु० गण्डरोगे ॥
 पलव । पुं० ज्वरे । पञ्चराखेटे । म-
 त्स्थधारणोपाये । लोपो० इ० गौ०
 भाषा० ॥
 पलशतम् । न० तुलायाम् ॥ पलानां

पलायनम्

शतम् ॥
 पलाम्नि । पुं० पित्ते ॥
 पलाङ्ग । पुं० शिशुमारि ॥
 पलाण्डु । पुं० सुकन्दके । मुखदूष
 णे । शुद्रप्रिये । रोचने । प्याज०
 इ० भा० ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धो
 मुखदूषकः । फरणीन्यः पलाण्डु
 स्तुलतार्कोद्गुर्दुर्मन्त्रसः ॥ इ० धन्वन्त
 रि० ॥ सुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्र
 र्चापिच्छगन्धोमहीषधम् । फरणश्चप
 लाण्डुश्चलतार्कश्चापदारिका ॥ गृ
 ष्मनयवनेष्टश्चपलाण्डो र्दंशजातय
 ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसो
 नसदृशोबुधैः ॥ स्वादुपाकरसोऽनु
 ष्ण कफघ्नघ्नातिपित्तल ॥ हरते
 केवलवातबलवीर्यकरोगुरुरिति भा
 वप्रकाशः ॥ पलति । पलरक्षणे ।
 बाहुलकात्पलाण्डुप्रत्ययः ॥
 पलादः । पु० । स्त्री० । राक्षसे ॥ प-
 लमत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥
 पलादनः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥
 चि० मांसभक्षणशीले ॥
 पलान्नम् । न० पाकराजिष्वरोक्तप्रकारे
 मासादियुक्तसिद्धभक्ते । पलौदने ।
 मासौदने ॥
 पलापः । पुं० गजगडैः हस्तिकपोले ॥
 पलायनम् । न० अपयाने । प्रद्रावे ।
 भयादिनास्थानान्तरगमने । भाग-
 ना० इ० भा० ॥

पलाश

पलायित । त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदि-
शि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे
॥ इ० छे० ॥

पलान् । पु० । न० । निष्फलतृणा
टिकागड । मस्यगकवान्यनाले ॥
पलति पल्यतेवा । पलगतो । तमि
विशिविडिमृशिकुलिकपिपलिपच्चि
भ्य कालन् ॥ पलमलतिवा । अ-
ल० । कर्मण्यण् ॥

पलानदोहद । पु० । आन्वृत्ते ॥ इति
शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० । महत्पलानपलाली
तद्वति ॥ मत्त्वर्थे० । पामादित्वात्न.
। शाकीपलालीदद्रूणां ह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पु० । महत्पलाले ॥

पलाश । पु० । शब्दाम् ॥ राक्षसे ॥ मगध
देशे ॥ हरिते ॥ किशुके पर्णे ।
वातपोथे । याज्ञिके । ठाक० इ०
भा० ॥ पलाशोदीपनोवृष्यः । सरो
णोत्रणगुल्मजित् । कषायः । कटु
कस्तिक्त स्निग्धो गुदजरो गजित् ॥
भग्नसम्भानक्तदोषग्रहण्यर्शः । क्लमी
नृहरेत् । तत्पुष्पखादुपाकेतुकटु
तिक्तकषायकम् ॥ वातलंकफपिना
सक्तक्वजिदद्याहिशीतलम् । दट्दा
इशमनवातरक्तकुष्ठहरपरम् ॥ फल
लघूष्णमेहार्शः । त्रिभिवातकफापह
म् । विपाकेकटुकुष्ठकुष्ठगुल्मोदरप
शुत् ॥ न० । छदने । पर्णे । छदे ।

पलिघ

पला० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥
शासने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरि
द्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्यप
त्रस्यायम् । अण् । मञ्जापूर्वकत्वा
बृह्यभाव ॥ यदा । पलमास०
अग्राति । अश० । कर्मण्यण् ॥ प-
लेमासं आशायस्यवा ॥

पलाशक । पु० । शब्दाम् । किशुकटुके ॥

पलाशपणी । स्त्री० । अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसार । पु० । शाकद्रुमे ॥

पलाशाक्षः । पु० । नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्य । पु० । नाडीहिङ्गुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० । गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पु० । वृक्षमात्रे । पलाशानि
सन्त्यस्य । अतद्वनि ॥ राक्षसे ॥
क्षीरवृक्षे ॥

पलाशी । स्त्री० । लताविशेषे । पत्रवल्
ल्याम् । अम्लपल्याम् ॥ शब्दाम् ॥
काश्मीरगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । क
चूर्णप्रभेदे ॥

पलिकी । स्त्री० । वृक्षायाम् ॥ पलितम
स्यस्याः । अर्० । अच् । असितप-
लितयोर्न । छन्दसिक्रमेके० । इत्थं
कोक्तेर्भाषायामपि अन्वयोस्तद्व्यस्य
स्थाने क्वचित्पञ्चादेशो भवति । ना
न्त्वान्डीप् ॥ गर्भिण्यागवि ॥

पलिघ । पु० । काचकलसे ॥ घटे ॥
प्राकारगोपुरे ॥ परिहणनम् । परि
हन्यतेऽनेनवा । हन० । परीघवृत्त्यप

पलित

घादेशश्च ।

पलितम् । न० केशपाके । जरसाके
 शानाशौक्ये ॥ फलतिफलनवा ।
 फलनिष्पत्तौ । त्रिफलाविशरणे
 । नपुसकेभावेत्त । लोष्ठपलि
 तावितिसाधु ॥ फलेरितजादेश्वपो
 वा ॥ शैलजी ॥ तापे ॥ कर्दमे ॥ के
 शपाशे ॥ केशशुक्लताहेतौरोगे ॥ त-
 त्रिदान यथा । क्रोधशोकश्रमकृत-
 शरोरोष्माशिरोगत । पित्तवृक्षिका
 न्पचतिपलिततेनजायत इतिमाध
 व । अस्थचिकित्सा यथा । लोह
 चूर्णस्यकर्षन्तुदशार्धश्चूतमज्जत ।
 धात्रीफलद्वयपथ्ये हेतयैकविभीतक
 म् ॥ पिष्ट्वालोहमयेभाण्डेस्थापयेन्नि
 शिवासयेत् । लेपोऽयमचिराद्वन्ति
 पलितनेहसशय ॥ दशार्धपञ्चक-
 र्पाणि ॥ काशमर्यामूलमादौसहचर
 कुसुमकेतकस्यापिभूललोहचूर्णसभृ
 द्त्रिफलपल्युततैलमेभिः पचेद्य ।
 कृत्वालोहस्यभाण्डेक्षितितलनिहि
 तस्थापयेन्मासमेककेशा काशप्रका
 शाअपिमधुपनिभा अस्ययोगाद्भव-
 न्ति ॥ त्रिफलानीलिकापत्र भङ्गरा
 जोऽयसोरज । अवौमूत्रेणसपिष्ट
 लेपात्कृष्णीकरपरमिति भावप्रका
 श ॥

पलिता । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ असित
 पलितयोर्नेति० प्रतिषेधात्डीप्

पल्लविक

तकारस्यनकारादेशश्चन ॥

पल्लौदनम् । न० मासौदने । पलाव०
 द्व० भा० ॥ पल्लवोदनञ्चअनयो
 समाहारः ॥

पल्यः । चि० मासभोजिनि ॥ पलम
 र्हति । तदर्हतीति यत् ॥

पल्यङ्क । पुं० पर्यङ्के ॥ मञ्चे ॥ वृष्या
 म् ॥ पर्यस्त्रिकायाम् ॥ परितोद्घाते
 । अकिलक्षणे । घञ् । परेश्वघाङ्क-
 योरितिबालत्वम् ॥

पल्ययनम् । पु० पर्याणे । पलान् इति
 भाषा० ॥ द्व० हि० च० ॥ वल्गादन्ता
 लिकापल्ययनमिति० चि० श्रे० ॥

पल्ल । पु० स्थूलकुसूलके । पालु इति
 मरा द्व० च० गौ० भा० ॥

पल्लवः । पुं० । न० । किसलये । नव
 पत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपचादिसङ्घाते
 शाखाया पल्लवोमत इति कोशा
 न्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्तिप् । लूय
 ते । लूञ् । कृदोरप् । पल्चासौ
 लवश्च ॥ विटपे ॥ विस्तरे ॥ अञ्चले ॥
 शृङ्गारे ॥ अलत्तरागे ॥ पिङ्गे ॥

पल्लवकः । पु० वेश्याधवे ॥ मत्स्यविशे
 षे ॥

पल्लवद्व । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पल्लवाङ्गुर । पु० तोके । कौपर०
 द्व० भा० ॥

पल्लवाधारः । पुं० शाखायाम् ॥

पल्लविकः । चि० कामुके ॥

पल्ली

पल्लवितम् । चि० लाचारक्तं ॥ मपल्लवे
॥ तते । विस्तृते ॥ पलवा मञ्जा-
तात्रस्य ' ता० इतच् ॥

पल्लवी । पु० द्रुमे ॥

पल्लि । स्त्री० जुट्टग्रामे ॥ कुड्याम् ॥
कुटीममृहे ॥

पल्लिका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पल्लिवाह । पु० तृणविशेषे ॥ पल्लिवा
होदीर्घतृण सुपत्रस्ताम्रवर्णक ।
अट्ट ' शाकपत्रादि , पशूनामव-
लप्रद ' ॥

पल्ली । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुड्याम् ॥
दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कु-
ड्यमत्स्ये । विशम्बरायाम् । गृहगो-
धिकायाम् । आपकी इति० शिप-
कली० इतिच० भा० ॥ अस्यापतन-
फलमुक्तज्योतिःशास्त्रे । यथा । निप-
ततियदिपल्लीदक्षिणाङ्गेनराणामुच्च-
जनधनविद्योगोलाभदावामभागे ।
उरसिशिरसिपृष्ठेकण्ठदेशेचराज्यक-
रचरणहृदिस्थासर्वसौख्यददातीति
॥ दिग्विशेषितस्या , शब्दफल यथा
। वित्त' ब्रह्मणिकार्यसिद्धिरतुलाश-
क्रीडताग्निभयम् । यान्त्रामग्निभयसुर-
द्विषिकलिलाभ . समुद्रालये । वा-
यव्यांवरवस्त्रगन्धसलिलदिव्याङ्गना-
चोत्तरे ऐशान्यामरणध्रुवनिगदित-
दिग्गजखण्डने ॥ ज्येष्ठीरुतेक्षुतेष्वे-
वमूचुः केचिच्चकोविदा इति० ॥

पवन

दिग्गजखण्डनेयज्ज्ञेयर्छेदीरुतेपि
तदितिच ॥

पल्लवम् । न० क्षुद्रमरमि । विशन्ते ।

डवोखरा० दृ० भा० ॥ अल्पसर-
पल्लवस्याद्यत्रचन्द्रार्त्तगिरदौ । नति
ष्ठतिजलकिञ्चित्तत्रच्य वारिपाल्व-
लम् ॥ पात्तलगुर्वभिष्यन्टिविष्टम्भि-
दोषलपरम् ॥ पलतिपल्यतेवा । प-
लगतौ । मानमिबर्णासिपर्णासितगडु-
लाङ्गुचपालित्वलपल्लवधिष्ण्यशि-
ल्या इतिवलच् , यद्वा । पिवन्त्य-
स्मिन् । पापान् अस्मात्स नसीत्या-
दिनैववलच्लुगागमोह्रस्वत्वञ्च ।

पल्लवावाम । पु० कूर्मे ॥

पव । पुं० निष्पावे । धान्याद्रीनानि
स्तुपीकरणे ॥ वायौ । पवनम् ।
पूज्० । हृदोरप् । न० । गोमये
इति श० च० ॥

पवन । पुं० वायौ । मरुति ॥ पुना-
तिपवतेवा । बहुलमन्यत्रापीतियु-
च् ॥ पवनस्यपावयितृणावेगवतावा-
मध्ये भगवतोविभृति । मत्तवाह्य-
पवना यथा । भृवायुरावहहहप्रवह-
स्तदूर्ध्वं स्यादुहहस्तदनुमवहमच्चक-
श्च । अन्य परोपिमुवह . परिपूर्वं
कोस्माद्वाह्य . परावहहमेपवना .
प्रसिद्धावृत्तिसिद्धान्तशिरोमणिः ॥
आवसथ्याग्नी ॥ निष्पावे । प्रवाते
सूर्पादिनाध्यान्यस्योत्क्षेपणेननिस्तु

पवमान •

षीकरणे ॥ स्वातिनचचे ॥ लब्धा
दित्रिकले ॥ ।। मध्यगुरौचतुष्क
ले ॥ ।। न० । आपाके । कुम्भ
कारस्यामघटादीना पाकस्थाने ।
आवाङ्मतिभा० ॥ जले । त्रि०
। पवित्रे । प्रयते ॥ पूज्० । ल्युट्
पवनविजय • । पुं० गरुडोक्तेशुभाशुभ
सूचकेश्वासवायुजयोपायकेयन्यवि-
शेषे ॥
पवनव्याधि • । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्रे
। उद्धवे ॥ वायुरोगे ॥
पवनात्मज । पुं० हनुमति ॥ अग्नौ
॥ पवनस्यात्मज ॥
पवनाल । पुं० तूर्णाद्धे । देवधान्ये
। जुम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०
पवनाश । पु० सर्पे ॥
पवनाशन । पुं० सर्पे ॥ पवनोश
न यस्य ॥
पवनाशनाश • । पु० गरुडे ॥ मयूरे
पवनेष्ट । पुं० महानिम्बे ॥ निम्बे
पवनोम्बुजम् । न० परुषवृत्ते ॥
पवमान । पुं० वायौ ॥ पवते ।
पूङ् । पूङ्यजो शानन् । अनिमक् ॥
स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिष्ठीमेहिदाद
शस्तोत्राणितचोद्गात्रायैस्त्रिभिर्यज
मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान
पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थः ॥ नि
र्मथ्याम्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्निः ।
यथा । अथयः पवमानस्तु नि-

पवित्रम्

र्मथ्योग्निः सउच्यते । सचवैगार्ह
पत्योग्निः प्रथमोन्नतः स्मृतः । इ
तिमत्स्यपुराणम् ॥
पवनात्मजः । पुं० हव्यवाहने ॥ य-
था । पवमानात्मजोह्यग्निर्हव्यवाह
नउच्यते ॥
पवारुक । पुं० अश्वनि । पाषाणे ।
पवि । पुं० कुलिशे । वर्चः ॥ पुना
ति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्ते । पुनाते
रचद् ॥
पवितः । त्रि० पवित्रिते । पूते ॥ पू
यतेस्म । पूङ् । क्त० पूङ्क्षेतीङ्
कल्पः । गुणावादेशौ ॥ न० । म-
रीचि ॥
पविता । त्रि० पवित्रताकरके ॥ पुना
ति । पूज्० । लृच् ॥
पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्ने
॥ पयसि । जले ॥ अवीपकरणे ॥
यज्ञोपवीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥
पार्वणश्राद्धादावर्घार्थं होमादावाज्य
सस्कारादर्थश्चसायनिर्गर्भकुशान्तर
बेष्टितप्रादेशमात्रद्वये ॥ यथा ।
अनन्तर्गर्भिण्यसाय कौशहिदलमे
वच । प्रादेशमात्रविज्ञेय पवित्रयत्र
कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृत्ते
॥ पुत्रजीवद्रुमे ॥ त्रि० व्रतादिना
शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके
। मेध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पु-
नाति । पूज्० । कर्त्तरिचर्षिदेव

पवित्रारोहणम्

तयोरितीत्रः ॥ यद्वा । पवतेपुना
तिवा । पू० । पू० । अशि
चोदिभ्यश्चौचौ ॥

पवित्रकः । पु० अश्वत्ये ॥ उदुम्बरे ॥
शुश्रे ॥ मदनके ॥ न० । शणसूत्र
जाले ॥ पवित्रमुपवीतमृतदिव ।
द्वेप्रतिकृतावितिकन् ॥ पवित्रा
द्विपरीतलक्षणयामञ्जायाकोवा ।
सग्नित्युपवित्रकमिति स्मृति ॥
जान्मनाभिमानान्तप्रतिमामुपवित्र
कम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पवित्रवान्यम् । न० यवे ॥ इ० रा०
॥ ॥

पवित्रा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ तुल
स्याम् ॥ अश्वत्यैवृक्षे ॥ हरिद्राया
म् ॥

पवित्रारोपणम् । न० श्रीकृष्णसंप्रदान
कोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा
। श्रावणस्यसितेपक्षेद्वादश्यावैशाखे
मुंदा । कर्तव्य । कृष्णदेवस्यपवि
त्रारोपणोत्सवः ॥ श्रीकृष्णदेवस्ये
त्युपलक्षणमन्यदेवतानामपि ॥

पवित्रारोहणम् । न० पवित्रारोपणे ॥
यथा । आषाढशुक्लपक्षस्ययाष्टमी
श्रावणस्यच । पवित्रारोहणकुर्या
द्देव्याः प्रीतिकरपरम् ॥ दुर्गाम
न्तं शमन्तं यदुर्गावीजेनभैरव । वैष्ण
वीतंचमन्त्रेणपवित्रारोहणं चरेत् ॥
विशेषाच्छ्रावणारभ्यदेव्याः कुर्यात्

पशु .

पवित्रकम् । सर्वेषामपिदेवानापवि
त्रारोहणचरेत् ॥

पवित्राष्टकम् । न० स्यागवादिषु ॥ स्या
गुस्वर्गाक्षगोकर्णभद्रकर्णमहावल्गा
वस्त्रावदाविमुक्ताह्वरुद्रकोव्य स्वम
गडले ॥ आकाशतत्त्वे एतत्पवित्रा
ष्टकमिति मृगेन्द्रसहिता ।

पवित्रित । चि० पवित्रे । प्रयते ।
पृते । शुचौ । शुद्धे ॥ पवित्रमञ्जात
मस्य । ता० इतच् ॥

पशव्य । चि० पशुपभोग्यवालतृणादि
समुद्धेदेशे ॥ पशुभ्योहितमिच्छर्थय
त् ॥

पशु । अ० दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ स-
म्यगर्थे ॥ पशुमन्यमाना ॥

पशु . । पु० मृगादौ । सि हव्याघ्रादौ ।
तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्यल
क्षणम् । लोमवत्ताहूलवत्त्वम् ० इ०
भा० रत्ने कणाद् । ग्राम्यारण्यप्रभेदे
नचतुर्दशविधा पशवोभवन्ति । यथा
हपेठौनसि . गौरविरजोऽश्वोश्व
तरोर्गर्दभोमनुष्यश्चेति सप्तयस्याः
पशवः । महिषवानरर्क्षसरीमृपरुरु
पृषतमृगाश्चेति सप्तारण्याः पशव इति
दुर्गोत्सवतत्त्वम् ॥ देवाजि । छागे ॥
छागादौ पशुपदप्रयोगमाहयज्ञपार्श्व
उष्ट्रोवायदिवामेषच्छागीवायदिवान्
यः पशुस्थानेनियुक्तानां पशुशब्दोभि
धीते ॥ इति बलिदानप्रकरणे िथि

पशु

तत्त्वम् ॥ अवैधपशुहन्नेदोषो यथा
 गारुडे । वसेत्सनरकेधोरेदिनानि
 पशुरोमभि । सन्मितानिदुराचा-
 रोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥
 प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गा-
 दिकामेससारपरवशेनरे ॥ घृणा
 द्यष्टपाशबद्धेप्राणिनि ॥ पाशायथा
 घृणाशकाभयलज्जाजुगुप्साचेतिपञ्च
 मो । कुलशीलतथाजातिरष्टौपाशा
 प्रकीर्तिता ॥ पाशबद्ध पशु प्रोक्त
 पाशमुक्त सदाशिव इति ॥ ज्ञा
 नशून्यं जने ॥ यथा । आहारनिद्रा
 भयमैथुनानिसमानमेतत् पशुभिर्न
 राणाम् । ज्ञाननराणामधिकोविशे
 षोज्ञानेनहीना पशुभिः समाना
 इति ॥ गवादौ ॥ देवे ॥ प्राणिमा
 ने ॥ यज्ञे ॥ यज्ञोदुस्वरे ॥ साध
 कानाभावत्रयाणाप्रथमेभावे ॥ तस्य
 निर्णयोयथा । नित्यश्चाह तथासन्
 ध्यावन्दनपितृतर्पणम् । देवताद
 र्शनपीठदर्शनतीर्थदर्शनम् ॥ गुरोरा
 ज्ञापालनञ्चदेवतानित्यपूजनम् ।
 पशुभावस्थितोमर्त्योमहासिद्धि लभे,
 दध्रुवम् ॥ अपिच । पत्र पुष्प फल
 तोयस्त्रयमेवाहरेत्पशु । नशूद्रदर्श
 नकुथान्मनसानस्त्रियस्मरेत् ॥ आ
 दौभावपशो कृत्वापश्चात्कुर्यादवश्य
 कम् । वीरभाव महाभाव सर्वभा
 वोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्द

पशु :

र्यदिव्यभावमहाफलमिति रुद्रयाम
 ले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तुदेवता
 प्रायःशुद्धान्त कारण सदा । इन्द्रा
 तीतोवीतराग . सर्वभूतसम क्ष-
 मी ॥ तस्यकालो यथा । आदौद
 शमदण्डेनपशुभाव मथापिवा । इ-
 ति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥
 जन्ममात्र पशुभाववर्षषोडशकाव
 धिद्वितीयामकेश्वरे ५१ पटल ।
 पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतज्ञाव
 निन्दा माहुरुद्रजामले । पशुभाव
 रतायेचकेवल पशुरुपिण । रात्रौ
 यन्त्रचमचञ्चनस्पृशेन्नजपेत्कचित्
 ॥ सशयोबलिदानेच तन्त्रेचस शय
 सदा ॥ मन्त्रेचाक्षरबुद्धिश्चचविश्व
 सोगुरौसदा ॥ प्रतिमासु शिलावु
 द्धिर्भेदकोदैवते पुन । निरामिषेण
 देवेशिदेवताया प्रपूजनम् ॥ अ-
 ज्ञानेन तथा स्नानप्रत्यह देहताड
 नम् । सर्वपाश्चैवनिन्दान्तुय कुर्या
 चमहेश्वरि ॥ सएवशुभावेनह्यधम
 परिकीर्तित, ॥ इति रुद्रजामले
 उत्तरखण्ड ६ पटल ॥ रात्रौनैव
 यजेद्देवी स ध्याया वापराह्णके ।
 ऋतुकालविनादेविरमणं परिवर्ज्य
 येत् ॥ मासादिक महेशानित्यजेत्
 पञ्चपवसु । यदन्यद्देविहित कु-
 र्यान्नियमतत्परः ॥ इतिनित्यात
 न्त्रेप्रथमपटलः ॥ (***) ॥ ससा

पशु

र्यणौ ॥ यथा । चैतन्यदृक्क्रियारू-
प तदस्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्च य-
तोमुक्तौ श्रूयते सर्वतोमुखम् ॥ सद-
प्यभाममानत्वात् तन्निरुद्ध प्रतीयते
। वश्यो नाहतवीर्यस्य सोतएव विमो-
क्षणात् ॥ अस्यार्थः । ज्ञानक्रिया
त्मकयच्चैतन्य तदात्मन्यस्ति न तु
शरीरसमवेतमिति चार्वाकनिराकर-
णेशास्त्रे प्रतिपादितम् । तच्च सर्वदेवा-
स्ति न तु मुक्ताविषमुक्तौ तु स विच्यभा-
वो यथा । वैशिष्टिकैरिष्टस्तथाविधा-
यामोहरूपायामुक्तेर्निराकृतत्वात् ।
यतोमुक्तौ मुक्तात्मनामर्बतोमुखस्य चै-
तन्यस्य श्रवणात् । न च तेषां तदानीं
मेव तदुत्पद्यते इति वाच्यम् । सदुत्प-
त्ते सत्कार्यवादे प्रतिपादितत्वात् ।
अथ मुक्ताविवतथाविधचैतन्यश्रुते ।
पूर्वञ्च तदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेका-
भ्याससागबस्यायासम्बन्धतो मुखत्व-
चैतन्यस्य कुतश्च शङ्कानिरासायाह
। भद्रीति सत्त्वमनुपलभ ससाराव-
स्थायां तथाविधस्य चैतन्यस्य सत्त्वमन्यथा-
सिद्धः । व्यञ्जकाभावकृतो ह्येवोप-
लम्भः सनाभावसाधकोऽपि तु असति
व्यञ्जके यश्चायमनुपलम्भ सव्यञ्जका-
भावकृतः अतश्च नाऽसत्त्वसाधयति ।
तच्च सर्वतोमुखत्वसदपि यस्मान्न प्रयते-
ततः । केनापि प्रतिबद्धमिच्छबसीय-
ते । अस्माच्च हेतोरनाहतनिजसाम

पशुपाश

र्थस्य पुरामुक्ते मन्त्रात्मावश्य इति
॥ पश्यति सर्वमविशेषेण । दृशिर्-
। अर्जिदृशिकम्यमिदं शिवाधामृजि-
पशितुक् धुक् दीर्घहकाराश्च च्य,
पशिरादेशश्च ॥ पशवश्च ग्राम्या रग्या
वेदस्मृत्या गमविहितकर्मसाधनभू-
ता । न हि तान् विनायज्ञाद्यनुष्ठा-
नम्यज्ञार्थमेव च तेषाम् स्मृतिः । तच्च
ग्राम्या अजाद्योगव्यादयस्त्वारग्या
इति भेदः ॥
पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥
पशुजाति । स्त्री० पशुशब्दवाच्यं ॥
सिन्हाद्या हरिणाद्याश्च गवाद्या ये च ज-
न्तवः । ते सर्वे शास्त्रदृष्ट्या च प्रोक्ता-
हि पशुजातयः ॥
पशुपति । पु० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥
पशोर्हृषस्य पतिः ॥ पालयामि प-
शून् यस्मात् सृजामि च यदृच्छया ।
तेषाञ्च पतिरेवाह तस्मात् पशुपतिः
स्मृतः ॥ पशुना जीवानां सुरमरति-
रश्चापतिरिति वा । यथा । ब्रह्माद्यास्था-
वरान्ताश्च पशवः परिकीर्तिताः ।
तेषां पतिर्महादेवः स्मृतः पशुपति-
श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमूर्तौ
पशुपत्त्वलम् । न० कैवर्तीमुस्तके ॥
पशुपालः । पु० वृत्त्यर्थतया आगमेषा-
दिप्रोषके ॥
पशुपाशः । पुं० पुत्रकलचादिषु ॥ घृ-
णालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनां पाशो घृणा

पञ्चात्ताप .

दि । घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्सा
चेतिपञ्चमी । कुलशीलतथाजाति
रष्टौपाशा , प्रकीर्तिता ॥ पङ्क-
र्शनमहाकूपेपतिता पशव प्रिये
। परमार्थनजानन्तिपशुपाशनियन्ति
ता इतिकुलार्णवे १ उल्लासे ॥
पशुपाशक । पु० रतिबन्धविशेषे ॥ य-
था । स्त्रियमानतपूर्वाङ्गीस्वपादान्त
पदद्वयम् । ऊर्ध्वाशेनरमेत्कामीवन्धोय
पशुपाशक ॥
पशुप्रेरणम् । न० गवादीनाचालने
। उदजी । हाकना० इ० भा० ॥ प-
शूनाप्रेरणम् ॥
पशुमोहनिका । स्त्री० कटौलतायाम्
पशुरज्जु । स्त्री० अश्वादिबन्धनरज्जौ
। दामन्याम् ॥ पशुबन्धनोरज्जु ॥
शाकपार्थिवादि ॥
पशुराज . । पु० सिंहे ॥ पशूना राजा
टच् ॥
पशुवृत्ति । त्रि० अतिवत्सले ॥
पशुहरीतकी । स्त्री० आस्मातकफले ॥
पञ्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥ अ-
धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्०
अपरस्मात्० अपरोवा । वसत्याग
तोरमणीयवा । पञ्चादितिसूत्रेणअ
परस्यपञ्चभाव आतिशयप्रत्ययोऽ
स्तातेर्विषये ॥

पञ्चात्ताप . । पु० अनुतापे । विप्रती-
सारि । अनुशीघ्रने । पङ्कतावा० इ०

पश्यतोहर .

भा० ॥ पञ्चात्तपनम् । तपसतापे
। घञ् ॥
पञ्चार्द्ध . । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥
अपरपञ्चासावर्द्धश्च । अपरपञ्चार्द्धेपञ्च
भावोवक्तव्य ॥
पश्चिम . । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पञ्चा-
ङ्गव . । अग्रादिपञ्चाङ्गिमचच् ॥ प-
च्छम० इ० प्रसिद्धेदेशे ॥
पश्चिमक्रतु । पु० अन्त्येष्ट्याम् ॥
पश्चिमरात्रि । स्त्री० अपररात्रे ॥
॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस-
मास ॥
पश्चिमा । स्त्री० अस्ताचलावच्छिन्नदिशि
। प्रतीच्याम् । वारुण्याम् ॥ तदि-
ग्भववायुगुणा यथा । पश्चिमोमारुत
स्तीक्ष्ण कफमेहविशोषण . । स-
द्य प्राणहरोदुष्ट शोषकारीशरी-
रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच ।
पश्चिमोग्निःपूर्वर्णवलारोग्यविवर्धन
। कषाय शोषण स्वर्गीरोचनो
विशदोलघु ॥ अपालघुत्ववैशद्यशैत्य
वैमल्यकारक . । सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्त
प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसरोषणस्त्व-
च्योदाहशोयतृषापह इ० रा० ब० ॥
पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशंसायाम् ॥
पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति
। ढशिर् . । लट् . शतृ ॥
पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ।
पश्यतोहर . । त्रि० चोरे ॥ यथा ।

पस्पशा

य . पश्यतोहरेदर्धसचौर . पश्यतो
हर ॥ पश्यन्तमनादृत्यहरति । हृज्
। अच् । षष्ठीचानादरे . इतिषष्ठी
। वाग्दिकपश्यद्भ्योयुक्तिदण्डहर
ध्विति . षष्ठ्याञ्चलुक् ॥

पश्यन्ती । स्त्री . मूलाधारोत्थितहृदयग
तनादरूपवर्णे ॥ यथा । मूलाधारा
त्प्रथममुदितोयस्तुतार . पराग्व्य ;
पश्चात्पश्यन्त्यथहृदयगोबुद्धियुङ्मध्य
माग्व्य . । इत्यलङ्कारकौस्तुभः ॥

पञ्चाचार . । पुं . आचारविशेषे ॥ य-
था । वेदोक्तोनयजीर्देवीकामसङ्कल्प
पूर्वकम् । स एव वैदिकाचार पञ्चा
चार सञ्च्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥

पष्ठवाट् । चि . युगपाश्वर्गे । दमन
काजिकण्ठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पञ्च
मषष्ठवावर्षवहति । वह . । बहश्चे
तिशिवः । पृषोदरादि . ॥

पष्ठौघी । स्त्री . बालगर्भिण्यागवि ॥
प्रष्ठ वहति । शिव । बाह्वृत्तिङीष्
पृषोदरादित्वाद्रलोपः ।

पस्थम् । न . निशान्ते । मदने । गृहे ॥
अपस्थायति । छैत्यैशब्दसङ्घात
योः । आतश्चोपसर्गइतिकः । पुं . ॥

पस्पश . । पुं . शास्त्रारम्भसमर्थकीउपो
दघातसन्दर्भयर्थ्य ॥

पस्पशा । स्त्री . महाभाष्यस्यादिमा
ङ्गिके ॥ स्पशबाधनस्पर्शनयोः ।

यङन्तादचिचङीऽचिचैतिलुक् । अ

पाशुकूलम्

जाद्यतइतिटाप् । दीर्घाकितञ्च
भ्यामस्यदीर्घस्तुनभवति । मञ्जापृ
बकविधेरनिच्यत्वादित्याहुः ॥

पञ्चत्र । पुं . श्मश्रुधारिन् च्छजातिवि
शेषे ॥ पारङ्गमुक्तकेशाश्चपञ्चा श्म
श्रुधारिण इतिहरिवशः ॥

पङ्क्तिका । स्त्री . कत्तृणे । वारिप्रशून्या
म् ॥

पा । स्त्री . रक्षणं ॥ पानं ॥ पृतं ॥

पृरिते ॥ चि . पातरि ॥ पानम् ।

पा . । म . । क्षिप् ॥

पाशवम् । न . लवणविशेषे । रोमके ।
श्रीद्विज्जे । ऊषरजं । औघरं । रेह
इति भा . ॥

पाशु । पुं . धूली ॥ सम्पार्धाचरम
चित्तगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशे
षे ॥ न . ह्रस्वमन्यरे ॥ स्त्री . । नदी
भेदे ॥ पशति । पशिनाशनं । अर्जि
दृशिकम्पमिपशिवाधामित्यादिना .
साधु . ॥

पाशुका । स्त्री . कृतक्याम् ॥ रजस्वला
याम् ॥ इ . शब्दाम्बुधिः ॥

पाशुकासीसम् । न . कासीसे इ . रा . ॥

पाशुकुली । स्त्री . रथ्यायाम् ॥ इ .
हारावलौ ॥

पांशुकूलम् । न . अनामपट्टोलिकाया
म् ॥ यथा । शासनधर्मकीचःस्यान्
मकुतिः शूद्रशासनम् । पट्टोलिका
कृष्णकीलापांशुकूलं न कस्यचिदिति

पाशुला

त्रिकाण्डशेष ॥

पाशुचत्वर । पुं० घनोपले ॥

पाशुचन्दन । पु० शिवे ॥ पांशुचन्द
नमिवयस्य ॥पाशुचामर । पु० दूर्वाञ्चिततटीभुवि
॥ वर्द्धापके ॥ प्रशसायाम् ॥ पुरोटौ
॥ धूलिगुच्छके । पटवासे ॥पाशुजम् । न० पाक्यलवणे । औक्लि
दे ॥

पाशुपत्रम् । न० वास्तूके ॥

पाशुपर्याय । पु० पर्पटि । पित्तपा
पडा इ० भा० ॥

पांशुमर्दन । पुं० केदारे ॥

पाशुर । पु० दशके । डास० इ० भा०
॥ पौठसर्पिणि । खञ्जे ॥ पाशुरस्या
स्यस्मिन्वा । नगपाशुपाण्डुभ्यश्च
तिर ॥

पांशुरागिणी । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पाशुल । पुं० पुंश्चले ॥ शम्भो खट्वा
ङ्गे ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ पृतिके ।
करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥
पाशु० अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सि-
धादित्वाङ्गच् ॥पांशुलवणम् । न० औक्लिदे । पाशवे ।
वसुके ॥ औक्लिद पाशुलवणयज्जा
तभूमित खयम् । चारगुरुकटु
स्निग्ध स्नेहलवातनाशनम् ॥

पाशुला । स्त्री० असत्त्वाम् ॥ भुवि ॥

पांशुपापमस्थस्या । नगपाशुपाण्डु

पाककृष्ण.

भ्यश्चेतिर । कपि० । ल० ॥ सि-
धादित्वाङ्गच्वा ॥ पांशुलातिवा ।
आतोनुपेतिक ॥ केतक्याम् ॥ रज
खलायाम् ॥ इ० रा० नि० ॥पांसन । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके
पासु । पु० रजसि । धूलौ ॥ चिरस
चितगोमये । खात० इ० भा० ॥
पसयति । पसिनाशने । अर्जिदृशि
इतिसाधु ॥पासुल । त्रि० रजस्वले ॥ पासुरस्थ
स्य । सि० लच् ॥पाकः । पु० परिणतौ ॥ शिशौ ॥ केश
स्यजरसाशौक्ये ॥ उदराग्निना
हारस्पपचने ॥ पचायाम् । स्थाल्पा
दौपचने ॥ स्थालीमार्जनाद्योदन
परीक्षान्तोव्यापारनिचय पाक इ
तिस्मृतिः ॥ भर्जनतलनस्वेद .
पचनकथिततश । तान्दूरपुटपाक
श्चपाक ' सप्तविधोमत . ॥ निच्य
नूतनभाण्डेनकर्तव्यः पाकएवच
। अथवापक्षपर्यन्त ततस्त्याज्यमनी
षिभि ॥ दैत्यविशेषेष्टत्रभातरि ॥
पचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ पच्य
ते, परिणम्यतेऽनेनवा । हलश्चेतिघ
ञ् ॥ पातिपिवतिवा । पारक्षणे पा-
मानेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसी
तिकन्प्रत्ययान्तोनिपातित । इ
गम्भीकापाशुलीतिकन्वा ॥

पाककृष्णः । पु० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य :

ऋणाफलपाके ॥

पाककृष्णफल । पुं० पाककृष्णे ॥
पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणा
मशूले ॥ चि० । पाकाज्जाते ॥ य-
थारूपादिचतुष्टयपृथिव्यापाकजम
निच्यञ्च । अन्यत्रापाकजनिच्यमनि
च्यञ्च । निच्यगतनिच्यमनिच्यगतम
निच्यम् । पाकस्तेजः सयोगः तेन
पूर्वरूपनश्यतिरूपान्तरमुत्पद्यते इ-
त्यर्थः । अत्रपरमाणुष्वेवपाकोनद्
व्यणुकादौ, अपाकनिच्यमिष्टघटेपर
माणुषुरूपान्तरोत्पत्तौ श्यामघटना
शेषुनर्द्दव्यणुकादिक्रमेणरक्तघटोत्प
त्तिः । तत्रचपरमाणवः समवायिकार
णम् । तेजः सयोगोऽसमवायिकार
णम् । अष्टादिकनिमित्तकारणम्
द्व्यणुकादिरूपपरमाणुरूपमसमवा
यिकारणमितिपीलुपाकवादिनोवै
शेषिकाः । पूर्वघटस्थनाशंविनैवा
वयविन्यवयवेषुपरमाणुपर्यन्तेषुयुग
पटूपातरोत्पत्तिरिति । पिठरपाकवा
दिनोनैयायिकाः । अतएवपार्थिव
परमाणुरूपादिकमनिच्यमिच्यर्थः ॥
अन्यत्रजलादावित्यर्थः । इतितर्कदी
पिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् ।
आवा इ० भा० ॥ इ० हिमचन्द्रः ॥

पाकफलः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्यः । पुं० व्यञ्जनविशेषः । मत्स्य

पाकल .

ले ॥

पाकयज्ञः । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषुप्रथमहा
यज्ञान्तर्गतेषुवैश्वदेवहोमबलिकर्म
नित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषुचतु
र्षु ॥ स्वर्गापवर्गयोः सिद्धिपाकय
ज्ञोप्रचक्षते इतिफलसमुचितस्य ।
प्रत्येकफलमुक्तं हारीतेनयद्देवेभ्योजु
होतिदेवलोकतेनजयति यत्पितृभ्यो
ददातिपितृलोकतेनजयति • यत्स्वा
ध्यायमधीतेऽक्षरिलोकतेनजयति य
जूतेभ्योबलिहरतिभूतलोकतेनजय
तीति ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं
श्चातिथिपूजनम् इतिमनु • ॥ अ-
त्रभावादीनामविभक्तानामपिसृ
ष्टानांमुख्येनैकेनैवपाकयज्ञा क-
र्त्तव्याः । यदाहुः । एकपाकेनिव
सतांपितृदेवद्विजार्चनम् । एकभवे
द्विभक्तानांतदेवस्याद्गृहेगृहे इति
एकपाकेनिवसतामित्युपक्रम्यसंस्तु
ष्टानामित्यभिधानाद्विभक्तानामिति
द्रव्यपार्थक्यपरः ॥ अष्टकादिषु ॥ वृ
षोत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनाहोमे । चरु
होमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिकः । पुं० पाकयज्ञकर्तारि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकलः । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ वीधनद्र-
व्ये ॥ अनिले ॥ वज्जी ॥ पाकलाति

। ला० । आतोनुपेतिकः । न० ।

कुष्ठौषधी ॥ चि० । व्रणादिपाकका

पाकिमा

रिणि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कश्यां ॥

पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवत्या
म् । रसोर्द्धं । इ० भा० ॥ अग्निको
शेतस्या कर्तव्यतोक्ता । प्राच्या
दिशिज्ञानगृहमाम्नेय्यां पचनालय
म् । शयनयाम्यदिग्भागेनैर्ऋत्यांश
स्वमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं
वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसद
नसौम्ये त्वैशान्या देवतालयमिति
धीयूषधारायाकश्यप ॥

पाकशासन । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्यवृ
त्रभातु । शासन । शासयति ।
शासु० । खिजन्त । न० ल्यु० ॥
पाकशासनि । पुं० इन्द्रात्मजे । ज
यन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत
इज् ॥

पाकशुक्ला । स्त्री० कक्कश्याम् ॥

पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्य
स्थानम् ॥पाकस्थाली । स्त्री० रम्भनपात्रे ॥ पा-
कस्यस्थाली ॥पाका । स्त्री० वालिकायाम् ॥ अजा०
टाप् ॥

पाकाभिमुखः । त्रि० सिद्ध्युन्मुखे ॥

पाकारि । पु० श्वेतकाञ्चने ॥

पाकिमम् । त्रि० पक्किमे ॥ पाकिननि
वृत्तम् । भावप्रत्ययान्तादिमप् ॥

पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्य

पागलः

भावः । इमनिच् ॥

पाकुकाः । पु० सूपकारे ॥ पचति ।
डुपचष् ॥ पचिनशीर्णकान्कनुमौ
चेतिसाधु ॥

पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारौलूण
इ० भा० ॥ पुं० यवक्षारे ॥ त्रि० ।
पक्त्ये ॥ पच्यते । डुपचष् ॥ ऋ
हलोर्णत् । अजोरितिकुत्त्वम् ॥ पा
केसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥

पाक्षिकः । त्रि० पक्षपातिनि ॥ पक्षि
घातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिवृ
त्तम् । ठज् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षि
मत्स्यसृगान्हन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे ॥

पाखण्डः । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गि
नि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने ।
पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाञ्चत्रयीध
र्मः पाषण्डेननिगद्यते । तखण्डय
न्तितैयस्मात्पाखण्डास्तनहेतुना ॥
नानाव्रतधरानानावेशाः पाखण्डि
नोमताः ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्च
ननिषिद्धम् । यथाहमनु । पाख-
ण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्
शठान् । हैतुकान्वकवृत्तौषवाङ्
मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥
निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्ति
नोपहाः । यथापापेनपाखण्डा न
हिवेदाः कलौयुगे ॥ इतिभागव-
तम् ॥

पागलः । पुं० उन्मत्ते । वातुले ॥ य

पाचल

था । पागलायाङ्गहीनायचान्वायव
धिरायच । जडायचैवमूर्खायक्तीवतु
ल्यायपापिने ॥ ब्रह्महत्यालभेतसो
पिय । स्वकन्याददातिचेतिब्रह्मवैव
र्त्तेप्रकृतिखण्डे १४ अध्यायः ॥

पागलायेत्यत्रपङ्कवे । इतिपाठान्तर
मपिदृश्यते ॥

पाङ्क्तिः । पुं० प्रगाथविशेषे ॥ पङ्क्ति
रादिरस्य । सोस्यादिरितिच्छन्दसः
प्रगाथेष्विच्छय ॥ पङ्क्तिभोजनाहं
पाङ्क्तेयः । त्रि० सदृभिः सहैकपङ्
पाङ्क्यः । त्रि० तौभोजनाहं ॥

पाचकः । पुं० अग्नौ ॥ सूपकारे । वि
क्लिप्त्यनुकूलव्यापारवति ॥ न० ।
पित्तविशेषे ॥ यथा । पाचकंपचते
भुक्तशेषाग्निबलिवर्द्धनम् । रसमूत्र
पुरीषाणिविरेचयतिनिश्चय इति
भावमिन्द्रः ॥ पचति । डुपचष्० ।
श्वल् ॥

पाचनः । पुं० अग्नौ । अग्नौ ॥ अग्नौ
रसौ ॥ रत्नैरगुडे ॥ न० । दोषपाच
कक्राथौषधे । दशमूल्यादौ ॥ यत्प
चत्थाममाहार पचेदामंरसश्चयत् ।
यदपक्रान्पचेद्दोषास्तत्रिपाचनमुच्य
ते ॥ अग्नौ ॥ प्रायश्चित्ते ॥ त्रि०
पाचयितरि ॥

पाचनकः । पुं० टंकणे ॥

पाचनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

पाचलः । पुं० अग्नौ ॥ पाचके ॥ एध

पाञ्चलोहितकम्

नद्रव्ये ॥ वाते । वायौ ॥ न० पाच
ने ॥ इ० हे० ॥

पाचालः । पुं० पाचलार्थेषु ॥ इ० हे० ॥

पाचितः । त्रि० कृतपाके । सञ्जातपाके
। पकाया० इ० भा० ॥

पाची । स्त्री० लताविशेषे । मरकतप-
ल्याम् । हरितपत्रिकायाम् ॥

पाजः । न० वले ॥ पाति । पारक्षणे
पातेर्बलेर्जुत्वेत्यसुम् । पाजसी० पा
जासी० इत्यादि ॥

पाञ्चकपालः । त्रि० पञ्चकपालयागस
म्बन्धिनि ॥ पञ्चकपालस्यायम् ।
अण् ॥

पाञ्चकलायिकम् । न० परिमाणविशि-
ष्टे ॥ पञ्चकलाया । परिमाणस्य ।
तद्वितार्थेतिस्मृ० । तदस्यपरिमाणमि
तिठञ् ॥

पाञ्चजन्यः । पुं० श्रीकृष्णस्यशब्दे ॥
पञ्चजनेर्दैव्ये विशेषेभवेः । पञ्चजना
दुपसंख्यानमितिअयः । पञ्चजनो
नामासुरभासीत्तदस्थिभवत्त्वात् ॥
पञ्चजनेपातालीभवः इ० स्वामी ॥
जम्बूद्वीपस्थोपद्वीपभेदे ॥ अग्नौ ॥

पाञ्चजन्यधरः । पुं० विष्णौ ॥

पाञ्चनदः । पुं० पञ्चनददेशाधिपे ॥

त्रि० पञ्चनददेशसम्बन्धिनि ॥

पाञ्चभौतिका । त्रि० पञ्चभूतनिर्मिते ॥

पाञ्चालिका । स्त्री० पाञ्चालिकायाम् ॥

पाञ्चलोहितकम् । न० परिमाणविशि-

पाठक .

षे । पञ्चलोहिन्योगुञ्जा : परिमाणस्य
। तद्वितार्थेति समासितदस्य परिमाण
मिति ठञ् । भस्याठइति पुंवङ्गावाङ्गो
हिनीशब्दस्य कारककारयोर्निवृत्तिः ॥
पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥
यथा । अङ्गजचर्मजचैवतल्लजकास्य
जतया । फलकृतञ्चेति मुनिभिः क
थितपाञ्चशब्दिकमिति स्कान्दे रेवा
खण्डम् ॥

पाञ्चार्थिकः । पाशुपते ॥ इ० चि० ॥
पांचालः । पु० पांचालानाराज्ञि ॥ ज
त्रियसमानशब्दादिस्थपत्यवत्प्रत्य
य ॥ पंचाला पु० बहुत्वे ॥ चि०
। पंचालदेशोक्त्वे ॥

पांचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मि
तपुत्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥
पंचालदेशे भवा । जनपदतदवध्योरि
ति वुञ् ॥

पांचालनगरम् । न० स्त्री० पुष्कर
पांचालपुरम् । न० काबाद इति
ख्यातेपत्तने ॥

पांचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्रिका
याम् । पुतली० इति० भा० ॥
कीमलाख्यवृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभे
दे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥
पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । प
टगती । णिजन्त क्तिप् ॥

पाठकः । पु० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥
अक्षादिपातके । अक्षादिचालने ॥

पाटला

वाद्यप्रभेदे । महाकिष्कौ ॥ मूलद्र
व्यापचये ॥ कटकान्तरे ॥ पटति ।
पट० । खलु ॥

पाटञ्चरः । पु० चौरैः ॥ पाटयञ्चरति ।
चर० । पचाद्यच् । पुषोदरादि ॥
पाटनम । न० छेदने । पाडनाइ० भा०
पाटलः । पु० आशुधान्ये । पठिकादौ
॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलाबीरङ्ग० इ०
ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापु-
ष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे ॥ पा-
टलीविकारे ॥ चि० श्वेतरक्तवर्णयु
क्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥
पाटयति । पट० । ख्यन्तादृष्टादित्वा
त्कलः ॥ पाटल्यावयवो विकारो
वा । वित्वाद्यण् ॥ पाटलायाः पुष्प
म्पाटलम् । अनुदात्तादेशे त्यजः
पुष्पमूलेषु बहुलमिति बहुलग्रहणात्
नेहलुप् ॥

पाटलद्रुमः । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥

पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्प
वृक्षे । अमोघायाम् । काचस्थाल्या
म् । फलेरुहायाम् । पारुल इ० गौ०
भा० ॥ पाटलातुवरातिक्ताऽनुष्णा
दोषत्रयापहा । अरुचिश्चासशोथा
स्रच्छर्दिहिकातृषाहरी ॥ पुष्पकषा
यमधुरहिमद्भ्यं कफास्रनुत् । पित्ता
तीसारदाहघ्न फलहिक्कास्रपित्तनुत्
॥ पाटलाति । ला० । क० ॥ पाट
लवर्णायागवि ॥ अनुदात्तत्वाभावा

पाटीर :

मडीष् ॥

पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥

पाटलि । पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥

मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्तिप् ।

टलति । टलवैक्यम् । सर्वधातुभ्य

इन् । पाश्चाऽसौटलिञ्च ॥

पाटलिपुत्रम् । न० पाटलिपुत्रके ॥ य

त्रयमुदर्शनाभिधस्यराज्ञःपुत्राणारा

जविद्याधिगमायकलीमर्त्यलोकेव

इस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणाप चत-

त्त्वहितोपदेशादयोयथारचिताः ॥

पाटलिपुत्रकम् । न० पटना० इ०

प्र० नगरवि० । कुसुमपुरे ॥

पाटली । स्त्री० मुष्ककवृक्षे ॥ कटभी-

वृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥

पाटवम् । न० पटुत्वे । पटिमनि ॥

पटोर्भावे । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादि-

त्यण् ॥ आरोग्ये ॥

पाटविकः । वि० धूर्त्ते ॥ पटौ । इ-

क्षे ॥ पाटववति । मत्वर्थीयष्ठन् ॥

पाटहिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति०

हारावली ॥

पाटितः । वि० दारिते । भिन्ने ॥

पाटी स्त्री० वलायाम् ॥ अनुक्रमे ।

परिपात्र्याम् ॥ यथा । पाटीसद्वर्णित

स्येति ॥

पाटीरः । पु० मूलके ॥ केदारि ॥ वे-

शुसारि ॥ वारिदे ॥ तितम्बी ॥

वङ्गे ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा

पाठक्रमः

। पाटीरतवपटीयान्क परिपाटी

मिमामुरीकर्तुम् । यत्पिषताम-

ग्निनृणापिष्टोपितनोषिपरिमलै ।

पुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥

पाव्यम् । न० पटुशक्ते ॥ पाव्यशाक

न्तुमधुरदुर्जरगुरुपाकिच ॥

पाठः । पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शि-

ष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्य

भ्यसने ॥ यथा । आदौचप्रणवज-

पत्वास्तीचवासहितापठेत् । अन्ते

चप्रणवदद्यादित्युवाचादिपुरुषः ॥

सर्वत्रपाठेविज्ञेयोह्यन्यथाविफलंभवे

त् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तं नपठितव्य

प्रयत्नतः । नकार्यासक्तमनसाकार्य

स्तीचस्यवाचनमिति तान्त्रिका ॥

अपिच ॥ आधारेस्यापयित्वातुमुक्त

कवाचयेत्सुधीः । इत्यसंस्थापनादेव

यस्मादल्पफलनभेत् ॥ स्वयचलिखि

तंयत्तुक्कतिनालिखितनयत् । अत्रा

ह्मणेनलिखिततच्चापिविफलंभवेदि

ति चण्डीस्तोत्रादिपाठमुविधिरध-

निरूपितः ॥ पठनम् ॥ पाठनवा ।

पठ० । भावेचञ् ॥

पाठकः । वि० उपाध्याये ॥ धर्मभाण

के । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० ।

शब्दल् ॥ अध्येतरि ॥

पाठक्रमः । पुं० पदार्थबोधकवाक्या-

नाक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानाक्रमणा

श्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठिता

पाठशाला

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययजन-
यन्ति । यथार्थप्रत्ययचपदानामनु-
ष्ठानम् । सचपाठोद्विविधः । मन्त्र
पाठोब्राह्मणपाठश्चेति । तच्चाग्नेया
ऽग्नीषोमीययोस्तत्तद्याज्यानुवाक्या
नापाठक्रमाद्यक्रममाश्रीयतेसमन्त्र
पाठः । सचायमन्त्रपाठोब्राह्मणपा-
ठाद्वलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवा-
क्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात्
। ब्राह्मणवाक्यहिप्रयोगाद्विद्वे-
दमेवकर्त्तव्यमित्यवबोध्यकृतार्थम् ।
मन्त्राः पुनः प्रयोगकालेव्याप्रिय-
न्ते । अनुष्ठानक्रमस्यस्मरणक्रमाधी-
नत्वात् तत्क्रमस्यचमन्त्रक्रमाधी-
नत्वादनतरङ्गोमन्त्रपाठइति । प्रया-
जादीनासमिधोयजतितनूनपातय
जतीत्येवविधिवाक्यक्रमाद्य क्रमः
सब्राह्मणपाठक्रम यद्यपिब्राह्मणवा-
। क्यान्यर्थविधायकृतार्थानितथापि
प्रयाजानांक्रमस्मारकान्तरस्याभावा-
त्तान्येवक्रमस्मारकत्वेनस्वीक्रिय-
न्ते इतिलौगादिभास्करः ॥ पाठ
क्रमादर्थक्रमोवलीयान् ॥

पाठभू । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठ
स्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपत्रिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनगृहे ॥ पाठ

स्यअध्ययनस्थशालागृहम् ॥ यद्वा ।

विधिबोधितस्यसाङ्गवेदाध्ययनस्थ-

पाठशाला

विधिवद्गुरुमुखादध्ययनाध्यापनरू-
पब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनपाठः ।
तदर्थंशालादेवालयदि ॥ तथाहि
मनु । तपोविशेषैर्विविधैर्ब्रतैश्चवि-
धिचोदितैः । वेदः कृत्स्नोऽधिगन्त-
व्यः सरहस्योद्विजन्मना ॥ २ ।
१६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्वि-
विधैर्बहुप्रकारैश्चअध्येष्यमाणस्त्वा-
चान्तद्रव्यादिनोक्तैः सेवेतैर्मांसुनि-
यमानित्यादिभिर्वर्त्यमाश्रयैरपि । ब्र-
तैश्चउपनिषद्ग्रन्थानामिकादिभि-
विधिदेशितैः स्वगृह्यविहितैः ।
समयवेदोमन्त्रब्राह्मणात्मकः सोपि
निषत्कोपिचध्येतव्यः । रहस्यमु-
पनिषत् । प्राधान्यव्यापनायपृथङ्
निर्देशः ॥ १६५ ॥ अपिच । योन-
धीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् ।
सजीवन्नेवशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्त्व-
य ॥ योद्विजोवेदमनधीत्यन्यत्रा-
र्थशास्त्रादौश्रमयत्नातिशयकरोति
सजीवन्नेवपुत्रपौत्रादिसहितः शी-
घ्रशूद्रत्वगच्छति । वेदमनधीत्यापि
स्मृतिवेदाङ्गाध्ययनेविरोधाभाव-
। अतएवशङ्खलिखितौ । नवेदम-
नधीत्यान्याविद्यामधीयीतान्यचवे-
दाङ्गस्मृतिभ्यः ॥ १६८ ॥ (*) ॥
तस्माद्देवालयेनित्य धर्मशास्त्रस्य
वाश्रुतेः । पठनकारयेद्राजन्यदो-
च्छेदमर्मात्मनइतिवह्निपुराणम् ॥

पाठी

यस्तुदेव्यागृहेनिष्कंविद्यादानप्रवर्त्त-
येत् । सभवेत्सर्वलोकानांपूज्यः ।
पूजापदव्रजेदितिपुराणान्तरम् ॥
पाठशालिनी । स्त्री० पाठमञ्जर्याम् ॥
पाठा । लताविशेषे । अम्बष्ठायाम् । व-
नतिक्तिकायाम् । तिक्तपुष्पायाम् ॥
अस्यागुणायथा । पाठोष्णाकटुका
तीक्ष्णावातश्नेहप्रहरीलघुः । हन्ति
शूलज्वरच्छर्दिकुष्ठातीसारहृद्रुजः
॥ दाहकण्डूविषप्रवासकृमिगुल्मगर-
वणान् । इ० भावप्रकाशः ॥ अम्ब-
ष्ठसकप्रायाम्नाकफकण्ठरुजापहा ।
वातामयवलासघ्नोरुचिकृद्दीपनीपरा
॥ इ० रा० नि० ॥ अस्याः शाकप्र-
कारस्तु । पाठाशाकगतरविदिनेग-
व्यतक्रान्तिसिद्धप्रातः कालेजरणस-
हितैतप्ततैलेविपाच्यम् । चूर्णलिप्तं
लवणसहितं सारिचतत्रनव्यं सर्वे
भ्यस्तत्रवतिरुषिद्वयञ्जनेभ्यः प्रभूत-
म् ॥ पठ्यते । पठ० । कर्मणिघञ् ।
अजादित्वात्टाप् ॥
पाठिका । स्त्री० पाठायाम् । पटाङ्गु-
इ० प० भा० ॥
पाठितः । चि० अध्यापिते ॥ यथा ।
माताशत्रुः पितावैरीबालीयेननपा-
ठितः । नशोभतेसभामध्येहसमध्ये
बकोयथेति ॥
पाठी । पुं० चित्रकवृक्षे ॥ यथा चि०
। पाठविशिष्टे पाठोस्यासीति ।

पाणिगृहीती

अवद्वनिठनावितीनिः ॥
पाठीकुठ । पुं० चित्रकवृक्षे ॥
पाठीनः । पुं० बोयाली० इ० गौ०
भा० प्रसिद्धे मत्स्ये । सहस्रदंष्ट्रे ।
बोदाले ॥ गुणायथा । पाठीनः स्त्री
अलोवल्थोनिद्रालुः पिशितोशनः
। दूषयेद्रुधिरपित्तं कुष्ठरोगकरोतिच
॥ †*† ॥ पाठीनः खण्डितः
शस्त्रैर्वेसवारसमन्वितः । कटुतैले
नसम्भृष्टोद्भिक्तक्रान्तयोजितः ॥
पाठीनः कफकृद्बल्थोनिद्रालुर्वात-
नाशनः । मासाशीवातरक्तस्यका-
रकोरेतसस्तथा ॥ पाठिपृष्ठं नमय-
ति । तामुप्रहृत्वे । णिच् । अन्येभ्यो
ङ् । अन्येषामपीतिदीर्घः ॥ पा-
ठके ॥ गुग्गुलुद्रुमे ॥
पाठ्यः । चि० अध्यापनीये । पाठनी-
ये ॥
पाण । पुं० पाणौ ॥ इतिशब्दचन्द्रि-
का ॥
पाणविकः । चि० पणवस्यवादके ॥
पाणिः । पुं० पञ्चशाखे । शये । करे । हस्ते
॥ पणायन्तिव्यवहरन्त्यनेन । पण०
। अशिपाणाय्वोरुडायलुकौचेतीण-
आयप्रत्यस्यलुकच ॥ कुलिकवृक्षे ॥
स्त्री० । पण्यवीथ्याम् । इट्
पाणिकम् । न० पणेनक्रीते ॥ असमा-
सेनिष्कादिभ्यइतिठक् ॥
पाणिगृहीती । स्त्री० पत्न्याम् । वि-

पाणिनीयम्

धानेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकत-
यापाणिः गृहीतोयस्याः । पाणि
गृहीतीभार्यायामिति ङीप् । कुतूह-
लादिनापाणिगृहीतोयस्यादास्या-
दे । सातुपाणिगृहीता ॥

पाणिग्रहणम् । न० विवाहे ॥

पाणिग्राह . । पुं० भर्त्तरि । पत्न्यौ ॥

पाणिगृह्णाति । ग्रह० । अण् ॥

पाणिघ . । पुं० पाणिवादे । मृदङ्गादि-
वादके ॥ पाणिपाणिनावाहन्तीति
विग्रहेपाणिघताङघौशिल्पिनीत्यने-
नपायावुपपदेहतेष्टक्वटिलोपोघत्व-
स्यनिपात्यते ॥

पाणिघात . । पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिजः । पु० नखे ॥

पाणितलम् । न० कर्षपरिमाणे । तो-
लकहये ॥ हस्ताधोभागे ॥

पाणिन . । पुं० पाणिनिमुनौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥ पणनम् पण० ।
घञर्थकविधानमिति पणे क्तः पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणीतस्यगोत्रापत्यम्
। अण् । गाथिविदधिकेशिगन्धिपणि-
नस्येत्यङ्निपरिटिलोपोन ॥

पाणिनिः । पु० दाक्षीण्ये । शालङ्कि-
नि । व्याकरणसूत्रकारमुनौ ॥ पणि-
नोयुवापत्यम् । इज् ॥

पाणिनीयम् । न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक-
रणे ॥ प्रमाणभूतप्रोचार्योद्भूतपवि-
त्रपाणिः शुचाववकाशे प्राङ्मुख

पाणिसर्ग्या

उपविश्यमहताप्रयत्नेनसूत्राणिप्रण-
यतिस्मृतचाशक्यवर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि-
निनाप्रोक्तम्० उपज्ञातंवा । वृडा-
च्छः ॥ त्रि० तदध्वेद्वेदिचो ॥

पाणिनीयमधीतेवेदवा । प्रोक्तास्तु
गिच्छ्यणोलुक् । तेनस्त्रियाम्पाणिनी-
या० ब्राह्मणौषन्नङीप् ॥

पाणिन्धमः । त्रि० अन्धकाराद्यावृता
धुनि ॥ तत्रहिप्राणयोधायन्तेऽस्मि
न्नितिविग्रहेउग्रम्पश्ये रश्मदपाणि-
न्धमाश्चेतिखश् । मुम् ॥

पाणिन्धय . । त्रि० पाणिद्वारापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम् । न० विवाहे ॥ पाणेः
पीडनम्यग्रहणम् । कृद्योगाचषष्ठीस-
मस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक् । पु० उदुम्बरवृक्षे ॥ त्रि० ।
पाणिकरणकभोक्तारि ॥

पाणिमर्हः । पुं० करमर्हके ॥ पाणिं
मृद्नाति । मृदलोदे । कर्मण्यण् ॥
पाणिमुक्तम् । न० अस्त्रे ॥ इतिहस्ता-
युधः ॥

पाणिरुहः । पुं० नखे ॥

पाणिवादः । त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥
पाणिवादयति । वदेर्यन्तादण् ॥

पाणिवादक . । त्रि० पाणिवादे ॥
इ० इ० च० ॥

पाणिसर्ग्या । स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

पाण्डु .

सृज्यते । सृजविसर्गे । पाणौसृज्यं
 दितिग्यत् । चजोरितिकुश्वम् ॥
 पाणौतलम् । न० पाणितले ॥ विडा-
 लपदकर्षौचपाणौतलमुदुम्बरमिति
 शब्दमाला ॥
 पाणौकरणम् । न० विवाहे ॥ इति०
 जटाधरः ॥
 पाण्डुरः । पुं० शुक्लवर्णं ॥ मरुवके ॥
 न० कुन्दपुष्पं ॥ गैरिके ॥ त्रि० श्वे-
 तवर्णवति ॥
 पाण्डुरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृक्षे ॥
 पाण्डवः । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चसु ॥
 पाण्डोरपत्यम् । अण् ॥
 पाण्डवाभीलः । पुं० श्रीकृष्णं ॥
 पाण्डवायनः । पुं० श्रीकृष्णं ॥ पाण्ड-
 वानामयनः ॥
 पाण्डवेयः । पुं० अभिमन्युसुते । पा-
 रौक्षितनृपे ॥
 पाण्डित्यम् । न० पण्डितधर्मकर्मणो-
 ॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्वितीय-
 यवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्ने श्रव-
 णे ॥ पण्डेतिबुद्धेर्नामैतत्साजाता-
 यस्यमानतः । सपण्डितस्तस्यक-
 र्मपाण्डित्यंशुतिसम्मतम् ॥ पण्डि-
 तस्यभावः । वर्षद्वटादिभ्यः घ्य-
 ष्चेतिष्यञ् ॥
 पाण्डुः । पुं० नृपतिविशेषः । कुन्तीप-
 तौ । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सिते-
 वर्णे ॥ श्वेतहस्तिनि ॥ प्रतुदास्यप-

पाण्डु .

द्विविशेषः ॥ यथा पाण्डुस्तद्विविधोऽस्ते
 यस्त्रिचपञ्च . कालधुनिः । द्वितीयो
 धवलः प्रोक्तः सकपोतस्फुटधुनिः ॥
 त्रिचपञ्चः ; कफहरो वातघ्नोग्रहणी
 प्रभुत् । धवलः पाण्डुरुद्विष्टोरक्तपि-
 त्तहरोहिमः ॥ रसेपाकिचमधुर .
 सङ्ग्राहीवातशातिकृत् ॥ ‡###‡॥
 पाण्डुरफलीक्षुपे ॥ पटोले ॥ शुक्लपौ-
 तमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥
 सितपौतसमायुक्तः पाण्डुवर्णः ; प्र-
 कौर्त्तितः । भेदोपिदृश्यते यथा । पा-
 ण्डुरस्तरक्तपौतभागीप्रत्यूषचन्द्रवत्
 । पाण्डुस्तुपौतभागाद्द्वैकतकीधूलि-
 सन्निभः ॥ रोगविशेषः ॥ तस्यौषधं
 यथा । लोहचूर्णं तक्रपौतपाण्डुरोग-
 हरभवेत् ॥ १ ॥ अपिच । सप्तरात्र
 गवांमूत्रेभावितं चायसोरजः । पा-
 ण्डुरोगप्रशान्त्यर्थं पयसाप्रपिविन्नरः
 ॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धं मण्डूरचूर्णं सगु-
 ङमश्नतः । पाण्डुरोगं चयंयातिप-
 क्षिशूलश्चदारुणम् ॥ ३ ॥ अयोमलं
 सुसतप्तं भूयोगीमूत्रसाधितम् । म-
 धुसर्पिर्युतलीढा पाण्डुरोगीमुखीभ-
 वेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवात्रिहृद्घोषवि-
 ङ्गदारुचिचकम् । कुष्ठं हरिद्रं चि-
 फलादन्तीचव्यकलिङ्गकम् ॥ ५ ॥
 कटुकापिप्पलीमूलमुस्तशृङ्गीचकार-
 वी । यवान्तीकटफलञ्चेतिपृथक्प-
 लभितं मतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डुभूमः

पाण्डु . । स्त्री० माषपण्याम् । माषा
णी इ० गौ० भा० ॥ खरुसयोगोप-
धान्नं तिनडीष् ॥
पाण्डुक . । पु० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरो
गे ॥ पाण्डुपे ॥ पाण्डुवर्णे ॥
पाण्डुकण्टक . । पुं० अपामार्गे ॥ पाण्डू
निकण्टकान्यस्य ॥
पाण्डुकम्बलः . । पु० श्वेतप्रावारे । श्वे
तकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥
पाण्डुवर्णकम्बल । पाण्डुस्यसौकम्ब
लश्चेतिवा । यावभेदे ॥
पाण्डुकम्बली . । पु० पाण्डुवर्णकम्बलावृ
तेरथे ॥ पाण्डुकम्बलेनपरिवृतोरथः
। पाण्डुकम्बलादिनिरितीनिः ॥ त्रि०
। पाण्डुकम्बलयुक्ते ॥ मत्स्वर्थीयद्वनिः ॥
पाण्डुतरु . । पु० धवद्वचे ॥
पाण्डुनागः . । पु० पुद्गागवृक्षे ॥ श्वेत
गजनागयोः ॥
पाण्डुपत्नी . । स्त्री० कौन्त्यास्थौषधी । रे
णुकायाम् ॥
पाण्डुपत्रम् . । न० परिपक्वपत्रे ॥
पाण्डुपुत्र . । पु० पाण्डवे ॥
पाण्डुपृष्ठः . । त्रि० अलक्षणे । पाण्डुव
र्णपृष्ठयुक्ते ॥
पाण्डुफलः . । पुं० पटोले ॥
पाण्डुफला . । स्त्री० चिर्भिटायाम् ॥
पाण्डुभूमः . । त्रि० पाण्डुवर्णभूमियुक्तदे
शे ॥ पाण्डुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदक
पाण्डुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पाण्डुशर्करा

पाण्डुमृत् . । स्त्री० पाण्डुभूमौ ॥ खड्या-
म् ॥
पाण्डुरः . । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्णे
॥ ईषच्छेते ॥ श्वित्ररोगे ॥ कामला
रोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवके
॥ पाण्डुःशुक्लोवर्णोऽस्थस्यास्मिन्वा
। नगपाशुपाण्डुम्यश्चेतिरः ॥
पाण्डुरद्रुम . । पु० कुटजे ॥
पाण्डुरपृष्ठः . । त्रि० लक्षणहीने । इ०
हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥
पाण्डुरफली . । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे ।
धूसरायाम् ॥
पाण्डुरा . । स्त्री० माषपण्याम् ॥ पाण्डुरव
र्णाया ॥
पाण्डुरागः . । पु० मदनकवृक्षे ॥ त्रि०
। पाण्डुवर्णयुक्ते ॥
पाण्डुरेक्षुः . । पुं० श्वेतेक्षौ ॥
पाण्डुलेखः . । पुं० प्रथमलिखिते । म-
सौदा० इ० भा० पाण्डुलिपौ ॥ य
था । पाण्डुलेखेनफलकीभूमौवाप्रथमं
लिखेत् । न्यूनाधिकान्तुसशोधपश्चा
त्पत्रेनिबेधयेदिति व्यवहारतत्त्वे-
व्यासः ॥
पाण्डुलोमा . । त्रि० पाण्डुवर्णलोमभि
र्युक्ते ॥
पाण्डुलोमशा . । स्त्री० माषपण्याम् ॥
पाण्डुलोमा . । स्त्री० माषपण्याम् । मा
षाणी० इ० गौ० भा० ॥
पाण्डुशर्करा . । स्त्री० रोगविशेषे ॥ यथा

पातकम्

। पिष्टं वैमालतीमूलं यौष्मकालिसमा
हृतम् । साधितच्छागदुग्धेन पीतं श
र्करयान्वितम् ॥ हरेन्मूत्रनिरोधञ्च
हरेद्द्विपाण्डुशर्कराम् ॥

पाण्डुशर्मिला । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥

पाण्डुसोपाक । पुं० अण्डालेन वैदेह्यां
जनिते त्वक्सारव्यवहारजीविन्यस्य
जाम्बरे ॥

पाण्डूकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पाण्डू-
नां जनपदानां राजनि ॥

पाण्ड्यः । पुं० पाण्ड्योराश्रि । देशवि-
शेषे ॥ यथा । कम्बोजाह्वभागेतु
ब्रह्मप्रस्थाश्च पश्चिमे । पाण्ड्यदेशो-
महेशानिमहाशूरत्वकारककृति ॥
पाण्डोरपत्न्यमराजावा । पाण्डोर्
यण् । टिलोपः ॥

पाण्यः । चि० स्तुत्यर्थे । सवनीये ॥
पण० । यत् ॥

पाण्यास्यः । पुं० ब्राह्मणे ॥ पाणिरा-
स्यमस्य । पाण्यास्योद्भिज्जः स्मृतः ॥

पातः । पुं० निपातने ॥ पतने ॥ रा-
ही ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोर्गर्भस्य पत-
ने ॥ पतनम् । पत् ॥ वल् ॥
नञीभावे ॥ चि० चाते ॥

पातकम् । न० नरकसाधने । पापे ।
अंङ्सि । दुरिते ॥ तच्च शुष्काद्रभे-
दादुद्भिविधम् । अकामात्पातकांश
ष्कां कामादाद्रसुदाहृतमित्युक्तेः ॥
पातयति अयोगमयज्ञियत्तत् ॥

पातञ्जलम्

तत्तु नवविधम् । यथा । अतिपातक
म् १ महापातकम् २ अनुपातकम्
३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५
अपात्रीकरणम् ६ जातिभ्रंशकरण
म् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९
कृतिभेदात् ॥

पातकी । चि० पापिनि ॥ पातकमस्या
ऽस्ति । अतद्वनिठनावितौनि ॥

पातङ्गिः । पुं० शनैश्चरयति ॥ पतङ्ग
स्याऽप्रत्यम् । अतद्वल् ॥

पातञ्जलम् । न० व्याकरणभाष्ये ।

महाभाष्ये ॥ (*) ॥ पतञ्जलिसु
निप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकाण्ड
निरूपकदर्शनशास्त्रविशेषे ॥ तत्र प्र-
थमेपादिभ्ययोगानुशासनमितियोग
शास्त्रारम्भे प्रतिज्ञाविधाययोगश्चित्त
वृत्तिनिरोधकृत्यादिनायोगलक्षणम
भिधाय समाधिसंप्रश्नं निरदिच्छन्नग
वान्पतञ्जलिः ॥ १ ॥ द्वितीये ।

तपः स्वाध्यायेष्वरप्रविधानानि त्रि-
यायोगश्च त्वादिना व्युत्थितचित्तस्य कृ-
यायोगयमादीनि पञ्चवहिरङ्गानि सा-
धनानि ॥ २ ॥ तृतीये । देशवत्स्य
चित्तस्यधारणे त्वादिनाधारणाध्या-
नसमाधिचयमन्तरङ्गसंयमपदवाच्यं
तन्नावान्तरफलं विभूतिजातम् ॥ ३ ॥

चतुर्थे । जन्मौषधिमन्त्रतपः समा-
धिजाः सिद्धयश्च त्वादिना सिद्धिप्रपञ्च
नपुरस्सरं परमं प्रयोजनं कैवल्यम् ॥ ४ ॥

पातालनिलयः

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा
ञ्छोक्तान्येवात्रापि । षड्विंशस्तुपरमे
श्वरोऽधिकः ॥ इतिसर्वदर्शनसम
ष्टः ॥

पातदुग्धा । स्त्री० । वन्धकस्थगन्ध्याम् ॥

पातनम् । न० अधोनयने ॥

पातनिका । स्त्री० पौठिकायाम् ॥

पातालम् । न० अधोभुवने । रसातले

। नागलोके ॥ तानिचसप्त । यथा ।

अतल वितल सुतल रसातल तला

तल महातल पातालान्यधोधोविद्या

मानानिसामान्यतः पातालशब्द-

वाच्यानिभवन्ति ॥ विवरे ॥ बड्वा

नले ॥ लग्नाच्चतुर्थभवने ॥ पतन्यत्र

पापात् । पतल् ० । पतिचण्डिभ्या

मालज् ॥ पातम् अलतिपातमाला

तिवा ॥ पुं० । औषधपाकार्थयन्त्रविशि

षे ॥ यथा । ऊर्ध्वमापस्तलेवज्जिर्मध्ये

तुरससंग्रहः । पातालयन्त्रमेतद्वि

शोधयेत्सूतकादिकम् ॥

पातालगरुडी । स्त्री० लताविशेषे ।

वत्सादन्याम् । सोमवल्ल्याम् । ति

क्ताङ्गायाम् । गारुड्याम् । छिउ-

डा० इ० भा० ॥ छिलिङ्गिण्डे ॥

छिलिङ्गिण्डोमहामूलः । पातालगरु

डाद्वयः । छिलिङ्गिण्डः परंवृष्यः

कफघ्नः पवनापहः ॥

पातालनिलयः । पुं० दैत्ये ॥ सर्पे ॥

त्रि० पातालवासिनि ॥ पातालनि

पाचः

लयोयस्य ॥

पातालयन्त्रम् । न० औषधपाकार्थयन्त्र
विशेषे । पाताले ॥

पातालीकाः । पुं० दैत्ये ॥ त्रि० पाता
लवासिनि ॥ पातालीषोऽप्युक्तो
यस्यसः ॥

पातिः । पुं० प्रभौ । भर्त्तरि । स्वामि
नि ॥ पाति । पा० । पातेरतिः ॥

पातिकः । पुं० शिशुमारः ॥

पातितः । त्रि० अशिते ॥

पातिली । स्त्री० वागुरायाम् ॥ नार्या
म् ॥ मृत्पाचविशेषे । पातिल् ० इ०
गौ० भा० प्र० । पतिली० इ० दे०
भा० प्र० ॥ इ० मे० ॥

पातुकः । पुं० प्रपाते ॥ जलइक्षिनि
॥ त्रि० पतयाली । पतनशीले ॥ प
तति । पतल् ० । लघपतपदस्याभू-
वृषणनकमगमशृभ्यञ्जकज् ॥

पाता । पुं० कठेरके । गन्धपत्रे । वावु
इ० इति० भा० ॥ रक्षितरि । पा-
नशीले इतिकश्चित् ॥

पाचः । पुं० न० भाजने ॥ याग्ये स्त्रु
वादी ॥ झुवादिकस्तुयज्ञादौ पाचमि
त्यभिधीयते ॥ राजमन्त्रिणि ॥ कूल
योर्मध्ये । तीरद्वयान्तरे । पारावारः
मध्यभागे ॥ पर्णे ॥ यज्ञभाण्डे ॥

नाञ्चानुकर्त्तरि । आढकपरिभाषे
॥ इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ दानपात्रे
। विद्यातपोयुक्ते । रक्षके ॥ नविद्य

पात्रिकी

याकेवलयातपसावापिपात्रता । य
चवृत्तीदमेचोमेतद्विपात्रं प्रकीर्तित
म् ॥ रक्षकोहिसः । यतोविद्यातपो
भ्यामात्मनोदातुश्चपालनक्षमएवप्र-
तिगृहणीयादितिशास्त्रम् ॥ विद्यायु
क्तोधर्मशीलः प्रशान्त चान्तोदा-
न्तः सत्यवादीकृतज्ञः । वृत्तिग्ला
मोगोहितोगोशरख्योदातायज्वात्रा
ह्यणः पात्रमाहुः ॥ जनाहर्ने ।
पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पात्र-
जनाहर्नः ॥ पिवतिषनेनाचवा ।
पान्थस्माद्वा । पाति । पायतेवापी-
यतेऽनेनवा । पापाने । पारक्षणेवा
सर्वधातुभ्यद्भ्रतिष्ठन् । दादिभ्यश्च
न्दसौतिचन्वा ॥

पाचटः । पुं० कर्पटके । कर्परे ॥ चि०
कृशे ॥

पाचटीर । पुं० सुक्तव्यमपारमन्त्रिणि
। अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्य
रजतपात्रे ॥ सिङ्गाणे ॥ पावके ।
हुताग्ने ॥ पिङ्गाग्ने ॥ वायसे ॥
कर्क ॥

पाचसंस्कारः । पुं० पुरोटी । पचभ-
ङ्गारे । रायभाटी० इ० गौ० भा०
। भाजनशुद्धौ ॥

पात्रिकम् । न० पात्रपरिमितव्रीह्यादि
वाप्रयोग्येक्षेत्रे ॥ पात्रस्थवापः ।
पात्रात्छन् ॥

पात्रिकी । स्त्री० क्षेत्रभक्तौ ॥ पित्वा

पाथः

नृङ्गीष् ॥

पात्रियः । चि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति
। पात्रादृष्य ॥

पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिवन्त्य
ऽनया । पा० छन् । ङीष् ॥

पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥

पात्रीर । पु० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्रे
इतिकश्चित् ॥

पात्रे समितः । चि० भोजनसमयएव
सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रे समितो
न्यत्रभोजनान्मिलितोनयः ॥ पात्रेस
मितादयश्चेतिसप्तम्याभलुक्समास
श्चनिपात्यते ॥ पापिविशेषे ॥ यथा
निधायद्दयेपापय । परशसतिल
यम् । सपात्रे समितोऽयस्यादिति-
शब्दमाला ॥

पात्रोपकरणम् । न० भूपभूषणे ॥

पात्र्यः । चि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति ।
पात्रादृष्येतियत् ॥

पात्रवम् । न० पापिवातरि ॥ सर्वेषा
मेवपात्राणांपरंपात्रमहेष्ट्वरः । प-
तन्तत्रायतेयस्मादतीवनरकार्णवा
त् ॥

पात्रवता । स्त्री० पात्रव्ये ॥

पाथः । न० पानीये । जले । उदके ॥

पाति । पारक्षणे । सर्वधातुभ्योऽसु
न्नित्यसुन् । उदकीयुदचेत्यसुनः युद्

॥ भक्ते । भात० इ० भा० ॥ अग्नेचे
त्यसुनयुदच ॥

पाद.

पाथि . । पुं० अश्वी । समुद्रे ॥ जले
॥ चक्षुषि ॥ पिबति । पा० । पिब
तेषु गितीसिन् ॥

पाथेयः । वि० पथिव्ययोपयोगिनि ।
शम्बले ॥ पथिसाधु . । पथ्यतिथि
वसति स्वपतेर्दञ्ज ॥ कन्याराशौ ॥

पाथोजम् । न० कमले ॥ पाथसिजा-
तम् । जनी० । सप्तम्याजनेडं . ॥

पाथोद । पुं० मेघे ॥ पाथोददाति
। डुदाञ्ज । आतोनुपेतिक् : ॥

पाथोधरः । पुं० मेघे ॥ पाथसोधरिः ॥

पाथोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पाथासि
धीयन्तेऽस्मिन् । कर्मस्थधिकरणेचे
तिधाञ्ज . कि ॥

पाथोनिधिः । पु० समुद्रे । अकूपारे
॥ पाथसानिधि ॥ पाथासिनिधौ
यन्तेऽत्रवा । पाथोधिवच्चाञ्ज . कि ॥

पात्—द् । पु० चरणे । पादे ॥

पाद . । पुं० बुध्ने । मूले । तुरीयांशे
। रूपकादेशतुर्थभागे ॥ शैलप्रत्यन्तप

र्वतेमहाद्रेः समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर
णे । अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षण यथा ।

अस्वेदनौष्ठदुतलौ कमलोदराभौ-
स्निष्टाङ्गुलीरुचिरताम्रनखौमुपाण्णी
। उष्णौशिराविरहितौचनिगूढगुल्
फौकूर्मीन्नतौचचरणौमनुजेश्वरस्ये
ति ॥ अस्याशुभलक्षणानि यथा ।

सूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौवक्रौशि
रासन्ततौसंशुष्कौविरलाङ्गुलीचचर

पादचतुरः

णौ दारिद्र्यदुःखप्रदौ । मार्गायो-
त्कटकौकषायसदृशौवशस्यचिच्छे
ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृद्दु तितलौ
पीतावगम्पारताविति ॥ विरूक्षाव
स्निग्धौ । पाण्डुरनखौ । पाण्डुराशु
क्ताभानखाययो . । वक्रावस्पष्टौदौ
र्घौवा । उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा
यश्चधुनेरतौभवत । कषायसदृशौ
कृष्णलोहितौ ॥ मयूखे । उखे ।
किरणे ॥ ऋक्पादे ॥ श्लोकस्यतुर्या
ंशे ॥ पद्यतेऽसौ । पदगतौ । पदरु
जविशस्पृशोच्चञ्ज ॥ पद्यतेगम्यतेऽने
नवा । हलश्चेतिकरणेच्चञ्ज ॥

पादकटकः । पु० नूपुरे ॥ ईसके ।
शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक
टक . ॥

पादकृच्छ्रः । पुं० व्रतविशेषे । यथा । एका
भक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच । उप
वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृत ॥
इतिगारु१०३ अध्यायः ॥

पादगडिरः । पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्लौ
पदे । गोद० इ० गौड भा० ॥

पादग्रहणम् । न० अभिवादाने । नामो
च्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्का
रे ॥ पादयोर्ग्रहण स्पर्श ॥ व्यत्यस्त
पाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंशुभोः ।
सव्येनसव्य. स्पष्टव्योदक्षिणेनच द
क्षिण . ॥

पादचतुरः । पुं० छागे ॥ सैकते ॥

पादपीठ :

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥
 परदोषैकप्रवक्तृपक्षे ॥ इ० मे० ॥
 पादचत्वरः । पु० पादचतुरे ॥ इ०
 हेमचन्द्रः ॥
 पादचारी । पुं० पादातौ । त्रि० पदभ्यां
 गमनशीले ॥
 पादजः । पुं० शूद्रे ॥ पदभ्यां जातः
 । जनौ० छः ॥
 पादवाणम् । न० पादुकायाम् ॥
 पाददहः । पुं० विचर्षिकायाम् ॥
 पादनिकेतः ॥ पुं० चरणपीठे ॥ पाद
 योर्निकेतः । आश्रयः ॥
 पादपः । पु० । द्वौ । वृक्ष ॥ पादैः
 प्रिवति । प्रा० सुपीतियोगविभागा
 ॥ तृकः पादपीठे ॥
 पादपखण्डः । पुं० वृक्षसमूहे ॥ पाद
 पानांसमूहः । वृक्षादिभ्यः खण्डः
 पादपरुषा । स्त्री० वन्दायाम् ॥
 पादपा । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादपाशः । पुं० दामाश्रमे । अश्व
 पादरज्जौ ॥
 पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पै
 रकीसकली इ० भा० ॥ खड्गका-
 याम् । खड्गवा इ० भा० ॥
 पादपीठः । पुं० न० पादासने ।
 पादस्थापनपीठे । पादनिकेति । इ०
 इ० च० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणाश्च
 स्रग्भूडामश्मिरौचिभिः । नीराज
 यन्निभूपालाः पादपीठान् भूतलमि

पादाकुलम्

तिश्रीकृष्णमिश्रः ॥
 पादपीठिका । स्त्री० नापितादिशिल्पे ॥
 पादपोत्पलः । पुं० कर्षिकारे ॥ पाद
 पेत्तपलमूलदाकारपुष्पमस्य ॥
 पादवलयः । पुं० हंसके । पादकटके ॥
 पादवल्लीकम् । न० श्लोपदे ॥
 पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गो-
 हिरे ॥
 पादरखचम् । न० पादुकायाम् ॥
 पादरज्जुः । स्त्री० पार्याम् । इस्तिपा
 दवन्धनगुणे ॥ चरणवन्धनदाममात्रे ॥
 पादरथी । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादरोहणः । पुं० वटवृक्षे ॥
 पादविक । पुं० पथिके । पदवीधाव
 ति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥
 पादविरजाः । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादविहरणम् । न० पातक्षेपे ॥
 पादशः । च० पादम् पादमित्यर्थे ॥
 पादशैलः । पुं० प्रस्थान्तपर्वते ॥
 पादशोथः । पुं० पादगतशोफे ॥ यथा
 । अनन्योपद्रवकृतः शोथः । पादस
 सुत्थितः । पुरुषं हन्तिनारीन्मुख
 जोगुञ्जजोदयम् इति साधवः ॥
 पादस्फोटः । पुं० विपादिकायाम् ।
 विवाहः इ० भा० । स्फुटति ।
 स्फुट० । चञ् । पादस्फोटः ॥
 पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यञ् ॥
 पादाकुलकम् । न० साक्षावृत्तविशिषे
 यथा । अक्षरगुरुलघुनियमविरहितं

पादाभ्यासयमकम्

भुजगराजपिङ्गलपरिभूषितम् । भव
तिसुगुम्फितषोडशकलकंवाणीभूषा
पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवन
हतकुसुमपरागः परभूतनिभूतरवि
तवनभाग , । चिरतरसञ्चितमान
दुरन्तः कस्यनमुदमुपनयति वस
न्तः ॥

पादायम् । न० प्रपदे । पादस्यायम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे । पादस्याङ्ग
दमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पा
दाङ्गयति । दी० । दायतिवा । दै
प्० । दयते । देङ् पालनेवा । आ
तङ्गतिक् ॥

पादात् । पु० पादातौ ॥

पादातम् । न० पत्तिसङ्गती ॥ पदातौ
नासमूहः । भिक्षादित्त्वादण् ॥ पुं०
। पादातौ ॥ पादाभ्यामतति । अ-
त० । पचाद्यच् ॥

पादाति । पुं० पत्तौ । पादातिक्रि ॥

पादातिक्रिः । पुं० पादातौ ॥ पादाति
रेव । विनयादित्त्वात्स्वार्थेठक् ॥
पादाभ्यामतति अत० । बाहुलका
त्ङ्गकोवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्र
भेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया-
स्तथायुयुधिरेन्द्रपा । आपदिव्या
पृतनयाविस्मयजनतायथेतिमाधका
व्य१६ सर्गे ६० श्लोकः ॥ नृपारा-
जानः । आपदिव्यसनेऽपि । व्या-

पादौ

पृतनयाप्रवृत्तिनीतिकाएवसन्तः न
तुश्चापदवृत्त्येतिभावः । पृतनया
सेनयासाधनेन । वाक्यान्तरस्थस्या
पिपृतनाशब्दस्थचान्वयश्चित्रे सोढ
व्यः । तथातेनप्रकारेणयुयुधिरेसम्प्र
जङ्गुः । यथा दिव्याजनताभन्तरिष्ठ
वर्त्तिसिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमा
य । अमानुषयुद्धचक्रुर्दिग्विषयः ॥

पादारक्तः । पुं० पीलिदे । नौकावयव
विशिष्टे ॥

पादार्प्यम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्दः । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त्तः । पु० अरघटके । रघट्०
ङ्० भा० ॥

पादाविक्रिः । पु० पादातौ ॥ पादाभ्यास
वति । अवरक्षणादौ । वा० कृकः ॥
यद्वा । पादेनावोरक्षयम् । तच्चनियु
क्त० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादौ । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिज
लजन्तुषु ॥ तैयथा । कुम्भीर कूर्मन
नक्राश्चगोधानकरशङ्खवः । घृष्टकः
शिशुमारश्च त्वादयः पादिनः स्मृताः
॥ पादिनो पिचयेतेतुकीषस्थानां
गुणैः समाः ॥ चतुर्थीशभाणिनि ॥
यथा । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्धेना
र्द्धिनोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयाशाश्च
तुर्थीशाश्चपादिनः । चि० । पाद-
विशिष्टे ॥

पादोदकम्

पादुका . । त्रि० गमनशीले ॥

पादुका । स्त्री० पादत्राणे । चर्मादि
निर्मितपादाच्छादने । उपाद्दिन ॥

पादूपव । स्त्रार्थेक . ॥

पादुकाकारः । पुं० चर्मकारे । पादु
कां करोति । डुकृञ् . । कर्मव्यण् ॥

पादुकाकृतत् । पुं० चर्मकारे ॥

पादू . । स्त्री० पादुकायाम् । पद्यतेऽनेनया
। पद० . । चित्कसिपद्यस्तेरिच्छूः ॥

पादूकृतत् । पुं० चर्मकारे । पादूकरोति
। कृञ् . । क्तिप् । तुक् ॥

पादोदकम् । न० चरणधौतजले ॥ चर
णामृते ॥ यथा । हृदिहृपमुखेनाम
नैवेद्यमुदरेदरेः । पादोदकञ्चनिर्मा
ल्यमस्तकीयस्यसोच्युतः ॥ नैवेद्यम
न्नं तुलसीविमिश्रं विशिषतः पाद-
जलंपिवेच्च । योश्चातिनिष्ठं प्रयतो
मुरारेः प्राप्नोतिमुप्रे मयुतांसभक्ति
मितिपाप्मोत्तुखण्डे १०० अध्या-
य . ॥ अपिचतत्रैव । इत्यां इति
यदङ्घ्रिसङ्घितुलसीसेयञ्च पादो-
दकं नैवेद्यं बहुमद्यपानदुरितंशुर्वङ्ग
नासङ्गमम् । भक्त्याधीनमतिस्थिति
र्हरिजनेतत्सङ्गतिः सङ्गजांशाल-
ग्रामशिलादिमूर्तिसहिताजानन्ति
केवैहरेरिति ॥ श्रीनृसिंहपुराणे ग
गाप्रवागगयनैमिषपुष्कराणिपुण्या
नियानि कुरुवाङ्गलयामुनानि ।
कालिनतीर्थसलिलानिपुनन्तिपाप-

पानकम्

पादोदकंभगवत प्रपुनातिसद्यङ्गति
पीतेपादोदकेविष्णोर्यदिप्राणेर्धिमुच्य
ते । हत्वायमभटान्सर्वान्वैष्णवलो
कमाप्नुयात् ॥

पावतम् । न० पवतिसमूहे ॥ भि०
अश् ॥

पाद्म . । पुं० वेधसि ॥ न० । पद्मपुराणे ॥

पाद्यम् । न० पादायवारिणि । पादप्र
क्षालनार्थजले ॥ पाद्यपाचलक्षणे
यथा । षडङ्गुलप्रविस्तारमुत्सेधञ्च
तुरङ्गुलम् । ओष्ठमेकाङ्गुलकुर्यान्ना-
सिकांचतुरङ्गुलाम् ॥ पृष्ठे पादसमा-
युक्तचतुरङ्गुलमानतः । पाद्यपाच-
मितिख्यातसर्वदेवप्रपूजने इति ॥
पादार्थमुदकम् । पादार्थाभ्याश्चेति
यत् ॥

पानः । पुं० निःश्वासे ॥ शौण्डिकाल-
लये । शृण्डायाम् । खङ्गादे . सं-
स्कारविशेषे । पाण० इ० भा० ॥

पानम् । न० पीतौ । द्रवद्रव्यस्यगला
धीनयने । पीना० इ० भा० भाज
ने ॥ रक्षणे ॥ शौण्डिकालये ॥ पि
वंत्यत्र । पापानि । अधिकरणेल्युट्
॥ पेयेजलादौ ॥ पीयते यत्तत् ।
कृत्त्वल्युटोवङ्गुलमितिकर्मणिल्यु-
ट् ॥

पानकम् । न० पद्मापानारसवद् ॥ इ०
भा० प्र० पेयपदार्थे ॥ तत्रास्त्रफल
पानकम् ॥ यथा । आचमामंजल-

पानकम्

स्त्रिंशत्तद्वटपाणिना । सिता-
शीताम्बुसयुक्तकर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदं श्रेष्ठं भीमसेनेन निर्मि-
तम् । सद्योरुचिकरवत्प्रीतिमिन्द्रि-
यतर्पणम् ॥ अपक्वाभ्रसोडूतपान-
कवातनाशनम् । कफपित्तकरकि-
ञ्चित्प्रत्यह्यदिसेवितम् ॥ पक्वाभ्र-
स्यतु । सुपक्वमास्यफलसुसुष्टिना
सम्पदितशर्करया समन्वितम् । एला-
लवङ्गाद्रकवासवासितवर्णान्वित-
कस्यनरोचकभवेत् ॥ पानकचाम-
सम्भूतस्वादमृदुगुरुपित्तकित् । सुहृ-
द्यं श्लेष्मकदल्यवर्णवृष्यरुचिप्रद-
म् ॥ - (* * *) - ॥ अम्बिकाफ-
लपानकं यथा । अम्बिकाया फल-
पक्वमर्दितमवारिणा दृढम् । शर्करा-
मरिचोन्मिश्रलवगेन्दुसुवासितम् ॥
अम्बिकाफलसम्भूतपानकवातनाश-
नम् । पित्तश्लेष्मकरकिञ्चित्सुरुच्य-
वह्निबोधनम् ॥ निम्बूफलपानक-
यथा । भागेकनिम्बुजतोयं षड्भा-
गशर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्र-
पानकपानकोत्तमम् ॥ निम्बूफल-
भवपानमध्यमवातनाशनम् । व-
ह्निदीप्तिकररुच्यसमस्ताहारपाचक-
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकयथा ।
शिलायां साधुसम्पिष्टधान्याकव-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकसयुक्तकर्पू-
रादिसुसंस्कृतम् । नवीनेष्टमयेपा-

पानकम्

त्रैस्थितपित्तहरम्परम् ॥०॥ जम्बूवा-
पानकं यथा । जम्बूफलस्तुलतरसु-
पक्वसम्पदितमशर्करया कृत्वा लम् ।
। सुवासितवेल्लजभृङ्गपत्रैश्चैव विवक्षिते-
विरुद्धौजनानाम् ॥ जम्बूफलभव-
रुच्यपानककफनाशनम् । कषाय-
वातकृतस्तोकस्वादमृदुगुरुपरम् ॥
बीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसयो-
ज्यत्रिगुणशर्करजलम् । कर्पूरमरि-
चोन्मिश्रपानकस्यादिद्वयम् । मातु-
लुङ्गभवपानशूलानाञ्चविनाशनम् ।
श्लासेकासेरुचौवातविडम्बेषु च पृलि-
तम् ॥ हेमकिरणन्तु । शर्करानालिके-
लञ्चबीजपूररसप्रतप्तम् । पटपृतभ-
वेद्हेमकिरणनामयानकम् ॥ पानक-
हेमकिरणरुच्यं हृद्यं बलप्रदम् । सु-
स्निग्धवातघ्नञ्चुम्बकिञ्चित्कफकर-
गुरु ॥ करमर्दपानकयथा । लवङ्गाद्र-
कसयुक्तसुपिष्टवारिणायुतम् । क-
रमर्दकरैर्मर्द्यसप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृदुचिदभयं हृद्यमम्लतरस-
तम् । रक्तपित्तकरश्चोष्णमाकण्ठ्य-
कारमर्दितम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्वनारङ्गफलनिपीडितसयोजि-
तशर्करयातिशुभया । सह्याद्रकचे-
न्दुकणेन वासितम् पानिच्छयाकेन
नसंस्तुतक्षणम् ॥ नारङ्गफलसम्भू-
तपानकवातनाशनम् । मधुरविश-
दरुच्यं सुस्निग्धपित्तहृदहृदम् ॥ ० ।

पानवणिक

चारस्यतु । चारुष्यफलज सशर्कर
मर्दितशिशिरवारिणादृढम् । ऐल -
माद्रकयुतेनमुवासभक्तसिक्थमिलि
तकृतहासम् ॥ चारुष्यफलजपान-
गुरुष्य रुचिप्रदम् । कफपित्तहर-
श्चेष्टहृदयमधुरपाकिच ॥ परुषजीरचु
क्रादिद्राक्षादाडिमजतया । एकैक
मम्भवभिन्न पानकक्रियतेबुधैः ॥ ए
वमन्त्रस्यपुष्पस्य फलस्यान्त्रस्यवात-
या । शर्करामरिचोन्मिश्ररस्यस्यात्
पानकवरम् । एवहिपानककार्य-
मुधियासुष्ठुयत्कृतम् । गुणाद्रव्यानु
सारेणज्ञातव्याः पानकेषुच ॥

पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सम्भू
यपिवन्ति यत्र० अस्मिन्स्थाने ॥ पा
नस्यगोष्ठी । स्वार्येक ॥

पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥

पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चष
के ॥ अस्यपरिमाणाद्युक्तकुलसारे-
। नयनाग्निवाणसङ्घाकर्षेस्तुपरमे श्व
रि । हेतुपात्रप्रकर्तव्यमित्युक्तकुल
साधने ॥ इतोप्यधिकपात्रन्तुनक-
र्तव्यवसाधकैरिति ॥ कर्षलौकि-
कतोलकमित्यर्थः ॥ तदुक्तकुलोत्त
मे । गुञ्जाद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ-
कर्षउच्यतइति ॥ पानस्यपानायवा
पात्रम् ॥

पानवणिक । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन
उपलब्धितो वणिकः ॥

पानीयम्

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कसे
। कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते०
पानम् । क्षीरादि । पापाने । ल्यु
ट् । पानस्यभाजनम् ॥

पानसम् । न० पनसभवमद्ये ॥ त्रि० प
नससम्बन्धिनि । पनसस्येदम् । अ
ण् ॥

पानाश्वय । पुं० मदाश्वयरोगे ॥

पानिलम् । न० पानपात्रे ॥

पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ र-
क्षणीये ॥ यथा । पानीयपानीयंशर
दिवसन्तं चपानीयमिति । अस्यार्थ
। पानीयजलशरदिपानीयम्पाना-
हंभवतिनिर्मलत्वात्त्रिदोषघ्नुत्वा
त्विशेषतः । पित्तोपशान्तित्वात् ।
वसन्तं चपुनस्तदेवपानीयरक्षणीय-
मल्प देयमितिभावः । पारक्षणे ॥
न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य
गुणायथा । पानीयभ्रमनाशनकम-
हरमूर्च्छापिपासापहतन्द्राक्वर्हिर्वि-
नाशनवलकरनिद्राहरतर्पणम् । इ
दं गुप्तरसञ्जजीर्णशमननिश्च हित
शीतललघुच्छरसकारणनिगदित-
पीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्देहास्तु । पा
नीयमुनिभिः प्रोक्तदिव्यंभौममिति
द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधप्रोक्तधाराज
करकाभवम् ॥ तौषारञ्चतथाहैमते
पुधारगुणाधिकम् ॥ भौममन्त्रोनि
गदितप्रथमत्रिविधबुधैः ॥ जाङ्गल

पानीयशाला

परमानूपतत साधारणक्रमात् ॥
 अनार्त्तवप्रमुञ्चन्तिवारिवारिधरास्तु
 यत् । तत्त्रिदोषायसर्वेषादेहिना-
 परिकीर्तितम् ॥ नादेर्यमोद्भिदचैव
 नैर्भरसारसतथा । ताडागञ्चतथा-
 वाप्य कौपचौड्यञ्चपाखलम् ॥ वि-
 किरञ्चैवकैदारवार्षिकञ्चापिकीर्त्ति-
 तम् । भौमान्येतानिवारीणि ज्ञात
 व्यानिविचक्षणै ॥ भुक्त्यादौसलि
 लपीतकाश्यमन्दाग्निदोषकृत । म-
 र्ध्यऽग्निदीपनश्चेष्ट चान्ते स्थूल्यक
 फप्रदम् ॥ पानीयप्राणिनः प्राणा
 पानीयपावनमहत् । पानीयस्यप्रदा
 नेनदृष्टिर्भवतिशाश्वती ॥ पीयते ।
 पापानि । अनियर् ॥ पायतेवा । पै
 शोषणे । अनियर् ॥

पानीयतण्डुलीय । पुं० तण्डुलीय
 प्रभेदे । कञ्चटे ॥

पानीयनकुलः । पुं० उद्रे । जलमाज-
 रे ॥

पानीयपृष्ठज । पुं० कुम्भ्याम् ॥

पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना
 इतिभाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिघाडा
 इ० भा० ॥

पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा-
 ज्या ॥

पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥

पानीयवर्णिका । स्त्री० वालुकायाम् ॥

पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥ पानी

पापम्

यस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥

पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥

स्वार्थेकम् ॥

पानीयमलकम् । न० प्राचीनामलके
 ॥ प्राचीनामलकलोकीपानीयामल-
 कंस्मृतम् ॥

पानीयालु । पुं० जलालौ । पनिया
 लु० इ० भा० ॥

पानीयाश्ना । स्त्री० बल्लजायाम् ॥

पान्य । त्रि० पथिके ॥ पन्थाननिच्य
 गच्छति । पन्थोणनिच्यम् । इ० प-
 न्यादेशोणप्रच्ययश्च ॥ स्त्री० । पान्या

पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि
 । किल्बिषि । वृजिने । एनसि । दु-
 रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित
 कर्माऽननुष्ठानाभ्यापापोत्पत्ति सवि
 शेषमाहश्रीसदाशिवः । अनुष्ठान-
 निषिद्धस्यत्यागोविहितकर्मणः ।

नृणाजनयतः पापकृत् शशोकामय-
 प्रदम् ॥ स्वानिष्टमात्रजननात्परा-
 निष्टोपपादनात् । तदेवपापद्विविध
 जानीहि कुलनायिके ॥ परानिष्टक-

रात्यापान्मुच्यते राजशासनात् । अ-
 न्यस्मान्मुच्यते मर्त्यः प्रायश्चित्त्यास-
 माधिना ॥ प्रायश्चित्थायवादर्णैर्न-
 पूतायेकतादृशः । नरकान् ननिव-
 र्त्तन्ते इहामुत्रनिर्गर्हिता इति श्री
 महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्वशविधय-
 था । प्राणाभिपातनंस्तैर्न्य परदार

पापकम्

मथापिच । चीणिपापानिकायेनस
 र्वत परिवर्ज्येत् ॥ असत्प्रलाप
 पारुष्यं पैशुन्यमनृततथा । चत्वारि
 वाचाराजीन्द्रनजल्पे तनचिन्तयेत् ॥
 अनभिध्यापरस्वेषुसर्वसत्त्वेषुसौहृ-
 दम् । कर्मणाफलमस्तीतित्रिविधम
 नसाचरेत् ॥ अपिच । अदत्तानामु
 पादानहिंसाचैवानिधानतः । परदा
 रोपसेवाचकारिकत्रिविधस्मृतम् ॥
 पारुष्यमनृतश्चैवपैशुन्यचापिसर्व-
 शः । असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या-
 च्चतुर्विधम् ॥ परद्रव्येष्वपिध्यानम
 नसानिष्ठचितनम् । वितथाभिनि-
 वेशश्चत्रिविधकर्ममानसम् । त्रि० ।
 अधर्मिणि । शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि
 ॥ यथा । कथापिखलुपापानामल-
 म्भीयसेभवेदिति ॥ क्रूरे । परद्रो
 ष । दिकरे ॥ ॥ पात्यस्मादात्मानम् ।
 परक्षणे । पानीविषिभ्यः प० ॥
 पापमस्यास्तिवा । अर्शचाद्यच् ॥
 पापचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच
 । तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्र्यन्ति-
 साधवः ॥ धर्मनित्यं प्रशान्तात्मा
 कार्ययोगवहः सदा । नाधर्मेकुरु
 तेवुद्धि नचपापेप्रवर्तते ॥ धर्मनि
 त्योधर्मेनितरारतः । कार्ययोगव-
 हः कार्योपायतत्परः ॥

पापकम् । न० दुरदृष्टे । पाप्मनि ।
 पापे ॥

पापचेलिका

पापकञ्चुकयोग । प० यात्रायोगवि
 शेषे ॥ यथा । दुर्बलीयस्मिर्गोशोनि
 वसेत्पापमध्यग । पापकञ्चुकयो
 गोयथातु पत्नीनिहन्ति ॥
 पापकर्मा । त्रि० पापाचारः ॥ नचिर
 पापकर्माण क्रूरालोकजुगुप्सिता
 । ऐश्वर्यप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्णमृला
 इवदृमा ॥ पापकर्म्मयस्यसः ॥
 पापकृत् । त्रि० पापकारिणि ॥ पाप-
 कृतवानिति विग्रहेमुकर्मपापमन्त्र-
 पुण्येषुकृञ् इतिक्लिप् ॥
 पापकृत्तमः । त्रि० अतिशयपापका-
 रिणि ॥
 पापगण । पुं० पञ्चमात्रस्याष्टमप्रभेदे ॥
 पापग्रहः । पु० अर्धेनचन्द्रादौ ॥ य-
 था । अर्धेनेन्दु कुजोराहुः शनि
 स्तैर्युतइन्दुज । रवि पापाभवन्त्ये
 तेशुभास्थान्ये प्रकीर्त्तिता ॥ जन्म
 राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्थाः पा-
 पाअपिशुभाभवन्ति । यथा । केतूप
 श्रवभौममन्दगतय षष्ठ्यसिस्था
 शुभाश्चन्द्रार्कावपितेचतौचदशमौ-
 चन्द्रः पुनः सप्तमः । जीवः स
 प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म
 जः शुक्र षड्दशसप्तवर्जमितरेस
 र्वेऽप्युपात्ते शुभाइति ॥
 पापघ्नः । पु० तिले ॥ त्रि० पापना-
 शके ॥
 पापचेलिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ।

पापरोग :

पाठायाम् ॥

पापचेली । स्त्री० प्राचीनायाम् ॥ अ-
म्बष्ठायाम् । पाठायाम् ॥ पापेचल
ति । चलविलसने । पचादौचेलडि
तिनिपातनात् ङीप् ॥ पचैर्यङन्ता
दचिपापक्रीतिपापचोवायु । तमी
रयतिवा । अण् ॥

पापपति । पुं० जारे । उपपत्तौ ॥

पापपुरुष । पुं० पापमयाङ्गनरे ॥ स
चोक्त पाप्मे क्रियायोगसारे । रुष्टा
दौपुरुष श्रेष्ठ ससारसचराचर
म् । सर्वेषां दमनार्थाय सृष्टवान् पाप
पुरुषम् ॥ द्विजातिहत्यामूर्खानमदि
रापानलोचनम् । सुवर्णस्ते यवदन
गुरुतल्पगतिश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्या-
नासिकश्चैव गोहत्यादोषवाहुकम्
। न्यासापहरणश्रीवभूषणहत्यागलत
या ॥ परस्त्रीगतिवृत्तकालमुद्धल्लोकव-
धोदरम् । शरभापन्नहत्यादिनाभि
गर्भकथाकटिम् ॥ गुरुनिन्दासक्थि-
भागकन्याविक्रयश्रेफसम् । विश्वास
वाक्यकथनपायुपितृवधाङ्घ्रिकम् ॥
उपपातकरोमाणमहाकायभयङ्करम्
। कृष्णवर्णपिङ्गनेत्र स्वाश्रयात्यन्तदु-
क्खदमिति ॥

पापफलम् । न० रोगे ॥ कर्मविप्राके ॥

पापमुक्त । चि० निष्पापे ॥

पापयोनि । पु० अजे ॥ तिरश्चि ॥

पापरोग । पुं० मसूरीरोगे ॥ अष्टौपा

पामघ्न

परोगा । तेच । उन्मादः । त्वग्
दोष । राजयक्ष्मा । श्वास । मधु
मेह । भगन्दर । महोदर ।
अश्मरी । इति ॥

पापरोगी । चि० कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगि
णि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्वाद्दष्टौ
पापरोगिणोभवन्ति ॥

पापर्वि । पु० मृगयायाम् ॥ इ० इ०
। अपल । चि० पापग्राहके ॥

पापशमन । चि० पापनाशके ॥

पापशमनौ । स्त्री० शमीवृक्षे ॥ पाप-
नाशिकायाम् ॥

पापात्मा । पु० अश्मशीले । पापाशये
। पापिनि ॥

पापित्ता । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ आ
दौकर्णहयललितकृत्वाविप्र गुरुसहि
तम् । तद्वृत्त पिगलभणितपापित्ते
तिश्रवणहितम् ॥ यथा । भामभ्रा
मभुवनतलदर्शन्दर्शजगदखिलम् ।
भूयोभूय । परिगुणितम् विष्णोनाम्
श्रवणहितम् ॥

पापी । चि० पापयुक्ते ॥

पाप्मा । पु० पापे ॥ चि० । तद्वति ।
आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आप्नू०
। नामन्सीमन्व्योमन्निति० निपाति
तः ॥ पातिपिवतिवा । पा० । नामन्नि
ति० मनिन्० धातो पुगागमश्च-
निपातनात् ।

पामघ्न । पु० गन्धके ॥

पामा

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति०
राजनिर्घण्ट ॥

पाम । न० विचर्चिकायाम् । कच्छाम् ॥
पायच्यङ्गम् । पेशोषणे । मनिन् ॥
पायतेदेहोऽस्माद्वा । पारचये । पि
वतिदेहवा ॥

पामन । त्रि० कच्छुरे । पामरोगवि
शिष्ट । विचर्चिकायुक्ते ॥ पामाऽ-
स्यास्ति । पामादित्वेन ॥

पामर । त्रि० खले ॥ नीचं ॥ मूर्खं ॥
पामानराति । रा० । आतडितिक ।
॥ यद्वा । पाधर्म । मृयतेयेन । मृड्
प्राणत्यागे । पुसीतिच ॥

पामरोद्वारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्यर्थेमतु
प् ॥

पामा । स्त्री० विचर्चिकायाम् ॥ कच्छा
म् । खर्ज्वाम् ॥ अस्त्राश्रीषध यथा
। हरिद्राहरितालञ्च, वांगीमूत्रसैन्ध
वम् । अयलेपोहन्तिदद्रुपामानवेग
रतथा ॥ अपिच । माहिषनवनीत
चसिन्दूरञ्चमरीचकम् । पामाविले
पितानश्ये बह्वलापिहृषभुज ॥ अन्य
च्च ॥ मरिचचिह्नतकुष्ठ हरितालमन
प्रिशला । देवदारुहरिद्रे द्वे कुष्ठमा
सीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरञ्च
अर्कचौरसंस्कृतफलम् । एषाचकार
र्षिकोभागोविप्रस्यार्द्धफलभवेत् ॥ प्र
स्थकटुकतैलस्यगोमूचेष्टगुणेष्वेव ॥

पायु

मृत्पाचेलोहपार्चवाशनैर्मृद्वग्निनाप
चेत् ॥ पामाविचर्चिकाचैव दद्रुवि-
स्फोटकानिच । अभ्यङ्गेनप्रणश्यन्ति
कीमलत्वञ्चजायते ॥ प्रसूतान्यपिश्वि
त्राणितैलेनानेनमक्षणात् । चिरो
त्थितमपिश्वित्रविवर्णतत्क्षणाद्भवे-
दिति गारुड १६४ अध्याय ॥ पा
यच्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मनइति
नडीप् । डाबुभाभ्यामितिडाप् ॥

पामारि । पु० गन्धके ॥

पायस । पु० न० क्षीरतण्डुलमिश्रं
। परमान्ने ॥ अतप्ततण्डुलार्धात्ता.
परिमृष्टाघृतेनच । खण्डयुक्तं नदु-
ग्धेनपाचिता पायसोभवेत् ॥ पा
यस कफकृद्वल्योविष्टम्भीमधुरोगु
रु ॥ अपिच । पायसदुर्जरवल्य-
धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजन-
नहन्तिरक्तपित्ताग्निमाकृतम् ॥ श्री
वासी । मरुतद्रुपेटारपिन्इति भा०
॥ पयएव । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसोवि-
कारोवा । तस्यविकारइत्यण् ॥ प-
यसिसंस्कृतोवा । संस्कृतमच्चा० इ
त्यण् ॥

पायिक । पु० पदातिके । पायक इ
तिभाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥

पायित । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबते
र्यन्तात्कर्तरिक्त । शाक्यासाह्वा
व्यावेपायुगितियुगागम ॥

पायु । पु० मलद्वारे । अगर्जे । गुदे ॥

पारक्य .

अवाग्गातिरपानश्चपायुरध्यात्ममुच्य
ते । अधिभूतविसर्गश्चमित्रस्तत्राधि
देवतम् ॥ पायतिशोषयतितैलमि
तिपायु ॥ पु० । कृत्वापाजौह्युण्
। आतोयुक् ॥ यद्वापातिमलनिष्का
रणेन । पारक्षणे पिवतिवस्त्यौषधवा
। पापाने । प्राग्वत् ॥ चि० रक्षकी ॥
पाय्यम् । न० परिमाणे । यौतवे ॥ मौ
यतेऽनेन । माङ्माने । पाय्यसान्ना
य्येतिनिपातनात्स्थत्धात्वादे प-
कारादेशोयुगागमश्च ॥ जले ॥ चि०
। निन्दनीये ॥
पारम् । न० परतटे । नदीलङ्घनाद्गन्त
यतीरे ॥ पु० । न० प्रान्ते ॥ पारय-
ति । पारतीरकर्मसमाप्ती ॥ पचाद्यच्
॥ समाप्ती ॥ पु० । पारदेपीतिकश्चित् ॥
पारकुलीन । चि० परकुलेसाधौ ॥
। प्रति० खञ् ॥
पारक्य . । चि० परकीये ॥ यथा ।
यन्नाम्नातस्वशाखायापारक्यमविरो
धियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्नि
होत्रादिकर्मवत् इति ॥ पु० ।
परलोकहितकर्मणि । यथा ।
पादेनतस्यपारक्य कुर्यात्सञ्चयमा
त्मवान् । अर्धेनचात्मभरण नि
त्यनैमित्तिकतथा ॥ पादस्याङ्ग
र्द्धमर्थस्यमूलभूतविवर्द्धयेत् । एव
माचरत पुसोह्यर्थ साफल्यसृ-
क्षतीतिमार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारण

पारग । चि० । पारगामिनि ॥ पार
ङ्गच्छति । गमूल् ० । अन्ताच्यन्ता
ध्वदूरपारमर्वेच्छादिनागमेर्ङ् । प्रस्थ
य . ॥
पारगत . । पुं० जिने ॥ चि० ।
पारगे ॥
पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति ।
पार० । पारयतेरजि . ॥
पारजायिक । पु० पारदारिके ॥
इतिमहाभारते राजधर्म ॥
पारटौट । पु० । अश्मनि ॥
पारण । पु० मेघे ॥ न० । पारणा
याम् ॥ यथा । पारणपावनपुसा
सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाङ्ग
भूतञ्चफलदशुद्धिकारणम् ॥ सर्वे
ष्वेवोपवासेषु दिवापारणमिष्यते
। अन्यथाफलहानि स्याद्वेतेधारण
पारणम् ॥ नराचौपारणकुर्याद्वेते
वैरोहिणीव्रतात् । निशायांपारण
कुर्याद्वर्जयित्त्वामहानिशाम् ॥ पूर्वा
ण्हेपारणशस्त कृत्वाविप्रसुरार्चनम्
। सर्वेषासम्मतकुर्याद्वेतेवैरोहिणी
व्रतमितिब्रह्मवैवर्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे
८ अध्याय . ॥ जन्माष्टमीव्रतेपार
णकालस्तु । अष्टम्यामथरोहिण्या
नकुर्यात्पारणकचित् । हन्यात्
पुराकृतकर्म उपवासार्जितफलम्
॥ तिथिरष्टगुण हन्तिनक्षत्रञ्चचतु
र्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नत कुर्या

पारद .

त् तिथिभान्ते च पारणम् ॥ अत्रो
भयवियोगे पारणमुक्तम् । यदा सार्द्धं
प्रहरनिशाभ्यन्तरे एकस्यैव वियोगस्त
दैकतरवियोगेऽपि पारणम् । तथा च
नारदीये । तिथिनक्षत्रसयोगेऽप
वासोयदा भवेत् । पारणन्तु न कर्त्त
व्यं यावन्नैकस्य सक्षयः ॥ सायोगि
के त्रते प्राप्ते यद्यप्येको वियुज्यते । त
त्रैव पारणं कुर्यादेव वेदविदो विदुः
॥ यदैकस्यापि । सार्द्धं प्रहरनिशाभ्य
न्तरेन वियोगस्तदा तयोरवियोगेऽपि प्रा
तस्तस्मात् पारणमिति स्थान्ते चोक्तम्
वान्ते वा त्रतीकुर्वीत पारणमिति कृ
रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासोत्तरदिने-
विहितकाले विहितभोजने ॥

पारत । पु० । पारदे । पारा० इ०
भा० ॥ पारंतनोति । तनु० ।
अन्येभ्यो० ङ । ॥

पारतन्व्यम् । न० । पराधीने । परत
न्ततायाम् । पराधीनविषयताशालिच्चे
पारत्रिकम् । त्रि० । परलोकभवे ॥

पारद । पु० । रसराजि । रसेन्द्रे । महार
से । चपले । रसे । सूते । यथा । पा
रदस्तुमनाक्पाण्डुः । सूतस्तुरङ्गितो
मलात् । पारदस्तुमनाक्शीतः स
र्वैर्तुल्यगुणा स्मृता । इति शब्दा
र्णवः ॥ तस्योत्पत्त्यादयो यथा ।
शिवाङ्गात्प्रच्युतरेतः पतितधर-

पारद

णीतले । तर्ह्यहसारजातत्वाच्छुक्ल
मच्छमं भूयतत् ॥ क्षेत्रभेदेन पि
क्षेत्रशिववीर्यचतुर्विधम् । श्वं तरक्त
तथा पीतकृष्णं तत्तु भवेत्क्रमात् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रस्तु ख
लुजातितः । श्वं तशस्तरुजानां शि
रक्तं किल रसायने ॥ धातुवादे तु तत्
पीतखेगतौ कृष्णमेव च ॥ पारदः ष
ड्भस् । स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायनः ।
योगवाही महावृष्यः । सदा दृष्टिबल
प्रदः ॥ सर्वमयहरः प्रोक्तो विंशति
तः सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थो रसो भवेद्भ
क्ष्मावहो ज्ञेयोजनार्दनः ॥ रञ्जित
क्रामितश्चापि साक्षाद्देवो महेश्वरः ॥
मूर्च्छित्वा हरति रुजबन्धनमनुभूय-
खेगतिं कुरुते । अजरी करोति हिम-
तः कोन्यं करुणाकरं मृतात् ॥ रसामृ
ते । यस्य योगस्य योगो गस्तै नैव स ह्यो
जितः । रसेन्द्रो हन्ति तरो गनरकुञ्जर-
वाजिनाम् ॥ तस्य दोषायथा । मल
विषवज्जिगिरित्वचापलनैः सर्गिकदोष
मुशन्ति पारदे । उपाधिजौ ह्यौ त्रपुना
गयोगजौ दोषौ रसेन्द्रे कथितौ मुनी
श्वरौ ॥ मलेन मूर्च्छा मरणवित्रेण दा
हो ग्निना कष्टतरः शरीरे । देहस्य जा
ड्यङ्गिरिणा सदा स्याच्चाञ्चल्पतो वीर्य
हतिश्च पुंसाम् ॥ वङ्गे न कुष्ठं भुजगेन
गण्डो भवेदतो सौपरिशो वनीयः ।
वज्जिर्विषमलञ्छति मुख्या दोषास्त्र

पारद .

योरसे ॥ एतैकुर्वन्तिसन्तापमृतिमू
र्च्छान्ताक्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता
दोषाभिषग्भि पारदेयदि । तथा
प्येतेत्रयोदोषाहरणीयाविशेषत ॥
सस्कारहीन खलुसूतराजय , सेव
तेतस्यकरोतिवाधाम् । देहस्यनाश
विदधातिनूनकष्टांश्चरोगान्जनयेन्न
राणाम् ॥ पल्लवशब्दवाच्ये स्नेच्छजा
तिविशेषे ॥ त्रि० पारदातरि ॥ पा
रददाति । डुदाञ्ज० । आतीनुपे-
तिक ॥ पारदस्यमारितस्यमूर्च्छित
स्यगुणायथा । पारद ' कृमिकुष्ठघ्नो
जयदोदृष्टिद सर , । मृत्पुद्गलम
हावीर्ययोगपाहीजराहर ॥ स्मृ-
त्योजोरूपदोषघ्नोदृष्टिकृद्वातुवर्द्धन
। षण्डत्वनाशन शूर खेचर , सि
द्धिद , पर ॥ पारद सकलरोगहा
स्मृत , षड्रसोनिखिलयोगवाहक
। पञ्चभूतमयएषकीर्त्तिर्तस्मिन्तद
गुणगणैर्विराजते ॥ अथास्यशोधन
विधि । तत्रखेदनम् । नानाधान्यै
र्यथाप्राप्तैस्तुषवर्जैर्जरान्वितै , मृद्भा-
ण्ड पूरितरक्षेदावदन्तत्वमाप्नुयात् ॥
तन्मध्ये भृङ्गराण्मुण्डीविण्णुकान्ता
पुनर्नवा । मोनाक्षीचैवसर्पाक्षीसह
देवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णी
च हसपादीचचित्रकम् । समूल
कुट्टयित्वातुयथालाभविनि क्षिपेत्
॥ पूर्वान्नभाण्डमध्ये तु धान्यान्मक

पारद .

मिदस्मृतम् । खेदनादिषुसर्वत्र
रसरराजस्ययोजयेत् ॥ विण्णुक्रा
न्तागिरिकर्णीच अपराजितैवश्वेत
नीलपुष्पभेदात् ॥ अत्यम्भमारनाल
वातदभावेप्रयोजयेत् । तदभावे ।
धान्यान्नाभावे । व्यूषण लवण रा
जीरजनीत्रिफलाद्रकम् । महा
वलानागबलामेघनाद , पुनर्नवा ॥
मेषशृङ्गौचित्रकश्चनवसारसमसमम्
। एतत्समस्त व्यस्त वापूर्वास्नेनैव
पेषयेत् ॥ प्रलिम्पेत्तेनकल्केनबस्त्र
मङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये नि क्षि
पेत्सूतबध्नातत्त्रिदिनपचेत् ॥ दो
लायन्तेऽस्त्रस युक्तेजायतेस्वेदितो
रस । मेषशृङ्गीमेठाशृङ्गौ । तद-
लाभेकर्कटशृङ्गीयाच्चा ॥ नवसारम्
नौसादर । अन्यच्च । मूलकानल-
सिन्धूल्यव्यूषणाद्रकराजिका ।
रसस्यषोडशांशेनद्रव्ययुज्यात्पृथक्-
पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषुमतमा-
नमिदबुधै । पटावृतेषुचैतेषुसूत
प्रक्षिप्यकाञ्चिके ॥ खेदयेद्दिनमेक
श्चदोलायन्तेणबुद्धिमान । खेदाक्षी
ब्रोभवेत्सूतोमर्दनाच्चसुनिर्मल ॥
मूलक मुरद्व । अनलश्चित्रकम् । व्यू-
षण चिकटु । राजिकाराद्र ॥ + ॥
अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्णं चूर्णा-
भ्यामादौ मर्दोरसस्ततः । दध्नागु
डेनसिन्धूल्य राजिकागृहधूमकै , ॥

पारद .

अन्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस-
र्षपै कृतै कषायै बृहती विमिश्रितै । फलत्रिकेणापि तमर्दितोर-
सोदिनत्रय सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ -
अथमूर्च्छनम् । व्यूषण त्रिफलावन्-
ध्याकन्दैः जुद्राद्वयान्वितैः । चित्र-
कोर्णानिशाक्षारकन्यार्ककनकद्रु-
॥ सूतकृतेनयूषेणवारान्सप्ताभिमूर्च्छ-
येत् । इत्य सप्तमूर्च्छितं , सूतस्थ-
जित्सप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याक-
न्दबाभस्वस्वमाकन्द । जुद्राद्वयम् ।
छोटीकटै आ० वडोकाटैश्च । जर्णा-
जर्णमिषका । जि० रिद्रा । चारो-
यवचारः । कन्याकुमारी । अर्कोऽ-
र्कपञ्चरस । कनकोधत्तूरपञ्चरस
अथोर्ध्वपातनम् । मयूरघ्नीवताप्या-
भ्यानष्टपिष्टीकृतस्यच । यन्त्रे विद्या-
धरेकुर्यादूरसेन्द्रस्योर्ध्वपातनम् ॥ सूत-
स्य्यादूर्ध्वपातेनमर्बदोषविवर्जितः ।
। मयूरघ्नीवातृतिया । ताप्य सुवर्ण-
माखी । नष्टपिष्टीकृतस्यकुमारिकाद्र-
वयोगेनतावन्मर्दनकर्तव्यं यावत्पा-
रदः पृथङ्नदृश्यते । विद्याधरेयन्त्रे
डमरयन्त्रे ॥ अथाधः पातनम् । चि-
फलाशिगुशिखिभिर्लवणासुरिसयु-
तैः । नष्टपिष्टरसकृत्वालिपयेदूर्ध्वं वभा-
जनम् ॥ ततोदीप्तै रधःपातमुपलैस्त-
स्यकारयेत् । यन्त्रे भूधरसंज्ञे तुततः
सूतो विशुद्ध्यति ॥ खेदनादित्रि-

पारद .

याभिस्तुशोबितोऽसौयदाभवेत् । त-
दाकार्याणिकुरुतेप्रयोज्य सर्वकर्म-
सु ॥ + ॥ अथ मुख्य दोष हरशो-
धनविधिः । गृहकन्याहरतिमल-
त्रिफलाग्नि चित्रको विघ्नहन्ति ।
तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सप्तमूर्च्छ-
येत्सप्त ॥ ० (० + ०) ॥ अथ
सर्वदोषहर सक्षिप्त शोधनवि-
धिः । कुमारिकाचित्रकरक्तस-
र्षपै कृतै कषायैर्बृहतीविमिश्रितैः
। फलत्रिकेणापि विमर्दितोरसोदिन-
त्रयसर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एव कदर्शि-
तं सूतं षण्डाभवति निश्चितम् ।
वह्नीषधीकषायेणस्वेदितं सप्तमी
भवेत् ॥ सर्पाक्षौचिञ्चकावन्ध्य भृ-
ङ्गाब्दे स्वेदितो वली । ततः अपा-
वकद्रावैः खिन्नः स्यादिति दीप्तः ॥
॥ सर्पाक्षीनागफणी । चिञ्चिका
अम्बी । वन्ध्याबाभस्वस्वसा । भृङ्गी
भृङ्गराजः । अब्दोमुस्ता । पावक-
सिञ्चकः ॥ + ॥ अथरसस्यमारण-
विधिः । धूमसाररसतोरौगन्धक-
नवसाठरम् ॥ यामैकमर्दयेदम्लैर्भा-
गकृत्वासमसमम् ॥ काचकूप्यावि-
निः क्षिप्यताश्चन्द्रस्त्रमुद्रया । वि-
लिप्यपरितोवक्त्रे मुद्रादंश्चाविशोष-
येत् ॥ अधः सच्छिद्रपिठरौमध्ये कू-
पीनिवेशयेत् । पिठरौवालुकापूरै-
र्भृत्वाचाकूपिकागलम् ॥ निवेशयेत्

पारद .

लन्यातऽधोवर्जिकुर्याच्छनैः शनैः । त
स्मादप्यधिककिञ्चित्पावकज्वालये
त्क्रमात् ॥ एवद्वादशभियामैर्मिय
तेरसउत्तम । स्फोटयेत्स्वाङ्गशो-
ततमूर्ध्वगगम्भक्त्यजेत् ॥ अध स्थव
मृतसूतगृहणीयात्तनुमात्रया । यथो
चितानुपानेनसर्वकर्मसुयोजयेत् ॥
अथान्य प्रकार । अपामार्गस्यवी
जानामूषायुग्मप्रकल्पयेत् । तत्स-
पुटेक्षिपेत्सूतमलपूदुग्धमिश्रितम् ॥
मलपू काष्ठोदुम्बिका ॥ द्रोणप-
ष्पीप्रसूनानि विडङ्गमरिमेदक . ।
एतच्चूर्णमधस्त्रोर्ध्वं दत्त्वामुद्राप्रदापये
त् ॥ तद्गोलमाधमेत्सस्यक्मृन्मू-
षासपुटेसुधो । मुद्रादत्त्वाशोषयि
त्वाततोगजपुटेपचेत् ॥ एकेनैवपुटे-
नैवमृतकभस्मजायते । तत्प्रयोज्य
यथास्थानियथामात्र यथाविधि ॥ +
॥ --(*#)-- ॥ अथान्य प्रकार
॥ काष्ठोदुम्बरिकादुग्धैरसकिञ्चिद्
विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टहिङ्गोश्चमू-
षायुग्मप्रकल्पयेत् ॥ क्षिप्त्वातत्
सपुटेसूततत्रमुद्राप्रदापयेत् । धृत्वा
तद्गोलकप्राञ्चोन्मूषासपुटेधिके ॥
पचेत्गजपुटेतेनसूतकयातिभस्मता
म् ॥ अन्य प्रकारोपि । नागवल्ली
रसैर्घृष्ट कर्कोटौकन्दगर्भित । मृ
न्मूषासपुटेपक्व सूतोयात्येवभस्म
तामिति भावप्रकाश . ॥

पारलौकिक

पारदण्ड । पु० देशविशेषे । सतु०
ओङ्गदेशैकभागइतिकेचित् ॥
पारदर्शी । त्रि० पारङ्गते ॥ पारद्रष्टु,
शीलयस्य । णिनि ॥
पारदारिक . । पु० परदाररते । परस्त्री
गामिनि ॥ य परस्त्रीषुनिरतस्त-
स्यप्रीर्वाकुतोयश । सचनिन्द्य :
पापयुक्त शश्वत्सर्वसमासुच ॥
परदारान्गच्छति । गच्छतौपरदा-
रादिभ्यइतिठक् ॥
पारदार्यम् । न० परदारगमने ॥
पारदृष्ट्वा । त्रि० पारङ्गते ॥ पारमन्त-
दृष्टवान् ॥ इषे क्कनिप् ॥
पारमार्थिक . । त्रि० परमार्थयुक्ते ॥
मुख्ये ॥ परमार्थादागत । ठक् ॥
पारमेष्ठ्यम् । न० ब्रह्मपदे ॥
पारम्पर्यम् । न० आम्नाये । कुलक्रमे ॥
यस्मिन्देशेयश्चाचार पारम्पर्यक्रमा
गत । तत्रतनावसन्त्यतधर्मस्तत्रै
वतादृश इतिविवादभगार्णव ॥
परम्परायाश्चागत ततआगतइत्यण्
। चतुर्वर्णादिच्वात्प्यञ् ॥ परम्परा
शब्दात्स्वार्थेप्यञ्वा ॥
पारम्पर्योपदेश । पु० ऐतिह्ये । उपदे
शपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येणउपदेश
॥ कर्मधारयोवा ॥
पारलौकिक । त्रि० परलोकसम्बन्धि
नि ॥ पारलौकिककार्येषुप्रसुप्ताभृश
नास्तिका ॥ परलोकेभव । अध्या

पारसी

त्मादेष्टजिष्यते । अनुशक्तिकादि ॥
 पारसत । पु० कपोले । पारावते ॥
 पारशव । पु० निषादे ॥ यथा । यत्रा
 क्षणस्तुशुद्रायाकामादुत्पादयेत्सुत
 म् । सपारयन्ने वशवस्तस्मात्पारशव
 स्मृतः ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशुद्रा-
 सुते ॥ करणेनसमाचाऽस्यवृत्तिर्ज्ञ-
 यामनीषिभिः ॥ परस्त्रीतनये ॥ अ
 यसि । लोहे ॥ शस्त्रे ॥ परान्शृणा
 ति । शू० । आङ्परयो । खनिशृ-
 म्भाडिच्चेत्यु । परशुरेव । प्रज्ञाद्य
 ण् ॥ परम्भियाअपत्य वा । परस्त्री-
 परशुच्चेति विदादिषुपाठात्प्रकृते
 परशुरादेशोऽज्प्रत्ययः ॥ परशव्य-
 स्यविकारे ॥ कसीयपरशव्ययोर्यञ्
 औलुक्चेत्यञ्यतोलुक्च ॥

पारश्वधः । पु० परश्वधधारिणि ॥

पारश्वधिकः । पु० कुठारधारिणि ।

पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वध

प्रहरणमस्य । परश्वधादृच्च् ॥

पारसिक' । पु० देशान्तरे । पारसीके ॥

पारसी । स्त्री० पारसस्यभाषायाम् ॥

पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ त

दारम्भदिनयथा गणपतिमुहूर्ते ।

ज्येष्ठाश्लेषामघापूर्वारिवतीभरणीद

ये । विशाखाद्रींत्तराषाढशतमेप्राप

वासरे ॥ लग्ने स्थिरेमचन्द्रेचपारसी

मारवीपठेत् । शुद्धद्वतिशेषः ॥ द्वि

जस्यतदध्ययनाभावात् । योऽनधी-

पारस्कर

त्यद्विजोवेदमन्यचकुरुतेशराम् । स-
 जीवन्ने वशृद्वत्त्वमाशुगच्छतिमान्वय
 इतिमनूक्ते । औशनसादिप्रोक्तमर्थं
 शास्त्रमधीयानीयदिसान्वयः शृद्र-
 त्व प्राप्नोतितदापारस्यादिस्नेच्छभा-
 षाध्ययनकुर्वाणः सान्वयोस्नेच्छता
 माप्नोतीति किवाच्यम् ॥ अपशब्द-
 त्वाच्चद्विजिननपारस्यादिकमध्येयम् ।
 स्नेच्छोहवायदपशब्दइतिमहाभाष्या
 त् । अपिच । ब्राह्मणेननापशब्दोव
 त्तव्यः । भाष्यकारेणतदुच्चारणस्य
 स्नेच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । स्ने
 च्छामाभूमेत्यध्येयव्याकरणमिति-
 पस्पशाभाष्यम् ॥

पारसीक । पु० अश्वविशेषे । आव-
 दृजे । परादने ॥ देशविशेषे । पार-
 सिके ॥ त्रि० । तद्देशोदवे ॥ पार-
 सीकेदेशविशेषेभवः । कोपधाच्चे-
 त्यण् ॥

पारसीकयवानी । स्त्री० खुरासानीअ
 जवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये ।
 पारसीकयवानीतुयवानीसदृशीगु
 णैः । विशेषात्पाचनीरूक्षायाहि-
 णीमादिनीगुरु ॥

पारमीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच०
 इ० प्र० वसुनि ॥ पारमीकवचाशु
 क्ताप्रोक्ताहैमवतीतिसा । हैमवत्यु
 दितातद्वच्छूलहन्तिविशेषतः ॥

पारस्करः । पु० देशविशेषे ॥ पारक

पारायणिक

रोति । डुकृञ् । कृजोहेत्वितिक
। पारस्करप्रभृतौतिनिचसञ्ज्ञाया-
मितिसुट् ॥

पारस्त्रैण्येय । त्रि० परभार्यायामुत्प
न्ने ॥ परस्त्रिया अपत्यम् । कल्पा
स्थादित्वाट्ठक् । डूनडादेशश्च । अनु
शतिकादीनाचेत्थुभयपदद्वयि ॥

पारा । स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदी
विशेषे ॥ पारातृष्टाप् ॥

पारापार । पु० पारावारे । समुद्रे ॥
पारमपारमस्य ॥ न० । तुष्टे प्रभेदे
॥ अर्जितधनराजैकागारिकाग्निज
खादिभ्योविनङ्क्ष्यतीतितद्रक्षणेमह
द्दुःखमितिभावयतोविषयोपरमेया
तुष्टि साद्वितीयापारापारमुच्यते ।
इ० साङ्गाविदः ॥

पारायणम् । न० साकल्यवचने ॥ पा
रगतौ ॥ आदितचारभ्यान्तादविच्छे
देनवेदस्याध्यापने ॥ पारमयन्ते सक
लप्राप्नुवन्तियेन । अय० । करणेति
ल्युट्० युज्वा ॥ पारस्यायनम्वा ।
पूर्वपदादितिणत्त्वम् ॥ समासङ्गे ॥
पुराणपाठे ॥

पारायणिक । पु० शिष्ये । छात्रे ॥
पारायणवर्त्तयति । पारायणद्विवे-
दाध्यापनम् तच्चगुरुशिष्याभ्यानिव
र्त्तयति । अन्यतरासन्निधात्रध्ययनक्रि
यायाचनुत्पादात् । तथापिशिष्ये-
एवपारायणतुरायणेतिठन्प्रत्ययङ्

पारावताङ्घ्रिपिच्छ

त्थाकर । तथाहि । यश्चैवाधीते
यश्चपरस्यकरोतिउभौतौवर्त्तयत ।
यश्चयजतेयश्चचरुपुरोडाशान्निर्वपति-
उभौतौवपत । उभयत्रकस्माद्भभ
वति । अनभिधानादितिभाष्यम् ॥

पाराकुकः । पु० अश्मनि । पाषाणे ।
इतिशब्दरत्नावली ॥

पारावत । पु० कलरवे । कपोते ॥
पारावतोगुरुस्निग्धोरक्तपित्तानिला
पह । मङ्ग्याहौशीतलस्तज्ज्ञै
कथितोवीर्यवर्द्धन ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ यथा । चन्द्रोदयेगुरुश्चास्ते ल-
म्न वासुरपूजिते । योग पारावतो
यातु शुक्रवालनकिन्द्रगे ॥ प्रवक्षो
यदियोगीसौगमनेसर्वसिद्धिदः ॥
गिरी ॥ मर्कटतिन्दुके ॥ दत्तात्रेय-
स्यगुरौ ॥ परजीवमवति । परात्श
चीरहङ्काराद्वाज्ञानोपदेशेनवाच्यवति
। अव० । शठप्रत्यय । द्वितीयेति
पञ्चमीनयोगविभागाद्वासमास ॥
तस्येदमिच्छण् ॥

पारावतपदी । स्त्री० ज्योतिष्मत्स्याम् ।
पारावताङ्घ्रौ ॥ काकजङ्घायाम् ॥
पारावताङ्घ्रिः । स्त्री० कटभ्याम् ।
पञ्चायाम् । ज्योतिष्मत्स्याम् । माल-
कागणी० इ० भा० ॥ पारावतङ्गव
अङ्घ्रिरस्या ॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छ । पुं० पारावता
न्तरे ॥ यथाहराजनिर्घण्ट । पारा

पारिकाङ्क्षी

वतोन्योवग्दे शीकामुकोधुल्घुल्लार
व । पारावताङ्घ्रिपिच्छश्चेयोग
लरवश्चसङ्गति ॥

पारावती । स्त्रो० गोपगीते ॥ नदीप्र-
भेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावार । पुं० उदन्वति । समुद्रे ॥
न० तटद्वये ॥ पारमावृणोति । वृञ्
। कर्मस्थान् ॥ पारावारावस्यस्तङ्गति
वा । अर्शचाद्यच् ॥

पारावारीण । चि० पारावारगामिनि
। पारावारङ्गच्छति० । इत्याद्यर्थेषु ।
अपारावविगृहीताद्विपरीताच्चेति
खः ॥

पाराशर । पुं० हैपायने । व्यासे ॥ इ-
तिशब्दरत्नावली ॥ पराशरस्यापत्य-
म् । ऋष्यम् ॥ न० । पराशरोक्तं
भिन्नसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ चि०
। पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरि । पुं० वेदव्यासे ॥ पराशर
स्यापत्यम् । अतद्वञ् ॥

पाराशरी । पुं० भिन्नौ । मत्सरिणि ॥
पाराशर्येणप्रोक्तं भिन्नसूत्रमधीति ।
पाराशर्यशिलालिभ्याभिन्ननटसूत्रयो-
रितिणिनि ॥

पाराशर्य । पुं० वेदव्यासे । वादरा-
यणे ॥ पराशरस्यगोत्रापत्यम् । गर्गा-
दित्वाद्वञ् ॥ इत्यनन्तरापत्येपिगी-
चरूपाध्यारोपात्प्रत्ययः ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं० तपस्विनि ॥ परि-

पारिजात

काङ्क्षितुशीलमस्य । काङ्क्षिकार-
जायाम् । मुपौतिणिनि । पृ० ॥
यद्वा । पारमत्रास्ति । इनि । पा-
रिव्रह्मज्ञानकाङ्क्षति ॥ मत्सरिणि
इ० हेमचन्द्र ॥

पारिचित । पुं० अश्वमेधयाजिनि ॥
परितोदुरितक्षौयतेयनसपरिचित-
अश्वमेध तद्याजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघ । पुं० यात्रायामनङ्घनीये ॥
यथा । पूर्वादिपुच्छतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽन-
लक्षित । ३. प्रव्याग्नं यदिक्मस्य-
पारिघन्नुन्नतं येत् ॥ क्तिकानञ्च
त्रात्सप्तभानिपूर्वस्याममघातः सप्त-
भानियाभ्यायाम्चनुराधातः सप्त-
भानिपश्चिमायाम्चनिष्ठातः सप्त-
भान्युत्तरस्यालेख्यानीतिसर्वत्रवाक्य-
शेषः । तत्र वायव्याग्नं यदिगुपनि
बहारेखापारिघोदगडस्तः सर्वथानल-
ङ्घयेदित्यर्थः ॥ तत्रयवनेश्वरः ।
प्राचीमुदगद्वारिभिरत्रयायात्प्राग्-
द्वारिकैश्चोडुभिरप्युदीचीम् । तत्रैव
याभ्यामपराश्रितैर्भैर्याभ्याश्रितैश्चाप्य-
परांप्रयायादिति ॥

पारिघातिक । पुं० अध्वरये ॥

पारिजातः । पुं० मन्दारे । पारिभद्र-
तरौ ॥ सुरद्रुमे ॥ पारिणोद्धेर्जातः ।
॥ पारमस्यास्ति । अतद्वनि । पा-
रिपारङ्गतजातंजन्मास्यवा ॥ पारे-
जातोविष्णुपद्या पारिजातेतिवि-

पारिपार्श्विक

श्रुतद्वय्यागम ॥

पारिजातक । पु० सुरतरौ । मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थेक ॥

पारिणामिक । पु० परिणामात्मिके ॥

पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धधने ॥

यथा । मातु । पारिणाय्य स्त्रियो-
विभजेरन्निति ॥पारिणाद्यम् । चि० गृहोपकरणेशय्या
सनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थ-
स्थसङ्ग्रहेचैनाव्यर्थेचैवनियोजयेत् ।
शौचेधर्मेऽन्नपक्वाश्चपारिणाद्यस्य
चेक्षणे ॥ इतिमानवे ६ ऽध्याय
एनापत्नौ ॥पारितथ्या । स्त्री० बालपाश्यायाम् ।
सौमन्तस्थितायास्वर्णादिपट्टिकाया-
म् । बन्दीबेना० इ० भा० ।
सिती० इ० गौ० भा० ॥ परितस्त
थाभूतापरितथा । चतु० स्वार्थेऽप्यञ् ॥
पारितोषिक । चि० प्रदेये । तुष्टिदा
ने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितो
षेणलब्धम् । परितोषादागतवा ।
शैषिकष्ठक् ॥पारिपन्थिक । पुं० चौरे । पन्थानवर्ज्जयि
त्वाव्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थइन्ति
वा । परिपन्थश्चतिष्ठतीतिठक् ॥

पारिपात्र । पु० कुलाचलविशेषे ।

चिचकूटे । सुदारौ ॥ इतिहेमच०

पारिपात्रक् । पु० पारिपात्रपर्वते ॥

पारिपार्श्विक । पु० अनुगे ॥ पार्श्व

पारिभाव्यम्

वर्त्तिनि ॥ पार्श्वे इतिपरिपार्श्वम् ।
विभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव । परिपार्श्वव
र्त्तते । परिमुखचेतिचकाराड्क् ॥
नञ्चा पार्श्वस्थे ॥पारिप्लव । पु० नानाविधोपाख्यान-
समुदाये । अश्वमेधेकर्मणिजामि
तापरिहारार्थपुत्रादि वृतायराज्ञेक
यामौष्ठवार्थकपले ॥ मनुर्वैवस्वतोरा
जाद्वत्यादिकासाञ्चित्कथा । तस्या
रात्रौपारिप्लव माचक्षीतेतियथा ॥
जलोपरिसञ्चारिणिपक्षिविशेषे ॥
चि० । चञ्चले ॥ आकुले ॥ परिप्ल
वते । भुङ्गती । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥पारिभद्र । पु० मन्दारे । निम्बतरौ
। पारिजातके । पालितामादार०
इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिल-
श्लेष्मशोथभेद कृमिप्रणुत् ॥ तत्
पुष्पपित्तरौगघ्न कर्णव्याधिविनाश-
नम ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥
पारमस्यास्ति । अतड्गुणि ॥ पारि
पारङ्गतभद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्ये
तिवा । प्रज्ञाद्यण् ॥पारिभद्रक । पु० भद्रदारुणि । द्रुकि
लिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृक्षे ॥
न० । कुष्ठौषधी ॥पारिभाव्यम् । न० कुष्ठौषधीव्याप्ये । पाक
लेपरिभावेसाधुः ॥ तत्रसाधुरितियत्
स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाशयेषुभवति
। भव्यगेयेतिसाधुरितिस्वामी ॥ परि

पारिश .

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥
यथा । साक्षित्व पारिभाव्यञ्चदान-
ग्रहणमेवच । विभक्ताभातर कुर्यु-
र्नाविभक्ता परस्परमितिदायभाग
पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के-
तेनार्थबोधकेपदे ॥

पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र-
वृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषे ॥
पारिमुखिक । त्रि० सेवके ॥ अपपरी-
त्यव्ययीभावेपरिमुखवर्त्तते । परि-
मुखचेतिठक् । स्वामिनोमुखवर्ज-
यित्वाय सेवकोवर्त्तत । स एवमु-
च्यते । यदातुसर्वतोभावेपरिशब्द
प्रादिसमासश्चतदायतोयत । स्वामि-
नोमुखततस्ततोयोवर्त्ततसोर्थोबो-
ध्यः । एवपारिपाश्विकेष्टूद्यम् ॥
पारियात्र । पु० पारिपात्रगिरौ । चि-
त्रकूटे ॥ परितोयात्रयादृश्यते । शेष
इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥

पारियात्रक । पु० पारियात्रे ॥ स्वा-
र्थेकन्

पारिरक्षक । पु० सम्करिणि । ताप-
से ॥

पारिवर्ह । पु० न० विवाहकालप्रदे-
येवरवध्वो प्रीतिदेये ॥

पारिश । पु० गर्दभाण्डे । कन्दरा-
ले । कपीतने । पलाशपीपलङ्कति-
गजगण्ड० इतिचगौ० भा० प्र०
वृत्ते ॥ पारिशोदुर्जरः स्निग्धः क

पारीक्षित

मिश्रककफप्रद । फलेस्त्रिमधुरोस्म-
ले कषाय । स्वादुमज्जक ॥

पारिषद । पु० सभ्यं ॥ शिवानुचरे
॥ परिषदिसभायासाधु परिषदो-
ग्यद्वत्यत्रपरिषदइतियोगविभागास्त-
॥ उदीच्यग्रामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष-
दिभव । प्रस्थोत्तरपदपलद्याट्टिकी
पधादण् ॥ त्रि० परिपत्सम्बन्धनि
परिषदइदम् । पञ्चाधुर्युपरिषदर्थ-
त्यञ् ॥

पारिषद्य । पु० सभ्यं । सभासदि ।
सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष-
दिसाधु । परिषदसमवैतिवा । प-
रिषदोग्यद्वतिग्न्य ॥

पारिहारिक । त्रि० परिहारकर्त्तरि ॥
पारिहाय्य । पु० आवापके । कटके
वलये । प्रकोष्ठाभरणे ॥ परिह्रियते
। ह्रज् ० । च्छलोग्यत् । परिहार्थ-
एव । प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । घञन्ता-
च्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेष्ट्यञ् । न० प-
रिहारत्वे ॥

पारी । स्त्री० पुरे । जलसमृद्धे ॥ कर्क-
र्याम् । सनालजलपात्रे । भारी इ०
भा० ॥ दन्तिनः पादरज्जो ॥ परा-
गे ॥ पात्र्याम् । दोहनपात्रे ॥
पानपात्रे ॥ पारयति० पार्यतेवा ।
पृपूत्तौ । चु० । पचाद्यच्घञ्वा
। डीप् ॥

पारीक्षित । पु० परीक्षितनृपे ॥ परी-

पार्थिव .

क्षिततनये । जनमेजये ॥ न० । परी
क्षितेक्षिते श्रीभागवते ॥

पारीण । त्रि० पारगामिनि ॥ शैषि
क ख ॥ पारङ्गामी । अवारपारे
तिखोवा ॥

पारीन्द्र । पु० सिंहे ॥ अजगरसर्पे ॥
पारीरण । पु० कमठे ॥ दण्डे ॥ पट-
शाटके ॥

पारु । पु० वन्हौ ॥ सूर्ये ॥ पिवति ।
पा० । वा० । पिवतेरपि ॥

पारुष्य । पु० गौष्पतौ । बृहस्पतौ ॥
न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥
प्रत्यक्षरुक्षवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये
॥ संक्रन्दनने ॥ परुषोनिष्ठुरभाषी
। तस्यभाव । ब्राह्मणादित्वात्प्यञ्
॥ अगुरुणि ॥

पारैरक । पु० खङ्गे ॥ इतिशब्दमा-
ला ॥

पार्धशृङ्ग । पु० पांशौ ॥ इतिहाराव-
ली ॥

पार्थः । पु० पृथातनये । पृथयादेवप्र-
सादलब्धे युधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअप-
त्यम् । शिवाद्यञ् ॥ अर्जुनद्रुमे ॥
रास्त्रि ॥

पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेऽप्यञ् ॥

पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥

पार्थवम् । न० पृथुतायाम् ॥

पार्थिवः । पु० क्षमाभूति । नृपे । भूपे
॥ वत्सरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजाय

पार्षणम्

न्ते सर्वदेशेषुलोचने । सौराष्ट्रे लाट
देशेचपार्थिवेनात्रसशय ॥ १६ ॥

शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि०
पृथिवीसमवायिकारणके । भूमिवि-
कारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्या
ईश्वर तत्रविदितोवा । सर्वभूमि
पृथिवीभ्यामण्यजाबिच्यनुवर्त्तमाने
तस्येश्वर तत्रविदितव्रतिचेत्यञ्
॥ पृथिव्याअयमितिप्राग्दीव्यतीये-
ष्वर्थेषुपृथिव्याआवावितिआजौ ।

तेनजे । स्त्रियापार्थिवा अजिपार्थि-
वीतिबोध्यम् ॥ पृथिव्यानिमित्त स
योगउत्पातोवा । सर्वभूमौत्यञ् ॥
पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥
यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसम-
म् तथासर्वाणिभूतानिविभ्रत पा-
र्थिवव्रतम् ॥

पार्थिवी । स्त्री० सौतायाम् । जनक
जायाम् ॥ अअन्तत्त्वाट्टिट्टे तिङीप् ॥

पार्पर । पु० भक्तसिक्थे ॥ कौमाशे
। यमे ॥ राजयक्ष्मणि ॥ जराटे ॥
नीपकेसरे । कदम्बकिञ्जल्के ॥ ग-
दान्तरे ॥ भस्मनि ॥

पार्याप्तिक । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥
पर्याप्तमाह । ठक् ॥

पार्षणम् । न० आहविशेषे ॥ यथा ।
अमावास्यायत्क्रियतेतत्पार्षण मु-
दाहृतम् । क्रियतेवापर्षणयत्तत्
पार्षणमितिस्थितिः ॥ पार्षणपदेनगोष्ठी

पार्वतीय :

श्राद्धान्यपिगृह्यन्तेतेषांपार्वणविधिना
विधानत् । यद्यपिपर्वणिभवमिति-
व्युत्पत्तिस्तथापिदेवश्राद्धपर्वकषट्पु
रुषश्राद्धपार्वणमितिबोध्य स्मृत्यनुरो
धात् ॥ पर्वकर्मणि । पु० मृगवि
शेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पार्वत । पु० महानिम्बे । वकायन
इतिडेकइतिच भाषा ॥ चि० पर्व
तोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वतेभव । वि
भाषामनुष्यइतिपक्षेण ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गाया-
म् । मृडान्याम् ॥ शलक्याम् ॥ गो
पालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका
याम् ॥ धातक्याम् ॥ सैहल्याम् ॥
क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्याम्-
॥ अतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्य
इयम् । तस्यैदमित्यण् ॥ अपत्यार्थं
तुअपवादित्वादित्यस्यात् । इतोम-
नुष्यंतिनडीष् । मनुष्यजातिवाचि
त्वाभावात् । क्वचिदपवादविषयेषु
त्यर्गोभिर्निबिधत इतिवासमाधेय
म् ॥

पार्वतीनन्दन । पु० स्कन्द । कार्ति-
केये ॥ पार्वत्यानन्दन । ॥

पार्वतीपति । पुं० मदाशिवे ॥
पार्वत्या पति । ॥

पार्वतीय । पुं० अजोटे ॥ चि० गण
विशेषे ॥ पर्वतीयस्यायम् । छान्ता
दण् । असरूपत्वाच्छैषिकाच्छैषिकी

पार्श्वतीय

नेतिननिषेध ॥ यथा ॥ तत्रजन्य
रघोर्घोरपार्श्वतीयेर्मणेरभृतइतिरघु ॥
पार्श्वतीयकुमार । पु० पार्श्वतीपुत्रे ॥
पार्श्वेयम् । न० सौवीराञ्जने ॥ पु०
मुवर्चलायाम् । मर्यावर्त । हुन-
हुलइतिप्र०शाके ॥

पार्श्व । पु० त्रत्तार्जिद्विष्टे ॥ न० ।
कक्षाऽधोभागे ॥ चक्रोपान्ते ॥ पर्शु
गण ॥ अन्तिके ॥ पर्शनाममृह ।
पार्श्वीयम् । गितिवतिपदत्त्याहत्वा
भावादोर्गुणोन ॥ यद्वा । स्पृश्यते ।
स्पृश० । स्पृश श्वण्शुनौपृच्छति-
श्वण्णित्वाद्दृङ् ॥ कटेरुपरिच-
तुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मासलैर्मृ-
दुभि पार्श्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभि ।
नराभस्यविद्याज्ञेयाविपरीते सु-
दु ग्विताइति ॥

पार्श्वक । चि० शाठ्यं नविजान्वेषि-
णि । कौस्तुभिक ॥ कुसुम्याविभा-
वन्वेष्टीपार्श्वक सन्धिकीवकङ्-
हे ॥ अनृजुरुपाय पार्श्वम् । तं-
नार्थानन्विच्छति । पार्श्वेनान्विच्छ-
तोतिकन्

पार्श्वग । नि० समीपस्थेपुरुषादौ ॥
पार्श्वगत । चि० सुखीपस्थे
पार्श्वत । अ० पार्श्वयोरिच्छर्थे ॥
आद्यादिभ्यउपसङ्ख्यान मिति-
तसि । ॥

पार्श्वतीय । चि० पार्श्वतीजाता-

पार्श्व

दौ । मुखपार्श्वतसोर्लोपश्चेतिच्छ ॥
पार्श्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-
दश्याश्रीहरे पार्श्वपरिवर्त्तनोत्स-
वे ॥

पार्श्वभाग । पु० पक्षभागे ॥ पार्श्व-
स्यपार्श्वमेववाभाग ॥

पार्श्वशूल । पु० न० शूलरोगविशे-
षे ॥ तस्यौषधयथा । शतपुष्पादेव-
दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमासी-
सैन्धवक्षपलमेकपुनर्नवा ॥ पानेन-
स्थेतशाभ्यङ्गेतैलमेतत्प्रदापयेत् । ह
क्षूलपार्श्वशूलञ्चगण्डमालाचनाश-
येत्तद्व्रतिगारुडे १८६ अध्याय ॥

पार्श्वस्थ । पु० समीपस्थितनटे ॥
त्रि० पार्श्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥

पार्श्वस्थि । न० पर्शुकायाम् । कक्षा
धीभागस्थितेस्थि ॥

पार्श्वोदरप्रिय । पु० कर्कटे ॥ इ० ह्री० ॥

पार्श्वती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सङ्गक्या-
म् ॥ जीवन्त्याम् ॥ गौर्याम् ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

पार्श्वद । पु० शिवानुचरे ॥ त्रि०
सभ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोऽप्य-
इतिग्राठेपर्षदइतियोगविभागात् ॥

पार्श्वद । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-
भ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोऽप्य-
इ० स्थ ॥

पार्श्वि । पुं० पादमूले । पादपञ्चाङ्गा-
ने । गुल्फाधीभागे । एङी० इ०

पालङ्ग

भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-
सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री०
उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्ष-
ति० पृष्ठतेऽनेनवा । पृष्ठुसेचने ।
घृणिपृष्णिपाष्णीतिसाधु ॥ स्पृश-
न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥

पार्श्विग्राह । पु० पृष्ठत शत्रौ ।
जिगीषो पृष्ठभागस्थितेश्चुविशे-
षेरात्रि । विजिगीषोररिप्रतिनि
र्यातस्थय । पृष्ठवत्तोनुपतिर्देशाक्रम-
णाद्याचरतिसपार्श्विग्राहइत्यर्थ ॥
पार्श्विम्पञ्चात्पदगृह्णाति । कर्म-
ण्यण् ॥ गजपार्श्वरक्षके ॥

पार्श्विचम् । न० पञ्चाद्रक्षकसेनायाम् ॥

पाल । पु० गवादिपालके ॥ पुं० रा-
त्रि ॥ पतद्गृहे । इ० ह्री० च० ॥

पालक । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके ॥
न० चित्रकवृक्षे ॥ त्रि० पालनक-
र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे ।
गबुल् ॥

पालकाय । पु० मुनिविशेषे । करे-
णुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-
ण्डशेष ॥

पालकाय । पुं० गजशास्त्रकृतिमह-
र्षिविशेषे ॥

पालघ्न । पु० जलजट्टणभेदे । छत्रा-
याम् ॥ पालक्षेत्रहन्ति । अमनुष्ये-
तिटक् ॥

पालङ्ग । पुं० शल्लक्याम् ॥ पालङ्ग-
प्र० शाके । बाज० इ० प्र० खगे ॥

पालाश

पालङ्गी । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्यं ॥

पालङ्ङ्० भा० प्र० शा० ॥

पालङ्क्यम् । न० पालङ्० इ० प्र०
शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्रिकाया
म् ॥ अस्य गुणा । ईषत्कटुत्वमधु
रत्वम् पथ्यत्वं शीलत्वम् रक्तपित्तह
रत्वम् ग्राहित्वम् परमतर्पणञ्च ति०
राज० नि० ॥

पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरौ । कुन्दुरखो
टीतिगौ० भा० ॥ पालङ्गशाकेपालङ्गा
वास्तुकाकाराक्षुरिकाचीरितच्छदा ॥
पालङ्क्यावातलाशीताश्लेष्मलाभेदि
नीगुरु । विष्टम्भिनीमदश्वासपित्त
रक्तविषापहा ॥ पालङ्क्यदलितशाक
तिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमा
कीर्णहिङ्गुसैधवसंयुतम् ॥ पालनम् ।
पाल० । स० क्षिप् । पाल् अङ्गाते । अ
ङ्गपदेलक्षणेच । अदन्त । अचीयत् ॥

पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभा-
र्यान्ताडयेत्क्वापिमातृवत्पालयेत्स
दा । नत्यजेद्घोरकर्ष्टे पियदिसाधू
पतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥
पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिक
रणयोश्चेतिल्लुट् ॥ सद्यः प्रसूता
याः गोर्दुग्धे ॥

पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥

पालाशः । पुं० हरिद्वर्णे ॥ पलाशस्य
पत्रस्यायम् । अण् ॥ पलाशदण्डा-
दी । पलाशस्यविकारः । पलाशा

पाली

दिभ्योर्वत्यञ् ॥ न० । तमालपत्रे ।

तेजपात० इ० भा ॥ चि० हरिद्वर्ण
वति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥

पालाशषण्ड । पु० मगधदेशे ॥ प-
लाशममृहे ॥

पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा
। पालाशिष्वण्ड तिलतैलयुक्त वि-
पाचितमैश्वकाममर्दे । हिम्वार्द्रं
धात्रोफलचूर्णप्राणनवनवरोऽनमा-
तनीति ॥ पालाशीत्रलदानृष्यावा
तघ्नीपित्तकृत्तर । गुत्रीकफकरीचो
ष्णामेद । शुक्रविवर्धिनीति ॥

पालि । स्त्री० कर्णलतायै ॥ अश्रौ ॥
पङ्क्तौ ॥ अङ्गे ॥ प्रभेदे ॥ कृत्रादि
देये ॥ पालयतिपाल्यतेवा । पाल०
। ग्यन्त । अचङ् । पाल्याम् ॥

पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । द
ध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्रौ ॥ कर्णप
त्रे ॥ पालयति । पाल० । श्वल् ॥
पालित । चि० रक्षिते ॥

पालिन्द । पुं० कुन्दुरुके ॥ पालयति
। पाल । वा० किन्दच् ॥

पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् ।
श्यामायाम् ॥ गौरादित्वान्डीष् ॥

पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सश्मश्रुयो
षिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पित
भोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलत
योः ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रस्ये ॥ चिङ्गे ॥
वाप्याम् ॥ कृदिकारादितिडीष् ॥

पावन

श्रेय्याम् ॥ स्थाल्याम् ॥
 पाल्य । चि० रत्नणीये ॥
 पात्वलम् । न० पल्वलोदके ॥ यथा ।
 अल्यसर पल्वलस्याद्यचन्द्रर्क्षगे-
 रवौ । नतिष्ठतिजलकिञ्चित्तत्त्व
 वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलवार्यभिष्य-
 न्दिगुरुखादुचिदोषकृत् ॥
 पावक । पु० अष्टानावसूनमध्येभ-
 गवद्भिभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ स-
 दाचारे ॥ वल्लिमन्ये ॥ चित्रके ॥
 भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ शोऽपित-
 नरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥
 वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावक पव-
 मानश्चक्रुचिरमिच्छतेचय । निर्म-
 थ्य पवमान स्याद्द्वैद्युत पावक स्मृ-
 त ॥ यस्यासौतपतेसूर्य चक्रि-
 मिस्त्वसौस्मृत ॥ इति कौर्म १२५
 ध्याय । ॥ पुनाति । पूज् ॥ खलु
 ॥ पक्षिभिः ॥

पावकारणिः । पु० अग्निमन्ये ॥
 पावकिः । पु० कार्तिकेये ॥
 पावन । पु० द्वैपायने । व्यासि ॥
 पावके ॥ सभ्येग्नौ ॥ यः शीताप-
 नोदनाद्यर्धवहुषुप्रदेशेष्वपिविधीय-
 तेससभ्योग्निः ॥ पीतभृङ्गराजि ॥
 सिद्धके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापक्ष-
 यकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये
 ॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधौ ॥ चित्र-
 के अध्यासि ॥ चि० ॥ पवित्रे

पाशजालम्

पूते । पावयितरि । पापक्षयः
 गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पाव-
 ति । कर्त्तरि ल्युट् ॥
 पावनधुनि । पु० शङ्खे ॥ पाव-
 धुनिर्यस्य ॥
 पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तु-
 स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥
 पावितः । चि० पवित्रीकृते ॥
 पाश । पु० मृगपक्ष्यादिबन्धने ॥
 शादिपूर्व । सङ्घाते ॥ कर्णपूर्वक
 शोभनार्थे ॥ कृत्रादिपूर्वोनिन्दार्थे
 बन्धनहेतौ । पाशजाले । देहे
 यादिसयोगवियोगलक्षणे० अन-
 तजन्ममरणजरारोगादनर्थव्राते
 अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवे-
 ॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणालक्ष-
 भयशङ्का जुगुप्साचितिपञ्चमी ।
 लशीलतथाजातिरष्टौपाशाः प्र-
 र्त्तिता ॥ पाशयतेबध्यतेयेनवा ।
 बन्धने । चु० । घञ् । घोवा ॥
 पाशक । पु० अक्षे । देवने । पा-
 । इतिभा० ॥ पाशयति० पशया-
 वा । पश० ॥ खलु० कुन्वा ॥
 पाशजालम् । न० प्रावृत्यादौ ॥ प्र-
 तीश्वलेकर्ममायाकार्यचतुर्विधः
 पाशजालसमासेनधर्मानाम्बैव
 र्त्तिताः ॥ आत्मनांसहजसाम-
 प्रतिबन्धकत्वात् पाशानांजालि-
 जालम् ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम्

पाशपाणि । पु० वरुणे । अर्प्यती ॥

पाश पाणौयस्य ॥

पाशपालनम् । न० घासे ॥

पाशित । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥

पाशी । पु० वरुणे । प्रचेतसि ॥ व्या

धे ॥ जमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पा-

शोऽस्यास्ति । इनि ॥

पाशीकृत । त्रि० पाशबद्धे ॥

पाशुपतः । पु० शिवमल्याम् । एका

छोले । वक्कपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते

॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्म

कपदार्थत्रयत्रादिनिर्गैव ॥ पशुपते-

रयम् । तत्प्रियच्चात्तस्येदमित्यण्

॥ पशुपतिर्देवतास्यवा । सास्यदेव-

तेत्यर्थे अश्वपत्यादिच्चादण् ॥

पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताके-

वङ्गिपुराणोक्तेव्रतविशेषे ॥ यथापशु

पतिर्निश्च हत्वासर्वमिदजगत् । न

जिघ्र्तेपुनः सोपियोनिश्च व्रतमा

चरेत् ॥

पाशुपताम्बम् । न० पशुपते शलाघे ॥

पाशुपाल्यम् । न० वैद्यवृत्तिविशेषे ।

गोप्ये ॥ पशुन्गोमहिष्यादोन्पा

ठयति । प लृ० । कर्मण्यण् । स

स्यकर्मभावोवा । छ ज् ॥

पाश्चात्य । त्रि० अत्ये । चरमे ॥

पश्चात् । दक्षिणापश्चात्पुरस-

स्थक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम् । न० रोमके ।

पाषण्डी

रामलवणे । साभर० इ० भा० ॥

पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानाममृ

ह । पाशादिभ्योय ॥

पाषक । पु० पादाभरणविशेषे । पा

षुली० गौड० भा० ॥

पाषण्ड । पु० बौद्धजपणकादौ । वेद

विरोधिनि । वेदवाच्यरक्तपटमौ गडग

द्विव्रतचयाशालिनि । सर्वनिर्झनि

॥ त्यजपाश्वगडसमर्गसङ्गभजसत । स

टा । पापसज्जोतिसनतिवा । पश

दान् । षणसम्भक्तोवा । जमन्ताङ्

ड । पृषोदरादि ॥

पाषण्डक । पु० पाषण्डे ॥

पाषण्डी । पु० पाषण्डे ॥ वेदवाच्यर-

क्तपटमौज्यादिव्रतचर्यापाश्वगडम्

। तदस्यास्ति । इनि ॥ तस्मात्पा

षण्डिभिः । पापै रालाप स्पर्शनत्य

जित् । विशेषतः क्रियाकालियज्ञा-

दौचापिदीक्षित ॥ क्रियाहानि-

र्गहेयस्यमासमेकप्रजायते । तस्या-

वलोकनात्सम्यग्पश्येतमतिमान्नर-

॥ किपुनर्यैस्तुमन्यक्ताचर्यीसर्वात्म-

नाद्विज । पाषण्डभोजिभिः । पापै-

र्वेदवादविरोधिभिः ॥ पाषण्डिनो

विकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान्

। हेतुकान्बकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणा

पिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तुससर्ग

सहास्यावापिपापिभिः । पाषण्डि

भिर्दूराचारैस्तस्मात्तान्परिवर्जयेत्

पाषाणमाक्षिकम्

॥ एतेनग्नास्तवाख्यातादृष्ट्याश्राद्धो
पघातका । एषासम्भाषणात्पुंसां
दिनपुण्य विनश्यतीत्यादिपाद्भोत्त
रन्तुल्लम् ॥

पाषाण । पुं० प्रस्तरे । यावणि ।
उपले ॥ पिनष्टि । पिप्लसच्चू
र्यने । बाहुलकादानच् । पृ० ।
मूर्धन्य ष । पप्रत्यनेनवापषवा
धेयन्ये च । हलश्चेतिघञ् । अण
ति । अण्० । अच् । पाषश्चासौ
अणश्च ॥

पाषाणदारक । पुं० टङ्गे । टाकी
वृतिभा० । पाषाणस्यदारक ॥
पाषाणदारण । पु० टङ्गे ॥ पाषाणो
दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । ग्यन्त ।
ल्युट् ॥

पाषाणभेद । पु० अश्मभेदे ॥
पाषाणभेदन । पु० हायाजुडी० इ०
गौ० भा० प्रसिद्धे । वृत्तविषे ।
अश्मघ्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे
दवृत्तिभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मघ्नो
गिरिभिर्झिन्नयोजनी । अश्मभेदोहि
मस्तित्त । कषायोवस्तिशोधनः ॥
भेदनोहन्तिदोषार्शी गुल्मक्लृप्ताश्म
हृद्रुज । योनिरोगान् प्रमेहाश्च
घ्नीहशूलव्रणानिचेतिभावमिश्रः ॥
पाषाणभेदी । पु० अश्मभेदे । पत्थर
चूर० वृत्तिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥

पिङ्ग

पाषाणी । स्त्री० वटखरा० इ० प्र०
क्षुद्रपाषाणे । पृषाकराया ॥

पिङ्ग । पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥
अपिकायति । कैशब्दे । आतश्चो
पसर्गेकः । वष्टिभागुरिरल्लोपमवा
प्योरुपसर्गयो ॥

पिङ्गप्रियः । पुं० आम्ने । पिङ्गाना
प्रियः ॥

पिङ्गप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥

पिङ्गबन्धुः । पु० आम्नवृत्ते ॥

पिङ्गानाबन्धुरिव ॥

पिङ्गरोगः । पु० आम्नवृत्ते ॥

पिङ्गवल्लभः । पु० आम्नवृत्ते ॥ पिङ्गा
नावल्लभः ॥

पिङ्गाक्षः । पु० रोचन्यां ॥

पिङ्गाङ्गः । पु० खगान्तरे ॥

पिङ्गानन्दः । पु० वसन्तकाले ॥ पि
ङ्गानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिङ्गी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को
किलाया ॥

पिङ्गिचक्षुः । चि० कोकिलचक्षुस्तुल्य
चक्षुर्युक्ते ॥

पिङ्गिचक्षुः । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिङ्गः । पुं० हस्तिशिखौ ॥ इ० शब्द
माला ॥

पिङ्गः । पुं० पिङ्गङ्गवर्णे ॥ मूषिके
॥ न० । वलाके ॥ हरिताले ॥

चि० । पिङ्गलवर्णवति ॥ पिङ्ग
ति । पिङ्गवर्णे । अच् । न्यङ्

पिङ्गलः

क्रादिः ॥

पिङ्गकपिशा । स्त्री० तैलपायिका
याम् ॥

पिङ्गचक्षुः । पु० कुंभीरे ॥

पिङ्गजट । पु० शिवे ॥

पिङ्गतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पिङ्गलः । पु० नागविशेषे ॥ रुद्रे

॥ चण्डाशोः पारिपाश्विके ॥

निधिप्रभेदे । कपौ ॥ अग्नौ ॥

मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरवि

षविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशे

षे ॥ देशभङ्गोद्यदुर्भक्षसमासात्

कथयाम्यहम् । पिङ्गलेचारुपद्मा

क्षिदुर्भक्षनमदातटे ॥ पिङ्गल

नागाचार्यकृतेप्राकृतच्छन्दोद्यन्यवि

शेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥

तत्पर्यायाः यथा । कण्डार क

पिल , पिङ्गः पिशङ्गः कटुः

। केचिदत्रद्वयं द्वयं पर्यायमाहुः अत्र

नीलपीतः कपिलः । रोचनाभः

पिशङ्गः । कनकपिङ्गलः कटुः

॥ पिशङ्गोरोचनापादुः कटुः

अनकपिङ्गलः ॥ कृतिनाममाला ॥

पिङ्गोदीपशिखाभः स्वात्पिशङ्गः

पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्तः

कण्डारस्तृणवह्निवत् ॥ त्रि० । तद्व

र्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्भवद्वा

वर्णविशेषः कपिलः द्रव्यपिव्या

ख्यातारमाहुः ॥ न० । पित्तले

पिङ्गाशः

॥ पिञ्जति । पिञ्जिवर्णे । वृषादि

त्वात्कलच् । न्यङ्क्वादिच्वात्

कुत्त्वम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णोऽस्या

स्ति । सिन्धादिच्वात्कलच् ॥ पिङ्ग

लोवर्णोऽस्यास्ति । अर्शभाद्यच् ॥

पिङ्गललोहम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥

पिङ्गला । स्त्री० वामनाख्यदक्षिणदि

ग्गजस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरि

ण्याम् ॥ वैश्याविशेषे ॥ यथा । आ

शाहिपरमदुःख नैराश्या परम सुख

म । यथासंख्यिकान्ताशांसुखमुष्वा

पपिङ्गलोति श्रीभागवतम् । कर्ण

कायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरौच्या

म् ॥ शिशपायाम् ॥ ज्योतिष्मत्या

म् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डा

ध स्याधनुर्वक्त्रा दक्षिणनामान्तग

तायानाडीसापिङ्गलेत्युच्यते ॥

पिङ्गलिका । स्त्री० बलाकायाम् ॥

पिङ्गसारः । पुं० हरिताले ॥ इ० रा० ॥

पिङ्गस्फटिकः । पु० गोमेदमणौ ॥

पिङ्गा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ हिङ्ग

नालिकायाम् । रामठयाम् ॥ चण्डि

कायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचना

यामिति रा० नि० ॥ हरिद्रायाम् ।

इति श० च ॥

पिङ्गाक्षः । पुं० शिवे ॥ त्रि० पिङ्गल-

नेत्रे ॥ पिङ्गेभक्षिणीयस्य । बहुब्रीहा

वितिषच् ॥

पिङ्गाशः । पुं० पक्षीपतौ ॥ मत्स्यवि

पिचु .

शेषि । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥
 न० जात्यस्वर्णे ॥
 पिङ्गाशी । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ०
 हे० च० ॥ नौलिकायामिति मेदि
 निकर . ॥
 पिङ्गास्य : । पुं० पिङ्गाशमव्ये ॥ त्रि०
 पिङ्गलवर्णमुखविषिष्टे ॥
 पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥
 पिङ्गोक्षणः । पु० शिवे ॥
 पिङ्गोयज . । पु० रवे . पार्श्वगान्तरे ॥
 पिचण्डः । पु० उदरे ॥ पशोरवयवे
 ॥ अपिचमत्तन्नम् । त्रसु० । जम-
 नाडः । वष्टिभागुरिरस्त्रोपमवाप्यो
 रूपसर्गयो . ॥ अपिचण्डातेऽनेन
 हेतुनावा । चडिकोपे । पु सीति
 घोवा ॥
 पिचण्डिलः । त्रि० तुन्दिले ॥ अति
 शयितपिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादि
 त्वादिलच् ॥
 पिचव्य . । पुं० कार्पासि ॥ इ० हे० ॥
 पिचिण्ड . । पुं० पिचण्डार्थे ॥ पु० ॥
 पिचिण्डिका । स्त्री० पिण्डिकायाम् ।
 जङ्घापश्चिमभागे । पिण्डली० इति
 भाषा० ॥
 पिचिण्डिल . त्रि० तुन्दिले । बृह-
 त्कुक्षौ ॥ अतिशयितपिचिण्डमुदर
 मस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥
 पिचुः । पु० निर्वीजकार्पासि । तुले ।
 कुष्ठमेदे ॥ कर्षे ॥ असुरविशेषे ॥

पिच्छा

भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥
 पिचुमर्दने । ऋ० कुः ॥
 पिचुकः । पु० मदनवृक्षे । मयना०
 इति० गौडभा० ॥
 पिचुतूल . । पु० न० कार्पासतूले ॥
 पिचुमन्द . । पुं० निम्बद्रुमे ॥ पिचु
 कुष्ठविशेषमन्दयति । मदिसुच्या
 दौ । णिच् । कर्मण्यण् ॥
 पिचुमर्द . । पु० निम्बवृक्षे ॥ पिचुकु
 ष्ठमेदमर्दयति । रुदक्षोदे । णिच् ।
 कर्मण्यण् ॥
 पिचुल . । पु० भावुकद्रुमे । भाउ०
 इतिभा० ॥ इज्जले । हिज्जले ॥
 जलवायसे ॥ पिचुतूलंलाति । ला०
 । आतोनुपेतिक ॥
 पिचटम् । न० सीसके ॥ रङ्गे । चपु-
 ण् । राग० इ० भा० ॥ पु० नेत्र
 रोगे ॥ पिचयति पिच्यतेवा । पिच
 च्छेदने । अच् । पिचटौकते । अ-
 न्यभ्योपीतिङ् ॥ पिचयति । श-
 कादिभ्योऽटन्वा ॥
 पिच्छ . । पु० लाङ्गूले । पुच्छे ॥ न० ।
 बर्हेशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छ
 तिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अ
 च्छञ्वा ॥
 पिच्छल . । त्रि० अशुद्धे ॥
 पिच्छलदला । स्त्री० बदरीवृक्षे ॥
 पिच्छबाणः । पु० श्येनपक्षिणि ॥
 पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ छटायाम् ॥

पिच्छिलत्वक्

कोषि ॥ मोचायाम् ॥ शाल्मलिवे
ष्टे ॥ भक्तसभूतमण्डे । माड० इ०
भा० ॥ पङ्कौचश्वपदामये ॥ पिच्छि
ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला
याम् ॥ शिशपावृक्षे ॥ इ० श०
च० । पिच्छयते । पिच्छवाधे । गुरो
श्चेत्य् । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छते
वा । अच्घञ्वा ॥ यद्वा । पतितु-
मिच्छति । पत्त्य् । सप्तन्त । प०
अच् पृषोदरादि । ॥

पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ
स्त्यर्थेमतुप् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिशपायाम् ॥
पिच्छिल । पु० बहुवारके । श्लेष्मा-
न्तकवृक्षे ॥ त्रि० विजिले । लाल
सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि-
तिरायमुकुट सरसव्यञ्जनादौतिभर
त,सूपादौतिरमानाथः । स्निग्धसूपा
दौतिभानुदौक्षितः । यथा । तरु
ण सर्षपशकनवौदनानिपिच्छिला
निन्दधीनि । अल्पव्ययेनमुन्दरि-
याम्यजनोमिष्टमश्नातीति ॥ मण्ड
युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठः ॥ पि
च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा
दित्वात्इलच् ॥

पिच्छिलकाः । पुं० धन्वनवृक्षे ॥

पिच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥

पिच्छिलत्वक् । पुं० नागरह्वक्षे ॥ ध-
न्वनवृक्षे ॥

पिञ्जलः

पिच्छिलसारः । पुं० मोचरसे ॥

पिच्छिला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शि-
शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि-
शेषे ॥ कोकिलाक्षे ॥ वृश्चिकाक्षुपे ॥
शूलीढणे ॥ अतस्याम् । वाचव्याम् ॥
शाल्मलिनिर्थास पिच्छा । सस्या
स्ति । पि० इलच् ॥

पिञ्चोदकम् । न० नेत्रमले ॥

पिञ्ज । पु० बधे ॥ पिञ्जनम् । पिजि-
हिसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर-
विशेषे ॥ न० वले ॥ त्रि० ॥ व्याकु-
ले । व्यये ॥

पिञ्जट । पु० नेत्रमले । दूषिकायाम् ॥

पिञ्जनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु-
षि । विह्वने । तूलस्फोटनकर्म-
के । पीजनइ० भा० ॥

पिञ्जरः । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त-
वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥
स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पक्ष्यादिरो-
धगृहे ॥ त्रि० चिचित्ते ॥ पीतव-
र्णे ॥ पिञ्जनम् । पिजिहिसाया-
म्० वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि-
ट्त्वचनान्नकुत्वम् । पिञ्जवर्णविशे-
षरातिक । ॥

पिञ्जरकम् । न० हरिताले ॥

पिञ्जलः । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये ।

समुत्पिञ्चे ॥ पिञ्जयति० पिञ्जते-

वा । पिजि० । बाहुलकादलच् ॥

पिञ्जलातिवा । आतङ्गतिकः ॥

पिठक :

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभे ॥ हरि-
ताले ॥
पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवेष्टितप्रादेश-
मात्रसायकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥
यथा । अनन्तर्गभिणसायकौशद्वि-
दलमेवच । प्रादेशमात्रविज्ञेयपवित्र
यत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्या
लक्षणसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरि-
शिष्टम् ॥
पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥
हिसायाम् ॥
पिञ्जागम् । न० स्वणे ॥ इतिरा०-
त्रि० ॥
पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
प इज० इ० गौ० भाषा ॥ इ० त्रि० ॥
पिञ्जलम् । न० कुशवर्त्याम् ॥ व-
र्त्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पि-
जि । खर्जपिञ्जादिभ्यञ्जरोलचा-
वित्यूलच् ॥
पिञ्जूष । पु० कर्णमले ॥ इ० द्वे० ॥
पिञ्जेट । पु० नेत्रमले ॥
पिञ्जोला । स्त्री० पत्रकाहलायाम् ॥
पिट । पु० नलादिरचितेभाण्डे । क
डोले । पेटिपिटार० इतिचभा-
षा । पेटति । पिटशब्दसङ्घात-
यो । कर्तरिङ्गुपधेतिक ॥
न० चाले ॥ इ० त्रि० ॥
पिटक । पु० पेटके । पेटायाम् ।
मञ्जुषायाम् ॥ त्रि० विस्फोटे ॥ पे-

पिण्डा

टति । पिठ० । कुन् । स्त्रियां० पि-
टका । क्षिपकादित्वाङ्नेत्वम् ॥
पिटक्या । स्त्री० पिठकसमूहे ॥ पिठ-
कानांसमूह । पाशादिभ्योय ॥
पिटङ्गश । पु० पर्वताभिधेमत्स्ये ॥
पिटङ्गोका । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥
पिटाक । पु० मुनिविशेषि ॥
पिट्टकम् । न० दन्तकिट्टके ॥
पिठर । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥
कुद्रङ्गे । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम्
॥ मन्यानदण्डे ॥ पेटति पिठ्यतेवा
। पिठहिसासक्लेशनयो । बाहुल
कादरोगुणाभावश्च ॥ पिठेरिगुपधे
तिकः । पिठराति । रादाने । आ
तोनुपेतिक ॥
पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अध स
च्छिद्रपिठरीतिलक्ष्यम् ॥
पिडक । पुं० स्फोटके ॥ इ० द्वे० ॥
पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषि । पिडि
या इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥
पिण्ड । पु० बोले ॥ बले ॥ सान्द्रे ॥
देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहैकदेशे ।
अङ्गे ॥ निवापे ॥ गोले सिङ्गके ॥
ओङ्गपुष्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गज
कुम्भे ॥ मदनवृक्षे ॥ न० । आजौ
वने ॥ अयसि ॥ पु० न० आङ्गवि-
शेषद्रव्यनिर्मितविल्वफलाकारपिट
देयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते ।
अच्० ॥ पिण्डातेवा । कर्मणिघञ् ॥

पिण्डफला

पिण्डक . । पुं० सिङ्गनामगन्धद्रव्यं ॥

पिशाचे ॥ पिडालौ ॥ बोले ॥ पि
ण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥

पिण्डकन्दः पुं० । पिण्डालौ ॥

पिण्डखर्जूर . पुं० राजजम्ब्वाम् । पि
ण्डखर्जूर्याम् ॥

पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुसूतायाम् ।
स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० इ०
भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकात्वन्यासादे
शेषश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थपश्यखर्जूरी
म् ॥

पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे ।
पिण्डाख्ये ॥ निष्पत्रपिण्डसदृश-
स्वल्पसत्त्वतथागुरु । स्त्रीपुष्पहारक
स्वल्पगुणतत्पिण्डतालकम् ॥

पिण्डतैलक . पुं० तुरुष्के । सिङ्गे ॥

पिण्डदः । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥
यथा । लेपभाजस्रतुर्थाद्याः पित्रा
द्याः पिण्डभागिनः । पिण्डदः स
प्तमस्तेषांसापिण्डासप्तपौरुषम् ॥

पिण्डपदम् । न० अङ्गविशेषे ॥

पिण्डपाद . । पुं० गजे । हस्तिनि ॥

पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवा
पुष्पे ॥ कुशेशये । पद्मपुष्पे ॥ तगर
पुष्पे ॥

पिण्डपुष्पक . । पुं० वास्तूके ॥

पिण्डफला । स्त्री० अलावाम् ॥ क-
टुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डद्वयफलानिय
स्याः । सम्भवेतिटाप् ॥

पिण्डालुकम्

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥

पिण्डमूलम् । न० गजार्ण्डे । पिण्ड-
के । मूलविशेषे ॥ गर्जरं ॥

पिण्डल . । पुं० सेतौ ॥ इ० हारा० ॥

पिण्डबीजक . । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥

पिडा । स्त्री० पि डायसे ॥ कस्तूरीप्र
भेदे ॥ वज्रपत्न्याम् ॥

पि डात . पुं० सिङ्गके ॥

पि डान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये ।
मासिकश्राव्णे ॥ पितृयज्ञपि डाना
मनुपश्चादाश्रियते इति ॥

पिण्डाभम् । न० घनीपले ॥

पि डायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥

पि डार . । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥
महिषीरक्षके ॥ दुमे ॥ क्षेपे ॥ विकट
तद्वत्ते न० । फलशाकविशेषे ॥ पिं डा
रंशीतलंवल्थपित्तघ्नरुचिकारकम्
। पाकेलघुविशेषेण विषशान्तिकर
स्मृतम् ॥

पिं डारकम् ॥ न० भौमेतीर्थभेदे । द्वा
रवत्त्यामेतत्तीर्थम् । अत्रमहादेव
स्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्रा शूल-
चिह्नितानिपद्मानिचाद्यापिदृश्यते ॥

पिं डालुः । पुं० कन्दगुडूच्याम् । य
न्यिले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे
। मुथिनी० इ० भा० । चुवडिआ
लु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिं डालुकम् । न० चुवडिआलु० गो
लआलु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिच्छीतगरक

पिडाश . । पु० भिचौ ॥
 पि डाक्षा । स्त्री० नाडोहिङ्गुनि ॥
 पि डिका । स्त्री० रशनाभौ । रथचक्र
 मध्ये सर्वश . काष्ठानियत्रसज्यन्ते त
 स्मिन् ॥ पिचिडिकायाम् । जानुनो
 धोमासलप्रदेशे । पि डली० इ०
 भा० ॥ श्वेतास्त्री ॥ वेद्याम् ॥
 प्रतिमाद्याधारे । पीठे ॥ पीडास्ते
 अरायस्याम् । पिडि० । हलश्चेति
 घञ् । गौ० डीप । स्वार्थकन् ॥
 पि डितः । पु० तुरुष्के । सिद्ध
 के । नागौरीगूद० लोबान० इ०
 भा० ॥ त्रि० गुणिते ॥ घने ॥
 पि डी । पु० पि डीतके । मद्ने ॥
 पि डिल । पु० सेतौ ॥ गणके ॥
 त्रि० स्थूलजघे ॥ पि डते । पिडि०
 । सलिकलीति० इलच् ॥
 पि डिला । स्त्री० गोडुम्बायाम् ॥
 पि डी । स्त्री० पि डीतगरे ॥ अलावू
 प्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० डी
 ष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे ।
 इ० धरणि ॥ पि डे ॥ भक्तपिं
 डीमुगम्भनीमितिकालिकापुराणम् ॥
 पि डीतक . । पु० मस्तकके । श्वसने ।
 मदनवृत्ते ॥ पिं डीतनोति । तनु० ।
 अन्येभ्योपीतिडः । सञ्ज्ञायांकन् ॥
 तगरे ॥ फणिज्भके ॥
 पि डीतगरक . । पु० तगरविशेषे ।
 कफवर्द्धने ॥

पितामह

पि डीतगरक । पु० तगरे ।
 पिं डीतर . । पु० महापि डीतरौ ॥
 पि डीपुष्प । पु० अशोकवृत्ते ॥
 पि डीर । पु० दाडिमद्रुमे ॥ त्रि०
 नीरसे ॥
 पि डीशूर . । पु० गेहेनर्दिनि । गेहे
 शूरे । स्वगेहमात्रेवसन्परदे पिणि
 ॥ इतिहमचन्द्र ॥
 पि डोलि । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥
 पिण्याक . । पु० न० तिलकल्के ।
 खल० इ० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु
 पिण्याकस्तथा तिलखलि स्मृता ।
 पिण्याकोग्लयनोरुहो विष्टम्भीदृष्टि
 दूषण ॥ हि गुनि ॥ बाह्वीके ।
 कुङ्कुमे ॥ सिद्धके ॥ पण्यते । प-
 ण० । पिनाकादयश्चेतिसाधु ॥
 यद्वा । पिनष्टिपिष्यतेवा । पिष्लु
 सञ्चूर्णने । पिनाकादित्वादाक
 षस्थणत्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥
 पितरौ । पु० सहोक्तग्रामातापित्रोः ॥
 माताचपिताच । पितामात्रेत्येक
 शेषः ॥
 पितामह . । पु० विरञ्चौ । पद्मशेनौ
 । ब्रह्मणि ॥ तापस्थजनके । आर्य
 के ॥ लोकपितृणामरीच्यादीनाम
 र्यमादीनावापितापितामह ॥ पितृ
 व्यमातुलमातामह पितामहाद्वयत्र
 मातृपितृभ्यां पितरिडामहचनिपा
 तितः ॥ आदिगुरुचतुष्कले (५१) ॥

पितृगण :

पितामहसर . । न० तीर्थविशेषे ॥
पितामही । स्त्री० पितामहत्पन्याम्
॥ पितुर्माता । मातरिषिञ्चेतिडा
महच्षित्वान्डीष् ॥

पिता । पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवा
लोपिपितैव । यथाहमनु' । ब्राह्म
स्यजन्मन कर्त्तास्वधर्मस्यचशासि
ता । वालीपिविप्रोबृहस्पिताभव-
तिधर्मत. अध्यापयामासपितृन्शि
शुराङ्गिरसः कविः । पुत्रकाङ्क्षति
होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥ तेत
मर्थमपृच्छन्तदेवानागतमन्यव' ।
देवाश्चैतान्समेत्ये चुन्याय्य व' शि
शुरुक्तवान् ॥ अज्ञोभवतिवैषाल .
पिताभवतिमन्त्रद' । अज्ञं हिवाल
मित्याहु . पितेत्येवतुमन्त्रदमिति
॥ पाति । पारक्षणे । नमृनेष्टृत्वष्टि
तिनिपातनात्साधुः ॥ पुं० भू०
पितर' । दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्यः
पितरोजाताः पितृभ्योदेवमानवाः
। देवेभ्यश्चजगत्सर्वचरस्थाश्वनुपूर्व
शः ॥ पितरोग्निष्वात्तमुख्या' ॥
स्वधापितृणांपत्नी ॥

पितृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इ
तिशब्दमाला ॥

पितृकाननम् । न० श्मशाने ॥

पितृकार्यम् । न० पितृनुद्दिश्यक्रिय-
माणे आवादी ॥

पितृगणः । पुं० आन्यपादीनांसमूहे

पितृप्रसू

सोमपादिषु ॥ मनोहेरग्यगर्भस्य-
यमरीच्यादय सुता । तेषामृषी
णासर्वेषापुत्रा पितृगणा.स्मृता ॥
पितृगृहम् । न० श्मशाने ॥ पितुर्वश्म-
नि ॥

पितृतर्पणम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्य
ङ्गुष्ठयोर्मध्यं ॥ निवापे ॥ तिले ॥
पितृतीर्थेन पित्रुहे श्यकजलदाने ॥
पितृणाटमिमार्च ॥ विनारूप्यसु-
वर्णेनविनाताम्रतिलै रङ्गै । वि
नादर्भश्चमन्त्रैश्चपितृणानोपतिष्ठति
इतिशङ्क' ॥ नेष्टकादिचितेपितृस्त
र्पयेत् । नवेष्टितशिरानक्तृष्णकषाय
वासादेवपितृकार्यकुर्यात् ॥ * * * ॥
यदेष्टतर्पयत्यहि पितृन्ज्ञात्त्वाहि
जोत्तम । तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृ
यज्ञक्रियाफलमितिमन्वादय . ॥

पितृतिथिः । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥

पितृतीर्थम् । न० गयायाम् ॥ तर्ज
न्यङ्गुष्ठयोर्मध्यं ॥ पितृणांतीर्थम् ॥

पितृदानम् । न० निवापे । सपिण्ड
नादूर्ध्वं पित्रुहे श्येनदाने ॥ पितृपद
मृतोपलक्षणम् । तेनमात्रादेरपि
ग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम् ॥

पितृदानकम् । न० निवापे ॥

पितृपति' । पुं० यमे ॥ पितृणांपति' ॥

पितृपिता । पुं० पितामहे ॥ पितु .
पिता ॥

पितृप्रसूः । स्त्री० सायसध्यायाम् ॥

पितृलोक

पितृन्प्रसूते । क्रिप् । पितृणा
 प्रसूता ॥ पितामह्याम् ॥
 पितृप्रिय । पु० भृङ्गराजे ॥ पितृणां
 प्रिय ॥
 पितृवान्भव । पु० पितुर्मात्रादिषु ॥
 यथा । पितुर्मातापिताभ्राता पितु
 भ्रातु स्वसु सुता । पितु
 पितु सोदराश्चविज्ञेया पितृवान्
 वा
 पितृभोगीण । त्रि० पितृशरीरहिते
 ॥ पितुर्भोग . शरीरम् । तस्मै हि
 त । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तर
 पदात्ख ॥
 पितृभोजन । पुं० भाषे ॥ न० ।
 पितृणाभक्षणे ॥
 पितृभ्राता । पु० पितृव्ये ॥ पितु
 भ्राता ॥
 पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रश
 सार्थेमतुप् ॥
 पितृयज्ञ । पु० पितृणांतर्पणे ॥
 पितृयाण । पु० कर्मिणामार्गविशेषे
 । इष्टापूर्तेदत्तमितिकर्म तेनप्रतिप
 त्तव्ये पथि । कृष्णगन्धपरपर्यायेद
 क्षिणमार्गे ॥
 पितृराज । पुं अर्यम्णि ॥ पितृणां
 राजा । टच् ॥
 पितृलोक । पु० पितृणांभुवने ॥
 दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिण पन्था
 पितृलोक सउच्यते । मनुष्या

पित्तम्

नन्दत . सोयगुणैस्तु स्याच्छताधि
 क . ॥
 पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितृणा
 वनम् ॥ पितृन्वनतिवा । वनस
 भक्तौ । पचाद्यच् ॥
 पितृव्य . पु० पितुर्भातरि ॥ पितृ
 व्यमातुलेतिनिपातनात् । पितु
 भ्रातरिव्यत् ॥
 पितृष्वसा । स्त्री० पितु स्वसरि
 । पितुर्भगिन्याम् ॥ मातृपितृभ्या
 स्वसेतिषत्वम् ॥
 पितृस्वस्वीय । त्रि० पितुर्भगिनेये ॥
 पितृसन्निभ । त्रि० मनोजवे । पितृ
 समे ॥ पितेवसम्यङ्निभाति ।
 भा० । आतश्चोपसगङ्क० क ॥
 पितृमू . स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥
 पित्तम् । न० शरीरस्थधातुविशेषे ।
 मायौ ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तम्
 णा द्रवपोतनीलसत्वगुणोत्तरम् ।
 सरकटुलघुस्निग्ध तीक्ष्णमस्त्रन्तु
 पाकत ॥ पीतनिरामम् । नील
 सामम् ॥ आमाशयगतसौरतेज .
 पित्तमित्युच्यते ॥ अस्यकोपकाली
 यथा । पित्तस्यवर्षान्तनिदाघयोश्चे
 ति । अत्रकोपकृति सबध्यते ॥
 यत . आश्विनेकार्तिकेमासि
 वैशाखज्येष्ठयोर्ध्रुवम् । वैद्यशास्त्र
 विचारत्रै . पित्तो राजा प्रकोत्तिर्त
 द्भूतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

पित्तद्रावी

कोपकारणान्याहभावमिश्र । क
ट्कुलोष्ण विदाहि तीक्ष्णलवणक्री
धोपवासातपस्वीसम्भोगदृष्टाक्षुधा
भिह्वननव्यायामनद्यादिभि । भुक्ते
ऽजीर्यतिभोजनेचशरदिग्रीप्ते तथा
प्राणिनामध्याक्ते च तथाह्वराचसम
येपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च
। माषैस्त्रिलै कुलत्थैश्चमत्स्यैर्मेषा
मिषेणच । गव्ये नदधितक्त्रेणनृणा
पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिका
यामस्यप्रभेदाः पचोक्ताः । यथा
। पाचकभाजकचैवरज्ज्ज्कालोचके
तथा । सादकचैवपचेतिपित्तनामा
न्यनुक्रमादिति ॥ एषास्थानान्या
ह । अग्न्याशयेयकृत्स्नीज्जोह्वदये
लोचनद्वये । त्वक्षिसर्वशरीरेषुपि
त्त निवसतिक्रमादितिभावप्रकाश
॥ अपिदीयतेस्म । दो० देङ् वा
। क्त । अचउपसर्गान्ति । वष्टिभा
शुरिरज्जोपमवाप्योरुपसर्गयोः । स
च्चापूर्वकत्वादस्तीतिदीर्घान् ।
पित्तघ्नम् । न० घृते ॥ पित्तं हन्ति । ह
न० । अमनुष्यकट्टंकेचेतिठक् ॥
त्रि० पित्तनाशकद्रव्ये ॥
पित्तघ्नी । स्त्री० शुडूच्याम् । डीप् ॥
पित्तज्वर । पुं० पैत्तिकज्वरे ॥ विशेष
तः । कोमलनारिकेलनिहन्तिपित्त
ज्वरमूत्रदोषान् ॥

पित्तद्रावी । पु० मधुरजम्बीरे ॥

पिनद्ध .

पित्तरक्तम् । न० रोगविशेषे । रक्त-
पित्ते ॥

पित्तलम् । न० धातुविशेषे । आर-
कूटे । पीतल० द्र० भा० ॥ चि०
पित्तवति ॥ पित्तमस्यस्यास्मिन्-
वा । सि० लच् ॥

पित्तला । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् । ला-
ङ्गल्याम् ॥ टाप् ॥

पित्तारि । पु० पर्यट्टे । नाक्षायाम् ॥
चन्दनाम्बरि ॥ पित्तस्यञ्चरि ॥

पित्रीय । त्रि० पित्रे दत्त । तस्मै-
हितमितिष्ठ । ॥

पितृ । न० । पितृतीर्थ । अङ्गुष्ठाङ्गु-
 ल्योर्मध्ये ॥ आङ्गादौ ॥ मधुनि ॥
 आङ्गकल्पे ॥ पितरोद्दिष्टाक्षस्य ।
 वाय्वृतुपिन्नितियत् । रोङ्कृत ।
 यस्येतिच ॥ त्रि० पितुरागते ॥ त-
 तआगतद्वल्यधिकारपितुर्यज्ञेति-
 त् ॥

पितृन् । पुं० विहङ्गमे । त्रि० पतने-
च्छौ ॥ पतितुमिच्छु । लट्, श-
तृ । सनिमीमेतोस्, अभ्यासलोपः ॥

पितृभनम् । न० पथि ॥ इति प्राणकृष्ण
शब्दाब्धि ' ॥

पित्सु : । त्रि० पिपतिषति ॥

प्रिधान : । पु० न० तिरोधाने ॥ अ-
पिपूर्वकडुधाजील्युट । वष्टिभाग-
रिरितिपक्षेअल्लीप : ॥

पिनङ्गः । त्रि० आमुक्ते । परिहितक-

पिपीलक .

वचादौभट्टे ॥ अपिनद्धतेस्म । गह-
वधने । कर्मणिक्ता । वष्टिभागुरि-
रिच्छल्लोप ॥

पिनाक । पु० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ विशूले ॥ शाङ्करएवविशूल ।
इति०स्वामी । पातिशिवानुचरान् ।
पिनाकादयश्चेतिपातेराक . इत्त्व-
नुम्च ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥
पिनाकादिच्वात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पु० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यास्ति । इनि . ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ रवि : षष्ठेसितश्चिद्रेतृतीये-
भूमिनन्दन । पिनाकयोगोविज्ञे-
योपातुर्विजयकारक ॥

पिपतिषन् । पु० श्वगे ॥ चि० पिप्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषु । पु० विहगे ॥ चि० प-
तितुमिच्छौ ॥ पते सन्नन्तादुप्र-
त्यय । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभस्यभार्ये
यम् । पश्यक्षुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रत्ययात् । टाप् ॥

पिपासु । तृषिते ॥ पातुमिच्छु . ।
पिबते सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

पिपीलक . । पु० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्यते । पीलप्रतिष्ठम् । घञ ।
वष्टिभागुरिरिच्छपेरल्लोप : । स्वार्थे-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलक : ॥

पिप्पल

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चौंटी०इ०भा० ॥ टाप् । प्रत्यय-
स्थादितौत्वम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ घ
अन्तान्डीष् ॥

पिप्पक । पु० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्क-
रायाम् ॥

पिप्पलः । पु० बोधिद्रुमे । चलदले ।
अश्वत्थवृत्ते । पीपल०इ०भा० ॥ पि-
प्पलोदुर्ज्जर शीतः पित्तश्लेष्मव्र-
णास्रजित् । गुरुस्तुवरकोरुचोवर्ण्यो
योनिविशोधन इतिभावप्रकाश , ॥

* अत्रपद्मपुराणोक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्थमूलमासाद्यथा
केनाद्भोदकेनवा । एकवाभोजयेद्-
विप्रकीटिकोटिफललभेत् ॥ * ॥

अश्वत्थमूलमासाद्यतपोहोम . सुरा-
र्चनम् । अक्षयमुनिशार्दूलव्रक्ष्णोव-
चनयथा ॥ +*+ ॥ एवसमर्चितोऽ-
श्वत्थ सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यज्ञा-
र्थच्छेदितोऽश्वत्थ सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *+* ॥ अश्वत्थ . पूजितोये-
नपूजिता सर्वदेवता । अश्वत्थ-
च्छेदितोयेनच्छेदिता सर्वदेवताः ॥

अन्तः शुद्धः सुसन्तुष्टोऽश्वत्थोदेवम-
योगुरु . ससेव्य . पूजनयस्त्वत्तवाच-
यविनाशकः । भृग्वर्कवारैर्भौमेच-
मध्याह्ने निशिसध्यो . अश्वत्थदर्श-

पिप्पली

न कार्यकुलक्षयभयात्मभिरिति ॥
 पिप्पलजलमस्यास्तिमूलेरिक्तत्वात् ।
 अर्शआद्यच् ॥ निरशुके ॥ पक्षि-
 विशेषे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलि-
 ले ॥ वस्त्रच्छेदविशेषे ॥ कर्मफले ॥
 पिप्पलकम् । बक्षोजवृन्ते । चूचुके ॥ सौव-
 नसूत्रे ॥
 पिप्पलव्रतम् । न० । बालिवैधव्ययोगना-
 शकैव्रते ॥ बलबद्धिवायोर्गोवाल्यो-
 सतिमृगौदृशम् । पितारहसिकुर्वी-
 ततद्व्रतशास्त्रसम्मतम् ॥
 पिप्पलादः । पु० वेदप्रसिद्धेऋषिविशेषे ॥
 पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्प-
 ल्याम् ॥ पिप्पल्येव । स्वार्थेक । ह्रस्वः ॥
 पिप्पली । स्त्री० कणायाम् । उपकु ।
 ल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम् ।
 पीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदी-
 पनीवृष्ट्यास्त्रादुपाकारसायनी । अ-
 च्युष्णाकटुकास्त्रिधावातघ्नैश्चहरी-
 लघुः ॥ पित्तलारेचनी हन्तिश्वास-
 कासीदग्ज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मा-
 र्शः । श्लीहशूलाममासुतान् ॥ आर्द्रा-
 कफप्रदास्त्रिधाशीतलामधुरागुरुः ।
 पित्तप्रशमनीसातुशुष्कापित्तप्रको-
 पिणी ॥ पिप्पलीमधुसयुक्तामेद-
 कफविनाशिनी । श्वासकासज्वरह-
 रीवृष्ट्यामेपाग्निवर्द्धनी ॥ जीर्णज्वरे-
 ऽग्निमान्द्यं चशस्यतेगुडपिप्पली ।
 कासाजीर्णाऽरुचिश्वासहृत्पाण्डु कृ-

पित्त

भिरोगनुत् ॥ द्विगुण पिप्पलीचूर्णा-
 द्गुणोऽभिपजामत ॥ पिपत्ति^१ ।
 पू० । वा० अलच् । पू० । गोरा-
 दित्वान्डीप् ॥
 पिप्पलीका । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥
 पिप्पलीमूलम् । न० ग्रन्थिके । पीपला-
 मूल० इ० भा० ॥ दीपनपिप्पली-
 मूलं कटुपा पाचनलघु । रुक्षपित्त-
 करभेदिकफवातोदरापहम् ॥ आ-
 नाहप्लीहगुल्मघ्नं कृमिश्वामक्षयापह-
 मितिभावप्रकाशः ॥ पिप्पल्यामूल-
 म् ॥
 पिप्पिका । स्त्री० दन्तमूले ॥ इ० हि०
 पिप्पु । पु० जटल । लक्ष्मण इतिभाषा
 ॥ अपिप्लवते प्लुङ्गती ॥ मितट्टादि-
 त्वाड्डु । वष्टिभागुरिरहोप सवा-
 प्योरुपसर्गयोः ॥
 पियाल । पुं० राजादने । सन्नकट्टी ॥
 चिरोजी० इतिप्रसिद्धबीजस्यवृक्षे ॥
 पीयते । पीयुः सौत्रीधातुः । पीयु-
 क्कणिभ्याकालन् । बाहुलकाद्भस्व-
 स्य ॥
 पिलुक । पुं० पीलुवृक्षे ॥
 पित्त । पुं० क्लिप्ने चणि । क्लेदयुक्तनेत्रे
 ॥ त्रि० । तद्वति ॥ क्लिप्ने चक्षुषीअ-
 स्य । क्लिप्नस्यचिल्लिपलीतिपिलादेशो-
 लक्ष्यप्रत्ययः ॥ चक्षुर्गतः । क्लेदरोगः
 पित्तशब्दवाच्यः । तद्योगाच्चक्षुस्त-
 द्योगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

पिशाची

पिशङ्ग । पु० कपिले । पिङ्गलवर्णे
। सुवर्णवर्णसदृशवर्णे ॥ त्रि० ।
तद्वति ॥ पिशति । पिशन्नवयवे ।

विडादिभ्य किदित्यङ्गच् ॥

पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥
पक्षेष्टाप् ॥

पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥
पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमितिपाक्षिको
डौप् ॥

पिशाच । पु० देवयोनिविशेषे । पि
चास पिशाच० इतिचभाषा० ॥
राक्षसादपकृष्टे अशुचिमरुदेशनिवा
सिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० ।
कर्मण्यप् पु० शितशब्दस्यलोप
। अशशब्दस्यशाचादेश । मध्यता
लव्य ॥ प्रेते ॥ यथा । अशीचान्ता
द्वितीयेऽङ्गियस्यनोत्पृज्यतेवृष । पि
शाचत्त्वभवेत्तस्यदत्तैश्चाङ्गशतैरपि ॥

पिशाचक । पुं० पिशाचेकुशलं ॥
आकर्षादिभ्य कन् ॥

पिशाचकी । पु० कुवेरे ॥ पिशाचा सन्त्यस्य
। पिशाचाच्चेतीनि कुगागमश्च ॥

पिशाचद्रु । पु० शाखोटवृक्षे ॥ पिशा
चानाद्रु ॥

पिशाचपति । पु० रुद्रे ॥ पिशाचाना
पति । ॥

पिशाचवृक्ष । पु० शाखोटे ॥

पिशाचौ । स्त्री० गन्धर्मास्याम् ॥ पिशा
चिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिष्टपम्

पिशितम् । न० मासे ॥ पिशति ।

पिशन्नवयवे । पिशे । किञ्चेतीतन्

पिश्यतेस्मवा । क्त ॥

पिशिता । स्त्री० जटामास्याम् ॥

पिशिताशी । त्रि० शाष्कुले । मास
भक्षके ॥

पिशी । स्त्री० जटामास्याम् ॥

पिशुन । पुं० कपिवक्त्रे । नारदे ॥

काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० सूचके

। परोक्षेपरदोषोद्भासके ॥ क्रूरे ॥

पिशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमि

थिभ्य किदित्युनन् ॥

पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडि
शाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तल
क्षणष्टाप् ॥

पिष्टम् । न० सीसके ॥ पूपे ॥ त्रि०

चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुब्धे । पीसा

द्र० भा० ॥

पिष्टक । पु० घृतपूपादौ । अपूपे

पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशे

षे ॥ तल्लक्षणं यथा । श्लेष्मासारुत

कोपेन शुक्ले पिष्टसमुन्नतम् । पिष्ट

यत्पिष्टकविद्धिमल्लाक्तादर्शसन्निभम्

॥ पिष्टस्यविकारः । सञ्ज्ञायामिति

कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥

पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णदास्थाम् ।

पिसनहारी द्र० भा० ॥

पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥

विशन्त्यस्मिन्मुक्कतिनः । विशप्रवेश

पिष्टिका

ने । अस्मात् । विटपिष्टपविशपो
 लपाङ्गुलीणादिकः कपन् । विशते
 रादे प प्रत्ययस्य तुट्प्रत्ययेति प्र
 त्वम् ॥ यद्वा पिश्यते । पिष्यते वा ।
 पिशगती । पिष्लसञ्चूर्णने वा ॥
 प्रक्रियापूर्ववत् ॥ सूत्रे विष्टपस्थाने
 पिष्टपद्वलपकारादिपाठस्तूज्ज्व
 लदत्तरीत्योक्त । नाययुक्त । यत्र
 ब्रध्नस्य विष्टपमित्यादौदन्योष्ठादि
 पाठस्य दर्शनात् ॥
 पिष्टपचनम् । न० कृत्जीवि । पिष्टपाक
 पात्रे । तर्ह्ये इ० भा० ॥ तैलाती
 इ० गौ० भा० ॥ पच्यतेऽत्र । डुप
 चप् । करणेति ल्युट् । पिष्टस्य प
 चनम् ॥
 पिष्टपाकभृत् । पु० पिष्टपाकपात्रे ।
 पिष्टपचने ॥
 पिष्टपूरः । पु० त्रट्केष्टतपूरे ॥ इ० हे० ॥
 पिष्टवर्त्ति । पु० मुद्गकसूरादिपिष्टे ।
 चमस्याम् ॥
 पिष्टसौरभम् । न० चन्दने ॥ इ० हा० ॥
 पिष्टात । पु० पटवासके । धूलिगुच्छ
 के । अवीर इति बुक्का० इति भा०
 ॥ वस्त्रादिवासनार्थं मेकीकृत्य गन्ध
 द्रव्यचूर्णे ॥ पिष्टमतति । अत० ।
 कर्मण्यण् ॥
 पिष्टकम् । न० तण्डुलोद्भवतवक्षीरे ॥
 पिष्टिका । स्त्री० पिष्टद्विदले ॥ पिष्टो
 इ० भा० ॥ यथा । दालि संस्था

पीठ

पितातोयेततोपहततञ्ज, ता ॥ शि-
 लायामाधुसम्पिष्टापिष्टिकाकीर्ता
 बुधैरिति भावमिष्य ॥
 पिष्टोडी । स्त्री० श्वेताम्लिकाया
 म् ॥
 पिङ्गित । त्रि० आच्छादिते । सनी
 ते । आवृते । छत्रे । ठका० इ०
 भा० । तिरोहिते । अपिधीयते स्म
 । डुधाञ् । ता । दधातेर्हि ।
 भागुरिर्मतेनालोपः ॥
 पीठ । त्रि० चौकोतिपीठी० इत्यादि
 नाम्नाचप्रसिद्धं ॥ उपवेशनाधारं ।
 आसनविशेषे । पिठन्त्यत्र । पिठहि
 सासक्तीशनयो । हलश्चैति चञ् ।
 बाहुलकाद्दीर्घः । पीयतेऽत्र वा । पी
 ड्पाने । वा० ठक् ॥ धातुपाषाण
 काष्ठैश्च पीठस्त्रिविधोच्यते ॥ विशेषे
 षीयुक्तिकल्पतरौ पीठी द्वे द्वे द्रष्टव्यः
 ॥ एकपञ्चाशद्भेदभिन्ने देवतास्थान
 विशेषे ॥ यथा ॥ कृतयुगेदक्षप्रजा
 पतेर्यज्ञेशिवनिन्दाश्रुत्वा प्राणामृत्य
 तावत्या । सत्या शरीरं गिरमिधृ
 त्वाभ्रमतिशिवे विष्णुना चक्रेण च्छि
 द्वा अवयवा यत्र यत्र पतितास्त एव
 देश एकपञ्चाशन्महापीठा अभवन्नि
 ति पौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति
 ॥ * ॥ अयतेषां निरूपणम् । ईश्व
 र उवाच । मातः परापरदेविसर्व
 ज्ञानमयौ श्वरि । कथ्यतां मे सर्वपी

पीठ

ठशक्तिभैरवदेवता ॥ देव्युवाच ॥
 शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालीभक्तवत्सल
 याभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनत
 त्क्रिया ॥ पञ्चाशदेकपीठानि एव
 भैरवदेवता । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन
 विष्णुचक्रक्षतेन च ॥ समान्यवपुषो
 देवहिताय त्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्म
 रश्मिर्हिङ्गुलायाभैरवोभीमलोचन
 । कोट्टवीसामहामायात्रिगुणायादि
 गम्बरी ॥ १ ॥ शर्कारारेचिनेत्र मे
 देवीमहिषमर्दिनी । क्रोधीशोभैरव
 स्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ २ ॥
 सुगन्धाया नासिकामेदेवस्य स्वकभै
 रव । सुन्दरीसामहादेवी सुनन्दा
 तत्र देवता ॥ ३ ॥ काश्मीरेकगुह्ये
 शश्च त्रिमध्ये श्वरभैरव । महामाया
 भगवती गुणातीतावरप्रदा ॥ ४ ॥ ज्वा
 लामुख्यामहाजिह्वादेव उन्मत्तभैरव
 । अम्बिकासिद्धिदानास्त्रीस्तनजाल-
 न्वरेमम ॥ ५ ॥ भीषणोभैरवस्तत्र दे
 वीत्रिपुरमालिनी ॥ हार्दपीठवैद्य-
 नाथवैद्यनाथस्तुभैरव, ॥ ६ ॥ देवताज
 यदुर्गाख्या ॥ ७ ॥ नेपालेजानुनीम
 म ॥ कपालीभैरव : श्रीमान्महा-
 मायाचदेवता ॥ ८ ॥ मानसेदक्षह-
 स्तोमेदेवीदाक्षायणीहर ॥ अमरोभै-
 रवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायक : ॥ ९ ॥
 उत्कलेनाभिदेशश्च विरजाक्षेत्रमुच्य-
 ते । विमलासामहादेवीजगन्नाथस्तु

पीठ .

भैरव . ॥ १० ॥ गण्डक्यागण्डपात
 श्वतत्रसिद्धिर्नसशय । तत्रसागण्ड
 कीचण्डीचक्रपाणिस्तुभैरव ॥ ११ ॥
 बहुलाय वामबाहुर्वहुलाख्यानुदेव
 ता । भीरुकोभैरवोदेव सर्वसिद्धि
 प्रदायक : ॥ १२ ॥ उज्जयिन्याकुर्प
 रश्ममाङ्गल्य : कपिलाम्बर । भैर
 व । सिद्धिद । साक्षाद्देवीमङ्गलच-
 ण्डिका ॥ १३ ॥ चट्टलेदक्षबाहुर्मेभै
 रवश्चन्द्रशेखर । व्यक्तरूपभगवती
 भवानीतत्र देवताविशेषतः । कलि-
 युगेवसामिचन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रि
 पुरायांदक्षप दोदेवतात्रिपुरामता ।
 भैरवस्त्रिपुरेशश्च सर्वाभीष्टफलप्रदः
 ॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायावामपादोभ्राम
 रीभैरवोम्बर ॥ १६ ॥ योनिपीठ-
 कामगिरौकामाख्यातत्र देवता । य-
 चास्तेत्रिगुणातीतारक्तपाषाणरूपि-
 णी । यचास्तेमाधव । साक्षादुमान
 न्दोयभैरव । सर्वदाविहरेद्देवी-
 तत्रमुक्तिर्नसशय ॥ तत्रश्रीभैरवी-
 देवीतत्रनक्षत्रदेवता । प्रचण्डचण्डि
 कातत्रमातङ्गीत्रिपुरास्त्रिका ॥ वग-
 लाकमलातत्रभुवनेशीमुधूमिनो । ए-
 तानिवरपीठानि शसन्तिवरभैरव ॥
 एवंतादेवता, सर्वा एव तेदृशभैरवा
 ॥ १७ ॥ सर्वत्रविरलाचाहकामरू-
 पेष्टहेष्ट ॥ गौरीशेखरमारुह्यपुन
 र्जन्मनविद्यते ॥ १८ ॥ करतोया-

पीठ .

ममासाद्यथावच् शिखरवामिनी ।
 शतयोजनविस्तीर्णचिकोणसर्वमिद्वि-
 दम् । देवामरणमिच्छन्तिकिपुनमा-
 नवादय . । भूतवाचीमहामायाभ-
 रवः ; क्षीरखण्डक . ॥ युगाद्याया-
 महादेवदक्षाद्गुपदोमम ॥ १६ ॥
 नकुलीश . कालिपीठेदक्षपादाङ्गु-
 लीयुव . सर्वसिद्धिकरोदेवीका-
 लिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुली-
 पुचहस्तस्यप्रयागेललिताभव . । ज-
 यन्त्यावामजङ्घाचजयन्तीक्रमदीश्व-
 र . ॥ २१ ॥ भुवनेशीसिद्धिरूपा-
 किरीटस्याकिरीटत . । देवताविम-
 लानाम्नीसवर्त्तभैरवस्तथा ॥ २२ ॥
 वाराणस्यांविशालाक्षीदेवताकालभै-
 रव . । मणिकर्णोतिविख्याताकुण्ड-
 लञ्चममश्रुते . ॥ २३ ॥ कन्याश-
 मेचपृष्ठमेनिमिषोभैरवस्तथा . सर्वा-
 णीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-
 गुल्फत . । श्यागुर्नाम्नाचमाविची-
 देवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके । मणि-
 बधेचगायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरवः । २६
 श्रीशैलेचममयीवा महालक्ष्मीस्तुदे-
 वता । भैरव . शम्बरानन्दोदेशेदेशे-
 व्यवस्थित . ॥ २७ ॥ काञ्चीदेशेच-
 कङ्कालोभैरवोरुसुनामक . । देव-
 तादेवगर्भाख्या ॥ २८ ॥ नितम्बः
 कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गश्चदे-
 वीकालीचमुक्तिदा । दृष्टादृष्टामहा

पीठ

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कृजवारं
 भूततियोनिशार्ङ्गेयस्तुमाधक . । न
 त्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नु-
 यात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-
 स्तु । नर्मदाख्येनितम्बक . ॥ ३० ॥
 रामगिरौस्तनान्यच्चगिवाणीचगड-
 भैरव . ॥ ३१ ॥ हन्दावर्नकेशजा-
 लेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरव
 स्तत्रसर्वमिदिप्रदायक . ॥ ३२ ॥
 संहाराख्यऊर्ध्वदन्तद्वीनारायणौशु-
 ची . । अवीदन्तमङ्गारद्वीवाराहीपञ्च
 सागरं ॥ ३३ ॥ करतोयातटतल्प-
 वामेशामनभैरव . । अपर्णादेवता-
 तत्रब्रह्मरूपाकरोद्भा ॥ ३४ ॥ श्री-
 पर्वतेदक्षतल्पतत्रश्रीसुन्दरीपरा ।
 सर्वसिद्धिकरीसर्वासुन्दरानन्दभैरव
 ॥ ३५ ॥ कापालिनीभीमरूपावाम-
 गुल्फोविभासके . ॥ ३६ ॥ उदरञ्च
 प्रभासमेचन्द्रभागायणस्विनी । वक्र-
 तुण्डोभैरव ॥ ३७ ॥ श्रीर्षोभैरव
 पर्वते . । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्ण-
 स्तुभैरव . ॥ ३८ ॥ चिबुकेभामरी ।
 देवीबिहृताख्योजनेम्यले ॥ ३९ ॥
 गण्डोगोदावरीतीरेविश्वेशीविश्वमा-
 तृका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्ड-
 तुराकिनी ॥ अमायीभैरवोवत्ससर्व-
 श्रेलात्मकोपरि ॥ ४० ॥ रत्नावल्याद-
 क्षम्ब . । कुमारीभैरव . शिवः ॥
 ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क

पोठ

श्वोमहोदर ॥ ४२ ॥ नालाहटां
 नलापातोयोगेशोभैरवस्तथा । तत्र
 साकालिकादेवो सर्वसिद्धिप्रदायि
 का ॥ ४३ ॥ कर्णाटचैवकर्णभैरवी
 कर्नामभैरव । देवताजयदुर्गाख्या
 नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्रो
 श्वरेमन पातवक्रनायस्तुभैरव ।
 नदीपापहरातत्रदेवीमहिषमर्दिनी
 ॥ ४५ ॥ यशोरेपाणिपद्मश्चदेवतायश
 रेश्वरी । चण्डश्चभैरवायचतुर्भुजि
 मवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासिचोष्ठ
 पातोदेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वे
 शोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायक ॥
 ४७ ॥ हारपातो नन्दिपुरेभैरवो नन्दि
 केश्वर । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसि
 धिर्नमस्य ॥ ४८ ॥ लङ्कायानूपु
 रश्चभैरवोराक्षसेश्वर । इन्द्राक्षी
 देवतातत्रइन्द्रेणोपासितापुरा ॥
 ४९ ॥ बिराटदेशमध्ये तुपादाङ्गुलि
 निपातनम् । भैरवोअमृताक्षश्चटोषी
 तत्राम्बिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधे
 दक्षजङ्गामेव्योमकेशस्तुभैरव । स
 र्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥
 ५१ ॥ एतास्ते कथिता पुत्रपीठना
 थाधिदेवता ॥ क्षत्राधीशविनादे
 वपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोऽक्रिय
 तेसर्वजपपूजादिसाधनम् ॥ अत्रा
 त्त्वाभैरवपीठपीठशक्तिश्चशङ्कर ॥
 प्राणनाथनसिर्ध्वं तत्कल्पकोटिजपा

पीठी

दिभि ॥ नदेयपरशिष्येभ्योनिन्द
 कायदुरात्मने । शठायवञ्चकायेद
 दत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्तथा
 न्नायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये ।
 साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्तार्थसि
 द्धये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशि
 वपार्वती सवाटेएकपञ्चाशद्विदो
 त्पत्तौपीठनिर्णयः समाप्तः ॥ अ-
 न्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८
 । ५० । ६१ । अध्यात्रेवद्रष्टव्यानि ॥
 पीठकलि । पुं० नायकविशेषः । पीठ
 मर्ह ॥
 पीठमर्ह । पुं० नायकविशेषः । नम्
 सचिवः । तल्लक्षणः । कुपितस्त्रीप्रसाद
 कइति । अस्योदाहरणं यथा । को
 यकोपविधिः प्रयच्छत्करुणा गर्भव
 चोजायतापीयूषद्रवदीर्घिकापरिम
 लैऽऽरामोदितामेदिनी । आस्तावा
 स्पृहयालुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती
 मुहुर्गस्मैकुप्यसितस्यसुन्दरितपोवृ
 न्दालिमन्दामहेइति ॥ नाव्योक्त्या
 नायकप्रिये ॥

पीठसर्पक । त्रि०
 पीठविसर्पः । खञ्जो
 पीठसपी । पाशुरे । पङ्को ॥

पीठस्थानम् । न० देवताविशिषाणापू
 जास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातनिकायाम् ॥
 क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीत

पीठा० पीठी० इत्यादिभाषा ॥
पीडनम् । न० अवमर्दं । देशादेरुप-
द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर-
चक्रेणपीडने ॥ दु खे ॥ भरणपी-
ष्यवर्गस्यप्रशस्त स्वर्गसाधनम् । नर-
कपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतभरेत् ॥
मर्दने । टीपना फीचना भीचना
इत्यादिभाषा । गथा । गर्भोभिधा-
तावशमाशनपीडनाद्ये ऋद्रुमादि-
वक्ष्यप्रततिक्षणेनेति ॥ पीडनवगा-
हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री० वा-नायाम् । व्यथायाम्
दु खे । पीडयति पीडनवगाहने ।
बु० । भिदाद्यङ् । णिजभाविगुरो-
श्चिच्च । टाप् । कृपायाम् ॥ शि-
रोमालायाम् । उक्तसे ॥ सरलद्रु-
मे ॥ इतिनेदिनी ॥

पीडितम् । न० स्त्रीणाकरणे ॥ चि०
। यन्त्रिते ॥ बाधिते ॥ मर्दिते ॥
पीडासञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

पीत । पु० गौरे । हरिद्राभे । पीला
इतिहृद्दिया इतिचभाषा ॥ कु-
सुम्भे ॥ अङ्गोटे ॥ शाखोटे ॥ पुष्प-
रागे ॥ न० पाने ॥ हरिताले ॥
चि० पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥
पिवतिवर्णान्तरम् । औणादिक.क्त.
॥ पीयते चक्षुषायम् । पापाने । क्त.
। घुमास्येतीत्वम् ॥ पीतागाः
त्यत्रतु० पीतपानम् ॥ आसामस्त्री

पीततण्डुल .

तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजित्यच्प्रत्य-
योबोध्य । यद्वीत्तरपदलोपीचद्रष्ट-
व्य । पीतोदका पीता । अची-
दकस्यपीतत्व गोषूपचर्यते ॥
पीतकम् । न० ताले । हरिताले ॥ अ-
गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥
माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥
हरिद्रुवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ श्लो-
नाके ॥ पीतशाले ॥ त्रि० पीतेनर-
क्ते ॥ पीतात्कन् ॥ यद्वा । स्वार्थे
शावादिभ्य कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥
पीतकद्रुम । पु० हरिद्रुवृक्षे ॥
पीतकन्दम् । न० गर्जरे ॥
पीतकरवीरक । पु० पीतवर्णकरवी-
रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसरे । सुगन्धिकु-
सुमे ॥

पीतकाविरम् । न० कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।
पीतकाष्ठम् । न० पीतचन्दने ॥
पीतकीला । स्त्री० आयतं कीलताया-
म् ॥

पीतघोषा । स्त्री० पीतपुष्पघोषालता-
याम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥
पीतचन्दनम् । न० पीतवर्णचन्दने ।
कालीयके । साधवप्रिये । कालानु-
सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पकः । पुं० प्रदीपे ॥ पीतव-
र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥
पीततण्डुलः । पु० कङ्कन्याम् ॥

पीतपुष्प .

पीततण्डुला । स्त्री० बृहतीप्रभेदे ।
 क्षविकावृक्षे । पुत्रप्रदायाम् । बहु-
 फलायाम् ॥
 पीततुण्ड । पु० कारण्डवखने ॥ सु-
 गृहे ॥
 पीततैला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
 ॥ ज्योतिष्मतौलतायाम् ॥
 पीतदारु । न० देवदारुणि ॥ पीत
 क्षतदारुच ॥ हरिद्रौ । सरले ॥
 पीतदुग्धा । स्त्री० हेमक्षीर्याम् ॥ पी-
 तदुग्धमस्या ॥ धेनुष्यायाम् ॥
 पीतद्रुः । पु० दारुहरिद्रायाम् ॥
 पीतद्रवति । द्रुगती । मितद्रादि
 स्वाट्ट ॥ पीतश्चामौद्रुस्रवा ॥
 सरलवृक्षे ॥
 पीतन । पु० आम्नातके ॥ ब्रूते ॥
 न० पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरिता-
 ले ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति
 णिच् । बहुलमन्यचापीतियुच् ।
 स्युर्वा ॥ यद्वा । पीयते । पीडपा-
 ने । वा० तनन्० गुणाभावश्च ॥
 पीतवर्णनयतेवा । नयगती । गीष्-
 वा । अन्येभ्योपीतिङ् ॥
 पीतनकः । पुं० आम्नातके ॥
 पीतनी । स्त्री० शालपण्याम् ॥
 पीतपर्णी । स्त्री० श्वित्रघ्न्याम् ।
 पीतपादा । स्त्री० शारिकापक्षिणि ॥
 पीतचरणयुक्ते ॥
 पीतपुष्प । पु० चम्पकवृक्षे ॥ कर्ण

पीतयूथी

कारे ॥ पिण्डोत्क्रमेदे ॥ पीत-
 भिण्म्याम् ॥ कूष्माण्डे ॥ पीतानि
 पुष्पाण्यस्य ॥ न० । आहुल्यवृक्षे ॥
 हरिद्राभकुसुमे ॥
 पीतपुष्पा । आठक्याम् ॥ इन्द्रवार-
 ण्याम् ॥ भिज्भिरिष्टाक्षुपे ॥ क-
 कीटक्याम् ॥
 पीतपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥ पीत
 वाव्यालके ॥ सहदेव्याम् ॥ महाको-
 षातक्याम् ॥ त्रपुष्याम् । राजको-
 षातक्याम् ॥
 पीतफलः । पु० शाखोटवृक्षे ॥ कर्म-
 रङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥
 पीतफलकः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥
 पीतवालुका । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥
 पीतवर्णसिकतायाम् ॥
 पीतभद्रः । पु० किङ्किराते ॥
 पीतभृङ्गराजः । पु० स्वर्णभृङ्गारे ।
 हरिप्रिये ॥
 पीतमन्त्रि । पुं० पुष्पराने ॥ गोमेदे ॥
 पीतमस्तः । पुं० खगान्तरे । कलिकारे ॥
 पीतमाक्षिकम् । न० मधुप्रभेदे ॥
 पीतमुण्डः । खगविशेषे । कलिकारे ॥
 पीतमुद्गः । पुं० वसू । प्रवले । शार-
 दे । सोनामूगा इ० भा० इ० हे० ॥
 पीतमूलकम् । न० गर्जरे । इ० रा०
 नि० ॥
 पीतयूथी । स्त्री० स्वर्णयूथ्याम् । सोन-
 जुही० भा० ॥

पीतस्फटिक :

पीतरक्त । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतरत्नम् । न० गोमेदमणौ ॥
 पीतराम । पु० पीतवर्णे ॥ किञ्चुल्लो
 ॥ सिक्थके ॥ त्रि० । पीतवर्णवति
 पीतरोहिणी । स्त्री० काश्मर्याम् ॥
 पीतल । पुं० पीतवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥
 पीतलकम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥
 पीतलोहम् । न० पित्तलभेदे ॥
 पीतवासा । पु० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० पी
 तवस्त्रवति ॥
 पीतबीजा । स्त्री० मेथिकायाम् । पी
 तानिबीजानियस्याः ॥ त्रि० पीत
 वर्णबीजयुक्ते ॥
 पीतवृक्ष । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥ सर
 लवृक्षे ॥
 पीतशाल । पु० असनवृक्षे ॥
 पीतसार । पु० मलयके ॥ गोमेद
 कमणौ ॥ तुरुष्के ॥ बीजके ॥ अ-
 ङ्कोठवृक्षे ॥ न० हरिचन्दने ॥
 पीतसारक । पु० सर्जकवृक्षे वि-
 जयसारद्वितीयाति ॥ पीत । सारो
 स्थ ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥
 इ० रा० नि० ॥
 पीतसारि । न० स्रोतोप्लवने ॥
 पीतसालक । पु० सर्जकवृक्षे । अ
 सने । बम्बूके । विजयसार० इ०
 ख्याते ॥ पीतः सारोऽस्य । रलयो
 रैकत्वम् ॥
 पीतस्फटिक । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीतु .

पीता । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ दारुहरि
 द्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ।
 कपिलशिशपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥
 गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥
 पीयतेस्म । पीड्पाने० पापानेवा ।
 कर्मणिक्त । घुमास्थेतीत्वम् ॥
 पीताङ्ग । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
 पीताम्बि । पुं० अगस्त्यमुनी ॥ पीत
 अम्बिर्येनसः ॥
 पीताभम् । न० कालोयके । हरिचन्द
 ने ॥ पीताभभायस्यतत् ॥ त्रि० ।
 पीतकान्तौ ॥
 पीताम्बर । पु० अच्युते । विष्णौ ॥
 पीतमम्बरयस्यसः ॥ शैलूषे ॥ न०
 हरिद्राभवसने ॥ पीतवर्णकीषेयव
 स्त्रे ॥ त्रि० पीतवस्त्रयुक्ते ॥
 पीताम्बरा । स्त्री० वगलादेव्याम् ॥
 पीताश्या । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीति । पु० घोटके । तुरगे ॥ इत्य
 मर ॥ पिवति । पापाने । क्तिच्
 । घुमास्थेतीत्वम् ॥
 पीति । स्त्री० पाने । द्रवद्रव्यस्यगला
 धः करणे ॥ इतिमेदिनीकर ।
 पानम् । पा० । स्त्रियाक्तिन् । घु
 मास्थेतीत्वम् ॥ शुण्डायामिति
 शब्दचन्द्रिका ॥
 पीतिका । स्त्री० पीतयूथ्याम् ॥ दारु
 हरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 पीतुः पुं० । सूर्ये ॥ वन्द्यौ ॥

पीनोद्धी

पिबति । पा० । प किञ्चेति
तुन् ॥

पीथ । पुं० अर्के ॥ अग्नौ ॥ काले
॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति ।

पा० । पातृतुदीच्यादिनाथक् ॥

पीथिः । पुं० चोटके ॥

पीन । त्रि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म ।

ओप्यायीष्वौ । गत्यर्थेतिक्तः ।

ओदितश्चेतिनत्त्वम् । प्याय ।

पीभाषः ॥

पीनस । पुं० रोगविशेषे । नासा

सर्वे । प्रतिश्यामे ॥ अस्थनिदान

म् ॥ यथा । आनस्यतेयस्यविशु

अतेचप्रक्लिद्यतेधूप्यतिचैवनासा ।

नवेनियोगन्धरमाश्रजन्तुर्जुष्ट व्यव

स्येत्खलुपीनसेन ॥ तच्चानिलश्चे

अभवविकारब्रूयात्प्रतिश्यायसमा

नलिङ्गम् ॥ अस्यौषधम् । यथा ।

पिप्पलीत्रिफलाचूर्णमधुसैधवसयुत

म् । सर्वरोगज्वर श्वासशोषपीन

सहृद्भवेत्कृति ॥ पीनस्यति० सा

यतिवा । ओषन्तकर्मणि० पैत्र

येवा । आतोनुपेतिक् ॥

पीनसा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ इ०

रा० नि० ॥

पीनसी । त्रि० पीनसरोगिणि ॥

पीनस्कन्ध । पु० सहिषे ॥

पीनोद्धी । स्त्री० पीवरस्तन्याङ्गवि ॥

पीनमूधोऽस्या । ऊधसोऽनङ् ।

पीलुः

वहुव्रीहिरुवसोऽडीष् ॥

पीपरि । पु० ऋस्वप्रक्षे ॥ इ० रा०

नि० ॥

पीयु । पु० काले । रवौ ॥ घूके

। पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति

दीक्षितः ॥ पिबति । पा० । खरु

शङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्र

ख्य । धातोरोच्चयुगागमश्च ॥

पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम्

। गुहूच्याम् ॥ यथा । पीयूष

लोकपञ्चालोचरणानाकणायदाङ् ॥

लोलिम्भराज ॥ दुग्धे ॥ पु०

न० नव्यसूतर्धनो सप्तद्वियसार्वाध

क्षीरे । पेयूषे ॥ पीयते० पीय्य

ते० अनेनवा । पीय इ० सौत्रो

धातु । प्रीतौ । पीयेरूपन् ।

पीयूषमहा । पु० चन्द्रे ॥ इ० श०

रत्नावली ॥

पीयूषरुचि । पुं० चन्द्रे ॥ त्रि० ।

अमृतप्रिये ॥

पीलकः । पु० पिपीलिकायाम् ॥

इ० ईमचन्द्र ॥

पीलुः । पु० प्रसूने ॥ परमाणौ ॥

मतङ्गगर्ज ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥

काण्डे । वण्णे ॥ ब्रजादिदेशेषु

खनान्माप्रसिद्धेपादपविशेषे । गुड

फले । कृमिविशेषे । पुष्यद्रुमे

॥ पीलयति । पीलप्रतिष्ठे ।

मृगख्यादिस्वात्कु ॥ न० पीलुष्ठ

पीवरौ

स्यफले । पीलू० इ० भा० ॥ पीलु
श्लेष्मसमीरघ्न पित्तलंभेदिगुल्मनुत्
। स्वादुतिक्तश्चयत्पीलुतन्नात्युष्ण
त्रिदोषहृत् ॥

पीलुकः । पु० मधूकप्रभेदे ॥

पीलुकुणः । पु० पीलूनापाके ॥ तस्य
प्राक्मूलवृत्त्यादिनाकुण्ठप्रच्ययः ॥

पीलुनी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥

पीलुपत्रः । स्त्री० लताविशेषे । मीर
टायाम् ॥

पीलुपर्णी । स्त्री० विम्बिकायाम् ॥

मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पी

लोर्वपर्णान्यस्याः ॥ पाककर्णे
तिडीष् ॥

पीवा । त्रि० स्थूले ॥ प्यायते ।
प्यैड्वडौ । ध्याप्सो , सम्प्रसारण
चेतिक्कनिप् ॥

पीवर । त्रि० स्थूले । मोटा वृत्ति
भाषा ॥ प्यायते । प्यैड् । छि
त्त्वरच्छत्त्वरेतिवरच् प्रच्ययान्तो
निपातितः ॥ पु० कूर्मे ॥

पीवरस्तनी । स्त्री० स्थूलस्तन्याङ्ग
वि । पीनोध्न्याम् ॥ पीनस्तन
विशिष्टायानार्याम् ॥ पीवरा .
स्तना , पीवरौवास्तनौचस्या . स्वा
दाचोपसर्जनादितिडीष् ॥

पीवरा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ शता
वर्याम् ॥ स्थूलायाम् ॥

पीवरी । स्त्री० शालपण्याम् ॥ शतम्

पुञ्चली

ल्याम् ॥ प्यायते । प्यैड् । ध्याप्सो .
सम्प्रसारणच्चेतिक्कनिप् स्त्रियाव
नोरचेडौब्रौ ॥

पुञ्चष । पु० गन्धमूपिके ॥

पुञ्चल । पु० व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥

ललाटोपसृतास्तिस्त्रोरेखा स्युःशतव
र्षिणाम् । नृपत्वं स्याच्चतस्रभिरायु
पञ्चनवत्यथ ॥ अरेखेणायुर्नवतिर्वि
ष्टिन्नाभिश्चपुञ्चल' ॥ इ० गरुडपु०

पुञ्चली । स्त्री० व्यभिचारिण्याम् । अ
तिचञ्चलायाम् । असत्त्वाम् ॥ त-
स्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकोवेद
भुवनैदुर्ज्ञेयपुञ्चलीमन' । पुञ्चल्या
योहिबिष्वस्तोविधिनासविडम्बित .
॥ वाहृष्कृतश्चयशसाधर्मेणस्वकुले
नच । वाञ्छित नूतनप्राप्य विन-
श्यतिपुरातनम् ॥ सदास्वकर्मसा
ध्यासाकोषातस्या प्रियोऽप्रिय ।
दैवेकर्मसि पैत्रेचपुत्रेबन्धौनभर्त्त-
रि ॥ दारुणपुञ्चलीचित्त सदाशृङ्गा
रकर्मणि । प्राणाधिकरतिज्ञसाऽ
मृतदृष्ट्याहिपुञ्चली ॥ रत्नप्रदरच्य-
विज्ञविषदृष्ट्याहिपश्यति । सर्वेषा-
स्थलमस्थेवपुञ्चलीनानकुचचित् ॥
दारुणपुञ्चली जातिर्नरजातिभ्य-
एवच ॥ निष्कृति कर्मभोगान्ते-
सर्वेषासस्तिनिश्चितम् ॥ नपुञ्चली
नाविप्रेन्द्रयावच्चन्द्रदिवाकरौ । अ
न्यासाकामिनीनाश्चकीटहन्तुश्चया

पीलु .

दया । सानास्तिपुञ्चलीनाञ्चकान्तं
 इन्तपुरातनम् ॥ रतिञ्जनूतनप्रा-
 प्यविषतुल्यपुरातनम् । आन्त दृष्ट्या
 हिनस्थेऽसोपायेनावलीलया ॥ * ॥
 पृथिव्यायानिपापानिपुञ्चलीध्वे व-
 भारते । तिष्ठन्तिताभ्योनपरा : पा-
 पिष्ठा सन्तिकेचन ॥ (*†*) ॥
 पुञ्चलीपरिपक्वान्नसर्ज्य पातकमिश्रि-
 तम् । दैवेकस्मिन्पैत्रेचदेयनचत-
 थाजलम् ॥ अत्र विष्ठापयोमूत्रपुञ्च-
 लीनाञ्चनिश्चितम् । दत्त्वापितृभ्यो
 देवेभ्योभुक्त्वाचनरकव्रजेत् ॥ शतव-
 र्षकालसूत्रेपचत्वेवमुदाहृते । घोरा-
 त्वकारिक्लमयस्तदशन्तिदिवानिश-
 म् ॥ पुञ्चल्यन्नञ्चयोभुङ्क्तेदेवाद्य-
 दिनराधम . । सप्तजन्मकृतपुण्यत-
 स्वनश्यतिनिश्चितम् ॥ आयुः श्री-
 यशसां हानिरिद्विलोकेपरचच । त-
 स्माद्यन्नाद्रक्षणीयपाकपात्र कलचक-
 म् ॥ (*††*) ॥ पुञ्चलीदर्शने
 पुण्ययात्रासिद्धिर्भवेहुवम् । स्पर्शने
 चमहापापं तीर्थस्नानाद्विशुद्धाति ॥
 ज्ञानदानव्रतञ्चैवजपश्चदेवपूजनम् ।
 निष्कलपुञ्चलीनाञ्चभारतेजीवनव-
 था ॥ (*††*) ॥ उपस्थितस-
 कामपुञ्चलीच्यागेदोषोयथारहस्युप-
 स्थिताकामात्पुञ्चलीचेज्जितेन्द्रिय-
 परिच्छेदहन्मभयादधर्मान्नरकव्रजे-
 त् ॥ (*†††) ॥ सर्वदैवतस्या-

पुक्कस .

स्तपस्विच्याज्यत्व गर्हितत्व चयथा ।
 उपस्थिताचयायोषिदत्त्याज्यारागि-
 णामपि । श्रुतौश्रुतमितित्याज्यास-
 र्वदैवतपस्विनाम् ॥ अहोसर्वा . प-
 रित्याज्या पुञ्चलीचविशेषत . । ध-
 नायु . प्राणयशसानाशिनीदुःख-
 दायिनी ॥ स्वकार्यतत्पराशश्वत्प-
 रकार्यविधातिनी । निष्ठुरानरघा-
 तिभ्य सर्वापद्बीजरूपिणी ॥ विद्यु-
 हीमिर्जलेरेखालोभान्मौ च्रीयथाभवे-
 त् । परद्रोहाद्यथासम्पत्कुलटाप्रेम-
 तत्परम् ॥ सर्वेभ्योहिंस्रजन्तुभ्योवि-
 षद्बीजासदैवसा । शोविश्वसेतृता-
 सम्मूढोविपत्तस्यपदेपदे ॥ इतिव्र-
 त्तवेवर्त्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे २३ ।
 २४ । ७२ अध्यायः ॥ पु सोभत्तु .
 सकाशाच्चलति . पुरुषान्तरगच्छति ।
 चलगतौ । अच् । गौरादि . ॥

पु शिङ्गम् । न० शिश्रे ॥

पु सवनम् । न० दुग्धे । गर्भे ॥ स-
 स्कारविशेषे ॥ द्वितीयेत्रातृतीयेवा-
 मासिपु सवनमभवेत् । व्यक्तेगर्भेभवे-
 त्कार्यसौमन्तेनसहायवा ॥ पुमान्
 सूयतेऽनेन । पुञ्ज . । ल्युट् ॥

पु स्त्वम् । न० रेतसि । श्रुक्ते ॥ पुरुष-
 त्वे ॥

पु स्त्वविग्रह . । पु० भूट्टणे ॥

पुक्कस । पु० श्वपचे ॥ अथमे ॥ ध-
 त्कुत्सितम् पुण्यवापुर्मांसवाकस

पुच्छ .

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा
॥ पृ० । निषादाच्छूद्रायाजाते ।
जातानिषादाच्छूद्रायाजात्याभवति
पुक्स ॥

पुक्सौ । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नी-
ल्याम् ॥

पुङ्ग । पु० मङ्गलाचारे ॥ शराङ्गे ।
बाणमूले ॥ श्येने ॥

पुङ्गानुपुङ्गम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥
यथा । पुङ्गानुपुङ्गविषयेक्षणतत्
परोपिधीरोनमुद्यति मुकुन्दपदार
विन्दे । सङ्गीतनृत्यगतितालवशग
ताप्रिमौलिम्यकुम्भपरिचक्रधीन
टीवति ॥

पुङ्ग । पु० न० पुङ्गे ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥

पुङ्गज । पु० आत्मनि ॥ इतिभूरि
प्रयोगः ॥

पुङ्गव । पु० वलीवर्दे । वृषे ॥ पु-
मास्त्रासौगौश्च । गोरतद्वितलुकीति
टच् ॥ औषधस्यप्रभेदे ॥ उत्तरपद
स्थ श्रेष्ठे ॥ ऋषभौषधे । महो
त्ते ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव
। उपमितिसमासः । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छ । पु० पश्चात्प्रदेशे ॥ पु० न०
लाङ्गूले ॥ न० कलापे । समूहे ।
लोमवलाङ्गूले ॥ युच्छति । युच्छप्र
सादे । प० अच् । पु० । पुच्छभा
ण्डेतिनिपातनादायस्यपः ॥

पुट

लीचटक्काना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्षणकन्दे ॥ इ०
राजनिर्घण्टः ॥

पुच्छी । पु० कुकुटे ॥ अर्कवृक्षे ॥
त्रि० । लाङ्गूलवति ॥

पुच्छ । पु० राशौ । धान्याद्युच्छित
वृन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा ।
पिजिहिसा वलादाननिकेतनेषु ।

अच्० घञ्वा । पृ० । यदा । उन्न-
त्यापुमासजयति । अन्ये० ड ॥

पुञ्जकथ्यली । स्त्री० अपसरोविशेषे ॥

पट । पु० बालपक्षवे ॥ न० । जा
तीफले ॥ उपर्यधोभवापन्नसयुक्तमृ
दादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥

धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारा
नाहरमप्रदीप । लोहादेरपुनर्भा

व सद्गुणत्वगुणाव्यता । सलिले
तरणश्चापिततस्त्रि । पुटनाङ्गकेत्

॥ गम्भीरेविस्तृतकुण्डे द्विहस्ते चतु
रस्रके । वनोपलसहस्रेणपूरितेपुट

मौषधम् । कोष्ठेरुव प्रयत्नेनगोवि
ष्टोपरिधारयेत् । वनोपलसहस्रा

र्द्धकोष्ठिकोपरिनि क्षिपेत् ॥ व
ज्रि विनि : क्षिपेत्तत्रमहापुटमिति

स्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठभूषा । गो
विष्टा० गोष्ठठा ॥ +*+* ॥

सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्नं तथा
यते । वनोपलसहस्रेणपूर्वोमध्य

विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसयुक्ताकी

पुट

ष्ठिकामुद्रितांमुखे । अधोर्ध्वानिकर
 गण्डानिअर्धान्युपरिनि क्षिपेत् ॥
 एतद्गजपुटप्रोक्तस्यातसर्बपुटोत्तम
 म् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाण
 ससपाद तेनचिशदङ्गुलप्रमाणेने
 त्यर्थ अतएवोक्तम् । साधारणोन
 राङ्ग, ल्याचिशदङ्गुलकीगज । क
 रण्डानि० चारण्यागोमया । इ०
 गजपुटम् ॥ २ ॥ (+ + + +)—
 अरत्निमातृकीकुण्डपुटवाराहमुच्यते
 ॥ ३ ॥ वितस्तिमातृकी खातेकथि
 तकौकुटपुटम् ॥ ४ ॥ अरत्निस्तुनि
 ध्वनिष्ठेनमुष्टिना । इत्यमर । नि
 स्तकनिष्ठयामुष्योपलक्षितोहस्तो
 ऽरत्निरित्यर्थ ॥ शोडशाङ्गुलकेष्वाते
 कस्यचित्कौकुटपुटम् ॥ यत्पुटदी
 यतेखातेछाष्टसङ्ख्यैर्वनोपलै । क
 पोतपुटमेतत् कथितपुटपरिण्डतैः
 ॥ ५ ॥ गोष्ठातर्गीखुरक्षुण्णशुष्कचू
 र्णितगोमयम् । गोवरतत्समाख्या
 तवरिष्ठरससाधने ॥ दृढज्ञाण्डस्थि
 तैर्यवगोवरैर्दीयते पुटम् । तद्गोव
 रपुटप्रोक्तभिषग्भि सूतभस्मकृतम्
 ॥ ६ ॥ दृढज्ञाण्डेतुषैः पूर्णं मध्ये
 मूषाविधारयेत् । क्षिप्तवाग्निमुद्र
 येज्ञाण्ड तद्ज्ञाण्डपुटमुच्यते ॥ ७
 ॥ इति भावप्रकाशः ॥ पु० । न०
 । अश्वखुरे । ३ ॥ आच्छादने ॥
 पत्रादिरचितेपुष्पाद्याधारे । पुडा०

पुटपाक .

इति० दौना० इतिचभा० । मिथ
 सञ्ज्ञे षे ॥
 पुटकम् । न० पद्मे ॥ इतिशब्द० ॥
 पुटकन्द । पु० कोलकन्दे ॥
 पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुट-
 कानिसन्धवपुष्करादिभ्योदेशइती
 नि . ॥
 पुटग्रीव । पुं० गर्ग्याम् ॥ ताम्रकु
 म्भे ॥
 पुटपाक । पु० पुटान्तरितौषधपत्र
 ने ॥ अस्यविधिर्यथा ॥ पुटपत्रस्यक
 ल्पस्यस्वरमोष्ट्यतेयत । अतस्तुपु
 टपाकानामुक्तिरत्रोच्यतेमया ॥ पु
 टपाकस्यपाकीय लेपस्याङ्गारवर्णता
 । लिख्यद्वयङ्गुलस्यलक्षुर्याद्व्याङ्गुलि
 मात्रकम् । काश्मरीवटजवादिप-
 त्रैर्वेष्टनमुत्तमम् । पलमात्रोरसोया
 द्य कर्षमात्रमधुक्षिपेत् । कल्का
 चूर्णद्रवाद्यास्तुदेया कोलमिताबु
 धे ॥ ०० ॥ अपिच । द्वेविल्वे क्षि
 ग्धमासस्यपरद्रव्य पलमतम् । द्रव
 स्यकुडवोन्मानसर्वमेकत्रपेषयेत् ॥
 तदेकचसमालोडपत्रैः सुपरिये
 ष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्
 त्वातद्रभबुध . तर्पणीक्तेन विधि
 नायथावदवधारयेत् । दृष्टिमध्येनि
 षिच्य . स्थान्नित्यमुत्तानशायिना ॥
 स्नेहनीलेखनश्चैवरोपणश्चेतिसञ्चि
 धा । हित . स्निग्धोविरूढस्यस्निग्ध

पुटभेद .

स्थसतुलेखन . ॥ इष्टे वलार्थमितर
पित्तस्रग्मणवातनुत् । इतरोरोप
य . ॥ स्नेहमांसवसामज्जमेद स्या
द्वीषधै . कृत : ॥ स्नेहन : पुटपा
क : स्य . दूधार्थीदेवाकशतितुस : ।
वाक्शतच्छोटिकाशतम् । जाङ्गला
नायकनृमांसैर्लेखनद्रव्यसयुतै . ॥
कृष्णालोहरजस्ताम्बशङ्खविद्रुमसिम्भु
जै . । समुद्रफेनकासीस स्त्रीतोजद
धिमस्तुभि ॥ लेखनोवाक्कृततस्य
परधारणमिष्यते । स्तन्यजाङ्गल म
ध्वाज्यतिक्तकद्रव्यभाषित ॥ लेखना
त्त्रिगुणोधार्य . पुटपाकस्तुरोपण
। तिक्तकद्रव्याण्याह । निम्बामृता
हृषपटोलनिदिग्धिकाभि' स्यात्पञ्च
तिक्तकद्रुतिप्रथितोगुणोवम् । आच
रेत्तर्पणोक्तानुक्रियाव्यापत्तिदर्शने
। व्यापत्तिदर्शने । मिथ्याकृतपुटपा
कजनितव्याधिदर्शने । तेजास्यनिल
माकाशमादर्शभास्वराणिच । नेत्रे
ततर्पितेनेत्रे यच्चवापुटपाकवान् ॥
इति भावमिश्र . ॥

पुटपाकजम् । न० माससाव्यञ्जनान्त
रे ॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्वा' तज्ज्ञेयं
पुटपाकजम् ॥

पुटभेद . । पुं० नदीवक्त्रे ॥ पत्तने ।
नगरे ॥ आतोर्ध्व ॥ तटिनौमुखे ॥
चक्राकारेणजलानामधोयानि ॥ पु
टंसंक्षिप्तं भिनत्ति । भिदिर० । कर्म

पुण्डरीकम्

शय्य ॥ पाषाणविशेषे ॥ पुटै पुटै
भेद्यते इ० ॥

पुटभेदक : । पुं० पाषाणविशेषे ॥
पुटभेदनम् । न० पत्तने । स्थानीये ।
नगरे ॥ पुटानिपाचाणिभिद्यन्ते
ऽत्र । भिदिर० । अधिकरणेल्ह्युट् ।
युज्वा ॥

पुटालु . । पुं० शूकरकन्दे । कोल
कन्दे ॥

पुटिका । स्त्री० एलायाम् ॥

पुटितम् । न० अहिपुटे ॥ हस्तपुटे ।
चि० । पाटिते ॥ सूते ॥

पुटी । स्त्री० कौपीने ॥ आम्नादने ॥
पत्रादिनिर्मितेपुष्पाद्याधारे । पुडि
या० पुडौ० इ० भा० ॥ गौ०
डौम् ॥

पुटोटजम् । न० श्वेतच्छत्रे ॥ इ०
त्रिकाण्डशेष ॥

पुटोदक । पुं० नारिकेलि ॥ इ० हा०

पुण्डरी । पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्च
क्षुष्येक्षुद्रविटपे । शालपर्णीपत्रस
मानपर्णे । पौण्डरीके । चक्षुष्ये ।
सालपुष्पे ॥ इ० शब्द० ॥

पुण्डरीकम् । न० सिताम्भोजे । सि
तच्छत्रे ॥ भेषजे ॥ पुं० । व्याघ्रे
। अग्निदिङ्नागे ॥ कोषकारान्तरे
॥ सहकारे । गणधरे ॥ राजिला
हौ ॥ गजज्वरे । मदनकवृक्षे ॥
कमण्डली ॥ श्वेतकर्णे ॥ शाले

पुण्डर्यम्

जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्षणम् । सखेतरक्तपर्यन्त पुण्डरीकदलोपमम् । सोत्सेधस्ररागञ्च पुण्डरीकप्रचक्षते इति० । पुण्डरीकवर्णयोगात्पुण्डरीक । अशं आद्यच् ॥ पुण्डयति । मडिभूषायाम् । पुण्डिच । फर्फरीकादयश्चेत्यरीकम् ॥

पुण्डरीकाक्ष । पुं० विष्णौ । नारायणे । इत्युण्डरीकप्रकाशमानेवासुदेवे ॥ तस्यस्मरणादेवशुचिर्भवति । यथा । अपवित्रं पवित्रोवासर्वावस्थाङ्गतोपिवा । यस्मरेत्युण्डरीकाक्षसवाङ्माभ्यन्तर शुचिरिति स्मृते ॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयसः । बहुव्रीहौसक्य्यच्छो स्वाङ्गात्पच् । पुण्डरीकेषुअक्षियसः ॥ पुण्डरीकस्थानेअक्षियस्येतिवा ॥ अयमर्थस्तुहरिस्तेसाहस्रमितिपुष्पदन्तस्तोत्रेव्यक्तं ॥ यद्वापुण्डरीकलोकात्मकमक्षति । अक्षूय्याप्तौ । कर्मण्यण् ॥ तत्क्षायतिवा । क्षेक्षये । आतोनुपमर्गइतिक । अन्येषामपीतिदीर्घ । आङ्प्रश्नेषोवा । तत्रसुपीतिमूलविभुजेतिक । न० । पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीयकम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थलपद्मे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्ड

पुण्यम्

यति । पुण्डिखण्डने । अच् । पुण्डस्यार्थ्य प्रधानम् । शकन्धादिपुण्ड । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तकेचिचे ॥ क्लमौ ॥ पुण्डरीके ॥ तिलके । पुष्पवृक्षविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड ॥ न० । ऊर्ध्वपुण्डादौ ॥ पुण्डाते । पुण्डिखण्डने । स्थायितश्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रक । पुं० अतिमुक्ते । वासत्याम् । माधवीलतायाम् । तिलकवृक्षे । स्थिरपुष्पाम् ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा इ० भा० ॥ पुण्डति० पुण्डातेवा । मुण्डिवन्धने० पुण्डिच । स्थायीतिरक् । स्वार्थेकन् ॥

पुण्ड्रकेलि । पुं० ब्रमे । इक्षिनि ॥ पुण्ड्रेषुकैलिर्यस्य ॥

पुण्यम् । न० धर्मे ॥ सुकृते ॥ यथा । पण्डितेनापिकिन्तनसमर्थेनचदेहिनाम् । यत्पुण्यभारमुद्धोढुमशक्तं पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतेतपुण्येषुयद्वच्छेन्महतीश्रियनिति ॥ विधिविहिते ॥ सदाचारे ॥ शोभनकर्मणि ॥ त्रि० । शोभने । मनोरमे । सुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुनाति० पूयतेऽनेनवा । पूज् । पूजो यस्युद्धृत्स्वश्चेतियतण्टह्रस्वश्च ॥ यद्वा । पुणति । पुणकर्मणिशुभे । इगुपधेतिक । पुणेसाधु । तत्

पुण्याभाक्

साधुरितियत् ॥ दयासम नास्तिपु
ण्य पाप हिंसासम नहीतिदेवीभा
गवतम् ॥

पुण्यकम् । न० विधिविहितेउपवास
कृच्छ्रचान्द्रायणप्राज्ञापत्यनक्तभीज
नादिब्रते ॥ पुण्यमेव । सत्तायांकन् ॥

पुण्यकव्रतम् । न० ब्रह्मवैवर्तके ।
स्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥

पुण्यकृत् पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥
आश्रमकर्मकृति ॥ त्रि० पुण्यक
र्त्तरि । धार्मिके ॥ पुण्यकृतवान्
सुकर्मपापमन्तपुण्येषुकृजः इति
कृज कृप् इत्यस्येतितुक् ॥ पु
ण्य कारयतिवा । बहुलमन्यवापी
तिणिलुक् ॥

पुण्यगन्ध । पुं० चम्पके । पुण्योग
न्धोऽस्य ॥

पुण्यजनः । पुं० यत्ने ॥ राक्षसे ॥ म
ङ्गलादिवद्विरुद्धलक्षणयापुण्यश्चासौ
जनश्च ॥ धार्मिके ॥ पुण्याश्रयो
जनः । मध्यमपदलोपीसमास ।
पुण्यजनेश्वरः । पुं० कुवेरे । व्यम्बक
सखे ॥ पुण्यजना यक्षा तेषामी
श्वरः ॥

पुण्यदृष्टम् । न० श्वेतकुशे ॥

पुण्यदर्शनः । पुं० चाषपक्षिणि ॥

पुण्यफलः । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्या
रामे ॥ न० । धर्मजन्यफले ॥

पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्याहवाचनम्

पुण्यम् । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्यस्य
भू । पुण्याचासौभूमिश्चेतिवा ॥

पुण्याभूमि । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्या
स्यभूमिः । पुण्याचासौभूमिश्चे
तिवा ॥

पुण्यावान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥
पुण्यामस्यास्ति । मतुप् । मादुप
धायाश्चमतोर्वीऽयवादिभ्य इतिव
त्त्वम् ॥

पुण्यश्लोक । पुं० जनार्दने । विष्णौ
॥ नलङ्कृतिप्रमिष्टेराजनि ॥ युधिष्ठि
रे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानिय
शासियस्य ॥ पुण्यानिकवीनापद्या
निवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्यचरित्रे
पुण्याश्लोका । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदे
ह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्या
श्लोकीनलोराजा पुण्याश्लोकीयुधिरः
॥ पुण्याश्लोकाचवैदेही पुण्याश्लोकोज
नार्दनइतिपुण्याणम् ॥

पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्या
म् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥

पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्या
आत्मऽस्य ॥

पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्या
हृतदहस्य । राजाह । सखिभ्यष्टजि
तिटच् । उत्तमैकाभ्यामित्यन्हादेशो
न । पुण्यासुदिनाभ्यामितिक्रीवत्त्वम्
॥ मङ्गले ॥ यथा० पुण्याहवाचनम् ॥

पुण्याहवाचनम् । न० देवादिकर्मा

पुत्र .

दौमहलार्थपुण्याहमितिशब्दस्यवा
रत्रयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचन
दैवेब्राह्मणस्यविधीयते । एतदेवनि
रोद्धार कुर्यात्तत्रत्रयवैश्वयो ॥
सोद्धारब्राह्मणेब्रूयात्निरोद्धारमही
पतौ । उपाशुचतथावैश्वे शूद्रेख
स्तिप्रयोजयेदित्यम ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि
र्मितमूर्त्तौ । पुत्तलौडतिभाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषि ।
पतङ्गिकायाम् ॥ यतच्चाह । माक्षि
कतेजवर्णे स्यात्पुत्तवर्णतुपौत्तिकम् ।
भामरन्तुभवेच्छुक्लौद्रन्तुकपिलभ
वेत् । इति ॥ पुत्तकुत्सिततायते ।
तायृमन्तानपालनयो । बाहुलका
त्क । यलोप । केणइतिक्लृप्
। प्रत्ययस्यादितीत्वम् ॥ पिपीलि
काप्रभेदे । दौमकइतिसीउक० इति
चभाषा ॥ यथा । धर्मशने ; सञ्चि
नुयाहल्मीकमिपुत्तिका । परलो
कसहायार्थभास्वन्त खशरीरिणमि
ति ॥

पुत्र । पु० रुग्णात्पञ्चमभवने ॥ आ
त्मजी । तनये । सूनौ । सुते । अप
त्ये । पूतइतिभाषा० ॥ अस्थनिरु
क्तिर्यथा । पुञ्जाम्नोनरकाद्यस्मात्पि
तरत्रायतेसुक्लः । तस्मात्पुत्रइति
प्रोक्त स्वयमेवस्वयम्भुवेति ॥ स-
सारिणीयमवश्यमपिचित् । अपुत्र

पुत्र .

स्यगतिर्नास्तिस्वर्गेगत्तुपरन्तप । येन
केनाप्युपायेनपुत्रस्यजननचरेदिति
वचनात् ॥ सचद्वादशविधीयथा ।
पुत्रान्द्वादशयानाहनुशास्त्रायम्भु
मनु । तेषांषड्वम्भुदायादा षड्
दायादवान्भवा ॥ औरस स्तेचज
श्चैवदत्त कृत्रिमएवच । गूढोत्प
न्नोऽपविद्वज्जदायादावान्भवाश्चषट् ॥
कानौनश्चसहोदश्चक्रीत पौनर्भव
स्तथा । स्वयदत्तश्चशौद्रश्च षड्दाया
दवान्भवा इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण
सहचयोदशविधीऽपिभवति ॥ ११ ॥
जीवतीवाक्यकरणात्क्षयाहेभूरिभो
जनात् । गयायापिण्डदानाच्च त्रि
भि पुत्रस्यपुत्रता ॥ (*) ॥ चतु
र्विधा पुत्रायथा । सुमनोवाच) ।
ऋणसम्बन्धिन केचित्केचित्पुत्र्या
सापहारका । रिपवश्चप्रियाश्चेति
स्वकर्मवशवर्तिन ॥ भेदैश्चतुर्भिर्जाय
न्तेपुत्रामित्रास्त्रियस्तथा । भार्या
पिताचमाताचभृत्या स्वजनवान्भवा
॥ स्वेनस्वेनहिजायन्ते सम्बन्धेनम
हीतले । न्यासापहारभावेन यस्यय
स्यकृतभुवि ॥ न्यासस्वामीभवेत्पु
त्रोगुणवान्रूपवान्भुवि । येनचाप
इतन्यासतस्यगिहेनमशय ॥ न्या
सापहारणाद्दुखसदत्त्वादारुणगतः
। न्यासस्वामीसपुत्रोऽभून्न्यासापहार
कसाच ॥ गणवान्रूपवान्भवेवसर्वल

पुत्र .

क्षणसयुत । भक्तिश्च दर्शयेत्तस्य
पुत्रोभूत्वादिनेदिने ॥ प्रियवाक्यध
रोवापिवहुस्ते ह प्रदर्शयेत् । स्वीय
द्रव्य समुद्राख्य प्रीतिमुत्पाद्यचातु
लाम् ॥ भुक्त्वा तु पोषणात्तेन तदादा
यपुनर्जित् । यथा तेन प्रदत्ततथा-
सापहरणात्पुरा ॥ दु खमेवम-
हत्कृत्वा दारुणप्राणनाशनम् । ता
दृशतस्य दद्यात् सपुत्रोभूत्वा महागु
णैः ॥ अल्पायुषस्तथाभूत्वा मरण
यान्ति ते तथा । दु . खदत्त्वा प्रयान्त्ये
व प्रकृत्यैव पुन पुनः ॥ यदा ह पुत्रपु
त्रेति प्रलापहिकरोति स . । तदा हा
स्य करोत्येव प्रक . सपुत्रो हिकसा च
॥ अनेनापि कृतन्यासमदीय परिचा
रिणा । द्रव्यापहारोपि पिता पूर्वमद्यै
व तस्य च ॥ पिशाचस्य मया दत्तमद्यै
व हि दुरात्मनः । द्रव्यापहरणेनापि
मम प्राणागता किल ॥ दु खेनम
हताचैव यथार्हपीडित पुरा । तदा
दु खप्रदत्त्वा ह द्रव्यमुद्राख्यमुत्तमम्
॥ भोगेन सर्वमादाय चिरात्विश्राम्य
सौम्यवत् । गतोस्मि स्वगृहचाद्यक
स्याहसुतर्द्धदृश ॥ न चैषोपि पिता पू
र्वमद्यैव न च कस्यचित् । पिशाचस्य
मया दत्तमद्यैव च दुरात्मनः ॥ एव
मुक्त्वा प्रयात्यैव तप्रहस्य पुन पुनः ।
प्रयात्यनेन मार्गेण दुःखदत्त्वासुदारु
णम् ॥ एव न्यासस्य सत्त्वव्यात्पुत्रा .

पुत्र

क्रान्ति भवन्ति वै । ससारं दु खबहु
लादृश्यन्ते यत्र तत्र हि ॥ १ ॥ कृष्णस
बन्धिनः पुत्रान् प्रवक्ष्यामि तवाय
त । कृष्णस्य गृहीत्वाय प्रयाति
मरणकिल ॥ अन्नदाता सुतोभूत्वा
भ्राता वाथ पिता प्रिय । मित्ररूपेण
वर्त्तेत अन्तर्दृष्ट सदैव स ॥ गुण
नैव प्रपश्येत् स क्रूरो निष्ठुराकृति
। जल्पते निष्ठुर वाक्य सदैव स्वजने
षु च ॥ निश्च मिष्ट समश्नाति भोगा
न्मुञ्चीति निश्चयः । द्यूतकर्मरतो
निश्चयं चौरकर्मणि निश्चयः ॥ गृहा
द्द्रव्यवलाहतां वार्यमाण प्रकुप्य-
ति । पितरमातरचैव कुत्सते च दिने
दिने ॥ द्रावकस्त्रासकश्चैव बहु निष्ठु
रजल्पकः । वञ्चयित्वैव मुद्राश्च ह
त्वासुखेन तिष्ठति ॥ जातकर्मादि-
भिर्बालो द्रव्यं गृह्णाति दारुणः ।
पुनर्विवाहसयोगान्नानाभेदैरनेकधा
॥ एव सञ्चोयते द्रव्यं नैव मे न दददात्य
पि । गृह्णेच्चादिक सर्वममैव हि न स
शयः । पितरमातरचैव वदत्येव
दिनेदिने ॥ सुदण्डैर्मसलैश्चैव कचा
घ्रातैस्तु दारुणैः । मृते तु तस्मिन् पित
रितथामातरि निष्ठुरम् ॥ नि . स्ते
हो निर्वृणक्ष्यैव जायते नाच स शयः ।
शास्त्रकार्याणि दानानि न करोति क
दाचन । एव विधास्य पुत्रा भवन्ति
चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रप्रवक्ष्या

पुत्र .

मितवाये मुनिपुङ्गव । बाल्ये वयसि
सम्प्राप्ते रिपुवत् वर्तते सदा ॥ पित
रमातरचैव क्रीडमानो हिताडयेत्
ताडयित्वा प्रयात्यै वप्रहस्यै व पुन
पुन ॥ पुनरायातित तत्र पितर
मातरपुन । सक्रोधो वर्तते निश्च
नैव कर्मणि सर्वदा ॥ पितरमारयि
त्वा तु मातरच पुन : पुन . । प्रया
त्यै व सदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावत
॥ ३ ॥ अथात सप्रवक्ष्यामि यस्मा
ल्लभ्यो भवेत् प्रिय । जातमात्र प्रिय
कुर्यात् बाल्ये नटनक्रीडनैः ॥ वयः
प्राप्य प्रिय कुर्यान्मातापित्रोरनन्तर
म् । भक्त्या सन्तोषयेन्नित्यं तावुभौ
परिपालयेत् ॥ स्नेहेन वचसा चैव प्रि
यसम्भाषणेन च । मृतौ गुरुसमाज्ञा
यस्नेहेन रुदते पुन ॥ श्राद्धकमाणि
सर्वाणि पिण्डदानादिका क्रियाम् ।
करोत्यै व सुदुःखात् स्त्रीभ्यो यात्रा
प्रयच्छति ॥ ऋणत्रयान्वितः स्नेहा
न्निर्यापयति निश्चितः । यस्माल्लभ्यं
भवेत्कान्तप्रयच्छति न संशयः ॥ पु
त्रो भूत्वा महाप्राज्ञश्चनेन विधिना कि
ल ॥ ४ ॥ उदासीनप्रवक्ष्यामि तवा
ये प्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेन भावे
न सदैव परिवर्तते ॥ ददाति नैव गृ
ह्णाति न क्रुध्यति न तुष्यति । नैवोप
याति सन्त्यज्य उदासीनो द्विजोत्तम ॥
तवाये कथितसर्वं पुत्राणां गतिरीदृ

पुत्र

शी । यथा पुत्रस्तथा भार्या पितामा
ताथ बान्धवा ॥ भृत्याश्चान्ये समा
ख्याताः पशवस्तुरगास्तथा । गजा
महिष्यो दास्यश्च कणसम्बन्धिनः स्व
मी ॥ ०० ॥ सुपुत्रलक्षणान्तु । व-
शिष्ठ उवाच । पुत्रस्य लक्षणं पुण्य
तवाये प्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तौ
यस्यात्मा सत्यधर्मरतः सदा ॥ बु
द्धिमान् ज्ञानसम्पन्नस्तपस्वी वाग्विदा
म्बरः । सर्वकर्मसु सदधीरो वेदाध्य
यनतत्परः । सर्वशास्त्रप्रवक्ता च दे
वब्राह्मणपूजकः । याजकः सर्व
यज्ञानां दाता त्यागी प्रियस्वदः ॥
विष्णुध्यानपरो नित्यं शान्तो दान्त
सुहृत् सदा । पितृमातृपरो नित्यं स
र्वसृजनवत्सलः ॥ कुलस्य तारकी
विद्वान् कुलस्य परितोषकः । एव
गुणैः सुसयुक्तः सुपुत्रः सुखदाय
कः ॥ पुत्रस्य जङ्गमतीर्थत्वं यथा ।
सर्वतीर्थाद्वरतीर्थपुत्रतीर्थमुदाहृतम् ॥
यद्देवो वैष्णवश्च श्रीसर्वधर्मवद्दिष्कृ
तः । पृथुना पुत्रतीर्थेन पवित्रोऽगा
त्परंपदम् ॥ सत्यचंपरमतीर्थप्राप्य
मुच्यन्ति पूर्वजाः । पितापिच्छणमु-
क्तः स्यात्जाते पुत्रे महात्मनि ॥
वैष्णवपुत्रस्य पूर्वपुरुषजातत्वं यथा
[वैष्णवो यदि पुत्रः स्यात्स तारयति
पूर्वजान् । पितृनधस्तनान् वशास्ता
रयत्यतिपावनः ॥ + ॥ कुपुत्रजन

. पुत्र

नेपितृणानरकगमनयथा । तथाय-
दिकुपुत्र स्यात्तैनमज्जन्तिपूर्वजा .
। सुघोरिनरकीदोना ' शपन्तिचमुहु
मुहु . ॥ यथा जलेकुप्लवेनतरन्म
ज्जतिमूढधी ' । तथापिताकुपुत्रे
णतमसाम्भे निमज्जति ॥ जातमा
त्रेकुलेजन्तोसशेरतेपितामहा ।
किमेषोऽधोनयेदस्मात्कर्तुं वावैणा
वीभवन् ॥ इतिपाद्मे भूमिखण्डे
११ । १२ । १८ । १२० अध्याय .
॥ सप्तविधा . पुत्रा यथा । वरजो
वीर्यजश्चैवलेत्रज . पालकस्तथा ।
विद्यामन्त्रसुतानाञ्चगृहीत . सप्तम
सुत . ॥ इतिब्रह्मवैवर्ते ॥ इति
ब्रह्मवैवर्तेप्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
य पुत्रमुखदर्शने पुण्य यथा । श्री
पार्वत्युवाच । गृहमागत्यप्राणेश
तपसाफलदायकम् । कल्पेकल्पे
ऽध्यासतेय तपस्यागत्यमन्दिरम् ॥
श्रीत्र पुत्रमुखपश्यपुण्यवीजमहोत्स
वम् । पुत्रामनरकवाणकारणभव
तारणम् ॥ ज्ञानञ्चसर्वतौर्ध्वसुसर्बय
ज्ञेषुदक्षिणा । पुत्रस्यदर्शनस्यास्यक
लानार्हन्तिषोडशीम्सर्वदानेनयत्पु
ण्य यत्पृथिव्या . प्रदक्षिण पुत्रद
र्शनपुण्यस्यकला नार्हन्तिषोडशीम्
सर्वास्तपोभिर्यत्पुण्य यदेवानशनै
र्व्रतै . । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्यकलाना
र्हन्तिषोडशीम् ॥ यद्विप्रभोजनै . पु

पुत्र .

ण्ययदेवसुरसेवनै . । सत्पुत्रप्राप्ति
पुण्यस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ६
ऽध्यायः ॥ ० (+ + +) ० विद्यादि
रहितस्यपुत्रस्यनिन्दायथा । कोर्य
पुत्रेणजातेनयोनविद्वाद्गार्भिक ।
तथागवाकिक्रियते यानदोग्धीनग-
र्भिणी ॥ सचमध्यमोत्तमाधमभेदा
तृत्रिविध . यदुपात्त यश पित्रा
धनवीर्यमथापिवा । तद्गृहापयतेय
स्तुसनरोमध्यम स्मृत . ॥ तद्वीर्या
भ्यधिकयस्तुपुनरन्यत्स्वशक्तित ।
निध्यादयतितप्राज्ञावदन्तिनमुत्त
मम् ॥ य पित्रासमुपात्तानिधनवी
र्ययशासिच । न्यूनतानयतिप्राज्ञा
स्तमाहु पुरुषाधममितिमार्कण्ड
यपुराणम्) ॥ * + * ॥ जायमानो
हरेद्दशान् बर्द्धमानोहरेद्वनम् ।
म्रियमाणोहरेत्प्राणान् नास्तिपुत्र
समोरिपुरितितुकुपुत्रजन्य दु ख
मनुभक्तुर्वाणस्योक्ति ॥ भसारिण
मुखपूर्णसत्पुत्रमुखदर्शनम् । कुपु-
त्राचरिताद्दु खमरणाभ्यधिकवि-
दु ॥ ० (* + *) ० पुत्रस्यप्रशसा
यथा । धननान्यञ्चरत्वात्तत्सर्वेषु
चहेतुकम् । नभक्षितयत्पुत्रेणतद्
द्रव्यनिष्कलभुवि ॥ अतकपाधिका
वापीशतवापीसमंसर . । सर श
ताधिकोयच्च पुत्रोयज्ञशतादवर

पुत्रदा

॥ तपोदानोद्भवपुण्य जन्मान्तरसु-
खप्रदम् । सुखप्रदोपि सत्पुत्रः प्रा-
येभ्योऽपि सुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपि प-
रोवन्मुर्नभूतो न भविष्यति ॥ १ ॥

एष्टव्यावहवः पुत्रायद्ये कोपि गया
ब्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलं वा
वृषमुत्सृजेत् ॥ पुनरनन्तरं स्नात्वा
यते । चैङ्पालने । सुपीतिक ॥

यहा । पुनाति ० पूयते वा । पूज्य-
वने । पुत्रोद्भवस्येति क्त ॥ उत्तम-
श्चिन्तितकुर्यात्प्रोक्तकारौचमध्यम-
। अधमोऽश्रद्धया कुर्याद कर्तोच्चरित-
पितुरिति महाभारतम् ॥

पुत्रक' । पुं० पुत्रे ॥ शरभे ॥ धूर्त्ते ॥
शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुक-
म्पित पुत्र । अनुकम्पायामि-
तिक ॥ पुत्रकृत्रिमे ० इति यावादि
षुपाठाद्वाक्यम् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री० लक्ष्मणाकन्दे ॥
पुत्रका । स्त्री० कन्यायाम् । पुत्र्येव
। स्वार्थकम् । सूतकापुत्रिकेति ङी-
नङ्गवर्धस्यपक्षिऽकारः ॥

पुत्रजीव' । पुं० वृक्षविशेषे । स्त्रीपदा-
पह । जीयापोतादिति भाषा ॥ पुत्र-
जीवो गुरुहर्षो गर्भदः स्त्री भवातक-
त् । सृष्टमूत्रमलोरुक्षो हिमः स्वादु-
कटुः पटुः ॥

पुत्रजीवक' । पुं० पुत्रजीववृक्षे ॥
पुत्रदा । स्त्री० लक्ष्मणायाम् ॥ वध्या

पुत्रसूः

कर्कोटक्याम् ॥ गर्भदात्रीक्षुपे ॥
पुत्रदात्री । स्त्री० श्वेतपुष्पिकायाम्
। वृत्तपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्ध-
लतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री० पुत्रस्य भार्यायाम् ।
क्षुषायाम् ॥ पुत्रः पतिर्यस्या ।
। निश्चयसप्तन्यादिष्विति नान्ता-
देशेनान्तलक्षणे ङीप् ॥

पुत्रपौत्रीणः । त्रि० पुत्रपौत्रानुभव-
कर्त्तरि ॥ पुत्रपौत्राननुभवति ।
परोवरैत्यादिना ख ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री० वृक्षप्रभेदे । क्षवि-
कायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री० वृक्षजीवन्याम् ॥
पुत्रवान् । पुं० विद्यमानपुत्रे ॥
पुत्रोऽस्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री० विद्यमानपुत्रायाम्
॥ सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रि-
णी भवेत् । सर्वास्तास्तेन पुत्रेण ग्राह-
पुत्रवतीर्मनु ॥ पुत्रोऽस्यस्य ।
मतुप् ॥

पुत्रवल' । त्रि० पुत्रवति ॥ पुत्रोऽस्य-
स्य । अन्येभ्योपि दृश्यत इति वलच्
। असञ्जात्वाद्द्वल इति नदीर्घः ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥
पुत्रश्रेणी । स्त्री० प्रत्यूक्षश्रेण्याम् ।
मूषिकपण्याम् ॥ पुत्राणां श्रेणिर-
स्या ॥

पुत्रसूः । स्त्री० पुत्रजनयिन्याम् ॥

पुत्री

पुत्राचार्य । पुं० पुत्रेणाध्यापितेपित
रि ॥ मुख्येनपुत्राचार्यतत्वाऽसम्भ
वात् ॥

पुत्रान्नाद । पुं० पुत्रान्नभोजनि ।
कुटीचके ॥

पुत्रिका । स्त्री० कन्यायाम् । दूहितरि
। तनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन
विधिनासुताकुर्वीतपुत्रिकाम् ।
यदपत्य भवेदस्यातन्मसस्यात्स्वधा
करम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पा
ञ्चालिकायाम् । यावतूलके ॥
पुत्रीव । इवेति कन् । यावादित्वा
द्वा । केशद्वयतिङ्गस्व ॥

पुत्रिकार्धम् । पुं० भाषात्रयैक-
न्यादाने ॥ सचाभ्रातृकायाकन्या-
यापुत्रार्थिनएवप्रसिद्ध । यथा ।
अभ्रातृकाप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामल
ङ्कृताम् ॥ अस्यायोजायतेपुत्र । स
मेपुत्रोभवेदिति ॥

पुत्रिकापुत्र । पुं० पुत्रिकायास्तन-
ये ॥ सचौरससम् ॥

पुत्रिकाप्रभू । स्त्री० कन्याजनन्या-
म् ॥

पुत्रिणी । स्त्री० पुत्रवत्याम् ॥

पुत्री । पुं० पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमा
त्रेणपुत्रीभवतिमानवः ॥

पुत्री । स्त्री० सुतायाम् ॥ वृक्षविशे-
षे ॥ शार्ङ्गंरवादित्वान्डीन् ॥ य-
था । धिक्त्तस्यजीवितलोकेयस्यपु

पुद्गलास्तिकाय

द्वीहिकृत्सिता । सर्वपापैस्तुदुःखा
यपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥

पुत्रीय । त्रि० पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमि-
त्तसयोगउत्पातोवापुत्राच्छच ॥

पुत्रेष्टि । स्त्री० पुत्रनिमित्तक
पुत्रेष्टिका । स्त्री० यागविशेषे ॥

यथा । गृहीत्वापञ्चवर्षीयपुत्रेष्टि
प्रथमचरेदितिसृति ॥

पुत्रेष्ट्या । स्त्री० पुत्रार्थदारस्वोकार
वाञ्छने ॥

पुत्र्य । त्रि० पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमि-
त्तसयोगउत्पातोवा । पुत्राच्छचेति
यत् ॥

पुद्गल । पुं० आत्मनि ॥ देहे । का
ये ॥ पूर्यतेगलतीति० पुद्गल । वृषि
ह्रासविशिष्टद्रव्यार्थ ॥ त्रि० । मुन्द
राकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥

पुद्गलका । पुं० वल्मीके ॥ पुद्गला-
र्थे ॥

पुद्गलास्तिकाय । पुं० षड्विधरूपादि
मद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिमहाभूतानि
चत्वारितृणगुल्मलतादिरूपस्थावर
मज्जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जभेद-
भिन्नजङ्गमश्चेतिषड्प्रकारोयपुद्ग-
लास्तिकाय ॥

पुन । अ० अप्रथमे ॥ अधिकारे ॥

भेदे । विशेषे ॥ पक्षान्तरे ॥ अवधा

रणे ॥ पनते । पनस्तुती । वा० अ-
रः अस्योकारश्च ॥

पुनरुक्तम्

पुन पुन । अ० पौन । पुन्ये । वारवारम् । मुहुः । शश्वत् । अभीक्ष्णम् । असक्तदित्यस्यपर्यायाः । नित्यवीप्सयोरिति पुनः शब्दस्य द्विवचनम् ॥

पुन पुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा कौकटेषु गयापुण्यापुण्यराजगृहेष्वनम् । च्यवनस्याश्रमं पुण्योनदीपुण्यापुन पुनेति गयामाहात्म्यम् ॥ पुनः सस्कारः । पुं० द्वितीयवारोपनयनादिसंस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागमने । फिरआवनाइतिभाषा ॥ यथा । अधुनागम्यता विप्रपुनरागमनकुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयोः पुनर्न चने ॥ यथाहगोत्तमः । शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यत्रानुवादात् ॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचनं पुनरुक्तम् तस्यविभागार्थशब्दार्थयोरिति । तेनशब्दपुनरुक्तमर्थपुनरुक्तञ्च लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणाय अन्यत्रानुवादादिति । अनुवादान्यत्वं सतीत्यर्थः । निष्प्रयोजनपुनरभिधानहिपुनरुक्तम् । अनुवादस्तु व्याख्यारूपः सप्रयोजनकएवेतिभावः । तथाच समानार्थकपूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुनरुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वी

पुनर्डीनम्

कशब्दस्य निष्प्रयोजनपुनरभिधानमर्थपुनरुक्तम् । आद्ययथाघटोघटइति । द्वितीययथा घट कलस इति । एतस्य प्रमादादिना सम्भवः ॥ ५७ ॥ पुनरुक्तमेदान्तरमाह ।

अथादापन्नस्य शब्देन पुनरभिधानम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमित्यनुवर्तते । यस्मिन्नुक्ते यस्यार्थस्योत्सर्गिकी प्रतिपत्तिर्भवति तस्य तेन रूपेण पुनरभिधानपुनरुक्तम् । ह्रदमेव च अर्थपुनरुक्तमिति गीयते । यथा बह्विरुणाइति पूर्वपदाक्षिप्तोक्तिरियम् । उष्णो बह्विरिति उत्तरपदाक्षिप्तोक्तिः । एव बह्विरस्ति गेहेनास्तीति विध्याक्षिप्तोक्तिः । जीवन्गेहेनास्ति बह्विरस्तीति निषेधाक्षिप्तोक्तिः । पुनरुक्तञ्चैविध्यञ्चेदभाष्यादिसम्मतम् । अन्येतु शब्दपुनरुक्तद्विविधम् । तस्यैव शब्दस्य पुनरभिधानपर्यायेणाभिधानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्तमित्याहुः ॥ ५८ ॥ द्विगुणे ॥ पुनरुक्तजन्मा + पु० विप्रैः । ब्राह्मणे ॥ पुनरुक्तजन्मास्य । यथा मातुरग्रे धिज्जनद्वितीयमौष्ठिवचने । द्वितीयश्च दीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचोदनात् । इतिसनु ॥

पुनरुक्तिः । स्त्री० पुनः कथने । कथितस्यैव कथने ॥

पुनर्डीनम् । न० सगुडीन एव सामान्य

पुनर्भवौ

गमने ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनरभीक्षां
नवः ॥

पुनर्नवा । स्त्री० साटीइतिप्रसिद्धे
शाकविशेषे । शोधचन्याम् ॥ सा
द्विधा । यथा । पुनर्नवाश्वेतमूला
वृक्षीरोदीर्घपत्रकः । पुनर्नवापरार
क्तावर्षाभूरक्तपुष्पकः ॥ पुनर्नवाश्वेत
तमूलाशोधघ्नीदर्विपत्रिका । कटुक
प्रायस्कृच्छ्रं । पांडुहृद्दीपनीपरा ॥
शोफानिलगरस्ते अहरीत्रघ्नीदरप्रणा
त् । पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पानि
लाटिका । शोधघ्नीक्षुद्रवर्षाभूर्वर्ष
केतुः कठिणकः ॥ पुनर्नवारुणा
तिक्ताकटुपाकाहिमालघुः । वात
लायाहिणीश्लेष्मपित्तरक्तविनाशि
नौतिभावमिश्रः ॥ पुनरभीक्षा न
वानूयतेवा । ऋदोरप् । क्षुभादिः ॥
पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥
पौनर्नवशाकमतीव कोमलसुखेदि
तमुष्टिभिरेवप्रीडितम् । सम्पाचि
तमिष्टतमन्तुतैलेसवासितहिङ्गुक
णेनरुच्यम् ॥ पौनर्नवहिचक्षुष्यन्ति
क्तरुच्यं कफापहम् । शोफपांडुक्षय
श्वासज्वरहृद्रोगनाशनम् ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनर्भवति ।

भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ।

शरीरान्तरे ॥ त्रि० । पुनर्नवाजाते ॥

पुनर्भवी । पुं० आत्मनि । इ० हिम

पुनर्वसु

चन्द्रः ।

पुनर्भूः । स्त्री० दिधिष्वाम् । द्विरु
ठायाम् । अक्षतयोनित्वादिधवा
पुनरुद्यते । इत्यसावन्यस्यभूत्वा
ऽन्यस्यपुनर्भवतिसंस्कृता । भू०
क्विप् ॥ अक्षकाचक्षताचैवपुनर्भूः
संस्कृतापुनरिति स्मृतिः ॥ चि
विधासासमाख्यातानारदेनमहर्षि
णा । कन्यैवाक्षतयोनिर्यापाणि
यद्वथदूषिता । पुनर्भूः प्रथमासो
क्तापुनः स स्कारकर्मणा ॥ १ ॥
देशधर्मानवेद्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदी
यते । उत्पन्नसाहसान्यस्मैसा
द्वितीयाप्रकीर्तिता ॥ उत्पन्न
साहसाउत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥
असत्सुदेवरेषुस्त्री बाधवैर्याप्रदीय
ते । सवर्णायसपिण्डायसाद्वतीया
प्रकीर्तिते तिमिताक्षरा ॥ ३ ॥
चि० । पुनर्वारजाते ।

पुनर्वचनम् । न० पुनरुक्ते ॥

पुनर्वसु । पुं० अजी । विष्णौ ॥ पुन
पुन शरीरेषुवसतिक्षेत्ररूपेण ।
वसन् । उः । पुनः शब्दः पौनः
पुन्यवर्तते ० एकस्यपुनः शब्दस्य
स्त्रीपोवा ॥ कात्यायनमुनी ॥ धना
रम्भे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषेपुनर्वसू
द्विवचनान्तः ॥ पुनर्वसोर्जाते ॥
अविष्ठाफाल्गुनीत्यथोलुक् ॥ तत्र
जातस्यफलम् ॥ यथा । प्रभूतमित्र

पु. पु. पु. पु. :

कृतशास्त्रयत्न सद्गुरुकामी वरभूष
शास्त्र । दाताप्रतापीवसुधाधिपो
सौपुनर्धसौयस्यभवेत् प्रसूरितित्थ-
चैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनान । चि० पवित्रीकुर्वाणे ॥ पुना
ति । पूज्० शानच् । प्वादीनाङ्गस्व ॥
पुन्नाग । पु० सितोत्पले ॥ जातीफले
॥ पाण्डुनागे ॥ स्वनामख्यातवृहत्
पुष्पवृक्षविशेषे । पुरुषे । तुङ्ग । केश
५ । टे० वल्लभे । गुर्जरदेशे संदेशराज
तिख्याति ॥ नरश्रेष्ठे ॥ यथा । सर
लाविरलायन्ते घनायन्ते कलिद्रुमा
। नशमौनचपुन्नागोऽस्यस्मिन्ससार
कानने ॥ पुम्नागागद्व । उपमितस
मान् । पुम्नागोन्मृष्टे प्राधान्यात्
मद्व ॥

पुन्नाट । पु० चक्रमर्द ॥

पुन्नाड । पु० चक्रमर्द ॥ पुमासनाड
यति । नडभक्षे । चु० । कर्मस्थण्
। मर्यानुस्वारपरसवर्ण ॥

पुन्नामनरक । पु० नरकविशेषे ॥ पुन्ना
मनरकघोरविनाशप्राहसर्वत ॥

पुपूषन् । चि० पवितुसाधयितुनिर्वुसौ
कर्तुमिच्छतिकर्षके ॥ पुनाते सन्न
न्ताहट शचादेश । सनिग्रहगु
होर्षेतिचकारादिट प्रतिषेध ॥

पुपुफुल । पु० उदरस्थवायौ ॥ इति
भूरिप्रयोग ॥

पुपुफुस । पु० बीजकोषे । पद्मबीजा

पुर

धारि । वराठके ॥ फो० पडा० फेपडा
चद्वतिख्याते वामपार्श्वस्थमलाशये
। रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाहामतो
ऽधश्चपुपुफुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थ । पु० धर्मादिषुचतुर्षु । पुरुषा
र्थे ॥ पुंसोच्चातु पुरुषस्यार्थं प्रयो
जनयस्मिन् ॥

पुमान् । पु० पञ्चजने । पुरुषे । शूरुषे
। नरे ॥ पाति । पा० । पातेर्दुम्सु
न् ॥ क्वचित्पूजोडुम्सुन्नितिपाठ
। तत्रपुनाति । पूज्पवने ॥ पञ्चव-
त्त्यङ्गुलीत्मेधोय पुमान्सप्रकाशते
॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यङ्गनुष्येषुपुन्ना
माभगवान्हरि । स्त्रीनाम्नीलक्ष्मी
मैत्रेयनानयोर्विद्यतेपरमिति विष्णु
पुराणम् ॥ यावन्नविन्दतेजायाताव
दर्शीभवेत्पुमान् । यज्ञबाले परि
वृतस्मशानमिवतद्गृहम् ॥

पू । स्त्री० पुर्याम् । नगरे । पत्तने ।
हृदादिविशिष्टेपुरे ॥ पिपत्ति० । पु०
। भाजभासेतिक्लिप् । उदोष्ठेग्रह्युत्
। रपर । वौरितिदीर्घ ॥ पूर्यते
। पुर० स० क्लिप्त्वा ॥

पुर । पुं० गुग्गुलौ ॥ पीतभिष्टा
म् ॥ न० । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पु
ष्पादीनादलाहृत्तौ ॥ नागरमुस्ताया
म् ॥ चर्मणि ॥ गृहोपरिगृहे ॥ देहे
। शरीरे ॥ शरीरहिपुरमिवपुरम्हा
रपालाधिष्ठानाद्यनेकपुरोपकरणस

पुरञ्जय .

मपत्तिदर्शनाच्छरीरमपि पुरम् । प.
रञ्जसोपकरण - म ताऽसहः
नस्वाम्यर्थदृष्टः । दपुरसामा
न्यादनेकोपकरणसहित शरीरस्वा
त्मनाऽसहत राजस्थानीयस्वाम्यर्थ
भवितुमर्हतीत्यनुध्येयम् ॥ राजना
मचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपत्तिं
। पृ० । मू० क० ॥ यद्वा । पुरति
। पुरअग्रगमने । इगुपधेतिकः ॥
न० । स्त्री० हृद्वादिविशिष्टस्थाने ॥
बहुग्रामीयव्यवहारस्थाने । नगरे ।
पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥
अखलचरणमख्यपुराणे राजधर्मेद्रष्ट
व्यम् ॥

पुरःसरः । चि० अग्रगे । अग्रे सरे ॥
पुरः सरति । सृ० । पुरोयतोये
षुसर्त्तंरितिष्ठ . ॥

पुरञ्जनः । पुं० जीवे । कर्मणा पुर
ञ्जनयतीति व्याख्यानात् ॥ पुरुषं पुर
रञ्जनविद्याद् यद्व्यनक्त्यात्मनः
पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पाद्वहुपाद
मपादकमिति श्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नवि
दामवयसम्यक् कर्त्तारंपुरुषर्षभ ।
आत्मनश्च परस्यापि गोत्रनामचयत्
कृतम् ॥ राजन्मदीया . सर्वेतेमा
माहुश्च पुरञ्जनीमिति भागवतम् ॥

पुरञ्जय . । पु० सूर्यवशीयराजविशेषे
। काकुत्स्थे ॥ चि० पुरजयकर्त्तरि ॥

पुरविजयी

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥

पुरण । पु० समुद्रे ॥ पूर्यते । पृ०
। कृपृवृजिमन्दिनिधाज क्युः ॥

पुरतटी । स्त्री० हृद्ग्राम् । हृद्वी पुरत
टीमतेति हारावली ॥

पुरतः । अ० अग्रतोर्थे ॥ प्रथमे ॥ पु
रति । पुर० । बाहुलकात् अतसुच्
पुरहारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यद्वा
रम् ॥

पुरद्विष्ट । पुं० शिवे ॥ पुरद्वेष्टि ।
द्विष० ॥ क्रिप् ॥

पुरन्दरः । पु० इन्द्रे । पुरहते ।
शक्ते ॥ अरीणापु रोदारयतीति वि
द्यहे । पू सर्वयोर्दारिसहोरिति वि
दारणार्थकादृधातो खच्प्रत्ययेवा
चयमपुरन्दरीचेति निपातितः ।
चौरे । यथा । समासमीनायदिपा
कशालासमासमीनादशधेनवः स्यु
पुरन्दरस्याविषययदिस्थात् पुरन्द
रस्यापि पुरनयाचे ॥ न० । चविके ॥

पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इतिहा
रावली ॥

पुरन्धिः । स्त्री० पुरन्ध्याम् ॥

पुरन्ध्री । स्त्री० सपुचसधवायाम् । क
टुम्बिन्याम् ॥ पुरगेहधारयति ।
धृज्० । स्वार्थस्थान् । सज्जायाम्
तृत्रिति खचिह्नस्व । गौ० डीष् । पृ०
॥ स्त्रीमात्रे ॥

पुरविजयी । पुं० पुराविजितरिशिवे ॥

पुरस्तात्

पुरश्चरणम् । न० मन्त्राणासाधनायज
पहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जप
होमौतर्पणञ्चाभिषेकोविप्रभोजन
म् । पञ्चाङ्गोपासनलोकेपुरश्चरण
मिष्यते ॥

पुरश्चद' । पु० तृणविशेषे । दर्भे । सो
मपचे । उलु० ब्र० गौडभा० ॥

पुर । अ० अये ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादि
शि ॥ पूर्वकाक्षे ॥ पूर्वस्मिन्पूर्वस्मा
त्० पूर्वावाएवपूर्वस्याम् पूर्वस्याः
पूर्वावावसत्यागतोरमणीयवा । पू
र्वाधरावराणामसि पुरधवर्च्यमि
तिअसि पुरादेशश्च ॥

पुरस्कार' । पु० पुरस्क्रियायाम् ॥
अभिशापे ॥ अयकरणे ॥ पुर' क्रि
यतेऽनेन । कृञ्० । घञ् ॥

पुरस्कृत' । चि० अभिशक्ते ॥ अरिय
स्तं ॥ अयेकृते ॥ ॥ पूजिते ॥
स्वीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते ।
पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्त० ।
पुरोव्ययमितिगतित्वम् । नमस्यु
रसोरितिसत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरत कृत्वैत्यर्थे ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥

अयतीर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अयभागे ॥

पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात्

पूर्वस्यावा । पूर्व' पूर्वावा ।

दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमा

पुराण .

भ्योदिग्देशकालेष्वस्ताति : अस्ता
त्तिचेतिपूर्वस्यपुरादेशः ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे
॥ अतीते ॥ भाविनि ॥ प्रतीये ॥
पुरति । पुर० । वा० का ॥ अवि-
रते ॥ चिरातीते ॥ भविष्यदासन्ने ॥
गच्छपुरादेवोवर्षिष्यति । समनन्त
रवर्षिष्यतीत्यर्थः ॥

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्य
विशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाव्या
याम् । गन्धकुव्याम् ॥

पुराकल्प' । पु० अर्थवादान्तरे । ऐ
तिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्व
पुरुषैराचरितत्वाभिधाने ॥ यथा ।
पुराकल्पे पुनारीणांमौञ्जीवन्धनमि
ष्यते । अध्यापनञ्चवेदाना सावित्री
वचनतथेतिरयम् ; ॥ युगान्तरे ॥
यथा । पुराकल्पएतदासीत्० सस्का
इकालोत्तरब्राह्मणाव्याकरणस्माधी
यते । तेभ्यस्तत्स्थानकरणनादानु
प्रदानञ्चेभ्योवैदिका शब्दाउपश्रयदि
स्तोतदद्यत्वेनतथा० वेदमधीत्यत्वरि
तावक्तागोभवन्तोतिमहाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । चि० प्रारब्धकर्मणि ॥

पूर्वकालकृतपुण्यादौ ॥

पुराण । पुं० पणे ॥ प्रोडशपणे ॥

आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्म

नि ॥ सचपुरापिनवएकहूपएव न

त्वधुनानूतनाकाश्चिदवस्थामनुभव

पुरातन .

ति । यो हि अयं बबो पचयद्वारेणाभिनि
र्वर्त्यते सङ्गदानीं न बोधयथा कुम्भादि ।
तद्विपरीतस्त्वात्मा पुराणो ब्रह्मविष्णि
त ॥ न० सर्वपुराणसामान्ये पञ्च
लक्षणे । सर्गश्च प्रति सर्गश्च शोमन्व
न्तराणि च । वशानु चरितश्चेति
पुराणपञ्चलक्षणम् ॥ *†*†*†*) ॥
इति पञ्चलक्षणलक्षितेषु मत्स्याद्यष्टाद
शसु ॥ यथा । मद्भयमद्भयश्चैव ब्रह्म
वचतुष्टयम् । अनापलिङ्गकूस्कानि
पुराणानि पृथक्पृथगिति ॥ पुराभ
वमिच्छस्मिन्नर्थे सायश्चिरम् प्राह्णे प्र
नेव्ययेभ्यष्टु व्युलौ । तुट्चेति० व्यु-
व्युलौ । पूर्वकालैकेति निपातितस्तु
डभाव ॥ पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पे
ष्विति निपातितो वा ॥ पु० न० का
र्षाप्रणे ॥ चि० । प्रज्ञे । पुरातने ।
पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणग । पु० प्रजापतौ । ब्रह्मणि ॥
पुराणपुरुष . । पुं० विष्णौ ॥ पुराण
श्चासौ पुरुषश्च ॥

पुराणो । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा
भवा । टित्त्वान्डीप् ॥ ब्रह्मादिच्वा
त्पक्षे डीष्वा ॥

पुरातन . । पु० परमात्मनि ॥ काले
नापरिच्छिन्नत्वात् पुरापि भवतीति
सतथोच्यते ॥ चि० । चिरन्तने ।
पुराणे । प्रतने ॥ अनादिगुरुपरम्प
रागते ॥ पुद्गाभव । सायश्चिरमि

पुरी

तिव्युल्लौ । अवाधकान्यपि निपा
तनानि भवन्तीति पक्षे तुट् ॥

पुरातनी । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ टि-
त्त्वान्डीप् ॥

पुराधिप . । पु० पुरपालके ॥

पुराध्यक्ष . । चि० नगराधिकृते ॥

पुरारि . । पुं० त्रिपुरान्तके ॥ शिवे ॥

पुरार्द्धविस्तर । पुं० खेटे ॥ शाखा
नगरे ॥

पुरावसु । पु० भीष्मे । पाण्डवाना
पितामहे ॥

पुरावृत्तम् । न० इतिहासे । पूर्वच-
रिते ॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादकव्यासा
दिप्रणीतग्रन्थे ॥ पुरावृत्तमाचष्टे ।
पुरावृत्तमाख्यानम् ॥ ग्यन्तात्पचा
द्यच् ॥

पुराश्रुति . । स्त्री० पुरातन्यागाथा
याम् ॥ अन्तकाले हि भृतानि मुह्यन्ती
ति पुराश्रुति ॥

पुरासिनी । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥

पुरासुहृत् । पु० शिवे ॥ इ० हे० ॥

पुरि । पु० राजनि ॥ स्त्री० पुर्याम् ॥
नद्याम् ॥ पिपत्तिर्पूर्यते वा । पु०
। कृगृशृपृकुटिभिर्दिच्छिदिभ्यश्चेति
इः ॥

पुरी । स्त्री० नगर्याम् ॥ नृपावास .

पुरीप्रोक्ताविशापुरमपीष्यते ॥ तीर्थ

विशेषे ॥ अयोध्यामथुरामायाकाशी

काञ्चीअमन्तिका । पुरीद्वारावतीचैव ॥

पुरु

सप्तैतास्तेष्वेदयिका ॥ तासुवास
प्रकर्षन्ति येन तावानरा परम् ।
लभन्ते न पुनर्जन्म मातृगर्भेषु कुत्र
चित् ॥ पु० । दशनामास्तर्गतस
न्यासिनि ॥ यथा । चानरत्ने न
समर्था पूर्णतत्त्वपथस्थिति ।
परब्रह्मरतो नित्य पुरीनामास उच्य
ते ॥ इति बृहच्छ्रद्धादिग्विजय
॥ पुरति । पुर० । इगुपधेति
क । भोगादिस्वाप्नातेरिति वा
डीप् ॥

पुरीतत् । प० न० चत्वे । क्रात०
इति भाष्यम् ॥ हृदयपरिवेष्टननाडा
म् ॥ पुरीशरीरतनोति । तनु०
। द्विप् । ममादीनां क्वाचित् नुमा
सिक्कलोप । तुक् ॥ पुरितनोतीति
षत्वे० नष्टिवृत्तीति दीर्घ ॥

पुरीमोह । पु० धुस्तूरे ॥

पुरीषम् । ङ० विष्ठायां ॥ पिपत्ति
शरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् ।
भृष्टृभ्याकिञ्चति० ईषन्किञ्च ।
उद्देश्यपूर्वस्य ॥ पङ्क्ति ॥

पुरीषण । पु० पुरीषे ॥ इति त्रि
कारणशेष ॥

पुरीषम । प० माषे । मूर्खे ॥ इ०
त्रिकारणशेष ॥

पुरु । पु० देवलोके । स्वर्लोके ॥
नृपति० । ययाते कनिष्ठात्मजे ॥
परागे ॥ दैत्यवि० ॥ त्रि० प्राज्ये

पुरुष

। प्रचुरे ॥ पिपत्ति० पूर्यते वा ।

पृ० । पृभिदौतिक ॥

पुरु । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुत्सव । पु० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरुदशक । पु० सर काके । हसे ॥

पुरुदमा । पु० इन्द्रे । विडौजसि ॥

पुरुधा । अ० बहुप्रकारे ॥

पुरुरवा । पु० पुरुरवसि ॥ पुरुरीति

। रुशब्दे । पुरुशब्दोपपदेरौतेरसिप्र

त्यय । विद्यात् पुरुरव शब्दं रु

कारस्यापि दीर्घतामिति द्विरूपको

ष ॥

पुरुष । त्रि० बहुरूपे ॥ पुरुषि
प्रचुरादिरूपपरिस्थित्यर्थ ॥

पुरुवर्यसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेद
भाष्यम् ॥

पुरुशक्ति । त्रि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुष । पु० पुत्रागपादपे ॥ तिलक

द्रुमे ॥ जीवनविशिष्टे कार्यकरस्य

सङ्घाते । पूरुषे । नरे ॥ अधि

कृतशर्णाश्रमादि विशिष्टे शरीरा

धिष्ठातरि ॥ यथा । आपत्सु मूढो

द्युतिमान्य सम्यक्प्रतिपद्यते ।

कर्माण्यवश्यकार्वाणि तमाहु पुरुष

बुधा इति ॥ हिरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गा

त्मनि । व्यष्टि सर्वकरणानुयाहके ॥ अ

न्तर्यामिरूपेण च पूर्णं । आत्मनि ।

पुरेषु पूर्वाश्रयाने । पूर्णत्वात् पुरि

पुरिवाश्रयाने परमात्मनि ॥ पूरयति-

पुरुष

स्वेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नव
 द्वारपुरपुण्यमेतैर्भावै समन्वित-
 म् । व्याप्यशेतेमहात्मायस्तस्मात्पु-
 रुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरि
 शेतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते ।
 सर्वपुरुषतीत्येवंपुरुषोब्रह्मभण्य-
 ते ॥ प्रमाणान्तरे ॥ पञ्चारत्न पु-
 रुषइतिशुल्वसूत्रम् ॥ ऊर्ध्वबाहुपु-
 रुषे ॥ सचविशत्यधिकशतमङ्गुलभ-
 वति ॥ रवे पाश्वर्गान्तरे ॥ सा-
 ङ्ख्यतत्त्वज्ञे ॥ नप्रकृतिर्नविकृति
 पुरुष । अनुभयरूपः ॥ सूक्ष्मश-
 रीरमेवपुरुष । तदपिहिपुरिस्थ
 लिशरीरेशेतेसुखदुःखादय प्रा-
 कृताबुद्धिगुणा तत्कथमेतेचेतन-
 सम्बन्धित्वेनभवन्तीत्युच्यतेपुरुष
 इति । पुरिलिङ्गशेतेइतिपुरुषः ।
 लिङ्ग तत्त्वम्भ्योर्चितचेतनोपिततम-
 स्बन्धीभयतीत्यर्थः ॥ पुरुषमनेनप्रा-
 णवद्व्यात्मनाजगत्समस्तमितिपु-
 रुषः ॥ पुरिमनुष्यशरीरेडषतिअ
 षमाकारेणवसतीतिवापुरुष ॥
 पुरतिपुरलोकप्रतिप्राणादिभ्योऽयं
 गच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तप्राणोनू-
 तक्रामतीतिश्रुतेः । पुरअयगमने ।
 पुरः, कुषम् ॥ यद्वा । अव्यक्तमन
 इत्याहुः शरीरपुरमुच्यते । अव्य-
 क्तकेपुरिशेतेपुरुषस्तेनचोच्यते ॥ इ-
 ति ॥ यद्वा पुरुषिफलानिमनोभि

पुरुषकार

लपितानिसनोतिददाति । षण्मुदा-
 ने । ङ ॥ पुरुषिभुवनानिरुद्धार-
 समयेत्यतिश्रुतं करोतिवा । षो-
 न्तकर्मणि । क । प्रकृतिप्रवर्तके
 ॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितेमनु-
 ज्ञे ॥ यथा । पाचैत्यागीशुणेदाशी-
 भोगीपरिजनै सहाशास्त्रेवोद्धार-
 चोद्योडापुरुषः पञ्चलक्षणइतिप्राची-
 नाः ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सश्री-
 रानिमदकुर्यात्समुखौदृष्टयोभि-
 त । तन्मित्रयचविश्वास पुरुष
 सजितेन्द्रियइतिगारुड १६५ध्याय
 पुरुषकम् न० घोटकोर्धस्थितौ ।
 सौधेपावखडिपावइ०भा० ॥ यथा ।
 पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्यामुर्विस्थित्वा-
 यपादयोः । ऊर्ध्वप्रैरणयास्थानम-
 श्वानापुरुष स्मृतः ॥ पुरुषएव ।
 कः ॥

पुरुषकार । पुरु० प्रयत्ने ॥ पुरुषस्य-
 कृती । चेष्टायाम् । पौरुषे ॥ य-
 था । मनुस्वाच । दैवेपुरुषकारेच
 किञ्चायस्तब्रवौहिमे । अत्रमेसश-
 योदेव हेतुमर्हस्यशेषतः ॥ मत्स्य-
 उवाच । स्वमेवकर्म्म देवास्त्य विद्धि-
 देहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमे
 वेहश्चेष्टमाहुर्मनीषिणः ॥ प्रतिकूल-
 तयादैवपौरुषेणविहन्वते । मङ्ग-
 लाचारयुक्तानानित्यमुत्थानशीलि-
 नाम् ॥ येषांपूर्वकृतकर्मसात्त्विक

पुरुषदन्तिका

मनुजोत्तम । पौरुषेण विना तेषां की-
 पादिदृश्यते फलम् ॥ कर्मणा प्रा-
 प्यते लोके राजसस्य तथा फलम् ॥ कृ-
 ष्णकर्मणा विहितमसस्य तथा फ-
 लम् ॥ पौरुषेणाप्यते राजन्मार्गित-
 व्यफलनरे । दैवमेव विज्ञानन्ति-
 नरा पौरुषवर्जिता ॥ तस्मा-
 त्त्रिकालसंयुक्तदेवनसफलमवेत् । पौ-
 रुषदैवसम्पत्त्या काले फलति पार्थिव ॥
 दैवपुरुषकारश्च कालश्च मनुजोत्तम ।
 त्रयमेतन्मानुषस्य पिण्डितस्यात्-
 फलावहम् । ह्रवेर्हृष्टिसमायोगा-
 द्दृश्यन्ते फलसिद्धयः । तास्तु काले
 प्रदृश्यन्ते नैवाकालिकश्च न ॥ तस्मा-
 त्सदैवकर्तव्यसधर्मपौरुषनृभिः ॥
 एवते प्राप्नुवन्तीह परलोकफलध्रुव-
 म् । नालसा प्राप्नुवन्त्यर्थे त्रयदै-
 वपरायणाः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन-
 पौरुषेणैवमाचरेत् ॥ त्वत्कालसान्
 दैवपरान्मनुष्यानुत्थानयुक्तान्पुरु-
 षान्हिलक्ष्मी । अन्विष्य ब्राह्मण-
 तेनृषेन्द्रतस्मात्सदोत्थानवताहिभा-
 व्यम् ॥ इति मातृस्यैव पुरुषका-
 रकोनाम १८५ अध्यायः ॥ पुरुष-
 स्यकारकमर्षप्रणीतपुरुषः ॥
 पुरुषश्च । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥
 पुरुषद्वयसि ॥ प्रमाणे द्वयसज्द्वय-
 मात्रचकृत् पुरुषात्प्रमाणेर्द्वय-
 पुरुषदन्तिका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषार्थ

पुरुषनाय । पु० राक्षि ॥ सेनापतौ ॥
 पुरुषाग्रयति । शीञ् ० । कर्मस्थ-
 य ॥
 पुरुषपुण्डरीक । पु० नरश्रेष्ठे ।
 पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥
 पुरुषर्षभ । पु० नरश्रेष्ठे । पुरुषकु-
 क्षरे ॥ सुकृत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभ-
 कुक्षरा । सिंहशार्दूलनागाद्या-
 पुरुषसिंहाद्यर्षवाचकाः ॥
 पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे ।
 तन्निरूपणं यथापश्य वाराह्या ६६ अ-
 ध्यायम् ॥
 पुरुषसारहर । पु० गृहे ॥ पुरुषा-
 णां सारविशेषैर्यक्षमाशान्तिप्रमुख-
 हरतोति तथा ॥
 पुरुषसिंहः । पु० पुरुषश्रेष्ठे ॥ जि-
 नराजविशेषे । शैवी ॥
 पुरुषादः । पु० राक्षसे ॥ निर्दये ॥
 पुरुषाद्यः । पु० आदिनोद्यमानां जि-
 जिने ॥ विष्णोः ॥
 पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुष-
 स्थायुः । अचतुरेति निपातनात्सा-
 धुः ॥
 पुरुषार्थः । पु० पुरुषस्य प्रयोजने ।
 चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्च पुरु-
 षार्था उदाहृताः ॥ अचमन्तु ।
 ब्रह्मेकत्वेन्द्रिययामस्यस्यचमनस्त-
 था । सर्वान्मसाधयेदयानक्षिणवन्-
 योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थः ॥

पुरुषः ;

पुरुषार्थत्वम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रत्यक्ष
फलसाधकत्वे ॥ भावेत्त्व . ॥

पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गीपाये ।
तेचस्मृतिप्रसिद्धा । यथा अर्थस्य
मूलनिवृत्तिरिति जन्माचकामस्यरूपश्च
वयोवपुश्च । धर्मस्ययागादिदयादम
श्मोक्षस्यसर्वोपरम क्रियाभ्य ॥
तच्चउत्कृष्टपुरुषार्थलाभेसम्भवत्यध
मकामयमानोमूर्खएव ॥

पुरुषास्थिमाली । पु० शिवे ॥ पुरुषा
स्थामाला० साधनस्थितस्य । ब्रौह्मा
दिह्यादिनि ॥

पुरुषोत्तम । पु० विष्णौ । भगवति
। वामुदेवे ॥ पुरुषेभ्यः पुरुषेषुवा
उत्तम । ननिर्धारणइतिषष्ठोत्तमा
सनिषेधात् । पुरुषाणामध्येउत्तमो
वा । ननिर्धारणइति निषेधस्तुजा
त्याद्यनपेक्षयाऽसमर्थत्वान्नप्रवर्त्त
तेकर्मधारयेतु सन्निहत्परमोत्तमो
तृक्ताष्टा पृथ्यमानैरित्युत्तमपुरुष
इतिस्यात् ॥ यस्यात्क्षरमतीतो
हमवरादपिचोत्तम । अतोस्मि
लोकैवैदेचप्रथित पुरुषोत्तम ॥
नृपवि० । वृत्ताहर्द्विषे ॥

पुरुषोत्तम । पु० श्रीहरी ॥ पुरुषिष्ठ
रूपश्चासौसत्तमश्च ॥

पुरुस्पृह । वि० बहुभि स्पृहणीये ॥

पुरुह । वि० प्रचुरे ॥ पुरुहन्तिग
च्छति । इन० । अन्येभ्योपीतिङ् ।

पुरोगामी

॥ यद्वा ॥ पुरुनृजहाति० जिहीते
वाचातद्वृत्तिक ॥

पुरुहूत । पु० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरहूत
माह्वानयस्तेष्वस्य । पुरुणिहूतानि
नामान्यस्य । युर्वेपुरुनाम्नाऽमुरेण
हूतवृत्तिवा । हुञ् तौ । सम्
प्रसारणम् । क्लृप्तेतिदीर्घ ॥
पुरुभूयिष्ठ यथास्योत्तयायज्वभिर्हू
यतवृत्तिवा ॥

पुरुहूतम् । स्त्री० देवीविशेषे ॥ पुरुहूता
पुष्कराक्षे० इतिभागवतोक्ते ॥

पुरुवरवा । पु० वधस्थपुत्रे । उर्वशीर
मणे ॥ ऐले । बौधे । चन्द्रवशीया
दिराज । राजर्षी ॥ निश्वदेवे ॥
पार्वणश्राद्धदेवे ॥ यथा । पुरुवरवा
माद्रवाश्चपार्वणेशमुदाहृतौ ॥ पुरु
रौति । रुशब्दे । पुरुवरवाइति०
पुरुशब्दस्यदीर्घरौतेरसिञ्चनिपात्यते

पुरोग । वि० अयगे । अयेसरे ॥

पुरोगच्छति । गम्ल्० । अन्येभ्यो
पीतिङ् ॥ प्रधाने ॥

पुरोगति । पु० कुक्कुरे ॥ वि० अय
गे ॥

पुरोगम । वि० अयगे । पुरःसरे ॥
पुरोगच्छति । गम्ल्० । अच्० ख
च्वा ॥

पुरोगामी । वि० पुरोगे । अयेसरे ।
प्रष्टे ॥ पुरोगन्तुशीलमस्य । सुप्य-
जातावितिचिनि ॥

पुणेहित :

पुणेति । पु० एवभाङ्कारे । रायभा
टिङ्गौभा० ॥ पुरोतिपुरसस्का
देवतिहारावली ॥

पुरोडाश । पु० हविर्भेदे । यवचूर्णनि
र्मितेरोटिकाविशेषे ॥ पिष्टकस्य
चमस्याम् ॥ हुतशेषे ॥ सोमरसे
॥ पुरोदाश्वते । दाशृदाने । कर्म
णिघञ् । पौरोडाशपुरोडाशेत्यत्र
निपातनादस्यङत्वम् ॥

पुरोडाशम् । चि० पुरोडाशीये ।
हविर्योग्ये ॥

पुरोद्भवा । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पुरोधा । पु० पुरोहिते ॥ पुरो ऽ
योधीयते । डुधाञ्० । पुरसिचेति०
धाञोऽसि ॥

पुरोभागा । चि० शैषैकदृशि । दोष
मात्रदर्शिनि ॥ पुर पूर्वभजते
। भज० । विनुण् ॥ दोषैकग्रा-
हिद्वय पुरोभागेतुकथ्यते ॥
अग्राशिनि ॥

पुरोहित । पु० शान्त्यादिकर्त्त-
रि । परोधसि ॥ पुरोदृष्टादृष्टफ-
लेषुकर्मसंधीयते आरोप्यतेय ।
डुधाञ्० । क्त । दधातेर्हि ॥
अध्यासदण्डनौत्थाञ्च कशल स्यात्
पुरोहित । अथर्वविहित कुर्या
न्नित्य शान्तिकपौष्टिकम् ॥ लक्ष-
णान्तर चयथा । वेद्वेदाङ्गतत्त्वज्ञो
जपहोमपरायण । आशीर्वाद

पुलक

वचोमुक्तएषराज पुरोहित इति ॥
वर्जनीयस्तुयथा । काण्व्यङ्गमपुत्रव-
ऽनभिज्ञमजितेन्द्रियम् । नक्षत्रव्या-
धितवापि नृप कुर्यात्पुरोहितमिति ॥

पुर्त्यष्टम् । न० पुर्त्यष्टके ॥

पुर्त्यष्टकम् । न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके ॥

यथा । ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्चक-
र्मेन्द्रियाणि च । मनोबुद्धिरहङ्कार-
श्चित्तञ्चेति चतुष्टयम् ॥ प्राणोपान-
स्तथाव्यानउदानारपस्तयैव च । स-
मानञ्चेति पञ्चैता कौर्त्तिता प्राण-
वृत्तयः ॥ खवायुगन्धस्पर्शस्त्वभूत-
सूक्ष्माणि पञ्चच । अविद्याकामक-
र्माणि लिङ्गपुर्त्यष्टकविदुरिति । अ-
न्यच्च । भूतेन्द्रिययनोबुद्धि वासना
कर्मवायव । अविद्याचाष्टकप्रोक्त-
पुर्त्यष्टसृष्टिसप्तमै ॥ अपिच । ज्ञा-
नेन्द्रियाणि खलु पञ्च तथापराणि क-
र्मेन्द्रियाणि मनआदिचतुष्टयञ्च ।
प्राणादिपञ्चकमथो वियदादिपञ्चका-
मष्टकर्मचतस्र पुनरष्टधाप् ॥ पु-
रीणामष्टकम् ॥

पुल । पु० पुनके । चि० विपुले ॥

पुलक । पु कृमिभेदे । प्रस्तरविशेषे ॥
तस्य पुरोचान्यत्र द्रष्टव्या ॥ मण्डि-
षे ॥ रोमाञ्चे । त्वक्पुष्पे ॥ हरिता-
ले ॥ गजान्नापिण्डे ॥ गन्धर्वे ॥ गन्ध-
र्वे० इति हेमचन्द्रे पाठ ॥ असुरा-
ज्याम् इति हेमचन्द्रः । न० पर्वती

पुलाक :

यमृत्तिकावि० । कङ्कुष्ठे ॥
 पुलकित . । त्रि० हर्षिते ॥ पुलक .
 मञ्जातोऽस्य । ता० दूतच् ॥
 पुलकी । पु० धाराकदम्ब ॥
 पुलन्धि । पु० देशविशेष ॥ शिलह
 द्वात्पूर्वभागे कामरुपात्तयोत्तरे ।
 पुलन्ध्रिदेशोदेवेशि नरनारायण
 पर ॥
 पुलस्ति । पु० पुलस्त्यमुनी ॥
 पुलस्त्य । पु० ब्रह्मण कर्णाभ्यांजा
 तैसप्तर्षीणामध्ये ऋषिविशेषि । इवि
 भुव पत्न्यौ ॥
 पुलह । पु० ब्रह्मणोनाभितोजाते
 सप्तर्षीणामध्ये ऋषिविशेषि । गति
 स्वामिनि ॥ स्वायम्भुवमनोस्तनये ॥
 पुलहाग्रम । पु० हरेः क्षेत्रे ॥
 पुला । स्त्री० मृताद्यनेकापरनामनि
 हयगतिवि० ॥ तदुक्तहयलीलावच्छा
 म् । मृताश्ववद्धिता माहुर्याधारा
 पुलनाभिधा । पुनरेनानलोपान्ता
 पुलामित्याहदेशिक ॥ तल्लक्षणञ्चत
 चैव । जियतिसमविशेषानुत्क्षिप-
 त्यप्रपादान्प्रसरतिपुनतोऽथ सा
 अधारापुलाख्या । विलसतिसमपा
 दोत्क्षेपणाकुञ्चनाना करुणमिहग-
 तिका प्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥
 धार्मिप्रधान प्रविधायरागाद्व्याश्व
 यीकृत्यचरेत्पुलाख्यामित्यादि .
 पुलाक । पु० तुल्यधान्ये । असार

पुष्कर .

धान्ये । सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्-
 थके ॥ पोलनम् । पुल० । म०
 क्षिप् । पुलमकति । अक० ।
 कर्मस्थाय ॥ पोलतिवा । यलाका
 दयश्चेतिसाधु ॥
 पुलाकी । पु० वृक्षे ॥
 पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रा-
 न्तौ ॥ पुलाय्यया अयितगति .
 पुलायितम् । अय० । त्त
 पुलिनम् । न० तीरोत्थितेतटे । जलाद
 चिरोत्थितेतटे । चडा० टाप० इ०
 भा० ॥ पोलति पुलमहत्वे । पुलि
 तलिभ्याश्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥
 पुलिन्द । पु० अरण्यचरेस्तेष्कजा-
 त्यन्तरे । श्वरे ॥ पोलति । पुल० ।
 कुणिपुल्यो किन्दच् ॥
 पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राख्याम् । पुलो
 म्नेमुनेर्जाता । पञ्चस्थामजातावि-
 तिड ॥
 पुलोमद्विद् । पु० इन्द्रे ॥
 पुलोमा पु० दानवान्तरे । मुनिविशेषि ॥
 पुलोमारि । पु० शचीपतौ ॥
 पुल्वम । पु० पुष्कमे ॥ पृ० ॥
 पुषा । स्त्री० लाङ्गनिकौवृक्षे ॥
 पुषित । त्रि० पुष्टे । कृतपोषणेप-
 क्षिप्तगादौ ॥ पुष्यतेस्म । पुष० ।
 त्त । भौवादिकत्वादित् ॥
 पुष्कर . । पु० रोगवि० । नागवि०
 ॥ सारसपक्षिणि । नृपवि० । नल

पुष्करवान्

राजभ्रातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यच्चा-
न्तरे ॥ मेघाधिपवि० ॥ पुष्करो
दुष्करजल ॥ द्वीपवि० ॥ न० खे
अम्बुनि ॥ पद्म ॥ सिताम्बीजे ।
तूयवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्ताये
॥ कागडे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपवि० ॥
तीर्थविशे० ॥ यथा । गायत्र्याश्चपर-
म्यानश्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥
तत्त्रक्ष्णं स्थानम् ॥ पुष्यति ।
पुष्णातिवा पुष्यते० अनेनवा ।
प० ॥ पुष किदितिकरन्कि-
त्त्वञ्च ॥

पुष्करक । पु० चिताभूमेराच्छाद-
नार्थं क्रियमाणेदृष्टकानिर्मितेदेव-
कुलाकारेगृहे ॥

पुष्करकर्षिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-
म् ।

पुष्करज । पु० पुष्करमूले ॥ चि० ।
पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करणी स्त्री० पुष्करद्वीपनद्याम् ॥

पुष्करद्वीप । पु० मत्स्योपान्तर्गतद्वी-
पविशेष ॥ नदीपुष्करणीनामहम

पुष्करमण्डिता । तयामपुष्करद्वी-
प ॥ स्थापितं मूर्त्तवित् ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० मध्यपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठवृक्षमूले । पौ-
ष्करे ॥ पुष्करस्यकुष्ठौषधस्यमूलम् ॥

पुष्करवान् । पु० हस्तिनि ॥ पुष्कर
मस्थस्य । मतुर् ॥

पुष्करौ

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥
पुष्कराक्ष । पु० विष्णौ । पुष्करे-
गोप मितेअक्षिणीअस्य । बहुव्रीहौ
सकथ्यच्छो । स्वाङ्गात्षजितिषच् ।
पुष्करद्वयपुण्डरीकमच्छोतिव्या-
मोत्थन्तर्यामिरूपेणेतिपुष्करोपपदा
दक्षव्याप्तावितिधातो कर्मस्थण् ॥
पुरुहतादेव्या । स्थाने ॥

पुष्करावर्त्त । पु० मेघभेदे ॥

पुष्कराक्ष । पु० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराक्षय । पु० सारसे ॥ न० पु-
ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० इभ्याम् । हस्ति-
न्याम् ॥ सरोजिन्याम् । कमलिन्या-
म् । कृत्विमजलाशये ॥ पुष्करमूले
॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा-
ते । यथा । चतुर्विंशाङ्गुलोहस्तोध-
नुस्तचतुरस्रतर । शतधन्वन्तरश्चैव
तावत्पुष्करिणीमता । एतत्पञ्चगु-
णं प्रोक्तस्तडागइतिनिश्चयः ॥ तेन
चतुर्दिक्षुविशतिहस्तान्यूनतायाच
तु शतहस्तान्यूनान्भ्यन्तरत्वेनपु-
ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरन
तु० उपरितटम् । शतेनधनुभिः पु-
ष्करिणी । इतिनव्यवर्द्धमानधृतोव
शिष्ट ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-
ष्करादिभ्योदेशे० इतीति ॥

पुष्करौ । पु० हस्तिनि ॥ मत्स्यशाय-
इति ॥

पुष्टि :

पुष्करेक्षण । पु० प्रभासतीर्थाधिष्ठा
त्यादेव्याम् ॥

पुष्कल . । पु० भरतात्मजी । पुष्कं
लावत्याचधीशे ॥ न० । शासचतुष्ट
यात्मकभिचायाम् ॥ यथा । भिक्षा
माहुर्यासमाचमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम्
। पुष्कलहन्तकारन्तुतच्चतुर्गुणमुच्य
ते ॥ इति ॥ अष्टकुञ्चिपरिमितेधा-
न्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवे-
त्कुञ्चि कुञ्चयोष्टौचपुष्कलम् । पु
ष्कलानिचचत्वारिच्चाटक परि-
कीर्त्तित ॥ त्रि० परिपूर्ण ॥ श्री
ष्टे ॥ पृथ्यति । पुष० । पुष कि
दित्यनुवृत्तौ० कलञ्चै तिकलन्कित्
॥ स्त्रियागौरादित्वात्पुष्कली ॥
सि० लज्वा ॥

पुष्कलक । पु० गन्धमृगे ॥ चप-
णे ॥ कीलके ॥

पुष्कस । पु० पुक्से ॥ पु० ॥

पुष्ट । त्रि० पालिते । कृतपोषणे । पुषि
ते ॥ पुष्यतेस्त्र । पुष० । क्त . ।
दैवादिकत्वाच्चे ६ ॥

पुष्टि । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अव-
यवोपचये ॥ अश्वगन्धायाम् ॥ मा-
तृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपते
पत्नीपूजिताजगतोत्तले । यथाविना
परिचीणा पुमासोयोषितीपिचे
तिभागवतम् ॥ पोषणम् । पुष०
। क्तिन् ॥ व्रतफले ॥ पुष्टिर्धनवृद्धिना

पुष्पकम्

दीनां हृद्विगिख्यभिचीयते ॥

पुष्टिकर । त्रि० पुष्टिजनके ॥

पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्तौ ॥

पुष्टिकान्त । पु० श्रीमणेशे । विना-
यके ॥

पुष्टिदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ दृष्टौ
॥ पुष्टिदाय्याम् ॥

पुष्पम् । न० सुमनस्य । प्रसूने । कुसुमे
॥ स्नानकृत्वातुयेकेचित्पुष्प चिन्व-
न्तिवेदिजा । देवतास्तद्गृह्णन्ति
भस्मीभवतिदासवदिति लघुहारी-
त ॥ विक्राशे ॥ स्त्रीरजसि ॥ धन
दविमाने ॥ नेचरुग्भेदे । फूला
फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्यौषध
यथा । हरीतकीवचाकुष्ठ पिप्पली
मरिचानिच । विभीतकसुमज्जाच
शङ्खाभिर्भन शिला ॥ सर्वभेदतत्
समकृत्वच्छागीक्षीरेणपेषयेत् । ना
शयेत्तिमिरकण्डूपटलान्यर्बुदानि
च ॥ अधिकानिचसामानियश्चराचौ
नपश्यति । अपिहिवार्षिकपुष्प
सासेनैकेनसाधयेत् ॥ वर्त्तिश्चन्द्रोद
यानामनृणां दृष्टिप्रसादनी ॥ इतिच
क्रपाणिदत्त ॥ पुष्पतिपुष्पतेवा ।
पुष्पविकसन । पचाद्यच् घञ्का ॥
पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवदा
भरणभूतेधनदस्यविमाने ॥ पुष्पञ्जी
स्त्रीतिशब्दार्थवात्पुष्टिर्ज्ञोपि । ने
चरोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकण्ठे ॥

पुष्पधन्वा

रसाञ्जने ॥ लोहकास्थे ॥ मृदङ्गार
शकन्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति ।
पुष्प० । कुन् ॥ पुष्पमिववा । इवेप्र
तिकृतावितिकन् ॥

पुष्पकरण्डकम् । न० उज्जयिन्याम्शि
वस्योद्याने ॥

पुष्पकरण्डनी । स्त्री० बबन्याम् ।
उज्जयिन्याम् ॥

पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका
सीसे । कमके । जेन्नीषधे ॥

पुष्पकौट । पु० भमरे । रोलम्बे ॥
कुसुमकुमिमान्ने ॥

पुष्पकेतन । पु० कामदेवे ॥

पुष्पकेतु । पु० रौतिपुष्पे । कुसुमा
ञ्जने ॥ पुष्पस्यकेतुरिवनाशकत्वात्

पुष्पघातक । पु० केतकवृत्ते ॥ दम
नवृत्ते ॥

पुष्पज । पु० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥

पुष्पद । पु० वृत्ते ॥ त्रि० । पुष्पदा
तरि ॥

पुष्पदन्त । पु० वायुकोणस्थदिगन्धि
॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य-
जिने ॥ पुष्पमिवदन्ता यस्यस ॥

पुष्पदन्तक । पु० गन्धर्वविशेषे ॥

पुष्पद्रव । पु० पुष्पस्त्रेदे । पुष्पसारे ॥

पुष्पधनु । पु० कामदेवे ॥ पुष्पधनु
रस्य । वासन्नायामित्यनङ्भावेसा
न्त ॥

पुष्पधन्वा । पु० मदन । कामे ॥ पुष्प

पुष्पराग

धनुरस्य । वासन्नायामित्यनङ् ॥

पुष्पनिक्ष । पु० भमरे ॥

पुष्पनिर्यासक । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पश्वय । पु० भमरे ॥ पुष्पाणिध
यति । घेट् ॥ मुञ्जकुलास्यपुष्पेषु
घेट् खशितिकेचिदितिखश् । अ
द्विषदितिमुम् ॥

पुष्पपथ । पु० भगे । योनौ ॥

पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥

पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥

पुष्पफल । पु० कपित्थे ॥ कूष्माण्डे
॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥

पुष्पबलि । पु० वास्तुपूजायाम् ॥

पुष्पमास । पु० वसन्ते ॥ पुष्पाणा
मास ॥

पुष्पयोग । पु० यात्रायोगांतरे ॥

यथा । भौमेस्वराशिगेलग्ने सौम्ये
केन्द्रत्रिकोणगे । पुष्पयोगोरिविपि
नकुठार सङ्गराङ्गणे ॥

पुष्परक्त । पु० सूर्यमणिवृत्ते ॥

पुष्परथ । पु० चक्रयाने । युद्धविना
याचोत्सवादी सुखभमणार्थरथे ॥

मुकुमारत्वात् । पुष्पमिवरथ ॥

पुष्परस । पु० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य
रस ॥

पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥

पुष्पराग । पु० पीतमणौ । वाचस्प
तिवल्लभे । पोखराज० इ० भा०

॥ अस्यलक्षणयथा । मुष्कायपीत

पुष्पवाटिका

गुरुगात्रसुरङ्गशुभ स्निग्धञ्चनिर्मल
मतीवसुहृत्तशीतम् । य पुष्पराग
सकलकलयेदमुष्प पुष्पातिकीर्त्तिं
मतिशीर्यसुखायुर्थान् ॥ तस्यापल
क्ष्यम्यथा । कृष्णविन्दुक्षित रूक्ष
धवलमलिनलघु । विच्छायशर्करा
गारपुष्परागसदोषक ॥ अस्सपरी
क्षालक्षणे यथा । घृष्टोविकाशयेत्
पुष्परागमधिकमात्मीयम् । नखलु
पुष्परागोजास्यतयापरीक्षकैरक्त ॥

पुष्परेणु । पु० प्ररागे ॥

पुष्परोचन । पु० लागकेशरे ॥

पुष्पलाव । पु० } मालाकारे ॥
पुष्पलावी । पु० }

पुष्पलिट् । पु० भमरे ॥ पुष्पलेटि
। लिङ् । क्तिप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री० फुलौरी० इ० प्र०
खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं० एकयोक्त्यानिच्छद्भि
वचनान्तस्रन्द्रसूर्ययो ॥ चन्द्रा
की० एकयोक्त्यासाधारणवचने०
पुष्पवन्तौ० प्रच्छेदपुष्पवानितिन
प्रयोक्तव्यमितिभाव । पुष्पविकस
ने । भावेऽज्ञ् । पुष्प । प्रकाशस्त
इती ॥

पुष्पवती । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥
तीर्थविशिष्टि ॥ पुष्प रजोऽस्यस्या
। मतुप् ॥ त्रि० पु० विशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री० पुष्पवाट्याम् ।

पुष्पा

पुष्पवाटी । स्त्री० पुष्पोद्याने । फुल
वारी० फुलवरिया० इ० भा० ॥

पुष्पाणावाटी ॥

पुष्पवाण । पु० मन्मथे । कामदेवे
॥ पुष्पाणिवाणाश्चस्य ॥

पुष्पवाहन । पु० पुष्परात्राभिधि
नृपे ॥

पुष्पशकटौ । स्त्री० आकाशवाय्याम् ।
देवप्रश्ने ॥

पुष्पशून्य । पु० उदुम्बरे ॥ त्रि०
कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमय । पुं० वसन्ते । धैववैशा
खयो ॥ पुष्पाणसमय ॥

पुष्पसायक । पु० पुष्पधन्वनि ।
कामदेवे ॥

पुष्पसार । पु० पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्थंभा
र ॥

पुष्पसिता । स्त्री० फूलसङ्कर० इ०
भा० प्र० द्रव्ये ॥ भवेत्पुष्पसिता
शीतारक्तपिताहरीलघु ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्तेद । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहास । कुसुमविकासे ॥ पुष्पा
णामुकुलात्मनास्थितानाहासोविका
शः पुष्पहास ॥

पुष्पहासा । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री० उदुम्बरे ॥ निष्पला
याम् । रजःशून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री० । कर्णपुष्पम् । मालि

पुष्पिताग्रा

व्याम् । भागलपुरं । द्र० प्र० नग
रे ॥

पुष्पाजीवः । पु० मालाकारे ॥

पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कोसु
म्भे । पुष्पकेतौ ॥

पुष्पाञ्जलि । पुं० प्रसूनानामञ्जलौ
। कुसुमाञ्जलौ ॥

पुष्पाण्डक । पु० शालिजातिविशे
षे ॥

पुष्पाम्बुज । पु० पुष्पद्रवे ।

पुष्पावचावो । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पासवम् । न० अधुनि ॥ पुं० पुष्पम
करन्दकृतचासवे ॥

पुष्पाक्ष । पुं० कन्दर्पे । मकरधुजे ॥

पुष्पाङ्गा । स्त्री० अतपुष्पायाम् ॥

पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ लिङ्गमले ॥

पुष्पितः । चि० जातपुष्पवृक्षादौ । प्रफु
ल्ले ॥ पुष्पवति । पुष्पाणिसजा

तान्यस्य । ता० इतच् ॥ रमणीये
॥ आपातरमणीये ॥

पुष्पिता । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पिताक्षः । चि० बुद्बुददृष्टौ ॥

पुष्पिताग्रा । स्त्री० वर्णवृत्तेष्वर्हसमष्ट
क्षप्रभेदे ॥ लक्षणयथा । अयुजिनयु
गरेफलोयकारोयुजितुनजौजरगाश्च
पुष्पिताग्रा ॥ य० । करकिसलयशोभ
याविभान्तीकुचफलभारविनन्ददेहय
ष्टि । स्मितरुचिरविलासपुष्पिता
याब्रजयुवतिव्रततिर्हरमुदेऽभूत् ॥

पुष्पज्ञानम्

पुष्पेषु । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणि
द्वेषवोऽस्य ॥

पुष्पः । पु० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये ।

तिध्ये ॥ पुष्पः सर्वार्थसाधकः ॥

तत्रजातस्यफल्यथा । प्रसन्नगात्रः

पितृमातृभक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिन-

याभियुक्तः । भवेन्मनुष्यः खलुपुष्प

जन्मासम्मानचामीकरवाहनाढ्य

॥ पौषमासि ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥

सत्सम्प्रदायप्रथनायपुष्पेऽपि शिष्यैश्च

तुभिं सहयोवतीर्णः । उत्तोबृह

त्सङ्गमतन्त्रराजे श्रीशङ्कराचार्यगु

हंतमौडे ॥ पुष्पातिकार्याणि० पु

ष्पत्यर्थान्स्मिन्नितिवा । पुष्पसि-

ध्यौनक्षत्रद्वितिकर्त्तर्यधिकरणेचक्यम्

निपातित ॥

पुष्पधः । पु० भूर्जकण्टके । सङ्करजा

तिविशेषि । आवन्त्ये ॥

पुष्परथः । पु० सुहविनासुखभ्रमणा

रथे । चक्रयाने ॥ असौपुष्परथश्चक्र

याननसमराययत् ॥ पुष्पइवरथः ।

पुष्पेयाचोत्सवादौरथोवा ॥

पुष्पज्ञानम् । न० पुष्पाभिषेके ॥ यथा

। मूलमनुज्जाधिपति प्रजातरोस्तदु

पधातसंस्कारात् । अशुभशुभञ्जली

कैभवतिवतीतो नृपतिचिन्ता ॥ पुष्प

ज्ञाननृपते कर्तव्यदेवविपत्तरो

धेभ्याम् । नात परपविचसर्वा

त्पातान्ककरमस्ति ॥ अस्यविधि

पुस्तककर्मा

कालिकापुराणेवाराह्याध्वद्रष्टव्य ॥
 पुष्ट्या । स्त्री० पुष्यनक्षत्रे ॥
 पुस्तम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ॥
 यथा । विधायपूजयेन्नित्यं पुस्तपूजो
 क्तसिद्धये ॥ लेप्यादिशिल्पकर्माणि ॥
 आदिनाकाष्ठपुत्तलिकादयोबोध्या
 ॥ यथा । मृदाबादारुणावाथवस्त्रेणा
 प्यथचर्मणा । लोहरत्नैः कृतवापिपु
 स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्त्यते । पुस्त
 आदरादौणिच् । एरच् ॥
 पुस्तकम् । न० पुस्ते । लिखितग्रन्थे ।
 प्रोथी इ० भा० ॥ तस्यपरिमाण
 यथा । मानववक्ष्ये पुस्तकास्यशृणुदे-
 विसमासत । मानेनापिफलवि-
 न्यादमाजेश्रीर्हताभवेत् ॥ हस्तमा
 चमुष्टिमाचमावाहुद्वादशाङ्गुलादशा
 ङ्गुलतथाष्टौचततोहोननकारयेत् ॥
 पुस्तकलेखकस्यपूजाफलतया । आर
 म्भेचसमाप्तौच लेखकप्रतिपूजयेत्
 हरिश्चगन्धपुष्पाद्यैर्वस्त्रैश्चमुननोह-
 रै ॥ यावदक्षरसङ्ख्यानप्रतिपञ्चे
 चसुन्दरि । तावद्युगसहस्राणित्र-
 ह्मलोकेवसेच्चिरम् ॥ वेतनग्रहणेले
 खकस्यदोषोयथा । वेतनयस्तुगृह-
 णीयात्लिखित्वापुस्तकंसतु । याव
 दक्षरसङ्ख्यानतावच्चनरकेवसेदिति
 योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ०
 पटल ॥

पुस्तककर्मा । पु० लेप्यादिशिल्पकर्म

पूग .

कर्त्तरि ॥
 पुस्तकशिखिका । स्त्री० शिखिप्रभेदे
 ॥ पुस्तशिम्ब्याम् ॥
 पुस्तशिखि । स्त्री० पुस्तकशिखि-
 कायाम् ॥
 पूग । पु० क्रमुके । गुवाके ॥ वृन्दे
 । नानाजातीयानामनियतवृत्तीना
 मर्थकामप्रधानानासङ्घे ॥ ब्रह्मदारु
 णि ॥ न० गुवाकफले । उद्देगे ॥
 यथा । पूगगुरुहिमं कृत्तकषायकफ
 पित्तहृत् । मोहनन्दीपनरुच्यमास्य
 वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रतद्गुर्वभिष्य
 न्दिगृह्णतिहरिहरसमृत्तम् । खिन्न दो
 षत्रयच्छेदिदृढमध्यतदुत्तमम् ॥
 अस्यपाकोयथा । शृङ्गाटकजीरके
 द्वेजातीकोषञ्चबशजम् । लवङ्ग-
 धान्यकञ्चापिप्रत्येककर्षयुग्मकम् ॥
 ह्रैयगवोनकुडवसिताचाईतुलोज्ज
 ला । धात्रीवरीद्व्यञ्जलिश्चपूगस्या
 ष्टपलानिच ॥ उलूखलेचसकुञ्च्यचू-
 र्णञ्चीराठकान्वितम् । सन्पाच्यभ-
 क्षितहन्यात्वासरादौयथोचितम् ।
 ज्वरदाहञ्चपित्तञ्चयक्ष्मशूलमुदाहृ
 रान् ॥ कृदिप्रमेहमूत्राणामाघातञ्च
 विनाशयेत् । वलप्रदङ्गर्भदञ्चस्त्रीणा
 ञ्चैतद्दरसायनमिति ॥ पुनाति०
 पवतेषा० पूयतेमुखमनेनवा-। पू
 ज् । छापूखडिभ्य । किदिति
 गन् ॥

पूजनीय

पूगकृत । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग
पूग सम्पद्यमान कृतः इत्यर्थे
श्रेण्यादयः कृतादिभिरितिसमा
से० श्रेण्यादिषु च व्यर्थवचनमिति
च व्यर्थता ॥

पूगतिथि । त्रि० पूगानांपूरणे ॥
बहुपूगेति छटितियुगागमविधाना
दसस्यात्त्वे पिडट ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फरुव
के ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्ग
ह ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुहलौ । विवाह
सम्बन्धिपुष्पताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्देगे । चिकण्ड्या
म् ॥

पूगयाजक । पुं० बहुयाजके ॥

पूगबोट । पु० हिन्तालवृत्ते ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगौफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृत्ते ॥

पूगौफलम् । न० उद्देगे । पूगफ
ले ॥

पूजक । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् ।

। यथा ॥ शास्त्रप्रणामशुश्रूषादौ

॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीय । त्रि० श्रुताचाराभिजना
दिभिः पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥

पूज्य

पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपर्चि
तौ ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रक्षालना
र्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥

देवार्चनायाम् ॥ तस्या सामान्या
नुष्ठानयथा । आदावध्यादिकन्यास
करशुद्धिस्ततः परम् । अङ्गुलि
व्यापकन्यासौहृदादिन्यासएवच ॥

तालत्रयञ्च दिग्बन्ध प्राणायाम
स्ततः परम् । ध्यानपूजाजपश्चैव
सर्वतन्त्रेष्वयविधिरितियामलवच
नम् ॥ पूजनम् । पूज० । त्रि
तिपूजौत्सवः ॥

पूजार्हः । त्रि० मान्ये । अर्चभाजि
॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पू
ज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजा
याम् । अर्हइत्यच् ॥ स्त्रियापू
जार्हा ॥

पूजित । त्रि० सत्कृते । अस्त्रि
ते ॥ पूज्यते स्म ॥ पूज० । क्त
॥ देवे ॥ पूजितोय सुरासुरैरि
त्यादौ भूते क्तोनतुवर्त्तमाने । तेन
तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथा क्तस्य
चवर्त्तमान इति षष्ठी स्यात् ॥

पूजितव्य । त्रि० पूजनीये ॥

पूजिल । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि०
पूज्ये ॥

पूज्य ॥ पु० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये
पूजार्हे । प्रतीक्ष्ये ॥ पूजार्हा य

पूत :

था । गुरुणामपिसर्वेषां पूज्याः ।
 पञ्चविशेषतः । तेषामाद्यास्तयः ।
 श्रेष्ठास्तेषामातासुपूजिता ॥ यो
 भावयति यासूते येन विद्वोपदिश्यते
 ज्येष्ठः । भाता च भर्ता च पौत्रैर्गुरु-
 वस्मृता इति कौर्मोपरिभागे ११
 अध्यायः ॥ पूज्यते । पूजः ।
 । अचोयत् ॥ पूजयितुमर्हः ।
 पूजः । अर्हो कृत्यत्तच्छेति यत् ॥
 सर्वस्यैव हि दानस्य ग्रहीता गुरु रूच्य-
 ते । कन्यायाश्चैव विद्यायाः प्रदा-
 ता पूज्यते गुरुः ॥

पूज्यपादः । पुं० भगवच्छङ्कराचार्यः ॥
 पूतः । पुं० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥
 विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते ।
 अपनीतबुधधान्ये ॥ सत्त्ववचने
 ॥ त्रि० प्रतादिनाशुभे । पवित्रे ।
 प्रयते ॥ दधिगोमयादौ सामान्यप-
 वित्रे ॥ स्वभावपवित्रे वा । पवित्रे
 मध्ये ॥ दृष्टिपूतन्यसेत्पादबन्ध-
 पूतजलपिवेत् । सत्त्वपूतांबदेद्वा
 चमनं । पूतसमाचरेत् । शठिते
 बहुलीकृते ॥ पूयते स्म । पूङ्०
 पूज्० वा । क्तः ॥ पवते स्म वा ।
 पूङ्गो गन्धयेति क्तः ॥
 पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्रायाम् ।
 । शच्याम् ॥ पूतक्रतोः स्त्री० ।
 पूतक्रतोरैचैत्यैकारादेशोऽपीप्-
 च ॥

पूतनाहा

पूतक्रतुः । पुं० इन्द्रे ॥ पूताक्रतवो
 येन ॥

पूतक्रतुः । स्त्री० देव्याम् ॥ पूताः
 क्रतवीययासाः ॥

पूतगन्धः । पुं० वर्बरे ॥

पूतदण्डम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥
 पूतक्षततृणञ्च ॥

पूतदुः । पुं० पलाशवृक्षे ॥

पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतक्षतह-
 न्यञ्च ॥

पूतना । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतना
 स्थिमतीसूक्ष्मेति निरूपणात् ॥ सिन्धु-
 देशजा खल्वप्यक्वदस्थि हरीतकी
 लेपने प्रशस्तेति राजवल्लभः ॥ गन्ध-
 मास्याम् ॥ बालरोगविशेषे ॥ बाल-
 मातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे ।
 वकासुरभगिन्याम् ॥ अहोवकीय-
 स्तनकालकूटजिघांसया पायियदप्य-
 साध्वी । लेभे गतिं धाव्यु चितात-
 तोन्यं कवादयालुं शरणं ब्रजेम ॥ पू-
 तकरोति । तत्करोतीति णिच् ।
 बहुलमन्यचापीति युच् ॥

पूतनारिः । पुं० बालमुकुन्दे । श्री-
 कृष्णे ॥ पूतनायाश्चरिः ॥

पूतनासूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूत-
 नासूदितवान् । सूदयति वा । सूद-
 क्षरणे । नन्द्यादिच्वाल्ङ्यु ॥

पूतनाहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतना-
 हन्ति । हन० । क्तिप् ॥

पूतिकर्णक :

पूतपाप । त्रि० निरस्तस्वर्गभोगप्रति
धम्बकपापे ॥

पूतफल : । पु० पनसे ॥

पूता । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं० ईश्वरे ॥ पूत० शुद्ध.
सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहित आत्मा
स्वरूपयस्य ॥ पूतश्चासाचात्माचेति
वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्तःकरणे ॥
पूतआत्मायस्य ॥

पूति . । स्त्री० दुर्गम्भे ॥ पवित्रताया
म् ॥ खट्वाशमुष्के ॥ न० रोहिष
दृष्टे ॥

पूतिकः । पुं० पूतिकरञ्जे ॥
पुनाति । पूज्० । तिन्तिडीका
दयद्वति० द्रवन् ॥ न० विष्टायाम् ॥

पूतिकरजः । पुं० लट्वाकरञ्जद्वये
। कलिकारके । कलहनाशने । क-
ण्टवतिकरञ्जे । कांटाकरञ्जद्वति०
भा० ॥ पूतिश्चासौकरजश्च ॥

पूतिकरञ्ज . । पुं० पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक . । पुं० कर्णरोगविशेषे ॥
तल्लक्षयथा । कणविद्रधिपाकाद्वा
जायतेचाम्बुपूरणात् । पूयस्त्व
तिवापूतिसन्नेयः पूतिकर्णकः ॥
असौषधयथा । निर्गुण्डीसुरसस्तै
लसिन्धुधूमरजोगुडः पूरणात्पू-
तिकर्णस्यशमनोमधुसंयुतः ॥ अथ
वा । वरुणाद्रकपित्वास्त्रजम्बूपल्लव
साधितम् । पूतिकर्णापहंतैलजा-

पूतिफली

तौपन्नरसेनवेति चक्रपाणिदत्त ॥
पूतिका । स्त्री० मार्जायाम् ॥ पीड
द्र० प्र० लताशके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुख । शम्बूके ॥

पूतिकाष्ठम् । न० सरलद्रुमे ॥ देवदा
रुमहीरुहे ॥ पूतिचतत्काष्ठश्च ॥
पूते० पावनस्यकाष्ठ वा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न० पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्ध . । पुं० गन्धके ॥ हिङ्गुदौव
ले ॥ न० रङ्गे ॥ त्रि० दुर्गम्भे ॥

पूतिगन्धि } त्रि० दुर्गम्भे
पूतिगन्धिक }

पूतिगन्धिका । स्त्री० वाकुच्याम् ॥

पूतितीला । स्त्री० ज्योतिष्पाद्याम् ॥

पूतिदारु . । न० देवदारुणि ॥

पूतिनस्यः । पु० नासारोगभेदे ॥ त
ल्लक्षयथा । दोषैर्विदग्धैर्गलतालु
मूलेसम्भूर्धितोयस्रसमीरणस्तु ।
निरेतिपूतिर्मुखनासिकाभ्यांतपूति
नस्य प्रवदन्तिरोगम् ॥ औषधन्तु ।
। व्याघ्रीदन्तीवधाशिशुस्वरसव्योष
सम्भवै . । पाचितंलावणतैलपूतिना
सागदजयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुवि
डङ्गकसैन्धववृहतीफलशिशुस्वरस-
दन्ताभिः . । तैलङ्गोजलसिद्धंनस्रं
स्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्रः । पुं० श्लोनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री० मातुलुङ्गायाम् ॥

पूतिफली । स्त्री० वाकुच्याम् । सोम

पूपाष्टका

राज्याम् ॥ पूतिफलेष्वस्या पाक
कर्णेतिडीष् ॥

पूतिमयूरिका । स्त्री० अजगधायाम् ॥
पूतिमेद । पु० अरिमेदे ॥

पूतिवात । पुं० बिल्ववृक्षे ॥ अधोवा
यौ ॥

पूतिवृक्ष । पुं० श्योनाके ॥

पूतिशारिजा । स्त्री० खट्वाश्याम् ॥

पूतिक । पुं० गधमाजरे ॥ घोडा
करञ्ज इ० भा० प्र० करञ्जविशेषे ॥
लताविशेषे ॥

पूतिकरञ्ज । पु० लट्वा स्त्र्यकरञ्जे ।

पूतिगण्ड । पु० पूतिकौटे ॥

पूतिभाव । पुं० दौर्गन्धे ॥ क्लेदे ॥

पूत्यण्ड । पु० गन्धकीटे ॥ गन्धैरे
॥ यस्यनाभौमृगनाभिर्जायते ॥

पूप । पुं० अपूपे । पिष्टके । पूआ०
इ० भा० ॥ यथा ॥ समितागुडतो-
येनमेलयित्वासुमर्दिताम् । घृतेवि-
स्तार्यसुपचेत्सुवृत्तौमृदुपूपक ॥

अपूप । पुष्टिदोषल्योद्दोषगुरुतर-
स्मृत । प्रित्तानिलहरोवृष्य सु-
पक्वोरुचिकारक ॥ पवनपूः ।

पूज्० स० क्षिप् । पुवपाति० पिव-
तिवा । पारक्षणे० पानेवा । आत-
इतिक ॥

पूपला । स्त्री० पोलिकायाम् ॥

पूपाली । स्त्री० पोल्याम् ॥

पूपाष्टका । स्त्री० आग्न्यायणीपूर्ण

पूरक

माया परत कृष्णाष्टम्याम् ॥

पूपिका । स्त्री० पूलिकायाम् ॥

पूयम् । न० पक्कवणादिसम्भवनीभू-
तशुक्लवर्णविकृततरक्ते । क्षतजे । म-
लजे । घीप० राध० इ० भाषा ॥

पूयनम् । न० रक्तविकारे । पूये ॥

पूयरक्त । पु० नासारोगभेदे ॥ तल्ल-
क्षणम् । दोषैर्विदग्धैरथवापिजन्तो
ललाटदेशेऽभिहतस्तैस्तैः । ना-
सास्त्रवेत्पूयमसृग्विमिश्र तपूयरक्त प्र-
वदन्तिरोगम् ॥

पूयारि । पुं० निम्बपादमे ।

पूयालस । पु० सन्धिगतरोगभेदे ॥
लक्षणयथा । पक्क शोफ सन्धि-
क सस्त्रवेद्य सान्द्र पूयपूतिपूया
लस । स ॥ इतिसुश्रुत ॥

पूयोद । पु० नरकालरे ॥

पूर । पु० जलसमूहे । अम्भसावृ-
क्षौ ॥ ब्रणसशुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥
न० दाहामुरुणि ॥

पूरक । पुं० प्राणवायो । शनैर्वाग्मना
सापुटेन० दक्षिणनसापुटेनवा स-
व्यापमव्यन्यायेनान्त प्रवेशने ॥
वाह्येनवायुनामुत्ते शक्तिसीमप्रपू-
रणम् । पूरक सतदभ्यासात्सुगु-
र्वपिविकर्षयेत् ॥ नासिकोत्कृष्टउष्ण
सोष्णात पूरकउच्यते ॥ आत्मानु
सम्भाने ॥ ब्रह्मैवास्मी तियावृत्ति
पूरकोवायुरीरित ॥ पूरीआफ्याय

पूरिका

ने । खलु ॥ बीजपूरे ॥ गुणकाङ्गे ॥
 पुं० प्रेतदेहनिष्पादकाशौचकादेय
 दशपिण्डे ॥ त्रि० पूरणकर्त्तरि ॥
 पूरण । पुं० सेतौ ॥ विष्णुतैले ॥ न०
 अङ्कानाङ्गुणने ॥ वृष्टौ ॥ कुटन्न-
 टे ॥ वानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥
 हिङ्गुधान्यजलेमाससुखिन्नसूक्ष्मकु-
 द्दितम् । सयुक्तहिङ्गुजीराद्र्वीजपू-
 रैलसैत्थै ॥ घृतेतप्तेपरिभृष्ट-
 धूपितमासपूरणम् ॥ मासस्यपूरणक-
 ष्य हृद्य पुष्टिकरपर । वातपित्तहरव-
 ल्य मन्दाग्निक्फनाशनम् ॥ त्रि० पू-
 रके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि
 ॥ पृणाति । पूपालनपूरणयो । ल्यु-
 ट् ॥ पूर्यतेऽनेन । पूरी० । करणेऽल्यु-
 ट् ॥
 पूरणी । स्त्री० शास्त्रलिङ्गने । पटार-
 भकसूत्रेषु ॥ पूरणकल्याम् ॥ पूर-
 यति । पूरी० । ल्युट् । डीप् ॥
 पूरास्त्रम् । न० वृक्षास्त्रे ॥
 पूरिका । स्त्री० पूपविभेदे । पूरी०
 कचौरी० इ० भा० ॥ यथा । माषा-
 णापिष्टिकांयुज्याङ्गव्याद्रकहिङ्गु-
 मि । तयापिष्टिकयापूणांसमि-
 ताकृतधोलिका ॥ ततस्तैलेविपक्वा
 सापूरिकाकथिताबुधै । रुच्यास्त्रा
 हीगुरु स्निग्धावातपित्तामूद्रषिका
 । चक्षुस्तेजोहरीचोष्णापाकेवातवि-
 नाशिनी । तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या

पूर्य :

रक्तपित्तहृत् ॥ वदरचूर्णपूरिकातु
 । घृतमिश्रकनिकायामेलितपञ्चमां-
 शकम् । वदरत्वग्भवंचूर्णजलेना
 लोडापीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वा
 खण्डपाकविलिहिता । पूरिकावद-
 रोन्मिश्रास्निग्धापित्तहराहिमा ॥
 मधुराढ्रवातघ्नी सराच्छर्दिविना-
 शिनी । एवविप्रायखर्जूरशर्कराना-
 रिकेरकैः ॥ ट्राक्षयावैसुपूर्यस्तुपूरि-
 का पूर्ववत्पचेत् ॥
 पूरित । त्रि० कृतपूरण । पूर्ये ॥ पूर्य-
 तैस्त्र । पूरी० । क्त० । वादान्तेति
 पक्षेऽङ् ॥ गुणिते ॥
 पूरुष । पुं० पुरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥
 क्षेत्रे ॥ यथा । यस्माद्विश्वमुदेति
 यचरमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासाय
 स्यजगद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वल-
 यन्मह । शान्तशाश्वतमक्रिययम
 पुनर्भावायभूतेश्वरम् द्वैतध्वान्तम-
 पास्थयान्तिर्कृतिन । प्रस्तौमितपूरु-
 षमिति ॥ पूरति । पूरयग
 मने । पूर कुशन् । अन्येषामपी-
 तिदीर्घ । मृषोदरादिर्वा ॥ यद्वा
 । पूरयति पूर्यतेवा । पूरी० वा०
 कुशन् ॥
 पूर्य । त्रि० व्याप्ते ॥ पूरिते ॥ पु०
 शक्ते । समये । सकले ॥ पूर्यतेस्त्र
 पूरी० । कर्त्तरिकर्मणिवाक्त् । वा-
 दान्तेतिसाधुः ॥

पूर्णावतार :

पूर्णक . । पुं० स्वर्णचूडपक्षिणि ॥ कु
 त्सित . पूर्णः । सङ्गायांकन् ॥
 पूर्णकुम्भः . । पुं० भद्रकुम्भे । जलपूरि
 तघटे ॥ पूर्णश्चासीकुम्भश्च ॥
 पूर्णकोष्ठा । स्त्री० नागरमुस्तायाम् ॥
 पूर्णचन्द्र . । पुं० सम्पूर्णैन्दुभयाष्टम्यो
 र्मध्यस्थेन्दौ ॥ पूर्णश्चासीचन्द्रश्च ॥
 पूर्णता । स्त्री० पर्याप्तौ ॥
 पूर्णपात्रम् . । न० वस्तुपूर्णपात्रे ॥ वर्णा
 पके । पूर्णानके ॥ उत्सवकालेहर्षा
 तृप्तीतवस्त्रालङ्कारादौ ॥ होमक
 र्माण्यङ्गदक्षिणायाम् ॥ हर्षादुत्सव
 कालेयदलङ्काराम्बरादिकम् । आ-
 कृत्यष्टम्यतेपूर्णपात्रपूर्णनक्षत्रतत् ॥
 पूर्णमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् ॥
 पूर्णमास . । पुं० पौर्णमासयागे ॥
 पूर्णमासी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
 पूर्णबीज . । पुं० बीजपूरे ॥
 पूर्णवैनाशिक . । पुं० वैनाशिके ॥
 वैशेषिकास्तावदर्धवैनाशिका . सर्व
 चषवादिनस्तुपूर्णवैनाशिकत्वे नप्र-
 सिद्धा . शास्त्रे ॥
 पूर्णा । स्त्री० पञ्चमीदशमीपूर्णिमामा
 वास्यासु ॥
 पूर्णानकम् . । न० वर्णापने ॥ आनके ॥
 पट्टे ॥ पात्रे ॥ पूर्णपात्रे । हर्षा
 तृप्तीतवकालेवस्त्राद्याकर्षणे ॥
 पूर्णावतारः . । पुं० नृसिंहे । रामे ॥
 परिपूर्णतमे श्रीकृष्णे ॥

पूर्णिमा

पूर्णाहना । स्त्री० पराहन्तायाम् । य-
 थाहुर्वार्तिककारा । भुक्तयथाङ्गं
 कुक्षिस्थस्वात्मत्वेनैवपश्यति । पूर्णा
 हन्ताकवलितविश्वयोगीश्वरस्तथेति
 पूर्णिका । स्त्री० नासाच्छिन्नीनामक-
 पक्षिणि ॥
 पूर्णिमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् । शुक्ल
 पक्षान्तिमतिथौ ॥ साहिविधा ।
 यथा । राकाचानुमतीचैवद्विविधा
 पूर्णिमामता । पूर्वादितकलाहीने
 पौर्णिमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानु
 मतीन्नेयापश्चास्तमितभास्करे ॥ य
 स्मात्तामनुमन्यन्तेदेवतापितृभिः सह
 । तस्मादनुमतीनामपूर्णिमाप्रथमा
 स्मृता ॥ यदाचास्तमितेसूर्येपूर्णच
 न्द्रस्यचोद्वहः । युगपत्सोत्तरारा-
 गात्तदानुमतिपूर्णिमा ॥ राकान्ताम
 नुमन्यन्ते देवतापितृभिः सह ।
 रक्षणाच्चैवचन्द्रस्यराकेतिकवयोऽब्रु
 वन् ॥ तस्याजातस्यफलयथा । कन्द
 र्पंतुल्योयुवतिप्रियश्चन्यायाप्रवित्त
 सततसहर्षः । शूरोवलीशास्त्रवि-
 शारदश्चैत्पूर्णमाजन्मनियम्यज
 न्तोः ॥ पूरी . । भावेक्तः । पूर्णच
 न्द्रस्यपूरणम् . तेननिर्वृत्ता ॥
 पूस्तम् . । न० खातादिकर्मणि ॥
 आदिनादेवकुल्यादिग्रहः । तदु-
 क्तम् । पुष्करिण्यः सभावापीदेव-
 तायतनानिच । आरामश्चविशेषश्च

पुर्वदिक्

पुनर्कर्मविनिर्दिशेत् ॥ अपिच ।
बापीकूपतडागानि देवतायतनानि
॥ यज्ञे प्रदानमात्रेण पुनर्मित्य
भिधीयते ॥ इति ॥ गृहीपरागेय
ज्ञानपुनर्तदपिनाकोदम् ॥ आरा
मादिक्रियाजीफल ॥ मोक्षमे ॥ त्रि०
प्रदिते ॥ कृत्ते ॥ मूरुणम् ॥ पूर्यतेस्य
वा । यः । माविकर्मणिवान्तं नभ्या
स्थितिनिष्ठानित्य न ॥

पत्तिः । स्त्रीः पर्याप्तः । उपसम्पन्नः
॥ प्रथमः ॥

पूर्व । वि० पूर्वजे ॥ प्रोचि० ॥ आद्ये
॥ अर्थ ॥ श्रुतिमते । न० कारिण
। पूर्वभाविनि । पु० अति
क्रान्ते ॥ पूर्वति । पूर्वपूरणे । अ-
च । प० ॥

प्रवर्गज्ञा । श्री. रियायाम् । नमैदान
 द्याम् ॥ प्रवर्चासगिज्ञाच ॥

पूजितः । पः ज्येष्ठभातरि ॥ अनादौ ॥
पूजिताः । पः भूमिदिव्यपिष्टगण्ये ।

न्यस्तशस्त्रेषु । कव्यवालादिषु ॥ प०
वस्त्रान्कालिजातः सप्तम्यजिनेड ॥

पू. बर्जा । स्त्री । ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ टा-
प ॥

पञ्चमः । पञ्चमः पञ्चमः पञ्चमः ।
मञ्चमः । मञ्चमः मञ्चमः मञ्चमः ।

पर्वदिकपतिः । प. इन्द्र ॥
पर्वदिकः । स्त्री । प्राच्यादिभिः पर्व-

साम्प्रतः

पर्वभाद्रपदा •

पूर्वदेव । पुं० असुरे । दैत्ये ॥ पूर्वस्था
सौदेवश्च । पूर्वापरप्रथमेत्यादिना
समासः ॥ यद्वा । पूर्वदेव । अ
न्यायाद्विदेवत्वाद्भट्टः । सुप्तमे
तिसमासः ॥

पूर्वदेशः । मृ० सूर्यादयोपलक्षितदेशे
। वर्तनौ ॥

पूर्वपक्षः । पुं० शुक्लपक्षे ॥ पूर्वश्चासौ
पक्षश्च ॥ शास्त्रीयग्रन्थे । सिद्धान्त
विरुद्धकोटौ । चोद्ये । देष्ट्ये ।
फक्किगायाम् ॥

पूर्वपक्षपादः । पुं० चतुष्पादव्यवहारान्तरगतिप्रथमेपादे । भाषायाम् । प्रतिज्ञायाम् । पञ्च ॥

पूर्वपर्वतः । पु० उदयाचले ॥ पूर्वपर्वतः ॥

पूर्वफल्गुनो । सौ० अश्विन्यादिनक्ष
त्रान्तर्गतैकादेशेन च च ॥ तत्र जात
सप्तफलं यथा । गुरुस्थ्या गौसाहसौ
भूमिभर्ता कोपाक्रान्तः सप्तारिः
लोतिदक्षः । धूर्तः क्रूरः स्थन्तवाता
धिकः । प्राक्फल्गुन्यश्च जन्मकाले
च यस्य ॥

पूर्वफलानीभवः । पुं० वृहस्पतौ ॥
पूर्वभटपदः । पुं० प्रोष्ठपदासु । पञ्च

विशतिसेनक्षत्रे ।
पर्वभद्रपदा :) अश्विन्यादिस

प्रवर्धभाद्रपदाः स्त्री. } सविशतिनक्ष
 चान्तर्गतपञ्चविंशतितमेनक्षत्रे । प्री

पूर्वरात्र :

ष्टपदासु ॥ तत्रजातस्यफल । जि-
तेन्द्रिय • सर्वकलासुदक्षोजितारि
पक्ष खलुतस्यनित्यम् । भवेन्मही
यान्सुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदा
प्रसूतौ ॥ पूर्वाश्रिताभाद्रपदाश्च ॥
एकवचनान्तोपि ॥

पूर्वयक्ष । पु० जिनवि० । जलेन्द्रे ।
मणिभट्टे ॥

पूर्वरङ्ग । पु० नायिकाशालायाम् ॥ ना-
य्योपक्रमे । प्राक्सङ्गीते । गुणनि-
कायाम् ॥ रङ्गप्रधानाख्योरङ्गविष्णु
शान्तिकारीनान्दीपाठगीतवादिवा-
द्यमेकाङ्गविशेषोनाय्यादौकर्त्तव्यः
कर्मविशेष पूर्वरङ्ग । तदुक्तवस-
न्तराजीये । यन्नाय्यवस्तुन पूर्वरङ्ग
विष्णोपशान्तये । कुशीलवा प्रकु-
र्वन्तिपूर्वरङ्ग • प्रकीर्त्तित इति ॥
पूर्वरङ्ग विधायादौसूत्रधारेविनिर्गते
। प्रविश्यतद्वदपर काव्यमास्थापयेन्न
ठ ॥ प्रथमपूर्वरङ्गश्चतत । प्रस्ताव
नेतिच । आरम्भे सर्वनाय्यानामेत-
त्सामान्यमिष्यते ॥ पूर्वरज्यतेऽ-
स्मिन् । रज्जे र्धञ् । कुत्त्वम् ॥

पूर्वराग । पु० नायिकानायिकयोर्द-
शाविशेषे ॥ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमि-
थ सगूढरागयो । दशाविशेषो
योऽप्राप्तौपूर्वराग सञ्च्यते ॥ इ० ॥

पूर्वरात्र । पु० रात्रे पूर्वभागे ॥ रा-
त्राङ्गाहा : पु० सि ॥

पूर्वाषाढा

पूर्वरूपम् । न० पूर्वलक्षणम् ॥ वैद्यकी
भाविष्याधिबोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न० अनुमानविशेषे ॥ यथा
। दृष्टखलक्षणसामान्यविषययत् •
तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धमृष्ट
खलक्षणसामान्यमितियावत् • तदा
स्यविषयत्वे नास्ति • अनुमानज्ञान-
स्येतिपूर्ववत् । यथाधूमाद्वह्निस्व-
सामान्यविशेष • पर्वतेनुमीयते •
तस्यवह्निस्वसामान्यस्यखलक्षण-
वह्निविशेषोदृष्टोऽसत्त्वाम् । वीता
वोतभेदात्तद्विविधम् ॥

पूर्वबादौ । त्रि० प्रागभियोक्तारि । प्र-
थमविवादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि० अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैल । पु० उदयपर्वते ॥

पूर्वसर । त्रि० अगगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री० पूर्वदिशि । प्राच्याम् ।
तद्विग्भववायुगुणा । पूर्वस्तुमधु-
रोवात स्निग्ध कटुरसान्वित
। गुरुर्विदाहशमनोवातद • पित्त-
नाशन • ॥ इति ॥

पूर्वाद्रि । पु० उदयाचले । दिनमूर्ध-
नि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री० अश्विन्यादिसप्तवि-
ंशतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसख्याकन-
क्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । भूयो
भूय • स्तूयमानानुरक्तो भक्तोदेवैव
अमान्योतिदक्ष • । पूर्वाषाढाक-

पूषा

भ्रमकालेयदिस्यादाषाढ स्याद्वैरि
वर्गेनितान्तम् ॥ पूसावर्वाचाषाढाच ॥
पूर्वाहण । पु० द्विधाविभक्तदिनस्य
पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्तु पू
र्वाहणोच्चपराहणस्तत पर । आ
वर्तनात् वासरस्य च्छायापरिवर्तना
त्प्रागिति शेषः ॥ त्रिधाविभक्तदि
नस्यप्रथमभागे ॥ सचत्रि शङ्खडदि
नमानेसूर्योदयावधिदशदण्डात्मक
काल यथा । पूर्वाहणोवैदेवाना
मध्य दिनमनुष्याणामपराहण मि
तृणामिति श्रुतिः ॥ अङ्कः पूर्वम्
। पूर्वापराधरेत्येकदेशिसमासः ।
राजाह सखिभ्यजिष्टतिष्ठ । अ
ङ्गादेशोणत्वम् ॥

पूर्वाहणेतनम् । त्रि० पौर्वाहणिके ॥
पूर्वाहणेभव । विभाषापूवाह्या
पराह्याभ्याम् ० इतिव्युत्थलौतुट्च
। घकालतनेष्वित्यलुक् ॥

पूर्वेद्यु । अ० प्रात काले । धर्मवा
सरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ रुद्य पर
दित्यादिनापूर्वशब्दादेद्युसप्रत्ययो
निपात्यते ॥

पूष । पु० ब्रह्मदारुणि । तूत० इ०
भा० ॥ पूषद्विषी । इगुपधात्क ॥
पूषकः । पु० ब्रह्मदारुणि ॥ पूषएव
क ॥

पूषा । पु० सूर्ये ॥ जगत पोषणा
त् । पुष्पाति । पुषपुष्टी । श्वन्नु-

पूतना

घ्नन्पूषन्नितिनिपातित ।

पूषभाषा । स्त्री० अमरावत्याम् ।
इन्द्रनगर्याम् । सुरपुर्याम् ॥

पूषसुहृत् । पु० शिवे ॥

पूषा । स्त्री० पिङ्गलापृष्ठवर्तिन्याना-
ड्याम् ॥ पूषातुपिङ्गलापृष्ठे नील-
जीमूतसन्निभा । याम्यभागस्थनेचा-
न्तायावत्पादतलगतता ॥

पूका । स्त्री० मरुन्मालायाम् । पिशु-
नायामोषधी । असारक० इ० भा०
। पिङ्गि० इ० गौ० भा० स्पृश्यते । स्पृ
शस्पर्शते । वा० कक् । पु० ॥

पृक्तम् । न० धने ॥ वि० कक्षिते ॥
सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची० ।
क्त ॥

पृक्ति । स्त्री० सम्पर्के । स्पृष्टौ ।
स्पर्शे ॥ पर्वनम् । पृचीसम्पर्के ।
क्तिन् ॥

पृच्छा । स्त्री० अनुयोगे । प्रश्ने ॥ प्रच्छ
नम् । प्रच्छन्नीसायाम् । गुरोश्चङ्
लङ्त्व । सम्प्रसारणम् ॥

पृच्छितनु । पु० प्रश्नलक्षणे ॥

पृच्छाम् । वि० प्रष्टव्ये ॥

पूतना । स्त्री० सेनामात्रे ॥ सेनावि
शेषे । तिसृषुवाहिनीषु ॥ अत्रेभा ॥

२४३ । रथा २४३ । अश्वत्ता ७२

६ । पादातिका १२१५ । समस्तस

ङ्ख्ययाखचित्रविंशतिभि स्मृ

ता । २४३० । प्रियते । पृङ्ग्या-

पृथक् पृथक्

यानि । वा० तन० सुखाभावात् ॥
 पृतनाषाट् । पं० इन्द्रे ॥ पृतनासह
 ते । षडमर्षणे । इन्दुसिसङ्कृति०
 स्थि सहेरितिष० ॥ १००००
 पृथक् । अ० भिन्ने । विनष्टि० । अन्तरि
 षा । कृते ॥ अमङ्गीर्षे । आचार्ये ॥
 पर्ययति । पृथक्चेमि० वा० क० ॥
 पृथक्त्वम् । न० पृथक्प्रत्ययासाधारण
 कारणत्वे ॥ यथा । सङ्ख्यावच्छेद
 यत्त्वस्यात्पृथक्प्रत्ययकोत्त्वम् ।
 अन्योन्याभावात्तौनाश्व० चरितार्थत्व
 मुच्यते ॥ अस्मात्पृथगित्येतिप्रती
 तिर्हिबिलक्षणा॥ पृथक्त्वमिदं प्रकृति
 सङ्ख्यावद्विती ॥ पृथक्प्रत्ययासाधा
 रणकारणपृथक्त्वम् । तन्निष्पत्ता
 दिकसख्याकत्वं । यथागित्ये० छेद
 त्वमित्यम् । अनित्ये० अनित्यं न च
 अयद्वितीयकयेचोत्पद्यते॥ अन्तर्ना
 शान्नश्यति० तथापृथक्त्वमिति० त्वेति
 वत्त्विपृथक्त्वादिकसमीपार्थः । श्रियो
 पादेयधिवक्ते ॥ भेदे ॥ अविज्ञा० ॥
 पृथग्भावे । परस्परभिन्नत्वेनाप्ये
 पृथक्त्वचा । स्त्री० भूर्वायोस् । स्वर्ग
 शीला० इ० भा० । देवराज० । अतु
 धुरतायाम् ॥ पृथक्त्वक्रोयस्त्री० ॥
 पृथक्पर्यायं । स्त्री० पृथक्प्रत्ययां । चि
 त्तप्रत्ययम् । पीठप्रती० इ० भा० ।
 आकुल्या० इ० भा० ॥ पृथक्त्वस
 क्तप्रत्ययस्य ॥ पाककर्त्तृतिस्त्री० ।

पृथाज :

[illegible]

पृथिवी

रभीसुदौ । पृथिव्या ; पृथिव्या
 क्वात लुनी । ६ । अर्जुनपद
 दे ।

पृथुपतिः । पुं० । मोरुडु नृपे । पृथु-
 यापतिः ।

पृथिवी । स्त्री० । शतपदासु ।

पृथिवी । स्त्री० । गोदासाम् । क्वायाम्

। भूमौ । गन्धस्य कपरसतनात्र

सहितान्सतनात्रादपरायण्यन्द

स्य कपरसगन्धस्य क्वायाम् । पृथि

वीपञ्चमभूतनाम्नाभ्यात्मसुच्यते ।

अभिभूततयायन्तेवायुस्तवाभिदेव

तस्य । न्यासमतेन पृथिवीविभक्तते

। गुरुतत्त्वोपृथिवी । सावित्रा । नि

या । निव्यात् । निव्यामोऽस्य क्वा

। अविद्याकाशकामा । पुनश्च विधा

। गौरीरेन्द्रियविषयमेवात् । गौरी

समदादीनाम् । इन्द्रियान्वयाह

। क्वायाम् । लास्यास्य । विषयोक्त्या-

घापादिः । इति । प्रयत्ने । प्रयवि

त्वादे । प्रमेप्रियन्समस्तारपञ्च । वि

त्वादीनाम् । पृथुपदात्तात्सपृथु-

यं स्याद्भेरभूतपिता । तत्तत्पृथि

वीपञ्चमभूतनाम्नाभिरपी । ग

। अविद्याकाशकामा । पुनश्च विधा

। गौरीरेन्द्रियविषयमेवात् । गौरी

समदादीनाम् । इन्द्रियान्वयाह

पृथुक्

पृथिवीचित् । पुं० । राजनि । पृथि-

। व्याच्ययतिवसति । चि० । क्षिप०

। लुक् ।

पृथिवीगीता । स्त्री० । विष्णुपुरोकोक्त

। पृथिवीकथायाम् ।

पृथिवीतीर्थम् । त० । तीर्थक्षेत्रे ।

पृथिवीपतिः । पुं० । भूपाले । पृथि-

व्यापतिः । नाक्षत्रि कुरुतेकाव्य

मारुद्रोरुद्रमर्चति । नादेवेशोद्दा-

त्यग्रनाविष्णुः पृथिवीपति । क

णभाख्यौषधे । कृतान्ते ।

पृथिवीपालः । पुं० । राज्ञि ।

पृथिवीशानः । पुं० । राजनि ।

पृथुः । पुं० । अग्नी । चेतायुगिसूर्यव

शोक्मपञ्चनृपे । वेदपञ्चदक्षिण

। करुणकाव्याते । प्रजारुणादादि

। अङ्गोपाङ्गिग्रामे । पृथते । इयष्ट्या

। अङ्गिग्रामे । दीतिषु । क्वायाम् ।

। अङ्गोपाङ्गिग्रामे । पृथते । इयष्ट्या

। अङ्गिग्रामे । दीतिषु । क्वायाम् ।

। अङ्गोपाङ्गिग्रामे । पृथते । इयष्ट्या

। अङ्गिग्रामे । दीतिषु । क्वायाम् ।

। अङ्गोपाङ्गिग्रामे । पृथते । इयष्ट्या

। अङ्गिग्रामे । दीतिषु । क्वायाम् ।

। अङ्गोपाङ्गिग्रामे । पृथते । इयष्ट्या

। अङ्गिग्रामे । दीतिषु । क्वायाम् ।

। अङ्गोपाङ्गिग्रामे । पृथते । इयष्ट्या

पृथुस्कन्धः

रैव । सञ्चार्याकन् ॥ यद्वा प्रथते ॥
प्रथप्रस्थाने । पर्ययति० पथ्यतेवा ।
पृथुप्रक्षेपे । चु० । अर्भकपृथुकेति
पृथेर्वाक्कुक्कन्० प्रथे सम्प्रसारणश्च ॥
यद्वा । पृथुकायति । कैशब्दे ।
आतड्गतिक ॥ चि० शिशौ ।
अर्भके ॥

पृथुका । स्त्री० हिङ्गुपल्याम् ॥ वा-
लिकायाम् ॥

पृथुकोल । पु० राजवदरे ॥

पृथुच्छद । पु० हरिदर्भे ॥ चि०
वृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्र । पु० रक्तलशुने ॥ हरिद-
र्भे ॥

पृथुपलाशिका । स्त्री० शव्याम् ॥

पृथुरोमा । पु० मत्स्ये ॥ पृथुनिम
महान्तिरोमाण्यस्य । रोमशब्दे नप
कोचे तिस्वामी । बल्कलमितिस-
र्बधर ॥ चि० वृहल्लोमयुक्ते ॥

पृथुल । चि० विशाले ॥ पृथुपृ-
थुत्वमस्यास्ति । सि० लच् ॥ पृथु
पृथुत्व लातिवा । क ॥

पृथुला । स्त्री० हिङ्गुपल्याम् ॥ टाप-

पृथुशिख । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशेखर । पु० पर्वते ॥ पृथुर्महा-
नृशेखरोऽस्य ॥

पृथुसेन । पु० रात्रि ॥ पृथ्वीसेना
यस्य ॥

पृथुस्कन्ध । पु० शूकरे ॥

पृथ्वीजम्

पृथुदकम् । न० तीर्थविशेषे प
पृथुदर । पु० मेघे ॥ चि० वृहत्कु-
क्षौ ॥

पृथ्वी । स्त्री० भूमौ । अचलायाम् ।

धरायाम् ॥ म० त्वहत्याम्क्पल्याम्

हिङ्गुपल्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ वृत्ता

र्जन्मातरि ॥ वृहदेलायाम् ॥ पुन-

नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे० प्र

स्थानेवा । प्रथिम्निदिभस्नासम्प्रसा

रणमितिकु । बोतोगुणवचनादि

तिङ्गीष् ॥ वर्यवृत्तविशेषे । तल्लक्ष-

ण यथा । जसौजसबलावमुग्रहय-

तिश्चपृथ्वीगुरुरिति ॥ अपिच । प-

योधरपयुतास्फुरत्कनकयुग्मताटङ्गि

मौसुवर्णरुचिकङ्कणालङ्कितभावव-

न्नपुरा । सुवर्णरुचिरालसङ्क्रवणरु

पवत्कुण्डलाभुजङ्गप्रतिवर्णिताहर

तिहन्तपृथ्वीमम ॥ यथा । क्षताध

रतटीघनस्वसितमङ्गरागव्ययोदृशो

रपिचशोणिमाभवतिकारणादन्यत

। इदतवपरिप्रियानिभृतसङ्गमव्यञ्ज

कमुखेयदिदमञ्जनरहसिचार्द्धचन्द्र

गले ॥

पृथ्वीका । स्त्री० वृहदेलायाम् ॥ कृष्ण

जीरके ॥ कलालाज्याम् ॥ हिङ्गुप-

ल्याम् ॥ प्रथते । प्रथप्रस्थाने । फर्फ

रीकादयश्चेतिसाधु ॥

पृथ्वीगुरवक । पु० श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम् । न० गडलवणे ॥

पृषत .

पृदाकु । पुं० वृश्चिके ॥ व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥
चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निर्वास्य
सारणमस्त्रीपश्चैतिकाकुप्रत्यय ॥
पृन्नि । स्त्री० रश्मौ ॥ चि० अल्पत-
नौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृ
शसंस्पर्शे । घृपृष्णीतिसाधु . ॥ पृ
च्छति० पृच्छतेवा । पर्षति० पृष्यते
वा । प्रच्छन्नीसायाम् । पृषुसेचने
वा । पूर्ववत्साधु . ॥

पृश्निका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥
पृश्निगर्भ । पु० गदायजे । श्रीकृष्णे ॥
पृश्निपर्णी । स्त्री० पृथक्पथ्याम् । अ-
ङ्घ्रिवस्त्रिकायाम् । चक्रौत्० इ०
पिठवनि० इ० च० भा० । चाकु-
लिया० इ० गौ० भा० ॥ पृश्निप-
र्णीचिदोषघ्नीवृष्योष्णामधुरासरा ।
हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तातीसारतृड्
वमी ॥ पृश्निरल्प पर्णमस्या . ।
पाककर्णेतिडीष् ॥

पृश्निभद्र । पु० श्रीकृष्णे ॥
पृश्निशृङ्ग । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥
पृश्नौ । स्त्री० बारिपथ्याम् ॥
पृषत् । पु० मृगे ॥ न० विन्दौ ॥ चि
श्वेतविन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसे
चने । वर्त्तमानेपृषदृष्टहन्महदिति
अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते ।
शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषत । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥
यथा । पृषतश्चन्द्रविन्दु स्याद्वरिणा

पृषभाषा

त्किञ्चिदल्पक ॥ पृषतस्तुभवेत्सुादु
ष्मिन्क शीतलोलघु । दीपनोरोच
न श्वासज्वरदोषत्रयास्तजित् ॥
इति ॥ विन्दौ ॥ चि० श्वेतविन्दु
युक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिर
स्त्रिभ्याकिदित्यतच् ॥ यथा । पृष
ता विन्दव . सन्त्यस्य । अर्शत्रा-
द्यच् ॥

पृषताम्पति । पुं० वायौ ॥
पृषताश्वः । पु० वायौ । अनिले ॥
पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥
पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥
पृषत्क . । पु० बाणे । शरे ॥ पर्षति
पृषु० । लट् शब्द । सञ्ज्ञापूर्वक
स्वान्नगुण ॥ यथा । वर्त्तमाने
पृषन्महदितिसाधु . स्वार्थेकन् ॥
पृषदश्वः । पु० गन्धर्वहे । पवने ।
वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहन
मस्य ॥ पृषतामम्बुकणानामश्वद्व
वेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधि
मिश्रितघृते ॥ पृषच्चतदाज्यञ्च ॥
यथा । पृषदभि सहितमाज्यम् ॥
पृषद्वलः । पुं० वायुश्वे ॥
पृषन्ति । पु० विन्दौ ॥ यथा । पयः
पृषन्तिभि स्पृष्टानातिवाताः श
नै . शनैरितिजाम्बुवतीविजयका
व्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुण्याम् ॥

पृष्ठवश :

पृषाकरा । स्त्री० क्षुद्राश्वनि । वट
खराद्व०भा० ॥

पृषातकम् । न० सदध्याज्ये ॥

पृष्ठम् । न० सामगानामाध्यन्दिन
सवनेगीयमानस्तीचाणानामधेय ॥

त्रि० कृतप्रश्ने । उपामन्त्रिते ॥

पृष्ठे ता ॥

पृष्ठव्य । त्रि० जिज्ञासिते ॥

पृष्ठम् । न० शरीरपञ्चादभागे । पाश्व
स्थाने । पीठ० द्व० भा० ॥ अस्य श

भाशुभलक्षणयथा । सुस्निग्ध मास
लपृष्ठमभग्नश्चाप्यरीमशम् । सध
नानाविपर्यस्त निर्जनानाप्रकौत्ति
तमितिसमुद्रः ॥ चरममात्रे ॥

पृथ्यते । पृष्ठम् । तिथपृष्ठगूयेति
साधु ॥ स्तोत्रविशेषेपि पृष्ठम् । चि
न्नाधिकरणे । पृष्ठै, स्तुततद्गत्यादो
तथानिर्णयात् ॥

पृष्ठयन्त्रि . । पुं० गडौ । कूव० इ०
भा० ॥

पृष्ठत । अ० पश्चात् । पृष्ठदेशे ॥
पृष्ठे इति । आद्यादिच्चात्तसि ॥

पृष्ठद्विष्टि । पु० भस्मूके ॥

पृष्ठमासाद् । चि० परोक्षदोषाभि
धायिनि ॥ वाक्याभिधायिनि ॥
इ० चिकाण्डशेष ॥

पृष्ठमांसादनम् । न० परोक्षे दोषवी
र्त्तने ॥ त्रि० तद्वति ॥

पृष्ठवश . । पु . रौढके । पृष्ठास्थि

पेन्सक :

नि ॥ सतुगर्भमासमाचक्षेणभवति ॥

पृष्ठवह । पु० पृष्ठयोश्च ॥

पठवास्तु । न० गृहस्थोपरिगृहे ॥

पृष्ठवाट्०६ । पु० युगपाश्वर्गहृषे ।

पष्ठवाहिनि ॥

पृष्ठवाह । पु० । छप्पे ॥
पृष्ठवाहका । पु० । छप्पे ॥

पृष्ठवाद्यं । पु. भारवाहकवृषे ।

स्थौरिणि । पृष्ठे ॥५॥

पृष्ठशृङ्गः ॥ पृ० बनच्छाया ॥

पृष्ठशृङ्गी । पृष्ठशृङ्गी । सैरिमे ॥

शंठ । भीमसेन । वृकोदर ।

पृष्ठहायन । पुं० चान्यविशेषे ॥ मत

१ 'इजि' ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

पृष्ठी । पं० मल्लविशेषे ॥ २५

पृष्ठोदयः । पु० राशिः विशिष्टः ॥ मेघो-

वृषः कर्कटस्य धनुर्भूकर एव च ॥ पृष्ठो-

दया । षड्वैलसमीनेश्चापितथैवच ॥

पृष्ठ १ पुं० स्थीरिणि । पृष्ठेनभारवह

नशीलेघोटी । न० पृष्ठवन्दे ॥ य-

अविषयेऽहं : स्मरन्ति ॥ पञ्चानास

मूहः । धृष्टद्योम्नः ॥ प्रशस्तमतिश्च

यितपृष्ठमस्य ॥ अमुं भ्योपीति यद्वा

पृष्ठा । पि० सूर्य

प्रशिक्षक-१ कर्तव्य-१ क्रमभ्या

पृष्ठा १ । ४-५ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० ।

पेचक .। पु० छलूकी ॥ कायसकरातौ

। कौशिके क, श्वकेऽ राजलान्कूल ।

मूले । तद्गुणैश्चैवामासप्रियडवि

पेपीयमान

शेषे ॥ पचति० पच्यतेवा० दु कर्त्त
न । डुपचप् ० ॥ पचिमच्योरिञ्चो-
पधायाइतिबुन् । अतइत्त्वम् । पु
गन्ते तिगुण पर्यङ्के ० मेषे ० । यूके ॥
पेचकी । पु० हस्तिनि ॥
पेचिल । पु० गजे । हस्तिनि ॥
पेचु । न० पेचुल्याम् ॥
पेचुकम् । न० नाडीचशके । पेचुल्या
म् ॥ चिकाण्डशेषकेचुकमितिपाठ
पेचुली । स्त्री० पेचुनि । नाडीचशके
पेट । पु० प्रहस्ते । पेटति । पिट०
। प० अच् ॥
पेटक । पु० न० पिटके । पुस्तका
दीनामञ्जुषायाम् । पिटार० इ०
भा० ॥ चि० कदम्बके । समूहे ॥
पेटति । पिटशब्दसंघातयो
एवुल् ॥
पेटाक । पु० पेडायां । पेटके ॥
पेटिका । स्त्री० हृच्चविशेषे ॥ कुवेरा
च्याम् । कृष्णवर्णिकायाम् ॥
पेट्टी । चि० पेटके ॥
पेडा । स्त्री० पेटके । मञ्जुषायाम् ।
हृत्पेटाके ॥ पिण्डते । पिण्डिस-
घाते । प० अच् । अनित्यस्वाप्न
म् ॥
पेत्वम् । न० अमृते ॥ घृते ॥ पीयते ।
पा० । अन्येभ्योपिङ्शतइति०
इत्वन् ॥

पेपीयमान । चि० अल्पास्तन्यपीय

पेयूषः

माने ॥

पेयम् । न० पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥
मये ॥ अष्टविधानामर्गताम्रवि० ।
यथा॥ भोज्यपेयतथाचूष्यलेह्यखाद्यच
चर्षयम् । निर्ये षच् वसत्यस्याद०
द्रमसविभक्तम् ॥ इ० ता० नि० ॥
चि० पानयोमद्रव्ये । पान्ये ॥
पातुयोग्यम् । पा० । यत् । ईद्विति
। गुण ॥
पेया । स्त्री० आणायाम् ॥ अक्षमण्ड
॥ सिकथसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेया
विभिर्गुणाय ॥ त्रुद्गुणीरिरक्त
शल्यादिभिः कृता । द्रवाशिका-
खलपसिक्तपेयाप्रोक्ताभिषग्वरै ॥
सावित्र्यवीर्याद्विषीतपातुषुष्टिविधा
यिनी ॥ स्त्रीद्राग्निजसनीक्षयावातन
वर्चानुलोमिनो । शुक्लीकैषवसयु
क्तादीपनीपाचनीचरा ॥ आमशूल
हरीरुच्यास्याद्विभक्तविनाग्निनी ॥
पातुयोग्या । पा० । यत् । ईद्वणी
। टाम् ॥

पेयूषः । पु० न० अष्टसि ॥ मयदु-
ग्धे ॥ सप्तद्विषसाप्रधिजीरे ॥ आस
मराचप्रभञ्जोरपेयूषउच्यते ॥ पीय
ते० पीयते०नेनका । पीयइतिस्त्री
बोधतु० श्रीती । पीयेरुपन् बहु
स्वचनात्पक्षेयुषा । ॥ अग्निसंयो-
गात्कठिनतागतेजवप्रसृताया गो
क्षोरे ॥ क्षीरतत्कालसूतायावन

पेवलि .

पेयूषमुच्यते ॥ नव्यष्टते ॥
 पेव . पुं० सूर्ये ॥ वज्रौ ॥ समुद्रे
 ॥ पीयते । पीड्पाने । निपीभ्या
 रु ॥
 पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरञ्जि ।
 पिरोजा० इ० भा० ॥ तद्विविधम् ।
 भस्माङ्गरितञ्च । तस्यगुणा । पे
 रोजमुकषायस्यान्मधुरदौपनपरम् ।
 स्थावरजगमच्चै वसयोगाच्चयथावि
 षम् ॥ तत्सर्वनाशयेच्छीघ्रं शुलभूता
 दिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥
 पेरोजमुकषायस्यान्मधुरदौपनद्वयो
 । स्थावरादिविषघ्नं स्थावरितञ्चापर
 शृणु ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्रं शुलति
 मिरभूतजम् । इ० रा० नि० ॥
 पेलम् । न० अण्डकोषे ॥
 पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अत्रसावका
 शत्वप्रकारः ॥ पेलनम् । पिलभे
 दने । घञ् । पेलीस्यासि । अन्ये
 भ्योपीतिव ॥ कीमले कृशे ॥
 पेवलि । स्त्री० नृत्यविशेषे ॥ यथा ।
 ताण्डवञ्चतथालास्य द्विविधनृत्यमु
 च्यते । पेवलिर्वहुपाक्षताण्डवद्वि
 विधमतम् ॥ अङ्गबिम्बेपवाहुल्य
 तथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलि
 स्तस्या सञ्जादेशीतिलोकतः ॥
 केदनभेदनयत्रबहुपासुखावली ॥
 ताण्डवबहुपन्नङ्गारुणागलमुद्रत
 मिति ॥

पेषणी .

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० रु-
 चिरे । रम्ये । चारौ । सुन्दरे ॥
 दक्षे । कुशले । चतुरे ॥ कोमले
 ॥ पिशङ्गवयवे । भावेघञ् । पेश-
 लाति । ला० । क ॥ वा० पिशे
 रलज्वा ॥ पेशोस्यासि । सिद्धा-
 दित्वालज्वा ॥ धूर्त्ते ॥ कर्मणामन्
 सावाचावपुषाचशोभनत्वात् ॥ पेश
 लोबिष्णुर्वासुदेव ॥ तथाविधो
 न्योपि ॥
 पेश । न० रूपे ॥
 पेशस्तुत् । पु० हस्ते ॥ कौटवि० ।
 किमिरके० इ० गौ० भा० ॥
 पेशि । पु० शतकोटौ । वच्ञे ॥ स्त्री०
 अण्डे ॥ पिशङ्गवयवे । द्विपिशित
 हिष्ठतीत्यादिना० इन् ॥ माघविद
 ले ॥
 पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मास्या
 म् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिन
 इतिङीष् । गौरादिर्वा ॥ पिशाच्या
 म् ॥ रावसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥
 पेशीकोष । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे
 ॥ पेशीनामांसखण्डानां कोषोभा
 रण्डागारइतिस्वामी ॥
 पेषणम् । न० चूर्णने । पिष्टलसचूर्णने
 भावेल्ङ् । खले ॥ क्लृप्तौ ॥
 पेषणिः । स्त्री०) पेषणशिलायाम् ।
 पेषणीः ।) दृशदुषलाति-

पैत्तिकम्

कायाम् । पट्टे । गृहकच्छपे । सि

ल० इ० भा० ॥

पेषण । चि० पेषणे ॥

पेषाक । पु० पेषणाम् ॥

पैशुष । पु० कर्णे ॥

पैठरः । चि० उख्ये । स्थालीपक्वमा
सादौ ॥ पिठरेसकृतम् । सस्कृतभक्षा
द्वयम् ॥

पैठीनसि । पु० स्मृतिकारकेमुनि
विशेषि ॥

पैण्डिन्यम् । न० भैलजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । चि० पित्ये । पितामह
सम्बन्धिधनादौ ॥ पितामहस्थेदम्

। तस्येदमित्यण् ॥ स्त्रियापैतामही
पैटकम् । चि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ

॥ सुखेनस्थीयतेयत्रसदेश खलुपै
टक ॥ पितुरागतम् । पितुर्यञ्जे
तिचकाराट् ॥ ङीप् । पैटकीवि
द्या ॥

पैटकभूमि स्त्री० । पितृसम्बन्धिस्थाने ॥

पैटष्वसेय । चि० पितुर्भगिनोसन्त
तौ ॥ पितृष्वसुरपत्यम् । ठकिलोप
। अतएवज्ञापकाट् ॥ स्त्रियापैट
ष्वसेयो ॥

पैटष्वस्त्रीय । चि० पितुर्भगिनेये ।

पैटष्वसेये ॥ पितृष्वसुरपत्यम् ।

पितृष्वसुच्छम् ॥

पैतः । चि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम् । चि० पितृव्याधी । पि-

पैशाच .

तसम्भवे ॥ पितृस्यशमनकोपनवा
वातपितृश्लेष्मभ्य शमनकोपनयो
रितिठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्ज्यन्त्यगुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितृणामिदम् । तस्येद
मित्यण् ॥ चि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्र । पु० पितृलोकस्यदि
वाराधौ । नृणामासि ॥ कृष्णपक्ष
पितृणांदिनम् । शुक्लपक्षोरात्रि ।
पितृणामयम् । पैचः । पैचञ्चासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्र्य । पु० देवसर्गप्रभेदे ॥

पैप्पलम् । चि० पिप्पलकाण्डे ॥ पि-
प्पलभस्मनि ॥ पिप्पलस्यावयवोवि
कारोवा । अत्रयवेचेत्यण् ॥

पैल । पु० ऋषिविशेषि । ऋग्वेदधा
रकेव्यासशिष्ये ॥ पीलायाचपत्यम्
। पीलायावेत्यण् ॥

पैलेय । पु० पैले ॥ पीलायाचपत्य
म् । अणभावे । हाच इति । ठक् ॥

पैशाच । पु० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमेविवाहे ॥ पैशाच . कन्य-
काकुलात् । कुलमाहमनु । सुप्ता

मनाप्रमत्तावारहोयचोपनच्छति ।
सपापिष्ठोविवाहानापैशाचश्चाष्टमो
धमः ॥ पिशाचस्येवायम् । अण् ॥

पिशाचएववा । स्वार्थिक . प्रज्ञाद्य
ण् ॥ देवसर्गविशेषि ॥ चि० पिशाच
सम्बन्धिनि ॥

पोटगल .

पैशाचिक . । चि० पिशाचसम्बन्धि
नि ॥

पैशुनम् । न० परस्मैपरोक्षपरदोषप्र
काशने ॥ पिशुनस्यकर्मभावोवा ।
यु० । अण् ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्क
रणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम्
॥ पिशुनस्यदुष्कर्मस्यकर्मभावोवा ।
ब्रा० ष्यञ् । परोक्षेपरदूषणकथने ॥
गुरुनृपतिबन्धुभ्रातृमित्रसकाशेच-
र्यापघातार्थदोषोपाख्यानं पैशुन्य
मिति वदन्ति ॥

पैष्ट । चि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषि । पिष्टानां
समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजा
यामदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पै-
ष्टीकटुस्ततीक्ष्णास्यादीषद्गौडीसमा
परा । वातहतृक्फल्गुस्त्रीषत्पित्त
कृन्मोहनीचसा ॥ पिष्टस्येयम् ।
तस्येदमित्यण् । डीप्

पोगण्ड । पुं० बालके ॥ बालआघो
डषाद्वर्षात्पोगण्डश्चापिशब्दित
इति नारद ॥ दशवर्षीयबालके ।
चि० विकलाङ्गे ॥ पवते पुनाति
वा । बिच् । पोगण्ड एकदेशोऽस्य ॥

पोटः । पुं० वृक्षभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगल . । पु० नले । नरकट० नरसल०
इ० भा० ॥ काशे । इक्षुगन्धायाम्

पोत .

। कौस० इ० भा० ॥ सत्सविशेषे
॥ पोटेनसंज्ञे षेणगलति । गलच्चद
ने० स्ववर्णेच । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्षणायाम् ।
स्त्रीपुंसयोस्तनश्मश्रुदिचिह्नयु
क्तायाम्योषिति ॥ पोटयति । पुं०
भाषार्थस्युरादि ॥ पचाद्यच् ॥
दास्त्रां ॥

पोटली । स्त्री० पीटलिकायाम् ॥ पोष्ट
ली० इ० भा० ॥ यथा । शुद्ध्यर्थ
त्रिफलाकायेगुडूच्याः काययेवर्वा
। दीलायन्ते पुर . पाच्यः पीटल्य
वस्त्रवद्धया ॥

पोडु . । पुं० कपाकास्थितलि ॥

पोत । पुं० शिशो ॥ वङ्गिर्च । समुद्र
तरणार्थेनौकाविशेषि । समुद्रयाने
। वार्वटे । जहाँजा० जहाँज० इ०
आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रया
नेरत्नानिमहामौल्यानिसाधुभि ।
रत्नपारीक्षकैः सार्द्धमानयिष्यं बह्व
निच । शुकेन सहस्रप्राप्तेमहान्त ल
वणार्णवम् । पोतारूढास्ततः सर्वे
पोतबाहैरुपामिता . ॥ अपारेदुस्त
स्तरेऽगाधेयातिवेगेन निक्ष्यथ । इ०
वाराहगोक्षर्णमाहोत्स्याध्याय . ॥
पोतोदुस्तरवारिराशितरकेदीप्तेन्य
कारागमे इत्यादि ॥ गृहस्थानि ।
पोता० इ० गौ० भा० । वासि
॥ दशवर्षीयगजे । पुनाति भूयते

पोष्यवर्ग

रके ॥

पोली । स्त्री० विष्टकवि० । पूपाख्या

म् । चर्पय्याम् ॥

पोष । पुं० पोषणे ॥

पोषक । चि० पालनकर्त्तरि ।

पोषणम् । न० पुष्टौ । पुषपुष्टौ ॥

ल्युट् । धृतौ ॥

पोषयिषुः । पु० कोकिले । भर्त्तरि

॥ द्विजि । चि० पोषके । पोषणक

र्त्तरि । पोषयति । पुष० । स्नि

हृषिपुषीत्यादिना० इलुच् ॥

पोष्टा । पुं० पूतीके । कांटाकरञ्ज०

इ० गी० भा० ॥ चि० पोषणकर्त्त

रि ॥ पुष्णाति । पुष० । ढच् ॥

पोष्टृश्च । चि० पोषकश्रेष्ठे ॥

पोष्य । चि० प्रतिपाल्ये । पोषयी

ये । अवश्यसम्बर्धनीये पोष्यवर्गे ॥

पोष्यपुत्रः । पु० पुत्रप्रतिनिधौपाल

नामुत्तत्वं प्राप्ते ॥

पोष्यवर्ग । पुं० परिजने । प्रतिपाल

नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरु

पत्नीत्वपत्न्यानि समाश्रिता । अभ्या

गतोऽतिथिश्चाग्निः । पोष्यवर्गाश्च-

मीमव ॥

अपिच । मातापितागुरुर्भाताप्रजा

दीना । समाश्रिताः । अभ्यागतो

तिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गलक्षितः ॥

भरणपोष्यवर्गस्य प्रशस्त स्वर्गसाधन

म् । नरकपीडनेचाकृतस्मादन्तेन

पौण्ड्रक

तभरेत् ॥ पौण्ड्राणावर्गः ॥

पौंसवनम् । न० पुंसवनसंस्कारे ॥

पौंस्त्रम् । न० पुस्त्रे ॥ पुंसद्वयम् ।

स्त्रीपुसाभ्यानञ्ज्जौ भवनादिति

स्त्रञ् । चि० पुसुभवे । स्त्रियापौ

स्त्री ॥

पौण्ड्रम् । न० पञ्चाब्दानन्तरदशाब्द

पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा ।

कौमारपञ्चमाब्दान्तपौण्ड्रदशमा

वधि । कौशोरमापञ्चदशात्तयौवन

न्तुततः परमिति । आचार्यप्रमुखा

नाहिपौनः पौन्येनतेर्मतौ । यतो

गण्डावस्थतेनपौण्ड्रः सम्प्रतौषु

धेरित्युक्तेस्तदवस्थावति । चि० ॥

पौण्ड्ररीकम् । न० प्रपौण्ड्ररीके । पु-

ण्ड्ररीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥

पौण्ड्र्यम् । न० ओषधीभेदे । स्थजप-

द्मे । प्रपौण्ड्ररीके ॥ पौण्ड्र्यमधुरं

तिक्तकषायशुक्ललङ्घिमम् । चक्षुष्यं

मधुरपाकेवर्ष्यं पिप्तकफासनुत् ॥

पौण्ड्र । पु० चदेली० इ० प्र० देशे

॥ भीमसेनस्यसङ्ख्ये ॥ पौंडा०

इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्ड्राते ।

मुडिखण्डने । स्फायीतिरक् । प्र-

ज्ञाद्यण् ॥

पौण्ड्रक । पुं० श्वेतपौंडा० इ० प्र०

इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनोमधुरोर-

सपाकबीः । सुशीतोवृंहणीवस्थ

पौण्ड्रकोभीरुकसया ॥ पौण्ड्रदेशो

पौत्रिकेय

इवेचादौचत्रिये पश्चाद्विहितक्रिया
लोपादिनाशुद्रत्वमापन्ने दस्युपदवा
च्ये जात्यन्तरे ॥ शौण्डिकायाम्वै-
श्याज्जातेजातिवि० । पुण्डो० इ०
गौ० भा० ॥ पुण्डुएव । स्वा० कन् ॥
पौण्ड्रवर्धन । पु० देशवि० । विहा
र० इ० भा० ॥
पौण्ड्रकः । पु० पुण्ड्रे क्षौ । सेव्ये ।
अतिरसे ॥
पौतिमाष्य । पु० वेदप्रसिद्धे ऋषिवि
शेषे ॥ पूतिमाषस्य गोत्रापत्यम् ।
गर्गादिभ्यो यञ् ।
पौत्तिकम् । न० घृतवर्षे मधुनि ॥ या
कृष्णामशकोपमाख्यतरा । प्रायो-
महापिशुङ्कावधानास्तस्मात्कोटरा-
न्तर्गता । पुष्पासवकुर्वते । तास्तज्
ज्ञैरिहपुत्तिकानिगदितस्ताभि कृत
सर्पिषातुल्य यन्मधुतद्वनेचरजनै
सकौर्तितपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकमधु
रुक्षोष्ण पित्तदाहास्रवातकृत् । वि
दाहिमेहकृच्छ्रघ्न मन्थ्यादिद्वतशो-
षिषु ॥ पुत्तिकाभि कृतम् । सञ्जा
यामिच्छन् ॥
पौत्र । पु० पुत्रस्य पुत्रे । नप्तारि ।
पोता० इ० नाती इ० भा० ॥ पु-
त्रस्य० पुत्र्याश्चापत्यम् । अनृध्यानन्त
र्येविदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भाव
कर्मणो । उट् । अञ् ॥
पौत्रिकेय । त्रि० पुत्रिकातनये ॥

धौरव

पौत्रो । स्त्री० पुत्रमुतायाम् । नपत्या
म् ॥ पुत्रस्य पुत्राश्च सत्यपत्यम् ।
अजन्तत्वान्ङीन् ॥
पौन . । पुनिक त्रि० पुन पुनर्भ
वे ॥ कालाहञ् ॥
पौन पुन्यम् । न० आभीक्ष्ये । पु-
न पुनरित्यस्मिन्नर्थे ॥ पुन पुनरि
त्यस्यभाव । ध्यञ् । अव्ययानाभ
माचेटिलोपस्य० प्रातिपदिकाद्यर्थ
उपसख्यानमिति टिलोप ॥
पौनरुक्तिक । पु० पुनरुक्तमधीयाने
॥ उ० ठक् ॥
पौनर्नवम् । न० पुनर्नवांशाकि ॥
पौनर्भव । पु० द्वादशविधपुत्रान्तर्ग-
तपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्ये र्वे
ऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावा
स्तयेच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भुत्वास-
पौनर्भवउच्यते ॥
पौरम् । न० कतुणे । रौहिषतृचे । रा
मकर्पूर० इ० ख्याते ॥ त्रि० नागरे
। पुरोङ्गते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवद्
त्वञ् ॥
पौरक . । पु० गृहवाहोपवने ॥ नि-
ष्कुटस्तुगृह्वारामोवाह्वारामस्तुपौर
क ॥ इति हेमचन्द्र ॥
पौरन्दर . । पु० पुरन्दरापत्ये ॥ त्रि०
पुरन्दरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥
पौरन्दरी । स्त्री० पुरन्दराधिष्ठितदिशि
पौरव . । पु० दुष्यन्तद्वपती । पुरोदप

पौरुषम्

त्यम् । पुरोरण ॥ पुरुषे ॥ य० ।
 दृष्टोस्तुतनयाभोजा चनोस्तुम्ब-
 जातय । पुरोस्तुपौरुषोवशोच-
 कातोस्तुपाथिवितिमात्ये ॥ ४५ ॥
 य ॥
 पौरुषम् ॥ चि० प्रथमे ॥ पुरोभवा-
 दक्षिणापश्चात्पुरसस्यक् ॥
 पौरुषम् ॥ पु० पुराणचोपुषाण
 सप्तैवेवेदना ॥ आत्मानसस्याजिके
 तिहासपुराणेभ्योतिष्ठन् ॥ लोक-
 निदि ॥ पौराणिकोनिष्ठिर्वाच्यो
 वास्थितिर्वातत्त्वमिच्छाह ॥ तत्क-
 ल्पगुणमज्ञम् ॥ सतोऽसत्त्वोत्तम-
 द्यमातृस्यपौरुषादैर्निर्णीतत्वात् ॥
 पौरुषम् ॥ स्त्री० पुराणोक्तकाम् ॥
 पौरुषम् ॥ त० पुरुषस्यभावे ॥ पुरुष-
 स्यवर्गम् ॥ पुरुषस्यतेजसि ॥
 आत्मसामर्थ्ये ॥ तत्र ॥ अर्थो ॥
 विनाप्यपायिनावश्यमिदसम्पादय-
 म्येत्येवविधोक्तद्वयमेनिर्णीतम् ॥
 उक्तास्वसास्त्रिषुविपौरुषद्विवि-
 धस्तम् । तत्रोक्तास्वमतर्कपर-
 मार्थस्यार्जितम् ॥ उक्तास्वमत-
 र्कगमनमद्वयपद्वयमिदम् ॥ सास्त्रि-
 तनित्यनैमित्तिकानुशादादि ॥ अन-
 र्थोत्तरम् ॥ अर्थेपुरुषार्थदिपुरुषो-
 र्थोभोक्तम् ॥ पुरुषस्यकर्तृभावेना-
 भावेनापुनरादीत्यम् ॥ यत्रविद्व-
 द्वा ॥ जीवमिदमेवेकमप्रासर्गिकम्

पौरोडाश

नपौरुषम् । देवंपुरुषकारेणचान्ति-
 शूरा सदीयमा इत्यग्निपुराण-
 म् ॥ चि० अर्द्धविक्षृतदो पाणि
 नृमाने ॥ पुरुषपरिमाणे ॥ पुरुषा०
 ॥ अ० भ० ॥ द्रोणीचपाणीचतत् ॥ क
 ॥ अर्द्धविक्षृतदो पाणियेनस ॥ ता
 दृशोयेनस तादृशोना ॥ तस्यय
 ॥ न्मानपरिमाणम् ॥ तेनवापुसायन्मी
 यतेतत्र ॥ पुरुषप्रमाणमस्यपुरुष
 ॥ अस्तिभ्यामर्थवैत्यम् ॥ पौरोडाशेनद०
 ॥ पौरोडाशेनदी० पौरोडाशेनद०
 पौरुषेय ॥ पु० पुरुषसंज्ञे ॥ पुरुष
 ॥ सूयवर्गम् ॥ पुरुषस्यपदान्तरे ॥ पु-
 रुरुषस्यस्थाने ॥ अ० आधुनिके ॥
 पुरुषस्यकृते ॥ पुरुषस्यविकारे ॥
 पुरुषस्यवर्गम् ॥ पुरुषाद्विकार
 ॥ समूहेनमृतेवर्थोक्तम् ॥ सर्वपुरुषा-
 भ्यामष्टाविकारितम् ॥
 पौरोडाशम् ॥ चि० माकशालाध्यक्षि ॥ पु-
 रोडाशम् ॥ अ० पु० पौजितो-
 ॥ गोमूर्धनि ॥ पुरोडाशे ॥ गौरतद्वित-
 ॥ अतिष्ठत् ॥ तस्योक्तमम् तस्यैदमि-
 त्यम् ॥ यदा ॥ पुर ॥ प्रथमयाच्य-
 ॥ वसुधुगौर्नेत्रमस्य ॥ पुरोडा ॥ गोस्त्रि-
 ॥ योविस्त्रिद्वय ॥ तत् ॥ अर्द्धाद्यम् ॥
 पौरोडाशम् ॥ पु० पुरोडाशम् ॥ पिष्ट-
 ॥ पिष्टम् ॥ पुरोडाशम् ॥ सर्वोऽयम् ॥
 पौरोडाशिक ॥ अ० पुरोडाशि-
 किम् ॥ पुरोडाशस्यचरितोमन्त्र

पौलस्त्य .

• । सएवपौरोडाश ।
तानस्तत्रभवोवा । पौरो-
डाशात्षण् ॥

। न० पुरोभागिन क-
ष्यञ् ॥

। न० पुरोहितस्यकस्मि-
। पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो

पु० पौर्णमास्याक्रियमा
शेषे ॥ पौर्णमास्याभव ।
दृतुनक्षत्रेभ्योण् ॥

स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
।यस्याम् । बहुव्रीहौकृते०
सास्मिन्पौर्णमासीति-
॥ यद्वा । पूर्णमासीऽ
इति । पूर्णमासादण्-
इत्यण् । डोप् ॥

। त्रि० पूर्वदेहभवे ॥
। त्रि० पूर्वपदग्राहिणि ।
णाति । पदोत्तरपदग-
ठक् ॥

कार्यकारणभावे ॥ सा
। वि ॥

वि० पूर्वाहणेभव ।
र्वाहणापराहणाभ्यामिति
।

पु० कुबेरे ॥ रावणे
ये ॥ पुलस्तर्गीत्रापत्य
दिभ्योयञ् ॥ बहुत्वे

पौष्टिकम्

पुलस्तय ॥ राक्षसे ॥

पौलि । पु० आपक्वे । भर्जितेहरित
यवादौ ॥ पोलति । पुलमत्त्वे ।
ज्वलादित्वाण् । पौलेननिर्वृत्त
। सुतङ्गमादित्वादिञ् ॥

पौलुषि । पु० सत्ययज्ञे ॥ पुलुष
स्यापत्यम् । इञ् ॥

पौलोमी । स्त्री० इन्द्राश्याम् ॥ पुलो
ओमुनेरपत्य स्त्री । तस्यापत्यमि-
त्यण् । गोत्रत्वेनजातित्वान्ङीष् ॥

पौष । पु० तैषे । सहस्रे । हैमने
॥ तत्रजातफलम् । निगूढमन्त्र
सुकृषाङ्गयष्टि परोपकारीपितृवि-
त्तहोन । कष्टान्वितार्थं व्ययकृदि-
धिञ् । पौष प्रसूतः पुरुषः
सुधीर ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
। सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ न०
महे ॥ युक्ते पुष्ययुक्तेहि ॥

पौषी । स्त्री० पुष्ययुक्ता पौर्णमास्याम्
॥ पुष्येणयुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्ता कालइत्यण् । तिष्यपुष्य
योर्नक्षत्राण्यलोप । डोप् ॥
पुष्येणयुक्तायाराचौ ॥

पौष्करम् । न० पुष्करमूले ॥ पौष्क-
रकटुक तिक्तमुष्ण वातकफज्वरान्
। हन्तिशोथः कचिश्वासान्विशेषात्
पार्श्वशूलनुत् ॥

पौष्करिणी । स्त्री० पुष्करिण्याम् ॥

पौष्टिकम् । न० पुष्ट्युत्पादककर्मणि

प्रकट

॥ क्षीरसमयेमात्राच्छादनवस्त्रवि
शेषे । कावाङ् । इ० गौ० भा० ॥
पौष्ण । पु० सूर्यपुत्रे । न० रेवती
नक्षत्रे ॥

पौष्पयम् । वि० पुष्पनिर्मिते ॥
पौष्कम् । न० धातुप्रभेदे । रीति
पुष्पे ॥ पुष्पयत्प्रतिकृति । इवे
प्रतिकृतावितिकन् । तत् स्वार्थे०
अण् ॥

पौष्पी । स्त्री० पुष्पपुरे । पटना० इ०
भा० ॥

प्याट् च० छे । भो । सम्बोधने ।
प्यावते । प्येङ्ङ्वौ टप्रत्यय

प्र । अ० प्रकर्षे ॥ गताद्यर्थे ॥ प्रष्ठादि
कर्मदीर्घशेभृशसम्भवत्सिषु । वियो
गशुद्धिशक्तीच्छाशान्तिपूजायदर्शने
॥ यथा आदिकर्मणिक्त० प्रयात
। दीर्घे० प्रबलामूषका । ईशे०
प्रभुदेशस्य । भृशार्थेप्रवदन्निदाया
दा । सम्भवे० हिमवतो गङ्गाप्रभ
यति । तप्तौ० प्रभुक्तमन्नम् । वि
योगे० प्रोषित । शुद्धीप्रसन्नमुदक
म् । शक्ती० प्रशक्तीविप्राय । इ
च्छायाम्० प्रार्थयते कन्याम् ।
ज्ञान्ती० प्रशान्तीम्नि । पूजाया
म्० प्राञ्जलि स्थित । अये० प्र
वालम् । दर्शने प्रलोकयति ।
इत्यर्थः ॥

प्रकट । वि० व्यक्ते । नि सन्दिग्धं

प्रकरणम्

भातीतिव्यवहारगोचरे । स्पष्टे ॥
उद्भूते ॥ सम्प्रोदश्चेतिप्रशब्दात्
स्वार्थेकटच् प्रत्यय ॥

प्रकटित । वि० प्रकाशिते ।

प्रकटोदितम् । न० विस्पष्टवाक्ये ॥

प्रकथनम् । पु० देशविशेषे ॥

प्रकथनम् । न० प्रकर्षेणप्रतिपादने ॥
यथागाथा प्रकृते । प्रकथयती
त्यर्थः । गन्धनावक्षेपणेतिप्रकथने
भात्मनेपदम् ॥

प्रकम्पनः । पु० वायी ॥ नरकविशे
षे ॥ न० कम्पातिशये ॥

प्रकर । पु० सङ्गती । सङ्घे ॥
विकीर्णकुसुमादिषु । न० लोह
के ॥ प्रकीर्यते कुर्विषे । च्छदो
रप् ॥

प्रकरणम् । न० प्रस्तावे ॥ यथा ।
भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलव
र्णे प्रतीतिगमनप्रकरणे तत्त्वप्रवे
प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे ।
अभिनेयप्रकारे ॥ विश्रामे ॥ ग्रन्थ
सन्धी । ग्रन्थस्यविच्छेदे ॥ तल्लक्षण
यथा । शास्त्रैकदेशसम्बद्धशास्त्र
कार्यान्तरेस्थितम् । आहु प्रकर
णनामग्रन्थभेदविपश्चितः ॥ अत्र
मीमांसका ॥ विनियोगविधे
सहकारिभूतेषुषट्सुप्रमाणेषुचतु
र्थप्रमाणे । उभयाक्षाप्रकरणम् ।
यथा । प्रयाजादिषुसमिधोजती

प्रकरणम्

त्यादिवाक्येफलविशेषस्यानिर्देशात्
समिद्यागेनभावयेदितिबोधानन्तर-
किमित्यस्यपकार्याकाङ्क्षा० दर्श-
पूर्णमासवाक्येपिदर्शपूर्णमासा-
भ्यास्वर्गभावयेदितिबोधानन्तरकथ-
मित्यस्यपकारकाकाङ्क्षा । इत्य-
चोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनादर्श-
पूर्णमासाङ्गत्वम् । तच्चप्रकरण-
द्विविधम्० महाप्रकरणमवान्तरप्रक-
रणञ्चेति । तच्चमुख्यभावनासम्बन्धि-
प्रकरणमहाप्रकरणम्० तेनचप्रयाजा-
दीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम् । एत-
च्चप्रकृताविबोभयाकाङ्क्षया स-
म्भवात् । नतुविकृतौ० तच्चप्रकृति-
वद्विकृतिः कर्तव्येत्यतिदेशेनक-
थम्भावाकाङ्क्षयाउपशयेनापूर्वाङ्गा-
नामप्युभयाकाङ्क्षयाविनियोगा-
सम्भवात् । तस्मादपूर्वाङ्गानास्था-
नादेवविकृत्यर्थत्वमिति । अङ्गभा-
वनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरण-
म् । तेनचाभिक्रमणादीनाप्रयाजा-
द्यङ्गत्वम् । तच्चसन्दर्शनेवज्ञायते०
तदभावेचाविशेषात्सर्वेषाफलभा-
वनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधाना-
ङ्गत्वापत्तेः । एकाङ्गानुवादेनविधी-
यमानयोरप्यङ्गयोरन्तराक्षेपविहित-
त्वसन्दर्शः । यथा० अभिक्रमणी०
तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाङ्मत्या-
दिनाप्रयाजानुवादेन० किञ्चिदङ्ग-

प्रकरणम्

विधायविधीयते० तदनन्तरमपिप्र-
याजानुवादेनप्रयाजत्वम्० यस्यैव वि-
दुषः प्रयाजाङ्गत्वन्ते० प्रैभ्यो लोके-
भ्योभावाद्यानुनुदते० अभिक्रामजुहो-
त्यभिजित्यै इतितदनन्तरमपिप्र-
याजानुवादेनयोवैप्रजानामिधुनवे-
देत्यादिनाकिञ्चिदङ्गविधीयते । अ-
तः प्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रम-
णतदङ्गप्रयाजैरपूर्वकृत्वायागोप-
कारभावयेदितिज्ञाते० कथमेभिरपू-
र्वकर्तव्यमिति० कथम्भावाकाङ्क्षा-
या सत्वात् । साचसन्दर्शयति
रभि क्रमणादिभिः शाम्यति ।
नचाङ्गभावनायाकथम्भावाकाङ्क्षा-
भावः । भावनासाम्येनतच्चापितत्
सम्भवात् । यदिदप्रकरणं तत्क्रिया-
याएवसाक्षाद्विनियोजकद्रव्यगुणयो-
स्तुतद्द्वान् । तथाहि० यजेतस्वर्गका-
मइत्यत्रफलभवनाया कथम्भावाका-
ङ्क्षया । सन्निधपठितमश्रूयमाणफल-
लकक्रिया- जातमुपकार्याकाङ्क्ष-
येतिकर्तव्यतात्वेनाऽन्वेति० (*)
क्रियायाएवलोकेकथम्भावाकाङ्क्षा-
यामन्वयदर्शनात् । नहि कुठारेणहि-
न्द्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायाम-
मुच्चार्यमाणोपिहस्तेऽन्वेति० किन्तु
हस्तेनो दाम्पनिपात्त्येत्तु दामननि-
पातनेनएव० हस्तस्यतद्वारैवान्वेती-
तिसार्वजनीनमेतत् । इदञ्चस्थाना

प्रकरणसम

दिभ्योबलवत् । अतएवाक्षैर्दीव्यति
राजन्वमिति विदेवनाद्योधर्माभि
षेचनीयसन्निधौ पठिता अपि स्थाना
मृतदङ्गम् । किन्तु प्रकरणाद्वाजसूया
ङ्गमिति मीमांसकाः ॥

प्रकरणसम । पुं० नैयायिकानां पदा
र्यावान्तरविशेषे ॥ तल्लक्षयति । य-
स्मात्प्रकर्षचिन्तासन्निधौ यार्थमपदि
ष्ट । प्रकरणसम ॥ ४७ ॥ सहेतु
स्वसाध्यस्य परसाध्याभावस्य वा । नि-
र्णयार्थमपदिष्ट प्रयुक्त प्रकरण-
सम उच्यते । सक इत्याकाङ्क्षया
माह । यस्मात्प्रकरण पक्षप्रतिप-
क्षाविति भाष्यम् । साध्यतदभावव-
न्ताविति तदर्थः । तथाच निर्णयार्थम्
प्रयुक्तो हेतुर्यच्च निर्णयजनयितुमशक्त
स्तुल्यबलनपरेण प्रतिबन्धात् । किन्तु
धर्मिण साध्यवत्वतदभाववत्वमूवेति
चिन्ताजिज्ञासाप्रवर्तयतिसप्रकरण
सम । यद्वा प्रकृष्ट करणलिङ्ग परा
मर्शो वा । को हेतुरनयो साधकः ।
एतयो क परामर्श प्रमेति वा
यर्चाजिज्ञासाभवतीत्यर्थः । यस्मा-
दित्यादितुवस्तुस्थितिमात्रम् । लक्ष-
णन्तु तुल्यबलविरोधिपरामर्शकाली
नपरामर्शविषयत्वस्वसाध्यपरामर्श-
कालीनतुल्यबलविरोधिपरामर्शी-
वा । विरोधिपरामर्शस्य च हेतुनिष्ठ
त्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धेन । अ

प्रकाश

न्यथा हेतोर्दुष्टत्वं न स्यात् । अयञ्च द-
शाविशेषे दोषद्वयतः सहेतोरपि
विरोधिपरामर्शकाले दुष्टत्वादिमष्टमेवे-
त्त्वबधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकारी । स्त्री० नाक्यङ्गे ॥ चत्त्वरभूमौ ॥

प्रकर्षः । पु० विशेषे । अधिके । उत्-
र्ध्वे ॥ यथा । गुणप्रकर्षेण जनो नु
रज्यते जनानुरागप्रभवाद्दिसम्यदः ॥

प्रकर्षणम् । कृष० । घञ् ॥

प्रकाण्ड पु० न० बिटपे । तरोर्मूल
शाखान्तरे । मूलादारभ्य शाखाव-
धिवृत्ते । स्वन्धे ॥ चि० प्रशस्ते ।
प्रगत काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रश-
स्तोगौ गोप्रकाण्डः । प्रकाण्डस्य
वृद्धिशब्दत्वात् प्रश सावचनैस्ते तिस-
समासः ॥ प्रकाण्डाते । कडिभेद-
ने । चु० । एरच् । पृ० ॥ प्रकाम्यते ।
कमु० णिङ् । वरणडादयस्तेति डोवा ॥

प्रकाण्डर । पुं० हुमे ॥

प्रकामम् । अ० अतिशये ॥

प्रकामम् । चि० निकामे । यथेप्सिते
॥ प्रकामनम् । कमु० । घञ् ॥

प्रकार । पु० भेदे । सामान्यस्य भेद-
के विशेषे । सादृश्ये ॥ प्रकरणम् ।
कृञो घञ् ॥

प्रकाश । पुं० द्योत्ये । आतपे ।
स्फुटे । प्रकटे । उत्सर्ग्ये । व्यक्ते ॥
प्रहासे । बुद्धिपरिणामविशेषे विष-
याकारे । दीपवत् । स्वविषयावरण

प्रकीर्ण

विरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न०
काश्ये ॥ त्रि० त्यक्ते । प्रकाशनम्
प्रकाशतेवा । काश्यदीप्तौ । घञ्०
पचाद्यञ्वा ॥ अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशक । पु० सूर्यादिबदन्यावभा
सकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि०
व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकर्तृ
रि ॥ प्रकाशयति । काश्य० । खलु-
ल् ॥

प्रकाशकज्ञाता । पु० कुक्कुटे ॥ त्रि०
प्रकाशज्ञातरि ॥

प्रकाशन । पु० प्रकाशके ॥ प्रकाश
यति । काश्य० ल्यु ॥

प्रकाशमान । त्रि० भासमाने ॥ दि-
श्वोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमे
वब्रह्मेति यथा ॥

प्रकाशात्मा । पु० दिवाकरे । सूर्ये ॥
प्रकाशआत्मास्वरूपयस्य ॥ त्रि०
व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशित । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शि-
ते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्ज्ञा
तप्रकाशे ॥ ता० कृतच् ॥

प्रकाशौ । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्णः । पु० पूतिकरञ्जे ॥ न० य-
न्यविच्छेदे ॥ चामरे ॥ त्रि० असङ्ग-
ते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा ।
प्रकीर्ण पुष्पाणाहरिचरणयोरञ्ज-
लिरयमिति वेषीसङ्गार ॥ विस्तृ-
ते । विधिम्ने ॥ य० । प्रकीर्णभा-

प्रकृत

खड्गमनवेच्छकारिणीसदैवभर्तुं प्र-
तिशूलवादिनीम् । परस्यवैश्वाभिर-
तामलज्जामेवविधास्त्रीपरिवर्जया-
मीतिलक्ष्मीचरिचम् ॥ प्रकीर्यतेस्म ।
कृविच्छेपे । क्त ॥

प्रकीर्णक । पु० अश्वे ॥ न० चाम-
रे ॥ विस्तारे । अन्यविभेदे ॥ पाप-
वि० ॥ यदनुक्त तत्प्रकीर्णकम् ।
अनुक्तम् ॥ अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्र-
कीर्णपातकेज्ञात्वागुरुत्वमथलाघ-
वम् । प्रायश्चित्तबुध दुर्यात्प्राज्ञ
आनुमतेसदा ॥ विवादपदे ॥ नह-
ष्टयञ्चपूर्वेषु सर्वतत्स्यात्प्रकीर्णकम्
॥ सञ्ज्ञायाकन् ॥

प्रकीर्तित । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षे-
णकीर्तित ॥ यथा । प्रभूतमल्प-
कार्यवायो नर कर्तुमिच्छति । स-
वां रम्भेण तत्कुर्व्यात् सिंहदेकप्र-
कीर्तितम् ॥

प्रकीर्य्य पु० पूतिकरञ्जे । कलिकार-
के । कठकरञ्ज० इ० भा० । नाटा-
करञ्ज० इ० गौ० भा० ॥ घृतकर-
ञ्जे ॥ रोठाकरञ्जे ॥ त्रि० विप्रकी-
र्ये ॥ प्रकीर्यते । क्त० । अघ्नादि
तत्त्वाद्यक् ॥

प्रकृत त्रि० प्रसृते । प्रकरणप्राप्ते ॥
यथा । प्रकृतमनुसराम ॥ प्रकर्षे-
णकृते ॥ अविकृते ॥ प्रक्रियतेस्म
। कृञ् क्तः ॥

प्रकृति .

प्रकृतार्थं चि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये
 प्रकृति । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ तेषु
 । यथा । स्वाम्यमात्यसुहृत्कोषरा-
 ष्टदुर्गवलानिच । राज्याङ्गानिप्रकृत
 य । इति ॥ प्रकृते प्रभावस्तू
 क्तोदेवीभागवतेइन्द्र प्रतिहरिश्चन्द्र
 नृपेण यथा । भुङ्क्तेऽशक्रनृपोराज्य
 प्रभावात्प्रकृतेर्भुवम् । यजतेचम-
 ङ्गायज्ञैः कर्मपूर्तकरोतिचेति ॥ प्र
 कृष्टकरोतिराज्यमिति । कृत् ॥
 स्वभावे ॥ सासिद्धिकीस्वामाबिकी
 सहजाचक्रताचया । प्रकृति सेति
 विज्ञेयास्वभावनजहातिया ॥ जा
 तो ॥ लिङ्गे ॥ लिङ्गम्० व्यक्तम् । स्त्री
 पुन्रपुसकञ्चेतिस्वामी । यथा० वृत्ती
 याप्रकृति शरद ॥ पौरवर्गे । पो
 राणांश्रेणिषु ॥ शिल्पिनि ॥
 शक्तौ ॥ सापञ्चविधायथा । साप
 ञ्चविधायथा । गणेशजननीदुर्गाराधा
 लक्ष्मीसरस्वती । सावित्रीचण्डिवि
 धीप्रकृति पञ्चमीस्मृतेति ॥ निरुक्ति
 स्तु । प्रकृष्टवाचक प्रञ्चकृतिश्चण्डि
 वाचक । सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृ
 ति साप्रकीर्तिता ॥ गुणेप्रकृष्टे
 सत्त्वेचपुंशब्दोवर्ततेऽश्रुतौ । मध्यमे
 वर्ततेप्रञ्चकृतिश्चण्डिवाचक सृष्टे
 राद्याचयादेवीप्रकृति । साप्रकीर्ति
 तेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ॥
 प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्-

प्रकृति .

प्रथमे ॥ साद्विधौ । धातु प्रातिप
 दिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे
 ॥ शुद्धे ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरा
 याच्छन्दोवृत्तौ ॥ एकविंशतित्यङ्गे
 ॥ मातरि । जनन्याम् ॥ स्वास्थ्ये ॥
 योनौ । उपादानकारणे । मूलप्र-
 कृती । सत्त्वरजस्तमसामाभ्याव
 स्थायाम् ॥ यथा । सत्त्वरजस्तमश्चै
 वगुणत्रयमदाहृतम् । साम्यावस्थि
 तिरेतेषांप्रकृतिः परिकीर्तिता ॥ के
 चित्प्रधानमित्याहुरव्यक्तमपरेजगु
 । एतदेवजगत्सृष्टिं करोतिविकरो
 तिच ॥ मूलप्रकृतिरविकृति ।
 प्रकरोतीतिप्रकृति । साचविकृति
 प्रकृतिरेवेत्यर्थः । कस्मात्० इत्यत
 उक्तमूलेति । मूलञ्चासौप्रकृतिश्चे
 ति० मूलप्रकृति । विश्वस्यकार्यक
 लापस्यसामूलनत् त्वस्यामूलान्तर
 म्० अनवस्थाप्रसङ्गात् । नचानवस्था
 यामस्तिप्रमाणमितिभाव । इति
 साङ्ख्यविद् ॥ अविद्यायाम् ॥
 प्रकृतिर्नाममाया । साचसत्त्वरजस्त
 मोगुणमयीअघटनघटनापटीयसी-
 मिथ्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरैश-
 क्ति ॥ प्राग्जन्मकृतधर्मधर्मज्ञाने
 ष्छादिसंस्कारेवर्तमानजन्मन्यभिव्ये
 क्ते० सर्वत्रबलवति ॥ पुरुषार्थभ्रस-
 द्द्वेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावाया
 त्रिगुणात्मिकायासर्वविकारकारण

प्रकृतित्वम्

भूतावाभगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु
प्रकृतिविद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति-
प्रकृतिरुपादानकारणविद्याजानी-
यादित्यर्थः ॥ पराऽपरभेदेन प्रकृ-
तिर्द्विधा । पराश्चेच्चलक्षणाः अप-
राश्चेच्चलक्षणाः । यथा । भूमिरापो
ऽनलोवायुः खमनोबुद्धिरिव च । अ-
हङ्कारइतीयमेभिन्नप्रकृतिरष्टधा
॥ अपरैर्यमितस्त्वन्याप्रकृतिविधिमे-
पराम् । जीवभूतामहावाहीययेद-
धार्यतेजगत् ॥ इति ॥ समग्राह्योप-
देशे ॥ यच्चसमग्राह्योपदेशः साप्रकृ-
तिः । यथादर्शयौर्णमासादिः ।
तत्प्रकरणे सर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृति-
वद्विकृतिः कर्तव्येतिभौमासका-
नाव्यवस्था । तच्चयस्मिन्त्यागेऽइति
कर्तव्यतोपदिष्टा यागान्तरेणोपजी-
व्यतेसाप्रकृतिः । येनचोपजीव्यते
साप्रकृतिरितितदर्थः ॥ प्रकरणम्
। इहङ्गः । त्तिन् । प्रकुरुते । त्ति
च् ॥

प्रकृतिश्च । चि० स्वभावप्रभवे । प्रकृ-
तेरभिव्यक्तेरगद्वेषादौ ॥ प्रकृतेर्जा-
तः । जनी० । ड० ॥

प्रकृतिस्त्वम् । न० तत्त्वान्तरोपादाने ॥
तदेवप्रकृतिश्चसाङ्ख्यनयेऽभिमत-
म् । अतोयद्यपिपृथिव्यादीनामपि
गोघटं वृक्षादयोविकाराः सन्ति०
एवतद्विकारभेदानांपयोबीजादीनां

प्रकृतिसरूपम्

दध्यङ्गुरादयः ० तथापिगवादयो
बीजादयोवापृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्त-
रम् । सर्वेषागोघटादीनामूलत्त्व-
मिन्द्रियग्राह्यत्वसममितिनतत्वा-
न्तरम् ॥

प्रकृतिदान्तः । चि० स्वभावतएवोप-
शान्ते ॥ प्रकृत्यादान्तः ॥

प्रकृतिलयः । प्रु० प्रधानलये । प्रकृ-
तौसञ्ज्ञे च ॥ पुरुषतत्त्वानभिन्नस्य०
वैराग्यमात्रात्प्रकृतिलयः । प्रकृ-
तियहणात्प्रकृतिः महदहङ्कारभूते
न्द्रियाणिगृह्यन्ते । तेष्व्वात्मबुध्योपा-
स्यमानेषुलये । वैराग्यात्प्रकृति-
लयः ॥

प्रकृतिविकृतिः । स्त्री० महदादिसप्त-
सु ॥ महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः
सप्त । प्रकृतयश्चविकृतयश्चतारद्वि-
प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि ।
महत्तत्त्वमहङ्कारस्यप्रकृतिर्विकृतिश्च
भूलप्रकृतेः । एवमहङ्कारतत्त्वतन्मा-
त्राणामिन्द्रियाणाञ्चप्रकृतिर्विकृति-
श्चमहतः । एवमसप्ततन्मात्राणित-
त्त्वानिभूतानां माकाशदौर्णाप्रकृत-
योविकृतयश्चाहङ्कारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न० गगनादौ ॥ तत्त्व-
विभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनकत्वा-
त् ॥ विरुद्धरूपविरूपम् । प्रकृते-
र्विरूपम् ॥ चि० प्रकृतेरसमानरूपे ॥

प्रकृतिसरूपम् । न० महदादिसप्तके ॥

प्रक्रम

तत्त्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनक-
त्वात् ॥ समानरूपसहपम् । प्रकृते
समानरूपे ॥

प्रकृतिस्थ । चि० जायत्स्वप्रभोगज-
नककर्मचयेप्रकृतावज्ञानेसृक्षरूपे-
णस्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतीति
ष्ठति । छा० । सुपिस्थितिक ॥
विकारशून्ये ॥ प्रकृतीसास्यादस्या
यातिष्ठतीतितथा ॥

प्रकृत्याख्या । स्त्री० अन्ध पदवाच्या-
यातुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्या ॥

प्रकृष्ट । चि० प्रधाने । अये ॥ उत्त-
मे ॥ प्रकृष्यतेऽयम् । कृष० । कर्म-
णित्त ॥

प्रकृत । पु० चिद्धभूते ॥ प्रकृष्ट । के-
त ॥

प्रकृतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्ट केतनम्
प्रकोष्ठ । पु० भूपकचान्तरे ॥ विस्तृ-
तकरिहस्ते ॥ मणिवन्धकूर्परयोर-
न्तरे ॥ प्रकृष्यतेऽनेन । कुषनिष्क-
र्षे । उषिकुषीतिस्थन् ॥ प्रविष्ट
कोष्ठकुसूलवा । अत्यादयद्वतिस-
मास ॥ भुजे ॥

प्रक्खर । पु० अश्वक्खवचे । प्रखरे ।
पाखर० इ० भा० ॥ इ० श०मा० ॥

प्रक्रान्ता । चि० उपक्रमकर्तरि । आर-
म्भकर्तरि ॥

प्रक्रम । पुं० पृथमारम्भे । उपक्रमे ॥
अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रमु०

प्रक्षेपणम्

। घञ् ॥ ग्रन्थपरिचयार्थिक्रमपाठे ॥
प्रक्रान्त । चि० प्रस्तुते प्रकरणस्थे ॥
आरब्धे ॥ प्रक्रामतिस्म । क्रमु० ।
क्त ॥

प्रक्रिया । स्त्री० नृपादीनाचामरध-
नजच्छब्धारणादिव्यापारे । अधि-
कारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे
॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रकर्षायकरणम्
। डुकृञ्० । कृञ् सञ्चतिश्च ।
रिङ् । इयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥

प्रक्रीडित । चि० क्रीडाकरे ॥ प्रक्री-
डति । क्रीड० । कर्तरिक्त ॥

प्रक्रिन्न । चि० प्रकर्षेणकृदयुक्ते ॥
तृप्ते ॥

प्रक्ख । पु० प्रक्काणे । वीच्याया क-
णिते ॥ कणशब्दे । कणोवौषाया
च्चेत्यप् ॥

प्रक्काण । पु० प्रक्काणे । वौषाशब्दे ॥
कणोवौषायाच्चेतिपाक्षिकोचञ् ॥

प्रक्खर । पुं० अश्वसन्नाहे । प्रखरे ।
पाखर इ० भा० ॥ इ० हे० ख० ॥

प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥
प्रक्षालित । चि० धौतेमार्जिते ॥

प्रक्षिप्त । चि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्य
तेस्म । क्षिप० । क्त ॥

प्रक्षेप । पु० औषधादिषुक्षेपणीयद्र-
व्ये ॥ विक्षेपे ॥

प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रकर्षेणक्षेप-
णम् ॥

पृ गण्ड .

प्रक्षोभ . । पु० प्रकृष्टक्षोभे ॥ न० चल
ने ।

प्रक्षुब्धम् । पु० सर्वलोहमयेश्वरे । ना
राचे ॥ प्रकर्षेणक्षुब्धते । जिह्वादा
प्रव्यक्तेशब्दे । ल्यु । पु० ।

प्रक्षुब्धम् । पु० प्रक्षुब्धने । नाराचे ।
प्रखर । पु० हयसद्भाहे । पाखर०
इ० भा० ॥ कुक्षुरे ॥ अश्वतारे ॥
वैसरे ॥ चि० अच्यन्तखरे ॥ अश्व
ये ॥

प्रख्य । चि० उत्तरपदेतुल्यार्थवाचके
। यथा । स्युः उत्तरपदेप्रख्य प्रकार
प्रतिमोनिभ इति हेमचन्द्र ॥ म-
हम्मनः प्रख्यपय सरस्वतेतितुल
ल्यम् ॥

प्रख्या । स्त्री० कान्तौ । प्रख्यानम् ।
ख्या० । चक्षिडादेशोवा । आतखो
पसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यात । चि० प्रसिद्धे । प्रकृष्टख्यात
युक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षेणआख्या
यि । ख्याप्रकथने । चक्षिङ् ख्याज्वा
। क्त . ॥

प्रख्यातपितृक । पु० प्रख्यातवप्तृके
। विख्यातपितृके । आमुष्यायणे ॥
प्रख्यात पितायस्य । कप् ।

प्रख्याति । स्त्री० प्रकृष्टायाम् । प्रकृ
ष्टायांकीर्तौ । विख्यातौ ॥

प्रख्यानम् । न० प्रतीतौ ॥

प्रगण्ड । पु० कूर्परोपरिकल्पपर्यन्त

पृ गाथ

भागे । भुजमध्योपरिभागे ॥ प्रत्या
सम्रीगण्ड कपोलोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री० वह्नि प्राकारे ॥ दुर्ग
प्राकारभित्ती शूराणामुपवेशनस्था
ने ॥

प्रगतजानु । चि० प्रगतजानुके ॥
प्रगतजानुक । चि० प्रक्षौ । वाता-
दिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरले-
जानुनीचस्य । कप् ॥

प्रगम्भ । पु० पपट्टे ॥

प्रगल्भ । चि० प्रतिभान्विते । प्रष्ट
व्याद्यवसरे अकौशलाप्रतिपक्ष्याद्य
योगवति । प्रत्युत्पन्नमतौ । प्रगल्
भते । गल्भधाष्वर्थे । पचाद्यच् ।
घृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगी । स्त्री० उदारवचसि ॥
चि० तद्वति ॥

प्रगल्भता । स्त्री० ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रग
ल्भभावे । उत्साहे । उद्यमे ॥ नि-
शङ्कत्व प्रयोगेषुबुधै रुक्ताप्रगल्भता
प्रगल्भा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

प्रगाढ । चि० कृच्छ्रे ॥ दृढे ॥ प्रगा
ढतेस्म । गाह् । क्त । यस्यवि-
भाषेतिनेट् ॥ भृशे ॥

प्रगाता । चि० उत्तमगायके ॥

प्रगाथ । पु० चतुर्थषष्ठीपादौकार्हेते
प्रगाथेपुनरभ्यासित्वोत्तरयोरवस्ये
दित्येवमादिवचनाद्यचक्षुष्योच्चार-
स्तिक्त्र क्रियन्ते सप्रगाथइत्युच्यते ॥

पृथाह .

प्रकर्षेणगानंयच्च ॥ यथा । प्रयथ्यते । यन्यः । अकर्तरिचकारकद्रुति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्देफ नकारयोर्लोपः । उक्तेर्येकद्वयम् ॥
 प्रगुणः । चि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥
 प्रगृह्यते । पु० प्रातिशाख्यादिप्रसिद्धे पदविशिषे ॥ स्त्रोहितचनसम्बध्यते यस्यपूर्वाचार्ये । प्रगृह्यसन्नाविहितता प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । असन्नि कर्षोचयहस्थं । पदस्त्रैरिवाद्या पक्ष्येषुचेतिक्वप् । ग्रहिन्येतिसम्प्रसारणम् ॥
 प्रगे । अ० प्रातः काले ॥ प्रगीयतेऽच वा । मेशब्दे । कोप्रख्ययः ॥
 प्रगीतनः । चि० प्रवृत्तने । प्रातस्तने ॥
 ॥ प्रगेभवः । सायच्चिरमितिबुध्य लौ ॥
 प्रगृह्यते । पु० तुलासूत्रे ॥ वन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुजि ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुव णालुमहीरुह्ये ॥ रश्मनायाम् ॥ कर्णिकारकृच्छे ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभावाद्यष्टादशभावे परस्परमचोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । प्रेवणिजास्य । रश्मौचेतिघञभावापक्षे । ग्रहद्वि त्वप् ॥

प्रगृह्यते । पु० तुलासूत्रे ॥ वन्द्यादौ

पृधातः .

नावन्धने ॥ अभीषौ ॥ प्रयज्ञे । प्रगृह्यते । ग्रहः । प्रेवणिजां रश्मौचेतिघञ् ॥ यथा । प्रय ह्यम् ॥ ग्रहः । प्रेलिप्साया मितिघञ् ॥ यथा । पात्रप्रयाद्वेषच रतिभिद्धुः । भिक्षापात्रोपादानेन पात्रंग्रहीत्वेतियावत् ॥
 प्रघटावित् । चि० शास्त्रगण्डे ॥
 प्रघणः । पु० ताम्रकुम्भे । लोहमुद्गरे वहिर्हारप्रकोष्ठके । अलिन्दे ॥ प्रव शङ्गिः पादैः प्रहन्यते । हनः । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । द्वारदेशेद्वौप्रकोष्ठौ । आभ्यन्तरोवाह्यश्च । तत्रवाह्यप्रकोष्ठे निपातनम् ॥
 प्रघसः । पु० असुरे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ प्रकर्षेणअति । अदः पचाद्यच् । वसुलभावे अच्युपसङ्ख्यानम् । उपसर्गेद्वत्त्वपितुः घञपोश्चेति घसुलादेशः ॥
 प्रघाणः । पु० ताम्रकुम्भे । लोहमुद्ग रे । अलिन्दे । वहिर्हारप्रकोष्ठके । प्रविशङ्गिः पादैः प्रहन्यते । हनः । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । वाह्यप्रकोष्ठेनिपातनमि दम् ॥
 प्रघातः । पु० अभिसम्पाते । युद्धे ॥ प्रकर्षेणहननम् । हन्यतेवा । हनः । घञ् ॥

प्रचलाक

प्रघूर्ण । पु० अतिथौ ॥ त्रि० प्रकृष्ट
घूर्णयुक्ते ॥

प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायासेनाया
॥ प्रस्थितचक्रसैन्यम् ॥

प्रचक्षा । पुं० बृहस्पतौ ॥

प्रचण्ड । पु० श्वेतकरवीरे ॥ त्रि०
दुर्वहे । दुर्बर्णे ॥ प्रतापिनि ॥

प्रचण्डमूर्त्ति । पु० वरुणद्रुमे ॥
त्रि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा
मूर्त्तिर्यस्य ॥

प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्मा
स्थानकगण्ड ॥ श्वेतदूर्वा
याम् ॥

प्रचय । पु० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुण्या
वचये ॥ शिथिलास्यसयोगे ॥ अय
श्चपरिमाणजनक । यथा । सङ्
ख्यातपरिमाणाश्चप्रचयादपिजा
यते । प्रचय शिथिलास्योय
सयोगस्तेनजन्यते ॥ परिमाणतू
लकादौनाशस्त्वाश्रयनाशत ॥
द्व० भा० प० ॥ प्रचौयते । चिञ्
एरच् ॥

प्रचयगमनम् । न० बाहुल्येनप्रसरणे
॥ प्रचयेनगमनम् ॥

प्रचर । पु० पथि ॥

प्रचरद्रूप । त्रि० व्यक्तरूपे ॥

प्रचलकी । पु० प्रचलाकिनि ॥

प्रचलाक । पु० शराघाते । शिख
गडे । भुजङ्गमे ॥

प्रचुरपुरुष

प्रचलाकी । पु० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥

प्रचलायित । त्रि० निद्रादिनाघूर्णिते
॥ प्रचलद्वाचरति । कर्त्तुं
व्यङ्ग्यलीपश्चेति० सन्नतात्कर्त्त
रिक्त ॥ प्रचलायाजातास्येतिवा
। प्रचलायते स्म । गच्छयेतिक्तोवा ॥

प्रचलित । त्रि० प्रस्थिते ॥

प्रचार । त्रि० सततव्यवहारे ॥
व्यक्ते । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् ।
चर० । घञ् ॥

प्रचित । त्रि० परिवृंहिते ॥ प्रचौ
यते स्म । चिञ् । क्त ॥

प्रचितकम् । न० दण्डकविभेदे ॥ य
। प्रचितकसमभिधोधीरधीभि
स्मृतोदण्डकोनइयादुत्तरैः सप्त
भिर्यैः ॥ यथा । मुरहरयदकुला
भोधिचन्द्रप्रभोदेवकौगर्भरत्नचिलो
कौकनाथ० प्रचितकपटपुरारित्रजो
हामदन्तावलसोमविद्रावणेकेशरी
न्द्र । चरणनखरसुधाशुष्कटोन्मिष
नि शेषितध्यायिचेतोनिविष्टान्ध
कार० प्रथतजनपरितापोयदावा
नलोच्छेदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥

प्रचौयमान । त्रि० पुण्यमाणे ॥

प्रचुर । त्रि० प्रभृते । प्रज्ये
बहुले ॥ प्रचौरयति । चुर० । इर
पधेतिक् । चुरादौनाशिज्वैव

ल्लिपकः ॥ प्रगतश्चुरायावृतिवा
प्रचुरपुरुष पु चौरि ॥ बहुनरि

प्रच्छना

प्रचेता । पुं० वरुणे । अप्यतौ ।
मुनिविशेषे ॥ प्राचीनवर्हिषस्तन
येषु ॥ प्राचीनवर्हिष पुत्रा अतद्र
त्यादशाभवन् । तुल्यनामव्रता सर्वे
धर्मज्ञाताः प्रचेतसः ॥ त्रि० प्रकृष्टद्व
दि ॥ प्रकृष्टचेतोऽस्य ॥ प्रचेतय
तिवा । चित्ती० । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री० कटफलं ॥

प्रचेता । पु० सारथी ॥

प्रचेलम् । न० पीलकाष्ठे ॥

प्रचेलकः । पु० अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥ प्र
चोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्युट् ॥

प्रचोदितः । त्रि० प्रेरिते ॥

प्रच्छदः । पुं० आच्छादने ॥

प्रच्छदपटः । पुं० निचोले । येनतूल
गव्यादिप्रच्छाद्यते तस्मिन्प्रखे इति
स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे
इत्येके ॥ स्त्रीपरिधानपटे ॥ बुरका
इति ख्याते इत्यपरे ॥ आस्तरणप
टे ॥ पिच्छीडा० पिच्छीडी नाम
त्राससि ॥ प्रच्छदति० प्रच्छाद्य
ते अनेनवा । चुरादिख्यन्तात् ॥
। छादेर्धे इति ह्रस्वः । प्रच्छदस्या
सौपठश्च ॥

प्रच्छना । स्त्री० आमल्लभायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न० अन्तर्द्वारे प्रकोष्ठी-
यगेहान्तर्द्वारे ॥ प्रकर्षणकर्मम् ।

कुगतीतिसमासः त्रि० गूढे ॥ आ

प्रजनः

च्छन्ने ॥

प्रच्छन्नतस्करः । पुं० कितवकुशीलवा
दी यथा ॥ कितवान्कुशीलवान्कू
रान्पाषण्डस्याश्चमानवान् । विक
र्मस्थान्गौण्डिकाश्चिप्र निर्वासये
पुरात् ॥ एतेराष्ट्रे व तर्मानाराञ्च
प्रच्छन्नतस्कराः । विकर्मक्रिययानि
स्य बाधन्ते भद्रिकाः प्रजावृत्तिमान
वेनवमोऽध्यायः ॥

प्रच्छन्नहृदयः । त्रि० गूढाभिप्राये ॥ प्र
च्छन्नहृदयस्य ॥

प्रच्छर्द्दिका । स्त्री० वमिरोगे ॥ प्रच्छ
र्दनम् । कर्द्वमने । रोगाख्याते ।
एवुल् ॥

प्रच्छादनम् । न० उत्तरीयवस्त्रे प्राव
रणे ॥

प्रच्छादितः । नि० आच्छादिते ॥

प्रजनः । पुं० प्रशूनागर्भग्रहणकाले
॥ उपरारे । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्री
गव्यादिषु प्रज्जवादीनामप्रथमगर्भा
धानाद्यमैषुनाभियोगे ॥ गर्भधारणे
प्रजननम् । जनौ० । घञ् । जनि
बध्योरितिनवृद्धिः ॥ यद्वा ख्यन्ता
देरच् । प्रशब्दोधात्वर्थविपरीतय
ति । प्रोदुर्भावास्त्यवैपरीत्यस्य गर्भ
ग्रहणम् । तच्च प्रथम द्वितीयादिक
वैख्यनाग्रहण इत्येके । हरदत्तस्वर
सोप्यवम् । वृत्तौ तु प्रथमगर्भग्रह
णमिति व्याख्यातम् ॥

प्रजाता

प्रजननम् । न० थोनौ ॥ जन्मनि ॥
 प्रगते ॥ पु० चोत्पत्तौ ॥ ॥
 प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥
 प्रजनिष्णुः । चि० प्रजनशीले ॥ प्रपु-
 वाजनीप्रादुर्भावद्वल्यस्मादलङ्घ्यनि
 राकृजित्यादिना० इष्णुश्च ॥
 प्रजल्पः । पु० वाक्यवि० । य० । अ-
 सूयेष्वात्मदयुजायोऽवधीरणमुद्रया ।
 प्रियस्यकौशलोद्गार प्रजल्प सतु
 कथ्यते । इत्युज्वलनीलमणि ॥
 प्रजव । पु० प्रकृष्टवेगे ॥
 प्रजवी । चि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥
 प्रजवति । जु सौचोवेगीगतौच ।
 प्रजोरिनि ॥
 प्रजा । स्त्री० लोके । जने ॥ सन्ताने ॥
 यथा । येप्रजामीशिरिधीरास्तेऽश्मशा
 नानिभेजिरे । येप्रजानि शिरिधीरा-
 स्तेऽमृतत्त्व हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्र-
 कर्षेणवौजयोन्यो । सङ्गवाज्जायते ।
 जनी० । उपसर्गेचसञ्जायामिति
 ङ ॥ यथाहु । नशङ्खाङ्गनच-
 क्राङ्गनपङ्गाङ्गमिदजगत् । लिङ्गा-
 ङ्गभगाङ्गस्रतस्मान्माहेश्वरीप्रजे-
 ति ॥
 प्रजागर । पुं० प्रकर्षेणजागरणे ॥ रा-
 ज्ञानकामिनंश्चौरपु विशन्तिप्र जाग
 रा ॥ पु० कर्षेणजागर्ति । जागृ० ।
 पचाद्यच् ॥
 प्रजाता । स्त्री० जातापत्त्यायाम् । पु०

प्रजापति.

सूतायाम् । पु० जायतेऽस्म । अन्तर्भा
 वितव्यर्थीत्रजनि । गत्यर्थेतिक्त ॥
 प्रजाति । स्त्री० पु० कृष्टेजन्मनि ।
 उपनयने ॥
 प्रजातीर्यम् । न० पुचोत्पत्तिपुस्त्यका-
 ले ॥ पुचेजातेव्यतीपातेदत्त भवति
 चाक्षयम् ॥
 प्रजात्यानन्द । पु० सन्तानार्थेस-
 म्भोगे ॥
 प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥ चि०
 प्रजादातार ॥
 प्रजादानम् । न० रजते ॥
 प्रजाध्यक्ष । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजा-
 नामध्यक्ष ॥
 प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्रा-
 ज्ञायाम् ॥
 प्रजाप । पु० राजनि ॥ ॥
 प्रजापति । पु० विधातरि । द्विरप्यग
 र्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवा
 करे ॥ वङ्गौ ॥ त्वष्टरि ॥ जामा-
 तरि ॥ सहोपाले । रात्रि ॥ दक्षा
 दौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचि
 सत्र्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहक्रतुम् ।
 प्रचेतसंवशिष्टभृगुनारदमेवचेति
 ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्थानुर्म
 नुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायम । मरीचि
 रङ्गिरात्रिष्ठपुलस्त्यः पुलह क्रतु ॥
 वशिष्टः परमेष्ठौचविवस्वान्सोमएव
 च । कर्दमश्चापियः प्रोक्तः क्रोधो

प्रजावती

वाक्क्रोतएवच ॥ एकविंशतिरुत्थ
ज्ञास्तेप्रजापतय स्मृता । इति
महाभारतेमोक्षधर्मः ॥ प्रजानां
वति ॥ कौटवि० ॥

प्रजापतितीर्थम् । न० कनिष्ठामूले ॥
प्रजापतिपति । पु० ब्रह्मणि । पि-
तामहे ॥ प्रजापतीनादक्षदौनाप-
ति ॥

प्रजापाल । पु० वायौ ॥ यथा ।
श्रीताशु क्लेदयत्युर्वीं बिबस्वान्
शोषयत्यपि । तावुभावपिसन्निध्य
वायु पालयतिप्रजा ॥ तच्चदक्षि
णायनम् वर्षाशरद्धेमना । तेषु
भगवानाप्यायतेसोमोऽस्त्वलवणमधु
राश्वरसाबलवन्तोभवन्ति । उत्तरो
त्तरश्चसर्वप्राणिनाबलमभिवर्द्धते ।
उत्तरायणश्चशिशिरवसन्तयोष्मा
। तेषुभगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तकषा
यकटुकाश्वरसापलवन्तोभवन्ति ।
उत्तरोत्तरश्चसर्वप्राणिनाबलमपच्यौ
यते ॥

प्रजापालनम् । न० लोकानासरक्षणा
त्मकेभूयतेर्धर्मे ॥ यथा । चाटचार
णचौरेभ्योवधमन्त्रभयादिभि । धी
डामाना । प्रजारक्षेत्कायस्थेभ्यो
विशेषत इतिवज्रिपुराणम् ॥

प्रजावती । स्त्री० भ्रातृजायायाम् ॥
प्रजाऽस्थस्या । तदस्यास्तीतिमतु
प् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रज्ञा

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्योहि
तम् ॥ चि० प्रजोपकारे ।
प्रजिन । पुं० वायौ ॥
प्रजुष्ट । चि० प्रसक्ते ॥
प्रजेश्वर । पु० नृपे । राक्षि ॥ प्रजा
नामीश्वर ॥

प्रज्भटिका । स्त्री० मात्रावृत्तान्तरे ॥
य० । चत्वारिचतुष्कलकानिधेहि
तत्रापिजगत्समन्ते विधेहि । भविता
फल्गिभायकपिङ्गलेनप्रज्भटिकासा
षोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमतेन-
मन परितापधारिममवानपिविर
मतिनयनवारि । यद्वधिविहरिणीह
क्पथमगामितद्वधिवधाशतमनु-
भवामि ॥

प्रज्ञ । चि० पण्डिते ॥ प्रजानाति
। ज्ञप्रबोधने । आतश्चोपसर्गइति
क ॥ प्रज्ञुप्रज्ञौविरत्नजानुके०
इतिहेमचन्द्र ॥

प्रज्ञप्ति । स्त्री० प्रज्ञाने ॥ शब्दादि
प्रतीतौ ॥ सङ्गते ॥

प्रज्ञप्तौ । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे
प्रज्ञा । स्त्री० शिमुष्याम् । बुद्धौ ॥ य
था । प्रज्ञाहीनस्यपठनमन्त्रस्यदृश्यं
नयथा । देवीप्रज्ञावत शास्त्र तत्त्व-
ज्ञानस्यसाधनमिति ॥ अतीतानु-
स्मृतिर्मेधातत्कालयाहिणीमिति ॥
शुभाशुभविचारज्ञाधीरैरुदाहृता ।
इतिविशेष ॥ प्रज्ञायाम् । अप

प्रज्ञामात्रा

रोचानुभवपर्यन्तविचारे ॥ चेतना-
याजीवनधर्मे ॥ प्रज्ञानाति । प्रज्ञा
यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप
सर्ग इतिक ।

प्रज्ञाकायः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै
वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षुः । चि० चम्बे ॥ प्रज्ञाचक्षु-
र्यस्य ॥

प्रज्ञात । चि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण
श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचर प्रज्ञातद्रव्य
च्यते । प्रकर्षेणज्ञातः ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धौ ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-
यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादौ-
ल्युट् ॥ प्रज्ञप्ति ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रकृष्टजन्मादिविक्रिया
विरहितकूटस्थज्ञानज्ञप्तिरूपवस्तु०
प्रज्ञानतच्चब्रह्मप्रज्ञानश्रुते येनेक्षते
शृणोतीदजिप्रतिव्याकरोतिच । स्वा
हस्वाद्रविजानाति तत्प्रज्ञानमुदी-
रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या
श्चगवादिषु । चैतन्यमेकब्रह्मात
प्रज्ञानब्रह्ममव्यपीति विदुषामनुभ-
वाच्च । चि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघनः । चि० प्रज्ञानैकरसेप्राप्ते ॥
स्वप्रजायन्मनः स्पन्दनानिघनी-
भूतानीव । यथाराचीनैशेन तम-
साऽविभज्यमान सर्वघनमिवतह-
त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिवृद्धिषु श-

प्रणतिः

ब्दादिजनकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पु० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-
ज्ञाअस्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावाद । पु० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-
शब्दे ॥ प्रज्ञानामवादः । प्रज्ञा-
वतापण्डितानावादे ॥

प्रज्ञिलः । चि० पण्डिते ॥ प्रज्ञास्थस्य
पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञु । चि० प्रगतजानौ ॥ प्रगतेविर-
लेजानुनौअस्य । प्रसभ्याजानुनो-
र्च् ॥

प्रज्वरः । पु० मारकैवैषावज्वरे ॥

प्रज्वल । चि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति ।
ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलित । चि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते ।
दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पक्षिणांगतिवि० । उड्डय
नायक्रमबन्धे ॥ प्रथमडयनम् । डीड्
विहायसागतौ । नपुंसकेभावेक्तः ।
स्वादयचोदितवृत्तिचोदित्वान्निष्ठा-
नत्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-
कर्णपर्व ॥ अधः पतनेवेगवत्ताया-
म् ॥

प्रणः । चि० प्रणे । पुरातने ॥ नञ्-
पुराणप्रादितिनपृथ्य ॥

प्रणतः । चि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ॥

प्रणमतिस्म । णमप्रह्वत्वे । क्तः ।

कर्मणिक्तोवा ॥ प्रकर्षेणनतोवा ॥

प्रणतिः । स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा-

पूणव :

ते । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रकृष्टा
नति ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-
भगवानिति । प्रणमेद्दण्डवद्भूमा-
वाश्रवाण्डालगोखरम् ॥

प्रणतोदर । त्रि० प्रनतोदरे ॥

प्रणय । त्रि० प्रसरे । प्रअये । प्रीच्या
प्रार्थने ॥ प्रेमणि । स्नेहे । याञ्जा-
याम् ॥ विश्रम्भे ॥ निर्वाणे । मोक्षे
॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-
णयनम् , णीञ्० एरच् ॥ त्रि० ॥

प्रणयनम् । न० प्रापणे ॥ प्रणीयते ।

णीञ्प्रापणे । ल्युट् ॥

प्रणयवान् । त्रि० प्रेमविशिष्टे ॥

प्रणयी । पुं० स्वामिनि ॥ त्रि० स्नेहव-
ति ॥ प्रणयोऽस्यास्ति । इनि० ॥ अ-
र्थिनि ॥

प्रणयिनी । स्त्री० भार्यायाम् ॥

प्रणव । पु० तारे । मन्त्रादौ । वेदा-
दौ । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तयावे-
दा प्रणवेचप्रतिष्ठिता । बाङ्मय
प्रणव, सर्वतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥

प्रणमन्तिह्य वेदास्तस्मात् प्रणव-
उच्यतेइतिसनत्कुमारवचनम् ॥

प्रणम्यते इतिप्रणव ॥ नमे
कर्मणिघञ् सन्नापूर्वकत्वादङ्गदङ्ग
भावः । पृषोदरादित्वान्मस्यव ।

प्रणम्यतेस्तुयते । श्नुस्तुतौ । ऋदोर-
प् ॥ यदा प्रणम्येतिप्रकर्षेणस्तौतिप्र
मेश्वरम् । श्नु० । पञ्चादाच् । उपस

पूणाय्य :

गादितिणत्वम् ॥

प्रणष्ट । त्रि० प्रकर्षेणनाशयुक्ते ॥

प्रणाद । पुं० तारशब्दे ॥ श्रवणाम-

ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोत

स्थितेवातेशृणोतिविविधान्स्वरान्

। मेरीमृदङ्गशङ्खानाकर्णनाद सञ्

च्यते ॥ अनुरागजेशब्दे । प्रीतिजन

तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष

कृत्शीत्कृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश

ब्दे प्रणाद शीत्कृततन्त्रामितिशब्दा

र्थव । प्रणदनम् । णदअव्यक्तेशब्दे ।

घञ् । उपसर्गादसमासेपौतिणत्व ॥

प्रणाम । पु० प्रणतौ प्रणिपाते । भ

क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप

कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग

पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोभ्यां

म्यद्वाग्राञ्ज नुभ्या मुरसाशिरसाह

शा । मनसावचसाचेति प्रणामोष्टा

ङ्गैरित् । बाहुभ्याञ्चैवजानुभ्या

शिरसावचमाहशा । पञ्चाङ्गोपप्रणा

म, स्यात्पूजामुपवराविमौ ॥ एक

हस्तप्रणामश्चएकवापिप्रदक्षिणम् ।

अकालेदर्शन विष्णोर्हन्तिपुण्य पुरा

कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमपृच्छत्वे

। घञ् ॥ य शूद्रेणार्चितलिङ्गवि

ष्णुवाप्रणमेद्विज । निष्कृतिस्त

स्यनास्थेवप्रायश्चित्तायुतेरपि ॥

प्रणाय्य । त्रि० अभिलाषविषयिर्जिते

॥ असम्भते ॥ प्रणीयते । णीञ्० ।

प्रणिहित

प्रणाय्योसम्भतावितिसाधु ॥ प्रणा
य्य साध्वनिन्दितद्रुतिचिकाण्डशे
ष ॥

प्रणाल । पु० कृत्रिमजलनि सन्ध
मार्गे । पयनाला० पनाला० इ०
भा० ॥ नल्यते । शलबन्धने । क-
र्मणिघञ् । उपसर्गादिति शत्वम् ॥
प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृत्रि
माम्बुनि सरणमार्गे । पयनाली-
पनाली० इ० भा० ॥ गौ० डौष् ॥
प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्य-
प्यंशे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने ।
अभियोगे । समाधौ । मनसोबिष
यान्तरवारणे । चित्तैकाग्र्ये ॥

प्रणिधि । पु० अनुचरे ॥ गूढपुरुषे ।
चरे ॥ प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने
॥ प्रणिधानम् । प्रणिधीयतेवा । डु-
धाञ् । उपसर्गघो, कि, प्रकर्षे
णनिधीयतेच्चेयमत्रवा ॥

प्रणिमात । पु० अनुनये । प्रणतौ ।
प्रकर्षेणभक्तिश्रद्धातिशयेननौचै प
तने । दीर्घनमस्कारे ॥ दण्डवत्पत
ने ॥ प्रकृष्टोनिपात ,

प्रणिहित । चि० निश्चले । समाहि-
ते ॥ सम्प्राप्ते ॥ न्यस्ते । स्थापिते ।
निहिते ॥ प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ् ।
। क्त । दधातेर्हि अत्यन्ताप्ते ॥
प्रणिधिकर्मणानियुक्ते ॥

प्रतनु .

प्रणीत । पुं० सस्कृताग्नौ ॥ प्रकर्ष
नीत ॥ चि० क्षिप्ते ॥ उपसम्पन्ने
। पाकेनसस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहि
ते । कृते ॥ प्रवेशिते ॥ प्रणीयतेस्म
। शीञ् । कर्मणिक्त ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमनाः । चि० हृष्टचित्ते ।
प्रणीता । स्त्री० यज्ञपात्रविशेषे । वि-
ष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥
टाप् ॥

प्रणुत । चि० स्तुते ॥ प्रणूयतेस्म ।
णुस्तुतौ । क्त ॥

प्रणुन्न । चि० कम्पिते ॥ प्रकर्षेणनु-
न्नः ॥

प्रणोता । चि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वा
सामपि विद्यानाप्रणोताभगवान्शिव
हृति ॥

प्रणोय । चि० वशीभूते । वश्ये ॥
प्रकर्षेणनेतुशक्य , । शीञ् । अची
यत् ॥

प्रणोद्य । चि० प्रत्याख्येये ॥

प्रतत , । चि० अभिव्यक्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रतति , । स्त्री० विस्तृतौ ॥ वल्याम् ॥

प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तचित्तौ
चसञ्ज्ञायाम् ॥

प्रततौ । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तारे ॥
कृतिकारादिति डौष् ॥

प्रतन । चि० पुरातने ॥ नक्षपुराणे
प्रादितिचशब्दात्तनपप्रत्यय ॥

प्रतनु । चि० उत्कृष्टे ॥

प्रतानिनी

प्रतमक . । पुं० तमकप्रभेदे ॥ पिप्ता
नुवङ्गज्वरादियोगेनतमकस्यैवप्रतम
कसञ्ज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्च्छापरीत
स्यविद्यात्प्रतमकन्तुतम् । उदावर्त्त
राजोऽजीर्णक्लिन्नकायनिरोधतः ॥
तमसावर्द्धतेऽत्यर्थशीतैश्चाशुप्रशाम्य
ति । मज्जतस्त्रमसीवास्यविद्यात्प्र
तमकन्तुतदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्के । ऊहे ॥

प्रतर्दनः । पुं० भगवति ॥ प्रलयैभूता
निप्रकर्षेणतर्दतिहिनस्ति । तर्दहि
सायाम् । नन्द्यादिच्चात्ल्यु . ॥ ऋ
षिविशेषे । दिवोदासात्मजेकोशि-
राजे ॥ प्रकर्षेणतर्दयत्यभिभवतिस्त्र
शत्रून् . इति ॥

प्रतल । पुं० चपटे । तताङ्गुलिकरे ।
थाप० इ० भा० ॥ न० पातालवि०
॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् , अ-
च् ॥ सङ्गतले ॥ प्रततेप्रक्षिष्टेतलेच
च ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रताम्यति ।
तमुकाङ्क्षायाम् । क्तिप् । अनुना-
सिकस्येतिदीर्घः । मोनोधातोः ॥

प्रतान . । पुं० तन्तुसयुक्तेषुचपुशाला
ब्रूभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ वि-
स्तारे ॥ प्रतननम् । प्रतन्यतेवा ।
तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्तौ ॥ अ-
पतानकास्यैवायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवक्ष्याम् ॥

प्रतारणम्

शाखापत्रप्रचय प्रतान कुटित-
न्तुर्वा ॥ सोऽस्यस्याः । इन्नन्तान्डी
प् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रताप . । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोष
दण्डजितेजसि ॥ कोषोधनम् . दण्डो
दमः तद्धेतुत्वात्सैन्यमपिदण्डः ।
ताभ्यांयत्तेजो जायतेतस्मिन्निति-
यावत् ॥ प्रतापयति . अनेन । तप०
। ग्यन्तः । पुसौतिघः प्रतपनंवा ।
भावेघञ् ॥ अर्कबुद्धे ॥ प्रतापौपौरु-
षातपावितियादव . ॥

प्रतापकः । पु० रवे . पाश्र्वगान्तरे ॥

प्रतापनः । पुं० नरकविशेषे । कुम्भी
पाके ॥ न० पौडने ॥ प्रतापयति-
। तपदाहे । ल्यु . ॥

प्रतापवान् । चि० श्रवणमात्रेशशत्रुवि-
दारकत्वेनप्रशस्तपौरुषे ॥

प्रतापमः । पु० अलर्के । शुक्लार्कबुद्धे
॥ प्रतापचक्षुस्तेजः स्यति । षो० ।
क . ॥ प्रकृतास्ताप्रसायेनवा ॥

प्रतापान्वितः । चि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापौ । चि० शत्रुतापके ॥ प्रताप-
यितुंशीलमस्य । ताच्छील्येणिनि .
॥ तेजस्विनौ ॥ अतद्गनिठनाविती-
निः ॥

प्रताम् । अ० म्लानौ ॥

प्रतारक . । चि० वक्षके ॥ प्रतारयति
। तृ० । खल्ल् ॥

प्रतारणम् । न० वक्षने ॥

प्रतिकूल :

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदो
च्छसिवशोक्तं जगदेकेनकर्मणा ।
उपास्यताकलौकल्पलतादेवीप्रतार
णेति० धूर्त्तजल्पितम् ॥

प्रतारणाय । त्रि० वञ्चनीये ॥
प्रतारितः । त्रि० व्यसिते । वञ्चिते
कृतप्रतारणे ॥

प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्यम्भूता
स्थाने ॥ आभिमुख्ये ॥ साकार्ये
। स्तोके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥
लक्षणे ॥ प्रतिदाने ॥ क्षेपे ॥
निश्चये ॥ प्राप्तिः प्रयते वा ।
बाहुलकाड्डति० ॥ व्यावृत्तौ ॥
प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ
स्वभावे ॥

प्रतिक । त्रि० कार्षापणिके ॥ का
र्षापणेनक्रोतः । कार्षापणाद्विठन्
वक्तव्यः ० प्रतिरादेशश्च ॥ ५५
प्रतिकी ॥ स्त्री ॥

प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । वेशे ।
कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्गप्रतिस्था
तवाकर्म । शक्तपार्थिवादि ॥ वस
नदिपञ्चकर्मस्वितिभिषज ॥

प्रतिकारः । पु० प्रतीकारे ॥ समे०
। भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृजोघ
ञ् ॥

प्रतिकूप । पु० परिखायाम् ॥

प्रतिकूलः । त्रि० अननुकूले । प्रस
व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु

प्रतिग्रहः .

द्वार्थे ॥ प्रतीपकूलात् । प्रतिकूल
मन्दोद्विलक्षणयाविरुद्धे वर्त्तते०
प्रतिलोमवत् ॥ आत्मनः प्रति
कूलानिपरेषानसमाचरेत् ॥

प्रतिकृतिः । स्त्री० अर्चायाम् ॥ प्र
तिनिधौ । दृशचर्मकाष्ठादिनि
मित्तेप्रतिमापर्यायेवस्तुनि ॥ प्र
तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृतिः । प्रति
निधे कृतिर्वा ॥

प्रतिकृष्टः । त्रि० शुद्धे ॥ द्विरावृत्त्या
कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यते स्म ॥ कृष०
। क्त० ॥

प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र
तिकरणम् । कृज् शच ॥

प्रतिक्षणम् । अ० पौनः पुन्ये ॥

प्रतिक्षयः । पु० रक्षके ॥

प्रतिक्षिप्तः । त्रि० वारिते । प्रति
हते ॥ प्रेषिते ॥ आह्वयप्रेषि
तोयस्तुप्रतिक्षिप्तः सञ्च्यते ॥
भेषजे ॥ कृताधिक्षेपे ॥ अधि
क्षिप्ते ॥ अधिक्षिप्यते स्म । क्षिप
प्रेरणे । क्त० ॥

प्रतिक्षेपः । पुं० प्रत्याख्यानं ॥

प्रतिगतम् । न० प्रतिलोम्नि ॥ प
क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया
ते ॥

प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्राणं ॥

प्रतिग्रहः । पुं० स्वीकरणे । स्वीकृ
तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्थपक्षा

प्रतिघ्नम्

द्विन्नसङ्घातेऽनीके ॥ प्रतिगृह्य
 तेऽनेन । ग्रहवृद्धिप ॥ पतद्
 ग्रहे ॥ द्विजेभ्योविधिवद्देये ॥ दान
 द्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रिया
 कारे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रहउपा
 दाने । विभाषाग्रह इतिपक्षेऽच्
 ब्राह्मणस्यार्थः । प्रतिग्रहाज्जित ।
 यथा । प्रतिग्रहाज्जिताविप्रेक्षत्रि
 येश्वरनिर्जिताः । वैश्वेन्याया
 ज्जिताश्चार्थाः । शूद्रेऽश्वेष्वयार्जि
 ताः ॥ अयाचितप्रतिग्रहेदोषाभा
 बोयथा । अयाचितोपपन्ने तुनास्ति
 दोषः । प्रतिग्रहे । अमृतं तं विदु
 र्देवास्तस्मात्तन्नैवनिर्णयेत् ॥
 प्रतिग्राहः । पुं० पतद्ग्रहे । आचमन
 के । प्रोक्षणे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह
 । विभाषाग्रहइतिपक्षेण । ॥ प्रति-
 ग्रहणे ॥
 प्रतिग्राहितः । त्रि० स्त्रीकारिते ॥
 प्रतिघ्नः । पुं० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥
 प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्य-
 तइतिडेन्यङ्कादित्वात् कुत्वम् ॥
 मूर्च्छायाम् ॥
 प्रतिघातः । पुं० प्रतिवन्धे ॥ प्रतिह
 ननम् । हन० । घञ् । हनस्तो-
 चिसालो । होहन्तेरितिकुत्वम् ॥
 प्रतिघातनम् । न० मारणे ॥ हन्तेः
 स्तार्थेऽण्ताल्लुट् ॥
 प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिज्ञा

प्रतिच्छन्दः । न० प्रतिरूपे ॥
 प्रतिच्छाया । स्त्री० प्रतिविम्बे ॥ प्र
 कृष्टाच्छाया ॥
 प्रतिजिह्वा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥
 प्रतिजल्पः । पुं० वाक्यविशेषे ॥
 प्रतिजागरः । पुं० अवेक्षायाम् । प्रत्यवे
 क्षणे ॥
 गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ प्रति-
 जागरणम् । जागृ० । घञ् । जा-
 ग्रोऽवीतिगुणः ॥
 प्रतिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् ।
 रसनकाङ्गे । आलजिव० इ० गौ०
 प्रतिजिह्विका । स्त्री० तालुमूलस्थक्षु
 द्रजिह्वायाम् । प्रतिजिह्वायाम् ॥
 घणिकायाम् ॥
 प्रतिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गी
 कारे । साध्याभिधायिकायावाचि ॥
 नृपाणांप्रतिज्ञापरिपालनस्वर्गसाध
 नमितिबृहत् ॥ कर्तव्यत्वप्रकारक
 ज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमितौ
 गदाधरी ॥ साध्यनिर्देशः । प्रति
 ज्ञा ॥ इ० गोतमसूचम् ॥ ३३ ॥
 साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देशः । सप्र
 तिज्ञा ॥ साधनीयस्यवह्निमत्वादि
 नापर्वतादि । ——— (†*†) ———
 तथाचपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षेसा
 ध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोध
 कशब्दइत्यर्थः । निगमनवाग्यायच
 साध्यांश्च । साध्यतावच्छेदकातिरि

प्रतिज्ञान्तरम्

क्ताप्रकारकत्व वाच्यम् । तदर्थं च
साध्यतावच्छेदकप्रकारतः बिलक्षण-
प्रकारताशून्यत्वम् । तेन प्रमेय-
वत् साध्यत्वेनासिद्धिः । उदासीन-
वाक्यवारणाय च न्यायान्तर्गतत्वे स-
ति प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नप-
क्षकप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छि-
न्नसाध्यविषयता बिलक्षणविषयता-
कप्रबोधाजनकत्वे सति प्रकृतपक्षे प्र-
कृतसाध्यबोधजनकत्वतत्प्रतिज्ञा-
त्वावयवत्वादिकपरिभाषाविशेषवि-
षयत्वरूपम् । तत्तद्व्यक्तित्वरूपञ्चे-
त्यपि वदन्ति ॥ प्रतिज्ञायते । इति
॥ प्रतिपूर्वाज्जानातेरातश्चोपसर्गद्व-
यङ् । टाप् ॥

प्रतिज्ञातः । त्रि० अङ्गीकृते ॥ प्र-
तिज्ञायते स्म । क्तः ॥ प्रतिज्ञात-
श्चरामेण तदा बालिवधप्रतीतिरामा-
यणम् ॥

प्रतिज्ञानम् । न० अङ्गीकारे । प्रति-
ज्ञायाम् ॥ प्रतिपूर्वकजानाते-
त्यङ् ।

प्रतिज्ञान्तरम् । न० नियहस्थानवि-
प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधधर्मविकल्पा-
तत्तदर्थनिर्देशः प्रतिज्ञान्तरम् ॥

४६ ॥ प्रतिज्ञातस्यार्थस्य प्रतिषे-
धे कृते तद्वृणोहिधीर्षयाधर्मस्य
धर्मान्तरस्य विशिष्टकल्पो विकल्प-
स्तस्मात्विशेषणान्तरविशिष्टतया

प्रतिज्ञाविरोधः

प्रतिज्ञातार्थस्य कथनमिति फलिता-
र्थः । प्रतिषेधइत्यनेन भट्टिति-
सवरणे बिलबेनापि स्वयं दूषणवि-
भाव्यविशेषणेन दोषइत्युक्तम् ।
प्रतिज्ञातार्थस्यैतत्पक्षक्षणम् ॥
हेत्वतिरिक्तार्थस्यैतत्त्वम् । तेन
उदाहरणान्तरमुपनयान्तरञ्च प्रति-
ज्ञान्तरत्वेन सङ्गृहीतं भवति ।
इदञ्च पक्षसाध्यविशेषणभेदात् प्र-
त्येकद्विविधम् । यथा शब्दोऽनि-
त्यइत्युक्ते ध्वनौ बाधनपरेण प्रत्यु-
क्ते वर्णात्मकः शब्दः पक्षइति प्र-
तिज्ञान्तरम् । नचेदमर्थान्तरम् ।
प्रकृतोपयोगात् । नचेयं प्रतिज्ञा-
हानिपूर्वोक्तस्यापरित्यागात् ।
एवमपर्वतो बह्निमान् सुरभिमलिनधू-
मवत्त्वादित्युक्ते कृष्णागुरुप्रभवव-
ह्निमानित्यत्र एव तादृशवह्नीसाध्ये-
यः सुरभिमलिनधूमवान्सर्वह्निमा-
नइत्युदाहरणे न्यूनत्वेन प्रत्युक्ते ।
सतादृशवह्निमानित्यत्र । एवमन्यद-
प्युच्यम् ॥

प्रतिज्ञाविरोधः । पुं० नियहस्थानवि-
शेषे । प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोधः प्रति-
ज्ञाविरोधः ॥ ४७ ॥ अत्रच प्रति-
ज्ञाहेतुपदे कथाकालीनवाक्यपरे ।
तथाच कथायाम्बवचनार्थविरोधः ।
अद्यपि काचनसमः पर्वतो बह्निमा-
न इदो बह्निमान् इदत्वात्पर्वतो ब-

प्रतिज्ञाहानि

क्लिमान्काञ्चनमयधूमादित्यादी हे
त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापिउ-
पधेयसङ्करेऽस्य पाधेरसाङ्कर्यान्नदो
ष । नचासङ्कीर्णस्थलाभावः ॥
पर्वतोवक्लिमान्धूमात्तयोयोधूमवान्
सनिरनिरित्युदाहरणे ॥ निरग्निश्चा
यमित्युपनयेचतत्सत्वात् ॥ एवनि
गमनेपिबोध्यम् ॥ ४७ ॥

प्रतिज्ञासन्न्यासः । पुं० नियहस्या
नविशेषः । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञाता
यस्यापनयनप्रतिज्ञासन्न्यासः ॥ ४८
॥ पक्षस्यस्वाभिहितस्यपरेणप्रतिषेधे
कृतिसत्तितत्परौजिहीर्षयाप्रतिज्ञा
तार्थस्यअपनयनमपलापइत्यर्थः ॥
यथा । शब्दोऽनित्येन्द्रियकत्वादित्यु-
क्तौ सामान्ये व्यसिचारेणपरेणपू-
त्युक्तौ कएवमाहशब्दोऽनित्यइति ॥
४८ ॥

प्रतिज्ञाहानि । स्त्री० नियहस्यान-
वि० ॥ पुं० तिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास्व-
दृष्टान्तेपुं० तिज्ञाहानिः ॥ ४५ ॥ पुं-
तिकक्षोदृष्टान्तो यच्चसप्रतिदृष्टान्तः
परपक्षः स्वः स्वीयः दृष्टान्तोयच्च
सखदृष्टान्तः स्वपक्षः । तथाचस्व-
पक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञापुं० तिज्ञाहा-
निः सुयविशिष्टाभिहितपरित्याग-
इतिफलितार्थः । सिद्धान्तस्तुसुयवि-
शिष्टानाभिधीयतइति नापसिद्धान्त-
साङ्कर्यम् । सेयपक्षहेतुदृष्टान्त सा

प्रतितालः ।

ध्यतइत्यहानिभेदात्पञ्चधाभवति
। यथाशब्दोऽनित्यः कृतकत्वादित्यु-
क्तौ ॥ प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयो
यमित्युत्तरिते ॥ अस्तुतर्हिघटएव-
पक्षइति । एवतत्रैवऐन्द्रियकत्वादित्यु-
क्तिहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रत्युक्तौ
अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एव
पर्वतोवक्लिमान्धूमात् अयोगोलक-
वदित्युक्तौ ॥ दृष्टान्तः साधनविकल-
इति प्रत्युक्तौ ॥ अस्तुतर्हिमहानसव-
दिति । एवमत्रैवसिद्धसाधनेचप्रत्यु-
क्तौ ॥ अस्तुतर्हिद्वन्वनवानिति । अ-
न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादिः ।
यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्तौ असम-
र्थविशेषणत्वेनप्रत्युक्तौ ॥ अस्तुतर्हि-
धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेयः । चि० प्रतिज्ञातुयोग्ये ॥
पुं० स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्तः । पुं० सिद्धान्तवि-
शेषः ॥ समानतन्त्रसिद्धः ॥ २६ ॥
समाशब्दएकार्थः तेनैकतन्त्रसिद्ध-
इत्यर्थः । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसि-
तोर्थः । तथावादिप्रविवाद्ये कत-
रमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित-
न्त्रसिद्धान्त इतिफलितार्थः । यथा
मीमांसकानाशब्दनित्यत्वम् ॥ २६ ॥
प्रतितालः । पुं० तालविशेषः ॥ यथा ।
कान्तारः समरोक्षश्चैकुण्ठोवाञ्छि-
तस्तथा । कथिता शङ्करेणैवचत्वा

प्रतिधान :

१. प्रतितालका . ॥
 प्रतिताली । स्त्री० तालकोदघाटनय-
 न्त्वे । तालौ० इ० भा० ॥
 प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमेये ॥
 स्वामिनेन्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्यप्रति
 निर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रती
 पवादानम् ॥
 प्रतिदारणम् । न० आजौ । युद्धे ॥
 प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥
 प्रतिदिवा । पु० सूर्ये ॥ प्रतिदिव्यति
 । दिवु० । कनिन्युवृषितक्षिराजि
 धन्विद्युप्रतिदिवङ्गतिकनिन् ॥ दि
 वसे ॥ प्रतिदिव्यन्त्यस्मिन्नित्यधि
 कारणेकनिन् ॥
 प्रतिदृष्टान् । पु० परपक्षे । प्रतिकू
 लदृष्टान्ते ॥
 प्रतिदेयम् । त्रि० क्रीतद्रव्यस्यदुष्क्रीत
 बुद्ध्यापराधत्त्यदाने ॥ यथा । क्रीत्वा
 मूलेनय पण्य दुष्क्रीतमन्यतेक्रयी
 । विक्रोतुप्रतिदेय तत्तस्मिन्नेवाङ्गा
 विक्षतम् ॥ इतिमिताक्षरा ॥
 प्रतिद्वन्द्वी । त्रि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ वि
 रोधिनि ॥ तत्तेदन्ते स्वतान्यत्वे त्व
 न्ताहन्ते परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया
 लोकेप्रसिद्धेनात्रसशय . ॥
 प्रतिधुनि । पुं० प्रतिरवे । प्रतिश-
 व्दे ॥
 प्रतिधान . । पुं० प्रतिश्रुति । प्रतिश
 व्दे ॥

प्रतिनिर्देश .

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वा
 दादिभिः सम्भावने ॥
 प्रतिनप्ता । पुं० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रे ॥
 प्रतिनवः । त्रि० नूतने ॥ प्रतिनूयते
 णु० । ऋदोरप् ॥
 प्रतिनिधि . । पु० मुख्यसदृशे ॥
 ॥ मुख्यस्याभावेतत्सदृशोयउपादौ
 यतेसप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा व्रता
 दावत्यन्तासामर्थ्ये सति० पुत्र वावि
 नयोपेतभगिनौभ्रातर तथा । एषा
 मभावएवान्यब्रह्मणविनियोजयेदि
 ति गरुडपुराणम् ॥ काम्ये प्रतिनि-
 धिर्नास्तिनित्य नैमित्तिकेहिंस ।
 काम्ये षूपक्रमादूर्ध्वमन्येप्रतिनि-
 धिविदुरिति ॥ कालमाधवीयवच
 नान्नित्यनैमित्तिकेकर्मण्येवप्रतिनि
 धिः कार्य ॥ विश्वैश्चदेवैः साध्यै
 श्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः । आपत्सु म
 रणाङ्गीतैर्विधे प्रतिनिधि करङ्गति
 मनु' । मुख्यस्यविधे सोमादेर्वैश्वान
 र्यादि . प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदेवा
 दिभिरनुष्ठितोऽतोसौमुख्यासम्भवे-
 कार्यान्तुमुख्यसम्भवेकार्यद्वत्यर्थ ॥
 प्रतिमायाम् ॥ प्रतिनिधीयते० सदृ
 शीकियते । डु- धाञ् ० । उपसर्गे
 घोः क्तिः ॥
 प्रतिनिन्द . । पुं० प्रतिधाने ॥
 प्रतिनियम . । पु० व्यवस्थायाम् ॥
 प्रतिनिर्देश . । पुं० प्रतिपाद्यतयाविधे ॥

प्रतिपत्० द्

यतयावाकीर्तने ।

प्रतिपक्ष । पु० अरौ शत्रौ ॥ विप
रोतसाधकत्वे नाभिमतं ॥ अन्तरा
ये ॥ सादृश्ये ॥

प्रतिपक्ष्य । चि० अवगन्तव्यं ॥

प्रतिपत्तिः । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्-
भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोधे
सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्त्ववच-
ने ॥ साध्यस्यसत्त्ववचनप्रतिपत्तिरु-
दाहृता ॥ प्रतिपदनमनधावा । प-
द० । क्तिन् ॥ मौमांसकमतेफलश-
न्यकर्माङ्गे ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपत्तिपटहः । पुं० लम्पापटहे ।
नगरा० इ० भा० ॥ प्रतिपत्ते ।
पटहः ॥

प्रतिपत्तयूयम् । न० द्रगडवाद्ये ॥

प्रतिपत्यभिसन्धिः । पु० प्राप्तिपत्यभिसन्धिः ॥
॥ प्रतिपत्ते । अभिसन्धिः ॥

प्रतिपत्रफला । स्त्री० लुद्रकारवेल्ह्याम् ।

प्रतिपत्रसिद्धा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपथिकः । चि० प्रतिपथप्राप्ते प्रा-
तिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । ठन् ॥

प्रतिपत्० द् । स्त्री० तिथिवि० । पक्ष-
तौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारू-
पा । वृद्धिरूपाचेच्छुक्ता । ह्रासरूपा-
चेत्कृष्णा ॥ तत्रजातस्यफलम् । म-
णिकनकविभूषा सयुतश्चारुकान्ति-
निर्जकुलकमलोद्घाटमार्तण्ड-
विम्ब । प्रतिपदिशशिपूर्णाख्य

प्रतिपालक

जन्म प्रतापीभवतिविमलवेशश्चारु-
केश पूजेश ॥ मती । सञ्चिदि । चेतना-
याम् ॥ द्रगडवाद्ये ॥ उप प्रतिपद्यते
क्रम्यतेऽनया । पदगतौ । सम्पदा-
दिच्वात्क्लिप् ॥ प्रतिपदनम् । कर-
णेवाक्लिप् ॥ तिथीनाप्रवरायस्माद्
ब्रह्मणासमुदीरिता । प्रतिपाद्याप-
देपूर्वेप्रतिपत्ते नसोच्यते ॥ अत्रचन्द्र-
दर्शनकारणयथा । अमावास्याघटी
शीध्याषष्ठ्याहर्मानसयुता । सूर्यरा-
हुघटौभ्यश्चे दधिकादृश्यतेशशीति
ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमानः । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्नः । चि० अवगते । विदिते ॥
अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥

प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्त० ॥

प्रतिपर्णशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादकः । चि० प्रतिपत्तिजनके ।
बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपत्तौ ॥
बोधके ॥ पद० । ग्यन्तः । भावे
ल्युद् ॥

प्रतिपादयिता । चि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादितः । चि० बोधिते ॥

प्रतिपादुकः । चि० प्रतिपद्यमाने ॥

लघपतपदेत्यादिना । उक्ञ् ॥

प्रतिपाद्यः । चि० बोधव्ये ॥ वक्तव्ये ॥

प्रतिपालकः । चि० पालनकर्त्तरि ॥

प्रतिपालयति । पारक्षणे । गबुल् ॥

प्रतिबन्ध .

प्रतिपालनम् । न० घोषणे ॥ रक्षणे ॥

प्रतिपालित . । चि० रक्षिते ॥

प्रतिपाल्य . । चि० प्रतिपालनीये ॥

प्रतिपिपादयिषा । स्त्री० प्रतिपादयि
तुमिच्छायाम् ॥

प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा
प्रतिप्रयाणेप्यमृतायमानामिति ॥

प्रतिप्रयात . । चि० प्रतिनिवृत्त्यगते ।
मिलकेलौटे० इ० भा० ॥

प्रतिप्रसव । पु० निषिद्धस्य पुनर्विधाने ॥

प्रतिप्रसूत . । चि० प्रतिप्रसवविशिष्टे
॥ सामान्यशास्त्रविहित क्वचिच्छा
स्त्रेण प्रतिषिद्धं पुनर्विधीयमानं हि प्र
तिप्रसूतमुच्यते ॥ पुन सम्भाविते ॥

प्रतिप्रसूता , पु० ऋत्विग्विशेषे ॥

प्रतिप्रियम् । न० प्रत्युपकारे ॥

प्रतिफलनम् । न० प्रतिविम्बे ॥ चि०
तुल्यफले ॥

प्रतिफलम् । न० प्रतिविम्बे ॥

प्रतिफुल्लः । } पु० प्रफुल्ले ॥

प्रतिफुल्लक । }

प्रतिवह । चि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥

प्रतिवध्यतेस्म । वन्धवन्धने । क्तः ॥

प्रतिवन्धविशिष्टे ॥

प्रतिवन्ध्य . चि० प्रतियन्धनीये । प्र
तिवन्धाहे ॥

प्रतिवन्ध . पु० प्रतिष्टम्भे । कार्यप्र
तिघाते ॥ प्रतिवन्धनम् । वन्ध० ।
घञ् ॥

प्रतिभानम्

प्रतिवन्धक . चि० प्रतिरोधके । वा
धके ॥

प्रतिबन्धि . पु० अनिष्टान्तरप्रसञ्ज
केवाक्यविशेषे । प्रतिवन्धे ॥ प्रति
वन्धेरनुत्तरत्वम् ॥

प्रतिबल . चि० समानबलौ ॥ शक्ते
। समर्थे ॥

प्रतिबोध . पु० स्फुटने ॥ निद्राप-
गमे ॥ गुरुपदेशे ॥

प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे
॥ अव्ययविभक्तौत्यादिनायथार्थेऽव्य
यीभावः ॥ बोधाभिमुखे ॥

प्रतिभयम् । न० भये ॥ चि० घोरे ।
भयङ्करे ॥ प्रतिगतभययेन । प्रादि
समास , प्रतिगतभयमस्मिन् ।
प्रादिभ्योधातुजस्येतिवा ॥

प्रतिभयाकरः । चि० भयङ्कररूपे ॥
प्रतिभयमाकरोयस्य ॥

प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायाबुद्धौ ॥
ज्ञानबीजभूतेसंस्कारविशेषे ॥ नव
नवोन्मेषशालिन्याबुद्धौ ॥ प्रज्ञा
नवनवोन्मेषशालिनौप्रतिभामता
॥ पञ्चमगृहे ॥ प्रतिभानम् । भा०
। आतश्चेत्यङ् ॥

प्रतिभाग . पु० राक्ष्माप्रतिदिनयाज्ञे
फलकुसुमशाकटणाद्युपायने ॥

प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥
जन्मान्तरागतसंस्कारविशेष क
वित्त्वबीजप्रतिभानमिति वामन

प्रतिमा

सूत्रम् ॥

प्रतिभानवान् । त्रि० प्रतिभाविशिष्टे
॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभान
मम्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिक
बुद्धिमति ॥

प्रतिभान्वितः । त्रि० प्रगल्भ ॥ प्रति
भयाञ्जनित ॥

प्रतिभामुखः । त्रि० प्रगल्भे ॥

प्रतिभार्गवः । पुं० प्रतिशुक्ले ॥ यद्दिग्ग
त समुदयेद्विचरेद्यच्चगोलके ।
यद्द्वारभेषुविचरेत्त्रिविधः । प्रति
भार्गवः ॥ एकग्रामेचतु शाले
दुर्भिक्षे राष्ट्रद्विषवे । प्रतिनानीय
मानायाः पुर शुक्रोनदुष्यतीति
नववध्वगमनेदीपिका ॥

प्रतिभासः । पु० प्रतीती ॥

प्रतिभाहानिः । स्त्री० बुद्धिनाशे ॥

प्रतिभू । पुं० लग्नके । धनिकाधम
र्णयोर्मध्यस्थे । जामन्ड० पारसी
यभापा ॥ सत्रिविध एकोदर्शन
प्रतिभू । द्वितीयोदानप्रतिभू ।
अपरः प्रत्ययप्रति भूरित ॥ प्रति
० प्रतिनिधिर्भवति । भू० । भुव ।
सन्नान्तरयोरितिक्लिप् ॥ निर्णेत
रि ॥

प्रतिमः । त्रि० उत्तरपदस्थोय स्वस
दृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आत
इत्यङ् ॥

प्रतिमा । स्त्री० गजदन्तस्यबन्धे

प्रतियातना

अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादि
निर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनया ।
माङ्माने । आतस्योपसर्गइत्यङ्
॥ उपमायाम् ॥

प्रतिमानम् । न० प्रतिच्छायायाम् ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिकृत्यामीयतेऽ
नेन । माङ्माने । ल्पुट् । गज
कुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥
दन्तयोरुभयोर्मध्य प्रतिमानमिति
स्मृतम् । बाह्वित्याधोभागे ॥ प्रति
मीयतेऽनेन । मीञ्हिसायाम् ।
करणेतिल्पुट् । मौनातिमीनोती
त्यात्त्वम् ॥

प्रतिमार्गकः । पुं० पुरविशिषे ॥ उट्ट
ङ्गे ॥

प्रतिमुक्तः । त्रि० आमुक्ते । परिहित
कञ्चुकादौ भटे ॥ प्रतिसुच्यतेस्म
। मुच्ल् ० । क्त ॥

प्रतिमुखः । पु० नाटकसन्ध्यन्तरे ॥
अभिमुखे ॥ विमुखे ॥

प्रतियत्नः । पुं० गुणाधाने । सस्कारे
॥ लिप्सोयाम् ॥ उपग्रहणे ॥
त्रि० यत्नवति ॥ प्रतियत्नम् ॥ प्रति
यत्नतेवा । यतीप्रयत्ने ० निकारा
दौवा । यजयाचेतिनङ् ॥

प्रतियातना । स्त्री० प्रतिकृतौ । प्र ति
विम्बे । प्रतिसायाम् ॥ प्रतिया
त्यतेऽनया । यतनिकारोपस्कारयो

प्रतिरोपणम्

। चु० । यथासंश्रयीयुच् ॥ तुल्यवा
तनायाम् ॥

प्रतियोगः । पु० विरोधे ॥ प्रति
युज्यते । अज् ॥ सम्बन्धे ॥

प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा
रागप्रतियोगीविरागः ॥ भत्प्र
तिपक्षे ॥ यथा ॥ प्रतिभोगिन
द्वयाप्रतियोगीनिवर्त्तते ॥ तुल्य
भक्षिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा ।
मन्त्रात्रप्रतियोगिकम् । विद्यमान
धस्तुमात्रनिरूपितमित्यर्थः ॥

प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरथः । पु० प्रतिलक्ष्णे ॥

प्रतिरथः । त्रि० प्रत्याह्वते ॥

प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० ।

प्रतिमायाम् ॥ प्रतिसदृशरूपं
अस्य ॥

प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्त्री०
कः ॥

प्रतिरोधा । त्रि० प्रतिकूलाचरण
शीले ॥

प्रतिरोधः । पु० तिरस्कारे ॥ जीर्णे
॥ सत्प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरोधकः । पु० जीरे । प्रतिबंध
के ॥

प्रतिरोधी । पु० जीरे । प्रतिरोधुं
शीलमस्य । रुधिरः । सपीतिथि
निः ॥

प्रतिरोपणम् । न० उत्खावपुना

प्रतिवासरः

रीपथे ॥

प्रमिलक्षः । पु० क्षाभि । सम्भन ॥

प्रतिलोमः । त्रि० बामे ॥ विलोमे
॥ अत्रप्रत्यङ्गवेत्यच् ॥

प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमकार्त्त
॥ उत्तमवर्णायामधमवर्णाज्जाते ॥

प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रति
वाक्ये ॥

प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥

प्रतिबद्धी । स्त्री० स्वस्तीकृतदोषसा
भ्ये ॥

प्रतिवसथः । पु० धाम्नि ॥

प्रतिवस्तूपमा । स्त्री० अलङ्कारवि०

प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे । प्रतिव
चनम् ॥ ग्यत् ॥

प्रतिवाणिः । स्त्री० प्रतिवाक्ये ॥

प्रतिवातः । पु० वायुवि० ॥ धीगुरुं
देशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स
प्रतिवात इत्युच्यते ॥

प्रतिवादः । पु० प्रत्याख्यानि ॥ प्रति
वदनम् । वद० । अज् ॥ विरोधे ॥

प्रतिवादौ । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवा
दोचक्षासि । इति ॥ प्रतिपक्षे

॥ यथा । अहात्त्वदंधियः पक्षः
कल्पितः पूर्ववादिना । इत्यात्
तत्पक्षसंबन्धप्रतिवादीतदीक्षरम्
॥ इतिषूहस्पतिः ॥

प्रतिवापः । पु० प्रतिवापे ॥

प्रतिवासरः । पु० प्रतिदिनि ॥

प्रतिशोर्षकम्

प्रतिवासी । चि० आसन्नगृहिणि ।
 प्रतिवेशवासिनि । परौसी० इ०
 भा० ॥ प्रतिवसति । बम० । य
 द्वादिणिनि ॥
 प्रतिविधानम् । न० प्रविद्यते ॥
 प्रतिविधि । पुं० प्रतीकारे ॥
 प्रतिविम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रति
 मायाम् ॥ तत्तदुपाधिप्रविम्बाका
 रेचितपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्विम्ब
 स्य । कुगतौतिसमासः ॥
 प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ।
 अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीप विष
 यस्या ॥
 प्रतिविष्णुक् । पुं० मुचुकुन्दवृत्ते ।
 मुचुकुन्दपुण्य० इ० प्रसिद्धे ॥
 प्रतिविहित । चि० सज्जिते ॥
 प्रतिवेश । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रति
 वासिनि ॥ प्रतिविशेषञ् ॥
 प्रतिवेशवासी । चि० प्रतिवासिनि ॥
 प्रतिवेशी । चि० प्रतिवासिनि ॥
 प्रतिशब्द । पु० प्रतिध्वाने । मुख्यस-
 दृशध्वन्यक्षरे ॥
 प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥
 प्रतिशासनम् । न० आहूयमुत्थादीना
 कार्येप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात्० शासुश्च
 नुशिष्टाविच्यस्मान्त्त्युट् ॥
 प्रतिशिष्टः । चि० प्रहिते । प्रेक्षिते ॥
 प्रत्याख्याते ॥
 प्रतिशोर्षकम् । न० निष्कुर्ये ॥

प्रतिषेधः

प्रतिशुक्ल । पुं० प्रतिभार्गवे ॥
 प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते
 नवाश्लेङ्गतौ । अ तस्योपसर्गङ्-
 ल्यङ् । टाप् ॥
 प्रतिश्याय । पु० पीनसे । नासास्त्रा
 बरोगे ॥ प्रतिक्षणश्यायते । श्यङ्
 । श्याद्व्यधेतिण ॥
 प्रतिश्रय । पुं० सभायाम् ॥ आश
 ये । आश्रये ॥ निवासे ॥ यज्ञगृहे
 ॥ प्रतिश्रयणम् । चचवा । श्रिञ् ॥
 । एरच् ० घोवा ॥
 प्रतिश्रवः । पु० अङ्गीकारे । अभ्यु
 पगमे ॥ प्रतिपूर्वाङ्कृतीते । ऋदो
 रप् ॥
 प्रतिश्रवणम् । न० आज्ञाङ्गीकरणे ॥
 प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिध्वाने ॥ श्रुश्र-
 वणे । सम्पदादित्वात्किप् । प्रति
 पृथमशब्द लक्ष्मी कृत्यश्रूयते० इ०
 प्रतिश्रुत् ॥
 प्रतिश्रुत । चि० स्वीकृते । अङ्गीकृते ॥
 प्रतिश्रूयतेस्मा । श्रु० । क्त ॥
 प्रतिषिद्ध । चि० निषिद्धे । प्रतिषेध
 विषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतभवती
 तियथा ॥
 प्रतिषेडा । चि० निषेधके । माशब्दि
 के । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥
 प्रतिषेधः । पुं० निषेधे ॥ यथा ।
 प्राधान्यनुविधेयप्रतिषेधप्रधानता
 । पर्युदासः सविज्ञी योयचोत्तरपदे ॥

प्रतिष्ठा

ननञ् ॥ इ० ॥ पर्युदासः ; सदृश
 ग्राहीप्रतिषेधोनिवर्तकः । इतिच ॥
 प्रतिषेधकः । चि० निषेधकर्त्तरि ॥
 प्रतिषेध्यः । चि० प्रतिषेधकर्त्तुं यो
 ग्ये ॥
 प्रतिष्कशः । चि० सहाये ॥ वार्ताह
 रे ॥ पुरोगे ॥ कशगतिशासनयो
 । प्रतिपूर्वोऽस्मात्पचाद्यचि० प्रति-
 ष्कशश्चकशेरितिसुट्पत्वञ्चनिपात्य
 ते ॥
 प्रतिष्कषः । पुं० चम्पारण्यौ ॥
 प्रतिष्ठम् । पु० प्रतिष्ठाते । प्रतिव-
 न्धे । रोधे । प्रतिष्ठनम् । षष्पु-
 रोधे । घञ् ॥
 प्रतिष्ठः । पुं० सुपाश्वर्णनामकवृत्ताई
 त् पितरि ॥ चि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥
 प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपाप्र
 तिष्ठाचपुण्यस्थपत्नी । यथा । पुण्य
 पत्नी प्रतिष्ठासापूजिता पुण्यदास
 दा । यथाविनाजगत्सर्वजीवन्मृ-
 तसममुने० तिभागवतम् ॥ ११)
 क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्म
 थापनायस्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥
 अनिकेताञ्चनाहारयेचसायगृहा-
 गता । तेषागृहस्थ सर्वेषाप्रति
 ष्ठायोनिरेवचेतिविष्णुपुराणम् ।
 योनिरन्नादिदानेनजीवनहेतु ॥ या
 गनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ सस्कार
 विशेषे ॥ तच्च ० यथाशक्तिकल्पना-

प्रतिष्ठितः

दिपूर्वकं प्रतिमाहृदयेतन्मूलमन्त्र
 विन्यासेनदेवतायाविशेषसन्निधि
 प्रतिष्ठेत्यायातम् । यद्योक्तं भविष्य
 पुराणे । कल्पनादियथाशक्ति कृत्वा
 तन्मूलमन्त्रकम् ॥ विन्यसेद्दयाम्भो-
 जेप्रतिमासुकताभवेदिति ॥ महा-
 कपिलपञ्चरात्रे । प्रतिष्ठाशब्दस-
 सिद्धिः । प्रतिपूर्वाच्चतिष्ठते ॥ व-
 द्दर्थत्वाद्भिपातानासस्कारादौपृते
 स्थितिः ॥ अर्थस्तदयमेतस्यगीयते
 शान्दिकैर्जनैः । विशेषसन्निधिर्यातु
 क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सन्मूर्त्तौभाव
 नामन्तैः प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥
 इति ॥ अकल्पिते ॥ प्रतितिष्ठ-
 त्वेति कल्पितरूपपरहितमकल्पित
 मुच्यते ॥ स्थानादपृच्छ्यतौ । प्र-
 तिपूर्वात्तिष्ठतेरातश्चोपसर्गइत्यङ् ।
 उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतु
 रक्षरपदो ॥ यथा । भास्वत्क-
 न्या० सैकाधन्या । यस्याः । कूले०
 कृष्णोऽखिलत् ॥
 प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रव-
 र्त्तिनः । पुरुषवसीराजधान्याम् । अ
 ह्मावर्त्तः । इ० विठूरः । इ० च यस्य
 प्रसिद्धिः ॥
 प्रतिष्ठापितः । चि० विनिवेशिते ॥
 प्रतिष्ठितः । चि० स्थात्यर्थेणस्थिते ।
 सस्थिते ॥ निष्पन्नयाने ॥ सस्का-
 ते ॥ प्रतिपूर्वः । ष्ठा० । गत्यर्थेति-

प्रतिसर :

क्षः । अतिस्थतीतीत्वम् । उपस-
र्गात् सुनीतीतिषत्वम् ॥ प्र ति
ष्टांगति । गौरवान्विते ॥ इतच् ॥
प्र तिष्ठितानां चाक्षीर्त्तिर्मरणादति
रिच्यते ॥

प्र तिष्ठितप्रज्ञः । चि० परमार्थनिष्ठ ॥
यः सर्वानामभिक्षे हससत्प्राप्यशु
भाशुभम् ॥ नाभिनन्दतिनर्हेष्टित-
स्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ यदासंहरते
आयकूर्मोद्धानौवसर्वशः । इन्द्रि-
याणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठि-
ता ॥

प्रतिसंख्यमानः । चि० अविभाग-
मापद्यमाने ॥

प्रतिभक्रमः । पु० महाप्रलये ॥

प्रतिसञ्चरः । पु० महाप्रलये ॥ सर्व-
त्रामैवभूतानांचिविधः प्रतिसञ्चरः ।
नैमित्तिकः ; प्राकृतिकस्तथैवाख्य-
न्तिकोमतः ॥ ब्राह्मोनैमित्तिक-
स्ते प्राकल्यान्ते प्रतिसञ्चरः । आख्य
न्तिकश्चमीचाख्य प्राकृतोद्विपरा-
द्विकः ॥

प्रतिसन्धानम् । न० अनुसन्धाने
॥ प्रतिसन्धीयते । डुधाञ् । ल्यु
ट् ॥

प्रतिसरः । पु० मन्त्रभेदे ॥ माल्ये ।

क्षजि ॥ कङ्कणे ॥ अणशुद्धौ ॥

चमूपुष्टे ॥ प्रातः काले ॥ पु०

न० मण्डने ॥ आरजे ॥ करसू-

प्रतिसूर्यक :

क्षे । कौगणा० इ० भा० ॥ त्रि०
नियोज्ये ॥ प्रतिसरति स० प्रचा
द्यच्च ॥

प्रतिसरा । स्त्री० कङ्कणिकाया
म् ॥

प्रतिसर्गः । पु० पुराणक्षेत्रवि-
भिदे । अनुसर्गः । वक्ष्यणः ; सृष्ट्यन-
न्तरं रुद्रादीनांसृष्टौ ॥ रुद्रो विराड्
मनुर्देवो भरीत्याद्यास्तुमानसाः ।
अयंसर्गपृथक्चक्रः ; प्रतिसर्गः ; स
संस्मृतः ॥ प्रतिसर्जनम् ० प्रति-
सृज्यते वा । सृजेर्घञ् ॥ प्रलये ॥

प्रतिसव्यः । चि० प्रतिकूले ॥

प्रतिसाध्यानिकः । पु० सागधे । सु
तिपाठके ॥

प्रतिसारणम् । न० दन्तादीनामहुल्या
घर्षणे ॥ दन्तभिन्नामुखानां घर्षण-
काल्कावलेहके । शनैर्घर्षणमहुल्या
तदुक्तप्रतिसारणम् ॥

प्रतिसौरा । स्त्री० जवनिकायाम् ।
अवधानपथ्याम् । कनात० चिक्०
इ० भा० ॥ प्रातिसिनौति । प्रति-
सीयते वा । पिञ्बन्वने । भुसिचि-
भौनादीर्घस्येति क्रण् ॥

प्रतिसूर्यः । पु० कृकलासौ ॥ द्विती
यसूर्ये ॥

प्रतिसूर्यकः । पु० कृकलासौ ॥ उप
सूर्यकमण्डले ॥ द्वितीयके ॥ अख्य-
कचरणं यथा । प्रतिसूर्यकः ; प्रशस्तौ

प्रतिहार :

दिवसकृदुत्थर्गसप्रभः स्निग्धः ॥
 वैदूर्यनिभः स्निग्धः शुक्लश्चैमसौ
 भिक्ष ॥ पीतोव्याधिनयति श-
 शोकरूपश्चक्षुकोपाय । प्रतिसूर्या
 षामालादस्य भयातङ्गनूपहर्षी ॥
 दिवसकृतः प्रतिसूर्योजलदकृदुद-
 ग्दक्षिणेस्थितोऽनिलकृत् । उभय
 स्थः सलिलभयं नृपमुपरिनिहन्त्य
 धोजनहा ॥ इति ॥

प्रतिष्ठः । चि० प्रस्थाख्याते ॥ प्र विते
 ॥ दत्ते ॥ प्रहिते ॥

प्रतिसोमा । स्त्री० महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्धा । स्त्री० स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्धी । चि० स्पर्धाविशेषे ॥ प्र-
 तिगर्जिते ॥

प्रतिहत । चि० द्विष्टेप्रतिस्खलि-
 ते । रुडे ॥ बडे ॥ प्रतिबडे ॥ प्र-
 तिहन्यतेऽस्म । क्त० ॥

प्रतिहति । पु० विनाशि ॥ प्रतिघा-
 ते ॥

प्रतिहन्ता । चि० विनाशके ॥ प्रतिह-
 न्ति । इन० । बहुलमन्यचापीति
 तृन् ॥

प्रतिहरणम् । न० इतस्ततोमयने ॥

प्रतिहर्ता । पु० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रति
 हरति । हञ् । बहुलमन्यचापी
 तितृन् ॥ चि० वारयितरि ॥ प्रति
 हर्तात्वमापदाम् ॥

प्रतिहार । पु० हारि । हारि । हा-

प्रतीक्षा

स्थि । हारपाले ॥ प्रतिष्ठितेऽनेना
 चवा । हञ् । चञ् । उपसर्गस्थे
 तिपाक्षिकोदीर्घाभावः ॥ प्रतिहर-
 णम् । भाषेचञ् । प्रतिहारोजनवा-
 रणमस्यस्य । अर्थभाष्यच् ॥ साम
 भक्त्यन्तरे ॥ पाक्षभक्तिकस्यसाम्भ-
 त्त्यर्थमन्तौ ॥

प्रतिहारकः । पु० मायाकारे ॥ इन्द्र-
 जालादिकारके ॥

प्रतिहासः । पु० करवीरे ॥ प्रतीपो
 हासोऽस्य ॥ हासकप्रतिहास्ये ॥

प्रतीकः । पु० अङ्गे । अवयवे ॥ चि०
 प्रतिकूले । प्रतीमे । विलीमे । प्रति
 गताङ्गैर्लक्ष्यैर्ययेनवा । नद्युतमेति
 कप् ॥ प्रत्येति० प्रतीयतेवा । इण्-
 गतौ । चलीकादयश्चेति साधुर्वा ॥

प्रतीकारः । पु० कृतापकारस्यप्रत्यप-
 कारे । वैरशुद्धौ ॥ स्वप्राणादिबाणा-
 यव्यापारे ॥ प्रतिकरणम् ।
 हञ् । चञ् । उपसर्गस्थेतिदीर्घः
 ॥ उपाये ॥ त्रिकिक्षायाम् ॥

प्रतीकाशः । पु० उपमायायाम् । उ-
 त्तरपदस्थित्यास्वसद्वचने ॥ प्रति
 काशते । काशदीप्तौ । पचाद्यच् ।
 इकः काशइत्युपसर्गस्थदीर्घः ॥

प्रतीक्षणम् । न० प्रतीक्षायाम् ॥ ईच् ।
 ल्युट् ॥

प्रतीक्षा । स्त्री० प्रतीक्षणे । निश्चाति
 प्राप्तीष्टार्थप्रतीक्षणे । ईक्षणम् । ईच्

प्रतीप :

दर्शनाङ्गनयो . । गुरोश्चेत्य . । टा
प् ॥

प्रतीच्य । त्रि० पूज्ये ॥ प्रतिप्राच्ये
॥ प्रतीक्षणीये ॥ प्रतीच्यते । ईक्ष०
। ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्रतिघात । पु० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रति
पञ्चादिनान्ते अञ्चस्ति सूर्यम् । अञ्च
गतिपूजनयो । ऋत्विगादिनाक्रि
न् । उगितश्चेति ङीप् ॥

प्रतीचीनः । त्रि० प्राग्भवे ॥ प्रत्य-
क् ॥ विभाषाश्चेरदिक्स्त्रियामि
ति ख ॥

प्रतीच्छक । त्रि० ग्राहके ॥

प्रतीच्छित । त्रि० दृष्टे ॥ गृहीते ॥

प्रतीच्य . । त्रि० प्रतीचिभवे ॥ द्युप्रा
गिति शैषिकीयत् ॥

प्रतीत । त्रि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ ह
ष्टे ॥ प्रख्याले ॥ प्राप्ते ॥ प्रस्थिते
॥ प्रत्येकमगात् ० प्रतीयते स्मृतिवा
। दूष्ण् . । गत्यर्थत्वात् ० कर्तरि०
कर्मणिवाक्त् ॥

प्रतीतिः । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥
सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीपः । पुं० चन्द्रवशीयर्क्षराजपुत्रे
। शान्तनुराजपितरि ॥ त्रि० प्रति
क्वले । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥
अलङ्कारविशेषि ॥ यथा । प्रतीपमुप
सासमरामपेयत्वकल्पनम् । खड्गो

प्रतीप .

चनसमपद्य त्वद्वक्तृसदृशीविधु ॥

प्रसिद्धोऽमानोपमेय प्रातिलोभ्यात

प्रतीपम् ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमा

नकान्तिसलिलेमग्नन्तदिन्दीवरमे

घैरन्तरित प्रियेतवमुखच्छायानु

कारीशशी । येपित्वद्गमनानुका

रिगतयस्ते राजहसागतास्त्वत्साह

श्रविनोदमात्रमपि मेदैवेन नक्षम्य

ते ॥ अन्योपमेयलाभेन वर्ण्यस्याना

दरश्चतत् ॥ अलङ्कारेणैवैवक्तृकान्त्या

चन्द्रोपितादृश ॥ अत्युत्कृष्टगुण

तयावर्ण्यमानस्य ० अन्यत्रस्तसादृश्य

मसहमानस्य उपमेयकिञ्चित्प्रदृश्यं

तावतावर्ण्यस्य तिरस्कारोद्वितीय

प्रतीप । पूर्वस्मादपि विच्छित्तिवि

शेषशालि । यथा । गर्भमसम्भाव्य-

मिमलोचनयुगलेन किं बहुसिभद्रे ॥

सन्तीदृशानिदिशिदिशिसरस्युन्ननु

नीलनलिनानि ॥ वर्ण्योपमेयलाभेन

तथान्यस्याप्यनादर । क क्रौर्यदर्प

स्ते मूल्योत्त्वत्तुल्या सन्ति हि स्त्रि

य ॥ अत्युत्कृष्टगुणतया क्वचिदप्यु

पमानभाव मसहमानस्या वर्ण्यस्य

वर्ण्यमुपमेयपरिकल्प्यतावतातस्या

पितिरस्कार पूर्वप्रतीपवैपरीत्ये

नतृतीयप्रतीपम् ॥ यथावा । अह

मेवगुरु सुदारुणानामितिहासा

हलमास्मतातदृश्य . । ननु सन्ति भ

वाहशानिभूयोभुवनेस्मिन्वचनानि

प्रतीपदर्शिनी

दुर्जनानाम् ॥ वर्ये नान्यस्योपमाया
 अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादो
 मुग्धाच्चित्वम् ॥ खाभ किलाम्बुजम्
 ॥ अवर्ण्येवर्ण्येयमित्यनिष्पत्तिवच
 नपूर्वेभ्यउत्कर्षशालिचतुर्थप्रतीप ।
 उदाहरणेमुधापवादत्वोक्त्याउपमि
 त्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा ।
 आकर्ण्यसरोजाच्चिवचनीयमिदमु
 वि । शशाकस्तववक्तुं क्षपामरैरुपमी
 यते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्यं
 मपिमन्वते । दृष्टञ्चेददनतस्या ।
 किपद्मिनेकिमिन्दुना । उपमेय
 स्यैवोपमानप्रातिलोभ्यात् पञ्चमप्र
 तीपम् । यथावा । तदोजसस्तद्य
 शस स्थिताविमौबृथेचित्ते कुरुते
 यदायश । तनोतिभानो परिवेश
 कैतवातवात्तदाविधि । कुण्डल
 नाविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयो
 पमाप्रतीपानामुपमाविशेषत्वेनत
 दन्तर्भावमन्यन्ते । अन्ये तुपञ्चमप्रती
 पप्रकारमुपमानाच्चेप रूपत्वात्आ
 क्षेपालङ्कारमाहुः ॥ प्रतिक्लृप्ता
 पोस्मिन् । ऋक्पूरवितिअत्रुल्लय
 । द्रव्यन्तरुपसर्गेभ्यद्वितीत्वम् ॥
 प्रतीपग । चि० यतआगतस्तत्रैवग-
 ते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥
 प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रती
 पद्रष्टुंशीलमस्याः अपाङ्गनिरीक्ष
 ॥ णात् । सुप्यजातावितिणिनिः ॥

प्रतीहारी

प्रतीमानम् । न० प्रस्थद्वेष्टादिमान
 विशिषे ॥
 प्रतीयमान । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य
 विषये ॥
 प्रतीरम् । न० तटे । तीरे । तीरय-
 ति । पारतीरकर्मसमाप्ती । पचा
 द्यच् । प्रान्योपसर्गनिवृत्तये ॥
 प्रतीवाप । पुं० दुग्धादौदध्यादिभा
 वार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥
 स्वर्णादिर्दुर्तस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णन-
 इतिस्त्वानी ॥ पानीयौषधविशिषे ॥
 प्रतीवेश । पुं० प्रतिवेशे ॥ उपसर्ग
 स्यञ्जोतिदीर्घः ॥
 प्रतीसर । पु० कङ्कणे ॥
 प्रतीहार । पु० द्वारि ॥ द्वारस्थे ॥
 प्रतीहारोजनवारणमस्त्यस्य । अ-
 र्शचाद्यच् ॥ अस्यलक्षण यथा ।
 इङ्गिताकारतत्त्वज्ञोबलवान्प्रिवद
 र्शनः । अप्रमादोसदादक्ष प्रती
 हारः सञ्च्यते ॥ अपिच । प्राशुः
 सुरूपोदक्षश्चप्रियवादीनचोदित । चि
 त्तग्राहश्चसर्वेषांप्रतीहारोविधीय
 ते ॥ इति ॥ बुद्धौ ॥ सन्धिविशिषे
 मयास्योपकृतपूर्वमयस्योपकरिष्य
 ति । इतिय क्रियतेसन्धिः । प्रती
 हारः सञ्च्यते ॥ प्रतिहरणम्०
 प्रतिद्विषतेनेनात्रवा । हञ् । घञ्
 । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥
 प्रतीहारो । चि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थे

प्रत्त :

कप्रतीहारशब्दादस्त्वर्थेद्वनि . ॥
 प्रतीहारी । स्त्री० द्वास्थितायाम् ।
 द्वारपालकर्मकव्याम् ॥ गौ० डीष्
 प्रतीहासः । पु० कारवीर । शतप्रा
 शी । हयमारकै ॥
 प्रतुदः । पु० हारीतादिपक्षिगणे ॥
 यथा । हारीतोधवल . पाण्डुश्चित्र
 पक्षोवृहच्छुक . पारावतः खड्ग
 रीट . पिकाद्या प्रतुदा . स्मृताः
 ॥ अत्रमुख्यपाठस्त्वयम् । कालक-
 ण्ठकहारीतकपोतशतपत्रिकाः ।
 सारिकाखड्गरीटश्चपिकाद्या . प्रतु
 दा स्मृताः ॥ इति । भावप्रका
 शीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा
 मधुरापित्तकफघ्नास्तुवराहिमा ।
 लघ्वोवहवर्चस्का . किञ्चिद्वातक
 रा स्मृता . ॥ अपिच । लावा
 द्याविष्किरोवर्ग . प्रतुदाजाङ्गला .
 मृगाः । लघव . शीतमधुराः क
 षाद्याश्चहितानूषाम् ॥ इति ॥
 प्रतीदः । पु० प्राजने । लीहप्रोता
 यो ब्रह्मभादिप्रेरणदण्डे ॥
 प्रतीरणम् । न० वज्रिहारे ॥
 प्रतीली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गे । रथ्या
 याम् । विशिखायाम् ॥ प्रतीलय-
 ति । तुलउन्माने । चु० । अच् ।
 गौ० डीष् ॥
 प्रत्त . चि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥
 डुदाज्दाने । क्त . अचउपसर्गा

प्रत्यक्षम्

तद्भूतितादेश . ॥
 प्रत्न . चि० पुरातने ॥ नक्षपुराणे
 प्रादित्तिचैनसमुच्चितस्त्रपप्रत्यय . ॥
 प्रत्यक्चेतन . पु० त्वम्पदलक्ष्ये ॥
 प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वान्तरत्वे ॥
 प्रत्यक्पर्णी . अपामार्गे ॥ द्रवस्थाम् ॥
 प्रत्यक्षिपर्णान्यस्याः सा । पाकक
 र्णेतिडीष् ॥
 प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ प्रत्य
 क्षिपुष्पाण्यस्याः पाककर्णेतिडीष् ॥
 प्रत्यक्श्रेणी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मूषि
 कपर्णाम् । सुतश्रेण्याम् ॥ प्रती
 चीश्रेणीयस्या । समासान्नस्या
 नित्यत्वान्नकम् ॥
 प्रत्यक्षम् । अ० प्रत्यक्षे ॥ अक्षिअक्षिप्र
 तीतिषीसायाम् यथार्थत्वेनसमा
 सः । अक्षोरोभिमुख्यमित्यर्थे० लक्ष
 णेनाभिप्रतीतिवाच्ययीभावः प्रति
 परसमनुभ्योऽप्यद्वितीयत् ॥
 प्रत्यक्षम् । चि० प्रमाणविशेषे । श्रुतौ
 ॥ प्रामाण्य प्रत्यनपेक्षत्वात् ॥ इन्द्रि
 ययाच्चे । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थ
 सन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रि
 याश्रितवृत्ति . प्रत्यक्षप्रमाणम् ॥
 प्रत्यक्षज्ञानकरणप्रत्यक्षम् । इन्द्रि
 यार्थसन्निकर्षजन्य ज्ञानप्रत्यक्षम् ॥
 तद्द्विविधम् । निर्विकल्पक० सविक
 ल्पकश्चेति । तत्रनिष्प्रकारकज्ञा
 ननिर्विकल्पकम् । सप्रकारकज्ञा

प्रत्यक्षम्

न० सविकल्पकम् । यथा० द्वित्यो
यम्० ब्राह्मणोय० श्यामोयमिति ।
प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्ष
षड्विध । सयोगः सयुक्तसमवायः
सयुक्तसमवेतसमवायः । समवेत
समवायः । विशेषणविशेष्यभावश्चे
ति । तच्चक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने०
सयोगसन्निकर्षः । (॥ + १ + ॥)
घटरूपप्रत्यक्षे० सयुक्तसमवायः । च-
क्षुस्य युक्तेघटे रूपस्य समवायात् रूप
त्वसामान्यप्रत्यक्षे सयुक्तसमवेतसम
वायः । चक्षुः सयुक्तेघटे रूपसमवेतमृत
चरूपस्वस्य समवायात् ॥ ३ ॥ श्रोत्रेण
शब्दसाक्षात्कारे० समवायः सन्निक
र्षः । कार्यविवरवर्त्याकाशस्य श्रोत्र
त्वात्० शब्दस्याकाशगुणत्वात्० गुण
गुणिनोऽस्य समवायात् ॥ ४ ॥ शब्द
त्वसाक्षात्कारे० समवेतसमवायः ।
सन्निकर्षः । श्रोत्रसमवेतैशब्दे० शब्द
त्वस्य समवायात् ॥ ५ ॥ अभावप्रत्यक्षे
विशेषणविशेष्यभावः सन्निकर्षः ।
घटाभाववद्भूतलमित्यत्र० चक्षुस्य-
युक्तेभूतले० घटाभावस्य विशेषणत्वा
त् ॥ ६ ॥ एवमसन्निकर्षषट्कजन्यं
ज्ञानं प्रत्यक्षम् । तत्करणमिन्द्रियम्
। तस्मात्० इन्द्रियं प्रत्यक्षप्रमाणमि
तिसिद्धम् ॥ इन्द्रियार्थे सन्निकर्षोऽप्य
ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यव
साधात्मकं प्रत्यक्षम् ॥ प्रतिगतीऽक्ष

प्रत्यक्षम्

म् । अत्यादयइतिसमासः ॥ अनु
भवविशेषे ॥ तत्षड्विधम् । प्राण-
जम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चा-
क्षुषम् ४ स्पर्शनम् ५ मानसम् ६
निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेन प्रत्ये
कं द्विविधम् । निर्विकल्पकानुभूती
न्द्रियम् । सविकल्पकमनोयाह्यम् ।
षड्विधप्रत्यक्षे० आश्रयस्य महत्त्व का
रणम् । इन्द्रियकरणम् । विषयेण स
ह० इन्द्रियसन्निकर्षोऽस्य व्यापारः ।
यथा । प्राणजादिप्रभेदेन प्रत्यक्षष-
ड्विधमतम् । प्राणस्य गोचरोगन्धो
गन्धत्वादिरपि स्मृतः ॥ तथारसो
रसज्ञायास्तथाशब्दोऽपि च श्रुतेः ।
उद्भूतरूपनयनस्य गोचरोद्रव्याणितद्व
न्तिपृथक्त्वसङ्ख्ये । विभागसयो
गपरापरत्वक्षेत्रद्रवत्वपरिमाणयुक्त
म् । क्रियाजातियोग्यवृत्तिः समवा-
यस्य तादृशम् । गृह्णाति चक्षुः स-
म्बन्धादालोकोद्भूतरूपयोः ॥ उद्भू-
तस्पर्शवद्द्रव्य गोचरः । सोऽपि च त्व
च । रूपान्यश्चक्षुषोयोग्य रूपमन्त्रा
पिकरणम् ॥ द्रव्याध्यक्षेत्तु चोयोगो
मनसा ज्ञानकारणम् । मनोयाह्य
सुखं दुःखं मिच्छाद्वेषो मतिः कृ-
तिः ॥ ज्ञानयन्निर्विकल्पाख्यं तद-
तीन्द्रियमिष्यते । महत्त्वषड्विधेहे
तुरिन्द्रियकरणमतम् ॥ विषयेन्द्रि-
यसम्बन्धो व्यापारः सोऽपि षड्विधः

प्रत्यक्

॥ इतिभाषापरिच्छेदः ॥
 प्रत्यक्षत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीति
 कत्वे ॥
 प्रत्यक्षदर्शनः । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्य
 क्षदर्शनम् । यस्यसः ॥
 प्रत्यक्षदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥
 प्रत्यक्षदेवः । पुं० ब्राह्मणे ॥
 प्रत्यक्षवादी । पुं० बौद्धे ॥
 प्रत्यक्षी । त्रि० व्यक्तदृष्टार्थे ॥
 प्रत्यक्षात्मा । पुं० अहश्चन्द्रप्रत्ययालम्ब
 ने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारा
 दिभ्यः सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया
 प्रतिबिम्बितप्रत्यक् । सचासावा
 त्मात्र ॥
 प्रत्यगाशापतिः । पुं० वरुणे ॥
 प्रत्यग्धृतः । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥
 प्रत्ययः । अभिनवे । नूतने ॥ शोधि
 ते ॥ प्रतिनवमयमस्य ॥
 प्रत्ययथ । पुं० अहिच्छत्रदेवे ॥
 प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा ।
 प्रत्यङ्गकर्णनासाक्षिलिङ्गाङ्गानिकरा
 दिकम् । इति ॥
 प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥
 प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥
 प्रतीच्यादिशि० प्रतीच्यादिशः प्रती
 चीदिग्वा । दिक्शब्देभ्यः सप्तमी
 पञ्चमीत्यादिनाऽस्तीति । अच्चेर्लु
 क् । लुक्त्वबितलुकि ॥ ॥ एवदेशे-
 कालेच ॥

प्रत्यनीकः

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥
 प्राग्भवे ॥ सर्वान्तरेदृश्यादन्यस्मिन्
 कौटुकतत्प्रत्यगितिचेत्० तादृगीदृ-
 गितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्येतत्प्रत्य
 गित्ववधार्यताम् ॥ निर्विशेषावरोचे
 ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्यः सत्यज्ञा
 नानन्दादिरूपतया प्रतिबिम्बितप्रतीति
 तथा । किन् ॥
 प्रत्यक्षितः । त्रि० पूजिते ॥
 प्रत्यगन्तरः । त्रि० प्रक्षासन्ने ॥
 प्रत्यनीकः । पुं० अरौ । शत्रौ । विरो
 धिनि ॥ परपक्षसैन्ये ॥ न० अल-
 ङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्ते-
 नप्रतिकर्तुं तिरस्क्रिया । यातदीय
 स्वतत्सुखैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्य-
 क्तकृतिपरमपि विपक्ष साक्षान्निरसि
 तुमशक्तेनैनापियत्तमेवप्रतिपक्षमु
 त्कर्षयितुतदाश्रितस्य तिरस्करणम्
 तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात्० प्रत्य
 नीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियो
 ज्ये तत्प्रतिनिधिभूतमपरगूढतया-
 केनचिदभियुज्यते० तथेहप्रतियोगि
 निविजयेतदीयोन्यो विजयीतद्वत्त्व
 र्थः । उदाहरणम् । त्वविनिर्जितम
 नोभवत्तु साचमुन्दरभवत्तुनुरक्ता
 । पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तातापयत्तनु
 शयादिवकाम ॥ यथा । यस्यकि
 ष्चिदपकर्तुमक्षमः कायनिराहृगु
 ह्रीतवियहः । क्रान्तवत्सदृशाक

प्रत्यभिवाद

तिक्ततीराहुरिन्दुमधुनापिबाधते ॥
इन्दोरचतदीयत सम्बन्धमुखसम्ब-
न्धात् ॥

प्रत्यन्त . । पुं० क्लृप्तेच्छे ॥ प्रतिगतो
ऽन्तम् । अन्त्यादयः क्रान्तादर्थे०
ब्र० स० ॥ चि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वत . । पुं० पादे । प्रधानाऽ
द्रिसमीपस्थचुद्राद्रौ ॥ प्रत्यन्ते०
महाद्रेः समीपे० यः क्षुद्र . पर्व
त ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० सुखमहमस्त्राप्समि
त्याद्यभिज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञायते ।
प्रत्यभिपूर्वाज्ज्ञानाते रातश्चोपसर्ग
इत्यङ् । टाप् ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजिज्ञाने
॥ प्रत्यभिज्ञाननामपूर्वमनुभूतस्य
कालान्तरेप्रमाणेनतत्त्वोल्लेख्यपूर्व
कज्ञानम् । तथाहि । आत्माहियो
हवार्थं पितरावन्वभूवसएवेदानीं-
स्याविरेनमृनुनुभवामीति । योह
सुप्तःस्वप्नमद्राक्षसएवेदानींजागर्मी
तिचवाह्याद्यवस्थासुच० प्रत्यभिज्ञा
यते । प्रेतिपूर्वाज्ज्ञानातेत्युट् ॥

प्रत्यभियोग . । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवाद . । पुं० अभिवादस्यगुरो
राशीर्वचने ॥ अभिवादयित्रे आशी-
र्वादः प्रत्यभिवादइतिव्याख्यानात्
॥ अत्रोक्तपतञ्जलिना । अविद्वांसः

प्रत्यभिवादेनाज्ञेयेनपुतिविदुः ।

प्रत्ययः

कामन्तेषुतुविप्रोष्यस्त्रीष्विवायमह-
वदेत् । स्त्रीष्वन्माभूमेत्यर्धेयव्याक-
रणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभि-
वादेहिगुरुणामुत . कार्यं । भूत
कर्तुं नजानातिसस्त्रीवद्वक्तव्यं अयं
महमिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तो
हमित्यादिनासंस्कृतप्रयोगेणैतिकै
यट् ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्यय . । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥

ज्ञाने ॥ विश्वासे ॥ उदयतिचपरिस्मि
नप्रत्ययेशास्त्रयोनौ० गतवतिविल
यञ्चप्राकृतेपिप्रपञ्चे । सपदिपदमु
दीतकेवलप्रत्ययोयत् तदियदिति
मिमैतेकोहृदापण्डितोपि ॥ निश्च-
ये ॥ हेतौ ॥ कार्यप्रत्ययते० जनकत्वे
नगच्छति० इतिव्युत्पत्त्याप्रत्ययशब्द
कारणबचनइत्याहुः ॥ प्रतीयतेस्मात्
कार्यमिति व्युत्पत्तेश्च ॥ रम्भे ॥ शब्दे ॥
प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायसारभ्यपञ्च
माध्यायपर्यन्त प्रकृते . परतोविहि
तेषुसन्नादिकबन्नेषु ॥ प्रकृतिपरए
वप्रत्यय . प्रयोक्तव्य . । प्रत्ययपरै
वप्रकृतिरितिभाष्यम् ॥ नकीवला
प्रकृतिप्रयोक्तव्यानापिकीवल प्रत्य
य इतिच ॥ आचारे ॥ प्रत्ययन
म्० प्रतीयतेऽनेनवा । प्रत्ये तीति-
वा । इण्गतौ । एरच् पुंसीतिघो
वा० पचाद्यज्वा ॥ प्रतिविषयमय-

प्रत्यवसितम्.

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अयं ।

अच् ॥ प्रत्यया सहकारिणवृत्तिवि
काण्डशेष ॥

प्रत्ययकारिणी । स्त्री० मुद्रायाम् ।

छोप० मोरछाप० इ० भा० ॥ अ-
भिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्य निश्चयस्य कारि-
णी ॥

प्रत्ययित चि० । आप्ते । विश्वस्ते ॥

प्रत्ययोविश्वास . सञ्ज्ञातोऽस्य । त
दस्य सञ्ज्ञातमितीतच् ॥

प्रत्ययी । चि० विश्वासिनि ॥ प्रत्ययो
अस्यस्य । इनि ॥

प्रत्यरिः । पु० पञ्चमतारायाम् ॥

प्रत्यर्थी । चि० शत्रौ ॥ प्रतिकूलमर्थ-
यितुंशीलः । अर्थयाच्चायाम् । सुपी-
तिणिनि । ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थि
प्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतो
लेख्य यथावेदितमर्थिना । समामा-
सतदर्धाहर्नामजात्यादिचिह्नितम्
॥ अध्यर्तेद्व्यर्थः साध्यः सोऽस्या
स्तीत्यर्थी० तत्प्रतिपक्षः प्रत्यर्थी ॥

प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासा-
पर्णे ॥

प्रत्यर्पितः । चि० प्रतिदत्ते ॥ प्रत्य
वकर्षणम् न० क्लेशत्वकरे ॥ नि-
वर्तके ॥

प्रत्यवरः । चि० निकृष्टे ॥

प्रत्यवसानम् । न० भक्षणं ॥ भोजने ॥

प्रत्यवसितम् । चि० भक्षिते ॥ प्रत्य

प्रत्यहम्

वसतीयतेस्म । घोन्तकर्मणि । क्तः ॥

प्रत्यवस्कन्दः । पुं० प्रत्यवस्कन्दने

प्रत्यवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तर
प्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनं नाम

सत्यगृहीतम् ॥ प्रतिदत्तं प्रतिग्रह-

लब्धमिति वा । यथाहनारदः । अ

र्थिनालेखितोऽर्थः प्रत्यर्थीयदि

ततथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्यव

स्कन्दनस्मृतमिति ॥ बृहस्पतिरपि

। अर्थिनाभिहितोऽर्थः प्रत्यर्थीयदि

ततथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्य-

वस्कन्दनं हितदिति ॥

प्रत्यवस्थाता । पुं० शत्रौ ॥

प्रत्यवस्थानम् । न० दूषणाभिधाने ॥

प्रत्यवहारः । पु० प्रत्यये ॥ प्रत्यव

द्वियन्ते प्राणिनोऽस्मिन् । इञ् ॥

अवहाराधारेतिषञ् ॥

प्रत्यवायः । पुं० अङ्गवैगुण्यनिबन्धने

पाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वाद्

यतेर्षञ् ॥

प्रत्यवेक्ष्यः । चि० एतावत्कृतमेताव

त्कर्तव्यमिच्छन् सन्धानेनविचार

णीये ॥

प्रत्यश्मा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥

प्रत्यस्तः । चि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अहः

अहः प्रति० यथार्थेऽव्ययीभावेन

पुंसकादन्यतरणामितिसमासान्त

ष्टच् । टिलोपः ॥

प्रत्यादेश

प्रत्याकार । पुं० खड्गकोषे ॥
 प्रत्याख्यात । पुं० दूरीकृते । निरा-
 कृते ॥ प्रत्याख्यायतेत्य । ख्याप्र-
 कथने० चक्षिडादेशोवा । क्त ॥
 प्रत्याख्यानम् । न० निराकरणे ।
 निरसने ॥ ख्या० चक्षिडादेशोवा
 । ल्युट् ॥
 प्रत्याख्येयः । चि० प्रणीये । प्रत्-
 याख्यातुम्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥
 कुशा शाकपयोगश्चा प्रत्याख्ये-
 यनवारिच । अयाचिताहृतयाह्य
 मपिदुष्कृतकर्मण ॥ अन्यत्रकुल-
 टापहृदपतितेभ्योद्विषस्तथेतिगरुड
 पुराणे अध्यायः ॥
 प्रत्यागतः । चि० पुनरागते ॥ स
 द्विवर्त्ते ॥
 प्रत्यागम । पुं० प्रत्यागमने । फि-
 रक्तेभावना० इ० भा० ॥
 प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्र-
 त्यागमे ॥
 प्रत्यादित्सु । चि० आच्छिद्यग्रहीतु
 मिच्छी ॥
 प्रत्यादिष्ट । पुं० निराकृते । निर-
 स्ते । माआगच्छेत्याद्युक्ते । प्रति
 रुद्धे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्य
 तेत्य । दिश्यतिसर्जने । क्त ॥
 प्रत्यादेश । पु० निराकृतौ । प्र-
 त्याऽऽख्यातौ ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥
 भक्तप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्या

प्रत्याहार .

देशनम् । दिश० । घञ् ॥
 प्रत्यायः । पु० विश्वासे ॥
 प्रत्यायक । चि० प्रतीतिजनके ॥
 यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दीऽर्थ
 स्यप्रत्यायकइति ॥ यथाबाह्वदिरादै
 जित्यत्रवृद्धिशब्दस्यप्रत्यायकत्वमा
 देचप्रत्याय्यत्वम् ॥
 प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयने ॥
 बोधजनने ॥
 प्रत्यायितः । चि० विश्वसनीये ॥ प्र-
 त्ययए०प्रत्याय तप्राप्त ॥
 प्रत्यालीढम् । न० धन्विनायुद्धकाले
 चरणन्यासभेदे । ऊर्ध्वस्यस्यवामपा-
 दप्रसारेदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ चि०
 अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिङ् ॥
 नपुसकेभावेक्त ॥
 प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषि ॥
 प्रत्यासत्तिः । पु० सामीप्ये ॥
 प्रत्यासन्नः । चि० निकटवर्त्तिनि ॥
 प्रत्यासर । पु० सैन्यपृष्ठे ॥
 प्रत्यासार । पु० व्यूहस्यपश्चाद्भागे ।
 व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपा-
 ण्यौ ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान्
 । सृ० । ख्यन्त । अच् ॥
 प्रत्याहत । चि० कुण्ठिते ॥
 प्रत्याहरणम् । न० प्रत्याहारे ॥
 प्रत्याहारः । पु० उपादाने । स्वस्व
 विषयेभ्यश्चन्द्रियाणांप्रत्याहरणे ॥
 स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वस्व

प्रत्युत्तरम्

पानुकारएवेन्द्रियाणामिति पातञ्ज-
ला । विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रि-
याणिचित्तरूपाण्येवभवन्ति । तत्
स्वविज्ञेयाभावात्चित्तधारणादिक
निर्वहतीत्यर्थः ॥ सर्वाणीन्द्रिया-
णिस्त्वन्विषयेभ्यः । प्रत्याहरतीति
तथा ॥ विषयेष्वात्मतादृष्टामनस-
चित्तमज्जनम् । प्रत्याहारः सवि-
ज्ञेयोभ्यसनीयोसुमुज्जुभिः ॥ प्रत्या-
हरणम् । ङङ् । घञ् ॥ अक्षरस-
माज्जाये । अल्पेनबहुनाद्यङ्गणे ।
व्याकरणपुंसिषेष्वाङ्भलादिषु ॥
प्रत्याह्वयन्तेसङ्क्षिप्यन्तेवर्णायञ् ।
करणाधिकरणयोश्च तिल्युटिप्राप्ति-
कृत्यल्युटोबहुलमितिबहुलोक्तेर-
धिकरणे चञ् ॥ प्रतिकार्यमाह्वय-
न्तेवा ॥

प्रत्याहारयोगः । पुं० श्रोत्रादीनी-
न्द्रियाण्यन्ये संयमाम्निषुक्षुज्जतीति
विहिते ॥

प्रत्युक्तः । चि० दृष्टोत्तरे । प्रतिवा-
क्ये ॥

प्रत्युक्तिः । स्त्री० प्रत्युरारिः ।

प्रत्युत्क्रमः । पु० प्रयोगार्थे । कर्मरक्ष-
प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्तिः । स्त्री० प्रत्युत्क्रमि ।

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥

उत्तरंप्रति० उत्तरे ॥ यथा । ममेव
भूमिः क्रमागतत्वात् । इतिवाद्युक्ते ॥

प्रत्युपवेशनम्

ममेयंभूमिर्देशवर्षीप्रभुज्यमानत्वात्
इतिप्रत्युत्तरः ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रो-
त्थानपूर्वकसन्माने । प्रत्युत्थीयते
ऽत्र । छान् । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्नः । चि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥
प्रत्युत्पद्यतेस्म । पद० । क्त ॥

प्रत्युत्पन्नमतिः । चि० प्रगल्भे ।
प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कु-
शलीयमतौ ॥ कार्यावसरएवप्रत्यु-
त्पन्नामतिर्यस्यसः ॥

प्रत्युद्गतः । चि० प्रत्युदिते ॥ प्रत्यु-
द्गम्यतेस्म । गम् । क्त ॥

प्रत्युद्गमः । पुं० आगच्छतोर्गुर्वादिः
सम्पुद्गमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्यु-
द्गमप्रश्रयणाभिवादनं विधीयते
साधुमित्रः सुमध्यमे । प्राचैः प-
रस्मैपुत्रवायचेतसागुहाशयाद्यैवदे-
हमानिने ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धीर्तांशुकक्षये ॥
चि० उपस्थेयि । समुपस्थानयोग्य-
प्रज्ञनीये ॥

प्रत्युद्घातः । पुं० प्रत्युद्घाते ॥

प्रत्युद्घातः । चि० निषेदिते ॥

प्रत्युपकारः । पु० उपकारप्रतिउप-
कारे । प्रतिपिद्वि ॥ प्रतिकर्तुम्
यत्तद्व्यजीवितान्मरणवरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रथितः

प्रत्युप्तः । त्रि० खचिते ॥
 प्रत्युषः । न० पृभाते ॥ प्रत्युषत्वम्
 कारम् । उपदाह । उप किदि
 त्वसि अन्योपसर्गनिवृत्तयेप्रतीतिः ॥
 प्रत्युठः । त्रि० हते । वहिष्कृते ॥
 प्रत्युषः । पुं० अहर्मुखे । पृभाते ॥
 वसौ ॥ प्रत्युषति० रुजतिकामुका
 न् । जषरुजायाम् । इगुपधेतिकः ॥
 प्रत्युषः । न० प्रत्युष ॥
 प्रत्युहः । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्युहनम्
 । जह० । घञ् ॥
 प्रत्येकम् । न० एकमेकम्प्रतीत्यर्थे ॥
 प्रत्येनाः । त्रि० चौर्यादिशिष्यके ॥
 प्रत्येनसः शिष्यकाः स्युः चौर्यादौ
 तत्तदेनसि ॥
 प्रथनम् । न० विस्तारे ॥
 प्रथमः । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । मु-
 ख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रख्यने विस्तारे
 वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति
 सर्वनामत्वात्पक्षे० जस शी । प्र-
 थमे प्रथमाः ॥
 प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् कृति
 त्रिके ॥
 प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥
 प्रथा । स्त्री० ख्याती । प्रसिद्धक्रिया
 याम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदा
 द्यङ् ॥
 प्रथितः । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्मा
 । प्रथ० । अकर्मकत्वात्कत्तरित्ताः

प्रदक्षिणः

इट् ॥

प्रथितिः । स्त्री० ख्याती ॥ प्रथते
 प्रथ० । पदिप्रथिभ्यानिदितिति ॥
 तितुबेष्वादीनामितीट् ।
 प्रथिमा । पु० पार्थिवे । पृथुत्वे ॥ पृ-
 थोर्भावः । पृथ्वादिभ्यङ्मनिज्वेति
 ङ्मनिच् । रक्तोरितिरच्चादेशः ।
 टेरितिठिलोपः ॥
 प्रथिष्ठः । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अ-
 तिष्ठहतिः ।
 प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरे ॥ ईयस्मिन् ।
 रक्तोहलादेरितिरेफादेशः ॥
 प्रदः । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षेणददा-
 ति । डुदाञ् । क ॥ प्रेदाञ्
 इतिकर्मण्युपपदेविधानान्नकः । त-
 स्मादसाधुरेवायम् ॥
 प्रदक्षिणः । पु० न० दक्षिणावर्तेनदेव-
 तामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकदे-
 व्यारवौसप्त चौणिकुर्याद्विनायके ।
 चत्वारिकेशवेकुर्यात् शिवेचार्चप्रद-
 क्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षि-
 णम् यथा । प्रसार्यदक्षिणङ्गस्त स्वय-
 नञ्चशिराः पुनाः । दक्षिणदशेय-
 न्पार्श्वमनसापिचदक्षिणः ॥ सकृ-
 त्त्रिर्वाविष्टयेतादेव्याप्रीतिः । प्रजा-
 यते । सचप्रदक्षिणोच्चेयः सर्वदेवौ
 चतुष्टिदः । अष्टोत्तस्थतयस्तुदेव्याः
 कुर्यात्प्रदक्षिणं सर्वान्कामान्समा-
 साद्यपश्चात्प्रोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन

प्रदर :

सापिचयोदयाद्द्व्यै भक्त्याप्रदक्षि-
णम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहीनरकाणि-
नपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणादाय
वींगत्वादिशतस्याश्चशाम्भवीम् ।
ततश्चदक्षिणागत्वानमस्कारस्त्रिको
णवत् ॥ अर्धचन्द्रमहेशस्यपृष्ठतश्चस
मीरितम् । शिवप्रदक्षिणेमन्त्रीअ-
र्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणै-
वसोमसूत्रनखङ्कयेत् ॥ प्रसार्यदक्षि
णहस्तस्त्रयनम्रशिरा पुनः । दर्श
येदक्षिणपार्श्वमनसापिचदक्षिण ॥
त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवताया प्र
दक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणस्यएकवा
पिप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनविष्णो
र्हन्तिपुण्य पुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षि
णम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचङ्कत्यव्ययी
भाव ॥

प्रदक्ष ' । चि० प्रकर्षेणदत्ते ॥

प्रदर । पु० विदीर्णभूभागे । विदारे
॥ शरे । बाणे ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्-
भेदे । असृग्दरे । तत्तु फलितयोन्या
रक्तादिधातुचरणे ॥ अस्थनिदान
यथा । विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णा
दगर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । याना
ध्वशोकादतिर्कर्षणाच्चभाराभिघाता
च्छयनाहिवाच ॥ असृग्दरभवेत्स
र्वसाङ्गमर्हसवेदनम् ॥ तस्यातिवृ
द्धौदौर्बल्यं श्रमोमूर्च्छामदस्तृषा ।
दाह , प्रलाप पाण्डुत्वतन्द्रारोगा

प्रदीप :

श्रवातजा ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा
। तस्मैष्मपिप्तानिलसन्निपातैश्चतु
प्रकारप्रवदन्तिबद्धाद्वति ॥ प्रदीप्य
ते ॥ प्रदरणमनेनवा । हविदाररणे
। ऋदोरप् ॥ गर्ते ॥ प्रकृष्टभये ।
त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् । न० सदर्थने ॥ दिङ्मात्र
दर्शने ॥ प्रदृश्यते । दृशिर् । ल्युट्
प्रदर्शित । चि० आलोकिते ॥
प्रदक्ष । पु० बाणे ॥
प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥
हुदाञ् । प्रपूर्व । प्रकृष्टदाने ॥
प्रदानोचित । चि० दानपात्रे ॥
प्रदिग्धम् । न० मासव्यञ्जनभेदे ॥
यथा । मासवहुघृतैर्भृष्टसिक्ताचो-
ष्णाश्वनामुहु । जीरकाद्यै समा
युक्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ तदेवघृत
तक्राव्य प्रदिग्ध सचिजातकम् ॥
त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्य
प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्ट । चि० निर्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥
प्रदीपः । पु० गृहमणौ । दशैश्वने ।
कज्जलध्वजे । दीपे । दीवा० इ०
भा० ॥ दीवबुद्ध्याश्चकर्तव्यास्तैजसा
द्यैश्चभैरव । वृक्षेचदीपोदातव्योनतु
भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती
सहतेनत्विद्वयम् । अकाव्यपाद-
घातश्चदीपतापतयैवच ॥ प्रदीप्यते

प्रदेशिनी

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा ।
दीपीदीप्तौ । इगुपधत्वात्क घ-
ञ्वा । अञ्वा । प्रोन्योपसर्ग
निवृत्त्यर्थः ॥

प्रदीपन । पुं० स्थावरविषभेदे ॥ त
लक्षणयथा । वर्णतोलोहितोयः स्या
हीप्तिमान्दहनः प्रभः । महादा
हकर पूर्वे कथित सप्रदीपन ॥
अपिच । प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णो
ज्जनाद्रिज ॥ इ० ॥ चि० प्रका
शके ॥ प्रकर्षेणदीपयति । षिज
न्ताहीपेत्युः ॥

प्रदीप्त । चि० प्रज्वलिते । दह्यमाने ॥
पूदीप्ता । स्त्री० रवियुक्तदिशि ॥
पूदूषित । चि० उपहृते ॥
पूदेय । चि० पारितोषिके ॥
पूदेशः । पु० देशमात्रे । स्थितौ ।
आस्थाने । अवकाशे ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ
सम्मिते ॥ भित्तौ । एकदेशे ॥ पू-
दिश्यते । दिशः । हलश्चेतिघञ् ।
उपसर्गस्यघञीति पाक्षिकोदीर्घाभा
वः ॥

प्रदेशनम् । न० प्राभृते । उपायने ।
उपहारे ॥ प्रदिश्यते । दिशः । कृ
त्यल्युट् ॥

प्रदेशनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदिश्य
तेऽनया । दिशः । कर्णेल्युट् ॥

प्रदेशिनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदि
शति । दिशः । सुपीतिषिनि प्र

प्रद्योतनः

देशोस्त्यस्यावा । इनि० ॥

प्रदेहः । पु० आलेपभेदे । प्रलेपे ॥
आर्द्रोघनस्तथोष्ण स्यात्प्रदेहः श्ले
ष्मावातहा ॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ ॥
प्रदोषः । पु० रजनीमुखे ॥ त्रिमुह
त्तं प्रदोषस्याद्रवावस्तगतेसतीत्ये
के ॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वघटिका
द्वयमिष्यतइत्युत्थं ॥ प्रकृष्टदोषे ॥
दुष्यति । दुषः । अच् । टाप् ।
प्रारब्धोदोषायाः प्रादिसमासः ।
प्रारब्धादोषायस्मिन्वा । गोस्त्रियो
रितिङ्गस्व ॥

प्रदोषव्रतम् । न० प्रदोषदिनेक्रियमा
णं व्रतानुष्ठाने ॥ यथा । यत्र देवोमहा
देवोदेवीसंस्थाप्यविष्टरे । नृत्यं करो
तिपुरतः सार्धं देव्यानिशामुखे । तत्रो
पोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवा
म् । प्रतिपन्नविशेषेणतद्देवौप्रीति
कारकमिति श्रीदेवीभागवतेश्रीदेवी
गीता ॥

प्रद्युम्नः । पु० कामदेवे । कन्दर्पे ।
बुद्ध्यधिष्ठातरि । वासुदेवाशविः ।
यथा । अग्निरुद्धः स्वयव्रत्ताप्रद्यु-
म्नः कामएवच । बलदेवः स्वय-
शेषः कृष्णश्चप्रकृते परः ॥ प्रकृ-
ष्टद्युम्नबलमस्य ॥

प्रद्योतः । पुं० आतपे । प्रकाशे ॥
प्रकृष्टोद्योतः ॥ रश्मी ॥

प्रद्योतनः । पुं० सूर्ये ॥ कृप्रद्योत-

प्रधी :

न . ॥ न० द्युतौ ॥
 प्रद्राणक . । चि० कुत्सितामवस्थाप्रा
 प्ते । अन्नलाभादन्त्यावस्थाप्राप्ते ॥
 प्रद्रावः । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥
 प्रद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्रुस्तुव-
 द्भतिघञ् ॥
 प्रधानम् । न० युधि । रणे । दारणे ।
 डुधाञ् ० । कृपवृज्जीतिव्युः ॥
 प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥
 प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्याव-
 स्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥
 प्रधत्ते सर्वमात्मनि । अन्यचापी-
 तियुच् ॥ चि० उत्तमे ॥ प्रदधा-
 त्ति । डुधाञ् ० । ल्युट्० युज्वा ।
 प्रधत्ते० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । क
 त्करणौल्युट् ॥ पु० न० महा-
 मात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते ।
 कृत्यल्युट् इति कर्मणि ल्युट् ॥ प्र
 धानानुयायिनौजनव्यवहाराभवन्ति
 ॥ प्रधानस्य प्रधानेन सह निरोधो-
 नतु दुर्बलेन ॥
 प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । मा-
 यायाम् ॥
 प्रधावन . । पुं० वायौ । चि० प्रकृ-
 ष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्ट धावनयस्य ॥
 प्रधि . । पुं० रथस्य चक्रान्ते भूमिस्य-
 शिभागे । नेम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन ।
 डुधाञ् ० । उपसर्गघो . किः ॥
 प्रधीः । चि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृ-

प्रनिघातनम्

ष्ट ध्यायति । ध्यै० । ध्यायते . स-
 म्प्रसारणञ्चेति क्तिप् । हलञ्चेति दी-
 र्वं . । नित्यस्त्रीत्वाभावाद्गनदी-
 त्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येति विग्रहे तु न
 दीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टबुद्धौ० तद्यु-
 क्तायाञ्च ॥ प्रकृष्टाधीः प्रकृष्टा-
 धीर्यसरावा ॥
 प्रधूपित . । चि० प्रकर्षेण तप्ते । दीप्ते
 च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेण धूपित ॥
 प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रवि
 गन्तव्यदिशि ॥
 प्रधूमित . । चि० सञ्ज्ञातधूमे ॥ ता०
 स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेण
 धूमः सजातोऽस्यता० इतच् ॥
 प्रध्वंस . । पु० विनाशे । प्रकृष्टो
 ध्वंस ॥
 प्रध्वंसाभाव . पुं० अभावविशेषे ॥
 सच० सादिरनन्त प्रध्वंस . उत्प
 त्तेरनन्तरमुत्कार्यस्य । घटादावति
 व्याप्तिवारणायानन्तर्वाति । आका
 शादावति व्याप्तिवारणाय सादिरि
 ति ॥ प्रध्वंसश्चासावभावश्च ॥
 कपालेषु घटादेर्विद्यमानस्यैवाभावं
 प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनक इति
 सत्कार्यवादिनः ॥
 प्रनतोदर . । चि० विस्तृतीदरे । स्थू-
 लोदरे ॥ प्रकर्षेण तननम् मुदरयस्य
 ॥ रौस्त्री० ॥ युवादित्वान्नः ॥
 प्रनिघातनम् । न० प्रनिघातने ।

प्रपञ्च :

वधे ॥

पु० पञ्च । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥
 प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्या-
 से ॥ विपर्यासो ॥ बैपरीत्य भ्रमो
 वामार्थतिस्त्रामी ॥ स सारे । नाम
 रूपलक्षणैश्चैतमेदविस्तारे । आका-
 शादिदेहान्ते जगद्विस्तारे ॥ प्रपञ्च-
 ते । पचिव्यक्ती करणे । पचाद्यच्
 ॥ अध्यारोपापवादाभ्यानिष्पृपं
 चप्रपञ्चते । अतः प्रपञ्चो न वास्तव ।
 यथाहुर्गौडपादाचार्याः । प्रपञ्चो
 यदि विद्येत निवर्त्तत न स शयः ।
 मायामाचमिद्वैतमद्वैतपरमार्थ-
 त । विकल्पो विनिवर्त्तत कल्पितो
 यदि केनचित् । उपदेशादय वादो
 ज्ञाते द्वैत न विद्यते ॥ प्रपञ्चस्य
 किं कारणं किं स्वरूपमित्यादितर्क-
 जालं च न कर्त्तव्यं तस्य मायामय-
 त्वादिच्छादुराचाया यथा ॥ किमि-
 दं किमस्य रूपं कथमिदमभूदमु-
 च्यको हेतुः । इति न कदापि विचि-
 न्य चिन्त्य मायेति धीमता विश्वम् ॥
 दंति निदारुविकारेदारुतिसे भव ।
 तिस्रोपितत्रैव । जगति तथा परमा-
 त्मा परमात्मन्यपि जगत्तिरोधत्ते
 ॥ आत्ममयमहतिपटिविविधजगच्चि-
 त्तमात्मना लिखितम् । स्वयमेव के-
 वलमसौ पश्यन् प्रमुद प्रयाति परमा-
 त्मा ॥ तथा चोक्त योगिनीहृदये

प्रपा

। जगच्चित्रं समालिख्य खेच्छातूलि-
 कयात्मनि । स्वयमेव समालोक्य प्री-
 णाति भगवान् शिव इति ॥
 प्रपञ्चितम् । त्रि० विस्तारिते ॥
 प्रपञ्चोपशमः । पुं० आत्मनि ॥ प्र-
 पञ्चसा उपशमो यस्मिन् ॥ चिन्मा-
 त्रममलमक्षयसद्वयमानन्दमनुभवा-
 रूढम् । ब्रह्मैवास्तितदन्वङ्गकिञ्चि-
 दस्तीति निश्चयो विदुषाम् ।
 प्रपथः । त्रि० शिथिले ॥
 प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्र-
 ष्णपथ्या ॥
 प्रपदम् । न० पदार्थे ॥ प्रकृष्टं प्रार-
 ष्य० प्रगतं वापदम् । प्रादयोगताद्य-
 र्थे प्रथमयेतिसमासः ॥
 प्रपदनम् । त्रि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रप-
 द्यतेऽनेन । पद० । ल्युट् ॥ शर-
 णगमने ॥
 प्रपद्यमानः । त्रि० मन्यमाने ॥
 प्रपन्नः । त्रि० शरणागते ॥ सकृदेव
 प्रपन्नायतवास्मीति च याचते । अभय-
 सर्वथा तस्मै ददाम्येतद्ब्रतमम ॥
 प्रपद्यते स्म । पद० । क्तः । आग-
 ते ॥ प्राप्ते ॥
 प्रपन्नाडः । पुं० एङगजे । चक्रमर्द-
 के ॥
 प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥
 प्रपिवन्त्यस्याम् । पापानि । आत-
 इत्यङ् ॥

प्रपितृम् .

प्रपाठकः । पुं० सामवेदाध्याये ॥

प्रपाणि । पुं० करस्राधोदेशे । पा
णितले ॥

प्रपात । पु० अतटे । भृगौ । निरव
लम्बनपर्वतपार्श्वे । यस्मात्पतने
ऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति० तस्मि
न् । प्रपतन्त्यस्मात् । पतृ० । अ
कर्त्तरौतिघञ् ॥ निर्भरे ॥ अभ्य
वस्कन्दे ॥ कूले० । इतिहेमचन्द्रः
पतनप्रदेशे । यत्रपततितत्र ॥ प्रप
तत्यस्मिन् ॥

प्रपान . । पु० अश्वस्योत्तरोष्ठतले ॥

प्रपायी । चि० पानकर्त्तरि । रक्षणक
र्त्तरि ॥

प्रपावनम् । न० बनान्तरे । कामार-
ण्ये ॥ चि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके ॥

प्रपितामहः । पु० पित्रपितामहे ।

पितामहपितरि ॥ विधातरि । ब्र
ह्मणि ॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिबा
मुदेने ॥ प्रकर्षेणपितामहः । प्राद
यद्वाति समासः ॥

प्रपितामही । स्त्री० पित्रपितामह्याम्

॥ प्रपितामहपत्न्याम् ॥ स्त्री० भ

र्त्तिसहस्राच्च माताभुङ्क्ते स्वधामयम्

॥ पितामहीचस्ते नैवस्ते नैवप्रपि

तामही ॥ प्रकर्षेणपितामही ॥

प्रपितृम् . । चि० प्राप्तुमिच्छौ ॥

पतते । सन्नन्तादु प्रत्ययः ।

। सनिमीमेत्यादिना० वृत्तादेशः

प्रफुल्ल

अचलोपोऽभ्यासस्ये त्वभ्यासलोपः

प्रपुन्नाट । पु० चक्रमर्द्दे ॥

प्रपुनाडः । पु० एङगजे । पद्माटे

द्विपञ्चातप्रपुन्नाडशाक मुखे दित

पिण्डितवाढवाढ । ससैम्भव राजा

कयासुदिग्ध विमर्द्यसैव्य कथिता

हिपाच्यम् ॥ प्रपुनाडीलघु । स्वादु

वातश्लेष्महर पर । तिक्त क

फापहः श्वासकासकुष्ठकमीन्जये

॥ पुमासनाडयति । नडभश्चे ।

चु० । कर्मण्यण् । मस्यानुस्वारप

रसवर्णोप्रकृष्ट प्रगतोवापुन्नाड

प्रपूरिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥

प्रपूरितः । चि० दग्धे । पूरिते ॥

प्रपौण्डरीकम् । न० पुण्डर्ये । इस्ति

नामनुष्याणाञ्चचक्षुष्येक्षुद्रविटपे ।

शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे । चक्षुष्ये

पुण्डर्या इति गौ० भा० प्र० ।

स्थलपद्मेतिप्र० ॥ पुण्डरीकेणसह

शम् । शेषे० इत्यण् । प्रकृष्ट पौण्ड

रीकम् । यद्वास्त्वर्थेऽण् ॥

प्रपौत्रः । पुं० पुत्रस्यपौत्रे । पौत्रस्य

पुत्रे । प्रतिनप्तारि ॥

प्रपौत्री । स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम् ॥

प्रफुल्लः । चि० उत्फुल्ले । सम्फुल्ले । फु

ल्लोविकसिते ॥ फलति । त्रिफला०

। जीतः । आदितश्चेतीडभा

वः । तिचेत्युत्वम् । अनुसर्गात्फु

ल्लोविवेतिनिष्ठातस्थलः । प्रादिस

प्रवाल

भास ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविक
सने । प० अच् ॥

प्रबन्धः । पु० सन्दर्भे रचनायाम् ॥
काव्यादियथने ॥ पूर्वापरसङ्गतौ ॥
प्रवाहे ॥ प्रकृष्टोबन्ध

प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्र
बन्धेनकल्पना ॥ प्रबन्धस्यअभिधे-
यकल्पनास्वयरचनावा ॥ प्रबन्धक-
ल्पनास्तोकसत्याप्राज्ञा कथावि
दु । परस्परश्रयायास्यात्सामता
ख्यायिकाकचित् ॥ इति कोलाह
लाचार्य ॥

प्रवल । पु० पल्लवे ॥ त्रि० प्रकृष्टबल
सयुक्ते ॥ प्रकृष्ट बलमस्य न० प्रकृ-
ष्टबले ॥

प्रवला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृ
ष्ट बलमस्य । अस्यावा ॥ प्रकृष्टव
लयुक्तायाम् ॥

प्रवाल । पु० न० अभिनवपल्लवे ।
किसलये ॥ वीणादण्डे ॥ अङ्गारक
मणौ । बिद्रुमे । लतामणौ । रक्तव
र्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ०
भा० ॥ तस्यशुभाऽशुभलक्षण यथा
। शुद्धघनदृढवृत्त स्निग्ध गात्रसुरङ्ग
कम् । समगुरुसिराहीनप्रवालधार
येच्छुभम् ॥ गौररङ्गजलाक्रान्त वक्र
सूक्ष्म सकोटरम् । रुचकृष्ण लघु-
श्वेतप्रवालमशुभलक्षणम् ॥ विशेषो
युक्तकल्पतरोरनुसन्धेय ॥ प्रक-

प्रबोधित .

र्षेणवल्यतेसत्रियते । बलसवरणे ।
घञ् ॥ यद्वा । प्रवलति । बलप्रा-
णने । ज्वलतीतिण ॥ यद्वा० ग्य-
न्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥

प्रवालक । पु० जीवशाके जीवन्ते ॥

प्रवालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥

प्रवाहिका । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे ॥

प्रवाहु । पु० कुर्परस्याधीभागे ॥

प्रवाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे

प्रवाहुकगृहणीयात् ॥

प्रबुद्ध । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले ।

विकसिते ॥ ऊहापोहकुशले । पण्डिते ॥

आत्मबोधयुक्ते । नि० सन्दे

होपरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षेण० अस

भावनादिरहितत्वेनबुद्ध ॥

प्रबोधः । पु० विनिद्रत्वे ॥ ज्ञाने ॥

यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्मा

कारान्तःकरणवृत्त्युपहितअनाहत

चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोधः ॥

प्रबोधनम् । न० अनुबोधे । गतगन्ध

सप्रयत्नेनोबोधने ॥ यथाकस्तूरिका

देर्मदादिनाप्रबुद्धिः । बुधअवगमने

। भावेत्युट् ॥ विबोधने ॥

प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । का

र्त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी०

इ० भा० ॥

प्रबोधितः । त्रि० सञ्ज्ञातप्रबोधे ॥

प्रकर्षेणज्ञापिते ॥

प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

प्रभव :

॥ यथा । सजसाजगौचभवतिप्रबो
धिता ॥ यथाश्रयितामृषाचटुलमा
ननिद्रया० रतिकेलिकुञ्जनिलयेवि-
लासिनी । मुरवैरिणावदनचुम्बना
स्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥
प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् ।
प्रबोधन्याम् ॥
प्रभक्षण । चि० असञ्चयशीले । खा
उद्धतिस्थाते ॥
प्रभञ्जन । पु० वायौ ॥ प्रकृष्ट भन
क्ति । भञ्जोच्चासर्दने । युच् ॥
प्रभद्र । पु० निम्बे ॥ चि० श्रेष्ठे ॥
प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥
प्रभव । पु० जलमूले ॥ जन्महेतौ
पिचादौ । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादि
मस्थाने । प्रथमज्ञानार्थस्थाने ॥
मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने
निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्त
रिचकारकङ्कत्यधिकारादपादानार्थे
भुवङ्गदोरप् ॥ अन्यतः सिद्धस्य
प्रथममुपलम्भे ॥ विष्णौ प्रकृष्टोभवो
जन्मास्य ॥ यद्वा । प्रकर्षेणभवन्ति
जायन्ते मद्याभूतान्यस्मात्पूर्वपदम्
॥ गुरोर्मानेवषष्ठिबत्सराणामादिमे
वत्सरे । तत्फलं यथा । बहुतोया
स्तथामेवावहुशस्याचमेदिनी । बहु
क्षीरास्तथागावो व्याधिरोगविवर्जि
ता ॥ प्रशान्तापार्थिवास्त्रैवप्रभवेप
रिक्तीसिताः ॥ १ ॥ तीर्थविशेषे

प्रभा

प्रभविष्णुः । पु० उत्पत्तिकालेसर्व
स्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाङ्गवतेर्भुव
श्चेतिवृष्णुच्० यद्यपिभुवश्चेतिछन्द
सि० वृष्णुजिष्यते० तथा पि० जगत्
प्रभोरप्रभविष्णवैष्णवमितिलोकेपि
प्रयोगदर्शनात् । अन्ननिरङ्गुशा .
कवयङ्गितिसमाधानमकारिभट्टोजि
तौचितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभ
र्त्तानैवचसुतीनपितामातरोमच ।
आदानेवाविसर्गेवास्त्रीधनेप्रभवि
ष्णवः । इ० ॥ चि० प्रकर्षेणभव
नशीले ॥

प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विषि दीप्तौ ।
प्रकाशे ॥ तेजसोभार्येयम् यथा ।
प्रभाचदाहिकाचैवहे भार्येतेजस
स्मृते । याभ्याविनाजगत्सष्टुवि-
धातुञ्जनहीश्वरः इति ॥ ग्रहाणां
द्विविधायाद्यायाम् ॥ यथाहृष्टपि
पुत्रः । याचच्छायाप्रभासैवषड्विधा
साप्रकीर्तिता । स्वच्छास्निग्धा
प्रसन्नाचकान्ता दीप्ताभिदीपनीति
कुवेरपुर्याम् ॥ जगतीछन्दः प्रभे
दे । मन्दाकिन्याम् । लक्ष्मणयथा
। स्वरशरविरतिननौरोप्रभेति । य०
। बलिदमनविधौवभौसङ्गतापदज
लरुद्धियस्यमन्दाकिनी । सुरनिहि
तसिताम्बुजसङ्घिभाहरतुजगदघम
पीताम्बरः ॥ प्रभाति । भादीप्तौ
। आतश्चोपसर्गङ्कः ॥ दुर्गायाम्

प्रभावती

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥

प्रभाकर । पुं० अग्नी ॥ सूर्ये प्रभा
करोति । दिवाविभेतिटः अर्कवृद्धे
॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ मीमांसैक
देशिनि ॥

प्रभाकौट । पुं० खद्योते ॥

प्रभाञ्जन । पुं० शोभाञ्जने ॥ प्रभा
मनक्ति । अञ्ज्० 'कर्त्तरि ल्युट्' ॥
बहुलमन्यत्रापीतियुज्वा ॥

प्रभातम् । न० प्रातः काले । दिना
दौ । प्रत्यूषे । उषसि ॥ भातुं प्रवृत्त
म्णादिकर्मणिक्तः ॥ वैद्य पुरोहि
तोमन्त्रीदेवज्ञोयचतुर्थकः । प्रभात
काले द्रष्टव्योनित्य स्वश्रियमिच्छता ॥

प्रभाव । पुं० शक्तौ ॥ नीतिवेदिना
प्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिशु ॥ की
शदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे ॥ महिम
नि ॥ भवत्यनेन । भू० । श्रिणी
भुवोनुपसर्गङ्घ्रि ॥ भवनभावः
॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिश
ये ॥

प्रभावान् । चि० प्रभायुक्ते ॥

प्रभावती । स्त्री० मालिकानामकोनवि
शतत्तार्हन्मातरि ॥ गणानाबीणा
याम् ॥ छन्दोभेदे ॥ यथा । एतेक्र
मात्तमसजसञ्जका गणागञ्जान्तो
यदिनिहितोमहीपते । वेदैर्घर्हैर्भ
वतियत्तिस्त्रयोभगानागाधिपोषदति
तदाप्रभावतीम् ॥

प्रभुभक्तः

प्रभावन । चि० सम्पादयितरि ॥

प्रभावयति । कर्त्तरि ल्युट् ॥ डी
पिप्रभावनी ॥

प्रभावी । चि० महानुभावे ॥ प्रभावो
स्थस्य । इनि ॥

प्रभाष । पुं० वसुविशेषे ॥

प्रभाषितम् । न० वचने ॥ प्रकृष्ट भा
षितम् ॥

प्रभास । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा
देव्या । स्थाने ॥ प्रभासेसोमतीर्थी
सौदेवीचपुष्करेक्षणेत्यागमात् ॥ जै
नगणाधिपविशिषे ॥

प्रभिन्नः । पुं० मत्तहस्तिनि । गर्जिते
। मत्ते ॥ चि० विदीर्णे ॥ प्रकृष्टभे
दविशिष्टे ॥ प्रकर्षेणभिद्यतेस्म ।
भिदिर्० क्त ॥

प्रभुः । पुं० ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पार
दे ॥ शब्दे ॥ चि० नियहानुग्रहस
मर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति
स्वीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके
॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू०
। विप्रसम्भ्यङ्ग ॥ डु ॥ परमेश्वरे
॥ प्रभवति ॥ सृष्टिस्थितिसंहारप्रवेश
प्रशासनेषु ॥ इतिप्रभु ।

प्रभुता । स्त्री० विभुतायाम् ॥

प्रभुत्वम् । न० ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥

प्रभुभक्तः । पुं० उत्तमाश्वे ॥ चि० स्वा
मिन्यनुरक्ते ॥ प्रभोर्भक्तः ॥

प्रभुशक्तिः । स्त्री० कीशदण्डबले ॥

प्रमथ :

प्रभो . पत्न्याम् ॥ प्रभो, शक्ति ॥
 प्रभूतम् । चि० उद्भूते ॥ प्रचुरे । प्रा-
 ज्ये ॥ पुं० ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः स
 पत्ने भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० ।
 गत्यर्थेतिक्त . ॥ प्रकृष्टेषु महाभूतेषु
 प्रभूषणु . । चि० शमे । शक्ते ॥
 प्रभृति : । अ० तदादौतत : प्रभृति
 पितरः पिण्डसञ्ज्ञान्तुलेभिरे ॥ इ
 तितित्थ्यादितत्वम् ॥
 प्रभृति . । पुं० तदादौ ॥
 प्रभेद . । पुं० भेदे । प्रकारे । विशेषे
 । भिदायोम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभे
 दः ॥
 प्रभृष्टकम् । न० चूडालम्बिमाख्ये
 । शिखातोलम्बमानमाख्ये ॥ प्रभ
 शितुं प्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्त . ०
 कर्तरिच । सूर्येकम् ॥
 प्रमत्त . । चि० अनवहिते । अनवधा
 नतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनास
 क्ते ॥ शीलसंरक्षणेनरहिते ॥ यथा ।
 सन्ध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्त . पति
 त . स्मृत . इतिमचराज्ञानाज्ञा
 नयितव्योयथा । मत्तोन्मत्तप्रमत्ता.
 त्प्रभृत्यान्नाज्ञानयेन्नृपः ॥ प्रमाद्य
 तिस्रः । मदी० । गत्यर्थेतिक्तः ।
 नध्याख्येतिनत्वाभाव . ॥
 प्रमथ . । पुं० षट्चिंशत्कोटिसङ्
 ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्षे
 णमथति । मथे० । प० अच् । भूत

प्रमथाधिप :

विशेषे ॥ प्रमथ्यतेमन्त्रादिना । ख-
 नोघचेतिघः ॥ घोटके ॥
 प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथ-
 हिसायाम् । ल्युट् ॥
 प्रमथनाथ . । पुं० महाभैरवे ॥ प्रमथा
 नांनाथ . ॥ यथा । भवद्भवनदेहली
 प्रकटचण्डदण्डा हतस्फुटन्मुकुट
 कोटिभिर्मधवदादिभिर्भूयते । ब्रजा
 मिभवदन्तिकप्रकृतिमेत्यपैशाचिकी
 किमित्यमरसम्पद प्रमथनाथनाथा
 महे ॥
 प्रमथा . स्त्री० हरौतक्याम् ॥
 प्रमथाधिपः । पुं० शिवे ॥ प्रमथाना
 योगिविशेषगणानामधिपः ॥ ते
 गणा यथा । षट्चिंशत्सहस्राणि
 प्रमथाद्विज्ञसत्तमा . । तत्रैकत्र
 सहस्राणिभागेषोडशसंस्थिताः ॥
 नानारूपधरायैवैजटाचन्द्रार्कमण्डि
 ता . । ते सर्वे सकलैश्वर्ययुक्ताध्यान
 परायणाः ॥ योगिनीमदमात्मस्य
 दम्भाहङ्कारवर्जिताः । क्षीणपापा
 महाभागा शम्भोः प्रीतिकराः
 परा ॥ नतैपरिग्रहरागकाङ्क्षन्ति
 स्मकदाचन । ससारविमुखा . सर्वे
 यतयोयोगतत्पराः ॥ ध्यानावस्थ
 महादेव परिवार्यधृतव्रता . कृत्वा
 परिषदरुच्यातिष्ठन्तिविगतक्लमाः
 ॥ यदैवपरमं ज्योतिस्त्रिन्तयस्थम्बि
 कापतिः । तदैवतैपारिषदाः स

प्रमदवनम्

र्वेसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमा
प्याता कोटयोयेधुतव्रता ।
सि हव्याग्रादिसारूप्याचणिमादि
समायुता ॥ इत्यादिकालिका
पुराणी पाठोद्द्रष्टव्यः ॥

प्रमथितम् । न० निर्जलतक्त्रे ॥ त्रि०
चुम्बे ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥

प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ त
स्या विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्या
प्रोच्यतेद्रव्यपलात्कल्पीकृताच्छृ
तात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पान
माहुःपलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्य
म् । तस्या पलद्वयशेषाया ॥
गुणै प्रमथ्यापेयाचततो लघ्वीभि
शेषतः ॥

प्रमद । पुं० सन्मदे । हर्षे । मुदि
। प्रीती ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्ते
॥ मदीहर्षे ॥ प्रमदसन्मदौहर्षद्व
यम् ॥

प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥

प्रमदवनम् । न० राज्ञीन्त पुरो-
चितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीड
ति० तस्मिन्नुद्याने ॥ प्रमदाना
वनम् । इत्यापोरितिञ्ज्ञ ॥

प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥

प्रमदोहर्षोऽस्यस्याः ॥ यद्वा । प्रम
दयतिपुरुषम् । मदी० । अच् ।

टाप् ॥

प्रमा

प्रमदाकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदावनम् । न० प्रमदवने ॥ प्र
मदानावनम् ॥

प्रमना । त्रि० हृष्टमानसि ॥ प्रकृष्ट
मनोयस्य ॥

प्रमय । पु० बधे ॥

प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमितौ
। बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहु साङ्
ख्यविदः । असन्दिग्धाऽविपरीता
ऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिर्बोधश्च
पौरुषेयः फल प्रमेति । असन्दि
ग्धेत्यादिप्रमेत्यत्रान्वेति । स्मृति
साधारणेत्वनधिगतपद नदेयम् ।
अविपरीतोऽबाधितः । साङ्ख्य
सिद्धान्ते० चक्षुरादे करणत्वा
भावादाह० चित्तवृत्तिरिति । प्रमा
स्वरूपमाह० बोधः पौरुषेयवृत्तिः
चैतन्यप्रकाशरूपवृत्त्यर्थः । ननु
चैतन्यप्रकाशस्य निश्चितत्वात्कथं
प्रमाणफलत्वव्यवहारवृत्त्यत आह
० फल प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाश
स्य निश्चितत्वे पित्ततदर्थीपरक्तवृत्ति
प्रतिबिम्बाश्रयत्वे न प्रमाणकार्यं
त्वत्वादित्यर्थः ॥ प्रमीयते । माङ्
माने । आतश्चोपसर्गवृत्त्यङ् ।
टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानु
भवरूपाप्रमेतिव्याख्यातार । सा
चप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दा
र्थापत्येनूपलब्धिर्भेदेनषोढा ॥

प्रमाणम्

न्यायमते० तद्वतितत्प्रकारकज्ञाने
। भ्रमभिन्नज्ञाने ॥ अस्या कार
णगुणः । सचप्रत्यक्षे० विशिष्ये
विशेषणस्यसम्बन्धः । अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षेपरामर्शः । शब्द
बोधे० योग्यतायाः तात्पर्यस्यवाच्यता
र्थज्ञानम् । उपमितौ० शक्ये सादृ
श्यबुद्धिः । यथा । दीर्घोऽप्रमाया
जनकः प्रमायास्तुगुणोभवेत् । प्रत्य
क्षे तु विशिष्येण विशेषणवतासमम्-
॥ सन्निकर्षीगुणस्तु स्यादयद्यनुमि
तौपुनः । पक्षे साध्यविशिष्टे च परा
मर्शगुणोभवेत् ॥ शक्ये सादृश्य
बुद्धिस्तु भवेदुपमितौगुणः । शब्द
बोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथवा प्र
मा ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नज्ञाना
नमन्वीच्यते प्रमा । अथवा तत्प्रका
रयज्ञानं स्यात्तद्विशिष्यकम् ॥ इति ॥
प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमाभासस्तथैव च
। कुर्वन्त्येव प्रमायचतस्रसम्भावना
कृतः ॥

प्रमाणम् । न० नित्ये । शाश्वते ॥ शा
स्त्रे ॥ सत्यवादिनि । इयत्तावाम्
। परिच्छेदे ॥ यथा । कियत्प्रमाण
मुदकम् ॥ मर्यादायाम् । अवधौ-
॥ यथा । राजानं माञ्च प्रमाणं
ज्ञात्वा० अवधिं कृत्वा त्वयः ॥
चितौ । अग्निनिमित्ते ॥ यथा । अ
ग्नौ प्रमाणं धूमः ॥ प्रमातरि ॥

प्रमाणम्

यथा ॥ अचार्थे प्रम्, प्रमाणम् ॥
नित्यज्ञो वै कत्ववानय शब्दः । य
था ॥ वेदा प्रमाणस्मृतयः प्रमा
णमित्यादि ॥ बहुवचनान्तमपि ।
यथा । प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दा
प्रमाणानीति ॥ प्रमाकरणे ॥ प्रमा
तायेनार्थं प्रणिशोतितत्प्रमाणम् ।
प्रमीयतेऽनेनेति निर्वचनात् प्रमाप्र
तिकरणत्वं गम्यते । असन्दिग्धा
विपरीतानधिगतविषयाचित्तवृत्ति
र्बोधस्वरूपे यफलं प्रमा० तत्साध
नं प्रमाणमिति । एतेन० संशयवि
पर्ययस्मृतिसाधने च प्रसङ्गः । *॥
प्रत्यक्षानुमानशास्त्रोपमानार्थाप्रत्य
भावास्थानि० षट्प्रमाणानीति वे
दिकाः । प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानि त्रीणीति योगा । प्रत्यक्षा
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी
ति नैयायिका । अत्र तद्वतितत्
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञान०
प्रशब्दविशिष्टे नमाधातुना प्रत्याख्य-
ते० तत्करणत्वं प्रमाणत्वम् । ज्ञान
ज्ञातानुभवो विवक्षितः । तेन स्मृ
तिकरणेनातिव्याप्तिः । लक्षितानां
प्रमाणानां विभागः । प्रत्यक्षानुमानो
पमानशब्दा इति० विभागस्तीहेश
एवान्तर्भूतत्वादयविशेषोद्देशः । प्र-
त्येकलक्षणानुयथास्थाने द्रष्टम् । ए
षां चान्तर्भाववह्निर्भावाभ्यां सङ्कोच

प्रमाणम्

विकाशौद्रष्टव्यौ ॥ + ॥ प्रमितिसा-
धने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थान
समाख्याञ्च० प्रमाणानि । श्रुतिर्हि
तौयाक्षमताचलिङ्ग वाक्य पदान्येव
तुसङ्गतानि । साप्रक्रियायाकथमित्य-
पेक्षास्थानंक्रमीयोगबलसमाख्या ॥
लक्षणायाम् ॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानर-
हितमगृहीतयाहिज्ञानप्रमाणम् ॥
आयामस्तुप्रमाणस्यादितिवाप्तिं का-
र्थेतु० आयामोदैर्घ्यं सयेनमीयते
तत्प्रमाणम् । तच्चकचित्तिर्यगव-
स्थितस्यवस्तुन । यथा । वस्त्रादे-
र्हस्तादि । क्वचिदूर्ध्वाधरदिगवस्थि-
तस्य । हास्तिनमुदकम्० जरुद्वय-
समुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते० प्रमि-
मीतेऽनेनवा । करणे० कर्त्तरि० भा-
वेचल्युट् ॥ प्रत्यक्षमेकचावांका क-
णादसुगतौपुनः । अनुमानश्चतच्चा-
प्रिसाङ्ख्याशब्दश्चतेचपि ॥ न्यायै-
कदेशिनोप्येवमुपमानश्चकेचन । अ-
र्थापत्यासमेतानिचत्वार्याहुः प्रभाक-
रा ॥ अभावपष्ठान्येतानिभट्टावेदान्ति-
नस्तथा । सम्भवैतिह्युक्तानितानि
पौराणिकाजगुः ॥ प्रभाकरोमीमां-
सकैकदेशी । वेदान्तिनोपिष्यवहार-
कालेचाहुरितिसम्बन्धः ॥ वेदोऽ-
नादितयावायहापरमेश्वरप्रणीतत-
या । भवतिपरमप्रमाणंबोधोनास्ति
स्वतश्चपरतोवा ॥ नापेक्षतेयदन्यद

प्रमाणविषयः

दपेक्षन्तेऽखिलानिमानानि । बा-
क्यं तन्निगमानांमानब्रह्माद्यतीन्द्रि-
यावगतौ ॥ मानप्रबोधयन्त बोधमा-
नेनयेवुभुत्सन्ते । एधोभिरेवदहन्द-
ग्धुवाञ्छन्तितेमहात्मानः ॥ वेदो-
ऽनादिरमुष्यव्यञ्जकईशः स्वयंप्रका-
शात्मा । तदभिव्यक्तिमुदीक्ष्यप्रोक्तो
सौसूरिभिः प्रमाणमिति ॥ रूपा-
णामवलोक्येचचुरिवान्यन्नकारणं दृष्ट-
म् । तददृष्टावगतौ वेदबदन्योनवेद-
कोहेतुः ॥ निगमेषुनिश्चितार्थेत्तन्ने-
कश्चिददिप्रकाशयति । तदिदमनु-
वादमात्रप्रामाण्यं तस्यसिद्धातिनाक-
श्चित् ॥ अनुभूतौप्रमाणानापरिनि-
ष्ठासमाप्यते । ततस्तयैवयाज्ञप्तिः
किन्तुचान्यैः प्रामान्यैः ॥

प्रमाणबाधितार्थकः । तर्कविशेषः ।
आत्माश्रयादिचतुष्कान्यपुसङ्गत्वञ्च
तस्यलक्षणम् । सङ्घिविधः । व्याप्ति-
याहकोविषयपरिशोधकश्चतचाद्यो-
यथा । धूमोयदिवज्जिव्यभिचारौस्या-
सदाबङ्गिजन्योनस्यात् । द्वितीयस्तु०
पर्वतोयदिनिर्वङ्गि स्यात्निर्धूम-
स्यात् ॥

प्रमाणभूतः । वि० प्रामाण्यं प्राप्तं ॥
प्रमाणमूलः । पु० परमात्मनि । च-
क्षुरादीनाचक्षुरादिरूपे ॥

प्रमाणविषयः । वि० अविज्ञातवस्तु-
नि ॥ अविज्ञातः प्रमाणानांविषय-

प्रमाता

योवादिनामत ॥

प्रमाणसामान्यम् । न० त्रिविधप्रमा
 खे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्व
 प्रमाणसिद्धत्वात् । त्रिविधप्रमाण
 मिष्ट प्रमेयसिद्धिः । प्रमाणादि ॥
 प्रमाणिका । स्त्री० अनुष्टुभ० प्रभेदे
 ॥ यथा । प्रमाणिकाजगैलगौ ।
 यथा । पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्यु
 ताङ्घ्रिपद्मयो . । अतिस्मृति
 प्रमाणिकाभवाच्चुराशितारिका ॥
 प्रमातामह । प० मातामहपितरि ॥
 प्रकृष्टोमातामह । प्रादिसमास ॥
 प्रमातामही । स्त्री० मातामहजनन्या
 म् ॥ प्रकृष्टोमातामही । प्रादिस० ॥
 प्रमाता । पु० वृत्तिमदन्तः । करणोप
 हिते० प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्र-
 तिविम्बितेचिदात्मनि ॥ लौकिक-
 वैदिकव्यवहारेष्वभ्रान्ते जीवे ॥ प्र-
 मा गैर्यैर्धर्मप्रमियोति० सच्चैतनोजी
 वउच्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमाता
 रम् विनाशास्त्र कस्यम्भार्थावबोधकृ
 त् । प्रमातापि विनाशास्त्र केनार्थम
 वबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहराग
 हे प्रादिवृत्तिषु । अहुरूपेण्योन्वेति
 सप्रमातास्त्यनिश्चयित् ॥ वृत्तिमद
 न्नः करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति
 ॥ स्मराम्यहनिश्चिनोमिसशयैराग
 वानिति । अहुरूपान्वयः स्पष्टः
 कर्त्ताभीक्षाप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो

प्रमादवान्

माता ॥

प्रमाथः । पु० प्रमथने । बलाहरणे ॥
 प्रमाथी । त्रि० प्रमथनशीले । देहेन्द्रि
 यक्षोभके । व्याकुलत्वकारणे ॥ अ-
 तिवलौयसि । उपमर्दनक्षमे ॥ श-
 रीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुक्षोभयितुं
 शीलमस्यतस्मिन् ॥ मथेविलोडने ।
 प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुघ्निगुण ॥
 ॥ पु० वत्सरविषेशे ॥ राष्ट्रभङ्गश्चदुर्भि
 क्षतस्करैश्चोपपीडनम् । जानीया
 द्विग्रहघोरं प्रमाथिनिवरानने ॥ १३ ॥
 निष्पत्तिः सर्वशस्याना सुभिक्षभव
 तिप्रिये । प्रमाथिनिजलोद्गारोजल
 दोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ वानरान्तरे
 प्रमादः । पु० अविमृष्टकृत्ये । अनव
 धानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाध
 नानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशील
 ता० विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसा
 धनेष्वीदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तु
 विविकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥
 सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्का
 लकर्त्तव्यत्वेन प्राप्तस्थार्थस्यानुसन्धा
 नाभावे । पूर्वकर्त्तव्यतयानिश्चिते
 प्यकर्त्तव्यताबुद्धौ ॥ मदीहर्षे । भा
 वेघञ् । प्रकृष्टोमादः ॥ स्वाभावि
 कब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥
 प्रमादवान् । त्रि० जाड्ये । प्रमादयु
 क्ते ॥ प्रमादोऽस्त्यस्यास्मिन्वा । मतु
 प् ॥

प्रमितारक्षरा

प्रमादिका । स्त्री० दूषितायांकन्याया
य् । संवेदायाम् ॥

प्रमादौ । चि० प्रमादवति । अनवधा-
वतायुक्ते ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गप-
तङ्गभृङ्गमीवाहता पञ्चभिरेवपञ्च-
। एक० प्रमादौसकथंनहन्यतेयःसि
वतेपञ्चभिरेवपञ्च ॥ मदीहर्षे । त-
स्त्रीलादिषु० शमिच्छष्टाभ्योविनुण-
॥ अनात्ममात्रप्रवणे । युञ्जपञ्चा-
दिप्रयोजनेष्वासक्तमनसि ॥ यथा ।
प्रत्यक्षगोचर देवलोकश्चातिप्रमादि
नम् । दृष्ट्वाश्रुतिः शिरस्ताडमनु-
क्रोशतिदु० खिता ॥ स्वप्नेपरीक्षि-
तेद्रष्टादेहादभिन्नः स्वयमप्रभः ।
सुखिवेचसथार्थं त परीक्षन्ते नपाम
रा ॥ अपिच । प्रमादिनोवहिसि
त्ता० पिशुना० कलहोत्सुकाः ।
सन्यासिनोपिदृश्यन्तेदैवसन्दूषि-
ताथयाः ॥

प्रमापकः । चि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निवर्हणी । मारणे ।
बधे ॥ मीञ्जि सायाम् । स्वार्यण्य
त० । भावेत्युट् ॥

प्रमायुक्तः । चि० प्रमरणशीले ॥

प्रमितः । चि० ज्ञाते ॥ माङ्माने ।
आदिकर्म्मणिक्त० कर्त्तरिचेतिक्तः ।
। द्यतिस्थतीतीत्वम् ॥

प्रमिताक्षरा । स्त्री० अगतौकन्दोभेदे ।
य० । प्रमिताक्षरासजससैः कथि

प्रमृतम्

ता । यथा । अमृतस्वशीकरमिवो-
द्गिरतीरदमौक्तिकाशुलहरीकुरिता ।
प्रमिताक्षरामुररिपोर्भणितिर्ब्रज-
सुभ्रुवामभिजहारमनः ॥ चि० प्रक
र्षेणमिताक्षरे ॥

प्रमितिः । स्त्री० यथार्थज्ञाने । प्रमा
याम् ॥ प्रमाणम् । डुमिञ् ।
क्तिन् ॥

प्रमीढः । चि० मूढिते ॥ घने ॥

प्रमीतः । चि० प्रोक्षिते । यच्चार्यहत
पथौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेत्य । मी-
ञ् । गत्यर्थेतिक्तर्त्तरिक्तर्म्मणि-
क्त० ॥

प्रमीला । स्त्री० तन्द्राम् । अत्यन्त-
शमादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषया-
ज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेष-
णे । गुरोरेत्येत् ॥

प्रमुखः । पु० पुन्नागहस्ते ॥ न० तदा
त्वे । तत्काले ॥ चि० प्रथमे ॥ श्रे-
ष्ठे । मुख्ये ॥ प्रकृष्ट मुखमस्य ॥

प्रमुखतः । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद०त् । चि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ य
था । आत्ममयेमहतिपटे विविधज
गञ्जिचमात्मनालिखितम् । स्वयमे-
वकीवलमसौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपर
मात्मा ॥

प्रमुदितः । चि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेत्य ।
मुदहर्षे । क्तः ॥

प्रमुदतम् । न० कर्षणाख्यहत्ती । प्रमु

प्रमोचन .

तं कर्षणं स्मृतमिति मनुः । कर्ष-
णञ्च भूमिगतप्रचुरप्राणिमरणनिमि-
त्तत्वाद्बहुदुःखफलकम् ॥ त्रि० प्र-
कर्षेण मृते ॥

प्रमृष्टः । त्रि० व्यामृष्टे ॥

प्रमेयः । त्रि० प्रमाविषये । प्रत्यक्षा-
दिप्रमाणैः परिच्छेद्यो ॥ यत्प्रमी-
यते तत्प्रमेयम् । यथा जीवन्नैक्यम्
शुद्धचैतन्यवेदान्तानां प्रमेयम् ॥ आ-
त्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनः प्रवृत्ति-
दोषप्रत्येकभावफलदुःखापवर्गास्तु
प्रमेयम् ॥ इ० गीतममूत्रम् । ६ ॥
प्रकृष्टमेयम् ॥ प्रमीयते । माड्०
। अचोयत् । ईदयति । गुणः ॥ प्र-
मातुं योग्यो वा ॥ प्रमाणाधीना प्रमे-
यसिद्धिः ॥ प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमे-
यो निश्चितस्तथा । यत्साम्निध्यात्प्र-
सिध्यति तत्तत्सिद्धैर्किमपेक्ष्यते ॥
प्रमेयत्वम् । न० अज्ञातत्वे । प्रमावि-
षयत्वे ॥ भावे० त्व० ॥

प्रमेहः । पुं० शुक्रघटितरोगविशेषः ।
मूत्रदोषः । मेहे ॥ प्रकृष्टो मेहः ॥
अस्य निदानम् । आस्यासुखं स्वप्नसु-
खं दधीनि ग्राम्भीदकानूपरसाः प-
यांसि । नवान्नपानं गुण्डवैकृतञ्च प्र-
मेहहेतुः कफकृच्च सर्वम् ॥

प्रमोदकः । पुं० मोचने ॥ प्रकर्षेण मृ-
च्यते । मुच्ल० । कर्मणि घञ् ॥

प्रमोचनः । त्रि० प्रमोचने ॥ प्रकृष्ट

प्रयतात्मा

मोचनकर्तरि ॥

प्रमोचनी । स्त्री० गवाक्ष्याम् । गोडु-
म्बायाम् ॥

प्रमोदः । पुं० हर्षे ॥ मुद० । घञ् ।

प्रकृष्टो मोदः ॥ वत्सरत्रि० । उन्म-
त्तश्च जगत्सर्ववनधान्यसमाकुलम् ।
नित्योत्सवः प्रजावृद्धिः प्रमोदे जा-
यते प्रिये ॥ ४ ॥

प्रमोदनः । पुं० विष्णौ ॥ प्रमोदते ह-
व्यतिस्वरूपानन्दानुभवात् ॥ मुद०
। अनुदात्ततत्त्वहलादेरित्युच् ॥
ध्यायिनो योगिनः प्रमोदयति हर्षय-
ति । मुदेः प्रपूर्वाण्यजन्तात्कर्त्त-
रित्युट् ॥ औणादिको युज्वा ॥

प्रमोदितः । पुं० कुबेरे ॥ मुद० । क्त-
उदुपधादिति वाकित् ॥ त्रि० प्रमो-
दयुक्ते ॥

प्रमोदी । त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते ॥

प्रमोदिनी । स्त्री० जिङ्गिनीवृत्ते ॥

प्रमोचा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

प्रयन् । त्रि० गच्छति ॥ प्रैति । ड्रण-
शतरि० यणादेशः ॥

प्रयतः । त्रि० पवित्रे ॥ अहिंसारते ॥
प्रयच्छति स्म । यम० । अकर्मकात्वा-
त्कर्तरि क्त । मलोपः ॥ यद्वा । प्र-
यतते । यती प्रयत्ने । अच् ॥

प्रयतनम् । न० साधने ॥ प्रपूर्वाद्यतते
नृपसक्तीभावेऽप्युट् ॥

प्रयतात्मा । त्रि० शुद्धबुद्धौ ॥ प्रयतया

प्रयत्न .

तमायस्यस . ॥

प्रयत्ना । चि० सुस्थते ।

प्रयत्न । पु० पुरुषकारे । कृतौ ।

प्रयासे । करणा० करणी० इ० भा० ॥

सर्वमेव हि सदा ससारैरधुनन्दन

। सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेषां पौरुषात्स

मवाप्यते ॥ प्रयत्नम् । प्रयत्यतेऽने

नवा । यतीपु यत्ने । यजयाचेति न

इ ॥ व्यायमते सचिविधो यथा ।

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-

णम् । एव प्रयत्नचैविध्यं तान्त्रिकैः प

रिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाधये

ष्टसाधनस्त्वमतिरुथा । उपादानस्य

चाध्यक्षप्रवृत्तौ जनको भवेत् ॥ नि

वृत्तिस्तु भवेद्द्वेषा द्द्विष्टसाधनता

धियः । यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदा

तीन्द्रियो भवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे

कारणपरिकीर्त्तितम् । इ० भा०

प० ॥ वैयाकरणरीत्या तु वर्णानां कर

णान्तरे । सचाभ्यन्तरवाङ्माभ्यामेदा

भ्याद्विविधो मतः । तच्चाद्यस्तुर्धा

। स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतसवृतभेदा

त् । तत्र स्पृष्टप्रयत्नस्पर्शानाम् ई

षत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विवृतमूष्ण

णाम् स्खराणाञ्च । ह्रस्वावर्णप्रयोगे स

वृतम् । प्रक्रियादशायान्तु विवृतमे

व । एतेषामाभ्यन्तरत्वम्वर्णोत्पत्ति

प्राग्भाविकत्वात् । तथाहि । नाभि

प्रदेशात् प्रयत्नप्रेरितो वायुः प्राणो-

प्रयत्न .

नाम० जड्वामाक्रामन्नुर प्रभृतीनि

स्थानान्याहन्ति० ततो वर्णस्य० तद

भिव्यञ्जकस्य ध्वनेर्वा० उत्पत्तिः । त

तोत्पत्तिः । प्राग्यदाजिह्वायोपायम

ध्यमूलानि० तत्तद्वर्णोत्पत्तिस्थानता

स्वादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदास्पृष्टता

। ईषद्योदोस्पृशन्ति तदेव तस्य स्पृष्टता

। समीपावस्थानमात्रेण सवृतता । दू

रत्वे च विवृतता । अतएव ह्रस्वयथा

नांतालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थाने

न स हि जिह्वायादीनां० च वर्णोच्चारणे

कर्तव्ये सम्यक्स्पृशं शकारेकारयो

स्तु दूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं शेषाका

रोक्तिश्चानुसृत्य विवेचनीयम् ॥ वा

द्यस्त्वेकादशधा । विवारः संवारः

श्वासो० नादोघोषोऽघोषोऽल्पप्राणो

महाप्राण० उदात्तोऽनुदात्तः स्वरित

श्चेति । वर्णेष्वानाद्यनुवर्णा पञ्च

मे परे मध्ये यमो नाम पूर्वसदृशो वर्णः ।

प्रातिशाख्ये प्रसिद्धः २० । यथापलि

क्कौ० च ख्खुतु० अग्नि० घृष्ट

न्ति० इत्यत्र क्रमेण० कखगघेभ्यः परे

तत्सदृशा एव यमाः । तथाच० खफ

कठयचठतकपा । एतद्यमाः (क

(पौ० विसर्गः । शषसा २६ ए

षा विवारश्वासघोषा । (०)०)०)

इयवरलअमडणनभभघठधजवग

डदा०० एतद्यमाः०० स्वरानुस्वा

रा ४० एषा संवारनादघोषा ।

प्रयाग :

कचटतपमजडदबडजणनमाः० तद्य
मा० यरलवाः० खरा ३८ एषा
मंलप्राण० । खड्गठयफधभठधभा.
एतद्यमा षषसहाः० अनुस्वार
विसर्ग—क—पा० २८ एषामहाप्रा
ण० । अड्डकलएऐओऔ ६ एषामु
दात्तानुदात्तस्वरिता० । विवारसवा
रादयस्तु० वर्णीत्पत्तेः पञ्चान्मू
र्द्धिप्रतिहतेनिवृत्ते प्राणाख्ये वाया
दुत्पद्यन्ते० इतिवाद्यादुत्पद्यन्ते
। गलविलस्यसङ्कोचात्स वार .
। तस्यैवविकोशाद्विवारः । एतौ
चस वृत्तविवतरूपाभ्यन्तराभ्याभिन्ना
विव । तयो० सप्रीपदूरावस्थाना
त्मकत्वादित्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् । चि० प्रतियत्ने । प्रकृष्टय
त्नविशिष्टे ॥ प्रयत्नोस्यास्ति । म
तुप् ॥

पयस्त । चि० सुसंस्कृते । वृत्तचतु
र्जातादिद्रव्यान्तरेणपयत्नात्संस्कृते
पक्वव्यञ्जनादौपयस्यतेत्यम् । यसुप्र
यत्ने । कर्मणिक्त ॥

प्रयागः । पु० तीर्थविशेषे । भा
स्करक्षेत्रे ॥ अत्रमुण्डनकर्त्तव्यम् ।
मुण्डनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयवि
धिः । वर्जयित्वागर्गागङ्गाविशा
लाङ्गिरकांतथा ॥ पूयागितीर्थयात्रा
यांप्रतिमाहविद्योगतः । कचानां
वपनं कुर्याद्दृथावविकचोभवेत् ॥

प्रयामः

गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गुं
रोहती । आधानेसोमपानेचवपन
सप्तमुष्मत्तमितिष्मत्तिसमुच्चय-
लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय
विधायकम् । गङ्गायांभास्करक्षेत्रेमु
ण्डनंयोग्यकारयेत् । सकोटिकुल
संयुक्ताकल्परीरविवसेत् ॥ यज्ञे
॥ शतमखे । शक्ने ॥ अश्वे ॥

प्रयागभयः । पु० इन्द्रे ॥

प्रयाजः । पु० यज्ञाङ्गे ॥ अश्वप्रया
जा । यज्ञेर्घञि० प्रयाजानुयाजौ
यज्ञाङ्गइतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥

प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥
प्रपूर्वाद्यातेल्युट् ॥ उद्घाटितेन
वहारेपञ्चरेविहगोऽनिलः । यत्ति
ष्ठितितदास्यर्थप्रयाणेविस्मयः । कु
त ॥

प्रयाणकालः । पु० अन्तसमये ॥

मौहूर्त्तिकाविदितेगमनसमये ॥

प्रयाणस्यकालः ॥

पूयान् । चि० धावति ॥ यातेर्लटः
शच्चादेशः ॥

पूयातः । पु० सौप्तिके । रात्रियुद्धे
॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ चि०
गतेऽस्थिते । गया० इ० भा० ॥
पू० कर्षेणयातः ॥ यातेः कर्मणि
क्तोवा ॥

प्रयामः । पु० नीवाक् । महर्ष्याहेतो
र्धान्यसंचये ॥ क्रयादरे ॥ पूयम

प्रयोगविधि :

णम् । यमेर्घञ् ॥

प्रयासः । पु० आयासि । क्रमे । अमे॥

यसनम् । यसुप् यत्ने । घञ् । पृ

कृष्टोयासः ॥

प्रयुक्तः । चि० प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥

कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्त्र । युजिर्०

। क्त ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य० । गुण

प्रयुक्ता परमर्मभेदिन शराद्भवा

व शभवाभवन्तिहि । तथाविधायै

तुविशुद्धव शजा व्रजन्तिचापाद्भव

तेऽतिनम्रताम् ॥ प्रकर्षेणमिलि

ते ॥

प्रयुक्तिः । स्त्री० प्रयोजने ॥ प्रकृष्ट

युक्तौ ॥

प्रयुतम् । न० नियुते । दशलक्षे ॥

१०००००० ॥

प्रयोक्ता । चि० उत्तमर्थे ॥ प्रवक्तु

के ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्वि

श्वजित प्रयोक्तेतिरशु ॥

प्रयोगः । पु० कार्मणे ॥ प्रयुक्तौ ॥

निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥

अनुष्ठाने ॥ प्रकृष्टोयोगः ॥ शब्दे ॥

प्रयुज्यते प्रयोजनं वा ॥ युजिर्०

घञ् ॥

प्रयोगविधिः । पुं० प्रयोगप्राशुभाव

बोधकीविधौ ॥ सचाङ्गवाक्यैकवा-

क्यतापन्नः प्रधानविधिरेव । सहि

साङ्गप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे

प्रमाणाभावाद्विलम्बापरपर्यायप्र

प्रयोजकः

प्रयोगप्राशुभावविधौ । यथा० वेद

कृत्वाविदीकरोतीत्यादि । नचतद्वि

लम्बेऽपिप्रमाणाभावद्वतिवाच्यम् ।

विलम्बे ह्यङ्गप्रधानविधौ कवाक्यता

वगततत्साहित्यानुपपत्तिः । वि

लम्बेनक्रियमाणयोः पदार्थयोरि-

दमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहा

हाराभावात् । सचाविलम्बोनियते

क्रमश्चाश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहि

किमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्० एत

दनन्तरवेतिप्रयोगविधेःप्रापत्तेः । अ

तः प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोग

प्राशुभावसिद्ध्यर्थेनियतक्रममपिप

दार्थविशेषणतयाविवक्षिते । अतएवा

ज्ञानाक्रमबोधकोविधिः प्रयोगवि

धिरित्यपिलक्षणम् । तच्चक्रमोनाम

विततिविशेषः पौर्वापर्यरूपोवा ।

तच्चश्रुत्यर्थपाठादौनिषट्प्रमाणानि

भवन्ति ॥

प्रयोगार्थः । पुं० प्रत्युत्क्रमे । प्रधान

प्रयोगानुकूलिप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्र

योजनम् । युजिर्० । घञ् । प्रयो

गोर्थोस्त्र । प्रयोगसृष्टौ ॥

प्रयोगी । चि० प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽ

स्थस्य । अतङ्गनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि ।

कृत्स्विजे ॥

प्रयोग्यः । चि० अश्वत्थादौ ॥ प्रयुज्यते

। युजिर्० । कृत्स्नोऽर्थः ॥

प्रयोजकः । चि० प्रयोगकर्त्तृदि । नि

प्ररोह :

योगकर्त्तरि । य . कर्त्तारकारयति
तस्मिन् ॥ प्रेरके । कर्त्तुर्व्यापारानु
कूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति ।
युज् . । खुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्ये ॥ हेतौ ॥ सर्व
स्यैव हि शास्त्रस्य कर्मणो वापि कस्यचि
त् । यावत्प्रयोजननोक्तावत्तत्
केन गृह्यते ॥ सिद्ध्यर्थसिद्धसम्बन्ध
श्रोतुश्रोताप्रवर्त्तते । ग्रन्थादौ तेन वक्त
व्यसम्बन्धसप्रयोजनः ॥ फले ॥ य
था । वेदान्तानां प्रत्यग्रब्रह्मणोरेक्यप्र
मेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपान
न्दावाप्तिश्चेति प्रयोजनम् ॥ प्रयोज
नमनुद्दिश्य नमन्दीपि प्रवर्त्तते ॥ यु
जिर् . । ल्युट् ॥ प्रयोजनलक्षयति
गोतमः । यमर्थमधिकृत्य प्रवर्त्तते-
तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य
उद्दिश्य । तथाच० प्रवृत्तिहेत्विच्छा
विषयत्वप्रयोजनत्वम् । विषयत्व
साध्यतास्य विषयताविशेषः ॥ कर
णव्युत्पत्त्या प्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । चि० नियोजयितरि ॥
प्रयोज्य . । चि० भृत्ये । प्रयोक्तुशक्ये ॥
प्रपूर्वाद्युज्येयत् । प्रयोज्यनियो
ज्याविति० कवर्गाभावो निपातनात्
॥ न० मूलधने ॥

प्ररुढः । पु० जठरे ॥ चि० बहूमूले ॥

वह्वे ॥ प्रकर्षेणरुढः ॥ जाते ॥

प्ररोहः । पु० उद्गमे । अङुरे ॥ अक्ष

प्रलयः

न्यग्रोधादौ शाखावलम्बिन्यधीमूले-
ङुरे ॥ प्रकृष्टोरोहः ॥

प्ररोही । पुं० नन्दोष्ठजे ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपितः । चि० कथिते ॥ प्रपूर्वाक्षपे
कर्मणिक्त ॥

प्रलब्धः । चि० वसिते ॥

प्रलम्बः । पु० दैत्यभेदे ॥ सचम
नुष्यवध्यः । यथा । एकाक्षकृष्णभो
रिष्टः प्रलम्बनरकौ तथा । इन्द्रवा
धनकेशीचपुरः शङ्खो यधनुकः ॥
गवेष्टिकोगवाक्षश्च तालकेतुश्च वीर्यवा
न् । एते मनुष्यवध्यास्तुदनो पुत्रान्व
याः स्मृताः ॥ चपुषे ॥ प्रयोधरे
॥ तालाङुरे ॥ शाखायाम् ॥ हार
प्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ चि० लम्बमा
ने ॥

प्रलम्बघ्नः । पुं० रामे । बलदेवे ॥ प्र
लम्बहतवान् । मू० कः ॥

प्रलम्बभित् । पुं० बलभट्टे ॥ प्रलम्ब
भिनत्ति । भिदिर० । क्तिप् ॥

प्रलम्बाण्डः । पुं० दीर्घाण्डकोषिणि
॥ प्रलम्बः अण्डो यस्य सः ॥

प्रलम्बितः । चि० प्रकर्षेण लम्बमाने
माल्यादौ ॥

प्रलम्बनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥
वद्धने ॥

प्रलयः । पुं० मरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रक-
र्षेण लीयन्ते ऽनेनेति व्युत्पत्त्या संज्ञितः

प्रलापहा

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सा
त्त्विकभावे ॥ प्रलयः सात्त्विकोभा
कोभावद्वयुक्ते ॥ अपाये ॥ तिरो
भावे ॥ सत्कार्यवादेहिक्पालेषुविद्या
मानस्यैकघटादेस्तिरोभावप्रलयोय
थातथैवकारणात्मनाविद्यमानाना-
तत्त्वानांतिरोभावएव लयोविवक्षि-
तः ॥ कल्पान्ते । सर्वर्ते । क्षये ॥
सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिक प्रा-
कृतिकस्तथैवात्यन्तिकोद्विज । नि-
त्यश्चसर्वभूतानांप्रलयोऽयचतुर्विध
॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगत
पति । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डप्र-
कृतौलयम् ॥ ज्ञानादात्यन्तिक .
प्रोक्तोयोगिनः परमात्मनि । नित्य
सदैवजातानांयोनिनाशोद्दिवाऽनि-
शमिति ॥ पश्चान्यच्चेनदिनप्रलय ॥
प्रलयनम् ० प्रलीयन्ते पदार्थाश्च ।
लौडः । एरच् ॥

प्रलयान्तः । त्रि० यावज्जीवमनुवर्त्त-
माने ॥ प्रलयः अन्तोयस्य ॥

प्रलापः । पुं० अनर्थकैवचसि । प्रयोज-
नशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणां
मुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपिताहाता
दसम्बन्धनिरर्थकम् । वचनयन्त्रोद्भू-
तेसंप्रलापः प्रकीर्तितः । इत्युक्ते ॥
प्रलपनम् । लपव्यक्तायावाचि ।
घञ् ॥

प्रलापहा । पुं० कुलत्याञ्जने ॥

प्रलेहः

प्रलीनः । त्रि० निगूढे ॥

प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वा-
प्ते । चेष्टानाशि ॥

प्रलेपः । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लि-
पः । घञ् ॥ शीतस्तनुविशेषौचप्र-
लेपः पित्तहन्मतः ॥

प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेर्ल्युट् ॥

प्रलेहः । पुं० मासस्यप्रकारवि-
शेषे ॥ यथा । स्थूलानिमासखण्डा-
निक्षालितानिचवारिणा । तप्तस्त्री
हेविनि क्षिप्यद्व्यासञ्चालयन्प-
चेत् ॥ तप्ततत्रविनि क्षिप्यलावण-
जलमल्पकम् । पचेत्पटपटाशब्द-
तस्मिन्मासेप्रकुर्वति ॥ प्रक्षिपेद्वाडि-
मीनीरवहुलेनपचेत्पुनः । मास-
पिण्डेषुसिद्धेतुदेयाशुण्ठीसजीरका-
॥ ततश्चोत्तार्यतन्मासपृथक्कुर्यात्प-
लेहतः । प्रलेहवाससापूतस्थापयेद-
न्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तेनधूपेन
तश्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु
। हिङ्गुद्रव्यौजपूरैला लवणैः स-
म्भृतेनतु । कुट्टितामिषपिष्टेनतत्र
दाडिमबीजतः ॥ सोषणाविसवारा-
भ्यांप्रलेहोगौडदेशजः ॥ प्रलेहोरु-
चिदोबल्यः कफानिलरूपापहः ।
सङ्ख्याहोपित्तकृत् किञ्चिच्छिलाध-
मानगदानुजयेत् ॥ पूर्णप्रलेहस्तु ।
मासपूरणयोगेन कोष्ठाकारविधाय-
च । खिन्नकृत्तघृतैर्भृष्टप्रलेहविधिः

प्रलेहः

नापचेत् ॥ पूरणस्य प्रलेहोयविज्ञेयो
 वातनाशनः । श्लेष्मान्तकारकश्चैव
 मुखवैरस्य हृद्गुरुः ॥ शुक्तवर्णः प्र-
 लेहः । घृते विसरधान्याक्वहिद्भृद्
 धिसयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्वेस्त्रिं
 मांसविनिः क्षिपेत् ॥ पीतवर्ण-
 स्तु । प्रलेहः पीतवर्णोपिकार्यः शु-
 क्तप्रलेहवत् । विशेषोचहरिद्रायाः
 समर्गं कुङ्कुमस्य वा ॥ रक्तवर्णोपि ।
 तप्तर्कं द्विपेक्षिद्भु संयुतकासमर्दक-
 म् । धान्यकलवणाजानीधौतमा-
 सञ्चतत्क्षिपेत् ॥ ततोर्द्धस्फुटिते मां-
 से दाडिमोबीजसयुते । सपक्वे चाति-
 मुदुलेतक्रां शुक्लोचनिः क्षिपेत् ॥
 तत उत्तार्य वस्त्रेण गालयेद्भूपयेदपि
 । रक्तवर्णप्रलेहस्य ससिद्धार्थविनि-
 क्षिपेत् । करमर्ददाडिमस्य स्थाने श्रे-
 ष्णन्तु पूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेथि-
 काकासमर्दाम्बकल्कोनचकरालिते ।
 घृते मांसविनिः क्षिप्यपचेच्छुष्कप्रले-
 हवत् ॥ सिद्धे च गालयेदस्त्रे कृत्वा
 वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलकण्टजङ्गा-
 रदेयहरितहेतुना ॥ अमचौरचिदः
 सद्यो नानावर्णप्रसाधितः । प्रलेह-
 कफवातघ्नः । किञ्चित्पित्तकरो ल-
 घुः ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्य पि-
 ष्टिकासूक्ष्मा विसवारेण सयुता ।
 बहुधा क्रियते तस्यावटिकावटकादि-
 कम् ॥ आम्बविस्त्रीफणाकारलङ्घ-

प्रवचनम्

कावटकादिकम् । शृङ्गाटकफला-
 कारयथाबुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वा
 हिवहुधाधारेखे दितघृतभाजित-
 म् । सवेसवारजेतर्कं कथिते च मनो-
 रमे ॥ नि क्षिप्यचालयेदौषदुष्ता-
 र्येलादिवासिते । एवन्तु बहुधा कार्यो-
 माषमुद्गप्रलेहकः ॥ प्रलेहो वातजि-
 ह्वल्यः शुक्रमांसप्रदोरसः । प्रीण-
 नः प्राणयुक्तानां शुक्रदः क्षीणरेत-
 साम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रले-
 हवत्कार्यः प्रलेहो मत्स्यसम्भवः ।
 आदौ तैले परपक्वसर्बमन्यत्तु पूर्ववत्
 ॥ वर्णस्य करणे देयपूर्वोक्तद्रव्यकक्षिय-
 त् । उडूलनसुगन्धाय दातव्यं पूर्वस-
 म्भवम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । स-
 म्यक्प्रक्षालितं मत्स्यं विसवारेण वेष्टि-
 तम् । तप्ततैले क्षिपेत् खण्डहिद्भुसै-
 न्धमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्सा-
 ध्यो मत्स्यखण्डप्रलेहकः ॥

प्रवक्ता । चि० वाग्मिनि । वावटुके ॥
 वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमा-
 त्रोपजीवीवाकामस्याङ्गाक्ष्यनुवः ।
 धर्मप्रवक्ता नृपते न तु शुद्रकदाचने-
 ति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टो वक्ता ॥

प्रवचनम् । न० आगमे । वेदे । न०
 प्रकृष्टवचने । प्रोच्यते । वच० ।
 ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकरणे ॥ शि-
 क्षादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्म-
 णस्यैव प्रवचनेऽधिकारो न क्षत्रियादे-

प्रवर :

ब्राह्मणात्मनासमस्तानावेदानाप्रव
चनकुर्वन्वेदस्यायमितिब्राह्मणवृत्ति
ब्राह्मणनामार्यभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण
उच्यतेवेदार्थेभिरितितथा ॥ त्रि०
प्रकृष्टवृत्तारि ॥ यथा । अपिचक्रुः
प्रवचनमेकशुश्रूषवीऽपरे ॥
प्रवचनीय ० । त्रि० प्रकृष्टारि ॥ प्रवाच्ये
॥ प्रवृत्ति० प्रोच्यतेवा । वच ० ।
चनीयर् । भव्यगेयप्रवचनीयेतिसा
धु । प्रवचनीयोगुरुः स्वाध्यायस्य ०
। प्रवचनीय : स्वाध्यायोगुरुणा ॥
प्रवचनम् । न० प्रतारणे ॥ वचुः ०
पृ० पू० १० ल्युट् ॥
प्रवण . । पु० चतुष्पथे ॥ क्षणे ॥
आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभा
गे ॥ उदारे ॥ पृ० द्वे ॥ पृ० गुणे ॥
आयत्ते ॥ क्षीये ॥ प्रवर्त्ततेऽनेनाच
वा । प्रुङ्गतौ । ल्युट् ॥
प्रवत्यन् । त्रि० प्रवास करिष्यति ॥
प्रवत्यत्पतिका । स्त्री० नायिका
प्रभेदे ॥
प्रवयणम् । न० प्रवतीदे ॥ प्रवीयते
ऽनेन । अजगतिक्षेपणयो . ।
ल्युट् ॥ वायावितिपाक्षिकीवि .
॥ कृत्वाचक्रुतिशत्वम् ॥
प्रवया . । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्र-
गत वयोऽस्य ॥
प्रवर : । पुं० सन्ततौ ॥ गोत्रप्रवर्त्तक
मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

प्रवर .

चयमदग्निगोत्रस्यप्रवरा : ० यमद
ग्न्यौर्ववशिष्टा : ३ । भरद्वाजगोत्र
स्य० भरद्वाजाङ्गिरसवाहस्यत्याः ३
विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरौ
चिकौशिका ३ । अत्रिगोत्रस्य ४
अत्यात्रेयशातातपा : ३ । गोतम
गोत्रस्य ५ गोतमवशिष्टवाहस्य
त्या . ३ । वशिष्ठगोत्रस्य ६ वशि
ष्ठ १ । केषाक्षित्वशिष्टाविसाङ्गत
य ३ । काश्यप गोत्रस्य ७ काश्य
पाप्सारनैध्रुवाः ३ । अगस्त्यगोत्रस्य
८ अगस्ति दधीचिकैमिनय : ३ ।
सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिना
ङ्गिरस वाहस्यत्याप्सारनैध्रुवाः ५ ।
मौद्गल गोत्रस्य १ । और्वच्यवनभा
गंवजामदग्न्याप्रवत : ५ । पराशर
गोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्टा .
३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पति
कपिलपार्वर्षा : ३ । काश्वनगोत्र
स्य १३ अश्वत्यदेवजदेवराजा . ३
विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुवृद्धि कौर
वा . ३ । कौशिक गोत्रस्य १५ कौ
शिकात्रिजमदग्नय : ३ । कात्याय
नगोत्रस्य १६ अत्रिभृगुवशिष्टा .
३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेय
शातातपसाङ्ख्या : ३ । कारव
गोत्रस्य १८ कारवाश्वत्यदेवलाः
३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णा
त्रेयात्रेयावासा : ३ साङ्गतिगो

प्रवर :

चस्य २० अयोहारात्रिसाङ्कत
 य . ३ । कौण्डिन्यगीचस्य २१
 कौण्डिन्यस्त्रिमिककौत्सा . ३ ।
 गर्मगीचस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभ
 माण्डव्या . ३ । आङ्गिरसवशिष्ट
 बार्हस्पत्या : ३ । अनावकाद्य
 गीत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्टा :
 ३ । अव्यगीचस्य २५ अव्यबलि
 सारस्वता : ३ । जैमिनिगीत्रस्य
 २६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कतय . ३ ।
 वृद्धिगीत्रस्य २७ कुरुवृद्धाङ्गि
 रोर्वहस्पत्या . ३ ॥ शाण्डि
 गीत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदे
 वला . ३ । वाख्यगीत्रसावर्णगी
 यो : २९ ३० और्वच्यवनभार्गव
 जामदग्न्याप्रुवत : ५ । आल वा
 यन गीत्रस्य ३१ आल वायनशा
 लङ्गायन शाकटायना . ३ । वैया
 प्रपद्यगीचस्य ३२ साङ्कति . १
 । घृतकौशिकगीत्रस्य ३३ कुशिक
 कौशिकघृतकौशिका . ३ केषाञ्चित्
 कुशिककौशिकबभ्रुला ३ । शक्ति
 गीत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्टा :
 ३ काण्वयनगीत्रस्य ३५ का
 ण्वायनाङ्गिरसवार्हस्पत्यभरद्वाजा-
 जमौढा . ५ । वासुकिगीत्रस्य
 ३६ अक्षोभ्यानन्तवासुकय ३
 गीतमगीत्रस्य ३७ गौतमाप्सारा
 ङ्गिरसवार्हस्पत्यनैध्रुवा : ५ के

प्रवर्त्तकत्वम्

षाञ्चित्गीतमाङ्गिरसावासा ३ ।
 शुनकगी . ३८ शुनकशीनकगृत्स
 मदा : ३ । सौपायनगीत्रस्य ३९
 और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्रुव-
 त . ५ । प्रवरा . ॥ इतिधनञ्जय
 कृतधर्मप्रदीपेगीत्रप्रवरविवेक . ॥
 न० गीत्रे ॥ अगुरुणि ॥ त्रि० श्री
 छे ॥ प्रव्रियते० ह्यत्रधुर्यभ्यामुत्०
 कीर्त्यते । गृञ्० । महवृद्धित्वप्
 ॥ प्रवरण वा ॥
 प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ य-
 था । यमौनस्तीगश्चप्रवरललितनाम
 वृत्तम् । भुजोत्क्षेप . शून्यचलव-
 लयभङ्कारयुक्तश्चलत्पादन्यास .
 प्रकटिततुलाकोटिनाद । स्मितव
 क्तेऽकस्मादृशिपटुकटाक्षीर्मिलीला
 हरीजीयादीदृक्प्रवरललितवक्त्रवी
 नम् ॥
 प्रवर्ग . । पुं० होमानौ ॥
 प्रवर्ग्य . । पुं० वैदिकीकर्मविशेषे ॥ स-
 हावौरे ॥
 प्रवर्त्तक . त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनका
 रिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्र-
 वर्त्तकवाक्यमुवाचचोदनानिवर्त्तक
 नैवमुवाचभाष्यकृत् । ततश्चविद्मो-
 नहिचोदनास्त्रिसाप्रवर्त्तिकायानभ
 वेदितिस्थिति . ॥ इतिसङ्क्षेपशा
 रीरक ॥
 प्रवर्त्तकत्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्रवर्षण .

प्रायः प्रवर्त्तकत्वं विधिवच्चसालो-
कवेद्योदृष्टम् । सिद्ध बोधयतीर्थक
यमेतद्भवतितत्त्वमस्यादे ॥ ३६ ॥
विधिरेव न प्रवर्त्त जनयस्यभिलषित
वस्तुबोधोपि । राजाभवतिसुतोभू-
दितिबोधेनपुवर्त्ततल्लोक . ॥

प्रवर्त्तनम् । न० प्रेरणे । आज्ञा
पने ॥ पु० वृत्तौ ॥ आरम्भे ॥

प्रवर्त्तना । स्त्री० पर्येषणायाम् ॥ उत्
कृष्टस्यनिकृष्टप्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे ॥ प्रवर्त्तकराजादिनिष्ठायाम् ॥
णिजर्थे ॥ सर्वानुगत प्रवर्त्तनासा-
मान्य णिचोश्च । प्रेषणादयोवि-
शेषास्तु० अर्थप्रकरणादिगम्य-
वृत्तिबोध्यम् ॥

प्रवर्त्तयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥

प्रवर्त्तितः । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते ॥ यथा । प्रवर्त्तितोदौपद्वप्र-
दौपादितिरघु . ॥

प्रवर्त्तनम् । न० विवर्त्तने ॥

प्रवर्षण . । पु० अद्विविशेषे ॥ न० पु०-
कृष्टवर्षणे ॥ तत्रलक्षणमाहवराहा
चार्य . । ज्यैष्ठ्यानासमतीक्षायापूर्वा
षाढादिस वृष्टे न शुभमशुभवावाच्य
परिमाण चाम्भसस्तज्ज्ञै . ॥ जलप्र-
माणार्थमाह । हस्तविशाल कुण्डक
मधिकृत्याम्बुपूमाणिर्देशः ॥ प
ञ्चाशत्पलमाढकमानेनमितुयाज-

प्रवर्ष .

जल पतितम् ॥ पु० वर्षणपूमाणांमा-
ह । येनधरित्रीमुद्राजनितावाविन्द
वस्तृणांशेषु । वृष्टे न तेनवाच्यं परि-
माण वारिण्य पूथमम् ॥ मुद्राजनि-
ता० विगतधूलिजाता । मतान्तरमा-
ह । केचिद्वयाभिष्टष्ट दशयोजनम-
ण्डलं वदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्वादशान्नपरम् ॥ येषुचभेष्व
भिष्टष्ट भूयस्तेष्वेववर्षतिप्रायः ।
यदिनाप्यादिषुष्टष्ट सर्वेषुतदात्वना
वृष्टिः . ॥ नक्षत्राणावृष्टिपूमाणांमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्णधनि-
ष्टासुषोडशद्रोणाः . शतभिषगैन्द्र
स्वातिषुचत्वार कृत्तिकासुचदश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूक्षिषुदशच
तुर्युक्त . । फाल्गुन्यापञ्चकृति षु
नर्वसौविंशतिद्रोणाः . ऐन्द्राग्न्याख्य
वैश्वे विशतिः सार्वभेदशत्यधिका .
॥ आहिर्बुधन्यार्थमृणप्राजापत्येषु
पञ्चकृति । पञ्चदशजिपुश्र्यचक्षी
र्त्ततावाजिभेदशहोच ॥ रौद्रेषो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वेते ॥
अत्रविशेषमाह । रविरविमुतकेतुपी
डितेभेद्वितितनयद्विविधास्तुताहते
च । भवतिचनशिवनचापिष्टष्टि शु
भसहितेनिरुपद्रवेति ॥

प्रवलाकी । पु० भुजङ्गे । चित्रमेख-
लके ॥

पूवर्षः । त्रि० पु० धाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

प्रह्लिका

हति । वृहवृक्षौ । पचाद्यच् ॥
 प्रवह . । पु० वहिर्यात्रायाम् । पुरा-
 द्वहिर्गमने । वायुमात्रे ॥ सप्तवायु-
 न्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु० आग्रहवा-
 योरुर्वस्थित ॥ सनित्य पृथग्ग-
 ति . तस्यतुमध्यसंस्था । नक्षत्र-
 कक्षा खचरै समेतायस्मादत-
 स्तेनसमाहतोयम् । भपञ्चरः खे-
 चरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्र प्रवहानिले
 नेतिशितिरोमणिः ॥ यस्मात्प्रोती-
 षिवहतिप्रवहस्तेनसस्मृतः ॥ * ॥
 अस्यार्थ ॥ यस्माज्योतीषिप्रकर्षेण
 वहति तेनसवायु प्रवहः स्मृतः ॥
 प्रवहस्यैवभेदा . सर्वेवायुस्कन्धाः ॥
 इतिविष्णुपुराणेद्वितीयेशे १२ अ-
 ध्यायः ॥ वायोद्वितीयस्कन्धे ॥ ऋ-
 तुजित्सत्यजित्सिनजिदमिवावमि-
 चजित् । भूरिमित्रसुषेणौचेत्याभा-
 नोः प्रवहोगणः ॥ प्रकृष्टोवहः ।
 गोचरसञ्चरैतिसाधुः ॥ पुरतोगच्छ-
 न्प्रवहोवायुः ॥
 प्रवहणम् । न० कर्णीरथे । डयने ।
 स्त्रियोहनाययानविशेषे । चौडो-
 ला० इ० भा० । अधुना० पीनस-
 खर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोक्ष्यतेऽने-
 नवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥
 प्रवह्लिका । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ।
 पहेली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आ-
 ष्टादयति । वर्हवह्लपरिभाषणार्थं

प्रवाहः

प्रादानेषु । कुन्शिल्पिसञ्जयो ॥
 दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपाहिसो
 प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥
 प्रवाचकः । त्रि० प्रकृष्टवक्तरि ॥
 प्रवाच्यः । पुं० पाठविशेषोपलक्षिते
 ग्रन्थविशेषे ॥ प्रोच्यते । वच० ॥ ॥
 यत् । यजयाचेतिनकुत्वम् ॥
 प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम्
 प्रकर्षेणजयतेअस्याम् । प्रपूर्वाद्वयते
 ल्युट् ॥
 प्रवादः । पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनर-
 वे ॥ बादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवादः ॥
 प्रवादितः । त्रि० शब्दिते ॥
 प्रवारणम् । न० निषिधे ॥ काव्यदा-
 ने ॥ महादाने ॥ प्रव्रियते । वृज्०
 चु० ॥ ल्युट् ॥
 प्रवासः । पुं० खगृहादूरगमने । विदे-
 शस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मि-
 न् । वस० । हलश्चेतिघञ् ॥
 प्रवासनम् । न० वधे । मारणे ॥ वा-
 सच्छेदे । चु० । प्रपूर्वाद्वावेल्युट्
 ॥ प्रवासनायाम् ॥
 प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषि-
 ते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात्
 प्रेलपष्टदुमथवदवस इतितच्छी-
 लादिषुघिनुष् ॥
 प्रवाहः । पुं० प्रवहसौ ॥ व्यवहारे ॥
 अम्बुवेगे । जलस्यस्रोतसि ॥ अवि-
 ष्छिन्नसन्तती । अविच्छेदेनजलादि

प्रविविचुः

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम् । वह० । घञ्
॥ प्रकृष्टाश्वे ॥

प्रवाहक । पु० राक्षसे ॥ चि० प्रकृ
ष्टवहनकर्तरि ॥

प्रवाहणः । पु० जीवलस्यराज्ञोपत्ये
। वेदप्रसिद्धिराजर्षिविशेषे ॥

प्रवाहिका । स्त्री० ग्रहस्थाम् । सङ्ग्रह
णीरोगे ॥ वायु प्रवृद्धोनिचितव
लास नुदत्यधस्तादहिताशनस्य ।
प्रवाहतोल्पबहुशोमलाक्तप्रवाहिका
ताप्रवदन्तितज्ज्ञा ॥ प्रवाहत क
ण्ठहृदलेनसशब्द वायुमपानमार्गे
णत्यजतः ॥ प्रवहति । वह० ।
गबुल् ॥ प्रवहणम्० प्रवाहयति०
मुहुर्मुहुः प्रवर्त्तयतिवा । रोगाख्या
यागबुल् ॥

प्रवाही । स्त्री० बालुकायाम् ॥

प्रविख्यातिः । स्त्री० विश्रावे । अति
प्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम् । ख्या०
क्तिन् ॥

प्रवितत । चि० विस्तृते ॥

प्रविदारणम् । न० सम्पराये । युञ्जे
॥ अवदारणे ॥ दृविदारणे । ग्य-
न्तादृभावेल्ङ्युट् ॥

प्रविरः । पु० पौतकाष्ठे ॥

प्रविरलः । चि० घनेतरे ॥ प्रकर्षेण
विरलः ॥

प्रविविचुः । चि० गृहादीप्रवेष्टुमिच्छौ
॥ यथा । कारयेद्बनशोधनमादौ

प्रवृत्तिः

मातुरन्तिकमपिप्रविविचुः । आत्म
शस्यनुगतः प्रविशेद्वासङ्कटेचग
हनेचनतिष्ठेदिति राजनीतौकाम
न्दकः ॥

प्रविवत्सन् । चि० प्रवासकर्तुमिच्छति
। वसे । सन्नन्ताङ्कटः शत्रादेशः ॥

प्रविश्लेषः । पु० विधुरे । प्रकृष्टविश्ले
षे ॥ प्रविश्लेषणम् । श्लिषश्चालिङ्ग
। घञ् ॥

प्रविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥

प्रविष्टः । चि० कृतप्रवेशे ॥ प्रविश०
। क्तः ॥ निविष्टे ॥

प्रवीणः । त्रि० निपुणे । विज्ञे । नि
ष्णाते । शिचित्ते ॥ प्रकृष्टावीणाऽ
स्य ॥ यदा । वीणयाप्रगायति०
प्रगीयतेवा । सत्यापेतिणिजन्तात्०
पञ्चाद्यच्० कर्मणिघञ्वां ॥

प्रवीरः । पु० योद्धृपुरुषे । सुभटे ॥

चि० उत्तमे ॥ प्रकृष्टोवीरः ॥

प्रवुडः । चि० पण्डिते ॥ प्रकर्षेणबु-
डः ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥

प्रवृत्तः । चि० आरम्भे ॥ प्रवृत्तिर्विशि
ष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते
॥ प्रवर्त्ततेस्म । वृत्तुः क्तः ॥

प्रवृत्तिः । स्त्री० प्रवाहे । अविच्छिन्न-
सन्ततौ ॥ उदन्ते । वार्तायाम् ॥
प्रवर्त्तने । वृत्तौ ॥ अन्तःकरणव

र्त्तिन्यांप्रयत्नलक्षणायाम् ॥ अवन्त्या
दिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणामार्गे ॥

प्रवृत्तिक्रमः

नितराप्रयतमानतायाम् । रज
कार्ये आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्तते
व्याप्नोति० प्रवर्तनं वा । वृत्तु० ।
क्तिच्० । क्तिन्वा । न्यायमतेयतवि
शेषे ॥ अस्या कारणम् । चिकीर्षा
कृतिसाध्यताज्ञानम्० इष्टसाधन
ताज्ञान० उपादानप्रत्यक्षम् । यथा
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-
णम् । एवप्रयत्नवैविध्यं तान्त्रिकैः
परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्ये
साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य
चाध्यक्षप्रवृत्तौ जनकभवेत् ॥ इति ॥
प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भः । इति
गीतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यदज्ञानात्
प्रवृत्तिः स्यात् तज्ज्ञानात्साकुतो
भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रमः । पुं० श्रुत्यादिभ्यो दुर्वले
प्रवृत्ते क्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयु-
ज्यमानेषु प्रधानेषु सन्निपातिनामङ्गा-
नामावृत्त्याऽनुष्ठाने कर्तव्ये हि० द्विती-
यादिपदार्थानां प्रथमानुष्ठितपदार्था-
नां प्रथमानुष्ठितपदार्थक्रममाद्यः क्र-
मः । यथा० प्राजापत्यपञ्चङ्गे पुं०
प्राजापत्याहिवैश्वदेवीकृत्वा प्रोजप-
त्यैश्वरन्तीति वाक्येन तृतीयानिर्देशा-
त्सेतितकर्तव्यताकाण्डकालत्वेन वि-
हिता । अतस्तेषां तदज्ञानाच्चोपा-
करणनियोजनप्रभृतीनां साहित्य स-
म्पाद्यम् । तच्च प्राजापत्यपशूनास-

प्रवेणिः

म्रतिपन्नदेवताकल्पेन युगपदनुष्ठाना-
दुपपद्यते । तदज्ञानाच्चोपाकरणा-
दीनां युगपदनुष्ठानमशक्यम्० अत-
स्तेषां साहित्यमव्यवहिताऽनुष्ठाना-
त्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरण-
विधया परस्योपाकरणविधेयम्०
एव नियोजनादिकमपि । तथाच
प्राजापत्येषु कस्माच्चित्पशोरारम्भः
एकसर्वानुष्ठाय द्वितीयादिः पदा-
र्थस्तेनैव क्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्र-
मः ॥ प्रवृत्तेः क्रमः ॥

प्रवृत्तिजनकः । चि० प्रवर्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञः । पुं० चारभेदे । वार्तिके
। वार्त्तायने ॥ चि० प्रवृत्तिज्ञानवि-
शिष्टे ॥

प्रवृद्धः । चि० प्रौढे । अधिते । बृद्धि-
युक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्ध-
तेत्यम् । बृधुबृद्धौ । गत्यर्थेति
ज्ञा० ॥

प्रवृष्टः । चि० प्रवृष्टवति ॥

प्रवेकः । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥
प्रविच्यते । विचिरपृथग्भावे ।
घञ् ॥

प्रवेष्टः । पुं० शितशुक्ले । यवे ॥

प्रवेणिः । स्त्री० कुथायाम् ॥ वेण्याम्
प्रोषितभर्तृकादिधार्यकेशरचनावि-
शेषे ॥ वेणति । वेष्टनिशामनवादि-
चादानगमनज्ञानचिन्तासु । इन् ।
प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थः ॥

प्रव्यक्त

प्रवेशी । स्त्री० कृथायाम् । परिस्तोमे ।
गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥
प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगत्यादि
षु । वीज्याज्वरिभ्योनि । कृदिका
रादक्तिनङ्गतिपाचिकोडीष् ॥

प्रवेल । पु० पीतमुद्गे । सोनामूगा
ङ् । भा० ॥

प्रवेश । पु० अन्तर्विगाहने । गृहा
द्यन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्धा । अपूर्व
प्रवेशः सुपूर्वप्रवेश इन्द्वाभयप्रवे
शः बधूप्रवेशः इतिभेदात् । तत्र
बधूप्रवेशसप्तान्वर्थसञ्ज्ञकत्वात् । तद
न्येषालक्षणान्युच्यन्ते । यथा ।
अपूर्वसञ्ज्ञः प्रथमः प्रवेशोयाचा
वसानेतुमुपूर्वसञ्ज्ञः । इन्द्वाभयस्त्व
ग्निभयादिजातस्त्वेवप्रवेशस्थिबि
धः प्रदिष्टः ॥ भूरिपुष्पानिकारस
तोरणतोयपूर्णकलशोपशोभितम् ।
धूपगन्ध बलिपूजितामर ब्राह्मण
धूनियुतविशिद्गृहम् ॥ प्र० विश०
। हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहद्वारे ॥
प्रविश० । ल्युट् ॥

प्रवेश्यः । चि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेश
नीये ॥

प्रवेष्टः । पुं० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते
। वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्त
मांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥

प्रव्यक्तः । चि० उल्लेखे । स्पष्टे । स्फु

प्रशत्ता

टे ॥ प्रव्यज्यतेस्म । अञ्जव्यक्त्यादौ
। क्त ॥ प्रव्यच्यतेस्मवा । अञ्जुवि
शेषणे । क्त ॥

प्रव्यथितः । चि० प्रपीडिते ॥ व्याकु
लीकृत्ये ॥ आत्तदौ ॥

प्रव्रजन् । चि० संन्यस्यगच्छति ॥

प्रव्रजितः । पुं० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे ।
बुद्धभिच्छुश्रिये । चेलुके । आमणो
रे ॥ चि० निष्क्रान्त ॥

प्रव्रजिता । स्त्री० मास्याम् ॥ मुण्डौ
र्याम् ॥ तापस्याम् ॥

प्रव्रज्या । स्त्री० वेदवाह्यरक्तपटादौ ॥
प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजीर्भावि
क्यप् ॥ सञ्ज्ञासि ॥

प्रव्रज्यावसितः । पुं० सञ्ज्ञासम्भष्टे ॥

प्रव्राजी । पु० प्रव्रजनशीले । सञ्ज्ञासि
नि ॥ ताच्छील्यवैराग्यातिशयशालि
त्वम् ॥

प्रशसनौयः । चि० प्रशसितुयोग्ये ॥
शसु० । अनौयर् ॥

प्रशसा । स्त्री० प्रशसने । वर्णनायाम् ॥
ईडायाम् । लवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥
द्विप्रकारादिप्रशसाभवति । वस्तुनि
विद्यमानगुणोत्कर्षएक प्रकार
स्तावकीनशब्देनसम्पादितोगुणोत्क
र्ष पर प्रकारइति ॥

प्रशत्ता । पु० समुद्रे ॥ प्रशीयते । श
शद्भृशतने । प्रह्वरशदोस्तुट्चेति
कानिप् ॥

प्रशान्तवाहिता

प्रशत्त्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ डीग्रौ ॥
 प्रशम । पुं० उपशान्तौ ॥ प्रशमनम्
 । शम० । भावेघञ् ॥
 प्रशमनम् । न० मारणे । बधे ॥ शम
 तायाम् । प्रशान्तौ ॥ प्रशमयति ।
 शम० । णिजन्ताल्ल्यु भावेल्मुङ्गा ॥
 प्रशमित । चि० अपाकृते । राज्ञः क
 र्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य० देशनगर
 ग्रामेषुगुप्तिस्था० योधानामपिसङ्घ
 हृष्ट० तुलयासानव्यवस्थापनम् , सा
 म्य सङ्घिषु० दानवृत्तिकरणेत्याग
 समानार्चनम्० कार्याण्येवमहीभुजा
 प्रशमनान्येतानिरान्येनव ॥
 प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ चि० क्षेमे ।
 शुभे ॥ प्रशसनीये । अतिश्रेष्ठे ।
 उत्तमे ॥ प्रशस्यतेस्य । शसु० । क्त०
 । प्रकर्षेणशस्तोवा ॥
 प्रशस्ति । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥
 प्रशान्तः । चि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे ।
 परहिसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या
 रागद्वेषशून्ये । निर्विकारे ॥ स्वल्प
 लाभेनापिसन्तुष्टे ॥ तमोरजसो ।
 क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे
 चित्ते ॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रत्यस्तमि
 तक्ते श्रे ॥
 प्रशान्तचित्तः । वि० शान्ते । उपरत
 दर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥
 प्रशान्तचित्त यस्यसः ॥
 प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसो :

प्रश्नी

क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं
 चित्तप्रशान्त । पूर्वपूर्वप्रशमसस्का
 रपाटवेनतादृशचित्तस्याधिक्य प्रशा
 न्तवाहितेत्थर्थ ॥
 प्रशान्तात्मा । चि० प्रशान्तचित्ते ॥
 प्रशान् । अ० समानार्थे ॥
 प्रशान् । चि० शाते ॥ प्रकर्षेणशाम्य
 ति । शम० । क्तिप् । अनुनासिक
 स्थक्किमलोरितिदीर्घः । मोनोधा
 तो ॥
 प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥
 शासु० । ल्युट् ॥
 प्रशासिता । चि० प्रकृष्टशासनकृति ॥
 ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारसर्वेषा
 मणीयासमणोरिति । रुक्माभस्त्रप्र
 धीगम्य विद्यात्तपुरुषपरम् ॥ देवता
 यागकर्त्तारपितर आञ्जकारिणम्
 । नाप्युर्ह्वयकव्यार्थयदिनस्यात्प्र
 शासिता ॥
 प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे । चि०
 शासनकर्त्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु०
 । तृच् । अप्ठन्नितिदीर्घः ॥
 प्रश्नः । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥
 प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिन
 ड् । क्वीरितिथः । प्रश्नेचेतिलिङ्गा
 न्नसम्प्रसारणम् ॥
 प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥
 प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिप
 र्थ्याम् ॥

प्रष्ठवाट्

प्रश्नय । पुं० प्रणये । प्रीत्याप्रार्थने ॥

प्रश्नयणम् । शिञ्जएरच् ॥

प्रश्नवम् । न० प्रवाहे ॥

प्रश्नित । चि० विनीते ॥ प्रथमगुणै

रश्रायि । शिञ्ज० । क्त ॥

प्रश्नय । चि० शिथिले ॥

प्रश्निष्ट । चि० प्रकर्षेणमिलिते ॥

प्रश्नेष । पुं० सयोगे ॥ प्रश्नेषणम् ।

शिप्० । घञ् ॥

प्रश्वास । पुं० प्राणेनकोष्ठस्थवायो

वर्हिर्निस्सारणे । समोध्यङ्गपूर्कवि

रोधिनि ॥ स्वास्थ्यविशेषे ॥ प्रश्व

सनम् । श्वस० । घञ् ॥ अमाप

नये ॥

प्रष्टव्य । चि० प्रश्ने ॥

प्रष्टा । चि० कथङ्कथिके । प्रश्नकर्तरि

। पृच्छति । प्रच्छ० । टच् । व्रश्चेति

कृत्त्यष ॥

प्रष्ठ । चि० अग्रगे ॥ श्रेष्ठे । चाण्डा

लिकौषधी ॥ प्रतिष्ठते० गच्छति ।

ष्टा० । आतश्चोपसर्गङ्कृतिक । सुपि

स्थङ्कृतिकोवा । प्रष्टोयगामिनीति

ष । टृत्वम् ॥

प्रष्ठवाट् । पुं० युगपाश्वर्गे । दमनका

लिकगठानोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्ठमग्र

गामिनवहति । वहश्चेतिशिव ॥

स्वामोतु० पञ्चमषष्ठ वावर्षवहतीति

विगृह्यरेफरेहितपठति० तत्रपृषोद

रादित्वबोधम् ॥

प्रसङ्ग

प्रष्ठौ । स्त्री० प्रष्ठभार्यायाम् ॥

प्रष्ठौही । स्त्री० वालगभिण्याङ्गवि ।

प्रथमगर्भधृतवक्ष्याम् ॥ प्रष्ठ वहति

। वहश्चेतिशिव । वाहङ्कृतिङीष् ॥

प्रसक्त । चि० आसक्ते ॥ तद्वति ।

सर्वश्रातदेकपरे । न० । सतते ॥ प्रा

सङ्घि । षञ्ज० । कर्मणिक्तः ॥

प्रसक्ति । स्त्री० प्रसङ्गे । प्रवृत्तौ ॥

अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र० षञ्ज०

। स्त्रियाक्तिन् ॥ आसक्तौ ॥

प्रसङ्गः । पुं० प्रसक्तौ । अन्योद्देशिनाऽ

न्यदीयस्यापिसद्धानुष्ठाने ॥ अन्योद्दे

शेनप्रवृत्तवन्यस्यापिसिद्धौ ॥ यथा ।

दृष्टातुहरतेपापं स्पृष्टातुचिदिवनये

त् । प्रसङ्गेनापियागङ्गामोक्षदाद्या

वगाहिता ॥ गीतवादित्रादौ ॥ प्रस

ज्यतेपुरुषोयच । षञ्ज० । घञ् ॥

नेहेतार्थान्प्रसङ्गेननविरुद्धेनकर्म

णा । नविद्यमानेष्वर्थेषुनात्थ्यामपि

यतस्ततः । यतस्ततः पतितादे ।

॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य० । यच्चा

च्युतोदारकथाप्रसङ्गः ॥ पुन पु

न प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ स

ङ्कृतिविशेषे ॥ स्मृतत्वेसत्युपोद्धा

तादिपञ्चकभिन्नत्वमितितत्त्वलक्षण

म् । स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वप्रसङ्गत्वरु ।

तदर्थस्तुस्मृतिविषयतापन्नत्वेसतिहे

षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिय

न्यगदाधरभट्टाचार्यः । प्रकृष्टसङ्गः ॥

प्रसन्नता

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतस्योपेक्षाऽनर्हत्वे ।
स्मृतविषयतापन्नत्वे सति । द्वेषविष-
यतानापन्नत्वमितितदर्थ ॥

प्रसङ्ख्यानम् । न० आहत्तौ ॥ आह-
त्तिर्हि प्रसङ्ख्यानमित्युक्तिः ॥

प्रसज्य । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्यु-
दास . सदृशयाही प्रसज्यस्तु निषेध-
कृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेधः । पुं० निषेधान्तरे ॥
अप्रधान्य विधेर्यत्र प्रतिषेधे विधान-
ता । प्रसज्यप्रतिषेधोयक्रियया सह
यचनञ् ॥

प्रसङ्गमम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसत्तिः । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ।

प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्त्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूढे
॥ प्रसीदति । षट्ठ् ० । प्रदूरसदो
स्तुट्चेति ० दशपादीपाठात्सदेरपि
कनिप् ॥

प्रसत्त्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोर-
चेति ङीव्री ।

प्रसन्नः । त्रि० अच्छि । स्वच्छे । नि-
र्मले । अच्छा । अच्छी० इ० भा०
॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नया तुष्टे ॥ प्रसाद-
वति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्रवा
॥ षट्ठ् ० गत्यर्थेति क्तः ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥

प्रसन्नसभावः । तल् ॥

प्रसरणी

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे
॥ प्रसन्नागुल्मवातार्शोविवन्धानाह-
नाग्निनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफ-
वातार्शसांहिता ॥ प्रसादविशिष्टा
याम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासाच्छु-
द्धचित्ते ॥ प्रसन्न रजस्तमोभ्यामकु-
लुषित आत्मान्त करणमस्य ॥
विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात्प्रस-
न्नआत्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभः । पुं० न० वलात्कारे ॥ प्रगता
सभाश्चस्मात् । सभाया प्रगतोवा ॥

प्रसरः । पुं० प्रणये ॥ विगे । जवे ॥
सङ्करे । युद्धे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरन-
लभन्ते हि यावत्कचनमर्कटाः ।
नाभिद्रवन्ति ते तावत् पिशाचावास्व
गोचरे ॥ प्रसरणम् । स्रगतौ । वा०
अप् ॥ अविकरणे पुंसिसञ्ज्ञायामि-
ति घोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरकः । पुं० पियाली ॥ अत्र प्रसव-
कइत्यपि पाठः । शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानास-
र्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवे सै-
न्यानामितस्तोगमने ॥ सर्वतोग-
मने । पसर्ना० फैलना० इ० भा०
॥ स्र० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति
। स्र० । अर्तिसृष्ट्रित्यनिः । कृदि-
कारादिति ङीप् ॥

प्रसविता

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसरणे ॥
 प्रसवः । पु० उत्पादे ॥ अपत्ये ॥ फले ॥
 कुसुमे ॥ गर्भमोचने । गर्भाहालकनि-
 स्मृतौ । प्रसूतौ ॥ अस्थमासनिधमो
 यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भप्र-
 सूयते । एकादशेद्वादशेवाततीऽन्य-
 चविकारत ॥ इति ॥ अस्यौषध-
 यथा । पीतन्तुकाञ्जिकरुद्रकथितश-
 रपुङ्गवा । हिङ्गुसैन्धवमयुक्तशीघ्र-
 स्त्रीणाप्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यै-
 मूलकटिवज्रप्रसूतिकृत् । अपामा-
 र्गस्यैमूलयोनिस्थञ्चप्रसूतिकृत् ॥
 अपामार्गस्यैमूलेगर्भवत्यास्तुनाम-
 तः । उत्पद्यमानेसकलेपुत्र स्या-
 दन्यथासुता ॥ अपामार्गस्यैमूले-
 नारीणाशिरसिस्थिते । गर्भशूलविन-
 श्येतनाचकार्याविचारणा । इति
 गारुडे १६ ६ अध्याय ॥ अभ्यनुज्ञा-
 ने ॥ प्रसवनम् ० प्रसूयतेवा । षूङ्० ।
 प्राणिप्रसवे ० षूप्रेरणेवा । ऋदोरप्०
 पचाद्यज्वा ॥

प्रसवकः । पुं० पियालवृक्षे ॥

प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥

प्रसववन्धनम् । न० वृन्ते ॥ प्रसूयते ।

षुप्रसवे । ऋदोरप् । बध्यतेनेन ।

वधवधने । करणे ल्युट् । प्रसवस्य

पुष्पफलपत्रस्यवन्धनम् ॥

प्रसवस्थलौ । स्त्री० मातरि ॥

प्रसविता । पुं० ताते । पितरि ॥

प्रसन्नचौरः

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्वाम् ॥

प्रसव्यः । चि० प्रतिकूले ॥ अनुकू-
 ले ॥ प्रगतसव्यात् । सव्यशब्दश्चा-
 राच्छब्दवत्वामदक्षिणोभयार्थः ॥

प्रसहः । पु० काकगृध्रादिषु ॥ तेच
 । काकोगृध्रउलूकश्च चित्तश्चशशघा-
 तक । चाषोभासश्चकुररद्वत्याद्या-
 प्रसहा स्मृता ॥ प्रसहा की-
 र्त्तिताश्चेतेप्रसह्याच्छादभक्षणात्
 । प्रसहा खलुवीर्यीणास्तन्मासम्भ-
 क्षयन्ति । तेषोषभस्मकोन्मादैः
 शुक्रक्षीणाभवन्तिहि ॥

प्रसहनः । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा ।
 शार्दूलसिंहर भर्त्तरक्षुमुख्याये-
 न्यान्प्रसह्यविनिहत्य निवर्तयन्ते
 । तेकीर्त्तिताः प्रसहना पलल-
 तदीयमर्थं प्रमेहजठरामयजाड्याहा-
 रि ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥ न०
 क्षमायाम् । सहने ॥ चि० तद्वति
 अभिभवे ॥ आलिङ्गने ॥

प्रसहा । स्त्री० बृहतिकायाम् ॥

प्रसहिष्णुः । चि० अभिभावके ॥

अलङ्कृतितीष्णश्च ॥

प्रसह्यः । अ० हठादर्थे । बलात्कारार्थे
 ॥ प्रकर्षेणषोढा । प्रहमर्षणे । क्त्वा०
 ल्यप् ॥

प्रसन्नचौरः । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि
 । माचले । चित्ताभे । डाकाद्वत०
 दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसाद .

प्रसातिका । स्त्री० सूक्ष्मधान्यं ॥
 प्रसाद । पुं० अनुग्रहे । तुष्टिदाने
 । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्तिं
 विमलयश सुकवितापाण्डित्यभारो
 ग्यता० वादेवाक्पटुताकुलेऽतुरता
 गाम्भीर्यमचोभ्यक्षा । प्रागल्भ्यमु
 तागुणे निपुणता यस्यप्रसादाद्भवेत्
 तदन्दे शिवरूपिण निजगुरु सर्वार्थ
 सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वास्थ्ये । आ
 रोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसत्तौ
 । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्त
 साप्रसन्नतायाम् । चित्तस्फुटताया
 म् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरुणा
 भुक्तावशिषे ॥ प्रसदनम् । षट् ॥
 । भाविष्यत् ॥ वैदर्भीरीतियुक्तका
 व्यगुणे । गाम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थ
 पदवत्त्वे ॥ यथा । ओज . प्रसाद
 माधुर्यगुणत्रितयभेदत । गौडवैद
 दर्भपाञ्चालारीतय परिकीर्तिता
 ॥ तत्र० व्यक्तार्थपदमगम्य प्रसा
 द परिकीर्तित । इतिलक्षणम् ॥
 अपिच । शुष्केभ्यनादिवत्स्वच्छज
 लवत्सहसैवय । व्याप्नोत्यन्यत्प्र
 सादोसौसर्वत्रविहितस्थिति ॥ अ
 न्यत्इति० व्याप्यमहचित्तम् । सर्व
 चेति सर्वेषुरसिषु० सर्वासुरचनासुच
 । गुणवृत्त्यापुनस्तेषां वृत्ति शब्दार्थ
 योर्मता ॥ गुणवृत्त्याजपचारेण ।
 तेषाम्० ओजआदिगुणानाम् ।

प्रसारणम्

आकारेशीर्यस्येव ॥
 प्रसादन । पुं० भक्तकारे ॥ न०
 अन्ने ॥ त्रि० प्रसन्नताकारके ॥
 प्रसादना । स्त्री० परिचर्यायाम् ॥ से
 वायाम् ॥
 प्रसादित । त्रि० प्रार्थिते ॥ सौमन
 स्यङ्गमिते ॥
 प्रसादी । त्रि० अनुग्रहशीले ॥ प्रसा
 दगुणयुक्ते ॥ शीलेणिनि । अस्त्य
 र्थेद्वनिर्वा ॥
 प्रसाधनम् । न० वेशे । अलङ्काररच
 नादिकृतशोभायाम् ॥ प्रसाध्यते
 ऽनेनाङ्गम् । षाध० । करणे ल्युट्
 ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥
 प्रसाधनी । स्त्री० कङ्कतिकायायाम्
 ॥ सिद्धौ ॥ डीप्
 प्रसाधिका । स्त्री० नौवारे ॥ वेशकारि
 ण्याम् । अलङ्कृत्याम् ॥
 प्रसाधित । त्रि० अलङ्कृते । भूषि
 ते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधससिद्धौ
 ॥ स्वार्थेऽण्यन्त । क्त ॥ प्रकृष्टनि
 षप्ते । निष्पादिते ॥
 प्रसार . । पुं० प्रसरणे ॥ प्रसरणम्
 । सृ० । घञ् ॥ दणकाष्ठादेः प्र
 वेशे ॥
 प्रसारणम् । न० पञ्चविधकर्मान्तर्गत
 विस्ताररूपेककर्माणि ॥ यथा । उत्
 क्षेपण ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चन तथा
 । प्रसारणञ्चगमन कर्माण्येतानि

प्रसिद्धः

पञ्चच ॥

प्रसारणी । स्त्री० ग धालिकायाम् ।
 सरणाथाम् । कुञ्जप्रसारणीतिख्या
 तायाम् । गन्धभादालिया ० इ०
 गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्द्ध्यावल
 सन्धानकृत्सरा । वीर्यौष्णावात
 हृत्तित्तावातरक्तकफापहा ॥ क्षीणा
 नास्थविराणाञ्च वातसङ्कोचितात्म
 नाम् । प्रसारयेद्यतोङ्गानितदुक्तौ
 षाप्रसारणी ॥ प्रसार्यैतरूपमनया
 । करणेतिख्युट् ॥

प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम्
 ॥ प्रसारय्याम् ॥

प्रसारित । चि० तते । विस्तारि
 ते ॥

प्रसारी । चि० प्रसरणशीले । विस्तृत्त्वं
 रे ॥ प्रसरति० तच्छील ० । स्रगतौ
 । प्रेलपस्रद्रुमधवद्वसद्वतिघिनुष्
 ॥ आयते ॥ व्याप्ते ॥

प्रसितम् । न० प्रूये । चि० तत परे
 । आसक्ते ॥ प्रासायि । पिञ्चवन्ध
 ने । कर्म्मणिक्तः ॥

प्रसिति । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसा
 धनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् ।
 पिञ्च० । क्तिन् ॥

प्रसिद्धः । चि० भूषिते । ख्याते ॥
 प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यते स्मवा ।
 पिधुसरादौगत्यावा । कर्त्तरि०
 कर्म्मणिवाक्तः ॥

प्रसूनम्

प्रसिद्धिः । स्त्री० टङ्कारे । ख्याती ॥

उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धि ॥

प्रसुप्त । चि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेण
 सुप्त ॥

प्रसू । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्या
 म् ॥ कन्दल्याम् ॥ बौरुधि ।
 प्रसूते० प्रसूयते वा । षूङ्प्रसवे
 । सत्स्वितिक्रिप् ॥

प्रसूका । स्त्री० बाजिन्याम् । बडवा
 याम् ॥

प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ चि०
 सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षू-
 ङ् । क्त ॥

प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् ।
 जातापत्न्यायाम् । प्रजातायाम् ॥
 टाप् ॥

प्रसूति । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥
 तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुव
 मनोः पुत्र्याम् ॥ प्रसवनम् ।
 प्रसूयते वा । षूङ् । क्तिन् ॥ कार
 णे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात् ॥

प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥
 प्रासविष्ट । षूङ् । गच्छर्थेतिक्त ।
 । स्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेती
 त्वम् ॥

प्रसूतिजनम् । न० दु खे । पीडा
 मात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्याम
 जातावितिङ् ॥

प्रसूनम् । न० फले ॥ पुष्पे ॥ चि०

प्रसिद्धान्

जाते ॥ प्रसूयते । पुञ् अभिषवे
। सुञ्जोदीर्घश्चेति न । ॥ यद्वा । पृ
सूयते स्म । षूङ् । ता । ओदि
तश्चेति निष्ठानत्वम् ॥ स्वादयञ्चो
दित ॥

प्रसूनेषु । पु० कन्दर्पे । कामे ॥
प्रसूनानि वृषवोयस्य ॥

प्रसृत । पु० । अर्वाञ्जलौ । निकुञ्ज
पाणौ । पस सै० इ० भा० ॥ न०
पलद्वये ॥ चि० सुप्रसारे । तते ॥
विनीते ॥ वेगिते ॥ निस्सृते ॥
प्रकृष्टसृतमस्य ॥ प्रसरति स्म ।
सृ० । गत्यर्थेति क्त ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसर
ति स्म० प्रस्रियते स्म वा । सृ० ।
गत्यर्थेति० कर्मणि वा क्तः ॥ प्र
कृष्टसृत गमन मनयावा ॥

प्रसृति । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ।
अर्वाञ्जलौ । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृ
तिरस्य ॥

प्रसृष्ट । चि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञा
ते ॥

प्रसेक । पु० सेचने ॥ सुती ॥ जर
णे ॥ प्रसेचनम् । पिच० घञ् ॥
प्रसेदिका । स्त्री० जुद्रोपवने । बगी
ची० इ० भा० ॥

प्रसिद्धान् । वि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषा
यासदबसश्रुवद्धतिलिठ कसुरादेश
लिटिधातोरिति द्वित्वम् । अत

प्रस्तार

एकहस्तमध्यम्ये त्वाभ्यासलोपी । ब
स्त्रिकाजादधसामितीडागम । उ
गित्वान्नुम् । सान्तेति दीर्घ ॥

प्रसेव । पु० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्र
शणादिनिर्मिते० थैला० इति ख्यातिः ॥
सूत्ररचितभाग्डविशेषे । धोकडा०
इ० गौड० भा० ॥ इती ॥ प्रसीव्य-
ते स्म । पिवु० । अकर्त्तरिचेति घ-
ञ् ॥

प्रसेवक । पु० वीणाक्रान्तेवक्रकाष्ठे ।
दण्डाध । शब्दगाम्भीर्यार्थकाष्ठभा-
ग्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ०
ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाग्डे । धी
तकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड
भाषा० ॥ प्रसीव्यते । प्रहसेवने ।
कुन् ॥

प्रस्कण्व । पु० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्कण्व
हरिश्चन्द्रावृषीइतिसाधु ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । चि० अपगते ॥ पतिते ॥

प्रकर्षेणस्कन्नः ॥

प्रस्तार । पु० पाषाणे । यावणि । प
त्यर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणा
ति । स्तृञ् । पचाद्यच् ॥ दर्भमु
ष्टौ० इ० कर्ममीमासका ॥ पञ्जवा
द्यैर्विरचितेतल्ये ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तार । पु० पत्ररचितेतल्ये ॥ दृ-
णवने ॥ श्रय्यायाम् ॥ इन्द । प्रभृ

प्रस्तावना

तीनाप्रभेदज्ञापकैसङ्घतविशेषे ॥
प्रस्तौर्यते । स्तृञ्० । प्रेस्त्रोऽयन्त्रे
इतिघञ् । भावेवा ॥

प्रस्तारित । चि० प्रकीर्णं । विचित्रं ॥

प्रस्तार्थ्यम् । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-
स्यलक्षणम् । प्रस्तार्थ्यं तनुस्तौर्णश्या
वरक्तनिभसिते । इतिमाधवकर ॥
अपिच । समन्ताद्विस्तृत श्यावो
रक्तोवामाससञ्चय । सन्निपातेन-
दोषाणाप्रस्तार्थ्यं तदुच्यते ॥ तस्यौ
षधं यथा । कतकस्यफलशङ्ख-
चूषणसैम्बवान्वितम् । फेनोरसा
ञ्जनचौद्रविडङ्गसुमनः शिला ॥
कुक्कुटोण्डकलापानिवर्तिरेषाव्यपो
हति । तिमिरपटलकाचमर्मशुक्र
तथैवच ॥ कण्डुक्ते दारुर्दहन्निमल-
माशुसुखावतीति ॥

प्रस्ताव । पु० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ-
वसरे ॥ प्रस्तवनम् । णृञ्० । प्रेद्रुस्तु
सुवइतिघञ् । पाञ्चभक्तिकस्यसा-
न्नीहितोद्यमभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥

प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा-
द्यार्थस्याकथायाम् । सूत्रधारेणस-
हनटोविदूषकाणापरस्परविचित्रभा-
षणे ॥ तस्यालक्षणयथा । नटीवि-
दूषकोवापिपारिपार्श्विकएववा ।
सूत्रधारेणसहिता । सलापयन्त्रकु-
र्वते ॥ चित्रैर्वाक्यैः स्वकार्योत्थैः
प्रस्तुताद्येपिभिर्मिथ । आमुखत

प्रस्थ .

त्रविज्ञेयनाम्नाप्रस्तावनापिसिति सा
हित्यदर्पण ॥

प्रस्तिर । पु० पञ्चवादिरचितशय्या
याम् ॥

प्रस्तीत । चि० } धूनिते ॥
प्रस्तीम । चि० } सहते ॥ स्थैष्टैशब्द

सङ्घातयोः क्त । आत्वे क्त-
ते० सयोगादेरिच्छस्यासिद्धत्वात्०-
पूर्व० स्थ पृ० पूर्वस्थेति सम्प्रसारणे
पूर्वरूपेचकृतेहलइतिदीर्घ । प-
श्चाद्यखत्वादतत्त्वयोर्विरहान्ननत्व-
म् । प्रस्थोन्यतरस्याभिति० निष्ठा
तस्यपाद्विकीम ॥

प्रस्तुत । चि० उपस्थिते ॥ प्रति
पन्ने ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।
प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-
युक्ते ॥

प्रस्तुति० । स्त्री० प्रत्यक्षस्तुती ॥

प्रस्तृत । चि० अन्तरिते ॥

प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-
ति । णृञ्० । बहुलमन्यत्रापीति-
हन् ॥

प्रस्तोभ । पु० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥

प्रस्तोभित । चि० उपहसिते ॥

प्रस्थ । पु० न० चतुष्कुडवरूपेधान्य

मानभेदे ॥ चत्वार कुडवा प्र-

स्थ ॥ आठकचतुर्थभागे । पर्वतै

कदेशे । सानौ ॥ उन्मितवस्तुनि ॥

विशरावपरिमाणे ॥ इ० वै० प० ।

प्रसू.

वमनेचबिरेकीचतथाशोणितमोक्ष-
णे । अर्द्धचयोदशपलप्रस्थमाहुर्मनी
षिण ॥ अर्द्धचयोदशपलसार्द्धषट्-
कम् ॥ विस्तारे ॥ यथा । दीर्घप्रस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरबुधवृत्ति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । छा० । आतश्चोप
सर्गद्व० क० प्रतिष्ठन्तेऽस्मिन्ननेन
वा । घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थितिर्वि-
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्प । पु० स्वल्पपत्र तुल्यस्याम्
। मरुवक्त्रे । मरुचा० इ० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्पति । पुष्प० । अच् ॥
प्रस्थानम् । न० विजिगीषो प्रयाणे ।
यात्रायाम् । ब्रज्यायाम् । अभिनि-
र्वाणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति-
ष्ठतेत्युट् ॥

प्रस्थानविघ्न । पु० गमनव्याघाते ॥
प्रस्थापितः । चि० प्रतिशिष्टे । प्रेरिते ।
पठाया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । चि० प्रस्थास्यतितस्थिन् ॥
छा० । प्रेस्यइति इनिर्णित् ॥
प्रस्थिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
प्रस्थितः । चि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। क्त । दतिस्यतीतीत्वम् । नि-
र्गच्छति ॥

प्रसू । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रस्नान्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि-
धानस्यास्नापाव्यधिहिनियुक्तार्थम् ॥

प्रस्नेद .

प्रस्फुटः । चि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु-
टः ॥

प्रस्फुटितः । चि० विकसिते । प्रक-
र्षेणस्फुटितः ॥

प्रस्फुरितः । चि० प्रचलिते ॥ प्रोक्ष-
सिते ॥

प्रस्फोटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रस्फोव्यतेऽनेन । स्फु-
ट् । करणेत्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रव । पु० प्रवाहे ॥ स्रवणस्रव ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्टः स्र-
वः ॥ क्षीरादेर्द्रवद्रव्यस्यक्षरणे ॥

प्रस्रवणः । पुं० किष्किम्भासमीपव-
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ मात्स्यवत्पर्व-
ते ॥ स्त्रिदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ पर्वतमूलादहि-
स्रवज्जलेवा । उत्स्रे । भर्ता० इ०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण-
जलसंख्यं लघुमधुररोचनञ्चदीपन-
कृदितिराजनिर्घण्ट ॥ स्रवन्त्यापोऽ-
स्मात् । स्रु० । भीमादयद्व० कृत्यल्यु-
ट्वा० अपादानेत्युट् ॥ प्रकर्षेणक्षरणे ॥

प्रस्रावः । पु० मूत्रे । पिसाव० इ०
भा० ॥ प्रस्रूयते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रदुस्तुस्रुवइतिघञ् ॥

प्रस्रुतः । चि० बहति ॥

प्रस्नानः । पु० उच्चैः शब्दे ॥ प्रकृ-
ष्टः स्नानः ॥

प्रस्नेदः । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तदौ

प्रहरकलिका

धधयथा । चम्पेनकुङ्कुममासीकपूर्
रोजातिपत्रिका । जासीककोलपू
गानालवङ्गस्यफलानिच ॥ अगुरु
शीरकाश्मर्य • कुष्ठ तगरनालिका
गोरोचनाप्रियङ्गुश्च चोलमदनकन
खम् । सरल । सप्तपर्णशलाजाचा
मेलकीतथा । कर्बूरक पद्मकञ्चएते
स्तैलपूसावितम् । पूस्त्रिदमलदौ
गन्धकगण्डूकुष्ठहरपरम् । पुमान्
युवास्याचकुक्ताव्य सौण्याचात्यन्तव
ल्लभ ॥ स्त्रीशतगच्छतेरुद्रवभ्या
पिलभतेसुतम् ॥ इतिगारुडे १६८
अध्याय ॥

पूहत । त्रि० वितते ॥ कुम्भे ॥ पू
हन्यतेस्म । इन० । त्त० ॥ पूक
र्षेणहिसिते० गते० च ॥
प्रहर । पु० दिवसस्यचतुर्थांशे । अहो
रात्रस्याष्टभागेकभागे । यामे । पहर०
इ० भा० ॥ प्रक्षियतेठक्कादिरस्मिन्
। हज्ज० । पुसिसञ्जायामितिघ ॥
प्रहरकुटवी । स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ॥
प्रहरणम् । न० शस्त्रमात्रे । आयुधे ॥
प्रह्रियतेऽनेन । हज्ज० । करणेति
ल्युट् ॥ अग्नीप्रक्षेपेइतिकर्ममीमा
सका ॥ युडे ॥ प्रहारे ॥ स-
मये ॥ ५ ॥

प्रहरकलिका । स्त्री० शर्कराप्रभेदे ।
ननभनलगितिप्रहरणकलिका ॥ य
था । व्यययतिकुसुमप्रहरणकलिका

प्रहाण

प्रमदवनभवातवधनुषितता । विरह
विपदिमेशरणमिहततो० मधुमथन
गुहस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी । त्रि० प्रहरवति । पहरवारो०
इ० भा० ॥

प्रहर्ता । त्रि० प्रहारकर्त्तरि । मारके
॥ प्रहरति । प्रहजस्तूच् ॥

प्रहर्ष । पु० प्रभेदे ॥ प्रकृष्टोहर्ष ॥

प्रहर्षण । पु० एकदेहे । बुधग्रहे ॥

त्रि० हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी । स्त्री० अतिजगतीप्रभेदे ॥

तस्यालक्षणतथा । कौञ्चीगस्त्रि

दशयति प्रहर्षणीयम् । अपिच ।

व्याशाभिर्मनजरगा प्रहर्षणीयम् ।

इ० ॥ लक्ष्य यथा । गोपीनामवर

सुधारसस्यपानैरुक्तुङ्गस्तनकलसोप

गूहनेश्च । आश्चर्यैरपिरतिविभ्रमैर्मु

रारे ससारेमतिरभवत्प्रहर्षणीह

॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम् । प्रहासि ॥ आक्षेपे ॥ रूपका

न्तरे ॥ हसे० । ल्युट् ॥

प्रहसन्ती । स्त्री० पूष्याम् ॥ वासन्त्याम्

॥ प्रहसति । हसेहसने । लट् श

तृ । उगित्वानुङीप् । शप्शक्नीरि

तिनुम् ॥ प्रकर्षेणहसन्त्याम् ॥

प्रहस्त । पु० अपेदे । प्रत्यये ॥ प्रह-

तोहस्त । प्रादयोमतेनिसमास

॥ रावणस्यसिनापतौ ॥

प्रहाण । पु० क्षये ॥ हल्यवङ् । बल्व

प्रहृत

म् ॥

प्रहार. । आघाते । चोट० फट० द्रुभा०

॥ प्रहरणम् । हृञ्० ॥ घञ्० ॥

श्रान्ते भीतेत्यक्तप्रसरे पतितेवालके

तथा । प्रहरन्तिनवीरास्ते धर्मपक्ष

जातन . ॥

प्रहारवल्ली । स्त्री० मासरोहिण्याम् ।

प्रहास . । पुं० अट्टहासे । शिवे ॥ न

टे ॥ सोमतीर्थे ॥ अत्यर्थहासे । अनु

चिताचरणप्रकाशनेनलज्जोत्पादने

॥ प्रहसनम् । हृसे० । घञ्० ॥

प्रहासी । पुं० वासन्तिके । विदूषके ।

प्रीतदे । भाण्ड० द्र० भा० ॥ प्रकृष्ट

हासयति० हसतिवा । णिनि ।

प्रहासोऽस्यास्तिवा । इनि० ॥

प्रहि . । पुं० कूपे ॥ प्रह्रियते । प्रे हर

ते . कूपेवृत्ति० इनि० ॥

प्रहितम् । न० सूप्ते ॥ चि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाञ्०

क्तः । दधातेर्हि० ॥

प्रहीण । चि० विगते । परित्यक्ते ।

। विहीने ॥ ओहाक्० । क्त० ॥

घुमास्येतीत्वम् । ओदितस्येतिनि

ष्ठातस्यम ॥

प्रहीणदोष. । चि० नितान्तनिर्मलखा

न्त ॥ प्रहीणा . दोषारागादयो

यस्य ॥

प्रहृत . । पुं० पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभूत

यज्ञे ॥ प्रकर्षेण ह्रवते । हृ० । क्त०

प्रहेलिका

प्रहृष्ट । चि० सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेण हृ
ष्टे ॥प्रहेलकम्) न० नै . वाचनके । व्रतो
प्रहेलकम्)

पायने । वायना० द्र० भा० ॥

प्रहेलिका । स्त्री० प्रवह्लिकायाम् ।

प्रश्नहृत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने ।

प्रहेली० द्र० भा० ॥ लक्षणयथा ।

व्यक्तौकृत्यकमप्यर्थस्वरूपार्थस्यगोप

नात् । यत्रवाद्यान्तरावर्धौकथ्येते

साप्रहेलिका । साविधार्थौचशाब्दी

चप्रख्याताप्रश्नशासने । आर्थीस्या

दर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागत

॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गित

कण्ठेनितम्बस्थलमाश्रित । गुरु

णासन्निधानेपिक् . कूजतिमुहुर्मुहुः

॥ पानीयकुम्भवृत्ति ॥ शाब्दीयथा ।

सदारिमध्यापि नवैरियुक्तानितान्तर

क्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादि

न्यपिनैवदूतौकानामकान्तेतिनिवेद

याशु ॥ सारिका । वृत्ति ॥ एवम्०

सोदर्थवर्त्येणनितान्तमादौ सम्भावि

तोनिर्गतभी सभौमः । राजन्भ

वहाहुवलेनतुल्यो निगूढनामात्रक

विव्रवौति ॥ अस्याचर्थ . । आदौसो

त्० उकारसहितः । भीमोनि

र्गतभी मकार । अर्थवर्त्येणखा

मिवाचकेनपतिशब्देनसम्भावित

पश्चाद्युक्त . । भवद्वाहुवलेनतुल्यो

प्रक्षीभूत :

दीर्घ . । तथाच० उमापतिरितिक
वेर्नामाचनिगूढम् । प्रहेलिकायाम्
नेयार्थत्वदूराब्ज्यादिनदूषणमिति
ज्ञेयम् ॥ प्रहेलियति० अभिप्रायसूच
ति । हिलभावकरणे । कृन्शिलि
सञ्चयोरिति कृन् ॥

प्रह्वम् । चि० इष्टे । प्रमुदिते । प्री
ते । प्रह्वयतेस्म । ह्वादी सुखे च
क्त . । रदाभ्यामिति नत्वम् । ह्वादी
निष्ठायामिति ह्रस्व ।

प्रह्लाद . । पुं० निनदे । शब्दे । इषे । प्रमो
दे ॥ प्रह्लादे । परमभागवते हिरण्य
कशिपोः पुत्रे ॥ प्रकर्षेण ह्वादय-
ति० आनन्दयति० परमसात्त्विकत्वे
न सर्वान्० इति प्रह्लादोदैत्यानामध्ये
भगव तोविभूति ।

प्रह्व । चि० प्रवणे । नन्वे । नते । नम
नशीले । अनुकूले । प्रह्वयति ।
ह्वेज्स्पृहायाशब्दे च । कविधौ सर्व
प्रसारणिभ्योऽङ् इतिङ् . ॥ प्रह्वयतेऽ
सौ । ह्वेज् . । सर्वनिघृष्ये तिसा
धु । आकारवकारयोर्लोप । ज
हातेर्वा । आसक्तौ । शिरसानन्वे
॥ महति ॥ यथा । तदाप्रह्वा सर्व
कार्यविघ्नानश्रयन्तुमेष्वि० इति देवीभा
गवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न० शिरसान्तौ ।

प्रक्षीभूत । चि० प्रणते । शिरसानन्वे ।
नमस्कृतवति ।

प्रकार .

प्रांशुः । चि० उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥
प्रकृष्टाचंशवोऽस्य । जगतचयक्रम
माणे भगवति वामने ॥ तोयेतुपति
ते हस्ते वामनो भूदवामन । सर्वदेव-
मयरूपदर्शयामास वैविभु ॥ भू
पादो० द्यौ शिरसास्यचन्द्रादित्यौ
चचक्षुषी । इत्यादिविश्वरूपदर्शयि
त्वा० तस्य विक्रमतो भूमि० चन्द्रादि
त्यौ सनान्तरे । नभ . प्रक्रममाणस्य
नाभ्यान्तौ समवस्थितौ ॥ दिवमाक्रम
माणस्य जगानुमुखे व्यवस्थिताविति
प्रांशुत्व दर्शित० इ० व० ॥

प्राकरणीकः । चि० प्रकरणागते ॥

प्राक्प्राक् । पुं० पिङ्गे ॥ मायान-
तंके ॥ परदारोपजीविनि ॥ प्राक्
पति । कषहिसायाम् । प्राङ्पिण्य
कष इति किकन् ।

प्राकाम्यम् । न० महादेवस्याष्टविधैश्व
र्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वाच्छन्दानु
मतौ । अवसर्गे । स्वाच्छन्दानुमन
ने ॥ प्राकाम्यमिच्छानभिघात ।
यतो भूमावुन्मज्जति० निमज्जति च०
यथोदके ॥ प्रकामस्य भाव । प्यञ्ज् ॥

प्राकार . । पु० वरणे ॥ साले । व-
प्रोवर्यन्यत्रवा० इष्टकादिरचितवेष्ट
ने ॥ अस्य परिमाणं यथा । ऊर्ध्वं
विंशतिहस्तेभ्यो नैव कुर्याद्गृहगृही ।
ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः प्राकारनशु
भप्रदम् ॥ तस्य हारमानम् । प्रत्येह

प्राकृतज्वर .

स्तब्धयात्पूर्वदीर्घहस्तचयंतथा । गृ
हिणाशुभदंष्टारप्राकारस्यगृहस्यच ।
नमध्यदेशेकर्तव्य किञ्चिन्न्यूनाधि
केशुभमिति । ब्र० पु० ॥ प्रक्रिय-
ते । डुकृञ्० । कर्मणिघञ् । उप
सर्गस्यघञीतिदीर्घ . ॥

प्राकृत . । चि० नीचे । प्रकृतमकृत
मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके . शा-
स्त्रासंस्कृतबुद्धौ । बालसमे . स
स्मृतेतरभाषायाम् . सस्मृतप्रकृ-
तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौसस्मृ-
तेभव ततश्चागतोवा । तत्रभव.
ततश्चागतइतिवाऽण् ॥ पुं० प्रलय
विशेषे । प्रकृतौसस्थितव्यक्तमतीत
प्रलयेत्युच्यते । तस्मात्प्राकृतसंज्ञोय
मुच्यतेप्रतिसञ्चर ॥ प्रकृत्यासिद्ध . ॥
पु० प्रकृतिप्रवर्तकेभगवति ॥ गु-
णविशेषे ॥ यथाशैवानामतेधर्मज्ञा-
नधैराज्ञादयोबुद्धिगुणाभावसंज्ञया
विज्ञाता . तेचसासिद्धिका दैन-
यिका प्राकृतान्तेतिविधाभवन्ति
। तत्रप्राकृतोदेहसयोगेव्यक्त . स्वप्ना-
दिबोधवत् । य. स्वप्नमदमूर्च्छाप्रबु-
द्धस्य० यथाप्रस्तुतसंस्कारवृद्धदेहस-
योगएव व्यज्यतेनदेहापात्रेपिसप्रा-
कृतोनामगुणोविज्ञेय . इतिशै-
वा . ॥ वि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वर . पु० ऋतुज्वरे ॥ यथा ।
वर्षाशरदसन्तेषुत्रिष्वृत्तुषुक्रमेणवा

प्राकृतमानुषः

तपित्तकफज्वरा । यथा । वर्षा
शरदसन्तेषुवाताद्यै प्राकृतक्रमा-
त् । इति ।

प्राकृतदोष . पुं० वर्षाशरपदसन्तेषुक्र-
मेणकुपितेषुवातपित्तकफेषु ॥ यथा
। चयप्रकोपप्रशमापित्तस्यप्रावृडा-
दिषु । श्लेष्मणः श्लिशिरार्कषुकायी-
र्षमादिषुत्रिषु ॥ इतिरक्षितः ॥

प्राकृतप्रलय . पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य०
निर्गुणस्यचनित्यस्य चाद्यन्तरहित-
स्यच । निमेषाणासहस्रेणप्रकृतेर्द-
ण्डउच्यते ॥ षष्टिदण्डात्मकस्तस्यवा-
सरस्यप्रकीर्तित । मासस्त्रिंशद्दि-
वागर्चैर्वर्षैश्चादशमासकै ॥ एवञ्च
तेशताब्देचश्रीकृष्णेप्रकृतेर्लये ॥ प्र-
कृत्याचप्रलीनायातदैवप्राकृतोलय
। सर्वा . संहृत्यसाचैकामहाविष्णोः
प्रसूयया । कृष्णवत्प्रसिलीनाचमू-
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ० ब्र० ॥ अपि-
च का० पु० ॥ प्रकृतौसस्थितोय-
स्यात्सर्वस्तन्मात्रसञ्चय . अह-
ङ्कारमहत्तत्त्व गतीयत्प्राकृतोलय
॥ प्रकृतौसस्थितोव्यक्तमतीतप्रलय
स्तुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञोयमुच्य-
तेप्रतिसञ्चर . ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुष . पु० सामान्यमनुष्ये
॥ यथा । एकादशचमूनार्षभीमपादे-
नमास्पृश । पञ्चानामपियीभर्ता
नासौप्राकृतमानुषः ।

प्रागभावः

प्राक्तमिचम् । न० स्वदेशव्यवहितदे
शावस्थितेराजनि ॥

प्राक्ततश्चु । पु० एकविषयाभिनिवे
शिनानुपादौ ॥

प्रोक्ततिक । पु० बन्धविशेषे ॥ सच-
प्रकृतावात्मज्ञानात्० यैप्रकृतिमुपा-
सतेतेषाभवति । योवायुपुराणे० प्र-
कृतिलयादित्युच्यते । पूर्णशतसह-
स्रानुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्तकाद्वति ॥
चि० प्रकृतिविकारे । प्रकृतिसम्ब-
न्धिनि ॥

प्राक्कूल । चि० प्रागये ॥

प्राक्तन । चि० प्राग्भवे ॥ कालवा-
चिनोऽव्ययात् व्यञ्ज्यलौ ॥

प्राक्तनकर्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ।
पुराक्ततकार्ये ॥

प्राक्फल । पु० पनसे ॥

प्राक्फलानुनी । स्त्री० पूर्वफलानुन्या-
म् ॥

प्राक्फलानुनीभवः । }
प्राक्फालानुन । } पु० ब्रह्मस्यतौ
प्राक्फालानुनेयः । } जीवे । चिच
शिखण्डिजे ॥ तीक्ष्णतायाम् । प्र-
खरत्वे ॥

प्रागभाव । पु० कार्यस्थोत्पत्ते पूर्व
वर्त्तिनि० अभावविशेषे ॥ सच० अ-
नादि । सान्त । आकाशादावति-
व्याप्तिवारणायसान्तवृत्ति । घटादाव-
तिव्याप्तिवारणायानादिरितितार्कि

प्रागहरः

का । विद्यमानस्यवचस्यमृत्पि गृहे
ध्वभावः प्रागभावः । आविर्भावज
नकद्रुतिसत्काव्यबादिनः ॥

प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् ।
प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्य
हीनस्यनरस्यविद्या० शस्त्रं यथाकापु-
रुषस्यहस्ते । नटसिमुत्थादयतेशरी-
रेवदस्यदाराद्वदशर्नोया ॥ इ० ॥
स्त्रीणामयत्नजेभावविशेषे ॥ य० ।
प्रागल्भ्योदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्व-
कान्तय । दीप्तिस्त्रायत्नजा० भाव
हावहेलास्त्रयोक्ता ॥ इ० ॥ प्रग-
ल्भस्यभावः । व्यञ्ज् । प्रागल्भ्यप-
राभिभवसामर्थ्यमितिगीताभाष्य-
टीका ।

प्रागुदीची । स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ।
प्राग्गमनम् । न० अग्रतोनिस्सरणे ॥
प्राग्ज्योतिषः । पु० कामरूपे । नर-
कासुरपुरे ॥ अत्रैवहिस्थितोब्रह्माप्रा-
ङ् नक्षत्रसंसर्जः । ततः प्राक्
ज्योतिषाख्येयपुरीशक्रपुरीसमा ॥
प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्ष-
त्रे ॥

प्राग्भाग । पु० पर्वतादेरग्रभागे ॥

प्राग्भारः । पु० प्राकृतिविशेषे ॥ प-
र्वताग्रभागे ॥ तटे ॥

प्रागहरः । चि० प्रधाने । अष्टे ॥ प्र-
कृष्टमयम् । प्रागहरति । हरतेरनु-
द्यमनेच् ॥

प्राङ्न्याय :

प्रायाटम् । न० अघनेदधनि ॥

प्राग्र । चि० अये । श्रेष्ठे ॥ प्रकु-
ष्टोग्र । ॥

प्राग् शः । पुं० घृताधारगृहात्पूर्व
गृहे । पत्नीशालाख्ये । इवि० शा
लाया पूर्वभागीयजमानादीनास्थि
त्यर्थे गृहे । प्राश्चति । अश्चु० । ऋ
त्विगादिनाक्निन् । प्राग्० वश०
गोचस्थूणावाऽव । यज्ञशालाया पूर्व
पश्चिमस्तम्भयोरर्धिते पूर्वपश्चिमायते
काष्ठे ॥

प्राघात० । पु० युद्धे ॥ प्रकृष्टआघा-
तोयस्मिन् ॥

प्राघार । पु० घृतादिचरणे । श्रेयाते ॥
प्राघरणम् । घृत्तरणदीप्त्यो० । च-
ञ् । उपसर्गस्य घञोतिदीर्घः । ॥

प्राघुणः । पुं० अति-
प्राघुणिक० । पु० यौ ॥

प्राघूर्णः । पु०) पु० अति-
प्राघूर्णिक० । पु० यौ ॥

प्राङ् । पुं० पणव-
प्राङ् । पुं० वाद्ये ॥

प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरि । अजि
रे । अगना० आगन० इ० भा० ॥ सू
र्यविहस्यतस्य दोषोयथा । अभद्रदंसू
र्यवेधप्राङ्गणस्य तथैव चेति ॥ अभि-
व्यक्तिस्थाने । गृहाद्विहस्यले ॥ प-
णववाद्ये । प्रकृष्टम् अङ्गनम् ॥

प्राङ्न्यायः । पुं० चतुर्वीतरान्तर्ग

प्राचिका

तो तरविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएव ब्रू-
यात् । अस्मिन्नर्थे ऽनेनाहमभियुक्त
स्तत्रचाय व्यवहारमार्गेण पराजित
इति । उक्तञ्च कात्यायनेन । आचा
रेणावसन्नोपि पुनर्लेखयते यदि । सो
भिधेयोजितः पूर्वप्राङ्न्यायस्तु म-
उच्यते ॥ इ० ॥

प्राक् । अ० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्व-
काले ॥ प्राचिदेशे० । प्राचोदेशात्०-
प्राङ्देशोवा । दिक्छब्देभ्यः स-
प्तमौपञ्चमीप्रथमाभ्यां दिग्देशकाले-
ष्वस्तातिरिति० अस्ताति । अर्द्ध-
लुक् । एवदिशि० कालेच ॥ इहक
स्मान्नभवति० पूर्वस्मिन्देशिवसतीति
। नैषदोषः । देशविशेषणमेतत् ।
इ० भाष्यम् ॥ योहिदेशेन विशेष्यमा
णोदेशोभवतिततः प्रत्ययो० न वि-
शेषणादित्यर्थः ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अ-
वान्तरे ॥ अग्रे ॥ प्रभाते ॥ अतीते ॥
प्राङ् । चि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥
पूर्वकाले ॥ प्रकर्षेणाश्चति । सु-
प्युपपदे अश्चेत् ऋत्विगादिनाक्निन् ।
अनिदितामितिनलोपः । उगिद्-
चामितिनुम् । सयोगान्नस्यलोपः ।
नुमोनस्य० क्तिनप्रत्ययस्येति कुत्वे-
नङकारः ॥

प्राचिका । स्त्री० दशे । डांस० इ०
भा० ॥ पक्षिविशेषे ॥ प्राश्चति ।
अश्चु० । कृन् । इत्त्वम् ॥

प्राचीनवर्हि :

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यादिशि । पूज्य
पूजकयोरर्थः ॥ यत्रैवभानुस्तु वि
यच्युदेति प्राचीतितावेदविदोवद
न्ति । तथा पुरः पूजकपूज्ययोश्च
सदागमज्ञा प्रवदन्ति तन्त्रे ॥ प्रा
यस्य ऽत्रप्रशब्दः । प्रथममञ्जतिप्रा
प्रोतिसूर्यम् । अष्टु० । ऋत्वि
गादिनाक्षिन् । उगितश्चैषीप् ॥

प्राचीनम् । न० वृत्तौ । प्राचीरे ॥
त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशका
लभवे ॥ प्राचि । प्रागेव । विभा
षाश्चेरदिक् स्त्रियामिति० ख ॥
प्राचीनपनसः । पु० विल्ले । गोह
रीतक्याम् ॥

प्राचीनयोग्यः । पुं० वेदप्रसिद्धे सत्य
योग्याख्यमुनी ॥ प्राचीनयोगस्य
गोत्रापत्त्यम् । गर्गादिस्त्वाद्यञ् ।
बहुत्वे प्राचीनयोगा ॥

प्राचीनवशः । पु० कर्ममीमासापू
सिद्धे । मण्डपविशेषः । यस्य
मण्डपविशेषस्योपरिवशाः प्राग
ग्राभवन्ति सप्राचीनवश इत्युच्य
ते ॥

प्राचीनवर्हिः । पुं० इन्द्रे ॥ पृथो
पूषौ च० पूषेतसांपितरि० राज
र्षिर्विशेषे । प्राचीनायाः कुशा
स्तस्यपृथिव्यां विश्रुतामुने । प्राची
नवर्हिर्भवत्ख्यातो भुविमहाब
लः ॥

प्राचीपति :

प्राचीनशालः । पुं० वेदप्रसिद्धे सुनि
विशेषे । औमन्यवे ।

प्राचीना । स्त्री० वनतिक्तिकायाम्
। पाठायाम् । आकनादि० इ० गौ०
भा० ॥ नाकुल्याम् । रास्त्रायाम्
॥ प्राचिभवा । विभाषाश्चेरिति
ख । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥
प्राचीनामलकम् । न० वारिवदरे ।
पानीयामलके ॥ प्राचीनामलक
दोषत्रयजिद्वरघातिच ॥

प्राचीनावीतम् । न० अपसव्ये ।
श्राद्धादौ वामकरे वह्निष्कृते सति०
दक्षिणस्कन्धार्पितयज्ञसूचे । विप
रीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि
। सव्य बाहु समुद्धृत्य दक्षिणे तु धृतं
द्विजा । प्राचीनावीतमित्युक्तं
पितृकर्मण्योजयेत् ॥ प्राची
नप्रदक्षिणमावीयते स्म । अज०
। अजेव्यं वजपोः ॥ वीगत्यादि
षुवा । क्तः ॥ यद्वा । प्राचीनं
प्रदक्षिणमाजति स्म० आवेति स्म वा
गत्यर्थे तित् ॥

प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवति द्विजे
॥ वामपाशाबुद्धे दक्षिणस्कन्धस्थि
ते वामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रे वस्त्रे
वा प्राचीनावीती द्विजो भण्यते ॥
प्राचीनावीतमस्यास्ति । अत इनि
ठनावितीनि ॥

प्राचीपति । पुं० इन्द्रे ॥

प्राजनम्

प्राचीरम् । न० प्रान्ततोवृत्तौ । ग्रामादे
रन्ते कण्टकादिविषने ॥ दुर्गार्थं नग
रादे । प्रान्तभागेवेषुकण्टकवेचादि
मयीवृत्तिर्वैष्टनिकितिकश्चिद्भरतः ।
॥ मृन्मय्यामपिष्ठतीप्राचीरमुपचा
रादितिस्त्राय्यादयः ॥ प्राचीयत्ने
। प्राङ्पूर्वश्चिञ्चयने । शसिचि
मौनादीर्घश्चेतिक्लान्दीर्घौ ॥
प्राचितसः । पु० प्राचीनवर्षिराज
पुत्रेषु ॥ सान्तनिच्यबहुवचनान्तो
यम् ॥

प्राचितसः । पु० वाल्मीकिसुनौ ।
रामायणप्रवक्तारि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम्
। अण् ॥

प्राच्यः । पु० शरावक्ष्यानद्यामयादा
या । प्राग्दक्षिणदेशे ॥ देशान्तरे
॥ यथा । अङ्गावङ्गामङ्गुरकाचन्त
गिरिवर्हिगिराः । ततः प्रवङ्गामा
तङ्गामलयामलवर्त्तकाः ॥ सुह्यो
त्तरा । प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमाल
वा । प्राग्ज्योतिषाश्चैषैण्ड्राश्च
विदेहास्ताम्बलिप्लकाः ॥ सात्त्वामाग
धगोनर्दा । प्राच्याजनपदाः स्मृताः
॥ इ० मत्स्यपुराणम् ॥ त्रि०
पूर्वदेशीये ॥ प्राच्याभवः । द्युप्रा
गितियत ॥

प्राट् । पु० प्रश्नकर्तारि ॥

प्राजकः । पु० सारथी । सूते ॥

प्राजनम् । न० तोदने । वृषभादि

प्राजापत्य

प्रैरणदण्डे ॥ प्रवीयते नैन ।
अज० । ल्युट् । वायावितिषी
न ॥

प्राजापत्यः । पु० प्रयागे ॥ जैनराज
भेदे । चिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये ।
देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । का
थे ॥ सहोभौचरताधर्ममितिवाचा
नुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्रा
जापत्योविधिः स्मृतः ॥ पञ्चमव
त्सरे ॥ नीरोगाश्चनिरावाधामानवा
विगतद्विषः । बहुक्षीरास्तथा । गा
वः प्राजापत्येवरानने ॥ ५ ॥ दैव
सर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम् ॥ प्रजा
पतिर्देवताऽस्य ॥ प्रजापतेरिवायवेत्या
द्यर्थे ॥ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदान्
य्यः ॥ न० तपसि ॥ पु० न०
द्वादशाहसाध्यैव्रतविशेषे ॥ यथा०
व्यहप्रातस्व्यहसायव्यहमद्यादयाचि
तम् । व्यहपरश्चनाश्रयात्प्राजाप-
त्यचरन्द्भिजः ॥ अचयासपरिमाणा
प्रेक्षायामाहपराशरः । सायद्वाविश
तिर्ग्रासा । प्रातः षड्विंशतिस्तथा
। अयाचितेचतुर्विंशः परचानश
नस्मृतम् ॥ कुक्कुटाण्डप्रमाणश्चया
वान्वाप्रविशेन्मुखम् । एतयासविजा
नीयाच्छुद्ध्यर्थंकायशोधनम् ॥ हवि
ष्यश्चान्नमश्रीयाद्यथाराचीतथादिवा
। चीस्त्रीय्यहानिशास्त्रीयान्ग्रासा
न्सङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचित

प्राज्ञः

तथैवाद्यादुपवाससत्यहभवेदिति ॥
पुं० रोहिणीनक्षत्रे ॥ त्रि० प्रजा
पतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री० यजुर्वेदीयोपाख्या
नग्न्योक्तायाम् । सन्यासश्चमपूर्व
कर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षि
णायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यानिरु
प्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्य
ग्नीन्समारोप्यब्राह्मण प्रव्रजेद्गृ
हादिति ॥

प्राजिता । पुं० सारथौ । यन्तरि ।

सूते । प्राजति । अज० । तृच् ।

अजर्भावितख्यर्थोवा । बलादा-
वार्द्धधातुकेविष्यतइतिवीभावोन ॥

प्राज्ञः । पुं० कल्किदेवस्यज्येष्ठेभात
रि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेदत
दुपकरणार्थे ॥ विवेकिनि ॥ प्रज्ञाश्च
विनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञ
। प्रज्ञएवप्राज्ञः । प्रज्ञाद्यण् ॥ पक्षि
विशेषे । राजशुके । शतपत्रे । रा-
जसूचा० इ० भा० ॥ कारणशरी
राभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्र
धानाविद्योपाधिकेजीवे ॥ भूतेभविष्य
तिचविषयेज्ञातृत्वतथासर्वस्मिन्नपि
वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वसस्यैवेतिप्रक
र्षेणजानातीति० प्रज्ञः । सएवप्राज्ञः
॥ सुषुप्तोपिहिभूतपूर्वगत्याप्राज्ञउ
च्यते ॥ प्रायेणअज्ञः । त्रि० प-
ण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वेमुखे

प्राङ्बिवाक

दोषाश्चकीवलम् । तस्मान्मूर्खसह
स्त्रेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णु
शर्मा ॥ दत्ते ॥

प्राज्ञता । स्त्री० विदित्वे ॥ यथा । पद
पदार्थमेकवाचाहरेच्चसुभाषितम् ।
मूर्खोपिप्राज्ञतायातिनदौभिः सा
गरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानी । त्रि० पण्डिताभिमानिनि ॥

प्राज्ञा । स्त्री० बुद्धिमत्तायाम् । धीमत्ता
म् ॥ प्रज्ञाऽस्त्यस्या । प्रज्ञाश्चार्चा
भ्योण । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री० स्वयज्ञात्याम् । प्राज्ञा
याम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा० आतस्त्रोप
सर्गइतिक ॥ प्र० अण् ॥

प्राज्यः । त्रि० प्रचुरे । प्रभूते । अदर्भे
॥ प्रबीयते । अज० ख्यत् । वा० वी
भावोन ॥ प्राज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमा
ज्य यस्यस ॥

प्राञ्जल । त्रि० सरले ॥

प्राञ्जलि । त्रि० ब्रह्माञ्जली । कृतस
म्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनम्रे ॥
प्रकृष्टोमूर्द्धिकृतोऽञ्जलिर्येन० यस्य
वा । प्रबह् । अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राङ्बिवाक । पुं० अज्ञदर्शके । विचारा
र्थराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारदृष्टि
। ऋणदानादीन्यष्टादशविवादपदा
निव्यवहाराः तेषानिर्णेतारि । ज-
न् ॥ इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छन्
। प्रच्छन्नीसायाम् । क्विब्वचिप्रच्छि

प्राण :

असुद्रुकटप्रज्वादीर्घोऽसम्प्रसार
णश्चेत्युणादिसूत्रेणक्तिर्दीर्घोऽसम्प्र
सारणाभावश्च । विवचनम् । घञ् ।
प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकौ । प्रश्न
विवेकावस्थस्त । अर्थआद्यच् ।
प्रश्नविचारयो कुशलवृत्त्यर्थः ॥
यद्वा । षृच्छतिवादिप्रातिवादिवा
क्यम्प्राट् । ष्ठी , शूडनुनासिकेचे
ति० श्वादेश । विविच्यवक्तौतिवि
वाक . । घञ् । प्राट्चासौविवा
कश्चेति० प्राड्विवाक ॥ यथा-
हु । विवादानुगतपृष्ट्वापूर्ववा
क्य प्रयत्नत . । विचारयतियेना
सौप्राड्विवाकस्ततः स्मृतः इति
॥ अपिच । अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती
तिप्राट् । तयोर्वचनविरुद्धाविरुद्ध
श्चसम्भ्यै सहविविनक्तिविवेचयति
वेतिविवाक . । प्राट्चासौविवाक
श्चेतिप्राट्विवाकः ॥ उक्तञ्च । विवा
दानुमतपृष्ट्वा ससम्भ्यस्तत्प्रयत्नतः
। विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त
त स्मृतः ॥ इति ॥

प्राण । पु० प्राणमनवति० नासाय
स्थानवर्तिनिवायौ ॥ नासार्येप्रत्य
क्षमुपलभ्यमानच्चात् । प्रागनिती
तिव्युत्पत्तिश्च ॥ तस्यकर्मवर्हिर्गम
नम् । तस्यरूपम्० इन्द्रनीलप्रतीका
शंप्राणरूपंप्रकीर्तितम् । तस्यस्थाना
नि० आस्यनासिकयोर्मध्येवर्ततेनाभि

प्राणा .

मध्यगे । प्राणालयइतिप्राहु पादा
ङ्गुष्ठेपिकेचनेतियोगार्थव ॥ शरी-
रान्त सञ्चारिणिवायौ ॥ सचैको
प्युपाधिभेदात्प्राणापानादिकास-
ञ्जालभते ॥ इन्द्रियेषु ॥ प्राज्ञे० वी
जात्मनि ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा
निनिचैतन्ये० क्रियाशक्तिप्रधाने०
हिरण्यगर्भे ॥ हसरथे । ब्रह्मणि ॥
हृन्मारुते ॥ बोले । गन्धरसे ॥ का
व्यजीवे ॥ बले ॥ धातुः पुत्रे ॥ प्रा
णितिअनेनवा । अच्० घञ्वा ।
अनितीरितिणत्वम् ॥ प्रसरणेन० अ
नितिवा ॥ यस्मिन्सतिजीवनम्०
यदपगमेचनभवति० सचवायुविशि
षोलोकेरूढः प्राणइति ॥ निष्वासी
ष्ठासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रितः ।
प्रयाणकुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राण
प्रकीर्तितः ॥ चि० पूरिते ॥

प्राणा । पु० भूमि० असुषु ॥ अस
वः प्राणाइति० असुप्राणशब्दाभ्या
बहुवचनान्ताभ्यापञ्चप्राणादवउच्य
न्ते पुनरेकैकाभिधानेबहुवचनम् ।
अतएव० प्राणोऽपानइत्युक्तम्० इदि
प्राणोगुदेपानइत्यादिचदृश्यते ॥ अ
स्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तैस्तुप्राणो
भवतिपञ्चधेति । मिलितैः पञ्चभू
तानारजोशैः प्राणापानादिपञ्च
वृत्त्यात्मकः प्राणोभवतीत्यर्थः ॥
शरीरस्यपञ्चप्राणायथा । प्राणोपानः

प्राणधारणा

समानसोदानव्यानौचबायव . । शरीरस्थाद्रुमे . इत्यमर । इमे प्राणा दयपञ्चबायव शरीरेतिष्ठन्ति ते च नि यतस्थानस्थाः । यदाहुः । इदिप्राणो गुदेपान समानो नाभिसंस्थित . । उदान कण्ठदेशे च व्यान सर्व- शरीरगङ्गति ॥ तेषां व्यापाराश्च- यथा । अन्नप्रवेशन . मूत्राद्युत्सर्गोऽन्नविपाचनम् । भाषणादि . निमेषादि . तद्व्यापारा क्रमादमौ ॥ इति ॥

प्राणकः । पुं . सत्त्वजातीये । प्राणि मात्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । व- स्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणथ । पुं . वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजा पतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति । अन . । शीङ्गपिस्तगमिबद्धिजीविप्राणि भ्योऽय ॥

प्राणद . । पुं . जीवकद्रुमे ॥ भगवति ॥ न . जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददा ति . चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना द्यति . खण्डयति वा । प्राणान्दापय ति . शोधयति वा । प्राणान्दातिलु- नातिवा । आतद्धतिक . ॥

प्राणदा । स्त्री . हरीतक्याम् ॥ ऋद्धि- वृद्धे ॥ टाप ॥

प्राणधारणा । स्त्री . असूनाधृत्यर्थमा हारे ॥ यथा । अय प्रदायभूतेभ्य . सीतायवरवर्णिनी । तयोरप्यददा

प्राणमय .

दुभाचोर्मधुमासञ्चसम्भृतम् ॥ तयो स्तृप्तिमथोत्पाद्यबीरयो कृतशीच यो । विविबज्जानकौपञ्चाञ्चक्रे साप्राणधारणामित्यार्षेराभायणे . अयोध्यावर्णनेदृष्टम् ॥

प्राणनम् । न . जीवने ॥ पुं . गले ॥ त्रि . आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथ । पुं . पत्न्यौ ॥ यमे ॥ त्रि .

प्राणाधिपे ॥ प्राणानानाथ ॥

प्राणन्त । वुं . रसाञ्जने ॥ वायौ ॥

प्राण्यात् । अन . । रुहिनन्दिजीवि

प्राणिभ्य . षिदाशिषीतिभक् ॥

प्राणन्तौ । स्त्री . हिकायाम् ॥ क्षुति ।

हिकायाम् ॥ पित्तान्डीष् ॥

प्राणपण । पुं . अतिप्रयासे ॥ प्राण- पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री . प्रतिमायाजीवन्या से ॥ प्राणानां प्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रदः । त्रि . प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री . ऋद्धिनामकौषधौ ॥

प्राणप्रददाति । डुदाञ् . । क . ॥

प्राणभास्वान् । पुं . अब्धौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं . जीवे ॥ प्राणान्बिभ- र्ति । डुमृञ् . । क्तिप । तुक् ॥

प्राणमय . । पुं . द्वितीयकोषे । कर्मेन्द्रियैः सहितप्राणादिपञ्चके । क्रि

याशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अत्यक्रिया

त्मकत्वे नरजीवकार्यत्वम् ॥ स्थूल-

समष्टिकारणीभूतेऽपचीकृतपञ्चमहा

प्राणहारकम्

भूततत्कार्यात्मकेहिरण्यगर्भेसूत्रेऽ-
मूर्तिरशौसूक्ष्मसमष्टौ । पूर्णदेहे
बलयच्छन्नज्ञायायाय . प्रवर्तक ।
वायु . प्राणमयोनासावात्माचेतन्य
वर्जनात् ॥

प्राणरोध . । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलय . । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि
। प्राणानालये ॥ प्राणलयेजाते० स
हृत्पविकल्पावप्रिमनसोनायासेन
लीनौभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धा
म्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् ।
दुग्धाम्बुवत्सन्मिलिताबुभौतौतु
ल्यक्रियौमानसमातौतौ । तत्रैक
वाशादपरस्यनाशस्तत्रैकवृत्तेष्वपर
प्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेसहृत्पविक
ल्पलयेचसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पुं० जीवे । प्राणोस्यास्थ
स्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हिरण्यगर्भादिषु ॥

प्राणसयम . । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा . स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोध . । पुं० चित्तशान्
त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राव
ल्यात्० तास्त्यक्तनशक्नोति० तस्यप्रा
णस्पन्दनिरोधपवोप्रायः । प्राणस्प
न्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्० तयो
र्निरोधेचित्तस्यशान्तिरुपपद्यते ।

प्राणहारः । पुं०) वत्स नाम्ने ॥ त्रि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ।

प्राणायाम .

प्राणा । स्त्री० विहगो विशेषे ॥ साचा
रुणगरुडयो . प्रवशू ॥

प्राणाचार्य्य . । पुं० वैद्ये ॥

प्राणात्थय . । पुं० आपत्काले । प्रा
णानामत्थयोयस्मिन्स ॥

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्या
नोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथ . । पुं० पत्न्यौ ॥ प्राणा
नामधिनाथ . ॥

प्राणाधिपः । पुं० प्रिये । पत्न्यौ ॥

प्राणान्त . । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानी . । पुं० अश्विनीकुमारयो ॥

प्राणायाम . । पुं० प्राणसंयमे । रेचक

पूरककुम्भकलक्षणप्राणनिग्रहीपाये

॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सति

श्वासप्रश्वासयोगतिविच्छेदलक्षण .

प्राणायामइति । तस्मिन्नासनस्थैर्ये

सतीत्यर्थः ॥ प्राण . प्रागुदितोवा

युरायामोस्यप्रखेदनम् । प्रेरणाकृ

ष्टिसरोधलक्षण . क्रतुदोषनुत् ॥

यवौयान्मध्यमोज्येष्ठः सतालैर्द्वा

दशादिभिः ॥ उक्तञ्च । तालद्वाद-

शकोच्चीय . प्राणायामस्तुकन्यस ।

मध्यस्तुभिर्विशल्याश्चैष्ठस्तद्विगुणो

भवेत् ॥ सोपिध्यानतपोपेत . सग

र्भोऽन्यस्तदुज्झित . । यथासगर्भ

स्थैर्यायमनसोऽनं तथेतर . ॥ अपिच

। सव्याहृतिसप्रश्नवांगायत्री शिर

सासह । त्रिः पठेदायतप्राणःप्राण

प्राणायामयज्ञः .

याम सञ्च्यते ॥ सर्वपापहर प्रोक्त
प्राणायामद्विजन्मनाम् । ततस्त्व
भ्यधिकं नास्ति तपः परमपावनम्
॥ अत्रविशेषो देवीगोतायाम् । इड
याकर्षयेद्वायुवाञ्छ षोडशमात्रया ।
धारयेत्पूरितयोगीचतु षष्ट्या तु-
मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यग्रेसम्यक्द्वा
त्रिंशन्मात्रया शनैः । नाड्यापि गल
याचैवरेचयेद्योगवित्तमः ॥ प्राणा-
याममिमप्राङ्मुख्यौ गशास्त्रविशारदा
। भूयोभूयः क्रमात्तस्य वाङ्ममेव स-
माचरेत् ॥ मात्रावृत्तिक्रमेणैव सम्य-
क्द्वादशषोडश । जपध्यानादिभि
सार्द्धं सगर्भं तं विदुर्वुधाः ॥ तदपि
तं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः ।
क्रमादभ्यसत पुंसो देहे खे दोद्गमो
धमः ॥ मध्यमं कम्पसंयुक्तोभू-
मिच्छागः परोमतः । उत्तमस्य गु-
णावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यत इति ॥
अध्यात्मविदस्त्वाहुः । चित्तादिस
र्वभावेषु ब्रह्मत्वे नैव भावनात् । नि-
रोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स
उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्य वायुविशेष
स्य आयामो रोधः ॥

प्राणायामयज्ञः । पुं० अयाने जुहति-
प्राणं प्राणेऽपानं तथा परे । प्राणापा
नगतीरुद्धा प्राणायामपरायणाः ॥
अपरे नियताहारा प्राणान् प्राणेषु
जुहतीति भगदुवक्तेः ॥

प्राण्यङ्गोद्भवः .

प्राण्यदूतम् । न० समाह्वये । पञ्चपू-
र्वाजादिप्राणिसंयुगे ॥ प्राणिभिर्मेष
कुक्कुटादिभिः कृतदूतम् ॥
प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टे मनुष्यादौ ।
चितने । जन्मनि । जन्तौ । शरी-
रिणि ॥ अर्द्धवैनाशिकमते ० अस्य गु
णायथा । बुद्ध्यादिषट्कसङ्ख्या
दिपञ्चक भावना तथा । धर्माधर्मौ-
गुणाएते आत्मनः स्युश्चतुर्दशेति ।
अयमिन्द्रियायाद्यधिष्ठाता ० पुण्यपा
पाश्रयः । ज्ञानसुखादियोगतोमान
सम्पत्त्यविविधः । परदेहादौ प्रवृ-
त्त्यादिनानुमेयः । अहमिच्छाकार-
प्रत्ययाश्रयः । मनोमात्रस्य गीचरः
। विभुः परममहत्त्ववान् ॥ इति-
भाषापरिच्छेदः ॥ प्राणा सन्त्य-
स्य । अत इति ठनाविति ० इति ॥
प्राणिमाता । स्त्री० गर्भं दात्री क्षुपे ॥
प्राणिहितः । त्रि० लोकहितकारि-
णि ॥
प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । पन
हिया ० इ० भा० ॥
प्राणीत्यम् । न० ऋषेः ॥
प्राणेशः । पुं० पत्न्यौ ॥
प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्राण्यङ्गोद्भवः । पुं० गन्धविशेषः ॥
यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषो
द्भव एव वा । गन्धः प्राण्यङ्गः प्रो
क्तो मोददः खर्गवासिनामिति ॥

प्रातर्गेय :

प्रातः सवनम् । न० गायत्र्यच्छन्दस्को
 प्रातः कालोपलक्षितेकस्मिन् ।
 प्रातः । च० पू० गे । प्रभाते । पञ्च-
 धाविभक्तस्यदिनस्यप्रथमेभागे । प्रा-
 तति । अतः । प्राततेररन्निति-
 चरन्प्रच्ययः ॥ सार्धं प्रहरे ॥ य-
 थाहमाग्यं । ललाटसंस्मृतेभा-
 नौप्रथमं प्रहरे स्मृतः । स एवा-
 ध्वर्त्तसंयुक्तः प्रातरिष्यभिधीयत
 इति । पञ्चपञ्चउषः कालः सप्त
 पञ्चारुणोदयः । अष्टपञ्च० भवेत्
 प्रातः शेषः सूर्योदयः स्मृतः
 इतिदेवीभागवतम् ॥ श्रोत्रियशुभ-
 गांगाश्च अग्निमग्निचितं तथा । प्रात-
 रुत्थाययः पश्येदापङ्गा सविमु-
 च्यते ॥ तथा ॥ पापिष्ठदुर्भंगांम-
 द्यनन्मसुत्कृतनासिकम् । प्रात-
 रुत्थाययः पश्येत्तत्कलेरुपलक्ष-
 णमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥
 प्रातरनुवाकः । पुं० शस्त्रे ॥ यत्प्रा-
 तः कालेशस्यतेशाज्जिकैः ॥
 प्रातराशः । पु० प्रातः कालीनभो-
 जने । कल्पावर्त्ते । कलेउ० इ०-
 भा० ॥
 प्रातर्गेयः । पुं० स्तुतिप्राठके । स्तु-
 तिव्रते । वन्दिनि । भाट० इ० भा०
 । प्रातः कालेगेयैश्चेरादिर्येन ।
 अहर्मुखेगातव्यबीतानामसहस्रा-
 दौ ।

प्रातिभाव्यम्

प्रातर्भीक्षा । पु० काके । प्रातः भुङ्-
 क्ते । भुज० ढच् । त्रि० प्रभातेभो-
 जनकर्त्तरि ॥
 प्रातर्भीजनम् । न० कल्पावर्त्ते ॥
 प्रातिः । स्त्री० पू० र्त्ते । प्रादेशे ॥
 प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥
 प्रातिकूलिकः । त्रि० प्रातिकूलचा-
 रिणि । प्रतिकूले ॥ प्रतिकूलव-
 र्त्तते । तत्प्रच्यनुपूर्वमीपलोमकू-
 लमितिठक् ॥
 प्रातिजनौन । त्रि० जनेजनेसाधौ-
 ॥ जवञ्जनम् इति० प्रतिजनम् ।
 वीप्सायामव्ययीभावः । प्रतिजने
 साधुः । प्रतिजनादिभ्यः खञ् ॥
 प्रातिपथिकः । त्रि० प्रतिपथिके ॥
 प्रतिपथमेति । प्रतिपथमेतिठ-
 श्चेतिपक्षेठक् ॥
 प्रातिपदिकः । पुं० चम्पौ । शिखाव-
 ति । न० । अर्थवदधातुरप्रत्यय प्रा-
 तिपदिकम् । कृतञ्चितसमासाश्चेति
 सूत्राभ्यालक्षिते० नामनि ॥ प्रति-
 पदिभवम् । ठक् । धौरः । कीदृग्व-
 चोब्रूतैकोरोगीकश्चनास्तिकः । की-
 दृक्चन्द्रनपश्यन्तिततसूत्रप्राणिनेर्व-
 द ॥
 प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषे ॥ ज्ञान-
 प्रभावविशेषे ॥ प्रतिभैव० प्रतिभाया
 भववा । स्वार्थे० भवार्थेवा अण् ॥
 प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेनदेशेधने ॥

प्राथमकल्पिक

प्रतिभुञ्जोभावे । जामिनी० इ०
भा० ॥ यथा । साक्षित्वप्रातिभाञ्च
दानग्रहणमेवच । विभक्ताभातर .
कुर्युर्नाविभक्ता : परस्परम् ॥ इ० ॥
प्रातिभासिकः । चि० प्रतिभासमात्र
कालसिद्धे । नपुरस्तान्नपश्चात्स्थिते
॥ यथाश्रुक्तिकायारूप्यं रज्जौवासर्पं ॥
प्रातिलोमिकः । चि० प्रतिकूले ॥ प्र-
तिलोमवर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीप
लोमकूलमितिठक् ॥
प्रातिवेश्यः । पुं० निरन्तरगृहवासि
नि । परौसी० इतिभा० ॥ प्रतिवे
शेभव । यत् ॥
प्रातिशाख्यम् । न० वेदभाष्ये ॥ प्रति
शाखभवम् । अव्ययीभावाच्चेतिञ् ॥
प्रातिष्ठितम् । न० आवेशिकेस्त्रीये ॥
प्रातिस्थिक । चि० असाधारणे । आ
वेशिके । स्त्रीये ॥
प्रातिहारिक । पुं० मायाकारे । ऐ
न्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । इञ्०
। भावेघञ् । प्रतिहानेव्याज . प्र-
योजनमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥
प्रातीप । पुं० प्रतीपपुत्रे । महाभी
ष्म । शान्तनुराजे ॥
प्रातीपिकः । चि० प्रतिकूलेप्रतीपं
वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूल
मितिठक् ॥

प्राथमकल्पिकः । पुं० श्रैष्ठे । प्रथमा
रक्षवेदे ॥ प्रथमकल्पआधारम् :

प्राद्युक्तिः

प्रयोजनंयस्य । प्रयोजनमितिठञ्
॥ यद्वा । प्रथमकल्पमधीते । वि-
द्यालक्षणकल्पान्ताच्चेतिवक्तव्यमि
तिठक् ॥

प्राथमिकः । चि० प्रथमभवे ॥ प्रथम
स्यव्याख्यानः प्रथमेभवावाद्ब्यजृङ्गा
क्षणक् प्रथमाधुरपुरस्सरणनामाख्या
ताडक् ॥

प्राथम्यम् । चि० प्रथमस्यभावे ॥
प्रादुर्भावः । पुं० प्राकच्ये । आविर्भावे ॥
प्रादुष्कृतः । चि० प्रकटिते ॥

प्रादुः । अ० नामनि ॥ विष्णोर्दशप्रा
दुर्भावाः । दशनामानौत्थर्यः ॥

प्रकाशे ॥ प्राकाश्ये । स्फुटताया
म् । आविरर्थे ॥ सम्भाव्ये ॥ वृत्तौ
प्रान्दति । अदिवश्ने । वा० उस्
। आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् ।

प्राप्तिवा । अदभक्षणे ॥

प्रादेशः । पुं० तर्जन्यङ्गुष्ठसंमिते । तर्ज
नीसहितविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते ।
दिश्य० । हलश्चेतिघञ् । उपसर्गं
स्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घः ।

प्रादेशनम् । न० दाने ॥ दिशश्चितिस
र्जने । प्राङ्पूर्वः । भावेल्घुट् ॥

प्रादेशिक । पुं० अव्याप्यवृत्तौ ॥

प्रादोषः । चि० } प्रदोषसम्बन्धिनि
प्रादोषिकः । चि० } निशाप्रदोषा

भ्याश्चेतिशेषिकीयेठञ् । पक्षेऽण् ।

प्राद्युक्तिः । पुं० अनिरुद्धे ॥

प्रापणम्

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ॥ अ
 गुणीभावे ॥ भाविष्यञ् ॥
 प्राधीत । त्रि० प्रक्रान्ताध्ययने ॥
 प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ।
 प्राधुम् । त्रि० दूरपथे ॥ प्रह्वे । प्रणते
 ॥ बन्धने ॥ प्राधुनति । धुनश्ब्दे ।
 डम्प्रत्ययः ॥
 प्राधुक्त्वम् । अ० बन्धनेनानुकूलकृत्वर्थे
 ॥ प्राधुस्त्वन्धने० इतिगतिसञ्ज्ञा ।
 कुगतीतिसमासः ।
 प्राधुम् । अ० नर्माणि ॥ अनुकूले ॥
 प्राधुनति । धुन० डम् ॥
 प्रान्तः । पु० चरमे । अन्तभागे । शेष
 सीमायाम् । उपान्ते । यथा । प्रान्त
 ष्ठायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश
 याः । तस्मादधीजलप्रान्ते प्यारामा
 न्निनिवेशयेदिति ॥
 प्रान्ततः । अ० प्रान्तभागे ॥
 प्रान्तरम् । न० ग्रामस्यदूरे० वृक्षल
 तादिशून्येवर्त्मनि । दूरशून्यपथे
 ॥ विपिने । अरण्या ॥ कीटरे
 ॥ प्रकृष्टमन्तरम्० व्यवधानमवका
 शोवाचञ्च । प्रादिभ्यइतिबहुव्री
 हिः ।
 प्रान्तशून्यम् । न० छायादिरहिते०
 दूरशून्येऽधुनि ॥
 प्रान्त्यः । त्रि० प्रान्तभवे ॥
 प्रापणम् । न० नयने । प्राप्तौ ॥
 प्रकर्षणव्यापने ॥

प्राप्तपात

प्रापणिकः । पु० पण्यविक्रयिणि ।
 प्रापणाव्यते । पण० । आङिपणि
 कषड्इतिकिकन् ॥ पु० पण्यव्यवहार
 प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजन
 मितिठञ् ॥
 प्रापणीयः । त्रि० फलमात्रे ॥ प्रा-
 प्ये ॥ प्राप्यतेयत् । पु० पूर्वापधा
 तोः कर्माण्यनीयर् ॥
 प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥
 प्रापितः । त्रि० निवेशिते ॥ नीते
 प्रकर्षेणप्रापितः ।
 प्रापिपयिषुः । त्रि० प्रापयितुमिच्छौ
 ॥ प्रापयतेः सन्नन्तादुपप्रत्ययः ॥
 प्रापियः । पु० गन्धर्वगणविशेषे ।
 यथा प्रवाच्यजनयत पुत्रान्दिव्या
 न् वैगावनोत्सुकान् ॥ चतुर्दश
 देवगन्धर्वाः प्रापियाः परिकीर्ति
 ताः ॥
 प्राप्तः । त्रि० स्थापिते । पु० सिद्धिते
 ॥ विद्वे । लब्धे ॥ यथा । प्राप्ते
 कर्माणिनाऽनेकोविधातुं शक्यते
 गुणः । अप्राप्ते तुविधीयन्तेवहवो
 प्येकयत्नतइतिन्यायः ॥ समञ्जसं
 ॥ प्राप्यतेस्म ॥ आप्लु० । गच्छ
 र्याकर्मकीर्तित्त ॥ कर्तरिक्त इति
 स्वामी ॥
 प्राप्तपञ्चत्वम् । त्रि० नृते ॥ प्राप्त
 पञ्चत्वम्येन ॥
 प्राप्तपातः । पु० चडाशोः पारिपा

प्राभवम्

प्रिविके ॥

प्राप्तभावः । पुं० जातोच्चे ॥ चि०
लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डिते ॥

प्राप्तरूपः । चि० प्राप्ते ॥ रत्ने ॥
प्राप्तीरूपम् । प्राप्तापन्ने च द्वितीय
श्रुतिसमासः ॥ प्राप्तरूपयेन
वा ॥

प्राप्तव्यः । चि० प्राप्ये ॥ प्राप्यते य
त् । प्रपूर्वापधातोः कर्कषित
व्यपत्ययः ॥

प्राप्तिः । स्त्री० महोदये । धनादि
वृद्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥
भूत्वन्तरे । अणिमाद्यष्टैश्वर्यान्तग
तैश्वर्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गस्थये
णस्पृशतिचन्द्रमसम् ॥ प्रापणम्
आपलृ० । क्षिन्नावादिभ्यः ॥ ल
म्नादेकादशे ॥

प्राप्ता । चि० प्राप्तवति ॥ प्राप्नो-
ति । ढक् ॥

प्राप्यः । चि० गन्धे । समासाद्ये ।
प्राप्तव्ये । प्राप्तुश्चक्रे ॥ प्राप्यते
। आपलृ० । ऋहलोऽर्थत् ॥

प्राबोधिकः । पुं० उषः काले ॥
प्राबोधकोपिपाठः शब्दमालाया-
म् ॥

प्राभञ्जनम् । न० स्वातिनचक्रे ।

चि० प्रभञ्जनसम्बन्धिवि ॥

प्राभवम् । न० श्रेष्ठत्वे ॥

प्रामाण्यवादः

प्राभवव्यम् । न० प्रभवतोभावे ।
घञ् ॥

प्राभाकरः । पुं० आत्मनोचिद्रूपवा
दिनि० मीमांसकविशेषे ॥ प्रा
भाकरास्ताकिंकाशभाहुरस्याचि
दात्मताम् । आकाशवद्द्रव्यमात्माय
व्यक्तदृग्गुणस्यति ॥

प्राभूतिकः । चि० प्रभूतवादिनि ॥
प्रभूतमाह । आहौप्रभूतादिभ्य-
ङ्गतिठक् ॥

प्राभूतम् । न० उपठौकने । प्रदेशने
। देवताभ्योमिषादिभ्यश्चदीयमाने ।
भेट० इ० भा० ॥ प्राभियते स्म ।
भृञ्भरत्वे० दुभृञ्धारणपोषणयो
र्वा । क्तः ॥

प्राभूतकम् । न० कौशलिकायाम् ।
प्राभूते ॥

प्रामाणिकः । चि० प्रमाणत्वम् ॥
प्रमाणादागतः । ठक् ॥

प्रामाण्यम् । न० प्रमाणत्वे ॥ काल
चयाबाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्य
मिति व्याख्यातारः ॥ संवादाधी
न प्रामाण्यमितिताकिंकाः ॥

स्वतः प्रामाण्यमिति मीमांसकाः
॥ प्रमाणस्यभावः घञ् ॥

प्रामाण्यवादः । पुं० प्रमाकरणता
कथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूप
प्रमात्वकथने । सिन्ता मचिन्याय
यन्यविशेषे ॥

प्रायश्चित्तम्

प्रासादिकम् । त्रि० प्रसादादवगते ॥
 प्रासाद्य । पु० वासके । अठस्रि ॥
 प्रामीत्यम् । न० ऋणे ॥ मृतत्वे ॥
 प्राय । पु० सत्र्यासवति० मरणायान
 शने ॥ प्रायोपविष्ट गङ्गायामिति
 लक्ष्यम् । बाहुल्ये ॥ यथा । प्राये
 णाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्विजते जन
 । इति । मुख्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥
 वयसि । प्रायणम् । अय० । चञ् ।
 प्रकृष्टमयनम् । इण् । एरञ्वा ।
 प्रायश्चम् । न० पवित्रतायाम् ॥ प्रयत
 स्यभावः । ष्यञ् ॥
 प्रायश्चित्तम् । न० शुद्धिसम्पादकीकर्म
 विशेषे । अशुद्धत्वनिरसनेनशुद्धेरा
 पादकी० पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥
 प्रायः पारंपरिनिर्दिष्टं चित्तं तस्यवि
 शोधनमिति स्मृत्युत्पत्तिः ॥ अ-
 पिचाहाङ्गिराः । प्रायोनामतपः
 प्रोक्तचित्तं निश्चयलक्ष्यते । तपोनि-
 श्चयसंयुक्तं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम् ॥
 निश्चयसंयुक्तं पापक्षयसाधनत्वेन नि-
 श्चितमित्यर्थः ॥ प्रायश्चित्तम् । पार
 स्करादिखात्साधु । प्रायश्चित्तक-
 र्माणितु० पापक्षयसाधनानि चान्द्रा
 यणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषि
 द्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि०
 प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमाचोहे
 शेनविहितानौतिवा ॥ पापानामनु
 रूपाणि प्रायश्चित्तानि कृदाया । यथा

प्रायोपविष्ट .

तथैवसस्मृत्यप्रोक्तानि परमर्षिभिः
 ॥ पापेगुरुणिगुरुणिस्वल्पान्यल्पे च
 तद्विदः । प्रायश्चित्तानि मैत्रेयजगु-
 स्वायम्बुवादयः ॥ प्रायश्चित्तान्यपि
 षाणितपः कर्मात्मकानिवै । या-
 नितेषामग्निषाणाक्लृष्टानुस्मरणं पर
 मिति पराशरः ॥ प्रायश्चित्तनुपापा
 नां श्रीदेवीनामसस्मृतिरिति भागव
 ते व्यासः ॥
 प्रायश्चित्तीयः । त्रि० प्रायश्चित्तयो
 ग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेन भवः
 । प्रायश्चित्ताय पापशोधनाय श्रुति
 स्मृतिविहिताय कर्मणि हितोवा ।
 वृद्धाच्छः ॥
 प्रायः । अ० भूम्नि । बाहुल्यार्थे ॥
 प्रायनम् । अय० । असुन् ॥
 प्रायिकः । त्रि० प्रायोभवे ॥
 प्रायुद्धेष्ठी । पु० घोटके ॥
 प्रायोज्यम् । त्रि० प्रयोजनाहे ॥
 यथा । प्रायोज्यं न विभज्येत ।
 यद्यस्य प्रयोजनाहे पुस्तकादितन्मू-
 खैः सह न विभजनीयम् ॥ इति
 द्वायभागः ॥
 प्रायोपविष्टः । त्रि० प्रायोपवेशवि
 शिष्टे ॥ प्रायेण स्त्रुपयन्तानशने
 न उपविष्टः ॥ अत्रादित्यपुराणम्
 ॥ य० । संमायुक्तो भवे द्यस्तु प्रातर्कै
 र्महदादिभिः । उच्चिकित्सैर्महा
 रोगैः पीडितो वा भवेत्तु यः ॥

प्रारब्धम्

स्वयं देहविनाशस्यकालेप्राप्तेमहा
गतिः । आत्रह्माणश्चस्वर्गादिमहा
फलजिगीषया ॥ पृ० विशेषज्ज्वलनं
दोषं कुर्यादनशनं तथा । एतेषां
मधिकारोस्तिनान्येषांसर्ववस्तुषु ॥
नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषु स
र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोप्रवेशः । पु० सन्न्यासपूर्वकाऽ
नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न० वर्तमानदेहारम्भकी
कर्मणि ॥ कर्मजन्मान्तरीयं यत्
प्रारब्धमिति कीर्तितम् । दुर्बल
सबलचेति प्रारब्धं द्विविधं विदुः ॥
दुर्बलस्य प्रतीकारः सनातिसब-
लस्य तु ॥ अवश्यं भाविभावानां
प्रतीकारो भवेद्यदि । तदाहुः खै-
र्नलिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिरा
॥ आत्मानं सततं जानन्कालं नय-
महामते । प्रारब्धमखिलं भुञ्जन्
नीद्वेगं कर्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार-
ब्धं परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धमि-
ति भेदात्तत्त्रिविधं । तत्र स्वेच्छा-
कृतं भिक्षाटनादि० समाध्यवस्थायां
शिष्यादिभिर्दीयमानं परेच्छाकृतम्
समाध्यवस्थायां व्युत्थानदशायावा-
चाकाशफलपातवदकस्माज्जायमा-
नं पाषाणपतनकण्टकवधादिकक्षा-
निच्छाकृतं प्रारब्धमिति विवेकः ॥
वि० प्रकर्षेणचारब्धे ॥

प्रालेयम्

प्रारब्धः । स्त्री० गजवन्धनरज्जौ ॥

प्रारम्भः । पु० प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक-
र्षेणचारब्धः ॥ प्रारम्भे कर्मणाविप्र-
पुण्डरीकस्मरेद्धरिम् ॥

प्रारिप्सितः । त्रि० प्रकर्षेणचारब्धुमी-
प्सिते ॥

प्रार्थनम् । न० प्रकर्षेणयाचने । प्रार्थ-
नायाम् ॥

प्रार्थना । स्त्री० याच्नायाम् । अर्थना-
याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टार्थ-
ना ॥ अभियाते ॥

प्रार्थनीयम् । न० दापरयुगे ॥ त्रि०
प्रार्थनाविषये ॥

प्रार्थितः । त्रि० याचिते । शत्रुसंरुहे
॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यतेत्यम् । अर्थया-
चयाम् । क्त ॥

प्रार्थ्यमानः । त्रि० याच्यमाने ॥

प्रालम्बः । पु० पथीधरे ॥ वपुषे ॥ न०
कण्ठादिव्यसृजुलम्बमानमाल्ये ॥
प्रालम्बते । लविषवस्तु सने । पचा-
द्यच् ॥

प्रालम्बिका । स्त्री० हेमविरचितेनाभि-
लम्बिनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि-
। खलुल् ॥

प्रालेयम् । न० मिहिकायाम् । हि-
मे ॥ प्रलौयन्ते पदार्थाश्चेति० प्रल-
योहिमाद्भिः । ततश्चागतम् । अण्
। केकयमित्रयुपलयानायादेरियङ्
तियस्येयादेशः ॥ उदके ॥

प्रावट्

प्रालियाशु . । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे

॥ प्रालियानि० हिमानि० अश्वोय
स्य ॥

प्रालियाचल . । पुं० हिमालये । मेना
धवे ॥

प्रावट् . । पुं० यवे ॥

प्रावर . । पुं० प्राचीरे ॥

प्रावरणम् . । न० सव्याने । उत्तरीय
वस्त्रे ॥

प्रावादुकः . । त्रि० शुष्कतर्कजल्पनशी-
ले ॥

प्रावारः . । पुं० उत्तरासङ्गे । उपरि
वस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ प्रव्रियतेऽनेन
। वृज् . । वृथोतेराच्छादने० इ०
वज् . । उपसर्गस्य वज्रीतिदीर्घः ॥

प्रावारकौटः . । पुं० कौटविशेषे ॥

प्रावृडत्ययः . । पु० शरदृतौ ॥

प्रावृत . । त्रि० निवीते । परिहितेव
स्त्रे ॥ आव्रियतेस्म । वृज् . । त्त ।

प्रावृति . । स्त्री० प्राचीरे ॥ शैवानाम
मते० स्वाभाविक्यामशुद्धौ । मले ।
प्रथमपाशे ॥ प्रावृणोति० प्रकर्षेण प्रा-
च्छादयति० आत्मनां दृक्क्रिये० इ०
प्रावृति ॥

प्रावृट् . । स्त्री० वर्षाकाले । आवणभा
द्रयो ॥ वर्षणम्० वृट् । वृषुसेचने
। सम्पदादिस्वात्किप् । प्रकृष्टावृड
च । नहि वृतिवृषिव्यधिरुचिसहित
निषुक्तावितिदीर्घः . । प्रवर्षतीति-

प्राशस्थम्

वा ॥

प्रावृषा . । स्त्री० वर्षाकाले । जलार्थवे ॥

प्रावृषायणी . । स्त्री० कण्डूरायाम् ।
शुक्लिभ्वायाम् ॥ प्रावृषामेति० अ-
यतेवा । कर्त्तृत्विल्युट् । कृत्यचङ्
तिणत्वम् । डौप् ॥

प्रावृषिक . । पु० मयूरे ॥ त्रि० प्रावृ-
षिजाते ॥ प्रावृषष्ठम् ॥

प्रावृषिज . । त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृ-
ट्शरत्कालदिवाजे० इत्यलुक् ॥

प्रावृषेष्ट . । पुं० नौपे । कदम्बवृक्षे ।
कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि० प्रा-
वृट्कालभवे ॥ प्रावृट्देवतास्य० प्रावृ-
षिभवोवा । कालेभ्योभवत्० इति०
प्रावृषण्य ॥ प्रावृष्ये

प्रावृषेष्ट्या . । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
कपिकच्छाम् ॥ प्रावृषिभवा । प्रा-
वृषण्य । टाप् ॥

प्रावृष्यः . । पुं० कुटजे ॥ धाराकदम्बे
॥ विकण्टके ॥ न० ॥ वैदूर्यमशौ ॥

प्राट् . । पुं० प्रश्नकर्तरि ॥ प्रश्ने
॥ पृच्छति । प्रच्छनवा । प्र-
च्छन्नीप्तायाम् । त्रिब्वचिप्रच्छी-
तिक्लिद्धीर्वावसम्सारणञ्च । ऋ-
शूडितिश्च . । प्राशौ० प्राश प्राड्
भ्यामित्यादि ॥

प्राश . । पुं० अवलेहे ॥

प्राशस्थम् . । न० उत्तमत्वे ॥ बलवदनि-
ष्टाननुबन्धित्वे ॥

प्रास्तारिक

प्राशितम् । न० पिठयन्त्रे । निच्य-
 शब्दे ॥ चि० भक्षिते ॥
 प्राश्रिक । पु० सभ्ये ॥ चि० पृश्नक
 तर्ति ॥
 प्रास । पु० कुन्ताक्षे । भाला० इ०
 भा० ॥ कौ च० इ० गौ० भा० ॥ प्रा
 स्यते । असु० । इज्जतिघञ् ।
 प्रायोहस्तक्षेत्र्येशल्येङ् । स्वामो ॥
 प्रासङ्ग । पु० युगे । वत्सानाशिक्षा
 र्थकाष्ठवि० । वत्सानादमनकालेस्त्र
 त्वेयत्काष्ठमासव्यतेतत्र ॥ पृ० स-
 व्यते । षक्त्वसङ्गे । घञ् । उपसर्ग
 स्थितिदीर्घ ॥
 प्रासङ्ग्य । पु० युगवोढरिबृषे । यु
 ग्ये ॥ प्रासङ्ग वहति । तद्वहतिरय
 युगप्रासङ्गमितियत् ॥
 प्रासाद । पु० देवम दिरे । राजगृ-
 हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनासि । इ
 लश्चेतिघञ् । उपसर्गस्थघञोति-
 दीर्घ ॥ आङ् । कृत्वाप्रभूत-
 सलिलमारामाणिनिवेश्यच । देव-
 तावतन कुर्यादशोधर्माभिवृद्धये ॥
 प्रासादकुक्कुटः । पु० पारावते ॥
 प्रासिकः । पु० कौन्तिके । प्रास.
 प्रहरणमस्य । पृ० हरणमितिठक् ॥
 प्रास्त . । चि० पृक्षिते ॥ निरस्ते ॥
 प्रास्त्येस्म । असु० । क्त ॥
 प्रास्तारिक . । चि० प्रस्तारव्यवहर्त्तरि
 । प्रस्तारेव्यवहति । कठिनान्त

प्रियः

प्रस्तारसंस्थानेषुव्यवहरति० इतिठ-
 क् ॥
 प्रास्थानिकम् । चि० प्रस्थानकालोचिते
 ॥ प्रस्थानेभवम् । कालादृज् ॥ प्र
 स्थानशब्दस्यगुणवृत्त्याकयश्चित्का-
 लेवर्त्तमानत्वात् ॥
 प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितव्रीक्षा-
 दिवापयोग्ये क्षेत्रे ॥ प्रस्थस्यवापः ।
 तस्यवापइतिठञ् । चि० कटाहादि
 पाचान्तरे ॥ प्रस्थसम्भवति० स्वस्मि
 न्समावेशयति० अवहरति० पच
 तिवा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना
 ठञ् । टिङ्ढेति-डोपि० प्रास्थि-
 कीव्राक्षणी । प्रस्थमुपस हरति० पच
 तिवेत्यर्थ ॥ प्रस्थं नक्रीते ॥ ठञ्
 ॥ प्रस्थपरिमाणमस्य । प्रास्थिकोरा
 शि । तदस्यपरिमाणमितिठञ् ॥
 प्राह । पु० नृच्योपदेशे ॥
 प्राहण । पु० पूर्वाहणे ॥ प्रथमस्यतद
 हस्यप्राहण । राजाह सखिभ्यष्ट
 च् । अङ्गोऽङ्गएतेभ्यइत्यङ्गादेश ।
 अङ्गोदन्तादितिणत्वम् ॥
 प्राहणे । अ० पूर्वाहणे ॥
 प्राहणेतनः । चि० पूर्वाहणसम्बन्धि-
 नि ॥ सायश्चिरमप्राहणेप्रगेऽव्ययेभ्य
 इत्युच्चलौतुट्च ॥
 प्रिय । पु० धवे । पथौ ॥ वृद्धिनामौ
 षधी ॥ कौवकौषधे ॥ प्रीतिविष
 ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोद्या

प्रियकः

तमैवसर्वेषां नात्मनोऽप्यपरं प्रियम् ।
लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये
प्रिया . शिवे ॥ प्राणबुद्धिमनः स्वा
त्मदाराऽपत्यधनादयः यत्सम्प
कात्प्रियाभासततः कोन्वपर
प्रियः ॥ प्रीणाति । प्रीञ्त्तर्पणे
इगुपधेतिक ॥ न० श्रोतुस्तत्काल
श्रुतिमुखेवाक्ये ॥ चि० हृद्ये । इष्टे ।
प्रीतिविषये । स्त्री० हपात्रेपुत्रादौ ॥
प्रीतिकरे ॥ सर्वं प्रियं खलुभव
त्वनुरूपचेष्ट ॥ भृत्ये ॥ प्रीणयति
शुश्रूषादिनास्वामिनम् ॥ प्रियोऽ
प्रियस्वकार्यवशाद्भवति । यथा । न
हि कस्यप्रिय को नाऽप्रियो नाजगत्
त्रये । कालेकार्यवशात्सर्वेभवन्
त्येवाऽप्रिया प्रिया ॥

प्रियवदः । पु० खेचरे । गधर्व
विशेषे ॥ चि० प्रियवाचि ॥ प्रियं
वदति । वदव्यक्तायावाचि । प्रिय
वशेवदः खच् । मुम ॥

प्रियवदा स्त्री० खर्वेश्यायाम् ॥

प्रियकः । पु० प्रीतसालतरो । जीव
के । असनकुसुमे । विजयसार०
इ० भा० ॥ नीपे । धाराकदम्बे
॥ चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतौमृग
विशेषे ॥ प्रियकोरोमनिर्युक्तोमृग इ
क्षमस्यैर्वा नैरिति वैजयंती ॥
श्ली । चक्षुरीके ॥ प्रियङ्गौ ॥
कुङ्कुमे । कश्मीरजन्मनि ॥ प्रीणा

प्रियङ्गु .

ति । प्रीञ्० । कृन्शिल्पिसञ्ज्ञ
योरितिकृन् ॥ यद्वा । प्रीणाति०
प्रीयते वा । इगुपधेतिक । स्वा
र्थकम् ॥

प्रियकारः । चि० प्रियङ्गुरे । प्रिय
करोति । डुकृञ्० । क्षेमप्रियं स्थ
ण् ॥

प्रियकृत् । पुं० नारायणे । भजता
प्रीय करोति । क्तिप् ॥ चि० पि
यकारिणि ॥

प्रियङ्गरः । चि० हितकारिणि ।
प्रियकारके ॥ प्रीयङ्गरोति क्षेम
प्रियमद्रंश्चेतिपर्च् खच् ॥

प्रियङ्गुरी । स्त्री० बृहस्पौवनृत्याम्
॥ श्वेतकण्टकायाम् ॥ अश्वगन्धा
याम् ॥

प्रियङ्गु . । स्त्री० राजिकायाम् ।
राजसर्षपे ॥ कण्ठायाम् । पिप्प
ल्याम् ॥ कङ्कुसुमे ॥ खनामख्या
तसुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रीयके ।
श्यामायाम् । लतायाम् । फलि
न्याम् ॥ प्रियङ्गु शीतलातिक्ता
तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोग
दौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गु
ल्फादङ्घ्रिषमोहघ्नीतद्वह्न्यप्रियङ्गु
का । तत्फलमधुररुक्षकषा
यमशीतलगुरु । त्रिवन्धाध्मानव
लकृतसङ्ख्याहिकफपित्तजित् ॥
प्रियगच्छति । मृगयादौनिपात

प्रियत्वम्

सिद्धः ॥ मित० डुवां ॥ प्रियमङ्ग
तिवा । अगिगतौ । ग्यन्तोवा । कु
पूर्वत् । शकन्ध्वादिः ॥ कटुका
म् ।

प्रियचिकीर्षु । चि० प्रियङ्कर्तुं
मिच्छी ॥

प्रियजनः । पुं० इत्यलोके । प्रौढभा
वन्ते ॥ यथा ॥ प्रौढभावानुच्चोय
स्तस्यप्रियजनोचस ॥

प्रियजीव । पु० श्योनाकवृ
क्षे ॥

प्रियतम । पुं० मयूरशिखावृक्षे ।
आत्मनि ॥ यथा । वित्तात्पुत्र
प्रिय पुत्रात् पिण्ड पिण्डात्
तथेन्द्रियम् । इन्द्रियेभ्यः प्रियः
प्राणआत्माप्रियतमस्तत् ॥ चि०
प्रेष्टे ॥ अतिशयेनप्रिये ॥

प्रियता । स्त्री० हार्दे । प्रेमणि । क
हे ॥ प्रीणातीतिप्रिय । तस्य
भावः । तत् ॥

प्रियतोषणः । पु० षोडशवन्धातिरि
क्तारतिबन्धविशेषे ॥ यथा । नारौ
पादौखड्गस्तेनधारयं जघनोपरि ।
स्तनापीडकरः कामीकामवत्
प्रियतोषणः ॥ चि० प्रियस्तुष्टि
कारिणि ।

प्रियत्वम् । न० प्रियतायाम् ॥ प्रिय
स्यभावः । त्वः ॥ प्रीतिकर
णे ॥

प्रियश्रवाः

प्रियदर्शनः । पुं० कीरे । शुकवि
हङ्गमे ॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ चि० चक्षु
ष्ये । सुदर्शने ॥ प्रियदर्शनम
स्य ॥

प्रियप्रायम् । न० चटुनि । चाटुनि
। प्रियशक्ये ॥ इतिहेमच
न्द्र ॥

प्रियप्रेम्णुः । चि० इष्टार्थोद्युक्ते ।
उत्सुके ॥

प्रियमधुः । पुं० एककुण्डले । वल
देवे । अच्युतायजे ॥ प्रियमधु
मद्यस्य ॥

प्रियरूपः । पुं० कामे ॥ न० अप्स
रः प्रभृतीनांरूपे ॥ चि० मनो
हररूपवति ॥

प्रियवर्णी । स्त्री० श्यामायाम् । गु
न्द्रायाम् । प्रियङ्गी ॥

प्रियवल्ली । स्त्री० प्रियङ्गी ॥

प्रियवादी । चि० तत्कालमधुरवाक्य
वक्त्रारि ॥ मनोज्ञवक्त्रारि ॥ यथा ।
क्रोतिभारः समर्थानाकिन्दूरं व्यव
सायिनाम् । क्रोविदेशः सुविद्या
नाकः परः प्रियवादिनामिति ॥

प्रियव्रतः । पुं० स्थाय्यव्रतमनो पु-
त्रे । यथा । प्रियव्रतोनानपादौमनो
स्थाय्यव्रतस्तु द्वौपुत्रौसुमः त्रैयौ
धर्मज्ञौकथितौतव ॥

प्रियश्रवा । पु० भगवतिवासुदेवे ॥
प्रियश्रवोयस्यसः ॥

प्रियाल

प्रियसख । पु० खदिरे ॥

प्रियसत्त्वम् । न० मूनृतवाक्ये ॥

प्रियसन्देश । पु० चम्पकवृक्षे ॥ प्रिय
सवादं ॥

प्रियसालक । पु० अमनवृक्षे । बिज
यसार० इ० भा० ॥

प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् ।
एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिका
याम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गी ॥
मध्यावृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । जीहलट
श्रुते । साप्रियाकथ्यते ॥ यथा ।
नौमिगोपालकम् । देवकीबालकम्
॥ मृगीतिनामान्तरम् । रोमृगीति
लक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । स
लग्ने । प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभुवो
विलसत्कला । अभवन्प्रियामुरवै
रिण ॥

प्रियाम्बु । पु० आस्रवृक्षे ॥ न० आ
स्रफले ॥ हृदयजले ॥

प्रियार्ह । पु० नारायणे ॥ स्त्रीष्टदेवि
प्रियाणीष्टान्यर्हतिचर्पयितुयोग्योभ
वतीतितथा । कर्मण्यण् ॥ यथा०
यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्यदयितगृहे ।
तत्तद्गुणवते देयतदेवाक्षयमिच्छता ॥
इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्य
दात्मप्रियद्रव्यं तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥

प्रियालः । पु० राजादने । प्रियाले ॥
चारस्यचफलपत्रं हृदयं गौल्याम्बक
गुरु । तद्बीजमधुरवृष्यं पिप्पदाहतिं

प्रीति

नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । बा०
कालन् ॥

प्रियाला । स्त्री० द्राघायाम् ॥

प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियञ्च
तत्तुदितञ्च ॥ चि० प्रियवाक्यविष
ये ॥

प्रीण । चि० पुरातने । प्रतने ॥ नञ्
पुराणेप्रादिबि० चनसमुच्चित्त्वं
॥ प्रीति ॥

प्रीणनम् । न० तर्पणे । तृप्ता ॥ प्रीञ्
। स्वार्थेऽणन्ताल् ल्युटि० धूजप्रीञो-
रितिनुक् ॥

प्रीणयन् । चि० तर्पयति ॥ प्रीञीय्य
न्ताल्लट् शतृशानचाबित्यादिनाल
ट् शचादेश् ० धूज्प्रीञोर्नुस्वत्तव्य
इतिनुगागम ॥

प्रीणस । पु० गगडके ॥

प्रीत । चि० हृष्टे । मत्ति । तृप्ते ॥
नर्गणि ॥ प्रीयतेस्म । प्रीङ्प्रीणने ।
त्त ॥

प्रीति । स्त्री० मुदि । प्रसदे । हर्षे ।
मुखे ॥ ब्रष्टदर्शनजन्ये मुखे ॥ भोज
नकालेऽनभिरुचिराहित्ये । इच्छी-
त्कण्ठे ॥ विष्कम्भादिषु द्वितीययो
गे ॥ तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसूति
कालेयदिप्रीतियोगो नरोच्चरोगः । सु
खवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तो विदुषा
प्रपन्नः । सम्प्रार्थितो यच्छति विस्तमेव
॥ रक्ष्या सपत्न्यां स्मरपत्न्याम् ॥

प्रीतिदत्तम्

प्रेम्णि ॥ यथा । याप्रीतिरविवेका
नाविषयेष्वनपायिनी । त्वामनुस्म
रतः सामेहदयान्मापसर्पतु ॥ मा
प० हे शीपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम
लक्षणाप्रीतिर्द्वात्मनिमुख्यान्यत्रगौ
णी । तथाचोक्तवार्तिककारे । स्वा
त्मभोगस्य हेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरि
ष्यते । मस्ततोतोऽसामुख्याच्चात्म-
प्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तै
वसर्वावस्थानुसुबोध्यते । प्रीतिरग्नैरा
णावत्तत्त्वान्मुख्यासावितिगम्यता
म् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमि
त्तता । बाह्येषुसनिमित्तत्वप्रीते
स्पष्टगवादिषु । व्याध्याद्युपद्रुतो
लोकेमृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्नि
मित्तप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नयुज्यते ॥
इति ॥ प्रीञ्जत्पण्ये । भावेक्तिन् ॥
यदीच्छेद्विपुलाप्रीतिचीणितचनका
येत् । वाग्विवादीर्यसम्बन्धः परो
क्षदारभाषणम् ॥

प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनि
रुद्धपत्न्याम् ॥

प्रीतिदः । पु० वासन्तिके । केलिकि
ले । विदूषके । भाड० इ० भा० ॥
कामुके ॥ त्रि० सुखप्रेमदातरि ॥

प्रीतिदत्तम् । त्रि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि ।
यथा । प्रीत्यादत्तनुयत्किञ्चिच्छ्रुत्वा
वाञ्छशुरेणवा । पादवन्दनिकञ्चैव
प्रीतिदत्ततदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥

प्रेक्षा

भावेक्तिः ॥

प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥

प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभक्षणीयेऽन्ना
दौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्या
निष्पापज्ञीज्यानिवापुन । नचस
म्प्रायसेराजन्नचैवापद्रतावयम् ॥

प्रीतयुक् । त्रि० स्निग्धे ॥

प्रीत्यात्मकः । पु० सत्त्वगुणे ॥ प्रीति
सुखमात्मायस्यस ॥

प्रुक्षि । पु० शुद्धौ ॥

प्रुष्टः । त्रि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेस्म । प्रुष
इ । क्त० । यस्येतिनेट् ॥

प्रुष्वः । पु० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति
। प्रुष० । अशुप्रुषिलटीतिक्तन् ॥

प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टा-
प् ॥

प्रेक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥

प्रेक्षणकूटः । पुं० चक्षुर्गोलके ॥

प्रेक्षणीयः । त्रि० दर्शनीये ॥

प्रेक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्ये
क्षणे ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमन
यावा । ईक्ष० । गुरोश्चेत्य । टाप्
॥ वृक्षशाखायाम् ॥

प्रेक्षन् । त्रि० चलनविशिष्टे ॥ ससक्ति
विशिष्टे ॥

प्रेक्षा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥
सवेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम्
॥ प्रेङ्ख्यते । इखिगतौ ॥ घञ् ।
टाप् ॥

प्रेतकार्यम्

प्रेङ्खितः । त्रि० कम्पिते ॥ प्रेङ्खितस्त्र
। इच्छि० । क्तः ॥

प्रेङ्खोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्खोलितः । त्रि० दोलिते । तरलि
ते । लुलिते । न० रतवन्मान्तरे ॥
सर्वतः । कटिपरिभ्रमोयदिप्रेङ्खपूर्व-
मिदमुक्तमारितम् ॥

प्रेत । पुं० । नरकस्थप्राणिनि । भूत-
प्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेह
पातादूर्ध्वं वायव्यदेहमापन्नउल्का-
मुखः । भूतनादिसञ्च । प्रेतउच्यते
। यथा । वान्ताग्रुल्कामुखः । प्रेतो
विप्रोधर्मात्स्वकाच्च्युतः । इति ॥
भूतप्रेतपिशाचानालोकायथा । अ-
रीक्षचरायेचभूतप्रेतपिशाचकाः ।
वर्जयित्वा रुद्रगणांस्तेतचैवचरन्तिहि
॥ नोर्द्ध्वं विक्लमणेशस्त्रिलोपांसम्भूतपा-
प्मनाम् । अतउर्ध्वं हि निम्नैन्द्राच-
सायकृतैरसः ॥ तैतुसूर्यादधः स-
र्वेविहरन्त्यर्धवर्जिताः । इतिपा-
द्मोऽखण्डः ॥ वैदिकविधानेनौ-
र्ध्वं दैहिकभावात् । वैष्णवेष्वाकृबहु-
नरकभोगान्ते प्रेतशरीरभवतीति
पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ त्रि० मृते ॥
अर्वाकसपिण्डोकरणात्प्रेतोभवति
वैमृतः ॥ प्रैति । इण्० । गत्यर्थेति
क्तः ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्य दाहादिसपि-
ण्डीकरणान्तकर्मणः ॥ यथा । दत्त-

प्रेतमाता

स्वाप्रेतकार्याणिप्रेतस्वधनहारकः ।

वर्णानां यद्वधे प्रोक्तं तद्व्रतनियतश्च
रेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्वा । स्त्री० पित्रुपकारार्थायाक्रि-
यायाम् । प्रकर्षेण इतः प्रेतः । पि-
तृलोकस्थ एवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डी
करणपर्यन्ते प्रेतशब्दोक्ते खेनञ्जलदा-
ने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० प्रैतरिख्याम् ॥ प्रेता-
नां नरकस्थप्राणिनां नदी ॥

प्रेतपटङ्गः । पुं० । भवरुदि । मृत्युभ-
ङ्गुरके । मृत्युकालीवादनीयवाद्य-
विशेषे । भौरु० इ० भा० ।

प्रेतपतिः । पुं० । यमे । प्रैतराजि ॥

प्रेतानां पतिः ॥

प्रेतपिण्डः । पुं० । मरणावधिसपिण्डी
करणपर्यन्तं प्रेतसम्प्रदानकपिण्डा-
कारान्ते ॥ यथा । नखधाञ्चप्रयुञ्जी-
तप्रेतपिण्डे दशाङ्गिके । भाषेतैतच्च
दैपिण्डयच्चदत्तस्य पूरकम् ॥ प्रेतपि-
ण्डानदीयन्ते यस्य तस्य विमोक्षणम् ।
श्मशानिकेभ्यो देवेभ्यश्चाकल्पः नैव
विद्यते ॥

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० कात्यादिषु । का-
लीकरालीभद्राचभीष्माचैव भयोत्क-
टा । राध रणीदुराधर्षासमैता

प्रेत्यभाव .

प्रेतमातर ॥

प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलशाम् ॥

प्रेतवनम् । न० स्मशाने ॥

प्रेतवाहित । त्रि० भूताविष्टे ॥

प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगया
स्थितप्रस्तरं शिष्टे ॥ यथा । येयप्रे
तशिलाख्यातागयायासाचिधास्थि
ता प्रभातिप्रेतकुण्डेचगयासुरशि
रस्थपि ॥

प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥

प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृता
याम् ॥ प्रेतभावापन्नायाम् ।

प्रेत्य । अ० अमुत्र । जन्मान्तरे । देह
त्यक्तात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणद्वत्वा । इण्०
क्ताप्रत्ययः । समासेद्वतित्यप् ।
तुक् ॥ व्यावर्त्येत्यर्थे ॥

प्रेत्यभाव । पु० पुनस्त्यत्तौ ॥ तथा
चगौतमसूत्रम् । पुनस्त्यत्ति प्रेत्य
भावः । १८ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावो
जनन० प्रेत्यभावः । तत्रपुनरित्य
नेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्त
तोमरणततउत्पत्तिरिति । प्रेत्य
भावोजननादिरपवर्गान्ता । एतज्
ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते० इति० प्रे
त्यं तिनव्यर्थम् । तदौयमरणश्चतदौ
यजीवनः । दृष्टनाशस्तदौयस्वरमप्राण
सयोगध्वं सस्तदौयप्राणध्वसोबा ।
तदौयोपत्तिस्तु० तदौयविजातीयश
रीराद्यप्राणसयोगइति ॥

प्रेयान्

प्रेत्या । पुं० वासवे ॥ वाते ॥ प्राणे
षु ॥

प्रेत्वरी । स्त्री० पुरि ॥

प्रेमा । पुं० न० प्रियतायाम् । हार्दे
। स्नेहे ॥ हर्षे ॥ नर्मणि ॥ रम्येषु
दिदृक्षायाम् ॥ प्रियस्यभावः । पृ-
थ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेति
प्रादेशः ॥ प्रयणम् । प्रीङ्त्तर्पणे
। मनिन्वा ॥ नपुसकलिङ्गम् ॥
गुणतन्त्रा प्रेमाणोनपरिचयतन्त्रा
। पुस्त्वमपि ॥ स्नेहवाचकः । लक्ष
णं यथा । सर्वथः । ध्वसरहितसत्त्यपि
ध्वसकारणे । यद्वाववन्मनयूनोः स
प्रेमः । परिकौर्तितः ॥ इत्युज्ज्वल
नौलमणि ॥

प्रेमपरिहृत । त्रि० प्रेमरसमग्ने ॥

प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥

प्रेमालिङ्गनम् । न० स्नेहेनपरिष्वङ्गे
॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशेषे
॥ तल्लक्षणयथा । नायककटि
नायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीय
पादतस्यजङ्घो परिस्थापयित्वायदा
लिङ्गनतदितिकामशास्त्रम् ॥

प्रेयान् । पु० पत्न्यौ । प्रिये । दयिते ।
कान्ते ॥ कान्ते ॥ त्रि० प्रियतरे ।
पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनधोरिति
शयेनप्रियः । ईयसुन् । प्रियस्थिरे
तिप्रादेशः । न० सर्वान्तरे० ब्रह्मा
त्मनि ॥

प्रेषणम्

प्रेयसी । स्त्री० प्रियतमायानायाम् ।
दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ बल-
भायाम् ॥ डीप् ॥

प्रेरकः । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजकैः ।
विधौ ॥ प्रेरणामेव कुर्वन् प्रेरको वि-
धिः ॥ प्रेरयति । प्रोपपत्तादीर्तेर्ह
तुमस्त्रिजन्तात्० कर्मणि० एवुल् ॥

प्रेरणम् । न० प्रेषणे । पठावना० इ०
भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकार्येषु नि-
योजने ॥ अश्वानाषड्विधप्रेरणय-
था । बाहनप्रतिबाहानाषड्विध-
प्रेरणविदुः । रागावस्थाकषापा-
ष्णिप्रतोदरवभेदतद्वति ॥ प्रकृष्टम्
ईरणम् ॥

प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥
प्रेरितः । त्रि० चोदिते । नियोजिते
। प्रेषिते ॥

प्रेर्त्वा । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरय-
ति । ईरक्षेपे । प्रईरशदोस्तुट्चेति
कानिप् ॥

प्रेर्त्वी । स्त्री० नद्याम् ॥ बनोरचेति
डीव्री ॥

प्रेर्यः । त्रि० प्रेरकाधौने ॥

प्रेषः । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥
प्रेष्ये ॥

प्रेषणम् । न० प्रेरणे ॥ जानीयात्
प्रेषणेभृत्यान्बान्धवान् व्यसनागमे ।
मित्रञ्चापदिकाले च भार्याश्च विभव-
क्षये ॥

प्रोक्षणी

प्रेषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निष्कृष्टस्य प्रवर्त-
नायाम् । आज्ञायाम् ॥

प्रेषितः । त्रि० प्रमृते । प्रेरिते ।
प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठाया०
कृति भा० ॥

प्रेष्ठः । त्रि० प्रियतमे । अयमेषाम-
तिशयेन प्रियः । प्रियस्थिरेत्यादि
नेष्टनिसाधु ॥

प्रेष्ठा । स्त्री० प्रेयस्याम् ॥ प्रमृताया-
म् ॥

प्रेष्यः । त्रि० विधेये । सेवके । भृत्ये
॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिषु वा ग्य-
त् । गुण ॥

प्रेयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुक्षेत्रे ॥ प्रि-
यङ्गुणाभवनक्षेत्रम् । धान्यानाभ-
वनेक्षेत्रेखुज् ॥

प्रेषः । क्लेशे ॥ मर्दने ॥ उन्माने ॥
विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इषेभां
वेघञ् । प्राट्हेति वृद्धिः ।

प्रेष्यः । त्रि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु
इच्छायाम् । इषगतौ० आभीक्ष्ण्ये च
। ग्यत् । प्राट्हेति वृद्धिः ॥

प्रोक्तः । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेण० अ-
ध्यापनेन० अर्थव्याख्यानेन वा उक्तः ।
प्रकाशितः ॥

प्रोक्षणम् । न० सेवने ॥ वधे । यज्ञा-
र्थपशुहिसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् ।
उच्चसेवने । ल्युट् ॥

प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषे ।
ह्रीटाखिलना० इ० भा० ॥ प्रोक्षणी

प्रोतोत्सादनम्

भिरुद्धे जितास्मद्वतिप्रयोगात् ॥
 प्रोक्षित । त्रि० निहते । यज्ञे हतप-
 शौ । उपसम्पन्ने ॥ यज्ञार्थमन्त्रै
 सस्कृतसासादौ ॥ यथा । भक्षयेत्
 प्रोक्षितमास सक्तद्वाराक्षणकाम्य-
 या । दैवेनियुक्त श्राद्धेनियमे-
 तुविबज्जयेत् । आरण्यानामिदा-
 नीतनप्रोक्षणापेक्षानास्तीत्युक्तम-
 हाभारते । यथा । आरण्या सर्वदै
 वत्या प्रोक्षिता सर्वशोमृगा ।
 अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपू-
 ष्यते० इति । सिक्ते ॥ प्रोक्षतेस्म ।
 उज० । क्त ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥
 प्रोच्छलत् । त्रि० उद्गच्छति । उच्छल्
 ता० इ० भा० ॥
 प्रोच्छनम् । न० प्रवज्जने । लोपने ।
 पूक्षना० इ० भा० ॥
 प्रोज्जासनम् । न० मारणे ॥
 प्रोज्झित । त्रि० च्यक्ते ॥
 प्रोखत् । पु० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥
 प्रोतम् । न० स्त्री । वाससि ॥ त्रि०
 खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । यथि
 ते ॥ स्यूते । प्रविष्टे ॥ प्रगते । प्र-
 तिष्ठिते ॥ प्रक्षिप्ते ॥ पटेतिर्यक्तन्तौ
 ॥ वह्निर्व्याप्तौ ॥ प्रपूर्वाद्देव । क-
 र्माण्युक्त । यज्ञादित्वात्सम्प्रसार-
 णम् ॥

प्रोतोत्सादनम् । न० कृत्रे । वस्त्रकु-
 ङ्क्षिमे ॥

प्रोष्ठ

प्रोत्फल । पुं० सि हलास्थानि ॥ त
 लवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । कडी० छ-
 डा० इ० गौ० भा० ॥
 प्रोत्फुल्ल । त्रि० विकसिते ॥
 प्रोत्साह । पुं० प्रकटोद्यमे ॥
 प्रोथ । पु० कथ्याम् ॥ सिचये । शा
 टके । स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्त्रे ॥
 गह्वरे ॥ पु० न० घोषायाम् । अश्वना
 सिकायाम् ॥ त्रि० अध्वगे ॥ प्रथि
 ते ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुसी
 तिघ । प्रवतेषा । प्रुङ्गतौ ।
 तियमृष्ठगूथयूथप्रोथा० इ० यक्त् ।
 निपातनाद्गुण ॥
 प्रोद्यत । त्रि० सोद्यमे ॥
 प्रोष । पु० सन्तापे
 प्रोषित । त्रि० पृवासगते । विदेश
 स्थे ॥ अपगते ॥
 प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभ-
 र्तृकायाम् ॥ हाम्य परगृहेयान-
 समाजीत्सवदर्शनम् । क्रीडाशरो
 रसंस्कारस्थजित्प्रोषितभर्तृका ॥
 प्रोषितोभर्तायस्या ॥ स्त्रीयादिना
 यिकामेदे ॥ देशान्तरेगतेपत्न्यौस
 न्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षण-
 म् ॥
 प्रोष्ठ । पु० गवि ॥ शफर्याम् । प्रो-
 ष्ठीमत्स्थे ॥ पृष्ठश्चोष्ठोऽस्य । ओ
 ष्वोष्ठयोः समासेवा ॥
 प्रोष्ठपद । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रौढ :

प्रौष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरमा
द्रपदयोः ॥ प्रौष्ठोगीस्तस्येवपादा
यासाम् सुप्रातसुष्वसुदिनशरिकु
क्षीत्यादिनावहुव्रीहवच्० पद्माव-
श्चनिपातितः ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्राम्पूर्णिमा
याम् ॥

प्रौष्ठपादः । पुं० प्रौष्ठपदामुजाते ॥
सन्धिवेलैत्यादिनाऽण् । के प्रौष्ठप-
दानामित्युत्तरादस्याचामादेरची
बुद्धिः ॥

प्रौष्ठो । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वै
वरीमच्छी० सहरी० पोठी० पूठी०
इ० भा० पु० मत्स्ये ॥ प्रौष्ठोति-
क्ताकटु । स्वादु । शुक्रघ्नीकफवात-
जित् । क्षिग्धास्य कण्ठरोगघ्नीरोच-
नीचलघुः स्मृता ॥ प्रकृष्टओष्ठोस्या-
। ओत्त्वोष्ठयोः समासेवा । नासि
कोदरोष्ठेति० जाते रितिवाडीष् ॥

प्रौष्ठ । अ० देशान्तरेऽपित्वेत्यर्थे ॥

प्रौष्ठः । पुं० गजाङ्घ्रौ । हस्तिपादे ॥
पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रौष्ठ-
श्चरणपर्वणीतित्रिकाण्डशेष ॥ चि-
० निपुणे० तर्को ॥

प्रौढः । पु० वत्सरे ॥ त्रि० प्रग-
ल्भे ॥ पूर्ववृद्धे । वर्धिते । एधिते
॥ निपुणे । प्रौद्यतेस्म । वह० ।
क्तः सम्प्रसारणम् । प्रादूहेतिष्ठ
दिः ॥

प्रौढा

प्रौढपादः । पुं० आसनारोपितपाद-
तले । आसनोपरिपादतलद्वयसंयो-
गपूर्वकोपवेष्टरि ॥ वस्त्रादिनाकृत
पृष्ठजानुजङ्घावन्धे । वस्त्रादि-
द्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धन
पूर्वकोपवेष्टरि यथा । आसना-
रूढपादस्तुजानुनोर्जङ्घयोस्तथा-
। कृतावसक्तिकीयस्तुप्रौढपादः
सञ्च्यते ॥ स्नानमाचमन होमभो-
जन देवताऽर्चनम् । प्रौढपादोन
कुर्वीतस्वाध्याय पितृतर्पणम् ॥ इ-
तिकात्यायन ॥ अनेकोद्वाह्येदा
रुशिलेभूमिसमेदृष्टकास्रसङ्कीर्णी
भूताद्वैतवैधायनवचनात्तथाविधे
आरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याहिक
तत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरव्या-
म् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-
तुतरुणीप्रौढाब्रह्माभवतिनायिका ।
गुणयोगेनरन्तव्या नारीवश्याभवेत्त-
दा ॥ त्रिशद्वर्षादूर्ध्वम्यस्रपञ्चाशद्वर्ष-
पर्यन्तप्रौढावस्था । यथा । आशोड-
शीभवेद्बालातरुणीचि शतामता ।
पञ्चपञ्चाशतीप्रौढा भवेद्बृहत्ततः
परम् ॥ आसावशत्वकारणयथा ।
अलङ्कारादिभिर्बाला तरुणीरतियो-
गतः । प्रेमदानादिभिः प्रौढा
ब्रह्माचरदत्ताङ्गनात् ॥ आसारमणे
गुणदोषायथा । बालातुप्रौढाप्रौ-

पुनः .

क्तातरुणीप्राणहारिणी । प्रौढाकरो
तिष्ठत्वष्टमरणदाभवेत् ॥ मुग्धा
द्वित्रिविधान्तर्गतप्रगल्भायानायि-
कायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौ
ढासपूर्णयौवना ॥

प्रौढि । स्त्री० उत्साहे । प्रगल्भता
याम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदे
तिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥

प्रौष्ठपद । पु० भाद्रमासि । प्रौष्ठप
दोपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौ
र्णमासौच्यम् ॥

प्रौष्ठपदिक । पु० प्रौष्ठपददेवताके ॥
प्रौष्ठपदोदेवतास्य । महाराजप्रौष्ठप
दाङ्गम् ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रपौर्णमास्याम् ॥
प्रौष्ठपदाभि पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्र
पदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्त कालवृत्त्यम् । डीप् ॥

प्रौष्ट । पुं० प्रौष्टि ॥ प्रकर्षेणजहः ।
वृद्धि ॥

पुनः । पुं० जटिनि । पर्कष्याम् ।
पाखर० इ० प्र० वृत्ते ॥ पुनः । क
षाय । शिशिरोन्नययोनिगदापह
। दाहपित्तकफास्रघ्न शोथहारक्त-
पित्तहृत् ॥ गर्दभाण्डे । कन्दराले
। गैडो० इ० वृत्ते ॥ कुञ्जराशने ।
अश्वत्ये ॥ पक्षके । सर्पान्तरे० ।
पुष्यति । पुष० । पुषिरन्नोपधाया
इतिस० ॥ प्रचरति० वा० । चर-

पुनः :

सञ्चलने । अन्यत्रापीतिष्ठ । कपि
लकादि । ॥ यद्वा । भ्रम्यते । भ्रम
भ्रमणे । कर्मणिघञ् । भ्रम्यत्यधोग
च्छति० । अच् ॥ द्वीपविशेषे ॥
जम्बुद्वीपस्य विस्ताराद्विगुणं नसम-
न्ततः । सवेष्टयित्वाक्षीरोदम्लक्ष्मी
पोल्यवस्थित ॥ भ्रमद्दीपेचविप्रे
न्द्राः सप्तासन्कुलपर्वताः । कृ-
ज्वायता सुपर्वाणि सिद्धसङ्घनि
षेविता ॥ गोमेदवृत्त्यस्येवनामा
नरम् ॥

भ्रमसरस्वती । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

भ्रमोदुम्बरः । पु० तीर्थविशेषे ॥

भ्रव । पुं० भ्रवने । भ्रुतो ॥ भेले ।

भेलकी । डोंगा० इ० प्र० जलतर
णसाधने ॥ भेके । दर्दुरे ॥ अवी ॥

भ्रवपचे । चाडाले ॥ कपौ । मर्क-
टे ॥ जलकाके कुलके ॥ प्रवणे ।

क्रमनिष्क्रमहीभागे । पर्कटीद्रुमे ॥

कारणवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥

स्त्रीच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकु

कुटे । हसादिजलचरपक्षिषु ॥

तेयथा । हससारसकाचाक्षवक्रकौ

श्चशरारिकाः नन्दीमुखीसकाद

स्वाबलाकाद्या पूवा स्मृता ॥

पूबन्ते सलिलेयस्मा देतेतस्मात्पू

वा स्मृताः ॥ पूवाः पित्तवरा

क्लिग्धामधुरागुरबोहिमा । वाक्

स्नेहप्रदाश्चाण्विलशुक्रकरा सराः

पुवङ्गम

॥ ३५ बत्सरवि० । दुर्भिक्षजाय
तेसर्वाभेदिनीपुष्टतिप्रिये । पुवेपू
बन्तितोयानि पीडितामानवामुवि
॥ ३५ न० कैवर्तीमुस्तके गन्धद्वये
॥ पुवते मृड् अच् ॥ यद्वा । पु
वनम् मृङ्गती कृदोरप् ।
मृयतेऽनेनवा ॥

पुवक । पु० खड्गधारादिनक्तके ।
केलके ॥ चण्डाले ॥ पुजे ॥ भेके ॥
पुवग । पु० कपौ । वानरे ॥ भेके ॥
मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारधौ ॥ शिरीष
वृक्षे । सुमतिनाम्नोर्हृद्विशेषस्थध्वजे
॥ पुवेनगच्छति । गम्ल० अन्ये
भ्योपीत्यन्यं प्वपीतिवाङ् ॥

पुवगति । पु० भेके । मण्डूके ।
पुवङ्ग । पु० पुवगे । शाखामृगे ॥
मृचक्षु ॥ ४१ ॥ बत्सरे ॥ तृणधा
न्यानिपीडान्तेयौष्णवर्षतिवासव
पुवङ्गपीडिता सर्वा प्रजादसुर
बन्दिता ॥ ४१ ॥ पुवनम् पुव ।
मृडोप । पुवेनगच्छति । गम्ल०
अन्येभ्योपीत्यन्यं प्वपीतिवाङ्
गमश्चेतिखच् खच्चडिद्वा । मुमा
गम ॥ मृगे ॥

पुवङ्गम । पु० मण्डूके ॥ शाखामृगे
पुवेनमुत्थागच्छति । गम्ल० ।
गमश्चेतिखच् । मुमागम । ॥ मा
त्रावृत्तान्तरे ॥ यथा षट्कलमादि
गुरु प्रथमद्गुरुसन्ततम् । पञ्चकल

प्रीहन्न

स्रततोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायक
मन्त्रचतुर्थमितोगुरुमन्त्रके० एकाग्रि
कविशति पुवङ्गमवृत्तके ॥ यथा
। विष्णुविरञ्चिदिवाकरवासव
दितम् । विष्णुतविषयविषाटक
मुनिजनसं वितम् । चञ्चलगत्तुलि
तञ्चसुखनहिकामर्थ० शङ्करपाद
सरोजरज्ज परिभावये । इति ॥
पुवन । चि० प्रवये । त्रमनिस्तभृ
मौ ।
पुवमान । चि० तरति ॥ ते रत०
ते रता० इ० भा० ॥
पुविन । चि० भेलिनतरमाणे ॥
पुविनतरतिनीड्व्यचष्टन् ।
पुवाम् । न० मृचफले ॥ मृचफलम्
। मृचादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात्
तय्यफलिनलुक् ॥
पुवानम् । न० द्रवद्रव्यस्रोर्वाप्रापणे
। उच्छलना० उबटाना० इ० भा०
॥ य० । तापन घृततैलानाम्ना
वन गोरसस्यच । तन्मात्रमुद्भूत शु
ध्यत्कठिनन्तुपयोद्धि ॥ मज्जने
। बहुतरजलसयोगे ॥
पुवित । चि० जलादिमग्नस्थाना
दौ ॥ सित्ते ॥
पुहि । पु० मोहरोगे । गुल्मे ॥
यथा । यकृतपुहिहान्ताणिमुखादि
वक्षिपन्निति वैद्यकम् ॥
पुलीहन्न । पु० रोहिणि । रोहितके

मृत

। दाडिमपुष्पके । रोहडागाच्छ०

इ० गौ० भा० प्र० वृक्षे ॥

प्रीहा । पुं० गुल्मे । कुचिवामपाश्वर्यं
स्थमासखण्डे । पिस्त्री० तापतिस्त्री
० इ० भा० ॥ शोणिताज्जायते प्रौ
हा यामतोद्दयादध । रक्तवाहि
शिराणासमूलेख्यातोमहर्षिभिः
॥ विदाह्यभिष्यन्दिरतरुजन्तो
प्रदुष्टमत्यर्थमसृक्कफश्च । प्रीहा
भिष्वङ्गिकुरुत पृष्ठधौत प्रीहसन्न
मदमामनन्ति । पुं० हते । प्लिहगती
। श्वन्नृजन् पृषन् प्रीहन्नित्यादि
नासाधु ॥

प्रीहश्च । पु० दाडिमपुष्पके ।
रोहितकद्रुमे ॥ खल्पफलाम्बुषा
याम् ॥ शरपुङ्खे ॥ प्रीहः श्व
॥ विभौतकी कोकिलाक्षे० ।

प्रीहहन्त्री । स्त्री० अश्वत्थफलायाम्
। हवुषायाम् ॥

प्रीहा । स्त्री० प्रीहरोगे ॥ यकृत
श्रीहचसम्बन्धे० इतिप्रयोगात् ॥

प्रीहारि । पुं० अश्वत्थवृक्षे । प्री
हायाश्चरि ॥

प्रीहाश्वः । पुं० प्रीहघ्ने ॥ कोकि
लाक्षे० ॥

प्लुचि । पुं० अग्नौ । शोषति
प्लुष० । प्लुषिकुषिशुषिभ्य
विस् ॥

मृत । पुं० त्रिमाचवर्णे ॥ न० अ

फञ्जिका

श्वगतिविशेषे ॥ त्वरयाभक्त्येनाश्व

गतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्यग्गतौ ॥

त्रि० आश्रुते ॥ प्रसृते ॥ भक्त्यगति
युक्ते श्वनम् । मृत्तौ भावेत्त ॥

मृति । स्त्री० श्वने ॥

मृष । पुं० दहने ।

मृषि । पु० पुत्तिकायाम् । अल्प
मशके ॥

मृष्ट । त्रि० दग्धे ॥ मृष्यतेस्म । मृष
दाहे । त्त यस्मेतिनेट् ॥

मृष । पु० शोषे । दाहे ॥ शोषणम्
मृष० । वञ् ॥

प्सा । स्त्री० भक्षणे ।

प्सातम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्सायतेस्म ।

प्साभक्षणे । त्त ।

प्सानम् । न० भोजने ॥

०—†—०

फ । पुं० पवर्गद्वितोयाक्षरे ॥ यक्षसा
धने ॥ स्फाने ॥ भक्षणावाते ॥ वर्द्ध

के ॥ जभायाम् ॥ स्फुटे ॥ फलप्रा

प्तौ । न० रुक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥

निष्फलभाषणे ॥

फञ्जिका । स्त्री० पूर्वपक्षे । असद्व्यव
हारे । चोद्ये । फांकी० इ० भा०

॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥

फञ्जिका । स्त्री० भार्याम् । ब्राह्मण्य
ष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जो

आमर्दने ॥ खुल् । पृषोदरादि ।

देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फणावान्

फञ्चिपत्रिका । स्त्री० आख्यपद्याम् ॥
फञ्ची । स्त्री० भाग्याम् ॥ भनक्तिरो-
गान् । भञ्जो० अच् । पु० गौ०
डीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननि
राक्ततौमन्त्रे ॥

फटा स्त्री० फणे ॥ दम्भे ॥ स्फुट
ति । स्फुटविकसने । चु० । णिज
भावे० पचाद्यच् । पृषोदरादि० ।

फडिङ्गा । स्त्री० भिक्षिकायाम् ॥

फणः । पु० फणायाम् ॥ फणति ।
फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु
फणाद्वयोरित्यमरः । शशीर्ण कार
णफणमितिक्लीवकाण्डे चन्द्रगोमौ ॥

फणकर । पु० भुजङ्गे ॥

फणधरः । पु० सर्पे ॥

फणधरवरः । पु० शिवे ॥

फणभारी । फणाभूति ॥

फणभृत् । ॐ पु०) सर्पे ॥

फणवान् ।

फणा । स्त्री० सर्पविस्तृतमस्तके फटा
याम् । फणति । फण० अच् ।
टाप् ॥

फणाकर । पु० सर्पे । भुजङ्गमे ॥
फणाकरोऽस्य ॥

फणाधरः) पु० सर्पे कुम्भीनसे ।
फणाभरः) पु० द्विरसने ॥

फणावान् । पु० प्रवसनाशने । विषा
ऽऽद्ये । सर्पे ॥ फणास्थस्य । मत्तु

फरुवकम्

प् ॥

फणिकेसर । पु० नागकेशरे ॥ फ-
फिसन्नक केसर ।

फणिखेलः । पु० भारतीयपद्मिणि
गरुद्योधनि । भार० इ० गौ० भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्धाम् ॥
महासमझायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्झकः । पु० प्रस्थपुष्पे । मरु
वा० इ० भा० फणिजातोऽस्मा-
त् । फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउ-
ज्झकोवर्जकोऽस्थेतिकेचित् ॥ उभ
यत्रपृषोदरादिः ॥ स्त्री० रामदूत्या
म् ॥

फणी । पु० सर्पे ॥ फणाशास्ति ।
ब्रीह्यादित्वादिनिः ॥ सर्पिण्यामो
षधी ॥

फणिप्रियः । पु० वायौ ॥

फणिफेन । पु० अहिफेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

फणिहल्ली । स्त्री० राक्षायाम् । गन्ध
नाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० चुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वर । पु० अनन्ते ॥ फणिना
मौश्वरः ॥

फण्डः । पु० जठरे ॥

फत्कारी । पु० पक्षिमात्रे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फरुवकम् । न० पूगपान्ने ॥

फलम्

फर्फरीक । पुं० चपेटायाम् । न०
मार्दवे ॥

फर्फरीका । स्त्री० पादुकायाम् ॥

फल । पु० कुटजवृक्षे ॥

फलम् । न० जातीफले ॥ सख्ये । वृ
क्षादीनांफले ॥ फलेषुपरिपक्वयद्गुण
वत्तदुदाहृतम् । त्रिस्वाद्व्यत्रविज्ञे
यमामतद्विगुणाधिकम् ॥ फलेषुस
रसयत्स्याद्गुणवत्तदुदाहृतम् ।
द्राक्षाविल्वशिवादीनांफलशुष्कगु
णाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणसर्वमज्जा
नमपिनिर्दिशेत् । फलं हि भग्निदुर्वा
तव्यालकूटादिदूषितम् । अकालज
कुभूसीजपाकातीतनभक्षयेत् ॥ पाक
मतिक्रम्यशटितम् ॥ व्युष्टौ ॥ लाभे ॥ य
था । अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफल
धनम् । रतिपुत्रफलादाराशीलवृत्त
फलंश्रुतमिति वक्त्रिपुराणेऽग्निवा-
क्यम् ॥ त्रिफलायाम् कक्षीले ॥
शस्त्राये । वाणाय ॥ फलके ॥
निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥
यथा । अफलोभुज्यतेमेव ; सफल
स्तुनभुज्यते । इतिरामायणम् ॥ हे
तुक्ते । हेतूत्ये । साधननिष्पाद्ये-
काम्ये ० स्वर्गादौ । अभिसम्बोध्यमा
ने ० शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फ-
ला, तयालयमदर्शनं गच्छतीति निरु-
क्तेः । तच्चफलं कर्मणस्त्रिविधत्वा
त्त्रिविधम् । पापस्थानिष्टफलना

फलम्

रकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्य

स्थेष्ट फलदेवादिलक्षणम् ॥ १ ॥

मिश्रस्तुपापपुण्ययुगलस्यमिश्रम् ०

इष्टानिष्टसयुक्तममानुष्यलक्षणम् ३

कर्माधीनेषुचपशुस्वर्गादिलक्षणेविन

श्वरे ॥ जीव कर्मफलभुक् आत्मा

निलिप्तएव । आत्मन प्रतिविम्ब

श्चदेहीजीव सएवच ॥ षड्विधलि

ङ्गेषुचतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्म

ज्ञानस्यतदनुष्ठानस्यचतव्रतचश्रूय

माणेप्रयोजने ॥ यथाछान्दोग्ये षष्ठे

प्रपाठके ० आचार्यवान्ब्रह्मादिवाक्ये

न० अद्वितीयवस्तुज्ञानस्यतत्प्राप्तिः

प्रयोजनश्रूयते ० इति ॥ प्रवृत्तिदोष

जनितार्थः फलम् ॥ २० ॥ इति

गोतम । अत्रचमुख्य फलसुखदुः

खोपभोग । तथाचभाष्यम् । सुख

दुःखसवेदनफलम् । तत्रचधर्मा

धर्मावृत्तेः प्रयोजकत्वात् तत्रचदोष

स्यहेतुत्वात् ० प्रवृत्तिदोषजनिते-

त्युक्तम् । लक्षणस्तुसुखदुःखान्य-

तरसाक्षात्कारइति । गौणफलस्तु

शरीरादिकसर्वमेव । तथाचभाष्य

म् । तत्पुनर्देहेन्द्रियबुद्धिषुसतीषु

भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभिः

फलमभिप्रेतम् । तथाहि । प्रवृत्ति

दोषजनितोर्थः फलमेतत्सर्वभव-

तीति । इत्यञ्जन्यत्वमेवफलत्वम् ।

प्रवृत्तिदोषजनितइतितुनिर्वेदोपयो

फलकेशर

गादुक्तम् २० ॥ नियतोत्तरभावि-
नि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ० जि
फलाविशरणेवा । पचाद्यच् ॥ फल
द्विविधम् । सातिशयनिरतिशयश्च
। तत्रसातिशयस्वर्गादि० निरतिशय
मोक्ष सचपरमानन्दस्वरूप ब्रह्म
यस्तद्रूपत्वात् ॥ फलफलेधनेवौज
निष्पत्तौभोगलाभयो० । सञ्जडति
केशरः ॥ फलेष्टासावनसक्रामति ।
फलकः । पुं० न० चर्मणि । फले ।
ढाल० इ० भा० ॥ फलति । जि-
फला० । कृजादिभ्योवुन् ॥ पु०
दारुघटितदीर्घासने । फला० पट्टा०
पट्टा० इ० भा० ॥ काष्ठादिपट्ट
के ॥ यथा । पाण्डुलिखितफलकीभूमौ
वाप्रथमलिखित् । ऊनाधिकान्तुस
शोध्वा पञ्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति
॥ अस्थिखण्डे ॥ नागकेशरे ॥ रज-
कस्यपट्टे ॥ शास्त्रलेफलकेश्चोनि-
क्याद्वासासिनेजक । नववासासि
वासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥
फलकपाणि । त्रि० चर्मणि । फल-
कधारिणि । ठलैत० इ० भा० ॥
फलकपाणौयस्य ॥
फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० म-
त्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥
फलकौतूर्यम् । न० तीर्थविशेषे ॥
फलकृष्णः । पुं० पानौयामलके ॥
फलकेशरः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलप्रदः

फलकोषकः । पुं० अण्डकोषे ॥
फलग्राही । पु० वृक्षे । त्रि० फलयह
यकर्त्तरि ॥
फलचमसः । पुं० दधिमिश्रितवटत्वक्
चूर्णे
फलचौरकः । पुं० चोरकनामगन्धद्र
व्ये ॥
फलत्रयम् । न० द्राक्षापरुषकाश्मरी
षु ॥ त्रिफलायाम् ॥ फलानात्रये ॥
फलत्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ इरो
तक्वादित्रये ॥ पञ्चात्रिकम् ॥
फलदः । पु० वृक्षे ॥ वृक्षे त्रि०
फलदातरि ।
फलपञ्चाङ्गम् । न० अन्नपञ्चफले ॥
फलपाकः । पु० पानौयामलके ॥ क
रमर्दके ॥
फलपाकान्ता । स्त्री० धान्यकदल्या
दोषधौ ॥ फलपाकद्रवान्तोयस्याः ॥
फलपाकौ । पुं० गर्दभाण्डे ॥
फलपुष्पः । पु० बरडालौ ॥
फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखण्ड्यूर्ध्वम् ॥
द्रोणपुष्पाम् । गुम्मा० इ० भा० ॥
फलपूरः । पुं० बीजपूरे । विजौरा०
इ० भा० । फलेनपूर्यते । पूरी० ।
द्रुगुपधैतिकः ॥ कर्मणिघञ्वा ॥
फलपूरकः । पुं० छोलङ्गे । बीजपूरे ॥
फलप्रदः । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन
नष्टेपितृफलप्रदईश्वरः । यतो-
स्तितेनदातारतप्रशसन्तिवैदिकाः ॥

फलव्याप्यत्वम् ।

॥ नापूर्वफलदतस्मिन्मानाभावा-
त्फलपुन । ईशादप्युपपन्नत्वा-
न्नैवापूर्वस्य कल्पकम् ॥ सेव्याद्रा-
ज फलप्राप्तिर्दृश्यतेनत्त्वपूर्वत ।
दानादिक्रिययासेव्यादौशात्तद्वत्-
फलभवेत् ॥

फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

फलभूमि । स्त्री० कर्मफलभोगस्था-
ने ॥ यथा । भरतान्यैरावतानिवि
देहाश्चकुरुन्विता । वर्षाणिकर्म
भूम्य म्यु शेषाणिफलभूमयवति
हेमचन्द्र ॥

फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्जूरै ॥ अज
मोदायाम ।

फलमुद्गरिका । स्त्री० पिण्डखर्जूरै ॥

फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवत्यालक्ष-
णायाम् ॥ यथा व्यङ्गास्यगूढागूढ
श्चाद्विधास्यु । फललक्षणा इति
साहित्यदर्पण . ॥

फलवान् । चि० फलिनि । फलसहित
वृक्षे ॥ फलिने ॥ फलवत् सन्निधा
भावफलतदङ्गम् ॥ फलान्यस्यसन्ति
। मतुप् ॥

फल र्जुलम् । न० कालिङ्गे ॥

फलविषयः । चि० फलव्याप्ये ॥ अना
त्मनि ॥

फलवृक्षकः । पुं० पनसै ॥

फलव्याप्यत्वम् । न० वाञ्छेन्द्रियसन्निहत

ष्टार्थाकारवाङ्मयीपरिणामावच्छिन्न

फलान्तः

चिदंशकृते० प्राकव्याश्रयत्वे ॥ फलवृ-
त्तिप्रतिविम्बितस्त्रिदाभासस्तद्व्याप्य
त्वमिच्छर्थ ॥

फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्ग-
तफलरूपशाके ॥

फलश्रेष्ठ । पु० चाम्ने ॥ फलेषु श्रे-
ष्ठ ॥ तद्वृक्षे ॥

फलषाडव । पुं० दाडिमे ॥

फलशैशिर । पु० बदरवृक्षे ॥

फलश्रुति । स्त्री० कर्मप्रवृत्तिनिमि-
त्तप्रलोभजनकषाक्ये । कर्मफलश्र-
वणे ॥ यथा । फलश्रुतिरियनृणान-
श्रीश्रीरोचनपरम् । श्रीयोविषय-
प्रोक्त यथामैषज्यरोचनम् ॥ अपिच ।
वेदोक्तमेवकुर्वाणोनि । सङ्कोर्षित मी-
श्वरे । नैष्कम्यालभतेसिद्धिरोचना
र्थाफलश्रुति ॥

फलस्नेह । पु० अक्षीटवृक्षे ॥

फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥

फला । स्त्री० भिन्निमिरिष्टाक्षुपे ॥

फलाढ्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥

फलाध्यक्षः । पु० राजादने । क्षीरि-
कायाम् । खिरणी० इ० भा० ॥

फलानामध्यक्षः ॥

फलादन । पु० शुके । कीरे । सूषा
० इ० प्र०पक्षिणि । चि० फणफला
निवाचदनयस्य तस्मिन् ॥

फलान्तः । पु० व श्रे ॥ फलेनफलैर्वा
अन्तीयस्य ॥

फलेग्रहि .

फलाम्बु : । पुं० अम्बुवेतसे ॥ न० व
चाम्बु ॥

फलाशन . । पु० शुकपक्षिणि ॥ चि०
फलभक्षके ॥

फलासव । पु० फलरसविकृतसुरा
प्रभेदे ॥

फल . । पु० फलुङ्क इ० प्र० मल्ले ॥

फलिका । स्त्री० निष्ठाव्याम् ॥

फलित । पुं० वृक्षे ॥ न० शैलेये ।
शिलापुष्पे ॥ चि० सफले । सञ्ज्ञात
फले ॥ फलानिसञ्ज्ञातान्यस्य । ता
रकादित्वादितच् ॥

फलितार्थ । चि० निष्कृष्टार्थे ॥ फलि
तश्चासावर्थश्च ॥

फलो । चि० फलवति ॥ फलान्यस्य स-
न्ति । अतद्वनि ॥

फलिन । चि० फलवति ॥ विद्यमा
नफले । फलान्यस्य सन्ति । फलव-
हाम्यामिनच् ॥ पु० पनसे फलवति
वृक्षेच ॥ इति राजनिर्घण्ट . ॥

फलिनी । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ अग्नि
शिखावृक्षे ॥ नान्तलक्षणेऽपी ॥

फली । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरा-
दित्वान्डीप् ॥ फलिमल्ल्ये ॥

फलीकरणम् । न० तुषे ॥

फलौष । पु० पारिशे ॥

फलूषः । पुं० लताप्रभेदे ॥

फलेग्रहि । पुं० यथाकालफलधरे ।
अवन्ध्यवृक्षे ॥ चि० फलयहणकर्त्त

फला .

रि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह० ।
फलेग्रहिरात्मभारिश्चेति उपपदस्य
एदन्तत्वं ग्रहेरिन्प्रत्ययश्च निपात्य
ते ॥

फलेन्द्र । पुं० राजजम्बाम् । फरेदा०
द्र०भा० ॥

फलेपुष्पा । स्त्री० द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सु . । चि० सकामेजने ॥ फलप्रा
प्तुमिच्छतीति तथा ॥

फलरुहा । स्त्री० पाटलायाम् । पाट
लिवृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधे-
तिरुह् क . । तत्पुरुषविकृतीत्यलु
क् ॥

फलोत्तमा । स्त्री० काकलीद्राक्षायाम्
। निर्वीजायाम् । किस्मिन् ० इ०
भा० ॥

फलोत्पत्ति । पु० आम्रवृक्षे ॥

फलोदय . । पु० लाभे ॥ त्रिदिविधा
लये ॥ फलस्य उदय . अस्मिन्वा ॥

फल्का . पुं० विसारिताङ्गे ॥

फला . स्त्री० गयास्थनद्याम् । मल
व्याम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुला
ल० फाग० इ० प्र० रेणुप्रभेदे ॥ मि-
थ्यावाक्ये ॥ चि० तुच्छे । असारे ॥
यथा । क्षणमात्रगतिं लाजगदेतद
तिफलं गु । धनलोभमपहाय न मप-
न्नयनाय ॥ फलतिजिफलाविशर
ब्धि० फलनिष्पत्तीवा । फलिपाटीति
साधु ॥

फल्गुत्सव :

फल्गुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥
 सार्धं क्रोशद्वयमान गययापरिकी
 र्त्तितम् । पचक्रोशगयाच्चेव क्रोश
 मेकगयाशिरः ॥ तत्रपिण्डप्रदाने
 न हस्तिर्भवतिशाश्वती ॥ नागाज्ज
 नार्दनाच्चैवकूप्याच्चोत्तरमानसात् ॥
 एतद्गयाशिरः प्रोक्त फल्गुतीर्थ-
 तदुच्यते । तत्रपिण्डप्रदानेनपितृ
 णापरमागति ॥ पृथिव्यांयानिती
 र्थानियसमुद्रा सरासिच । फल्गु
 तीर्थगमिष्य तिवारमेकदिनेदिने ॥

फल्गुदा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फल्गुन । पु० अज्जुनपाण्डवे ॥
 अज्जुनपादपे ॥ फलतिनिष्पादयति
 फल० फलेर्गुक्चेत्यनु० गुगाग
 मश्च ॥ त्रि० फल्गुन्याजाते ॥ अ-
 विष्ठाफलगुनीत्यणोलुक् । लुक्त्-
 वितलुकि ॥

फल्गुनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषे । पूर्व-
 फल्गुन्यो ॥ काकोदुम्बरिकाया-
 म ॥ फल्गुन्याजातायाम् ॥ अविष्ठा
 फल्गुनीत्यणोलुकि० लुक्त्वितलु-
 कीतिस्त्रीप्रत्ययश्चलुकि० फल्गु-
 न्यषाढामितिट ॥ टित्वान् डौ-
 प् ॥

फल्गुवाटिका । स्त्री० काकोदुम्बरिका
 याम् ॥

फल्गुवृन्तकः । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

फल्गुत्सव । पु० दोलयात्रायाम् ॥

फाण्ट

फल्यम् । न० कुसुमे ॥

फल्यकी । स्त्री० फलिमख्ये ॥

फल्लफल । पु० सूर्पजवाते ॥

फा । पु० वृद्धौ ॥ वर्द्धके ॥ सन्तापे ॥

निष्फलभाषणे ॥

फाटको । स्त्री० स्पटिकायाम् ।

री इ० भा० ॥

फाणि । स्त्री० गुडे ॥ करमे ॥

फाणितम् । न० मत्स्यगुडाम् । राव

० इ० भा० यथा । इक्षीरसस्तुय

पक्व किञ्चिद्गाढोबहुद्रव । सए

वेक्षुविकारेषुख्यात फाणितसञ्च

या ॥ फाणितगुर्वभिष्यन्दिह इण

कफशुक्रकृत् । वातपित्तशमान्हन्ति

मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते ।

फाणगतौ । ग्यन्त क्त ॥

फाण्ट । त्रि० अनायासकृते ॥ पु०

न० कषायविशेषे ॥ क्षुस्रमौषधजा

तमुष्णोदकेप्रक्षिप्य सद्योभिषुष्यपू-

त्वायत्पीयतेतत्फाण्टमित्याहुः ॥

यथा । क्षिप्तोष्णतोयेमृदित फा

ण्टद्रव्यभिधोयते ॥ अपिच । क्षुस्रद्र

व्यपलेसम्यकजलमुष्ण विनि क्षिपेत्

पात्रेचतुष्पलमितेतत्क्षुस्रावयेज्जल

म् ॥ सोयंचूर्णद्रवः फाण्टोभिषग्

भिरैभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥

फण्यतेस्म । फण० । क्त । क्षुब्धस्वा

न्तेतिसाधु ॥ नवनीतभावात्प्रा

गवस्थापन्नेद्रव्ये ॥

फाल्गुनानुज

फाल्गु । पु० महादेवे ॥ वलदेवे ॥ उ
 त्प्लुतौ ॥ पु० न० कृषिके । सीरो
 पकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्ट
 मदिव्ये ॥ यथा । आग्रसद्वादशप
 लवटितफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलभ
 वेद्दीर्घं चतुरङ्गुलस्तिरम् ॥ अग्नि
 वर्णततश्चैरोजिह्वयालेहयेत्सकृत्
 । नदग्धश्चेच्छुद्धिमयादन्यथातुस
 ह्रीयते ॥ चैरोऽत्रगोचैर । गो-
 चैरस्यप्रदातव्यं तप्तफालावलेहनमि
 तिस्मृतिः ॥ त्रि० कर्पासवाससि
 ॥ फालयति । जिफला० । ख्यन्ता
 त्० पचाद्यच् फलस्यविकारः ।
 तस्यविकारइत्यण् ॥

फालवह । पु० हले ।

फाल्गुन . पु० गुडाक्षेत्रे । पार्थे ।
 अर्जुने ॥ नदीजवृक्षे ॥ अर्जुनभूरुहे ।
 ॥ तपस्ये० मासि । फागन० इ०
 भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रिय
 वदः सज्जनबलभञ्जपरोपकारीवि
 मलाशयश्च । दातानितान्तं प्रमदाभि
 लाषीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म
 । अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति
 । फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन् । गु-
 गागमश्च । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥
 यद्वा । फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
 त्रिभाषाफाल्गुनीतिपक्षे० अण् ॥

फाल्गुनानुजः । पु० सुरभौ । वसन्त
 काले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठेभातरि ॥

फु

फाल्गुनिक । पु० तपस्यमासि । फा
 ल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
 । त्रिभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिको
 चैत्रीभ्य इतिठक् । ठम्येक् ॥
 फाल्गुनी । स्त्री० तपस्यस्यपूर्णिमा
 याम् । अत्रगौडदेशीयादोलाया
 चाकुर्वन्ति । नरोदोलागतदृष्ट्वागो-
 विन्द पुरुषोत्तमम् । फाल्गुन्यास
 यतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरव्रजेत् ॥
 अपिच । फाल्गुन्याक्रोडनकुर्वाहो
 लायाममभूपते इति ॥ पूर्वफाल्गु
 न्याम् ॥ उत्तरफाल्गुन्याम् ॥ फाल्गुनी
 भिर्युक्तापौर्णिमासी ॥ नक्षत्रेणेत्य
 ण । ततोडीप ॥

फि । पु० पापे । निष्फलवाक्ये ॥
 कोपे ॥

फिङ्गक । पु० कलिङ्गे । भृङ्गे । भू-
 म्याटविहगे । फिङ्गा० इ० गौ० भा०
 प्र० खगे ।

फिरङ्गः । पु० रोगान्तरे ॥ द्वीपान्तरे
 कक्षीपविशेषे ॥ तत्रत्यजने ॥ यथा
 । पूर्वाभायेनवशतषडशीति । प्रकी
 र्तिताः । फिरङ्गभाषयामन्त्रा तेषा
 ससाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्ड
 लानाञ्चसङ्गयामेष्वपराजिता ।
 इडरेजानवषट् पञ्चलखड्गजाश्चापि
 भाविनः । इतिमेकतन्त्रे २३ प्रका
 शः ॥

फुः । पु० मन्त्रके ॥ तुष्टवाक्ये ॥

फुल्ल

फुक् । पुं० पक्षिणि ॥
 फुट् । वि० सर्पणायाम् ॥
 फुत् । अ० अनुकरणशब्दे ॥
 फुत्कार । पुं० अग्नौ ॥
 फुत्कार पु० फुत्कारणे । फूक्० इ०
 भा० ॥

फुत्कृति । स्त्री० फूत्कारे ॥
 फुप्फुस । पुं० पुप्फुसे । कोष्ठविशेषे ॥ सचङ्गद्वयनाडिकासलग्नाशय-
 विशेष । फोपडा० भस्० इ०
 भा० ॥ यथा । स्थानान्यामाम्निप-
 क्कानामूचरुधिरस्यच । इदुण्डक
 फुप्फुसश्चकोष्ठद्वयमभिधीयते ॥ अ-
 स्थाय्यं । आमस्यस्थानमामाशयो-
 नाभेरूर्ध्वम् । अग्ने । स्थानपच्यमा-
 नाशयोनाभिमध्यम् । पक्कस्यस्थान-
 पक्काशयोनाभेरध । मूत्रस्यस्थान-
 वस्ति । रुधिरस्यस्थानयकृत्क्षीर-
 नौ । इत्तद्द्वय । इक्षुरसपाकमल-
 वद्य शोणितमलस्तज्ज । उण्डुक
 सचान्वदेशिव्यवस्थित । पुरीषाधान-
 म् । फुप्फुस इद्वयस्यवामपार्श्वे
 फुप्फुण्ड इतिख्यातइतिविजय-
 रक्षित ॥

फुलति । स्त्री० फलने ॥
 फुल्लः । त्रि० विकसिते ॥ पुष्पे ॥
 यथा । श्रीपञ्चम्याश्रित्यदेवीफुल्लैः स-
 म्पूजयेत्सदा ॥ फलति । जिफला
 । जीतः क्त । आदितश्चैतीडभा

फेनल

व । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात्
 फुल्लचीवेति० तस्यल ॥
 फुल्लदाम । न० कन्दोभेदे ॥ यथा ।
 मोगौनीतौगौ० शरह्यतुरगैः फुल्ल-
 दामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । श-
 श्वल्लोकानांप्रकटितकदमनध्वस्तमा-
 लोक्यकसङ्घ्यच्च तोभिस्त्रिदिववस-
 तिभिर्व्योमसस्यैर्विमुक्तम् । सुग्धा-
 मोदेनस्यगितदशदिशाभोगमाहृत-
 भृङ्गमौलौदैत्यारेर्न्यपतदनुपमंस्वस्त-
 रो फुल्लदाम ॥ पुष्पमालायाम् ॥
 फुल्लद्वक् । त्रि० विकसितनयने ॥
 फुल्लफालः । पुं० शूर्पवाते ॥ इ० त्रि-
 शेषः ॥
 फुल्ललोचन । त्रि० विकसितनेत्रव-
 ति ॥
 फुल्लौक । पुं० देशे ॥ सर्पे ॥
 फूत्कार । पु० श्वासनिर्गमे । श्वसि-
 ते ॥ फूत्कारणम् । कृज्० । घज् ॥
 फेत्कारिणी । स्त्री० तन्त्रविशेषे ॥
 फेन । पु० हिण्डीरे । अव्यक्ताफे ।
 समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितवु-
 हुदाकारवस्तुनि । भाग० इ० भा०
 ॥ स्फायते । स्फायी० फेनमीना-
 वितिनिपातनात्साधुः ॥
 फेनकः । पु० फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
 फेनका । स्त्री० जलपक्वतण्डुलचूर्णे ।
 फेनदुग्धा । स्त्री० दुग्धफेनीक्षुपे ॥
 फेनलः । त्रि० फेनवति । फेनिले ॥

फे निल

फे नोस्यास्मिन्वास्ति । फे नादिल-
च्चेतिचकाराक्षच् ।

फे नवान् । चि० फे नले ॥ फे नोस्यास्मि
न्वास्ति । फे नादिलच्चेत्यचान्यतर
स्यामिच्यनुवृत्ते पक्षेमतुप् ॥

फे ना । स्त्री० क्षुपविशेषे । सातलाया
म् ॥

फे नायम् । न० बुद्बुदे ॥

फे नायमान । चि० फे नमुहमति ॥

फे नाच्चेतिवक्तव्यमितिवञ्च् ॥

फे नवाही । पु० वस्त्रे ॥

फे नाशनि । पु० इन्द्रे ॥

फे निका । स्त्री० पक्वान्नविशेषे । फे नी

द्व० भा० ॥ यथा समितायाघृता

ढायावर्त्तीर्दीर्घा समाचरेत् । ता

स्तुसन्निहितादीर्घा पौठस्योपरिधार

येत् ॥ वेद्यायेद्वेक्षनेनैतायथैकापर्या-

टीभवेत् । ततश्चुरिकयातानुसल

ग्नामेवकर्तयेत् ॥ ततस्तुवेक्षयेद्भूय

शङ्कनेनचलेपयेत् ततः सबृतता

लोम्नीदिदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-

स्तांवेक्षयेत्लोम्नीयथास्यान्मण्डलाकृ-

ति । ततस्तांसुपचेदाज्यं भवेयुश्च

पुटा स्फुटा ॥ सुगन्धयाशर्करया

तदुद्धूलनमाचरेत् । मिषैषाफे नि

कानाम्नीमठकेनसमागुणैः ॥ ततः

किञ्चिन्नचुरियम्विशेषीयमुदाहृतः ॥

फे निल । अरिष्टभूरुहे । रीठा० द्व०

भा० ॥ बदरवृक्षे ॥ न० मदनफले

वहिष्ठ

॥ बदरफले ॥ चि० सफे ने ॥ फे
नोऽस्यास्ति । फे नादिलच्चेतिद्व
लच ॥

फे र । पुं० शृगाले ॥

फे रण्ड । पु० शृगाले ॥

फे रव । पु० शृगाले । अस्रपे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अय्यत्तीरवोऽस्य
॥ चि० धूर्त्ते ॥ हिंसे ॥

फे रु । पुं० लम्बुके । शृगाले । फे०
इत्यव्यक्त रौति रुशब्दे । मितद्रा
दित्वात्० डुः ॥

फेलम् । न० भुक्तसमुभि
फेलक पु० ते । उच्छि
ष्टे ॥

फे ला । स्त्री० भुक्तोभिते ॥ फे ल्यते ।
फे ल्गती । गुरोश्चेत्य ।

फेलि । भुक्तोभिज्जिते ।

फेलिका । स्त्री० उच्छिष्टे । ज

फेली । ट० । द्व० भा०

—|०(—)|—

बवयोरेक्यमभेददर्शनात् ॥

वः । पु० पवर्गस्थतृतीयाक्षरे ॥ वरु
णे ॥ सिन्धौ ॥ भगे ॥ तोये ॥
वदने ॥

वहिमा । पु० बहुलतायाम् ॥ बहुल
स्यभाव । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।
प्रियस्थिरेतिबहुलस्यवहिमादेश ।

वहिष्ठ । चि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे
षामतिशयेनबहुलः । अतिशयने

वक्त्रचिह्निका

तमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रियस्थिरेति
वहिष्ठादेश ॥

वह्नीयान् त्रि० बहुलतरे । अयम
नयोरतिशयेनबहुल . । द्विवचन
विभज्योपपदेतरवीयसुनावितीयसु
निप्रियस्थिरेतिवद्वादेश . ॥

वक्त्र पु० कर्त्तुः । वगला० इ० प्र०
पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणस्तु । शरा
रिवक्त्रकाकाश्च दात्यूहा . पवना-
पहा . ॥ इ० ॥ वक्त्रपुष्पे । शिव
मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा ।
सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाच्च
तुर्विधोऽगस्ति . । मधुरशिशिरदो
षश्रमकासविनाशनस्रभूतघ्न ।
तथाचराजनिर्घण्ट । अगस्तिशि
शिरगौल्य त्रिदोषघ्नश्रमापहम् ।
वलासकासवैषण्यभूतघ्नस्रवलावह
मिति ॥ श्रीदे । कुवेरे ॥ रक्षोविशे
षे । योभीमेनहत । असुरविशेषे ॥
सचश्रीकृष्णेनहत ॥ वद्धते । व-
क्त्रिकौटिल्ये गतौ च । अच् । आग
मशास्त्रस्थानित्यत्वान्ननुम् । वययो
रेक्यम् ॥ यदा वाति । वायतिवा ।
वागतिगन्धनयो । ओवैशेषणवा
क्त्रुन् । आतोलीप . ॥ वेति० वा-
यतिवा । मूलविभुजादित्वात्क .
वक्त्रिवा । वचेरच् । न्यङ्क्तादि . ॥

वक्त्रचिह्निका । स्त्री० मत्स्यविशेषे ।
वक्त्राच्याम् ॥

वकुल .

वक्त्रजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥
वक्त्रनिसूदन । पुं० श्रीकृष्णे ॥
भीमसेने ॥

वक्त्रपुष्प . । पु० वक्त्रवृक्षे । न० अग
स्तिद्रुमे ॥

वक्त्रवृक्षि । पु० वक्त्रसमानवृक्षेनवि
शिष्टे यथा । पाषण्डिनोविकर्म-
स्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् । हैतु
कान् वक्त्रवृक्षींश्चवाङ्मान्निषापिना-
र्चयेत् ॥

वक्त्रवरी । पु० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥

वक्त्रव्रतचर । पु० वक्त्रव्रतिनि ॥ वक्त्र
व्रतचरतीति० तथा । चरेष्ट ।
वक्त्रोहिप्रायेणमीनहननरुचितयामि
ध्याविनीत . सन्नेवशीलोभवतीति
गौणोवक्त्रव्रतशब्द तत्तत्तत्तत्तु ।
अधोदृष्टिर्नैकृतिक स्वार्थसाधनत
त्पर । शठोमिध्याविनीतश्चवक्त्र
तचरोद्विज ॥ इ० ॥

वक्त्रव्रतौ । पु० वक्त्रव्रतचरे । वक्त्रव्रत
वति ॥

वक्त्राची । स्त्री० वक्त्रचिह्निकायाम् ॥

वक्त्रारि . । पुं० श्रीकृष्णे ॥

वकुल . । पुं० शोधुगन्धे । सिंहकेशरे
। मौलसेरीति० प्र० वृक्षे ॥ वद्धते ।
वक्त्रिगल्यर्थे । वा० उलच् । आगम
शास्त्रस्थानित्यत्वान्ननुम् । वकुलस्तु
वरोऽनुष्ण कटुप्राकरसोऽगुरु . ।

कफपित्तविषप्रिवृक्कमिदन्तगदाप-

वणिज्यम्

हः ॥ पश्यवम् ॥

वकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

वकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

वकुल . । पुं० वकुले ॥

वकीरुका । स्त्री० बलाकाभिदि ॥ वा

तावज्जितशायाम् ॥

वकोट । पुं० शुक्रवायसी । वकी ॥

वठरः । पुं० अश्वष्ठे शठे ॥

वणिग्वम्भुः । पुं० नीलीवृक्षे ॥

वणिग्भावः । पुं० सत्यानृते । वाणि

ज्ये ॥ वणिजोभावः । प्यञ् ॥

वणिग्वहः । पुं० उष्ट्रे ॥

वणिक्०ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्य

कर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वेदे

हके सार्थवाहे । नैगमे । क्रयवि

क्रयके । वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥

पणले पण० । १ गेरिज्यादेश्वव ॥

देश्ये ॥

वणिग् । स्त्री० वाणिज्यायाम् ॥

वणिज . । पुं० ववाद्येकादशकृष्णान्त

र्गतषष्ठकरणे । तज्जातफलयथा ।

प्राज्ञ कृतज्ञो गुणवान् गुणज्ञो वणि

ग्जनप्राप्तमनोरथ स्यात् । यस्य प्र

सूतौ वणिजाभिधानभाण्डप्रधानद्र

विणहितस्येति ॥ वणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । वृत्त्यन्तरे ॥

वणिजांकर्मभावोवा । दूतवणिग्

भ्याश्चेति०य । इतिकारिका ।

भाष्ये तु० दूतवणिग्भ्याश्चेतिनास्त्रे

वदरफली

व ।

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ वृत्त्यन्तरे

वणिजाभावः । दूतवणिग्भ्याश्चेति

य । वणिज्याशब्दः स्वभावात्स्त्री-

लिङ्गः । भावएवात्रप्रत्ययोनतुक-

र्मणीतिमाधवः । भाष्ये तुवार्तिकमे

वनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥

वण्ड । पुं० असहायगमने ॥ अक

तोदाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये

। वांठ० इ० भा० ॥ वण्डते । वठि

। अच् ॥

वण्डः । त्रि० विकृतलाङ्गुले ॥ बाँडा

इ० भा० ॥

वदर । पुं० कोलिपादपे ॥ वदरस्य

पत्रलेपोच्चरदाहविनाशनः । त्वचा

विसफोटशमनीबीजनेत्रामयापहम्

॥ वदतिस्थिरौभवति० छिन्नस्यापिपु

नः प्ररोहणात् । वदस्यैर्ये । वा०

अर ॥ देवसर्पपेवृक्षे ॥ कार्पासस्या

स्थिः । विनीला० कर्पासिन्ना० वाड

वा० इ० भा० ॥ न० कोलिफले ॥

कार्पासीफले ॥ वदर्याः फलम् ।

फलैर्लुगतिविकाराश्रयवप्रत्ययस्यलु

क् ॥ लुक्त्वितलुकोति० स्त्रीप्रत्य

यस्यलुक् ॥ सेविफले ॥ जुद्रवदरे ।

भाडीवेर इ० भाडवेरी० इ० भा०

॥ गोपगोष्ठायाम् ॥ वदरमात्रे ।

कर्कशौ । वदर्याम् ॥

वदरफली । स्त्री० भूवदर्याम् ॥

बदरीषण्ड

बदरबल्ली । स्त्री०) भूवदर्याम् ॥

बदरा । स्त्री० गृष्टौ । वराहकान्ताया-
मोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलाप-
र्याम् ॥ विष्णुकान्तायाम् ॥ टा
प् ॥

बदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥

बदरि । स्त्री० कोलिष्ठले ॥

बदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥

बदरिकाश्रम । पुं० न० तीर्थविशे-
षे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥

बदरी । स्त्री० कोलिष्ठले ॥ कपिकच्छा-
म् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादिच्छान्डी-
ष ॥ बदरीफले ॥ बदर्या फल-
म् । हरोतक्यादिभ्यश्चेति० विका-
रार्थस्तुप् ॥

बदरीखण्ड । पु० बदरीणासमूहे ॥
वृक्षादिभ्य खण्ड ॥

बदरीच्छदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्ति
कोलिष्ठले ॥

बदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्ध-
द्रव्ये ॥

बदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥
तत्रवशिष्टाश्रम ॥

बदरीफला । स्त्री० नीलग्रीवालिका-
याम् ॥

बदरीशैल ॥ पुं० अलकनन्दाया ।
पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥

बदरीषण्डः पुं० बदरीखण्डे ॥
बदरीणांषण्ड समूहे ॥

बद्धशिख

बदर्याश्रम । पु० नारायणाश्रमे ॥

बद्ध । चि० कीलिते । स यते ।

कारागारादौनिगडिते ॥ बध्यते

स्म । बधवन्धने । क्त ॥ मोहा

द्यावर्ते० सुखदुःखादिधर्मवर्ति०

पाशाष्टकेनयवितेससारिजीवेपथौ ॥

बद्धगुदम् । न० उदरामयविशेषे ।

तन्निदान यथा । यस्यान्वमन्नैरुपले

पिभिर्बावालाश्मभिर्वापिहित यथा

वत् । सञ्जीयते तस्यमल । सदो

षात्शनैः शनैः शङ्करवञ्चनाड्या

म् ॥ निरुध्यते तस्यगुदेपुरीष निरे

तिकृच्छ्रादपिचाल्पमल्पम् । इन्द्रा

भिमध्ये परिवृद्धिमेति तस्योदरबद्ध

गुदं बद्धम् ॥

बद्धफल । पु० करञ्जवृक्षे ॥

बद्धमुष्टि । चि० कृपणे ॥

बद्धमूल । चि० हठमूले । उत्पाटना

नर्हमूले । बद्धीमूलोयस्यस ॥

बद्धधमौन । चि० नि शब्दे ॥

बद्धधरसाल । पु० त्रिविधराजान्ता

न्तर्गतात्पुत्तमात्रे । मध्वात्रे ।

मन्मथानन्दे ॥

बद्धशिख । चि० शिखौ । बाले ॥

स यतचूडेनरे ॥ यथा । सदोप

बीतिनाभाव्य सदाबद्धशिखेनतु

। विशिखीव्युपबीतस्ययत्करोतिन

तत्कृतमिति ॥ बद्धाशिखाय

म्य ॥

वधस्थली

वद्धधिशिखा । स्त्री० उच्चटौषधी ॥
 वध० । पुं० प्राणवियोगफलकव्यापारे
 । प्रमापणे । मारणे । हननम् ।
 हन० । हनस्रवधद्वत्यप् ॥ पुण्यप्रद
 वधस्तुयथा । एकस्यचनिधनेप्रवृ
 त्तदुष्टकारिणाम् । बहूनांभवति
 क्षेमस्तस्यपुण्यप्रदोवध ॥ रुक्मस्ते
 यीसुरापञ्चवृक्षहागुरुतल्पग ।
 आत्मानघातयेद्यस्तुतस्यपुण्यप्रदो
 वध ॥ इति ॥ अपिच । नैकस्या
 र्थेबहून्हन्यादितिशास्त्रेषुनिश्चय
 एकहन्याद्वहूनाहिनपापीतेन
 जायते ॥ इति वामनपुराणे ५५
 अध्याय । पारिभाषिकवधस्तु ।
 वधेन द्रविणादान स्थानान्निर्यापण
 तथा । एषहित्रक्षत्रवन्धूनावधोनान्यो
 स्तिदैहिक ॥ इ० ॥ करचरणा
 दिच्छेदनादिरूपेताडने ॥ सप्तम
 तारायाम् ॥

वधक पुं० व्याधे । मृच्छौ ॥ वध
 कर्त्तरि । वद्धक० इ० भा० ॥
 त्रि० हिंसे ॥ हन्ति । हन० ।
 खलु । बहुल तणौतिखलुलिबधा
 देश० ॥ वधहि सायाबा । तदा०
 जनिबध्योस्तेतिवद्धधनिषेधः ॥
 वद्धचम् । न० आयुधे ॥ बध्यतेऽनेन
 । वध० । अस्मिन्नित्यजिबधिपति
 भ्योऽचन् ॥

वधस्थली । स्त्री० वधस्थाने ॥

वध्य

वधस्थानम् । न० आघातने । सूना
 याम् ॥ वधस्यस्थानम् ॥
 वधाङ्कम् । न० काराविश्रमनि ॥
 वधाह् ० । त्रि० हननयोग्ये ॥
 बध्ये ॥
 वधी । त्रि० वधकर्त्तरि ॥
 वधिर । त्रि० एङे । श्रवणशक्तिहीने
 बहुरा० इ० भा० ॥ बाधिर्यनिदा
 नन्तु । यदाशब्दबह्ववायु स्रोतश्चा
 वृत्त्यतिष्ठति । शुद्धश्लेष्मान्वितोवा
 पिबाधिर्यन्तेनजायते ॥ औषध
 यथा० । कर्णशूलिकर्णादेिबाधिर्ये
 क्षेडएवच । चतुर्ध्वपिचरोगेषुसा
 मान्य भेषज स्मृतम् ॥ शृङ्गवेरञ्च
 मधुचसैम्बव तैलमेवच । कटुणा
 कर्णयोर्धार्यमेतत्स्याद्देनापहम्
 ॥ इ० ॥ बाधिर्यबालवृद्धोत्थ
 चिरोत्थञ्चविवर्जयेत् । बध्नाति
 कर्णम् । बध्यतेवा बन्धवन्धने ।
 दूषिमदिमुदौतिकिरच् ॥ भिक्षु
 कलञ्जणे ॥ हितमितमनोरम्य
 वच शोकापहञ्चयत् । श्रुत्वायो
 नशृणोतीववधिर । सप्रकीर्त्ति
 तः ।

वधोद्यत । त्रि० परवधायोद्युक्ते ।
 सन्नहे । आततायिनि ॥

वध्य । त्रि० वधोर्हे । शीर्षच्छेदे ॥
 किन्त्वयानश्रुतलोकेअवध्या शत्रु
 योषित । ह्रीनवर्णीपभुक्तायात्याज्या

वध

वध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्यायथा ।
गोत्राक्षयवृद्धमथापिमुप्त बालस्त्व
भ्युल्ललनामुदृष्टाम् । कृतापराधान
पिनैववध्याचार्यमुख्यादागुरवस्तथै
वेति ॥

वध्यपाल . । पुं० कारागृहरक्षके ।
वध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा०
इ०भा० ॥ वध्यतेऽनेन । सर्वधातु
भ्य ण् ॥

वध्री । स्त्री० वध्युम् । वरचायाम् ।
चर्मरक्ष्यौ । वरत० लाव० इ० भा०
॥ वध्यतेऽनया । ण्न पित्वान्ङोष्

वन्ध । पुं० आदौ । वन्धने ॥ अन्त
करणाशुद्धिरूपेज्ञानप्रतिबन्धे । क
र्तृत्वाद्यभिमाने ॥ विपर्ययादिष्यते
वन्ध । विपर्ययात् अतत्त्वज्ञानात्
सच० प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिक
भेदात्त्रिविवउक्तस्तच्छब्दव्याख्यान
तोऽवगन्तव्यः ॥ पुनर्बन्धोद्विविधः ।
तीव्रोमृदुश्चेति । तत्रसुरसम्पत्०
साक्षादेवक्लेशहेतुत्वात्तीव्रोवन्ध
। द्वैतमात्रप्रतीतिस्तुखयमक्लेशरूप
त्वाच्चमृदुवन्धइति ॥ वध्यतेऽनेनवा ।
वन्ध० । हलश्चेतिवञ् ॥ गृहादि-
वेष्टने ॥ शतीरे ॥ निगडादिबन्धने
॥ अनैकान्तवादिमतेतु० नानानिर
यससरणकारण मोहादिरष्टविधोग
ण स्वातन्त्र्यविघातहेतुत्वाद्बन्ध ।
उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चैवबन्धो

वधक .

जीवस्यकल्पित । लोहपञ्चुरसम्ब
व यथाक्षिप्त जलाशये । अलावुक
मधोयातितद्वज्जीव सबधनइति ॥
जालधरोड्डीयनमूलवधान्जल्पन्ति
कण्ठोदरपायुमूले । वधचयेस्मिन्
परिचीनमानेवध . कुतोदारुणका
लपाशैः ॥ इतियोगविद् ॥ षोड
शप्रकारेरतिवधे ॥ तेयथा । पद्मा
सनोनागपदोलतावेष्टोऽर्बसपुट ।
कुलिशसुन्दरश्चैवतथाकीशरएवच
हिल्लोलोनरसिंहो पिविपरीतस्तथा
पर । क्षुब्धोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठ
स्तत परम् ॥ सिंहासनोरतिना
गोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिम
ञ्जरी । एतेषालक्षणाहिततच्छब्दे
द्रष्टव्यानि ॥ सञ्ज्ञाप्रभेदेनान्योऽपि-
वधा सन्ति । यथा कामप्रदोवि
परीतोनागरोरतिपाशक । कीयूरः
प्रियतोषश्चतत समग्रदस्तथा ।
ततश्चैकप्रदोक्षेय सम्पुटश्चोर्ध्वस
म्पुट । ततस्तनभवश्चैवततोनुर
तिमुन्दर ॥ ऊरुपीडस्मरचक्रीत
तश्चोरुक्रम स्मृत । वेष्टकोहस
कीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अष्टा
दशक्रमाद्वधश्च स्त्रीणाबहुमुखप्रदा ॥
पुंसाकराश्चैवकथितास्तुक्रमात्तत ॥
वधक । पु० विनिमये ॥ आधौ ॥ रत
हिण्डके ॥ सत्यद्वारे ॥ न० आधौ
। यदुत्तमर्णयभूम्याद्याधीयतेतत्र ॥

बन्धनालय

ऋणग्रहणायस्थापितेवस्तुनि ॥ बध्ना
ति । बध० । खलु ॥

बधकी । स्त्री० पु० श्रुत्याम् ॥ हस्तिन्या
म् बध्नातिमनोयत् । बधबधने ॥
खलु । गौ० डीष् ॥ पञ्चपुरुषगा
मिन्याम् ॥

बधनम् । न० बधे । बधनक्रियायाम् ।
। उद्धाने । बधे । बाधना० इ० भा०
॥ निमित्ते ॥ यथा । नप्रकाशेह
मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकबधना । स्वप्र
काशतमात्मानमप्रकाशः कथस्पृ
शेत् ॥ अहनप्रकाशे० नभासीत्यु
क्तिर्वचनं यत्प्रकाशैकबधना० य
स्यप्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबधन
निमित्तयस्या सातथोक्ता ॥ नप्र
काशइतिव्यवहारस्यप्रकाशानुभव
निमित्तत्वादित्यर्थः । तप्रकाशस्वय
मेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञा
नंकथस्पृशेत् चाबृणुयात्नकथचि
दित्यर्थः ॥ चि० प्रसित्याम् । बध
नसाधनेरञ्जुनिगडादौ ॥ यथा ।
बधनानिकिलसन्तिवहूनिप्रेमरञ्जु
कृतबधनम्महत् । दारुभेदनिपु
णोपिषडङ्गिर्निर्क्रियोभवतिपङ्कज
वहइति ॥ बध्यतेऽनेनास्मिन्वा ।
बध० । ल्युट् ॥

बन्धनवेम्स । न० कारागारे ॥

बन्धनालयः । पुं० कारायाम् । बन्ध
नागारे ॥ बधनस्यआलयः ॥

बधुर

बधस्तम्भ । पु० आलाने । हस्तिब
धनस्तम्भे ॥ बधस्यबन्धनस्यस्तम्भ ॥
बधिवम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्य
जने ॥

बधु । पु० बधूके । बधुजीवके ॥
मित्रे । सन्ध्यागासहने । भातरि ॥
सगोत्रे । बाववे । ज्ञातौ ॥ हित
कारिणि ॥ ससारबधनान्मोचन
हेतुरात्मैववन्मुनान्यः ॥ सम्बन्ध
नोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिस्नेहेनम
नोय बध्यतेऽस्मिन्जातिरितिवा ।
बध० । श्रुस्वृत्तिहीत्यु० ॥ लग्ना
च्चतुर्थभवने वर्णवृत्तान्तरे ॥ भ
व्यशोभितसङ्गतकर्णं शुद्धसुसङ्ग
तजड्भक्तिकवर्णं । पद्मगराजनिवे
दितवधूराजतिभूपतिससदिव
धुः ॥ यथा । भक्षितवासरनायक
चन्द्रः कामिसमूहसमाहिततन्द्र ।
दर्शितलोलतडित्करवालः सोय
मुपैतिघनाघनकालः ॥

बधुजीव । पु० बधूकबृक्षे । माध्या
ह्निके । दुपहरिया० फूल० इ० भा०
॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥

बधुजीवकः । पु० बधूके ॥ स्त्रा० क
बधुता । स्त्री० बधुसङ्के ॥ बधूनासमू
हः । ग्रामजनबधुभ्यस्तत् ॥

बधुरः । पुं० स्त्रीचिह्ने ॥ तैलकल्के ॥
बधूके ॥ वधिरि ॥ हसे ॥ विडङ्गे ॥
ऋषभौषधी ॥ न० मुकुटे ॥ बन्धने ॥

बन्धः

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नम्र
॥ वध्नाति । बध० । मद्गुरादयश्च
तिसाधु ॥

बधुरा । पु० भूमि० सक्तुषु ॥

बधुरा । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥

बधुलः । पु० असतीपुत्रे ॥ बधून्ला
ति । आतङ्गतिः ॥ त्रि० नम्र ॥
सुन्दरे ॥

बधूक । पु० पीतसालके । सर्जके ।
प्रियके । विजयसार० इ० भा० ॥ पे
यासाल० इ० गौ० भा० ॥ न० पुष्पवृ
क्षवि० । रक्तके । बधुजीवके । दो
पहरिया० मभनिया० इ० भा० ॥
बाँदुलो० इ० गौ० भा० ॥ ब-
धूक । कफकृद्ग्याहीवातपित्तहरो
लघुः ॥ वध्नातिचित्तम् । बध० ।
उलूकादयश्चेत्यूकः ॥ खधूपे । ब-
न्दक० इ० भा० । यथा । बधूकोबधु
जीवेत्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहृष्ट
चन्द्रः ॥

बन्धूकपुष्पः । पु० पीतसाले । जीव
कतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥

बन्धूकस्यैवपुष्पाण्यस्य ॥ बीजके ॥

बधूरः । पु० विवरे ॥ त्रि० शोभने ॥
नम्र ॥ वध्नाति । बध० । खजूरा
दित्वादूरः ॥ उन्नतानते ॥ बधूरबधु
रौरम्ये नम्रहसितुबधुरइतिरभसः ॥

बन्धुः । त्रि० अफले । अवकीर्णिनि ।
निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते

बन्धुजः

वृक्षादौ ॥ बधेसाधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥ बधनीये ॥

बन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । बांभ
इ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि ।
वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा ।
बन्ध्याचवृषलीज्ञेयावृषलीचमृतप्रजा
। अपरावृषलीज्ञेयाकुमारीयारजख
ला ॥ वलाख्यगधद्रव्ये । वा-
य्यालके ॥ वध्नाति । बध० । ख्यत्
। अध्न्यादिस्वाद्यम्वा ॥ योनिरोग
विशेषे ॥

बन्ध्याकन्दः । पु० बन्ध्याकर्कोटक्या
म् । बाभ्रुखखसा० इ० भा० ॥
बन्ध्याकर्कोटकी । स्त्री० विषकण्टकि
न्यामोषधी । ककोडी० खखसा०
इ० भा० ॥ बन्ध्याकर्कोटकीलष्ठी
कफनुद्वग्णशोधनी । सर्पसर्पहरीती
क्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥

बभसः । त्रि० भक्षणशीले ॥

बभुः । पु० वैश्वानरे । अग्नौ ॥ शूल
— पाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे ॥ वि-
ष्णौ ॥ विशाले ॥ नकुले । स्थूलपु
ष्पोरक्तनेत्रोवभुर्भेदः सनाकुलः ॥
मुनिभेदे ॥ देशभेदे ॥ यादवविशे
षे ॥ सितावरणाके ॥ त्रि० पिङ्गले
। पिङ्गलवर्णवति ॥ विभर्ति० भर
तिवा । डुभृज्० भृज्० वा । कुर्भ-
श्चेति० कुर्हित्वञ्च ॥ खलतौ ॥

बभुजः । पु० ब्राह्मणे ॥

बल :

बभ्रुधातुः । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
वरः । पुं० जामातरि ॥ वृत्तौ ॥ देव
तादेरभीषिते ॥ पिङ्गे ॥ न० कु-
डुमे ॥ स्वप्ने ॥ बालके ॥ भाद्रपदे ॥
ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरक्रीविकेचि
दाहुस्तदव्ययम् ॥ चि० । अष्टे ॥
वरा । स्त्री० फलचिके ॥ गुडूच्याम् ॥
मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडम्बे ॥
पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
वरी । स्त्री० यतावर्याम् ॥
ब्रह्मापकः । पुं० पांशुचामरे ॥
बर्षट् । पुं० राजमाषि ॥
बर्बटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ ब्रौहि
भेदे ॥
बर्बणा । स्त्री० वृहन्मल्लिकायाम् ।
नीलायाम् ॥ पश्चान्तस्थादिबर्बणा
म् ॥
बर्ह । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले ।
पत्रे ॥ परिवारे ॥ वर्हति । वृहवृ
द्धौ ॥ पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा । वर्ह-
हिंसायाम् । घञ् ॥
बल । पुं० हलायुधे । बलदेवे ॥
दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्यस्थान
मतल । यथा । प्रथमेविवरेविप्रश्न
तलास्यमनोरमे । मयपुत्रोवल्लोना
मवर्ततेऽखर्बगर्भकृत् । पण्यवल्बोये
बसृष्टामायासवार्थसाधिकाः । मा
याविनीयाससद्योधारयतिचकाश्च
मेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुण

बल :

द्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौ
र्ये । स्यामनि । शुष्मे । शक्ती । प
राक्रमे ॥ बाहुबलमनोबलोपायबल
बभ्रुवलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥
स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ ततषड्विधम् ।
मौलभृत्यमुद्धतश्च शीघ्रिषदाटविक
बलमितिभेदात् । तत्र० मित्राटवी
बलचैवमौलभृत्यबलतथा । सर्वमेत
द्वलंयाश्च'वर्ष'यित्वाद्विषद्वलम् ॥
इतिनीतिः । देहसामर्थ्ये ॥ पर
परिभव निमित्ते शरीरगतसाम-
र्थ्यविशेषे ॥ अवश्यमिदसाधयिष्या
मीत्याद्यहे । स्लोचितकार्यश्रमाभाव
प्रयोजकीदाह्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥
स्वधर्मानुष्ठानायदेहिन्द्रियादिधारण
सामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधा
तुनिमित्तकम् । चेष्टासुपाटव्यत्तु व
लतदभिधीयते ॥ शुक्ते ॥ चि०
बलयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । अर्थ'आ
द्यच् । वलते० वलतिवा०
वल्यतेवा० अनेन । बलसम्ब
रणे० बलप्राणनेवा । पचाद्य-
च्० कर्मणिघञ्वा । सञ्ज्ञा-
पूर्वकत्वाद्बलभावः । पुसीति० घो
षा ॥ वलतेऽनेन । खनोघचेतिघो
षा ॥ पारिभाविकबलानियथा । वि
द्याभिजनमित्राणिवृद्धिसत्त्वधनानि
च । तपः सहायवीर्याणिदैवबलदश
मवलम् ॥ अपिच । अवलस्यवलरा